

K. MARX
B. ENGELS

SPISY

34

DOPIY

8

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS

SPISY

34

(DOPISY SVAZEK 8)

1971

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

REVIZE 1978

INSTITUT MARXISMU - LENINISMU
MĚSTSKÉHO VÝBORU K. S. M.

knihovna

Praha

52327

Ze svazku Karl Marx-Friedrich Engels, Werke, Band 34, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1966, a z fotokopíí rukopisů přeložili Jiří Pechar a Zbyněk Sekal. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i B. Engels, Sočiněnija, tom 34, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Politizdat, Moskva 1964. Předmluvu k českému vydání napsal dr. Ladislav Tomášek, CSc.

PŘEDMLUVA

K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Třicátý čtvrtý svazek Marxových a Engelsových spisů obsahuje Marxovu a Engelsovu korespondenci z druhé poloviny sedmdesátých let minulého století.

Sedmdesátá léta představují důležité období ve vývoji komunistického a dělnického hnutí. V té době se na politické mapě světa, zejména však Evropy, odehrály převratné události. Nejvýznamnější z nich jsou vznik a porážka Pařížské komuny, vítězství Pruska nad Francií v bitvě u Sedanu, vytvoření marxistických dělnických stran v řadě evropských států a konečně i vznik národně osvobozenického hnutí na Balkánském poloostrově po porážce Turků v roce 1878.

Pařížská komuna se zapsala do dějin komunistického a dělnického hnutí jako první historické (byť dočasné) vítězství dělnické třídy nad buržoazií, jako první praktický pokus o nastolení diktatury proletariátu. Prověřila správnost hlavních zásad marxistického učení a stala se obrovským zdrojem praktických politických zkušeností. Marx a Engels na jejich základě dále rozpracovávají teoretické základy dělnického hnutí, především teorii proletářské revoluce a komunistické společnosti a učení o proletářské straně.

Studujeme-li vznik, průběh a pád Pařížské komuny a zejména stěžejní dílo, které tyto události rozebírá, Marxovu „Občanskou válku ve Francii“, vidíme, že Marx soustřeďuje pozornost především na otázku třídního boje a diktatury proletariátu. Tříměsíční trvání proletářské moci přineslo mezinárodní dělnické třídě nesmírné dějinné poučení. Jednoznačně se prokázalo, že trvalé

vítězství dělnické třídy nad buržoazií je možné pouze za předpokladu rozmetání buržoazní státní mašinérie, za podmínky úplné kádrové výměny ve státních funkcích, důsledné revoluční kontroly poražené buržoazie, revolučního spojení mezi městem a venkovem. Zkušenost Pařížské komuny ukázala, že je nutno neprodleně po převzetí moci vytvořit akční, revoluční stát dělnické třídy. Komuna byla také barometrem historické revoluční zralosti proletariátu, konkrétní prověrkou třídního poměru sil mezi dělnickou třídou a buržoazií.

Pařížská komuna byla utopena v krvi. Maršál Mac Mahon povraždil šedesát tisíc komunardů a podal tak pádný důkaz o tom, která třída se uchyluje k násilí. Marx v interview pro „Chicago Tribune“ 18. prosince 1878 prohlásil: „Komuna zabila jenom kolem šedesáti lidí, ale maršál Mac Mahon jich s armádou svých hrdlořezů pobil přes šedesát tisíc“ (viz tento svazek, str. 582). Pařížská komuna se nesporně odrazila v dělnickém hnutí jak svými kladnými zkušenostmi z nastolení moci a krátké vlády, tak i svými nedostatky, které jí přinesly porážku. Uspíšila diferenciaci v mezinárodním komunistickém a dělnickém hnutí, oddělila důsledné revolucionáře od souběžců a poraženců. Porážka Pařížské komuny měla ovšem vliv i na vývoj revizionismu a oportunistu a na druhé straně u některých lidí, jako byl například německý sociálně demokratický poslanec Most, oživila levičácké a anarchistické tendence.

V každém případě krátké trvání Pařížské komuny a její vliv měly obrovský význam pro další utváření komunistického a dělnického hnutí. Po pádu Pařížské komuny vstupuje mezinárodní dělnické hnutí do kvalitativně vyšší etapy svého vývoje. Především se naléhavě jeví potřeba vytvořit takovou revoluční komunistickou stranu, která by byla skutečným revolučním předvojem proletariátu. Zkušenosti Pařížské komuny jednoznačně ukázaly, že politická organizace je pro další boj, formování a konečné vítězství dělnické třídy nezbytná.

Tuto zkušenost zakotvuje Marxem a Engelsem formulovaná rezoluce o politické činnosti dělnické třídy, přijatá na londýnské konferenci I. internacionály, která se konala ve dnech 17.—23. září

1871. Říká se v ní, že „proti kolektivní moci majetných tříd může dělnická třída působit jako třída jen tehdy, jestliže se sama konstituuje ve zvláštní politickou stranu, která stojí proti všem starým stranám vytvořeným majetnými třídami“.

Roku 1870 zvítězilo Prusko nad francouzskými armádami. V mírové smlouvě se Francouzi museli zavázat, že během dvou let splatí Německu pět miliard franků reparací. Tento příliv kapitálu do Německa podnítl rozkvět průmyslové výroby. Urychleně se začal budovat těžký průmysl. Bismarckovský centralismus v politice a mohutný růst průmyslové buržoazie podstatně změnily postavení Německa v politické konstelaci sil v Evropě. Z Německa vyrůstá soupeř schopný konkurovat Anglii a Rusku na poli mezinárodní politiky. Rozvoj průmyslu s sebou přináší i značný růst proletariátu a dělnického hnutí, jehož těžiště se po porážce Pařížské komuny přenáší do Německa. Z těchto objektivních důvodů, ale i proto, že šlo o jejich rodnou zemi, cítili Marx a Engels jako představitelé mezinárodního proletariátu vysokou odpovědnost za vývoj dělnického hnutí v Německu. Je proto pochopitelné, že Marxovy a Engelsovy dopisy vůdcům německého dělnického hnutí a vůbec problematika Německa zabírají v tomto svazku korespondence významné místo.

Další úspěchy dělnické třídy byly podmíněny vytvořením jednotné revoluční dělnické strany. Tato jednota se ovšem musela vytvořit na základě vědecké revoluční ideologie. Obzvláště naléhavý problém to byl v Německu, v zemi, kde se projevovaly sklony k teoretizování, ale také sklony ke katedrovému, maloburžoaznímu socialismu. Na německé půdě byly vysloveny významné revoluční myšlenky, ale také se tam silně ujaly maloburžoazní proudy, jako bylo například lassallovství, které víc než jedno desetiletí ovlivňovalo ideologii i organizaci proletariátu.

V Německu představovala sedmdesátá léta éru takzvaného „gründerství“. Značné investice do průmyslu umožňují v poměrně krátké době velký rozmach německého kapitálu. Zpočátku vzniká optický klam bezrozporného procesu. Vytváří se řada iluzí o kapitalismu, což nezůstává bez vlivu na ideologii a teorii. Ekonomický vývoj tak významně ovlivnil růst revizionismu. Zdánlivě

bezkonfliktní vývoj vyvolal značný zájem o dělnické hnutí. Socialistické ideje prožívaly určitou „konjunkturu“. K dělnickému hnutí a socialismu se hlásili i příslušníci inteligence, kteří s sebou často přinášeli do hnutí povrchní radikalismus a maloburžoazní mentalitu a ideje. Typickým představitelem takových maloburžoazních proudů byl Eugen Dühring.

Situace dělnického hnutí v Německu byla i jinak velmi těžká. Bismarckovy výjimečné zákony znemožňovaly veřejnou a otevřenou propagandu revolučních myšlenek. Už v letech 1871—1875 vydal Bismarck v rámci takzvaného kulturního boje řadu zákonů provázených ostrou propagandou proti katolické církvi a především proti dělnickému hnutí. V roce 1878 pak přijal říšský sněm protisocialistický zákon, zakazující jakékoli organizace, které si kladly socialistické cíle. Socialistická dělnická strana musela svůj boj vést ilegálně a přitom ještě čelit pravicově oportunistickým a anarchistickým tendencím. Marx a Engels ve svých dopisech i v teoretických pracích pomáhali vůdcům sociálně demokratické strany vypracovat a prosadit revoluční strategii a politiku.

Tím, že Bismarck obrátil pozornost k Francii a Anglii, uvolnily se do určité míry ruce tehdejšímu carskému Rusku. Koncem sedmdesátých let se dostalo Rusko do války s Tureckem. Na ruské straně stálo bulharské lidové osvobozené hnutí, Rumunsko a Černá Hora. Marx s Engelsem pozorně sledovali politický vývoj v této části světa. Na jedné straně sympatizovali s ujařmenými národy na Balkáně, na druhé straně do určité míry přecenili možnosti tehdejšího Turecka. Předpokládali, že srážka Ruska s dobře organizovanými tureckými armádami uspíší politický rozklad carismu a vytvoří podmínky pro revoluci. Tak jako už v dřívějších letech projevovali velký zájem zejména o politický a ekonomický vývoj v Rusku. Vždy znovu docházeli k závěru, že Rusko může připravit světu mnohá překvapení, že se v něm zauzlují rozpory kapitalistického systému. „Revoluce začne tentokrát na Východě, který byl dosud neporušenou baštou a rezervní armádou kontrarevoluce,“ říká Marx v dopise Sorgovi z 27. září 1877. „V Rusku to jde skvěle! Určitě to tam brzo bouchne. A pak budou mít ti velcí páni z německé říše hned strachu plné kalhoty. To bude

příští mezník v dějinách,“ píše Engels 19. prosince 1879 příteli Beckerovi do Ženevy. S obzvláštní pozorností sledovali vývoj a úspěchy dělnického hnutí v Rusku, jeho organizaci a ideologické zápasy s narodnictvím. Neustále udržovali písemné i osobní styky s ruskými revolucionáři a pokrokově smýšlejícími lidmi v Rusku, jak to dokládá řada dopisů zařazených v tomto svazku.

Marx s Engelsem zdůrazňovali, že komunistické hnutí představuje dialektickou jednotu dělnického revolučního hnutí a vědecké teorie. V relativně klidných sedmdesátých letech minulého století viděli jeden ze svých hlavních úkolů v rozvíjení revoluční teorie proletariátu. V dopise J. F. Beckerovi z 20. listopadu 1876 píše o tom Engels: „My oba, Marx a já, musíme napsat zcela konkrétní vědecké práce, které, jak se nám to jeví, nikdo jiný nemůže nebo také nechce udělat, a musíme využít nynějšího klidného období, abychom je dokončili. Kdo ví, zda nás zanedlouho přece jen nějaká událost nevrhne zase do praktického hnutí; tím spíš musíme využít té trochy volného času, abychom dostali kousek dál teoretickou stránku, která je stejně důležitá“ (viz tento svazek, str. 266—267).

Mezi Marxem a Engelsem existovalo nejen příkladné osobní přátelství, nýbrž také cílevědomá a promyšlená dělba práce. Engels píše žertovně Marxovi v dopise z 28. května 1876: „Tobě se to mluví. Můžeš si ležet v teplé posteli a zabývat se ruskými pozemkovými poměry zvlášť a pozemkovou rentou vůbec, a nic Tě nevyruší, ale já abych seděl na tvrdé lavici a popíjel studené víno a najednou zas všeho nechal a cupoval nudného Dühringa. Ale asi mi nic jiného nezbyde, když už se pouštím do polemiky, jejíž konec je v nedohlednu; jinak bych neměl klid a pak, přítel Most mi svým chvalozpěvem na Dühringův ‚Cursus der Philosophie‘ dal přesný návod, odkud a jak zaútočit“ (str. 40).

Zatímco Engels se věnoval převážně filosofické kritice maloburžoazního socialismu a rozvíjení dialektického materialismu, Marx se po skončení práce na francouzském vydání prvního dílu „Kapitálu“ (1875) vrátil k druhému dílu a vypracoval několik nových variant rukopisu. Engelsova teoretická práce v tomto období je spojena s jeho dvěma známými a pro další rozvinutí dialek-

tického materialismu významnými díly, „Dialektikou přírody“ a „Anti-Dühringem“.

Na „Dialektice přírody“ pracoval Engels řadu let. Plán napsat toto dílo pojal už v roce 1873, v dalších letech shromažďoval materiál na základě rozsáhlého studia nejnovějších přírodovědných prací, v druhé polovině 70. let propracovával stavbu díla a napsal úvod a několik dalších částí rukopisu. V souvislosti s Engelsovou prací na „Dialektice přírody“ je zajímavý jeho dopis Lavrovovi z 12.—17. listopadu 1875. Engels v něm formuluje svůj poměr k darwinismu, podává dialekticko-materialistický výklad vývoje organického světa a upozorňuje na omezenost Darwinova učení o boji o existenci. „Vzájemné působení přírodních těles — neživých i živých“ — říká zde Engels — „zahrnuje v sobě soulad i střetání, boj i součinnost“ (viz tento svazek, str. 203). Engels dokazuje především, že není možné mechanicky přenášet zákony organické přírody na lidskou společnost, a zdůrazňuje, že dialektika třídního boje v buržoazní společnosti vede nevyhnutelně k socialistické revoluci (viz tento svazek, str. 204—205).

Marx přikládal tomuto Engelsovu dílu velký význam, jak o tom svědčí jeho dopis Liebknechtovi ze 7. října 1876 (viz tento svazek, str. 247). Přesto v květnu roku 1876 přerušuje Engels na Marxovo a hlavně Liebknechtovo naléhání (viz tento svazek, str. 35—38) práci na „Dialektice přírody“ a začíná sbírat materiál pro práci na svém proslulém díle „Anti-Dühring“, jehož vydání bylo v dané politické situaci velmi naléhavé. Eugen Dühring působil od roku 1863 v Berlíně jako soukromý docent. Jeho radikální postoje k universitním reformám, jeho vnější sympatie k dělnickému hnutí, skutečnost, že byl pronásledován vládou, jeho slepota mu získávaly četné sympatie. Dühring se chtěl s encyklopedickou šíří vyjadřovat ke všem základním otázkám filosofie, ekonomie i politiky. Jeho zdánlivě široký rozhled se však vyznačoval neobyčejnou mělkostí, povrchností a eklekticismem. Dialektický a historický materialismus se pokusil nahradit eklektickou mechanickou filosofií a místo marxistické politické ekonomie a vědeckého komunismu šířil své vulgárně ekonomické a pseudosocialistické názory, které odrážely v pestré směsici mozaiku maloburžoaz-

ních myšlenek, především Proudhonových a Lassallových. Jejich nebezpečí spočívalo v tom, že sváděly dělnické hnutí na cestu oportunismu a revizionismu. Engels se rozhodl vydávat v časopisu „Vorwärts“ na pokračování obsáhlou polemiku s Dühringovými názory. Dílo dokončil roku 1878.

Engels odhalil v „Anti-Dühringu“ nevědeckost Dühringových názorů. Od kritiky však přešel k pozitivnímu výkladu dialektického materialismu. Poprvé podal obšírný a úplný výklad tří součástí marxistické teorie — dialektického a historického materialismu, politické ekonomie a učení o socialismu a komunismu — a ukázal jejich souvislost a neoddělitelnost.

Proti Dühringovi hájil Engels materialistický monismus. Formuloval základní zákony materialistické dialektiky a podal kvalitativně nový výklad mnoha složitých problémů: otázky materiální jednoty světa, neoddělitelnosti hmoty a pohybu a nekonečnosti světa. Jak sám píše ve svém dopise Marxovi z 28. května 1876, vycházel i tady vlastně ze své přípravné práce pro „Dialektiku přírody“ (viz tento svazek, str. 42). Dějiny i naše nedávná zkušenost s revizionismem názorně potvrdily trvalou platnost Engelsových myšlenek. Zákony dialektiky tvoří filosofické východisko teorie tříd a třídního boje a teorie sociální revoluce. Obhajoba materialismu a materialistického monismu je také obhajobou dělnické třídy a oprávněnosti jejího dějinného poslání.

V části nazvané „Politická ekonomie“ se Engels zabývá zejména kritikou Dühringovy takzvané teorie násilí. Dühring tvrdil, že soukromé vlastnictví a rozdělení společnosti na třídy má svůj původ v násilí. Engels naproti tomu zdůrazňuje, že soukromé vlastnictví a třídní rozdělení společnosti mají ekonomický základ, který tkví v dialektickém charakteru práce a výroby. Další paragrafy druhého oddílu „Anti-Dühringa“ objasňují, že ekonomickou podstatou kapitálu a nadhodnoty je vykořisťování pracovní síly. Na druhém oddílu Engelsova díla měl aktivní podíl i Marx. O jejich konkrétní spolupráci svědčí například Engelsovy dopisy Marxovi z 5. a 6. března a Marxův dopis Engelsovi ze 7. března 1877. Marx v něm upozorňuje na Dühringův nesprávný přístup k základním ekonomickým otázkám. Například při hodnocení Huma

přechází Dühring úplně bez povšimnutí právě to, co Marx v tomto dopise u Huma oceňuje — jeho postřeh, že cena práce stoupá až naposledy, po všem ostatním zboží. „Dühring pojednává o Humovi, kterého tolik opěvuje, stejně lajdácky a stejně povrchně jako o všech ostatních. Kromě toho i kdyby to byl postřehl, což je víc než sporné, nebylo by zrovna moc vhodné, aby takovou teorii vychválil dělníkům, musel by tedy raději o tom všem pomlčet“ — dodává k tomu ironicky. Marx sám napsal rozsáhlý rukopis „Poznámky k Dühringovým ‚Kritickým dějinám národní ekonomie‘“ (viz tento svazek, str. 62), který Engels jen s nepatrnými změnami zařadil do druhého oddílu „Anti-Dühringa“ jako kapitolu X. Smyslem druhého oddílu bylo vysvětlit široké veřejnosti srozumitelnou formou vykořisťovatelskou podstatu kapitalistické společnosti a ekonomický základ vykořisťování dělnické práce. Dühringovy „socialistické“ myšlenky byli totiž ochotni přijímat i někteří významnější členové strany.

Třetí část Engelsova díla je věnována vědeckému socialismu. V této části je pozoruhodné zejména to, jak Engels vysvětluje ekonomickou povahu socialistické společnosti a otázku státu za socialismu. Engelsovy myšlenky z „Anti-Dühringa“ byly jedním ze zdrojů, které inspirovaly Lenina při psaní jeho díla „Stát a revoluce“. Také při práci na třetím oddíle pomáhal Marx Engelsovi sestavením materiálu k nástinu prehistorie vědeckého socialismu (kapitola I), jak to dokládá Marxův dopis Engelsovi z 8. srpna 1877 (viz tento svazek, str. 95—98).

V sedmdesátých letech lze zaznamenat výrazný předěl mezi kapitalismem volné soutěže a mezi rodícím se monopolistickým stadiem kapitalismu. Horečný růst kapitálových investic počátkem sedmdesátých let se negativně projevil v hospodářské krizi roku 1873, která zasáhla celou Evropu a měla odezvu i ve Spojených státech. Marx a Engels začali věnovat zvýšenou pozornost problematice zkracování ekonomických cyklů (str. 176). Časové zkracování ekonomických cyklů bylo projevem přechodu kapitalismu z předmonopolního stadia do období monopolistického kapitalismu. Tento přechod a s ním spojené hospodářské krize se odrazily i na aktivitě dělnického hnutí. Zakladatelé komunistického učení

přivítali zejména revoluční pohyb dělnické třídy v Americe. „Ta americká stávka mi udělala velkou radost,“ píše Engels 31. července 1877 Marxovi do Londýna. „Ti vpadají do hnutí úplně jinak než na téhle straně oceánu. Teprve dvanáct let po zrušení otroctví, a už je hnutí tak prudké“ (viz tento svazek, str. 89).

Marx, jak je vidět z korespondence, soustřeďuje pozornost na to, aby v „Kapitálu“ vysvětlil vědecké veřejnosti a především dělnické třídě ekonomickou podstatu hodnoty a nadhodnoty a z nich vyplývající politické důsledky. Marx si stěžuje ve svých dopisech na to, že buržoazní ekonomové nesprávně směšují hodnotu a výrobní cenu, čímž zatemňují podstatu věcí. Vědecké objasnění hodnoty a nadhodnoty vysvětluje ekonomickou povahu vykořisťování dělnické práce.

Velikou pozornost věnovali Marx s Engelsem otázkám vědeckého socialismu, především otázce proletářského státu, diktatuře proletariátu, významu revoluční ideologie pro vývoj a osudy dělnického hnutí. Jejich hlavní zájem se však v sedmdesátých letech soustřeďuje na klíčovou otázku socialistického hnutí — význam revoluční strany pro třídní boj proletariátu.

Buržoazně demokratické revoluce z roku 1848 měly osobitou dialektiku. Dělnická třída krvácela na barikádách, avšak plody revoluce sklídila buržoazie. Politický vývoj v padesátých letech minulého století, jako produkt buržoazně demokratických revolucí, otevřel cestu formování dělnického hnutí, i když v obtížných podmínkách. Vůdce tehdejší dělnické třídy byli většinou lidé, kteří aktivně prožili rok 1848. Klasickým příkladem byl Ferdinand Lassalle, který se v šedesátých letech stal vůdcem dělnického hnutí v Německu. Orientoval se především na dělnické družstevnictví, domníval se, že dělnická třída může žít jako samostatná enkláva uvnitř kapitalismu, nezávisle na buržoazii.

Dokonce si bláhově představoval, že si může dělnická třída vytvořit svůj vlastní, tzv. lidový stát. Nechápal, že buržoazie nedovolí, aby se za její politické moci organizoval proletářský stát. Lassalle neporozuměl podstatě dialektiky a nepochopil zákon nemiřitelnosti třídního boje. Lassallovství sehrálo určitou úlohu v tom, že pomáhalo organizovat hospodářský boj průmyslového

zápas s takzvanou curyšskou trojkou, představovanou Bernsteinem, Höchbergem a Schrammem. Karl Höchberg vydával „Ročenku pro sociální vědy a politiku“. Ročenka vyšla třikrát a měla vysloveně revizionistický charakter. V roce 1879 v ní curyšská trojka uveřejnila maloburžoazně reformistický program v podobě článku „Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“.

Marx s Engelsem považovali za svou povinnost svést s curyšskou trojkou zásadní polemiku, jejíž aktuálnost byla tím větší, že v důsledku zákona proti socialistům přestal vycházet ústřední orgán německé sociální demokracie „Vorwärts“ a strana připravovala v roce 1879 vydávání stranického orgánu v zahraničí. Pravicové křídlo se pokoušelo zmocnit vedení listu a tak došlo k rozsáhlé korespondenci mezi lipským centrem, kde pracoval Bebel a Liebknecht, Paříží (Hirschem), curyšskou trojkou, která ztělesňovala takzvanou redakční komisi, a Londýnem, který reprezentoval Marx s Engelsem.

Marx a Engels stáli za revolučními představiteli německé sociální demokracie — Bebelem, Liebknechtem a Brackem — a pomáhali jim založit revoluční stranický list. 28. září vyšlo v Curychu první číslo listu „Der Sozialdemokrat“.

Historicky nesmírně cenný a stále živý a aktuální je Marxův a Engelsův proslulý „okružní dopis“ ze dne 17.—18. září 1879, adresovaný Bebelovi, Liebknechtovi a Brackovi do Lipska. „Okružní dopis“ je ostrou a hlubokou kritikou programu nebo, jak ho nazývají Marx a Engels, „manifestu curyšské trojky“ obsaženého v článku „Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“. „Okružní dopis“ vytýká curyšské trojce, že proklamuje abstraktní, pseudo-humanistický, filantropický program, který přinejmenším snižuje úlohu dělnické třídy ve straně. Podle tohoto „manifestu“ není dělnická třída s to sama se osvobodit a potřebuje vzdělané a majetné měšťáky, kteří jediné mají příležitost a čas seznámit se s tím, co dělníkům prospívá.

„Manifest curyšské trojky“ bezostyšně vytýká německé straně, že se postavila za Pařížskou komunu a vzbudila tak zbytečně nenávist buržoazie. Vytýká J. B. Schweitzerovi, že lassallovské hnutí „zploštil“... „v jednostranný boj za zájmy průmyslových dělníků“.

Hrubě falzifikuje příčiny třídních konfliktů jako nedorozumění. „Každá diskuse končí ujištěním, že v podstatě jsme přece všichni za jedno,“ říká se v „okružním dopise“ (viz tento svazek, str. 460).

„Je to vývojem podmíněný a nevyhnutelný jev“ — vysvětluje „okružní dopis“ dále — „že se i lidé z dosud vládnoucí třídy přidávají k bojujícímu proletariátu a že do něho vnášejí elementy vzdělání. To jsme jasně vyslovili už v „Manifestu“. Je však třeba přitom poznamenat dvě věci: *Předně* musí tito lidé, mají-li prospět proletářskému hnutí, vnášet do něho elementy skutečného vzdělání. U velké většiny německých konvertitů z řad buržoazie tomu však tak není... Jestliže se takoví lidé z jiných tříd připojují k proletářskému hnutí, je prvním požadavkem, aby s sebou nepřinášeli zbytky buržoazních, maloburžoazních apod. předsudků, nýbrž aby si plně osvojili proletářský způsob nazírání“ (viz tento svazek, str. 461).

V závěru „okružního dopisu“ čteme tato pozoruhodná, hluboká a stále živá slova: „Už téměř čtyřicet let zdůrazňujeme, že třídní boj je bezprostřední hybnou silou dějin a zejména třídní boj mezi buržoazií a proletariátem je mohutnou pákou moderního sociálního převratu; rozhodně tedy nemůžeme jít s lidmi, kteří chtějí tento třídní boj z hnutí vyškrtnout. Při založení Internacionály jsme výslovně razili bojové heslo: osvobození dělnické třídy musí být dílem dělnické třídy samé.“

Marx s Engelsem polemizují v té době také s anarchistickou, nepřilíš početnou skupinou, která měla sídlo v Londýně a v jejímž čele stál Most. Skupina vydávala časopis „Freiheit“. Byli to lidé, kteří byli zklamáni porážkou Pařížské komuny a podléhali v podstatě anarchistickým, blanquistickým názorům. Je pozoruhodné, že Most, ač slovy vystupoval jako radikál, nepochopil maloburžoazní podstatu Dühringových názorů a Dühringa hájil. „Nevyčítáme Mostovi, že jeho ‚Freiheit‘ je *příliš revoluční*; vyčítáme listu, že *nená* žádný revoluční obsah, nýbrž hlásá jenom *revoluční fráze*,“ píše Marx v dopise Sorgovi 19. září 1879. A Engels v dopise J. P. Beckerovi z 1. dubna 1880 vyjadřuje kritiku Mostova anarchistického směru těmito lapidárními slovy: „Freiheit“ se div nepřetrhne, aby se stala nejrevolučnějším listem světa, ale toho se

nedosáhne tím, že se jen v každé řádce opakuje slovo revoluce“ (viz tento svazek, str. 466 a 498).

Velice pozoruhodná je problematika francouzského dělnického hnutí a jeho strany, která se odráží v řadě dopisů zařazených do tohoto svazku, především v Marxových a Engelsových dopisech Paulu Lafarguovi. V druhé polovině 70. let se dělnické hnutí ve Francii začalo opět probouzet ze stagnace, do níž upadlo po porážce Komuny. Marx a Engels přikládali vytvoření marxistické dělnické strany ve Francii velký význam. Proto pomáhali vůdcům socialistické strany Guesdovi a Lafarguovi svými přátelskými radami, podíleli se na vypracování programu strany (viz tento svazek, str. 540—541). Předpoklady pro zformování marxistické dělnické strany ve Francii pomáhalo vytvářet i francouzské vydání Marxova „Kapitálu“, které vycházelo po sešitech v letech 1872—1875. Marx věnoval tomuto vydání obrovskou práci, takže vznikl ne pouhý překlad, ale samostatné francouzské vydání „Kapitálu“.

Obecnou zákonitostí, kterou nepřetržitě potvrzují dějiny hnutí, je vytrvalé úsilí a stálá potřeba očišťovat stranické řady od oportunistů, revizionistů a reformistů. Toto úsilí za čistotu stranických řad je zákonitě spjato s trvalým bojem za čistotu revolučního proletářského učení. Dějiny a zkušenosti hnutí jednoznačně dokazují, že skutečně tvořivý marxismus se rozvíjí podle zákonů dialektiky — v neustálém střetávání s antikomunismem a revizionismem, v těsném sepětí s praktickými bojovými úkoly dělnické třídy jak v dějinných zápasech s buržoazií, tak i s jejím úsilím při výstavbě socialistické společnosti.

Marxova a Engelsova korespondence z druhé poloviny 70. let minulého století zahrnuje pouze krátký výsek z bohatých a dramatických dějin mezinárodního komunistického a dělnického hnutí. Svým obsahem se však dotýká významného období, v němž se řešily klíčové otázky komunistické teorie a politické organizace dělnické třídy.

Mezi těmito událostmi a dneškem leží téměř celé století. Nepotkáváme již živé pamětníky těch dob. Avšak myšlenky, které čteme v Marxově a Engelsově korespondenci, jsou nesmírně živé a podnětné. Mají dnešku mnoho co říci. Dnes jako tehdy se vze-

dmula prudká vlna mezinárodního revizionismu. Dnes jako tehdy musí dělnická třída čelit silnému náporu pravicového oportunismu v teorii i praxi. Dnes jako tehdy musíme kritizovat nebezpečné abstraktní fráze o lidovém státě. Dnes jako tehdy stojí strana před naléhavým úkolem očisty svých řad od maloburžoazních živlů, souběžců a anarchistů. Hluboká Marxova a Engelsova slova, která k nám mluví z jejich korespondence, proto nemůžeme chápat pouze jako hlas dějin, nýbrž jako živé poučení, které aktuálně oslovuje dnešek.

Praha, 21. února 1971

Doc. dr. Ladislav Tomášek, CSc.

KAREL MARX
A
BEDŘICH ENGELS
DOPISY

LEDEN 1875—PROSINEC 1880

PRVNÍ ČÁST

KORRESPONDENCE MEZI
MARXEM A ENGELSEM

ÚNOR 1875 — ZÁŘÍ 1880

Marx Engelsovi

do Londýna¹

[Londýn, únor—březen 1875]

Dej se do toho, ale s humorem. Je to tak hloupé, že na tom mohl *spolupracovat* i Bakunin. Petr Tkačov chce především říci čtenářům, že Ty s *ním* nakládáš jako se svým odpůrcem, a vymýšlí si proto všelijaké neexistující sporné otázky.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 18 (v poznámce 444), Moskva 1961*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Ramsgate³

21. srpna 75
Germania, Zámecké náměstí
 Karlovy Vary

Milý Frede,

jsem tady od minulé neděle.⁴ Dr. Kraus byl už zase pryč, odjel do Gmundu, kde je s rodinou; udobřil se se ženou.

Podle svého předsevzetí jsem si teď sám svým lékařem, a jak mi svěřil s tichým zármutkem dr. Gans, dělá to takhle třetina starých lázeňských hostů. Velmi dobrý léčebný účinek má na mne také nepřítomnost mého osobního lékaře Kugelmanna.⁵

Přestože se tu lidé střídají, vypadá publikum pořád stejně; Quételetův průměrný člověk⁶ je výjimkou; naopak převažují extrémny, tlusté bečky a hubené tyčky.

Jsem na vzduchu nejméně 12 hodin, a když si vyřídím své povinnosti, bavím se hlavně tím, že objevuji nové procházky, nová místa, vyhlídky ze zalesněných vrchů, a protože nemám dost orientačního smyslu, zažiji přitom každou chvíli nějaké překvapení.

Ode dneška, kdy jsem dostal potvrzení o zaplacení lázeňské taxi, nemusím mít už strach z policie. Zapsal jsem se jako dr. filosofie, a ne jako rentiér, což je kapse jenom ku prospěchu. Můj jmenovec, policejní ředitel z Vídně, je tak zdvořilý, že vždycky přijede zároveň se mnou.

Včera večer jsem šel k Chmelovému keři, který je proslulý svým pivem, vypít si svou sklenku kysibelky. Seděli tam karlovarští filisté a celý rozhovor se točil kolem otázky, která je tu *nevyčerpatel-*

ným zdrojem sporů a rozděluje lidi na různé tábory: zda je lepší staré plzeňské, měštanské, nebo akciové pivo. Jó, povídá jeden, starého jsem udělal 15 sklenic (a ty jsou velké) jako nic. No, říká druhý, také jsem patřil do tohoto tábora, ale teď jsem nad takové hádky povznesen. Piju jedno přes druhé a všechny se stejným úspěchem atd. Vedle těchto moudrých domorodců seděli však také dva šviháci z Berlína, referendáři nebo něco takového. Ti se hádali o přednostech kávy v různých proslulých karlovarských restauracích a jeden z nich slavnostně a vážně ujišťoval: Je *statisticky* (!) dokázáno, že nejlepší káva je v zahradě Schönbrunnu. Do toho vykřikl jeden domorodec: Naše Čechy jsou přece jen ohromné, dokážou ohromné věci. České plzeňské se posílá do všech zemí; v Paříži má teď sládek Salzmann pobočku, a plzeňské jde i do Ameriky! Bohužel jim tam nemůžeme poslat i naše velké skalní sklepy, a ty k plzeňskému patří!

A teď, když jsem Tě ve zkratce informoval, jaké nové pohledy do shonu tohoto světa jsem tu dosud získal, něco o tom, co jsem zažil cestou.

V Londýně přistoupí do našeho vagónu ve velkém spěchu nějaký vykutálený židáček s kufírkem pod paží. Kousek před Harwichem začne hledat klíče, aby kufřík otevřel a podíval se — jak říká — jestli mu jeho kancelářský pomocník zabalil potřebné oblečení. „Dostal jsem totiž,“ povídá, „v kanceláři telegram od bratra z Berlína, že tam mám ihned přijet, a tak jsem si poslal toho kluka domů, aby mi přinesl potřebné krámy.“ Hledá a hledá, až konečně najde klíč, ne sice ten pravý, ale přece jen s ním odemkne a zjistí, že kalhoty a kabát nepatří k sobě, že schází noční košile, svrchník atd. Na lodi mi pak židáček otevře srdce. „Takovou lumpárnu svět ještě neviděl,“ vykřikoval do alelujá. Stalo se tohle: Jeden německý Yankee jménem Börnstein nebo Bernstein, kterého mu doporučil jeho berlínský přítel Neumann, ho napálil o 1700 liber št., jeho, který platí mezi kšeftsmany za jednoho z nejmazanějších! Ten chlapík, údajně obchoduje s Afrikou, mu ukázal účty na zboží za mnoho tisíc liber, které prý koupil v Bradfordu a Manchesteru u nejlepších firem; loď s tímto zbožím kotví prý v Southamptonu. Dal mu na ně požadovanou zálohu. Ale pak se ten člověk už vůbec

neukázal, a tak náš obchodníček dostane strach. Píše do Manchesteru a Bradfordu, a ukazuje mi také, co mu odpověděli: Börnstein si u nich vzal vzorky a koupil zboží; cena za oboje měla být zaplacená až při *odběru*; účty byly jen formální; zboží nebylo nikdy odebráno. V Southamptonu je zboží obstaveno a ukáže se, že Börnstein nalodil jen samé balíky naplněné slamníky. Náš židáček, kterého kromě těch 1700 liber št. zlobilo hlavně ještě to, že někdo doběhl tak ostříleného obchodníka, napsal do Berlína svému příteli Neumannovi a bratrovi. Ten mu telegraficky sdělil, že Börnsteina v Berlíně našli, že vyrozuměli policii, která ho má pod dohledem, a že se musí honem vydat na cestu. Chcete pohnat toho člověka před soud? zeptal jsem se. „Co jich nemá! Chci z něj dostat ty peníze.“ *Já*: Ty už asi probendil. *On*: „Co jich nemá! Vždyť ošidil v City (a teď vypočítal kde koho) lidi o 12 000 liber št. Mně musí zaplatit. A ostatní ať si ho chytaj, kde chtěj.“ Ke vši legraci se při našem příjezdu do Rotterdamu ukázalo, že může jet jenom do Mindenu, a odtamtud pokračovat až druhý den v 11 hodin dopoledne. Nadával na dráhy, až se hory zelenaly. Nic to nepomohlo.

Na lodi jsme měli zvláštního pasažéra — nebožtíka. Vezl ho jeden zrzavý Němec; vyprávěl mi, že je to nějaký Nassauer, mladý, čtyřiatřicetiletý člověk z Mohuče, přijel na návštěvu do Londýna, tam ho přejeli, rodina chce, aby byl pochován doma. Ani tehle průvodce mrtvého nemohl hned dál. Kapitán mu řekl, že nemohou nebožtíka vydat, dokud se nesplní určité formality u německého konzula.

Mezi Kolínem a Frankfurtem (jel jsem hned dál) přistoupil nějaký katolický páter světáckého vzezření. Z jeho rozhovoru s jinými jsem vyrozuměl, že se vrací z Dublinu, kde se účastnil O'Connellových oslav⁷, domů do Frankfurtu. Vyprávěl velmi živě. U Koblence, kde se přisedalo, jsme se spolu ocitli sami v celém vagónu. Jel novou linkou přes Vlissingen: parníkem se očividně cestuje nesrovnatelně lépe než harwichskou dreckhuite*. Snažil jsem se z něho dostat, co si myslí o kulturním boji⁸. Byl však zpočátku

* Trekschuit — tažná loď na průplavech v Holandsku.

nedůvěřivý a krajně zdrženlivý, nicméně hovořil velmi nadšeně o výmluvnosti monsignora Cappela. Konečně mi přišel na pomoc Svátý spiritus. Páter vytáhl svou lahvičku, byla prázdná; a teď mi vyprávěl, že od příjezdu do Holandska má hlad a žízeň. Nabídl jsem mu lahvičku s koňakem, a tu po několika doušcích rozvázal. Dával si, co hrdlo ráčilo. Když přistupovali cestující, vtipkoval s nimi ve své mateřštině, se mnou však pokračoval v anglickém rozhovoru, a anglicky mluvil velmi dobře. „Máme v německé říši tak velkou svobodu, že musíme o kulturním boji brebentit anglicky.“ Než jsme ve Frankfurtu vystoupili, řekl jsem mu, své jméno jsem však neprozradil, že se nesmí divit, kdyby se snad v příštích dnech dočetl v novinách o novém spiknutí mezi Černou a Rudou internacionálou⁹. Ve Frankfurtu (v redakci „Frankfurter Zeitung“) jsem se dověděl, že mým společníkem byl pan Mutzelberger, který do jisté míry zastupuje katolického biskupa. Našel už asi také mé jméno ve „Frankfurter Zeitung“ (kterou čte). Byla tam noticka, že jsem tudy projížděl.¹⁰

Viděl jsem Sonnemanna, který byl právě zase před soudem, protože odmítl prozradit jméno dopisovatele, a znovu dostal desetidenní odklad, tentokrát ovšem už naposled.¹¹ Sonnemann je svěťák, ale je na něm vidět, jak si je vědom své důležitosti. Vložil mi v delším rozhovoru, že mu jde hlavně o to, zapojit do sociálně demokratického hnutí maloburžoazii. Jeho list je prý proto tak finančně silný, že je uznáván za nejlepší burzovní a obchodní list v jižním Německu. Je prý mu úplně jasné, že jeho noviny prokazují dělnickému tisku službu politického kolportéra. Naproti tomu prý však tato strana nedělá nic pro něho. Tak prý například angažoval Vahlteicha jako korespondenta; tomu prý to však představenstvo koalovaných¹² *zakázalo*. Liebknecht prý vystupuje v říšském sněmu příliš demagogicky; Bebel je prý naopak všeobecně uznáván atd. Sejdou se s ním zase na zpáteční cestě. S dr. Guido Weissem, který tu byl několik dní na návštěvě u své dcery (manželky dr. Sterna, jednoho z redaktorů „F. Z.“), jsem také mluvil. Kdybych byl přišel do redakce o několik minut dřív, potkalo by mne neštěstí — srazil bych se tam s Karlem Mayerem ze Švábska (tím, co dřív působil v „Beobachteru“).

V 16 uncích = 7680 gr

Síran draselný	1,2564
Síran solný	18,2160
Chlorid sodný	7,9156
Uhličitan sodný	10,4593
Uhličitan vápenatý	2,2870
Uhličitan hořečnatý	0,9523
Uhličitan strontnatý	0,0061
Uhličitan železnatý	0,0215
Uhličitan manganatý	0,0046
Fosforečnan hlinitý	0,0030
Fosforečnan vápenatý	0,0015
Fluorid draselný	0,0276
Kyselina křemičitá	0,5590
Součet pevných složek	41,7099
Volná a zpola vázaná kyselina uhličitá	5,8670

Mezi chlapíky, kteří tady vyzývali k uspořádání oslavy Sedanu¹⁴, byl Gustav Kottgen, obchodník z Barmenu; že by snad měl něco společného s tím starým bláznem?¹⁵

Dej si pozor; Karl Grün Ti dělá konkurenci, vydá příští jaro nějaké přírodně filosofické dílo, už otiskl preludium v berlínské „Wage“¹⁶, kterou mi poslal Weiss z Berlína.

Odjíždím v sobotu, nejdřív do Prahy*, protože mi dnes odamtud píše Oppenheim. Z Prahy to vezmu přes Frankfurt.

Právě přichází dr. Fleckles, bere mě s sebou k obědu. Z dlouhého dopisu tedy nebude nic; Fleckles to také při léčbě nedoporučuje. Zdravím srdečně madam Lizzy.

Tvůj

Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 182.

Engels Marxovi²do Londýna¹⁷3, Adelaide Gardens
Ramsgate, 24. května 76

Milý Mouřeníne,

právě jsem dostal dva dopisy, které přikládám.¹⁸ Kletba placených agitátorů, těch polovzdělců, těžce dopadá na naši stranu v Německu. Jestli to takhle bude pokračovat, budou mít brzy nejjasnější hlavu lassallovci, protože nejmíň podléhají nesmyslům a Lassallový spisy jsou nejmíň škodlivé agitační prostředky. Rád bych věděl, co po nás tenhle Most vlastně chce a co máme dělat, abychom se mu zavděčili. Je jasné, že v očích těchto lidí se Dühring svými prachsprostými útoky proti Tobě stal z naší strany nezranitelným, protože když zesměšíme jeho teoretické pitomosti, pak je to pomsta za jeho osobní výpady! Čím je Dühring hrubší, tím musíme být pokornější a mírnější a je vsutku účinná milost, že pan Most ještě neřádá, abychom nejen blahosklonně a privatim pana Dühringa upozorňovali, jakou kde udělal botu (jako by šlo o pouhé boty), aby ji mohl v příštím vydání¹⁹ odstranit, ale abychom ho navíc ještě kamsi políbili. Ten člověk, totiž Most, dokázal excerpovat celý „Kapitál“,²⁰ a přece z něho nic nepochopil. Pádne to dokazuje tento dopis a to toho chlapa také charakterizuje. Všechny takovéhle pitomosti by byly nemožné, kdyby místo Wilhelma* stál v čele člověk s minimálním teoretickým smyslem, někdo, kdo by nedal s gustem vytisknout kdejakou pitomost — čím potrhlejší, tím lepší — a nedoporučoval ji dělnictvu s veškerou auto-

* Wilhelma Liebknechta.

ritou „Volksstaatu“. Zkrátka ta historie mě hrozně naštvála a je otázka, zda nebude na čase, abychom se vážně zamysleli nad naším postojem vůči těmhle pánům.²¹

Pro toho hlupáka Wilhelma je to všechno jenom vítaná zá-
minka, aby nás uháněl o rukopis. To je mi vůdce strany!

Z včerejšího „Daily News“ přikládám zajímavou zprávu z Ca-
řihradu; tomu člověku se dá věřit tím spíš, že je mu vzpoura
softů²² velmi proti srsti. Ta historie na Východě začíná uzrávat,
opětovný srbský pokus o půjčku²³, rovněž pozastavení směnek a nové
požadavky hercegovských povstalců²⁴ ukazují, jak tam Rusko ple-
tichaří a popichuje. Jsem moc zvědav, jak se to vyvine.

U nás je dnes první deštivý den, včera jen trochu sprchlo.
Doufám, že s Jenny je stále všechno v pořádku.²⁵ Všechny Vás
s Lizzy srdečně pozdravujeme, i Longuetovy a Lafarguovy.

Tvůj
B. E.

Právě jsem si všiml, že mi Wilhelm poslal celý Mostův rukopis²⁶
v křížové pásce. Kdoví, jestli je to u zásilek do ciziny přípustné
a jestli to tedy dojde! Podívej se, prosím Tě, zda to tam je, a jestliže
ano, pošli mi to, zůstanu tady ještě do pátku *příštího týdne*. Mrs.
Leesonová Ti ukáže, kde pro mne schovává došlou poštu atd.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Ramsgate¹⁷

[Londýn] 25. května 1876

Milý Frede,

zároveň s tímto dopisem podávám na poštu došlý Mostův rukopis²⁶, tak jak ho sám zabalil. Příloženou Wilhelmovu* škrábanici jsem otevřel, protože jsem myslel, že to také patří k Mostovu rukopisu. Mimoto jsem u Tebe vyzvedl zásilku Velké severní dráhy a chtěl jsem Ti to také poslat, protože jsem to pckládal za nějakou obchodní věc, ale teď vidím, že je to jen cestovní prcspekt.

Podle mého názoru můžeme zaujmout jen takový „postoj vůči těmhle pánům“, že budeme Dühringa naprosto bezchledně kritizovat. Zřejmě „zapracoval“ mezi snaživými literárními nedouky, kteří jsou mu oddáni, aby takové kritice zabránil; a oni zase spoléhali na Liebknechtovu slabost, o které dobře vědí. Liebknecht byl mimochodem povinen, a to je mu nutno říci, prohlásit těm chlapíkům, že už několikrát žádal takovou kritiku a že jsme to po léta (vždyť ta historie začíná už v době, kdy jsem se poprvé vrátil z Karlových Varů²⁷) odmítali jako příliš podřadnou práci. Teprve, jak Liebknecht ví a jak dokazují dopisy, které nám psal, když nám několikrát poslal dopisy těch nedouků a tím nás upozornil na nebezpečí zplušující propagandy v řadách strany, se ukázalo, že to asi přece jen stojí za námahu.²¹

Co se týče pana Mosta, in specie, musí samozřejmě pokládat Dühringa za znamenitého myslitele, protože Dühring vyložil ve své přednášce berlínským dělníkům, a později dal tento objev dokon-

* Wilhelm Liebknecht.

ce vytisknout černé na bílém, že teprve Most udělal z „Kapitálu“ něco rozumného.²⁸ Dühring soustavně pochlebujícím nedoukům, kdežto my jim tu radost rozhodně neuděláme. Příznačné je, že se Most a spol. rozčilovali nad tím, jak jsi *dočista umlčel* toho švábského proudhonovce.²⁹ Je to výstražný příklad, který jim nahání hrůzu, a klevetami, ryzí prostomyslností a rozhořčenou bratrskou láskou chtějí něco takového jednou provždy znemožnit.

Hlavní příčina je ovšem v tom, že Liebknechtovi se nedostává rukopisů, což je patrně vůbec jádro jeho redaktorských schopností. Ale že se tak malicherně vyhýbá tomu, aby třeba jedním slovíčkem uznal Beckerovy dějiny Francouzské komuny nebo z nich otiskl aspoň několik výňatků, naproti tomu dokazuje, že ani nedostatek rukopisů nezmůže *všechno*.

Pamatuješ, jak jsem Tě nedávno, když jsme mluvili o Turecku, upozorňoval na možnost puritánské (z koránu vycházející) strany mezi Turky. Teď se to splnilo. Podle zprávy z Cařihradu ve „Frankfurter Zeitung“ je tu záměr odstranit sultána, kdyby to takhle pokračovalo, a dosadit místo něho jeho bratra.³⁰ Dopisovatel, který mluví turecky a má hojné osobní styky s Turky v Cařihradu, zdůrazňuje mimo jiné, že Turci přesně vědí, jakou hru hraje Ignatjev, který je původcem všech poplašných pověstí mezi křesťany v Cařihradu. Jedno je jisté: Turky nelze sprovodit ze světa, aniž se jim nasadí ohlávka, a Rusové, kteří si netroufali (anebo třeba byli i neschopni pro nedostatek peněz) chytit příhodnou chvíli za pačesy a rychle jednat, napomohou možná nyní dobrodružstvím ještě víc k zhroucení svého režimu doma než ke krachu Turků v Evropě.

Jenička se cítí dobře, ale malý trochu stůně, lékař však soudí, že to není nic vážného. Bude se jmenovat Jean (po Longuetově otci) Laurent (přezdívkou Laury) Frederick (na Tvou počest).

Kodanští mne pozvali telegraficky i dopisem Piovi (který v pondělí odjel) na dělnický sjezd (začátkem června) ³¹. Fantastická představa, že bych teď mohl pořádat takováhle pohostinská vystoupení.

Náš park dnes zabednili. K smíchu, jak v Anglii přetrvávají starogermánské obyčeje jako kuriozity. Je to uchovávaní „pravého

svobodného vlastnictví“ oplocením, a tudíž vyloučením ze společné marky.

Pumps napsala dlouhé dopisy mé ženě a Tussy. I když to tu a tam pokulhává s pravopisem, přesto, což je mnohem důležitější, udělala opravdu úžasné pokroky ve slohu a svižnosti výrazu.

Srdečné pozdravy madam Lizzy.

Tvůj

K. Marx

Ten Dizzy je ale pitomec! Zrovna teď, když je Anglie v úplné izolaci, trvá na tom, že si ponechá něco přes tucet fenianů!³²

Co se týče „Richtěra“, neměl by se Liebknecht při takových výstrahách omezovat na pouhé náznaky.³³ Je možné, že můj adresář zmizel s Richtěrem; ale prozatím tomu nevěřím.

Že Eichhoff pracuje pro Arnima, to už jsme přece věděli mnohem dřív než Liebknecht, a při Eichhoffově nenávisti k Bismarckovi a Stieberovi není na tom vůbec nic divného. Notabene, ve „Frankfurter Zeitung“ je otištěn pruský *zatykač* proti Arnimovi, podle něhož mu mají být odebrány peníze a má být vydán berlínské policii, úřadům v zahraničí se pak zaručuje, že jim budou uhrazeny výlohy a že se jim rovněž vyjde vstříc! (Tohle se týká jeho *zpronevěry listin*, za niž byl už odsouzen.)³⁴

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna²

Ramsgate 28. května 76

Milý Mouřeníne,

Tobě se to mluví. Můžeš si ležet v teplé posteli a zabývat se ruskými pozemkovými poměry zvlášť a pozemkovou rentou vůbec, a nic Tě nevyruší — ale já abych seděl na tvrdé lavici a pcpíjel studené víno a najednou zas všeho nechal a cupoval nudného Dühringa.³⁵ Ale asi mi nic jiného nezbude, když už se pcpuším do polemiky, jejíž konec je v nedohlednu; jinak bych neměl klid a pak, přítel Most mi svým chvalozpěvem na Dühringův „Cursus der Philosophie“²⁶ dal přesný návod, odkud a jak začít. Tuhle knihu musím do toho ještě zahrnout, protože v mnoha rozhodujících bodech lépe odhaluje slabé stránky a základy Dühringova mudrování v „Ekonomii“³⁶. Hned si ji objednáme. Z vlastní filosofie — formální logiky, dialektiky, metafyziky atd. tam totiž není vůbec nic, má to být spíš všeobecná teorie věd, v níž se zkoumají příroda, dějiny, společnost, stát, právo atd. jakoby ve vnitřní souvislosti. Zato je tam zase celý oddíl, kde se popisuje společnost budoucnosti čili tzv. „svobodná“ společnost spíš po jiných než ekonomických stránkách, a mj. se tam už stanoví učební plán pro školy budoucnosti prvního a druhého stupně. Banality se tu tedy předkládají v ještě prostodušší formě než v jeho ekonomické knize a vezmeš-li obě knihy dohromady, můžeš toho chlapa cdhalit zároveň i po této stránce. Co se týče toho, jak náš šlechtík pojímá dějiny — že až po Dühringa bylo všechno brak — má kniha ještě tu přednost, že zde můžeš citovat jeho vlastní silná slova. Rozhodně ho mám teď v hrsti. Můj plán je hotov — j'ai mon plan. Zpočátku to začnu

rozebírat čistě věcně a zdánlivě vážně, a čím víc se budou hromadit důkazy, že to jsou jednak nesmysly, jednak banality, tím budu ostřejší, až se nakonec snese krupobití. Takto mě Most a spol. nebudou moci vinit z „bezcitnosti“ atd. a Dühring přesto dostane svůj díl. Ať pánové vidí, že nemáme jen *jeden* způsob, jak se vypořádat s lidmi tohoto druhu.

Doufám, že Wilhelm* otiskne Mostův článek v „Neue Welt“, pro kterou byl zřejmě napsán. Most jako obyčejně neumí opisovat a podkládá Dühringovi v přírodovědě nesmysly k pcpukání, např. že se *prstence* oddělují (podle Kantovy teorie) od *stálic*!

U Wilhelma to není jen nedostatek rukopisů, tomu by se dalo odpomoci jinými články o aktuálních otázkách atd., jako se to dělávalo za Hepnera a Blose. Je to Wilhelmova vášeň vyplňovat mezery naší teorie, mít odpověď na každou šosáckou námitku a pohotově předkládat obraz příští společnosti, vždyť na to se filistr také vyptává; a vedle toho být i teoreticky co nejvíc nezávislý na nás, což se mu při jeho totálním nedostatku jakékoli teorie dařilo odjakživa mnohem líp, než sám tuší. Já si pak ovšem musím chtít nechtě přiznat, že ve srovnání s teoretickými břídily ve „Volksstaatu“ je Dühring pořád ještě vzdělaný člověk a jeho opera** jsou pořád ještě lepší než díla těchto subjektivně i objektivně temných pánů.

S těmi Turky jsi měl úplně pravdu a já jen doufám, že to půjde dobře kupředu, poslední týden to zřejmě trochu uvázlo a orientální revoluce musí být ještě víc než jiné rychle rozhodnuty. Sultán*** shromáždil — to vysvětluje nářky na jeho věčné peněžní požadavky — v paláci obrovský poklad, tak velký, že scftové²² požadovali, aby z něho bylo vydáno 5 000 000 liber št., takže tam musí být ještě mnohem víc. Předání gorčakovské nóty 3 císařů³⁷ to doufáme vyhrotí v krizi.

Vyříd Jenny a Longuetovi, že jim srdečně děkuji za čest, kterou mi prokázali,† pokusím se dokázat, že jsem jí hoden. Doufám, že to mrně s třemi tak silnými jmény†† je už zase zdravé.

* Liebknecht.

** díla.

*** Abd-ul-Azíz.

† Viz tento svazek, str. 38.

†† Jean Laurent Frederick Longuet.

Pokud jde o Dühringa, prokazují mi moje repetitorium starých dějin a moje přírodovědecké studie velkou službu a celou věc mi po mnoha stránkách usnadňují. Zvláště v přírodních vědách vidím, že mám mnohem pevnější půdu pod nohama a že se mohu na tomto poli, i když velmi opatrně, přece jen dost svobodně a jistě pohybovat: Začínám si vyjasňovat, jak dovést i tuto práci ke konci. Už se mi to začíná rýsovat v hlavě a toulky tady u moře, kde jsem si mohl promyslet podrobnosti, k tomu nemálo přispěly. Při takohromné šíři oborů je naprosto nutné přerušit občas systematické dření a to, co ses nadřel, promyslet. — Pan Helmholtz se už od roku 1853 nepřetržitě plahočí s věcí o sobě a pořád ještě neví, na čem je. Ten člověk se nestydí dávat klidně znovu tisknout nesmysly, které uveřejnil *před Darwinem*.³⁸

Lizzie i já Vás srdečně zdravíme. V pátek se vrátíme do Londýna.¹⁷ Jsem velmi rád, že se Pumpsin sloh tak lepší, já to samozřejmě také pozoruji, ale ne tolik.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi²do Londýna¹⁷

11, Camden Square, Ramsgate

25. července 76

Milý Mouřeníne,

Lafarguovi jsem napsal³⁹, ať nám oznámí, který den přijede, jestli v pátek nebo v sobotu.

Přikládám dopis od Wilhelma* a přílohu od Mosta. Vidiš, co je to za lidi — jeden jako druhý. Jak je Wilhelm důležitý s těmi „pokusy o sblížení“.⁴⁰ Jako by si někdo — ať už kdokoli — mohl něco začínat s darebáky usvědčenými z takové proradnosti. A jako by vůbec nějaké sblížení mohlo k něčemu vést. Copak se má stát, až přilezou? Jestli si ti lidé za nynějších okolností a poměrů chtějí ještě jednou hrát na Internacionálu, ať si poslouží a jdou do háje!⁴¹

Srbové fantasticky zkrachovali⁴². Kampaň měla roznítit požár v celém Turecku, a všude je hořlavina navlhlá — Černá Hora je zrazuje pro soukromé cíle, Bosnu už teprve ani nenapadne povstat od té doby, co ji chce Srbsko osvobodit, a čačtí Bulhaři nehnou ani prstem. Srbská osvobozenecká armáda se musí živit sama a po okázalé ofenzívě, aniž někde utrpěla vážnější porážku, musí zpátky do loupežnického doupěte. — Tohle snad naučí i Rumuny moresům a pak budou ruské plány pouhým plácnutím do vody.

Jinak se tu utěšuji Dühringovou filosofií⁴³ — takové ucancané tlachy ještě nikdo nikdy nenapsal. Nabubřelé jalovosti — nic víc, mezi tím úplné pitomosti, ale všechno je to aranžováno s jistou

* Wilhelma Liebknechta.

dávkou dovednosti pro obecnstvo, které autor výborně zná a které se chce s pomocí vodnatých šlicht a bez větší námahy rychle naučit do všeho mluvit. Ten člověk byl jako stvořený pro socialismus a filosofii v době miliard⁴³.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Ramsgate²

[Londýn] 26. července * 1876

Milý Frede,

jistě si i u toho moře¹⁷ vzpomeneš, žes odjel teprve minulé pondělí; kromě toho mi pozůstali v čís. 122 ⁴⁴ řekli, že se vrátíte už v polovině nebo koncem tohoto týdne (tak mě informovali ještě včera). Pokud jde o *minulý týden*, byla Laura (a já jsem jel s ní, protože žena psala, že je jí velmi špatně) v jeho druhé polovině v Brightonu (Lafargue přijel v sobotu a v neděli se s Laurou zase vrátili); Longuet a Jenička ještě nemohli kvůli škole.⁴⁵ Lafarguovi přijedou do Ramsgate tento *pátek* nebo *sobotu* a v neděli se zase vrátí, protože Lafargue nemůže opustit svůj podnik⁴⁶ a Laura musí v pondělí zase vyučovat. Volno má jediné *poslední týden v srpnu*. (Ten den, který minulý týden zameškala, musí tento týden zase nahradit, což není v tomto horku nijak příjemné.)

O obsahu Tvého dopisu³⁹ budu rodinu informovat.

Ženě bylo ještě velmi špatně, když jsme přijeli; když jsme odjížděli, bylo jí už trochu líp. Jakmile se bude cítit dost dobře, určitě bude chtít strávit pár dní v Ramsgate. Lenka je pro *nejbližší dny* plně zaneprázdněna přípravami na Tussinu cestu⁴⁷.

V Brightonu nám vyprávěli, že madam Bravová je bývalá baletka a madam Coxová její bývalá švadlena. V době, kdy žena byla v Brightonu, pořádala tam paní Bravová velké veřejné (víceméně) večírky.

* V rukopise: června.

V posledním „Vperjod“* je odporný chvalozpěv o Bakuninově pohřbu⁴⁸, hlavními aktéry jsou v něm Guillaume, Brousse, oba Reclusové a slovnitý Cafiero. Bakunin tu figuruje jako „gigant“ revoluce. Slibují další článek od téhož dopisovatele o projektech, jež se vynořily po pohřbu, na sjednocení obou Internacionál⁴¹, totiž Jurských⁴⁹, kteří chtějí „svobodnou federaci“ dělníků, a Němců, kteří usilují o „lidový stát“. Stačí prý k tomu jen předčítat článek 3 stanov podle varianty přijaté na „kongresu z roku 1873“ (Guillau-mův kongres).⁵⁰ Liebknecht k tomu ve stručném odstavci ve „Volksstaatu“ (nevím, zda jsi to už četl) prohlašuje, že si to jistě nikdo nepřeje víc než my (tj. on); jen bychom, dodává k tomu jako nepolepšitelný žvanil, od vás rádi viděli místo slov činy.⁵¹ Dělá mu samozřejmě dobře, že pan Guillaume prohlašuje „Volksstaat“ za poslední slovo nebakuninovské Internacionály. Lavrov zřejmě pokládá za dobrý obchodní tah uveřejňovat bakuninovské příspěvky a tím angažovat pro svůj list i tuto stranu.

Brightonské akvárium se velice zmohlo od doby (je to už 3 roky), co jsem byl svědkem jeho vzniku.⁵² Po kompromisu s páterem je otevřeno i v neděli odpoledne (do večera), ale s tou suchou podmínkou, že chudáci výletníci nedostanou ani kapku tekutiny, dokonce ani lihuprostou vodu ne. Jdi se tam také někdy podívat.

Zdravím srdečně celou rodinu a madam Pauliovou.

Tvůj
Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V originále azbukou.

Marx Engelsovi

do Ramsgate²

19. srpna 1876

Germania, Karlovy Vary

Milý Frede,

píšu na londýnskou adresu, protože nevím, zda jsi ještě u moře.¹⁷

Nejdříve o dobrodružstvích, která jsme zažili cestou.⁴⁷ Podle mého plánu jsme zůstali na noc v Kolíně — odjeli jsme odtamtud v 6 hodin ráno a za příští zastávku jsme zvolili Norimberk. Kolem páté odpoledne jsme přijeli do Norimberka, odkud jsme chtěli vyrazit do Karlových Varů až druhý den večer (bylo 14., a my jsme karlovarské bytné oznámili, že přijedeme 15.). Kufry jsme vyložili a svěřili jednomu člověku s károu, který nás měl doprovodit k nejbližšímu hostinci, hned u trati, ještě před městem. Tam však měli volný už jenom jediný pokoj a hostinský nám zároveň zvěstoval hrůznou zvěst, že asi těžko najdeme někde jinde nocleh, protože je tu jednak nějaký sjezd mlynářů a pekařů, jednak sem přijeli lidé ze všech koutů světa a mají odtud namířeno na tu bayreutskou maškarádu státního muzikanta Wagnera⁵³. A skutečně. Bloudili jsme dlouho po městě vedle káry; azyl jsme nenašli ani v nejmenší krčmě, ani v největším hotelu; nezískali jsme nic, leda že jsme se povrchně seznámili s prapůvodním sídlem (krajně zajímavým) německého tovaryšství. Tak tedy zpátky na dráhu; tam nám řekli, že nejbližší město před Karlovými Vary, kam bychom se mohli ještě dostat, je Weiden; vzali jsme si tedy lístky do Weidenu. Ale pan průvodčí už trochu (nebo hodně) přebral; místo aby nás vysadil v Neunkirchenu, odkud vede nově postavená odbočka do

Engels Marxovi

do Karlových Varů⁴⁷

Ramsgate v pátek 25. srpna 76

Milý Mouřenšne,

Tvůj dopis sem přišel v úterý¹⁷ a koluje teď mezi Tvými dcerami*. Tu osmadvacetihodinovou pouť z Kolína do Karlových Varů Vám tady nikdo nezávidí; zato se uzavírají sázky, jaká asi kvanta bavorského „moku“ Vám pomohla přečkat všechny ty potíže.

Lenka přijela minulý týden v pondělí z Hastingsu, kde byla s Jenny a s Lafarguovými přes neděli; nebylo jí vůbec dobře, ale šla přesto do vody a dostala z toho ohavné, dva dny trvající bolesti hlavy; druhým pokusem se to ještě zhoršilo, a tak toho musela nechat. V úterý se vrátila domů a den nato, především, sem přijela Tvá žena, která vypadá rozhodně mnohem líp než před šesti týdny. Hodně chodí, chutná jí a zřejmě také dobře spí. Prohánějí se s Lizzie po dunách, když jsem je předtím posílil na nádraží sklenicí portského, a jsou rády, že nemusí psát žádné dopisy. Lizzie moře ohromně svědčí a já doufám, že to tentokrát vydrží přes zimu.

Ramsgate teď zalidňují výhradně malí zelináři a jiní drobní londýnští obchodníci. Zůstávají tady přes týden, dokud jim platí zpáteční lístek, a pak přijedou místo nich jiní, také takoví. Jsou to ti, kteří sem dřív jezdili na jeden den a teď sem jezdí na týden.

* Jenny Longuetovou a Laurou Lafarguovou.

Na první pohled bys řek, že jsou to dělníci, ale z toho, co si povídají, se hned pozná, že jsou něco trochu lepšího a že patří k té nejnepříjemnější vrstvě londýnské společnosti — k těm, kdo se jazykem a způsoby už připravují na nevyhnutelný bankrot a poté na stejně nevyhnutelnou profesi pouličního obchodníka. A teď ať si Tussy představí svého starého přítele Gora ráno na pláži, s třiceti nebo čtyřiceti takovými trhovkyněmi kolem sebe!

V těch lázních člověk čím dál víc hloupne a tomu přirozeně odpovídala i moje četba, totiž přirozená filosofie skutečnosti pana Dühringa¹⁹. Něco tak přirozeného jsem ještě neviděl. Od začátku do konce samá přirozená věc, přičemž za přirozené platí všechno, co se panu Dühringovi přirozené zdá; proto také vychází vždycky z „axiomatických pouček“, neboť to, co je přirozené, nepotřebuje žádný důkaz. Povrchností překonává ta věc všechno, co tu zatím bylo. Část, která pojednává o přírodě, i když je také velice špatná, je přece jen ještě daleko nejlepší. Tady se přece jen ještě najdou zakrnělé zbytky dialektických zvratů, jakmile se však Dühring pustí do společenských a historických vztahů, ujme se vlády stará metafyzika v podobě *morálky* a s ní se pak autor ocitá opravdu na slepé herce, která ho vozí beznadějně pořád dokolečka. Jeho obzor sahá sotva tak daleko jako oblast, ve které platí obecné zemské právo, a pruská byrokracie mu reprezentuje „stát“. Ode dneška za týden se vracíme do Londýna a pak si hned toho chlapa podám.²¹ Jaké věčné pravdy káže, vidíš z toho, že tři věci, které nemůže vystát, jsou: tabák, kočky a židi, a těm dává co proto.

Právě přišel Tussin dopis Lence, pošlu jí ho hned do Londýna.

„Daily News“ a starý Russell tím svým pokřikováním o ukrutnostech Turků⁵⁷ prokázali Rusům neocenitelnou službu a skvěle jim připravili příští tažení, které může začít, jakmile se tady páni liberálové dostanou k moci. Liberální provinční tisk teď také troubí na poplach, a protože starý Dizzy přešel do Sněmovny lordů,⁵⁸ budou ti liberální křiklouni zřejmě udávat tón na příštím zasedání v Dolní sněmovně. O hanebnostech, kterých se dopouštějí Černohorci a Hercegovci, samozřejmě všichni mlčí. Naštěstí dostávají Srbové na frak⁴² — i ten Forbes, který je ostatně zase jediným rozumným válečným dopisovatelem, mluví se zřejmými sympatiemi o větš

vojenské zdatnosti tureckých jednotek — a Bílý car* nemůže jen tak snadno intervenovat.

Tvoje žena i Lizzie zdraví srdečně Tussy i Tebe.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise rusky azbukou; jde o Alexandra II.

Marx Engelsovi

do Londýna

[Londýn] 11. prosince 76

Milý Frede,

Včera byl u mne Kovalevskij, chtěl Hanssena⁵⁹; řekl jsem mu, že ho dostane *zítra večer*; zároveň jsme se na jeho žádost dohodli, že Tě týž večer (v úterý) navštívíme.

Posílám Ti Hanssena, se kterým budeš stejně jako já snadno hotov za pár hodin.

Kvůli tomu vázání knih jsem napsal.

Salut.

Tvůj

K. M.

Po *konferenci* (v St. James)⁶⁰ přišel pan Gladstone do lóže, ve které seděla madam Novikovová, nabídl jí rámě — aby ukázal (tak to podle ní řekl), že aliance mezi Anglií a Ruskem už existuje — a pyšně se s ní vedl obrovským davem, který se rozestupoval na obě strany; on poměrně malý, hubený chlapík, ona opravdový kyrsar. Řekla Kovalevskému: jsou ti Angličani ale nešikoví!

Pan generalissimus Čerňajev se dotázal dvakrát telegraficky Novikovové, zda by se neměl také dostavit na konferenci; musela ho informovat, že pro pana Gladstona bude potěšením se s ním setkat, ale že by snad nebylo vhodné, aby se objevil veřejně.

Harrison (který se v článku „*Kříž a půlměsíc*“ ve „Fortnightly“ vytahuje s několika náznaky, jež právě pochytil od Kovalevského), řekl Howellovi na konferenci (byla jen pro zvané) do očí, že přítom-

ní dělníci patří všichni do jednoho k placené bandě, kterou on (Harrison) dobře zná.

Té hanebné demonstraci propůjčil bohužel své jméno i Charles Darwin; Lewes odmítl.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna

42, Kings Road
Brighton 23. února 77

Milý Mouřeníne,

minulý týden jsem psal Bignamimu, předplatil jsem si „Plebe“ a napsal jsem mu o volbách.⁶¹ Před třemi dny, ještě než jsme odjeli⁶², jsem dostal tři čísla⁶³ a těch několik, která mi chybějí, pošle dodatečně. Příhodnější dobu jsem si pro svou intervenci ani nemohl zvolit.

„Plebe“ ze 7. ledna přináší zprávu o přelíčení porotního soudu proti turínskému kvestorovi (policijnímu řediteli) *Bignamimu* (je to ten, co hostil Terzaghiho „vermutem“, viz „Alianci socialistické demokracie“⁶⁴) pro *zpronevěru* (úplně jako u nás!). Jistý policista jménem Blandini vypovídá: vykonal na Bignamiho rozkaz u Terzaghiho *pro forma* domovní prohlídku, ale dostal od něho příkaz sebrat jenom to, co mu Terzaghi sám dá. Terzaghi byl v době, kdy byl na něho vydán zatykač, už na Bignamiho rozkaz zatčen jiným policistou, Premierlanim; Terzaghi byl tajným agentem Bignamiho a dostával od něho tři liry (franky) denně. K tomu „Plebe“ říká: tady je vidět, k čemu slouží tajné fondy třídních vlád.

Na to odpovídá jeden bakuninovský plátek, „Il Martello“ — po názvu poznávám svého Cafiera. — Protože se nemohl pouštět do toho ohavného případu s Terzaghim, chytá se ten plátek tajných fondů *třídních vlád*: u vás tedy budou mít *netřídní* vlády také tajné fondy, tedy také u vás zůstane všechno při starém a pak následuje celá ta tisíckrát omletá anarchistická tiráda, jak ji známe. „Plebe“⁶⁵

mu odpovídá velmi případně a hned nato napadá „Bulletin Jurasien“, že prý se rozběšnil kvůli čtyřem řádkům v „Plebe“ a přitom dělá, jako by zuřila právě „Plebe“, tu však jurské insinuace jen pobavily. Ostatně bylo by třeba pořádné dávky naivity, aby někdo skočil na špek lidem, kteří běhají v chorobné nenávisti ode dveří ke dveřím a vyžebraávají si pomluvami alespoň trochu nevraživosti vůči nám. Ruka, která už dlouho zasévá plevel a provokace, je dostatečně známa, takže její jezuitské pletichy budou ihned prohlédnuty a lidé s nimi brzo naloží po zásluze. — V témž čísle je příspěvek E. Dörenberga (Drbg. z „Berliner Freie Presse“) o volbách v Berlíně.

V čísle ze 16. února je příspěvek z Bruselu od Césara de Paepa o novém vlámském hnutí za tovární zákon a všeobecné volební právo; končí takto: Věříme rovněž, že touto metodou dospějeme k osvobození proletariátu rychleji a čistěji, než kdybychom po léta a čtvrtstoletí stáli na místě, štekali na měsíc a čekali, až matička revoluce bude tak laskavá a dostaví se, aby rozbila okovy dělníků.* Dále je zde zmínka o svolání starého Beckera⁶⁶ jakožto *symptomu*, a to ve velmi přátelském duchu.

Dnes jsem dostal velmi nadšený dopis od Bignamiho; říká v něm, že by otiskl mé věci o volbách, a potvrzuje, že Severoitalská federace, která sahá od Benátek po Turín a má v těchto dnech sjezd⁶⁷, chce bojovat na půdě všeobecného volebního práva. „Plebe“ je její oficiální orgán.

Do té italské pevnosti advokátů, literátů a povalečů byl tedy udělán průlom. Nejlepší přitom je, že všichni staří milánští aliančníci z Cunových dob, Mauro Gandolfi atd., šli zřejmě s Federací. V průmyslovém městě, jako je Milán, mohlo pseudodělnické hnutí existovat opravdu jen krátce. A horní Itálie nerozhoduje jenom strategicky, má také rozhodující význam pro dělnické hnutí na celém tom dlouhém rolnickém poloostrově.

Světová vláda v Neuchâtelu⁶⁸ má tedy teď za sebou jednoznačně už jen Španělsko, a jak dlouho potrvá i to?

Ostatně máme-li sledovat tyhle události podrobněji, je nej-

* Tento citát z „Plebe“ uvádí Engels italsky.

vyšší čas, aby si pan Demuth předplatil „Bulletin Jurassien“, jak bylo dohodnuto. Musíme přece vědět, co ten všesvětový diktátor a správce Svaté stolice* dává do klatby.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* James Guillaume.

Engels Marxovi

do Londýna

42, Kings Road, Brighton
2. března 77

Milý Mouřeníne,

napsal jsem Liebknechtovi⁹⁹ a poprosil jsem ho, aby mi až na další posílal korektury⁶⁹ sem⁶², chodí mi obyčejně nejpozději v pondělí, ale tento týden jsem ještě žádné nedostal a bojím se, že se jako obvykle něco zaběhlo. Podíval by ses laskavě ke mně domů, nejsou-li tam nějaké korektury, a poslal bys mi je sem? Paní Leesonová Ti ukáže došlé balíky s novinami atd., a mezi nimi korektury už snadno najdeš; ať Ti dá rovněž křížové pásy atd., abys to pak mohl zabalit. Jinak jsou ti lidé schopni vytisknout blbost, kterou vysázeli, mým jménem.

Jsem z několika důvodů rád, že Lina* a Pumps přijedou až v polovině měsíce. Za prvé budeme pak zase doma, protože se odtud hodláme vrátit přes příští týden v úterý, a za druhé mi to poskytlo čas, abych Lině k těm 15 libráům št. odeslaným nakvap (bylo to všechno, co jsem právě měl) poslal dodatečně pro všechny případy ještě 5 liber a znovu jí, což snad není nemístné, náležitě vysvětlil, že nemusí šetřit a může jet pohodlně, protože všechny peníze, které jsem jí zatím poslal, jsou určeny jen na cestu *sem*.

Měli jsme tu nádherné počasí, dnes je mlhavo a vlhko, chvílemi prší. Jaký je rozdíl v klimatu mezi Londýnem a námi, viděl jsem dnes ráno ze zprávy v novinách, že u vás jsou rybníčky v parcích

* Lina Schölerová.

pokryty na půldruhého palce ledem, zatímco tady slunce odstranilo účinky malého nočního mrazíku už v 10 hodin. Pro pár týdnů zimního pobytu u moře je Brighton skutečně „báječné místo“, a tak se to tu stále víc hemží lepším publikem. Pro Londýn je to však ostuda, že se tam po zdejších akváriu, které svými výsledky v chovu ryb a obojživelníků dosáhlo opravdu vědeckého významu, odvážili zplodit ve Westminsteru takovou karikaturu — music hall za doprovodu ryb — a to ještě s takovým reklamním bengálem.

Se srdečným pozdravem

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Brightonu⁶²

Londýn 3. března 77

Milý Frede,

posílám Ti zároveň, co jsem našel u Tebe doma z Lipska,⁶⁸ a „Plebe“. Pokud jde o tu důležitou deklaraci, ve které Severoitalská federace prohlašuje, že se vždy přidržovala „původních stanov“ Internacionály⁷⁰ a že se oficiálně zřídka přímého federativního svazku s italskými bakuninovskými skupinami⁷¹, musíš to, stejně jako další velmi zajímavá a pro mne potěšitelná fakta, o nichž jsi mi psal v prvním dopise*, poslat co nejdřív do „Vorwärts“.⁷² Jinak Liebknecht udělá i tady nějakou pitomost.

Já po celou tu dobu hodně churavím, chronické nastuzení, samá rýma a kašel.

S Linou** je to v pořádku.

Lavrov, kterému se daří zatraceně špatně, chválí Tvé články proti Dühringovi²¹, ale říká, že taková „mírnost v polemice je u Engelse nezvyklá“ (tj. nezvyklá pro něho).

Příští měsíc ode mne dostaneš delší zasilku.*** Ne aby sis myslel, že je to jen dühringovský manévr pořád něco slibovat, a skutek utek.

Zdravím srdečně Lizzy.

Tvůj

K. Marx

* Viz tento svazek, str. 55–57.

** Linou Schölerovou (viz předchozí dopis).

*** Viz tento svazek, str. 62.

Čert aby vzal Hirsche a toho jeho Castelnaua. Castelnau teď ode mne jménem jich obou žádá, abych figuroval jako spolupracovník dělnického listu, který už chystají. Jako bych měl na to čas — a Hirsch přece musí vědět, že ho nemám! A figurovat tam jenom jménem znamená pro mne zbytečnou „odpovědnost“. Protože pan Castelnau teď sám unává, že dokud vládne Quêt, patří jeho abrégé* do říše snů, chce mě zpeněžit jiným způsobem.

Zatím jsem si nevšiml, že by on nebo Hirsch hnuli pro „Kapitál“ aspoň tolik prstem jako Laveleye⁷³ nebo Block⁷⁴.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* výtah (z prvního dílu „Kapitálu“).

Marx Engelsovi

do Brightonu⁶²

Londýn 5. března 77

Milý Frede,
přikládám dühringiana.⁷⁵ Nedokázal jsem toho chlapa číst, abych mu vždycky hned důkladněji nezvalchoval hřbet.

Teď, když jsem se takto do něho začel (a v té části počínající Ricardem, kterou jsem ještě nečetl, je jistě fůra skvostných perliček), k čemuž patří trpělivost, ale hned také klacek po ruce, jsem schopen vychutnávat ho napříště v klidu. Jakmile už do toho hocha vnikneš, takže máš jeho metodu jako na dlani, je to svým způsobem zábavný pisálek. Jako vedlejší „zaměstnání“ mi ostatně při mé otrávenosti z toho kataru prokázal veliké služby.

Tvůj
Mouřentn

Ápropos. Ten krajně jedovatý článek o Gladstonovi a Novikovové, při němž spadlo „Whitehall Review“ srdce do kalhot, vyšel předevečirem v Barryho příkrášlení ve „Vanity Fair“.⁷⁶ Jak jsme vyrozuměli včera při návštěvě Colletova syna a dcery, otec Collet to odsuzuje, protože Gladstone je prý poctivec, jenže potrhlý, a polemika tohoto druhu je prý „neslušná“.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna²42, Kings Road, Brighton
6. 3. 77

Milý Mouřeníně,

mnohokrát Ti děkuji, že sis dal s těmi „kritickými dějinami“⁷⁵ tak velkou práci. To je víc, než potřebuji, abych toho chlapa i na tomhle poli úplně oddělal.²¹ Fakticky má Lavrov do jisté míry pravdu, když říká, že se s tím člověkem zacházelo dosud až moc slušně.* Když teď znovu pročítám ten „Kursus der Nationalökonomie“³⁶, teď, kdy znám toho člověka i jeho manýru a nemusím se už bát, že za tím žvástem vězí nějaká chytristika, a kdy celá ta nadutá přitroubllost vystupuje zcela nezastřeně, dospívám ovšem k názoru, že bude namísto ještě trochu víc opovržení. Dobrák Lavrov má přitom přirozeně své vlastní pocity a nemusí také brát ve svých kázáních** ohled na crescendo, které našinec nesmí při tak zdlouhavé exekuci ztrácet ze zřetele. U závěru „Filosofie“ si ale už nebude moci stěžovat na přílišnou mírnost, a u „Ekonomie“ teprve ne.

Colletovy silné pochybnosti ohledně Gladstona byly nevyhnutelné. To jsou věci, které se bez vyššího rozkazu nesmějí stát. Mělo se mlčet, dokud Gladstone nebude zase ve funkci, a pak přenechat Urquhartovi, aby vyslovil vážné napomenutí v podobě hlubokomyslných narážek, kterým neporozumí ani ten, koho se týkají. I boj proti tajné diplomacii se musí vést prostředky tajné diplomacie.

* Viz tento svazek, str. 60.

** Toto slovo napsal Engels rusky azbukou.

Marx Engelsovi

do Brightonu⁶²

Londýn 7. března 1877

Milý Frede,

protože bych na to mohl později zapomenout, posílám k poslední epistole⁷⁵ ještě tenhle příspěvek:

1. Nejdůležitějším bodem v Humově pojetí otázky, jaký vliv má zvýšené množství peněz na stimulování průmyslu, bodem, který zároveň nejjasněji dokazuje (kdyby vůbec bylo možné o tom pochybovat), že toto zvýšení se u něho vyskytuje jen v souvislosti se znehodnocením drahých kovů, bodem, k němuž se Hume několikrát vrací, jak je vidět už z výtahu, který jsem Ti poslal — je teze, že „*cena práce*“ stoupá až naposledy, po všem ostatním zboží.⁷⁷ O tom se však nenajde u **p. Dühringa**⁷⁸ **ani slovo**, a vůbec Dühring pojednává o Humovi, kterého tolik opěvuje, stejně lajdácky a stejně povrchně jako o všech ostatních. Kromě toho i kdyby to byl postřehl, což je víc než sporné, nebylo by zrovna moc vhodné, aby takovou teorii vychválil dělníkům, musel by tedy raději o tom všem pomlčet.

2. O svém zvláštním přístupu k fyziokratům — totiž jako k prvním metodickým (nejen příležitostným, jako je Petty atd.) *vykladačům kapitálu a kapitalistického výrobního způsobu* — jsem přirozeně nechtěl mluvit naplno. Jakmile bych to otevřeně formuloval, mohli by mé hledisko převzít fušeři a hned je také zkomolit, ještě než bych je měl příležitost vyložit. Proto se toho v expozé, které jsem Ti poslal, nedotýkám.

Ale při kritice Dühringa by snad bylo namístě poukázat na následující dvě místa v „*Kapitálu*“. Cítuji je z *francouzského* vydání,

protože to, co je v německém originálu spíš jen naznačeno, je zde víc rozvedeno:⁷⁹

*K ekonomické tabulce*⁸⁰:

„Pokud zkoumáme jen fond úhrnné roční produkce, je roční reprodukce snadno pochopitelný proces. Ale všechny součásti roční výroby musí projít trhem. Tam se pohyby jednotlivých kapitálů a příjmů křížují, prolínají a ztrácejí ve všeobecném pohybu přemísťování — v oběhu společenského bohatství — který má pozorovatele a staví analýzu před velmi spletité problémy. Fyziokraté mají velkou zásluhu, že se ve své *ekonomické tabulce* jako první pokusili podat obraz roční reprodukce v podobě, v níž vystupuje z oběhu. Jejich výklad je v mnoha ohledech bližší pravdě než výklad jejich následovníků.“ (258, 259).

K určení „produktivní práce“:

„Také klasická politická ekonomie vždy tvrdila, ať už instinktivně nebo vědomě, že charakteristickým znakem produktivní práce je výroba *nadhodnoty*. Podle toho, jak pokračuje její analýza nadhodnoty, mění se i její definice produktivní práce. Fyziokraté například prohlašují, že produktivní je jedině zemědělská práce. A proč? Protože jedině ona skýtá nadhodnotu, jež pro ně existuje jen ve formě pozemkové renty.“ (str. 219).

„Ačkoliv fyziokraté neprohlédli tajemství nadhodnoty, bylo jim přece jen jasné alespoň to, že je to *nezávislé bohatství*, kterým může (jeho majitel) volně nakládat, bohatství, které nekoupil, ale prodává“ (Turgot) („Kapitál“ str. 554, německy, 2. vydání) a že tato nadhodnota nemůže vyvěrat z **oběhu** (totéž vydání „Kapitálu“, str. 141—145).⁸¹

Právě jsem obědval, když se přiřítíl veliký Barry s osmi žurnály pod paží.

Redaktoři anglických novin jsou velmi zvláštní živočichové. Redaktor „*Vanity Fair*“ (tj. podřízená osoba; šéf a majitel pan Bowles, poloviční urquhartovec, je s manželkou — kvůli jejímu zdraví — ve Španělsku) uveřejnil konečně ten článek⁷⁸, který se bály otisknout skotské „*Morning News*“ a londýnská „*Whitehall Review*“, a stejně tak 6 vládních listů, lépe řečeno *ústřední tisk* ovládaný toryovským kabinetem, který pro ně fabrikuje materiál.

Nu a tenhle člověk z „Vanity Fair“ dostane najednou sám strach přetisknout (v zájmu věci i pana Barryho) článek, který už těch osm listů uveřejnilo, totiž článek o Gladstonově stati v „Contemporary Review“⁸². A tak napíše Barrymu, co prý dělat, jestliže ho zažalují pro pomluvu? Instruoval jsem Barryho, který se už prozíravě vyzbrojil osmi zmíněnými listy — jak odpovědět. Musel bych se velice mýlit, kdyby právě tohle váhání (s nímž si však už poradíme) nějak nesouviselo se „skrupulemi“ pana Colleta. Je to opravdu hrůza, když se jim bere tajná diplomacie z rukou!

Mimochodem ruská diplomacie zdegenerovala v totální frašku. Cesta pana Ignatjeva, ať už bude zpočátku úspěšná nebo ne, zůstane za všech okolností ještě grotesknější a ostudnější poutí než putování páně Thiersovo po tom poprasku 4. září.⁸³

Dostal jsem od šlechtného *Gambuzziho* jeho devítistránkový nekrolog o šlechtném *Fanellim*,⁸⁴ který právě zemřel. Měl bych se asi kát za to, jak je tento Fanelli ve spise o Alianci* urážen.

Tvůj

K. M.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* K. Marx a B. Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“.

Engels Marxovi

do Londýna

42, Kings Road, Brighton
27. května 77

Milý Mouřeníne,

připadá Ti asi divné, proč tak tvrdošíjně mlčím. Měl jsem zatraceně špatný týden s očima, to prudké slunce jim nijak nesvědčilo. Už týden nosím celý den brýle a rozžehnal jsem se s alkoholem, přesto jsem však ze začátku nepozoroval sebemenší zlepšení. Teprve včera nastal rozhodný obrat, takže oko mě už přestalo trápit. Až přijedu do Londýna (v pátek)⁸⁵, udělám tomu kategoricky přítrž, tenhle stav, kdy nemohu nic dělat, mi už leze z krku.

Ty pitomé anglické noviny bájí o obrovském pokroku Rusů v Arménii⁸⁶, na kterém je zatím jen velmi málo pravdy. Jestliže se ale cařihradští softové²² brzy nepohnou, může Muchtar paša napáchat velké škody. — Pro válčení na Dunaji je příznačné, že tam musí napřed přijít car*, než se něco stane. Jinak se zdá, že ruská armáda je až dosud skutečně lépe organizována, než se čekalo; jenže uvidíme, jak to bude vypadat, až začne opravdové tažení. Rozhodnutí však záleží na Cařihradě a začíná být naléhavé.

Monsieur Mac-Mahon se zřejmě se svým coup de tête** také přepočítal.⁸⁷ Nějak to skřípe, ani ta burza se nechce přes všechno úsilí pořádně rozhoupat. Jeho ujišťování, že chce zůstat na půdě zákonnosti, ukázalo také, že výsledek neodpovídá tomu, co slibovali

* Alexandr II.

** nerozvážným kouskem.

Broglie a spol. Budou-li se tentokrát Francouzi držet a pořádně volit, alespoň tak jako posledně, skončují pravděpodobně s touhle reakcí jednou provždy. Soudě podle průběhu událostí nepočítá se při tomto puči s násilím, a kdyby se o to přece jen později pokusili, pravděpodobně by ztroskotali. Coup d'état se nedá o tři měsíce odkládat, jako se dá prolongovat směnka. Přitom Broglie naprosto není muž činu, je to parlamentní intrikán a určitě promešká pravý okamžik, i kdyby Mac-Mahonovyskrupule a výhrady nedávaly už předem skoro úplnou jistotu, že to tak dopadne. Zkrátka probíhá to velice příznivě, a když voliči tentokrát dopustí, aby s nimi prefekti atd. zacházeli jako s hlasovacím stádem, nezaslouží si nic lepšího, ale nic tomu nenasvědčuje. Jakou šanci bude mít to staré prase Thiers, postaví-li Mac-Mahon dilema: dobré volby, nebo půjdu od toho! Hlupák!

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Brightonu⁸⁵

[Londýn] 31. května 77

Milý Engelsi,

doufám, že už Tě oči tolik nezlobí. Madame Longuetová starší dala madame Lormierové, když se jí oční choroba den ze dne zhoršovala a už to bylo velmi vážné, krabičku s mastí (stojí prý nejméně 30 franků), stačila jen malá troška — *mirabile dictu* — a za pár dní se úplně vyléčila. Fakt je to naprosto nesporný. Ta mast je ve Francii velmi známá a Ty určitě přijdeš čichem, zrakem atd. na to, z čeho se hlavně skládá.

Tvé názory na situaci v Turecku se shodují s mými natolik, že jsem říkal takřka doslovně totéž Wróblewskému.

Krize se však blíží. Damad Mahmúd a spol., kteří jsou pod přímým ruským vlivem, značně inklinují k uzavření míru s Rusy⁸⁶, přičemž by přirozeně bylo dohodnuto i *zrušení ústavy* (což doporučují i „*Times*“ ve stejném čísle, ve kterém nadávají Mac-Mahonovi pro jeho antikonstitucionalismus⁸⁸.) Nic lepšího by si car* ani nemohl přát; zatím se konala tak říkajíc jenom předběžná vojenská paráda; ruské úspěchy v Malé Asii se na různých stranách z různých důvodů (nehledě na příšernou ingoranci) přeceňují a nafukují; hrozivá finanční krize je také teprve v počátečním stadiu; kavkazská nemoc⁸⁹ je zatím ještě sporadická; car by vyvázl se succès d'estime** a nemusel by vyhlásit ústavu; mohl by se náležitě uplatnit v západní krizi atd. atd. Midhát paša prý dělá odsud co může, aby popohnal

* Alexandr II.

** čestným úspěchem (tj. zachoval by si prestiž).

hnutí v Cařihradě, na němž fakticky závisí osud Turecka (a bezprostřední perspektivy ruského „rozvoje“).

Ve Francii⁸⁷ se potvrzuje to, co jsem už dávno marně vtloukal do hlavy Lissagarayovi (ten teď už vidí zase všechno moc růžově), totiž že opravdová průmyslová a obchodní buržoazie je republikánská, jak to jasně dokázaly události, dokonce už od začátku Thiersovy vlády, a že „mužové boje“ jsou jen pozůstatky profesionálních politiků starých stran, ale nezastupují žádnou třídu. Dělníci (v Paříži) si dali heslo, že tentokrát je to záležitost pánů buržoů. Drží se proto stranou.

Z přiloženého výstřižku z „*Marseillaise*“ vidíš, jak píší radikální listy o Mac-Mahonovi. Moudrá „*République Française*“ mu říká, že tuhle otázku lze vyřešit jen jeho odstoupením; Émile de Girardin mu hrozí veřejnou žalobou a ze všech listů s ním zachází nejnelítostněji „*Siècle*“, ten hokynářský plátek par excellence.

Bonapartisté zatím nespí. Vytasit meč, na to je příliš pozdě (nehledě na to, že se to neshoduje s Brogliovými záměry). Snad to ale zkusí (až bude zasedání sněmovny znovu odročeno) se *stavem obležení*, což je sice nezákonné, ale je to kryto zákonnou odpovědností ministrů a ústavní neodpovědností Mac-Mahonovou. Na této cestě, na niž naléhají přinejmenším bonapartisté, by mohlo přece jen dojít k násilným strážkám. Je to možnost, ale není pravděpodobná.

O Urquhartově smrti mě oficiálně informoval Collet.

Já tělesně zrovna nekvetu, ale vzpomenu-li si, jak to bývalo dříve v tuhle dobu, pak to ujde. Žena je na tom už líp.

Náš človíček* si na odstavení rychle zvykl (Irka je ale stále u nás), ale projevuje nebezpečné sklony — místo aby lezl po pokoji, drápe se do schodů.

Celá rodina zdraví srdečně Tvou rodinu.

Tvůj
K. M.

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Jean Laurent Frederick Longuet.

Engels Marxovi

do Londýna

2, Adelaide Gardens
Ramsgate 15. července 77

Milý Mouřeníně,

usadili jsme se tu ve středu⁹⁰, ale blahodárný vliv mořského vzduchu na mou ženu se bohužel neprojevuje tentokrát tak rychle, jak jsme si mysleli, chuť k jídlu dává na sebe stále čekat. U mne naproti tomu následky výletu do Manchesteru⁹¹ už „sešly z očí, sešly z mysli“.

Přiložený dopis mi přišel spolu s dopisem, který mi poslal týž Wiede (musí to být tedy někdo jiný než náš veselý hrbáček*)⁹². Napiš mi, co tomu dobrému muži odpovíš, abychom postupovali unisono.

První korektura „Ekonomie“ je už tady.⁹³ Šestý arch „Filosofie“⁹⁴, ze kterého vypadlo 29 řádek, vytisknou znovu; doufejme, že se při tom nepříhoda zas něco nepříjemného.

Krach Rusů v Asii⁸⁶ si stále ještě nedovedu plně vysvětlit. Kavkazská armáda má 8 divizí po 16 praporech, má tedy 128 praporů řadového vojska (kromě střelců, posádek a nových formací), ale Loris-Melikov má prý teď všeho všudy jen 40—50 praporů. Počítáme-li na boční kolony u Batumi a Bajazídu dalších 30 praporů (což je určitě velmi vysoký odhad), zbývá 50—60 praporů, které je třeba vyjasnit. Musely by tedy zůstat na Kavkaze ke krytí spojů; že tato domněnka odporuje původním ruským ro-

* Johannes Wedde.

domontádám, to by ji ještě nevyvracelo. V každém případě se zdá, že vylodění v Suchumi-Kale⁹⁵ — ať už jsou jeho skutečné přímé výsledky jakékoli — splnilo dokonale svůj účel, totiž zadržet takřka polovinu kavkazské armády přímo na Kavkaze.

V Bulharsku Rusové teď zřejmě prozatím hledají nejvhodnější cestu, což jim turecká *čistě pasívní* obrana (která uvádí pruské poručíky z „Kölnische Zeitung“ přímo v zoufalství) také dost usnadňuje. V každém případě se, jak se zdá, chystají udeřit rychle přes Balkán, ať už přes Gabrovo-Kazanlyk nebo přes Sofii-Filipopolis*. Jestliže to udělají a turecká vláda se tím nedá zastrašit, mohlo by se tohle „nejmodernější válčení“ dočkat šeredných konců. Živit tři armádní sbory v Thrácii a zásobovat je střelivem atd. a nemít přitom za sebou sjízdné komunikace, to je kousek, při kterém si může rozbít hlavu i sám velký Nikolaj Nikolajevič**.

Turci potřebují jako sůl nějaké Evropany. Znají buď *jenom* ofenzívu, nebo *jenom* defenzívu. Spojit je, to přesahuje jejich obzor. Jak říká ten turecký major poručíkovi z „Kölnische Zeitung“: Vidíte tam za Dunajem tu spoustu Rusů? — Tak proč do nich, k čertu, neřežete děly? — Yok, efendi — ne, pane — ale budou-li Rusové střílet na nás, pak uvidíte, jak jim odpovíme. — A zatím Rusové úplně bezstarostně rozestavují své baterie. Kdyby Turci *takhle* hájili v roce 1853 Silistru, byla by dlouho nevydržela.⁹⁶

Celá rodina zdraví srdečně Tvou rodinu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize

„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Plovdiv.

** Syn cara Mikuláše I. velkokníže Mikuláš.

Marx Engelsovi

do Ramsgate⁹⁰

[Londýn] 18. července 77

Milý Frede,

především pokud jde o *Wieda*⁹²: odpovím mu,⁹⁷ že vzhledem ke svému současnému zdravotnímu stavu (a to je pravda) nejsem schopen s žádným časopisem spolupracovat.

Bylo by opravdu velmi příjemné, kdyby vycházel nějaký skutečně vědecký socialistický časopis. Bylo by kde kritizovat a odpovídat na kritiku, přičemž bychom mohli rozebírat teoretické otázky, odhalovat absolutní nevědomost profesorů a soukromých docentů a rozsvěcet tak zároveň v hlavách široké veřejnosti — dělníkům stejně jako buržoům. Ale Wiedův časopis *musí* být nutně jen pseudo-vědecký; většinu jeho spolupracovníků tvoří nevyhnutelně právě ti polovzdělaní tovaryši a poloučení literáti, co dělají z „Neue Welt“, „Vorwärts“ atd. problematickou záležitost. Bezohlednost — první podmínka veškeré kritiky — je v takové společnosti nemcžná; kromě toho by se musel brát stále ohled na snadnou srozumitelnost, tj. vykládat věci nevědomcům. Ať si někdo představí chemický časopis, který by musel jako ze základního předpokladu vycházet ustavičně z toho, že čtenář chemii nerozumí. A i když tohle všechno necháme stranou — způsob, jakým se nezbytní Wiedovi spolupracovníci uvedli ve věci Dühring⁹⁸, vyžaduje, abychom byli opatrní a zachovávali od těchhle pánů takový odstup, jak to jen politické a stranické poměry dovolí. Jejich moto zřejmě je: Kdo kritizuje svého odpůrce nadáváním, není necita; kdo však odpůrci nadává opravdovou kritikou, má špatný charakter.

Doufám, že ty ruské drzosti na druhé straně Balkánu⁸⁶ vyburcují Turky proti jejich starému režimu. Že porážky Rusů v evropském Turecku vedou přímo k revoluci v Rusku, dokázaly teď už dokonce i Lavrovovi a Lopatinovi výbuchy v ruském tisku, které jsou vyvolány neúspěchy v Arménii a nedají se zadržet žádnou cenzurou. Tón petrohradských novin je hrozivější, než byl tón německého tisku v době, kdy obléhání Paříže⁸⁹ nepřinášelo očekávané úspěchy.

Během několika dní minulého týdne a počátkem tohoto týdne dosáhla u mne nespavost povážlivého stupně a v souvislosti s tím jsem měl řádně pocuchané nervy. Od včerejška je to zase lepší.

Celá rodina zdraví srdečně Tvou rodinu.

Tvůj

Mouřentn

Poprvé otištěno v knize

*„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Marxovi

do Londýna²2, Adelaide Gardens, Ramsgate
19. července 77

Milý Mouřeníně,

také já napíšu tomu Wiedovi, že pro nedostatek času nemohu nic slíbit, natož dodržet.* O těch skutečných či vlastně vnitřních důvodech, které tak správně vypočítáváš, se nemůžeme bohužel zmiňovat. Mimoto — co my víme o tom, nakolik je pan Wiede schopen řídit vědeckou revui? A co teprve víme — pro kritické případy, které se určitě budou zase brzy opakovat — o jeho spolehlivosti nebo třeba jen dobré vůli?

Příkládám poslední Wilhelmovu** zázilku. Ohledně toho rukopisu¹⁰⁰ jsem mu prostě odpověděl, že Ti ten dopis pošlu.¹⁰¹ Sepsal skutečně v kriminále celé tři články, které vyšly ve „Vorwärts“, čís. 80 a 81.¹⁰² Ubohé obojetnictví, skvostný příklad toho, jak by Tvou „kritiku programu“ rozvedl jako chvalozpěv na něj. Jeho požadavek, abych napsal článek o válce, jsem odmítl: nechci pány socialisty budoucnosti připravovat o místo ve „Vorwärts“ a zavdat zase příčinu k pokřiku, že zaplňuji list odtazitými a pro masu čtenářů, kteří stojí zřejmě o fantazírování místo faktů, nezajímavými věcmi.⁹⁸

Bída je pouze v tom, že naši lidé v Německu mají tak žalostné protivníky. Kdyby na straně buržoazie byla jedna jediná schopná a ekonomicky vzdělaná hlava, byli by ti pánové brzy v koncích a

* Viz tento svazek, str. 328.

** Wilhelma Liebknechta.

hned by poznali, jak to mají sami popletené. Ale co z takového boje, kdy se obě strany ohánějí jen otřepanými a šosáckými žvásty, a jinou zbraň nemají! Proti vyspělejšímu buržoaznímu mozku se v Německu vyvíjí nový německý vulgární socialismus, který se důstojně řadí k starému „pravému socialismu“ z roku 1845¹⁰³.

Turci si musí pospíšet, má-li to dobře dopadnout. Dovolí-li Rusům, aby vytvořili v Bulharsku a na jižním svahu Balkánu *ruský* pevnostní čtyřúhelník¹⁰⁴, může se tam z toho stát chronická záležitost a nebyl by pak vyloučen ani výpad na Cařihrad, tj. výpad, který by počítal jako v roce 1828 jenom s *morálním* účinkem — nebo se zradou. A zrada je podle všeho docela možná. Zdá se mi jasné, že v Nikopoli došlo ke zradě — ovšem *když už* Rusové přešli Balkán, neměla velký význam. Ještě nikdy se 6000 Turků za náspsy a příkopy nevzdalo bez zteče — s výjimkou Varny v roce 1828¹⁰⁵. Noviny se zprávami o ruské činnosti a trvalé turecké nečinnosti, které sem chodí dvakrát denně, mi jdou pořádně na nervy; hůř to nevypadalo ani v roce 1828, kdy neexistovala *žádná* turecká armáda.

Měl bys zajít za Gumpertem, ať Ti dá něco na tu nespavost, je teď ještě tady a cesta za ním Ti jenom prospěje. Nenech to zase dojít příliš daleko — pokud vím, jedeš v polovině srpna zase do Karlových Varů a do té doby je to ještě měsíc, který je přece lépe prožít ve zdraví. Tady to taky nevypadá nijak zvlášť.⁹⁰ Lizzie včera zase začala bez jakékoli viditelné příčiny marodit, je to poprvé, co mořské lázně na ni přestaly tak zázračně působit, a já se o ni začínám doopravdy bát.

Zdravíme všichni srdečně Tvou ženu, Tussy a Lenku, rovněž i Longuetovy, Lafarguovy a Tebe.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Ramsgate⁹⁰

[Londýn] 23. července 1877

Milý Frede,

přikládám „*Journal des Débats*“, je to už starší číslo, ale zvláště úvodník o válce na východě a zpráva z Ruska jsou zajímavé. Dále „*Volksfreund*“, který se stal, jak se zdá, orgánem pana Dühringa. Colletovo „*England, enemy of Turkey etc.*“

Měl jsem v úmyslu přijet za Tebou na dva tři dny do Ramsgate; jet ke Gumpertovi by bylo zbytečné, protože vím nazpaměť všechno, od něho i od karlovarských lékařů a profesorů, co v tomto určitém případě lékařská věda *nesvede*. Mimoto je to s nespavostí trochu lepší. Ale jeden mní, druhý mění. Ten druhý je v tomto případě Hirsch, který přijel honem do Londýna, aby byl se mnou celý týden ve styku. Víc o něm a o tom, co mi pověděl, se ještě dočteš v této epištole. Ale ze všeho nejdřív mé plány pro nejbližší budoucnost.

Mám v úmyslu vypravit se pokud možno už 12. srpna do *Neuenahr*¹⁰⁶, a ne do *Karlovyh Varů*, a to z těchto důvodů:

Za prvé kvůli výlohám: Jak víš, trpí má žena vážnými zažívacími poruchami, a protože rozhodně vezmu s sebou Tussy, která měla zase těžké záchvaty, žena by mi velmi zazlívala, kdybych ji nechal samotnou doma. Jenom cesta tam a zpět pro nás tři, se zavazadly, a když se, jak už jsem to několikrát udělal, cestou na léčení přehnaně nespěchá, přijde asi na 70 liber št. Mimoto jsem Lence, která si pořád naříká, už dávno slíbil, že jí dám peníze, aby se podívala domů, a nemůže tam žít docela zadarmo. Mimoto si musí rodina na cestu ještě leccos obstarat.

Za druhé: Karlovarští lékaři mi sami v důvěrné chvíli řekli,

že nechce-li někdo jezdit každý rok do Karlových Varů, prospěl by třeba Neuenahr jako intermezzo. Žádají ovšem, aby se pořád jezdilo do Karlových Varů. Ale pravděpodobně je dokonce hygienicky lepší jednou alterovat a brát slabší zřídlo, protože *variatio delectat corpus**. Kromě toho mě teď mnohem méně trápí játra než z toho pocházející nervové poruchy. Tedy slabší zřídlo, ale v podstatě stejného složení.

Dále jsem kvůli výlohám vždycky zanedbával to hlavní, totiž dolčení. Kdybychom jeli místo do Karlových Varů do Neuenahru, stála by nás cesta nesrovnatelně méně a mohli bychom na tu dobu, co budeme v lázních, zavřít dům (který bychom dali na starost Withersovi), takže bychom všechny tyhle mouchy zabili jednou ranou.

Tedy q. e. d.** Doufám, že s tím souhlasíš.

A teď o tom ostatním, nejdřív o Hirschovi.

Velmi pěkně se vybarvil a nemarnil čas. Vyzkoušel jsem si ho mimo jiné z francouzské statistiky a shledal jsem, že je na výši. Pověděl mi také zajímavé věci o *skoro všeobecné* přeměně všech francouzských průmyslových podniků v akciové společnosti. Jednak to bylo usnadněno zákonodárstvím v době císařství. Za druhé Francouz nerad podniká, ale raději chce žít pokud možno jako rentiér. K tomu přichází tato forma podniku samozřejmě jako na zavolanou.

Podle Hirsche (v tomhle snad vidí moc rudě) jsou všichni důstojníci francouzské armády, kromě těch nejvyšších, republikáni. Rozhodně je příznačné, že Galliffet (aféra s Beaumontovou¹⁰⁷ je fakt, jak tvrdil Hirsch, který si to dále ověřil) vlastnoručním dopisem nabídl své služby panu Gambettovi a že též Galliffet, když Broglie sesadil prefekta v jeho posádkovém městě, vykonal i s generálním štábem u odvrženého prefekta kondolenční návštěvu. Když toto se děje na suchém dřevě atd.¹⁰⁸ Naproti tomu mezi poddůstojníky, kteří se většinou skládají z nových lidí, se všeobecně věří, že MacMahon rozehnal sněmovnu⁸⁷ proto, že se snažila řadou návrhů zlepšit situaci poddůstojníků.

O všem, co se děje v Elysejském paláci¹⁰⁹, se v Paříži hned všech-

* změna svědčí tělu.

** quod erat demonstrandum (tohle bylo třeba dokázat).

no ví, protože bonapartističtí křiklouni, kteří jsou tam jako doma, nedrží hubu. Mac-Mahon je krajně rozhořčen. To hovado, jehož první historická slova byla: J'y suis, j'y reste¹¹⁰; jehož druhý výrok byl: C'est assez*, pronáší teď své poslední slovo. Říká od rána do večera: „Merde!“**

Hirsch zuří na „Vorwärts“, jak kvůli aféře s Dühningem, tak kvůli článku „Pryč s republikou“.¹¹¹ Napsal o obojím velice jadrně představenstvu (Geibovi atd.)¹². Chápe teď také, že fúze stranu teoreticky i prakticky degradovala.

Pokud jde o to „Pryč s republikou“, podotýká, že veliký Hasenclever stál jako pruský voják (pravděpodobně rezervista nebo zeměbranec) před Paříží v době Komuny, nemá tedy proč držet se puntičkářsky nějakých zásad.

Tvrdí, že prý Hasenclever byl v době pruského konfliktu¹¹² redaktorem jednoho pokrokářského listu v Krefeldu¹¹³, prodal prý ho jakémusi ultrareakcionáři a značně se potom kompromitoval v procesu, k němuž došlo kvůli tomuto prodeji. Tohle, jak mu Bracke sám řekl, Bracke a soudruzi věděli, když jmenovali Hasenclevera redaktorem „Vorwärts“ se stejnými právy, jako má Lieb-knecht!¹¹⁴

Lieb-knecht byl mezitím potrestán tím, čím hřešil¹¹⁵. Lassallovská sebranka dělá všechno možné, aby si z něho utahovala a pokorovala ho. Například mu vytýkají jeho mizerný plat ve „Vorwärts“, jeho žena (s pěti dětmi) prý nepotřebuje služku atd. Záměrně to tak narařičili — úplně proti všem stranickým i novinářským zvyklostem — že Lieb-knecht musí sedět za všechny články i za ty, které byly napsány v jeho nepřítomnosti¹¹⁶, hraje tedy ve „Vorwärts“ fakticky stejnou úlohu jako nastrčený odpovědný redaktor ve francouzských listech.

Hirsch odchází z Paříže na příští měsíc do Berlína, kde povede jeden měsíc redakci litografovaných stranických novin,^{***} a chce to dělat takovým způsobem, aby z toho tu sloučenou sebranku rozbolela hlava.

* Dosti.

** Do pr....!

*** Viz tento svazek, str. 88.

Přikládám následující dopis „Zukunft“¹¹⁷ pro případ, žes ho také nedostal. Pošli mi ho zpátky, abych mohl odpovédět.

Ten „občan“, „myslitel“ a „socialista budoucnosti“ Most to udělal moc pěkně a chytře. Takhle tedy připravil druhou fúzi; my pohromadě s panem Dühringem, protože ten tam nebude chybět; zároveň máme svými jmény pod redakcí Mosta a spol. náramně vděčně spolknout před obecnstvem všechny jejich sprostoty! To bych byl přece stokrát raději vyhověl Wiedovi⁹². Ale Most mi prokázal laskavost tím, že mi dává příležitost, abych jeho návrhy odmítl. Ti chlapi si myslí, že mají před sebou „pokorné beránky“. Je to ale nestydatost.

Zdá se mi, že Rusové s tím svým zastrašovacím výstřelem hrozně pohořeli; a když se takové antimilitaristické coups de tête* tu a tam nepovedou, působí jako kompromitující kocovina na vlastní armádu a na vlastní veřejnost, zvláště hned vzápětí po ústupu v Arménii.⁸⁶

Z přítele Lopatina se prý mezitím stal zase antipatriot.

Doufám, že se Tvé ženě** vede lépe.

Všem salut.

Tvůj

Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* ukvapené kousky.

** Lizzy Burnsové.

Engels Marxovi .

do Londýna²

Ramsgate 24. července 77

Milý Mouřeníně,
noviny atd. jsem dostal. Srdečný dík.

Tvůj plán má ovšem tu výhodu, že zabíjí mnoho much jednou ranou; jenom bych rád, aby na to nedoplatila ta hlavní moucha — Tvoje játra. Mluví ale pro to tolik lékařských autorit, že se ani z tohoto hlediska nedá proti tomu prakticky nic konkrétního namítnout. Kdoví, neudělá-li Ti tentokrát ten Neuenahr¹⁰⁶ líp než Karlovy Vary. Je to zkrátka sázka do loterie, a tak doufejme v to nejlepší. K urovnání podstaty věci příkládám šek na *101 liber št. 3 šil., 7 penny* — nezaokrouhlenou částku posílám schválně.

V každém případě sem na pár dní přijed¹⁰⁰ a bude-li to možné, vezmi s sebou Hirsche. Změna vzduchu Ti prospěje. Mám ostatně v úmyslu přijet do 12. srpna také ještě na den do Londýna; nedej se ale něčím tak neurčitým odradit.

Hirschovy informace o Francii jsou právě v téhle chvíli velmi potěšitelné, i když je budeme brát s rezervou. Že se sám tuží, je moc dobré; je načase, aby se tužili alespoň někteří, když jich tolik upadá a hloupne.

Ten náramný dopis od „Zukunft“¹¹⁷ vracím v příloze. Dostal jsem také z Londýna exemplář stejného znění.

Hodlám odpovědět tak, že za prvé není možné zavázat se ke spolupráci s vědeckým časopisem, jehož redakce je anonymní a jehož spolupracovníci nejsou rovněž uvedeni. Sjezdová usnesení¹¹⁸ si sice na poli praktické agitace zaslouhují úctu, ale jejich platnost

ve vědě se rovná nule a nemohou dát časopisu vědecký charakter, protože ten se nedá nadekretovat. Socialistický vědecký časopis bez zcela určitého vědeckého zaměření je nesmysl, ale při té velké různosti resp. neurčitosti směrů, které se teď v Německu rozmohly, chybí zatím jakákoli záruka, že směr, kterým se hodlají dát, bude pro nás přijatelný. — A za druhé že se budu muset věnovat, až dokončím Dühringa²¹, výhradně vlastní práci, že tedy nemám čas. Co si o tom myslíš? Nespěchám na to.

Z přiloženého Liebknechtova dopisu, který prosím zpět, abych mohl odpovědět,* vidíš, že pan Dühning „se nemohl dočkat, až zvonek odzvoní dvanáctou“¹¹⁹, a všechno si sám pokazil.¹²⁰ Wilhelm, ten hlupák, to přirozeně všechno sám tak moudře zařídil a ve své dětinské radosti vůbec nepozoruje, jak důkladně se přitom blamovala „strana“. Co si počít s takovými lidmi? Přitom je ještě velmi pyšný na své články o Francii, ve kterých jednoduše přebírá Hasencleverovy pitomosti. Ostatně počkejme, zda celý ten jásot kolem Dühringova krachu zase neutichne.¹²¹

Rusové manévrují krajně riskantně, ale co z toho, povedou-li Turci válku stále tak jako v posledním měsíci?*** Správně měli udeřit ze Šumly a Ruščuku*** spojenými silami Rusům do boku a rozsekat je. Teď Rusové *drží* nejlepší balkánský průsmyk (Šipku), který mohou snadno udržet, a podle dnešních zpráv posílají Turci vojsko od Šumly přes Jamboli† do Rumelie††, aby se tam postavili Rusům do cesty, místo aby odvedli jednotky z Rumelie — kromě posádky v Drinopolu — do Šumly a vyrazili všemi silami na Svištov. Turecké vedení se zřejmě *dalo* zastrašit a dělá podle toho kopance. K tomu nechalo Rusům všude *právě dozrálou* úrodu, takže mají dostatek potravin. Abd-ul-Kerím nechal tureckou armádu tak zchátrat, že jí přes 20 % leží v lazaretech, a ten pruský poručík z „Kölnische Zeitung“ říká, že viděl v Šumle, jak se tam turečtí důstojníci (ne vojáci) hromadně ožírají kořalkou. To všechno jsou následky nečinnosti. Člověk by se vztekl, když vidí, že tak nádherné postavení

* Viz tento svazek, str. 330-331.

** Viz tento svazek, str. 73.

*** Bulharské názvy: Šumen (dnes Kolarovgrad) a Ruse.

† Jambol.

†† Turecký název pro Trácii a Makedonii.

a tak skvělí vojáci leží ladem. Při tom všem se Rusové nedostali ještě k Cařihradu a nedokáží dokonce Turkům v pevnostním čtyřúhelníku¹⁰⁴ jen tak snadno odříznout přísun potravin. Kromě toho jim zbývají už jenom dva měsíce, během nichž by si museli vynutit rozhodnutí, a mohli bychom tedy říci, že přes všechny turecké hlouposti letošní tažení už ztroskotalo — kdyby se tam ovšem vůbec dalo s něčím najisto počítat! Vyslání anglických jednotek asi sultánovi* zabrání uzavřít separátní mír, a to je na tom to dobré.

Lizzie je už na tom líp. Prodělala v neděli vážnou krizi a teď to vypadá, že se pomalu zotavuje.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Abd-ul-Hámidovi II.

Marx Engelsovi

do Ramsgate⁹⁰

[Londýn] 25. července 77

Milý Frede,

děkuji Ti velmi za to milostné psaníčko.

Ještě něco k tomu Neuenahru.¹⁰⁶ Když člověk jezdí stále jenom do Karlových Varů, vynáší pořád svou poslední kartu. Když se ale uchýlí k léčebnému prameni se slabším účinkem, zbývá mu v záloze vyšší instance pro případ, že by se to zase zhoršovalo. A člověk přece musí se svou tělesnou schránkou zacházet právě tak diplomaticky jako se vším ostatním.

Přikládám také výtah z Geibových dopisů Hirschovi. Lituje, že nemá u sebe Liebknechtovy dopisy, protože bychom se z nich, jak říká, mohli přesvědčit, že Liebknecht už řadu měsíců silně agituje proti Dühringově klice. Liebknecht zřejmě musel spolykat hodně nepříjemností, které před námi tají.

Co říkáš dělníkům ve Spojených státech? Tenhle první výbuch proti oligarchii sjednoceného kapitálu, jež vznikla po občanské válce, bude přirozeně rozdrčen, ale je velmi dobře možné, že se stane ve Spojených státech východiskem k ustavení opravdové dělnické strany.¹²² Jsou tady navíc dvě příznivé okolnosti. Politika nového presidenta* udělá z černochů spojence dělnictva a velké vyvlastňování pozemků (jde právě o úrodnou půdu) pro železniční, důlní a jiné společnosti udělá takové spojence i z rolníků na Západě, kteří už hodně reptají. Takže se to tam může pěkně semlít a přelože-

* Rutherforda Bircharda Hayese.

ní ústředí Internacionály do Spojených států¹²³ se možná postfestum ukáže jako zvlášť vhodné.

Vzpomínáš si, že Challemel (nevím, jak se to jméno píše) du Lacour* napsal do „*République Française*“ žlučovitý, promyšleně urážlivý článek proti Mac-Mahonovi¹²⁴ a zmiňuje se v něm mimo jiné o jeho „příhodném zranění“, bez něhož by se dostal na stejnou listinu slávy jako Frossard, Failly atd. V oficiálních listech bylo nato oznámeno, že „*République*“ bude za tento pomlouvačný článek — soudně stíhána. Ale nebylo z toho nic, a jak říká Hirsch, z tohoto důvodu: Známý Stoffel, úhlavní nepřítel Mac-Mahona, který ho propustil z armády a se kterým se strašlivě serval za procesu s Bazainem¹²⁵, přišel ke Gambettovi a nabídl se, dojde-li k procesu, že bude svědčit o Mac-Mahonových hrdinských činech za bitvy u Sedanu¹⁴. V Elysejském paláci se to brzo dověděli, a tak se od procesu upustilo.

Ad vocem Broglie. Jak je Ti známo, zaplatil za první vlády mravního řádu¹²⁶ své dluhy, ale dostal se teď zase do nových potíží, o kterých ví celá Paříž. Čekal na smrt jedné své staříčké, neduživé (a velmi zazobané) příbuzné ve Švýcarsku, nějaké paní de Staělové (příbuzné té slavné mužatky**). Tato osoba zemřela 13. března 1877, zanechala celé své jmění nějaké dámě a Brogliemu neodkázala ani šesták. Řekl nato jako Dolleschall: Teď jde o chleba. Teď škrtám všechno!

Hodilo by se, abys těm Berlíňanům odpověděl.*** Ti chlapi musí pocítit, že jsme sice dlouho trpěliví, ale dovedeme být také vytrvalí.

Uvážím, zda se dá ten výlet s Hirschem podniknout.† Dnes je v Křišťálovém paláci¹²⁷, takže ho sotva uvidím dřív než zítra odpoledne (ráno totiž píše příspěvky do „*Vossische*“ atd.).

Salut.

Tvůj
Mouřenín

* Paul Armand Challemel-Lacour.

** spisovatelky Germaine de Staělové.

*** Viz tento svazek, str. 82 a poznámku 117.

† Viz tento svazek, str. 82.

Příklad „velikého důvtipu“ katedrových socialistů¹²⁸:

„Ani s oním velikým důvtipem, jakým se vyznačuje Marx, nelze vyřešit úkol, jak *„redukovat“ „užité hodnoty“* (to hovado zapomíná, že jde o *„zboží“*), tj. nositele *„požitků“* atd., na jejich protiklad, na množství *„námahy“*, na oběti atd.“ (To hovado si myslí, že chce v hodnotové rovnici „redukovat“ *„užité hodnoty na hodnotu.“*) „To je substituce něčím cizorodým. Kladou-li se *„různorodé“* užité hodnoty jako sobě *„rovné“*, lze to vysvětlit jen tím, že jsou redukovány na nějakou společnou užitnou hodnotu.“ (Proč ne raději rovnou na — *„váhu“*?) — Tak pravil pan *Knies*¹²⁹, kritický génius profesorské ekonomie.

Výňatky z Geibových dopisů Hirschovi

1. Hamburk 3. 6. 77

K založení revue ¹¹⁸: „Jeden soudruh, *Karl Höchberg* z Berlína“ (podle Hirschova názoru „soudruh“ slovního Eugena Dühringa), „narozený ve Frankfurtu nad Mohanem, se zavázal věnovat straně na literární účely ročně 10 000 marek. Když jsme tak dostali křídla, rozhodli jsme se v Gotě vydávat od 1. října nejenom *revui*, ale také — autografovaný — *sociálně demokratický zpravodaj*, něco podobného, jak jsme o tom loni mluvili soukromě v Gotě.¹³⁰ Myslel jsem hned na Tebe jako na redaktora obou časopisů. Revue má vycházet dvakrát měsíčně a zpravodaj dvakrát až třikrát, v době zasedání říšského sněmu šestkrát atd.

Höchberg, který studoval a je mu asi 30 let, chce redakci „revue“ podle potřeby pomáhat, ovšem bez dispozičního práva. Redaktor obou publikací má dostávat roční plat 3000 marek... Jsme všichni, pokud jsem se zatím ptal, zajedno v tom, že by bylo nejlépe, kdybys redakci měl v rukou Ty.“

2. Hamburk 5. 7. 77: „...Revue bude vycházet od 1. října... Při vydávání revue bude pomáhat Höchberg, který se pravděpodobně obrátí přímo na Tebe. Představuji si to tak: Předáš mu nebo se s ním dohodneš o jednotlivých rubrikách, které povede, tak např. filosofii, dějiny, přírodní vědy. O knižních novinkách z této oblasti bude referovat Höchberg... Ukáže-li se, že musíš všechny své síly věnovat zpravodaji, bude snadné dohodnout se jinak. Upozorňuji

přítom na dr. Wieda, který je horlivý straník, mluví a píše francouzsky, anglicky a italsky, hodně cestoval a chtěl sám vydávat v Curychu socialistickou revui.⁹² Když byl nedávno tady, rozmlouval jsem mu jeho plán atd.“ (ale nezabral!).

3. *Hamburk 18. 7. 77:*

„...Zpravodaj jsi definitivně vzal“ (tj. Hirsch to chce v srpnu zkusit)... „S revui jsme se ještě napevno nerozhodli. Protože jsi odmítl, jednali jsme tady nedávno s Höchbergem. Uvážili jsme přitom, že v Lipsku jsou jako jeden muž proti tomu, aby se redakce skládala jenom ze samých stranických nováčků. Höchberg se všem docela líbí, ale Wiede ne. Bojí se, že slabá redakce — a neznámá redakce může být popřípadě slabá — by mohla v Berlíně snadno vplout do dühringovských vod a mohla by se tak stát zárodkem osudných diferencí ve straně. Já to sice tak černě nevidím, ale v jednom dám každému za pravdu: Revui musí v prvním čtvrtletí redigovat a zaštitit svým jménem také nějaký literárně vzdělaný a ve straně obecně známý soudruh, zkrátka musí ji postavit na pevné nohy. Myslím, že Ty bys to docela dobře mohl dělat...“ (na což ale Hirsch odpovídá, že to dělat nebude).

Poprvé otištěno v knize

„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Marxovi

do Londýna⁹⁰[Ramsgate] 2, Adelaide Gardens
31. července 77

Milý Mouřeníne,

posílám Ti nakvap jen pár řádek a příkládám Liebknechtův dopis, který možná ovlivní Tvou odpověď „Zukunft“¹³¹. Přímo redakci jsem zatím neodpověděl, ale napsal jsem Liebknechtovi*, co si myslím o té podivné nabídce, abychom svěřovali své rukopisy naprosto anonymním lidem, protože sjezd nadekretoval, že jsou vědečtí.¹¹⁸ Dále jsem mu odepsal, že vůbec budu psát články už jenom výjimečně a jen když to sám budu pokládat za nutné.

Wilhelm sám očividně neví, jak se věci mají, — jinak by nemohl udělat tu botu s Wiedem. Krásný způsob, jak dělat vědecký časopis! V každém případě je dobré, že to není dühringovština.

Ta americká stávka ¹²² mi udělala velkou radost. Ti vpadají do hnutí úplně jinak než na téhle straně oceánu. Teprve 12 let po zrušení otroctví, a už je hnutí tak prudké!

*Knies*¹²⁹ je moc pěkný. Taky Dühring, u kterého jsi zas jednou prokázal dobrý čich. Převедeno ze zmateného jazyka do řeči ekonomie je fakticky jeho posledním slovem určování hodnoty mzdou.¹³²

Na to, že Rusové zůstanou mezi Balkánem a Dunajem asi až do podzímka, si budeme muset zvyknout.⁸⁶ Turci zhuntovali za bojů v Srbsku a v Černé Hoře velmi značnou část svých pravidel-

* Viz tento svazek, str. 330—331.

ných jednotek špatným zásobováním, a pokud jde o jejich zbytek, udělal Abd-ul-Kerím, co mohl, aby vzaly za své — pochybuji, že by měl Mehmed Alí přes 50 000 mužů schopných ofenzívy, Osmán paša jich bude mít kolem 25 000 a jižně od Balkánu jich bude dalších 25 000; to je zřejmě všechno, zbytek je nevycvičená milice, která není v poli k ničemu. Jestliže teď turecká vláda neuzavře nějaký ukvapený mír, nedostanou se letos Rusové do Cařihradu, ale vrátí se asi v listopadu zpátky za Dunaj a protože se zatím pevností vůbec nedotkli, jsou tyto pevnosti — ledaže by se stalo něco nepředvídaného — při tomhle tažení ještě v bezpečí, takže na jaře mohou Rusové začít zase od začátku — začnou-li vůbec!

Ten mizera dopisovatel „Standardu“ v Cařihradě dělá z Layardova pověření kravál, aby bylo Turkům vnuceno anglické loďstvo.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Ramsgate⁹⁰

[Londýn] 1. srpna 1877

Milý Frede,

přikládám Höchbergův dopis Hirschovi, který se v sobotu vrátil do Paříže. Po přečtení mi ho laskavě vrať, protože ho musím Hirschovi poslat zase zpátky.

Myslím si, že Höchberga charakterizuje jeho dopis líp než všechno, co o něm říká či může říci Liebknecht (ten se zase jednou vyznamenal tím, že doporučuje toho zmatkáře Acollase a náfuku Lacroixe). Höchberg je první, kdo si — podle mého názoru s nejlepšími úmysly — vykupuje vstup do strany a chce ji přetvořit podle svého obrazu. Zřejmě zná jen velmi málo nebo vůbec ne personální složení „zahraničních“ straníků a publicistů, které chce kolem sebe „mezinárodně“ seskupit. Ctihodného B. Malona, kterého i ta belgická „*Liberté*“ ztratila jako povrchního pisálka, bere vážně! Pokud jde o *Elisée Recluse*, syna protestantského pátera, měl by v každém případě vědět, že je se svým bratrem Polluxem* „duší“ (abych se vyjádřil ve stylu někdejšího inspirátora našich „*Neue Rheinische Zeitung*“¹³³) švýcarského listu „*Le Travailleur*“¹³⁴ (další spolupracovníci: Žukovskij, Lefrançais, Razoua a tutti quanti), kde se, i když jezuitsky jemnější formou, než jakou disponuje ten nešťastník Guillaume, vede boj na nůž proti německému dělnickému hnutí a kde jsou speciálně jeho předáci (Liebknecht atd. se tam přirozeně neuvádí *jménem*) denuncováni jako lidé, kteří na útraty dělníků *nic* nedělají, hnutí naopak brzdí a síly proletariátu promar-

* Michelem Elie Reclusem.

ňují v předstíraných půtkách a parlamentních tahanicích. A jako poděkování za to jej chce Höchberg přizvat z Berlína ke spolupráci!

Před několika dny se tu vynořil — a hned nato se zase vytratil do Německa — náš veselý hrbáček Wedde. Geib mu svěřil naléhavý úkol získat Tebe a mne pro „Zukunft“¹¹⁸. Nijak jsem se mu netajil s tím, že s tímto časopisem spolupracovat nehodláme a jaké důvody nás k tomu vedou, což ho velice zarmoutilo, a zároveň jsem mu naznačil, jestliže nám to čas dovolí nebo jestliže si okolnosti vynutí, abychom znovu propagandisticky vystoupili, že se nebudeme jako internacionalisté vůbec cítit vázáni ani zavázáni přimknout se k Německu, k té drahé vlasti¹³⁵.

Setkal se v Hamburku s dr. Höchbergem a rovněž s Wiedem; Wiede mu připadal trochu povrchní a berlínsky arogantní; Höchberg se mu líbil, ale prý ještě příliš trpí na „moderní mytologii“. Když totiž byl ten mužíček (Wedde) poprvé v Berlíně, použil jsem výrazu „moderní mytologie“ k označení zase tak módních bohyní „spravedlnosti, svobody, rovnosti atd.“, což na něho hluboce zapůsobilo, protože on sám toho ve službách těchto vyšších bytostí hodně vykonal. Höchberg mu připadal trochu načichlý dühringovštinou, a on má lepší nos než Liebknecht.

Toho Mehringa¹³⁶ jsi asi už dostal. Posílám Ti dnes ještě jednu brožurku proti Treitschkovi¹³⁷, je sice napsána velmi nudně a povrchně, ale v některých bodech přece jen není tak docela nezajímavá.

Hlavním zlem v Turecku je — ta stará historie všech absolutních monarchií. Strana serailu — která je zároveň ruskou stranou, stejně jako strany *Karla I.*, *Karla II.*, *Jakuba II.*, *Ludvíka XVI.*, *Bedřicha Viléma IV.* se všechny snažily udržet se intrikami se zahraničím — povoluje, ale zdaleka není ještě zlomena. V prvním záchvatu strachu postavili Abd-ul-Keríma a Redífa před válečný soud. Mahmúd Damad upadl v nemilost, Midháta pašu vyzvali, aby se vrátil. Sotva přešla první panika, vládne zase Damád, chrání své věrné, drží Midháta venku atd. Jsem přesvědčen, že moskalská diplomacie sleduje manévry v Cařihradu s větším napětím než manévry po obou stranách Balkánu.

Pokud jde o „*hodnotu*“, dělá Kaufman v první kapitole (velmi nedostatečné, ba absolutně chybné, ale přesto ne nezajímavé) své „*Těorija kolebanija cen*“* po přehlídce veškerého epigonského mudrování současných německých, francouzských a anglických scholastiků tuto absolutně správnou poznámku o „*hodnotě*“:

„Při našem přehledu učení o hodnotě... jsme viděli, že političtí ekonomové správně pochopili důležitost této kategorie... Přesto... každému, kdo se zabývá hospodářskou vědou, je znám fakt, že slovy se sice význam hodnoty co nejvíc vyzvedává, ale ve skutečnosti se o ní nejprve v úvodu pronese delší či kratší kázání, a pak se na ni co nejrychleji zapomíná; nelze uvést *ani jediný příklad*, že by to, co se říká o hodnotě, organicky souviselo s tím, co se říká o jiných otázkách — že by to, co se o hodnotě řeklo v úvodu, nějak ovlivňovalo následující výklady. Mám zde přirozeně na mysli jen čistou kategorii ‚hodnoty‘, oddělenou od *ceny*.“¹³⁸

To je opravdu znak veškeré vulgární ekonomie. Začal s tím Adam Smith; několik jeho hlubokých a překvapivých aplikací teorie hodnoty najdeme v příležitostných výrocích, ale ty neměly nejmenší vliv na jeho výklady ex professo. Velkým Ricardovým hříchem, který ho udělal už předem nestravitelným, bylo právě to, že se pokoušel dokázat správnost své teorie hodnoty na ekonomických faktech, která jí** zdánlivě nejvíc odporovala.

Moji páni synovci*** mě včera poctili 5 tlustými svazky Bancroftových „*The Native Races of the Pacific States of North America*“. Kniha vyšla u Longmana, a to jim přišlo velmi vhod, protože se to dalo jednoduše proúčtovat mezi Longmanem a jejich otcem†.

Dr. Wiede mi odpověděl velmi zdvořilým dopisem na mé omluvné psaní⁹⁷.

Pokud jde o „*Zukunft*“¹¹⁷, nebudu vůbec odpovídat, protože na anonymní, nikým nepodepsaný oběžník se pro samu jeho povahu neodpovídá a nemá odpovídat.

* V rukopise azbukou.

** V rukopise: jim.

*** Henry a Charles Jutovi.

† Johanem Carelem Jutou.

S těmi irskými šarvátkami v Dolní sněmovně je ale legrace. Parnell aj. řekli Barrymu, že špatný je prý postoj Buttův, který si dělá zuby na místo soudce a pohrozil jim, že to své vůdcovství složí. Mohl by jim v Irsku velmi uškodit. Barry mluvil o Buttově dopisu generální radě Internacionály¹³⁹. Teď by ten dokument rádi měli, aby dokázali, že to jeho upejpání vůči nesmiřitelným je pouhá komedie; jak ho ale mám teď najít?

Salut.

Tvůj
Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlin 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

(III.)

řída

ilní třídy

⟨c⟩

⟨c'⟩

turní zboží)⟩

⟨c''⟩

akturní zboží)⟩

lovina je touto
ržena na zálo-
tí rok

1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341

1

Ume P. Dahl

Answers to the class, written

五

22

Revenir
pour les quatre autres volumes
le samedi et les visites

100

Clear Milk

avant de
la classe d'écrit.

۱۰۰

2. *W. l. l.*

William A. (Wier)

1. المشاكل (problems)

William H. (1804)

1 million & 1/2 Reduction 33

Assembly 25. 1882.

bonnes qui servent
à purger le royaume et
les intérêts des
autres provinces

Signature des parents
et du tuteur.

Fish. & Molluscs.

Don't let me find out re letters from
them for the account of the
business.

Schéma ekonomické tabulky

bude v jeho silách, aby zatáhl Františka Josefa do nějakých hlouposť. Tomu chybí už jen uherská revoluce.

Cařihradský dopisovatel „République Française“ píše, že starý šejch-ul-islám* byl pro své revoluční smýšlení intrikami Mahmúda Damada sesazen a nahrazen nějakým mezkem**. Myslím, že to v Cařihradě začne vřít, jestliže palácové intriky brzy neustanou.

Adio.

Tvůj

Mouřenín

[V rukopise je na tomto místě „Schéma ekonomické tabulky“]

Potud Quesnayova tabulka!

Sub I a) roční zálohy pachtýřů, které pachtýři vydali; nahrazeno produktem 5 miliard, z čehož jsou 2 miliardy (a^{IV}) nahrazující tyto roční zálohy *in natura* vydávány produktivní třídou (pachtýři a jejich dělníky) během příštího roku, tj. roku začínajícího novou sklizní.

Původní zálohy ve výši 10 miliard v tabulce nefigurují, jsou tam však předpokládány, stejně jako se dále předpokládá, že pachtýři zaplatili 2 miliardy *v penězích* jako rentu *příjemcům* (pozemkovým vlastníkům, církvi a státu), než načal oběh znázorněný v tabulce. Kromě nahrazení ročních záloh ve výši 2 miliard *in natura* skýtá hrubý produkt další 3 miliardy, z čehož jsou 2 v životních prostředcích, 1 v surovinách pro průmysl. Tyto 3 miliardy sub a', a'', a''' jsou *nadvýrobek*, z čehož ale jen $2/3$ je *čistý produkt* nebo *čistý příjem*, protože $1/3$ (fakticky zisk pachtýřů) tvoří úrok z původních záloh 10 miliard, produkovaný *in natura*.

Sub III c) zálohy sterilní třídy ve výši 1 miliardy se skládají jenom ze *surovin* (viz můj dřívější výklad⁷⁵); jsou vydávány během roku končícího poslední sklizní. Jsou nahrazeny průmyslovým zbožím (c' a c'') v hodnotě 2 miliard; z toho 1 miliarda = *hodnotě surovin*, 1 miliarda = *hodnotě životních prostředků*, které dostala sterilní třída od obou cstatních tříd za svou práci jako mzdu.

* Hasan Cheirullah efendi.

** Kara Chalil efendi.

Marx Engelsovi

do Ramsgate⁹⁰

[Londýn] 8. srpna 77

Milý Frede,

od Longuetových stále žádné zprávy, což je tím mrzutější, že dnes odjíždíme (dnes večer).¹⁰⁶

Přikládám *ekonomickou tabulku*⁸⁰ s několika poznámkami.¹⁴⁰

Nemohl jsem ty Owenovy věci (ani Fourierovu „*Fausse Industrie*“) v komoře najít, protože je tam strašný zmatek (slouží zároveň Carry za ložnici a dámy tam rozložily před cestou všechny své kufrы s obligátním obsahem, které budou balit).

Ad vocem Owen. Sargentův spis se sežene snadno; důležitější je malá brožura o neoficiálních manželstvích¹⁴¹, ale ta se nesežene. Ty 2 tlusté svazky, co má Jenička, určitě u ní doma nebyly; všechno jsem tam prohledal; vzal si je možná s sebou Longuet. V nutném případě by se všechny Owenovy spisy daly snadno sehnat u starého Allsopa. Mezitím jsem našel u sebe velmi důležitý Owenův spis, v němž shrnuje celé své učení. „*The Revolution in the Mind and Practice of the Human Race*“, 1849. Úplně jsem na něj zapomněl. Zanesu ho spolu s Fourierovými „*Théorie des quatre Mouvements*“ a „*Nouveau Monde Industriel*“ a s *Hubbardovou knihou* o Saint-Simonovi dnes k Tobě domů¹⁴².

Žena je na tom se zdravím dost špatně. Doufám, že madame Lizzy se vede líp; snad už bude moci brzo začít s koupáním v moři, to jí zatím vždycky pomohlo. Srdečně ji od nás všech pozdravuj.

A teď na shledanou, starouši. Ti zatracení Prušáci ne a ne toho popichování nechat a ten starý falešný poddůstojník* udělá, co

* Vilém I.

Ted pohyb znázorněný v tabulce:

1. *b-a'*. Pozemkoví vlastníci (včetně církve a státu) kupují za 1 miliardu od pachtýřů životní prostředky; těm se tak vrací 1/2 peněz, kterou zaplatili jako pozemkovou rentu.

2. *b-c'-a'''*. Pozemkoví vlastníci nakupují za 1 miliardu průmyslové zboží od sterilní třídy a ta nakupuje za tutéž miliardu životní prostředky od produktivní třídy; té se tak vrací druhá polovina peněz, kterou zaplatila jako pozemkovou rentu.

3. *a-c''*. Pachtýři nakupují za 1 miliardu průmyslové výrobky od sterilní třídy (více o tom v dřívějším výkladu). Čára probíhá od *a* k *c''* a pak zpět od *c''* k *a*, aby naznačila, že převážná část tohoto vydání pachtýřů se kapitalizuje, tj. slouží k zachování a obohacení prvků ročních a původních záloh.

4. *c-a''*. Sterilní třída nakupuje od produktivní třídy za 1 miliardu suroviny a nahrazuje tak své zálohy pro nastávající rok, fakticky svůj produktivní kapitál. Tak proudí 1 miliarda v penězích zase zpátky k pachtýřům a ti mají v rukou zase 2 miliardy v penězích, které tvoří úspory národa a které pachtýři vrhají do oběhu především prostřednictvím pozemkových vlastníků (na zaplacení renty). Oběh peněz *uvnitř* každé jednotlivé třídy je z tabulky vyloučen, a právem.

Vcelku to je, uváží-li se doba uveřejnění, jedna z nejgeniálnějších generalizací, jakou kdy politická ekonomie provedla.

Ve výkladu, který jsem Ti napsal předtím, vycházím z tabulky, tak jak ji s Quesnayovým pozhledem trochu pozměnil abbé Baudeau v „Explication du Tableau Economique“. Čára *a-c''* vyvolávala nedorozumění. U Baudeaua nezačíná také pohyb od *b* (pozemkoví vlastníci), nýbrž od *a'* (pachtýři), neboť se nepředpokládá, že peněžní renta byla už zaplacená. To a několik jiných podrobností nemění však vůbec nic na věcném obsahu.

Vůbec si myslím, že uděláš nejlíp, když použiješ tabulky jenom k vlastní orientaci; když ve výkladu pro „Vorwärts“ objasníš různé

velmi jednoduché pohyby *jenom slovy*. Kdyby se měla otisknout samatabulka, musel by ses pouštět do malých nepodstatných podrobností a ty by sotva přispěly k pochopení věci, spíš by čtenáře mátly.

*Poprvé otištěno (bez přílohy) v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Ramsgate⁹⁰

17. srpna 1877

Hotel Flora, Neuenahr

Milý Frede,

byl bych Ti napsal už dřív, ale když člověka po řadu dní sužuje zácpa — což je u mne vždycky bezprostřední následek cesty¹⁰⁶ a první týden pití minerální vody to jenom zhoršuje — pak není skoro vůbec schopen do něčeho se pustit. Odsud není dohromady o čem referovat. Učiněná idyla; k tomu, protože počasí není zrovna příznivé (ačkoli přímo tady na místě přes déšť a bouřky je pořád vzduch jedna báseň) a snad také protože trvá obchodní krize, klesl počet návštěvníků ze 3000 na 1700—1800. Šťastné údolí Ahry. Nemá ještě železnici; ta je však už vyměřena a napřesrok se má začít se stavbou trati z Remagenu do Ahrweileru, odkud však nemá zamířit údolím Ahry, ale doleva k Trevíru.

Našel jsem tady velmi dobrého lékaře. Dr. Schmitze (rodák ze Siegeny), který je tak chytrý, že ačkoli tu má pěkný dům se zahradou, prodává v zimě (od konce října) svůj lékařský um v Itálii. Hodně se najezdil po světě, byl mj. v Kalifornii a Střední Americe. Zevnějškem a chováním se hodně podobá malému Dronkovi z jeho nejlepších dob.

V podstatě mi potvrdil, co jsem tušil a co jsem Ti napsal z Londýna.* Na játrech už není ani stopy po nějakém zvětšování; zažívací aparát je trochu pošramocený, ale hlavní zlo jsou nervy.

* Viz tento svazek, str. 79.

Schmitz mi dnes zase říkal, že bych měl jet po třítýdenním pobytu tady do hor, do Schwarzwaldu, nalokat se horského a lesního vzduchu. Uvidíme. Totéž doporučuje mé ženě, která ostatně musí brát léky a přijela právě včas, než se její choroba zhoršila. Tusince začíná chutnat, což je u ní to nejlepší znamení.

Hory jsou právě u Neuenahru trochu daleko od lázní, alespoň pro člověka zhýčkaného Karlovými Vary.

Velmi nás znepokojuje, že jsme nezaslechli ještě ani slovíčko o tom, co se děje v rodině Longuetových.

Jak se vede Tvé ženě*? Doufám, že už líp; je tam u Vás to počasí taky tak náladové? Tady v údolí Ahry nejsou lidé na to vůbec zvyklí.

Ve zdejším lázeňském domě (kde se také berou koupele, které se tu jako všude ordinují vedle pití alkalické břechky) je čítárna, kde jsou kromě německých a holandských listů i „Times“ a „Galignani's Messenger“, „Figaro“ a „Indépendance belge“, tedy víc než potřebuji, protože tu čtu noviny co nejmní. Jenom s politováním zjišťuji, že Turci — alespoň podle mého laického názoru — zase ztrácejí čas.

Víno se tu pije, jenomže právě walporzheimské a jiné červené ahrské většina lázeňských hostů (včetně mne) nesmí.

Schorlemmer slíbil, že sem přijede; zatím však po něm „není slechu“, jak by řekl Richard Wagner.

A teď, starouši, naše rodina srdečně zdraví Vaši.

Tvůj

Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Lizzy Burnsové.

Engels Marxovi

do Neuenahru¹⁰⁶2, Adelaide Gardens, Ramsgate
25. srpna 77

Milý Mouřeníne,

dostals jistě přes Schorlemmera už předevčírem nebo nejpozději včera zprávu od Longuetových, Lafarguových a od nás a pak také přímo od Jenny o nemoci maličkého*, které se trochu moc vylekala; naštěstí je chlapec, jak dnes píše, mimo nebezpečí.

Odjíždíme odsud v úterý po sedmítýdenním pobytu⁹⁰, mně velice prospěl, ale Lizzie zdaleka ne tak, jak bychom si přáli. Budu s ní asi muset, dovolí-li to počasí, zajet někam, kde by na ni mohla zapůsobit ještě silnější změna vzduchu.¹⁴³

K vyléčeným játrům Ti gratuluji. Do hor do Schwarzwaldu rozhodně musíš, řekl jsem Schorlemmerovi, aby Ti přivezl mapu Bádenska, které jsem používal v roce 1849,¹⁴⁴ doufám, že to udělal. Může se Ti hodit, právě pohoří je v tomto měřítku opravdu dobře vyznačeno.

To počasí se u Vás snad už konečně zlepšilo. Nám to tady vyšlo skvěle. Zatímco všude přšelo, měli jsme tady jenom pod mrakem. Za 7 týdnů dvě deštivá odpoledne a až dneska první opravdu deštivý den — a to ještě s delšími přestávkami —, s tím už může být člověk spokojen. A pokud přšelo, tak hlavně v noci.

Nepohyblivost Turků má svou příčinu především v nedostatku vozatajstva. Dokázat, aby armáda byla schopna nejen se bít, ale

* Jeana Laurenta Fredericka Longueta.

také se volně pohybovat, to zřejmě přesahuje možnosti všech barbarů a polobarbarů: s velkou námahou se jim podařilo armádu jakž takž moderně (pro vlastní boj) organizovat, ale při pohybu má vystačit s prostředky starého barbarského vojska. Zavádějí se moderní zbraně, ale střelivo, které k tomu patří, jako by k nim mělo přijít samo. Organizují se brigády, divize, armádní sbory a koncentrují se podle pravidel moderní strategie, přitom se ale zapomíná, že si nemohou samy shánět obživu jako hordy janičářů, spahiů nebo kočovníků. To se ukazuje už u Rusů, a ještě víc u Turků, a proto u takových armád selhávají všechny propočty, které těmto armádním sborům přisuzují západoevropskou pohyblivost.

Kopance, které teď Turci dělají, se všechny dají vysvětlit strachem, který vyvolal Gurkův výpad na Cařihrad. Místo aby se Sulejmánovi umožnilo spojit se přímo — přes průsmyky, které Rusové nemají obsazené — buď s Osmánem, nebo s Mehmedem Alím, má se Rusům postavit do cesty, krýt Cařihrad *přímo*. Odtud to zbytečné plýtvání krví v průsmyku Šipka, což byla část operace, která byla dohodnuta a kombinována s ostatními dvěma armádami, ale jako obvykle nebyla provedena ve stejnou dobu a tudíž ztroskotala.¹⁴⁵ Ale to všechno nemá valný význam a asi se to zase nějak vyrovná.

Selhání ruské vojenské organizace je úplné.⁸⁶ Přiznávají, že ztratili v bojích (v Evropě) 15 000 mužů, nemocemi museli ztratit dvakrát tolik nebo víc. Transport se úplně zhroutil. Nikde nejsou vybudovány silnice. Táborová policie neexistuje, špína a hnijící mrtvoly by stačily i bez toho klimatu vyvolat hromadná onemocnění. Šest ruských armádních sborů, teď už osm, stojí v Bulharsku a *jedinou* bitvou je donuceno omezit se znovu na nejpasívnější defenzívu. Z 50 ruských pěších divizí stojí 16 na Dunaji, 9 na Kavkaze a v Asii, přinejmenším 5 se jich právě přisunuje, 6 kryje pobřeží Černého a Baltského moře, součet 36; zbývá 14, z nichž 2 jsou nezbytně zapotřebí v pobaltských provinciích, tedy pro všechny možné případy zůstává k dispozici 12 pěších divizí = maximálně 120 000 mužů nebo s jezdeckvem a dělostřelectvem 150 000 bojovníků! A to proti „nemocnému muži“¹⁴⁶! Nadto už pro nedostatek důstojníků není možné nebo nemá cenu vytvářet nové formace.

Zkrátka je to horší než za krymské války. A přitom stejná hloupost: ze vzteku nad porážkou u Plevna¹⁴⁷ se musí ihned dát do pohybu kolosální posily, ačkoli budou moci operovat nanejvýš měsíc, nebudou během té doby k ničemu a budou si muset samy shánět žrádlo. A nejpozději koncem října se půjde zase zpátky, zpátky, hrdý Cide¹⁴⁸, do vyžraného Valašska, mosty z Dunaje zmizí a půjde-li všechno dobře, začne se koncem května 1878 přesně tam, kde se začínalo koncem května 1877¹⁴⁹.

Všechny Vás srdečně zdravím.

Tvůj
B. E.

Může se ostatně stát, že do zimy dostanou Turci ještě párkrát pořádný výprask, ale to nic neznamená, nedají-li se tím v Cařihradě zastrašit.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna¹⁵⁰

[Londýn koncem roku 1877—počátkem roku 1878]

Sobota ráno

Milý Mouřeníně,

otekly mi nějak oba kotníky, a tak se zase nedostanu pár dní do bot. Jedu hned do banky a přivezu peníze, a když budeš chtít dnes večer přijít, najdeš, co potřebuješ.

Tussy má úplně pravdu, Maskelyne se musí číst po Wallacovi nebo *zároveň* s ním, protože ty Maskelynovy postavy, které si člověk nemůže všechny zapamatovat, dostávají význam teprve zvláštní důvěrou, kterou Wallace k těmhle různým subjektům chová. Buď tedy tak laskav a vezmi to zase s sebou, abych mohl Wallace zhodnotit v celém tom jeho bláznovství.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Littlehamptonu¹⁵¹

[Londýn] 17. září 1878

Milý Frede,

píšu tyhle řádky, ještě než zajdu k Tobě domů (je ještě brzy zrána); najdu-li tam dopis pro Tebe, pošlu Ti ho v jiné obálce.

Zprávy z Malvern jsou už mnohem lepší; takže tam nemusím jezdit; ale pro jistotu tam teď doktor chodí už denně; navrhoval jsem to ženě hned, abych zabránil na jedné straně té ustavičné přehnané panice a na druhé straně aby se snad něco nezanedbalo; žena a ještě víc Jenička byly však početile proti tomu, aby prý „zbytečně“ nerostl účet za lékaře, v Malvern beztak značně vysoký. Teď vidí, že jsem měl pravdu. Právě tak jsem jim předepsal každodenní vyjíždky za pěkného počasí, kdykoli to stav dítěte* dovolí. To potvrdil teď i lékař. Tyhle vyjíždky jsou pro Jeničku jediná rekreace a pro ženu, u níž neustálé obavy o dítě silně narušují léčení, je to zase jediný prostředek, jak těmto útokům na zdraví čelit. Proto jsem to prosazoval, dokud jsem tam byl.¹⁵²

Pan Eulenburg (viz dnešní noviny¹⁵³) nencsí také žádné sovy do Atén**. Něco žalostnějšího než ten extrakt — kvintesenci — jeho řeči jsem v životě nečetl. I ten Stolberg je dobrý. Výjimečný zákcn¹⁵⁴ se vydává proto, aby se sociálně demokracickému hnutí vzalo veškeré zdání legálnosti. Probatum est.*** Pctavit mimo zákcn, to byl odjakživa neomylný prostředek, jak udělat z protivládních hnutí „pro-

* Jeana Laurenta Fredericka Longueta.

** Slovní hříčka se jménem Eulenburg (Eule = sova).

*** Je to vyzkoušené, osvědčilo se to.

tizákonná“ a jak ochránit vládu — la légalité nous tue¹⁵⁵ — před zákonem. Reichensperger představuje ve straně středu¹⁵⁶ porýnského buržou. Bamberger zůstává věren heslu „vždyť jsme přece psi“!¹⁵⁷

Bebel očividně imponoval.¹⁵⁸ (Viz dnešní „Daily News“.)

Tenhle začátek je dobrý.

Našeho přítele Kovalevského daly různé anglické noviny zastřelit v Oděse — píší ho takhle: Don-Kowalsky.¹⁵⁹ Velmi pěknou historku mi ten tloušťík vyprávěl, když byl v neděli u mne. Než odjel, měli u něho složit zkoušku všelijací „diplomatictí“ aspiranti, co u něho v Moskvě studují. Je mezi nimi hodně chlapíků mnohem starších než on sám, hlavně Černohorců, jimž se tak dostává akademického vychování na útraty ruského *Asijského* (diplomického) *departementu*. Vyznačují se stejnou omezeností a letitostí jako kdysi u nás na trevírském gymnasiu venkovští habáni, kteří se připravovali do semináře (katolického) a pobírali většinou stipendium.

Ačkoli Rusové známkují od 0 do 5 (při universitních zkouškách), dává Kovalevskij jenom 2 známky, čtyřku těm, kdo nevědí vůbec nic, a pětku těm, kdo znají alespoň něco. Při poslední zkoušce přijde k němu jeden dvaatřicetiletý Černohorec, chlap jako hora, jeden z jeho posluchačů, a řekne mu: Musím dostat pětku; vím, že nic nevím, ale na druhé straně vím, že mi Asijský departement vystaví pas do Černé Hory, když dostanu „zase“ čtyřku; musím *tedy* dostat pětku. Shořel při zkoušce přirozeně jako papír, protože Kovalevskij neviděl, jak mu to také rovnou vysvětlil, žádný důvod k jeho dalšímu pobytu v Moskvě.

Nejdivnější je — jak říká Kovalevskij — že všichni tihle mládenci z Černé Hory načichnou v Moskvě fanatickou záští k Rusům. Sami mu to naivně vyprávěli a jako motiv uváděli: Rusové vůbec a ruští studenti zvlášť nás označují za barbary a hovada a podle toho s námi zacházejí. Ruská vláda tedy dosahuje pravého opaku toho, co svou „dobročinností“ sleduje.

To, co jsme si říkali mezi sebou žertem: ruští socialisté pášou „ohavnosti“, a „zákona dbalí“ němečtí sociální demokraté mají být za to postaveni mimo zákon, to prohlásil ten hlupák Stolberg úplně vážně. Zapomíná jenom dodat, že vedle těchto „ohavností“ existuje v Rusku „zákonný stav“, o jaký usiluje krautjunker Bis-

marck svými předlohami zákonů jako o ideální, ale nedosažitelný cíl.

Že Rusové podporovaní Pruskem a Rakouskem požadují teď znova „evropské zprostředkování“, to je symptom, který svědčí o mnohém.

Adio. Doufám, že se tam v Littlehamptonu zotavuješ z těch posledních hrůzných zážitků. Tussy a Lenka Tě srdečně pozdravují.

Tvůj
Mouřenín

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna

Littlehampton, Selborne Cottage
18. září 78

Milý Mouřeníně,

vyjádřil jsem se jako vždycky nejasně. Nemohl jsem na Tobě chtít, abys ke mně každý den chodil a posílal mi dopisy¹⁵¹, a proto jsem poslal domácím lidem několik adresovaných obálek, aby ty dopisy za mnou každé 2—3 dny vypravili. Tebe jsem chtěl jen poprosit, abys pro první dny dohlédl trochu na to, aby tam třeba nezůstal očekávaný peněžní dopis několik dní ležet a aby to odesílání vůbec začalo pravidelně fungovat a pak aby ses čas od času podíval na doručené noviny a jiné papíry (které tam mají podle mého pokynu zůstat), není-li mezi tím něco, co by vyžadovalo to či ono zařídit. Teď už si, doufám, rozumíme.

V dnešním ranním „Standardu“ je dobrý článek plný zaslouženého opovržení k zákonu i rozpravě.¹⁶⁰ Posílám ho do Lipska.¹⁶¹ Rozprava sama je ze strany mužů pořádku hodně žalostná. Bismarck nijak nemůže vyvrátit fakta, která mu vyčetl Bebel¹⁵⁸, a tak musí sáhnout k ubohé vytáčce, že prý se sociálními demokraty sympatizoval, dokud nezačali oslavovat Komunu — on, který sám chválil Komunu jako napodobení pruského městského zřízení! A pak nazve stranu zastoupenou v říšském sněmu loupežnickou bandou a ani ho nevolají k pořádku!*

Posílám Ti jedny „*Kölnische Zeitung*“¹⁶². Vpředu se požadují

* Viz tento svazek, str. 555—565.

ruské zákony pro Němce a vzadu říká petrohradský dopisovatel, že v Rusku je třeba hledat jedinou spásu v ústavě, lidovém zastoupení, svobodě tisku atd., *protože tytéž ruské zákony* se ukázaly bezmocné! Ten hloupý list to nepozoruje a naši lidé bohužel asi také ne. Také *závěr* moskevské zprávy je zajímavý. Zaškrtni ty věci a pošli to do Lipska (Ramm [Hermann], Färberstrasse 12¹¹)¹⁶³, snad si toho přece jen povšimnou a použijí toho.

To množství násilných ruských manévřů v Turecku, Persii, Afghánistánu atd. sleduje zřejmě dvojí cíl, jednak lovit v kalných vodách, kde je každou chvíli čáka na nějaký ten úlovek, a jednak oklamat domácí veřejné mínění. Ale kdo ví, co z toho ještě bude. Bismarck se může dostat velmi brzo do takové situace, že bude hledat jedinou záchranu v nové válce s Francií a zažehne tím evropskou válku Východu proti Západu, která by pohřbila především jeho. V každém případě turecká válka⁸⁶ dokázala, jak shnilá je celá Evropa a že to praskne dřív, než jsme mohli očekávat. Ať se stane co se stane, všechno se obrátí v náš prospěch.

Velkou radost mi udělalo, že maličký* se uzdravuje a že tedy nová panika patří snad už minulosti.

Tady od včerejšího večera bez ustání prší. Zdejší hnízdo se skládá ze 2 částí: z vesnice s přístavem na řece Arne a z pláže 500 kroků na jihovýchod, asi tak 150 domků na duně, kde si člověk připadá jako v Holandsku. Pláž je tak pěkná a pevná jako v Ostende.

Přijedu možná koncem tohoto týdne na pár hodin do Londýna a v tom případě se Ti pokusím předem napsat.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Jean Laurent Frederick Longuet.

Marx Engelsovi

do Littlehamptonu¹⁵¹

[Londýn] 18. září 78

Milý Frede,
tak dobrá.

Přikládám dopis od Kauba, který mi laskavě vrať, protože jsem na něj ještě neodpověděl. Hirsch si za pobytu v Paříži počínal jako blázen a chce si zřejmě mermomocí vykoledovat osud mučedníka. Z těch pařížských operací ostatně vyplývá, jak jsi měl pravdu, když jsi mě varoval před poutí do Paříže.

Pěkná republika, která se nechá komandovat od pánů Bismarcka a Stiebera! Včera večer přišel Barry. Kongres v Lausanne* se nekonal, což se dověděl už v Paříži, a proto tam zůstal. Šli s Hirschem na schůzi jenom jako reportéři, ale ta už byla rozeznána, resp. její účastníci byli zatčeni; Hirsch byl zatčen teprve později, v noci doma.¹⁶⁴ Druhý den se náš nezmar Barry odebral na policejní prefekturu (vybaven psaním, které potvrzovalo, že je dopisovatelem „*Standard*“ a *spolupracovníkem* „*Whitehall Review*“). Narazil tam na nějakého subalterního úředníka a přednesl mu svou prosbu, že by rád viděl „své přátele“ Hirsche a Guesda. Nato mu dali adresy 2 policejních komisařů, kteří Hirsche a Guesda zatkli. Oba zuřili nad drzostí toho anglického *bifteka* a vyhodili ho nakonec z kanceláře. Nijak neotřesen vrátí se Barry na prefekturu a podaří se mu proniknout až k velkému Gigotovi. Tenhle „zdvořilý“ policista si vymění s Velkým Barrym pár slov, načež prohlásí, že on sám nemluví

* Viz tento svazek, str. 404–405.

dost dobře anglicky a Barry zase francouzsky; zazvoní tedy pro tlumočníka. Hlavní obsah rozhovoru: to, co mu Barry říká o Hirschově neúčasti, patří prý před vyšetřujícího soudce a ne před policejního prefekta. Zatčení prý bylo „zákonné“ atd. Nato Barry: Pokud ví, může to být ve Francii zákonné, v Anglii by to ale tak nebylo. Načež Gigot se slavnostním patosem: Cizinci, kteří k nám přijíždějí atd., se musí podřizovat zákonům Frrrancouzské re-pu-bli-ky. A nezdolný Barry zase na to, mávaje kloboukem: „*Vive la République!*“* Tohle provolání vžene Gigotovi krev do obličejů a tak dává Barrymu na srozuměnou, že si s ním nehodlá vyměňovat politické názory atd. Tentokrát ale Barryho jen zdvořile vypoklonkovali ze dveří.

Své nestydatosti, tentokrát zábavně, nasadil korunu — vůči mně. Vypráví mi totiž: jede tento týden zase s rodinou do Hastingsu, a já teď budu mít jistě čas přichystat mu materiál pro články (v „Nineteenth Century“). Skoro by to s ním při tomhle novém atentátu dopadlo ještě hůř než v doupatech těch dvou francouzských policejních komisařů.

Nejnestydatějším londýnským listem je zase ten Levyho**. V dnešním úvodníku vypráví čtenářům — že Reichensperger se vyslovil jménem středu¹⁵⁶ *pro* zákon¹⁵⁴ (tak si totiž Levy přečetl berlínskou reptilii¹⁶⁵, která mu dodává zprávy) a že většina pro Bismarcka je hotová věc. Sám Levy musí ostatně přes všechny obdiv k velkému kancléři doznat, že ten velikán nedopadl ve slovním souboji s „brilantním“ Bebelem nijak slavně.¹⁵⁸

Z Utinových brožur jsem si zatím prohlédl jenom „*Adolpha Samtera*“ („Die Reform des Geldwesens“); k tomu, jak cituje — (a cituje mě často, ale ještě častěji mě opisuje parafrázemi; celá brožura vyúsťuje v ten nesmysl, že se má místo *bankovky* zavést „*zbožní poukázka*“, v podstatě totéž, co zavedla v roce 1848 pruská vláda v podobě *poukázek zápůjčkové pokladny*) — následující příklad. Já říkám: „Že zlato a stříbro *nej*sou od přírody penězi, ale peníze jsou od přírody zlatem a stříbrem“ atd.; on udává správně stránku, avšak cituje takto: „Zlato a stříbro *jsou* od přírody penězi. Marx atd.“¹⁶⁶ Umění číst zřejmě v Německu mezi „vzděla-

* „Ať žije Republika!“

** „The Daily Telegraph“.

nými“ stavy stále více vymírá. U tohohle Samtera není s tím citátem odporujícím logice i gramatice ani spjat špatný úmysl. Tak uvádí jako citát z Pettyho: „Práce je otcem, příroda matkou *hmotného* bohatství“, protože já o „hmotném“ bohatství říkám, že tady platí Pettyho atd.¹⁶⁷

A propos. Náš tloušťk, Kovalevskij, se ve Švýcarsku setkal znova s Ralstonem; ten se ho okamžitě zeptal, zda zná toho sociálního Rusa, který ho (Ralstona) vylíčil ve fejetonu ve „Frankfurter Zeitung“ jako humbukáře, zbabělce atd.? (Článek napsala má žena.) Kovalevskij vytušil, odkud vítr vane, ale odpověděl podle pravdy, že žádného takového Rusa nezná. Od té doby není však Ralston (který se mu tady zase pověsil na krk) zdaleka tak důvěřivý. (Dotyčný fejeton se týkal jednoho Ralstonova podlého žvástu o „Russian Revolutionary Literature“.¹⁶⁸)

Včera byl u mne pan Montefiore junior; jede do Berlína; řekl Tussy, a to je krajně příznačné pro mladé anglické, zvláště pak londýnské literátstvo: „Kéž by mi Prusové prokázali laskavost a na den či dva mě zavřeli! Co by to bylo za nádhernou látku pro časopisecký článek nebo pro dopis do ‚Times‘!“

Byl jsem u Tebe doma a poslal jsem Ti dopis, který jsem tam našel.

Adio.

Tvůj
Mouřenín

*Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels
und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna

[Littlehampton] Selborne Cottage 19. září 78

Milý Mouřeníne,

peněžní dopis jsem poslal. Telegrafoval jsem hned N. Cohenovi a spol. a napsal jsem jim, aby peníze vyplatili mé bance. Protože však byly poukázány na *včerejšek*, je docela dobře možné, že mi doručili šek včera domů nebo mi ho tam poslali poštou. Buď tak laskav a informuj se na to u mne. Jestliže do Regent's Park Road čís. 122⁴⁴ nic nedoručili nebo tam nic nedošlo, bude všechno v pořádku a já asi dostanu zítra od banky oznámení sem¹⁵¹, požádal jsem o to.

Spěchám chytit první poštu.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlin 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna¹⁵¹

Littlehampton 21. září 78

Milý Mouřeníne,

vracím v příloze Kaubův dopis. Hirsch zřejmě uvěřil Mesovi na slovo, že mu jako Němci nemohou v Paříži nic udělat. Teď za to může bruchet, nechají ho ve vyšetřovací vazbě, jak nejdéle budou moci.¹⁶⁴

Barryho dobrodružství jsou opravdu veselá.

Levyho brilantní článek* jsem viděl také, v hospodě, kde jsem se schoval před deštěm. Ten list** je ho hoden.

Nejvyšší čas, aby v Cařihradě nastala nějaká změna, jinak ta četná povstání v provinciích přivodí takovou situaci, že se evropské Turecko rozpadne, což je právě to, co chtějí Rusové a Bismarck, aby nemuseli splnit berlínskou smlouvu¹⁶⁹ a mohli lovit v kalných vodách. Kdyby se Midhát vrátil na Krétu a odvážně zasáhl, mohlo by to způsobit obrat. Půjde-li to takhle dál, Rusové tam zůstanou a získají nové vyhlídky na kořist, což by mohlo i uvnitř Ruska zpomalit přirozený běh věcí.

Jedeme právě na pár hodin do Brightonu.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize

„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 111.

** „The Daily Telegraph“.

Marx Engelsovi²do Littlehamptonu¹⁵¹

[Londýn] 24. září 1878

Milý Frede,

přikládám psaní od Liebknechta¹⁷⁰; dopis jsem otevřel, protože jsem si myslel, že jde o nějakou stranickou zprávu, která možná vyžaduje okamžitou akci z naší strany.

Lavrovův dopis, který přišel dnes a ještě jsem na něj neodpověděl, mi laskavě obratem vrať. Zajímavé na něm je jediné to místo, kde mluví o Wróblewském, patrně tomu tak bude, protože to odpovídá jeho temperamentu muže činu a navíc je to víceméně potvrzeno tím, že se nám neozývá.

Dostal jsem po zahájení říšského sněmu návrh zákona, který mu předložila vláda spolu s odůvodněním; včera přišla z téhož pramene (Bracke) stenografická zpráva o zasedáních říšského sněmu 16. a 17. září.¹⁷¹ Člověk si nedokáže — pořád ještě — udělat představu o hlouposti průměrných pruských ministrů a o „genialitě“ jejich mistra* stejně jako o sprostotě představitelů německé buržoazie, kteří se ho drží za šosy — dokud nemá před sebou tenhle poslední cirkus na papíře. Tak trochu si teď z toho dělám výtah** pro anglický tisk, ještě ale nevím, bude-li se mi to nakonec pro „Daily News“ hodit.

Tah Rusů v Afghánistánu¹⁷² a incidenty v Turecku — to všechno mě teď zajímá jen potud, pokud to skýtá argumentum ad hominem pro politickou moudrost Evropy. Jinak je mi jasné, že nic z toho, co

* Bismarcka.

** Viz tento svazek, str. 555—565.

teď snad Rusko a Prusko udělají navíc na světovém dějišti, nemůže mít pro jejich režim jiné než zhoubné následky, nezadrží to jeho zhroucení, naopak to jen uspíší jeho katastrofální konec.

Žena, Jenička a Johnny přijeli ve zdraví v pátek odpoledne k nám a všechno se to ubytovalo v našem domě až do včerejšího večera, kdy se Jenička zase se vším všudy vystěhovala do Leighton Grove¹⁷³ uvítat Longueta. Ten čahoun přijede ale teprve dneska. Dítěti je už mnohem líp a kupodivu i Jenička se během těch posledních dnů v Malvern ještě trochu zotavila.

Včera tady byl starý Petzler s dopisem od jednoho pátera, který vydává nějaký magazín, fušuje také do socialismu a chtěl by ode mne nějaké informace.¹⁷⁴ Bismarckovi se zatím podařilo dostat socialismus znovu na pořad dne¹⁵⁴, takže se kvůli tomu víceméně zapomíná dokonce i na vysokou politiku.

V naději, že se v náručí matky přírody zotavuješ, a se srdečnými pozdravy od Tussy, Jeničky a své ženy

Tvůj
Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlin 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Londýna

14. srpna 1879

Trafalgar Hôtel, St. Aubin's

Milý Frede,

posílám tyhle řádky do Tvého londýnského bytu, protože — podle toho, co jsi psal mé ženě³⁹ — není docela jisté, že po dnešním datu patříš ještě k občanům eastbournským.¹⁷⁵

Přikládám dopis, který mi poslal Hirsch,¹⁷⁶ a psaní Louise Jutové pro Pumps.

Naše cesta ze Southamptonu na Jersey¹⁷⁷ byla pro obrovský liják až moc mokrá; do St. Hélier, kde také pořádně „cedilo“, jsme přijeli na kůži promoklí. Od té doby je počasí, po několika výkyvech, proměnách a zvratech velmi pěkné. V Jersey si rolníci mysleli, že se snad blíží konec světa; tvrdí, že tak špatné jaro a léto ještě nezažili. Zítra se stěhujeme do *Hôtel de l'Europe, St. Hélier*. Dosavadního pobytu v St. Aubin's jsme se vzdali proto, že se nám, Tussy i mně, dělalo z toho každodenního jednotvárného jehněčího a skopového špatně, kvůli čemuž jsem se také stal už před několika dny vegetariánem proti své vůli. Jiné ubytování se tady venku — mnohokrát jsme se po něčem poohlíželi — nesehnalo. Když jsme přijeli na Jersey, bylo tu ještě poměrně prázdné, ale časem nastala hromadná imigrace, hlavně Francouzci. Když jsme se dnes ráno ptali v *Hôtel de l'Europe*, vypadalo to naštěstí tak, že se 60 Francouzů právě připravovalo k odjezdu, zatímco lodi naložené čerstvým lidským smetím, ještě nedorazily.

Při odjezdu z Londýna, na Waterlooském nádraží, jsme potkali

Harneye, který expedoval svou paní na Jersey. Naštěstí měla už lístek do 1. třídy, zatímco my jsme jeli druhou. Na lodi jsme se setkali znovu. Stejně jako my netrpěla ani ona mořskou nemocí, jinak však byla churavá. Po přistání jsme se zase rozloučili, ale dostali jsme od ní adresu jejího bratra, u kterého bydlí. Vykonali jsme tam pak krátkou „kondolenční“ návštěvu. Je to hrozně nepraktická žena. Ačkoli je rodačka z Jersey, není schopna dát žádné informace, které by nebyly vytištěny v průvodci. Dobrá žena, ale ne zrovna typ pro lidi, kteří cestují pro potěšení. Po dlouhé době jsem tady konečně zas jednou pořádně spal, jenom jsem se ještě docela nezbavil nachlazení zaviněného tím ohavným počasím. To ale snad na zdejším mírném povětří rychle pomine. Tussy je v pořádku.

Až do nynějška byli tady v hotelu Trafalgar našimi společníky u stolu dva pachtýři z Derbyshire, otec se synem. Předevčím si vyrazili plachetnicí do St. Malo, a když teď tedy poprvé v životě „byli ve Francii“, vrátili se s nesrovnatelně větším respektem k sobě samým. Otec teď dokonce napůl svolil, že si se synem vyjedou ke Středozemnímu moři, jenže si myslí, že je tam „moc horko“. „Kdepak,“ opravil ho syn, který je z těch dvou sečtější, „kdepak, tam teď mají — zimu!“ Starý (ostatně muž v nejlepších letech, chytrý chlapík s dobrým smyslem pro podnikání) mě také přesvědčoval, že St. Malo leží na jihozápadním pobřeží Francie. Zato jsou oba tím zběhlejší v oboru zemědělství a v jiných farmářských otázkách.

Podle Tussy to není s koupáním tak hrozné, koupala se zatím střídavě v zátoce St. Brelade a v zátoce St. Hélier; teď střídá St. Hélier a zátoku St. Clement.

Z manželčina dopisu jsem se dověděl, že Schorlemeyer* přijel jako invalida; doufám, že brzo o něm uslyším něco lepšího.

Do novin jsem se, co jsem tady, nepodíval a vůbec nic jsem nečetl kromě Carletonových „Traits and stories of the Irish Peasantry“, první svazek. Dalo dost práce pročíst první svazek, druhý si schovám na lepší časy. Jsou to spolu nesouvisící historky, v nichž

* Carl Schorlemmer.

se ilustruje život irského rolníka hned z té, hned zase z oné stránky, není to tedy kniha, která by se měla zkonzumovat najednou. Právě proto si ji člověk musí pořídít a mít ji, aby si podle okolností dopřál jednou to, podruhé zas ono. Carleton není ani dobrý stylista, ani se moc nevyzná v kompozici, ale je originální pravdivostí svého líčení. Jako syn irského rolníka zná své téma líp než Leverové a Loverové.

Se srdečnými pozdravy od Tussy a ode mne Vám všem.

Tvůj
Mouřenín

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi²do St. Héliér¹⁷⁷

53, Grand Parade, Eastbourne

20. srpna 79

Milý Mouřeníne,

v příloze vracím Hirschovy dopisy¹⁷⁶, rovněž dopis od Lieb-
knechta, kterému jsem právě odpovídal.¹⁷⁸ Upozornil jsem ho na
jeho podivné protimluvy: „píšeš Hirschovi, že za listem¹⁷⁹ stojí
,strana + Höchberg‘¹⁸⁰; tím se přece rozumí, je-li Höchberg vůbec
nějaké plus, jeho peněženka, protože jinak je to záporná veličina.
Teď mi píšeš, že Höchberg nedal ani feník.¹⁸¹ To ať si srovná, kdo
umí, já s tím nechci nic mít.“ A dále že je absurdní říkat o Hirschovi,
že „si ještě pošetileji vyložil“ Bernsteinův dopis¹⁸², protože tento dopis
vůbec žádné nedorozumění nepřipouštěl, Bernstein si v něm už
přímo počínal jako šéf redakce. On, Liebknecht, si samozřejmě
myslí, že všechno zařídil co nejlíp, ale Hirsch má právo dít se na
věc vlastníma očima a k tomu mu Liebknecht odmítá poskytnout
jakýkoli materiál; odmítá-li tedy Hirsch, má na tom vinu on,
Liebknecht. „Co se nás týče, je jisté tolik, že nepřijme-li Hirsch,
náramně si rozmyslíme, co uděláme, a rozhodně na to neskočíme,
nebudeme-li vědět, kdo je ta ‚strana‘, která za listem stojí.“ Neboť,
řekl jsem mu, zrovna teď, kdy všechny pochybné a ješitné živly
se mohou nerušeně cpát dopředu, je konečně načase skončit s po-
litikou ututlávání a smířování, a bude-li třeba, necouvnout ani
před nějakým tím sporem a skandálem. Strana, která raději strpí,
aby na ní kdejaký jelimánek dříví štípal, než by se odhodlala
veřejně ho dezavuat, to může rovnou zabalit. Například Kayser.¹⁸³

Lafarguovi jsou od pondělka tady¹⁷⁵ a zůstanou tu do pozítří; pokusíme se zdržet Lauru ještě na několik dní. Přivezla nám zprávu, že Jennina těžká hodinka, jak ovšem každý kromě ní a Longueta předpovídal, opravdu v Ramsgate přišla.¹⁸⁴ Jinak to tam jde zřejmě všechno tak dobře, jak se dá očekávat.

Od včerejška tu máme hodně nestálé počasí, což Jollymeyerovi nejde nijak zvlášť k duhu, celkem se zotavil, ztratil horečky, dostal zase chuť k jídlu, bolesti nepatrné, ale teď to začalo nějak vážnout a zlepšení už nepostupuje tak rychle, ale zatím se to ani nehorší. Dnes tu byla regata, a to se neobjede bez trochy deště. Protože jste trochu víc na jihozápad a blíž k Atlantiku, obávám se, že to tam máte ještě horší a víc z první ruky.

Přikládám také jeden rozpačitý dopis od Bernsteina, kterému jsem ještě neposlal odpověď; zatím bude nejlíp, když si to všechno necháš až na další u sebe, s Bernsteinem to nespěchá a ta vzácná „Jahrbuch“¹⁸⁵ ať taky klidně zůstane ležet v Londýně, dokud se nevrátím.

Kvůli Schorlemmerovi je dobře, že jsme tady zůstali a také tu ještě zůstaneme přinejmenším do 28. t. m., co bude potom, to závisí na tom, jak se bude cítit, a samozřejmě i na počasí. Pokud možno několik dní na ostrově Wight a v okolí.

Na přístavní hrázi pobíhal dnes starý Ruge bujaře jako černošský zpěvák a prodával programy na ohňostroj.

Lafargue a Laura srdečně pozdravují a doufají s námi, že se Vám stále vede dobře. Pumps a já Tě s Tussy srdečně pozdravujeme.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi²do Ramsgate¹⁸⁶53, Grand Parade, Eastbourne
25. srpna 79

Milý Mouřeníne,

doufám, že jsi dostal můj dopis* adresovaný do Hôtel de l'Europe, St. Héliér i s přiloženým Liebknechtovým dopisem mně a Hirschovým Tobě.

Mezitím byl Hirsch v Paříži zatčen a po dvou dnech věznění přinucen opustit Francii, je v Londýně a bydlí u Lessnera.¹⁸⁷ Včera jsem od něho dostal celý balík korespondence týkající se té záležitosti s listem¹⁷⁹, moc zajímavé. Podle mého názoru jednal docela správně. (Znal mou adresu, protože jsem mu z Liebknechtova dopisu, který jsem Ti poslal, opsal několik výňatků, vynechal jsem ovšem všechno, co by se ho bylo dotklo.¹⁸⁸)

Teď jsem právě dostal 1. dopis od Höchberga¹⁸⁹ z Scheveningenu a 2. dopis od Bebela¹⁹⁰, v obou jde o to, aby nás pohnuli ke spolupráci. S odpovědí není naspěch, protože redaktor Vollmar přijatý místo Hirsche si musí ještě tři týdny odsedět! tak výborně to všechno začíná.

Poslal bych Ti všechny ty poklady, kdybych si byl jistý, že mám správnou adresu. Tvá žena udává 62, Plains of Waterloo a Laura tvrdí, že prý to je 71. Jakmile budu s jistotou vědět, kde jsi, pošlu Ti všechno. Zmatek, který ti lidé zase sami mezi sebou natropili, je náramný. Liebknecht, Bebel, Viereck, Höchberg, Schramm,

* Viz předešlý dopis.

Bernstein, každý píše něco jiného, nic než zmatky a rozpory. Takže jediné, co nám zbývá, je vyčkat, a aspoň si tou historií nemusíme kazit prázdniny.

Napsal jsem ihned Hirschovi³⁹, že příští čtvrtek budu už zase v Londýně.

Od Lafarguových jsi už asi mezitím slyšel, že tu byli. Počasí bohužel za moc nestálo.

Jak se daří Jenny? Podle posledních zpráv Tvé ženy tak dobře, jak se dalo očekávat. Doufám, že se na tom nic nezměnilo. Vyříd jí, že ji srdečně pozdravuji a že jí blahopřeji k tomu cvalíkovi.¹⁸⁴ To navracené spaní Ti doufám už zůstalo a tím zmizela hlavní překážka, proč jsi pořád nebyl ve své kůži. Také Tvé ženě jde snad ramsgatské počasí k duhu. Jollymeierovi je mnohem líp, ale nestálé počasí mu ještě hodně připomíná, že mezi svaly a klouby není pořád cosi v pořádku. Pumps je v pořádku, mně mořské koupele jako obvykle náramně prospěly, myslím, že moc tloustnu.

Nenapíšeš-li zítra, pak piš raději do Londýna. Pošta je tu předpotopní, dopis podaný ve středu by mohl docela dobře dojít až po našem odjezdu.

Všem vyříd srdečný pozdrav a dohlédni na to, aby Jenny nepomýšlela moc brzy na návrat. Jak dlouho tam ještě zůstaneš?

Tvůj
B. E.

Nemáš Kovalevského londýnskou adresu nebo nemohla by mi ji zjistit Tussy?

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi²do Eastbourne¹⁷⁵

62, Plains of Waterloo, Ramsgate

25. srpna 1879

Milý Frede,

můj dopis z Jersey³⁹ a Tvůj z Eastbourne* se zřejmě minuly. Jakmile nám přišla telegrafická zpráva o té velké události v Ramsgate¹⁸⁴, vyrazili jsme příští den, minulou středu, časně ráno do Londýna. Bylo mi líto Tussy, že musí předčasně přerušit svůj pobyt v Jersey¹⁸⁶, ale věděl jsem, že má přítomnost v Ramsgate je z různých důvodů nezbytná. Když jsem tam ve čtvrtek přijel, uvítaly mne hromy a blesky s lijákem. V pátek bylo hezky, v sobotu lilo od rána do večera jako z konve, včera bylo zase pěkně, dneska jsou vyhlídky nejasné. I tady je hodně židů a blech.

Hlavní je, že Jenička šťastně přestála těch 9 kritických dní a že se teď cítí celkem dobře, jak jen okolnosti dovolují. Kojí teď dítě prozatím sama; bylo by velmi žádoucí, aby to tak zůstalo natrvalo. Žena se zotavuje, pomalu, ale přece.

Hlavu ještě nemám docela v pořádku. Včera jsem listoval *jen tak na zkoušku* v nějakých matematických sešitech, které jsem vzal s sebou, musel jsem ale velice brzo té předčasné práce zase nechat, i když to bylo jen tak, co to udělá.

V moři jsem se nekoupal a nekoupu, jenom v ohřáté mořské vodě; to ohavné počasí při našem příjezdu na Jersey zhoršilo totiž můj krční neduh a k tomu se připojilo přechodné bolení zubů;

* Viz tento svazek, str. 120–121.

žádná z těchto dvou nepříjemností ještě úplně nezmizela, i když se velice zmírnila a jen tu a tam mi připomenou, že stále ještě číhají v pozadí.

Hirsch je v Londýně; nechal u mne navštívenku¹⁸¹, ale já jsem za ním (bydlí u Lessnera) kvůli tomu náhlému odjezdu z Londýna nemohl zajít. Přiložený dopis od Kauba Tě upozorní na velice podivné okolnosti, za nichž byl Hirsch znovu vykázán z Paříže.

Doufám, že Scholymeyer se cítí už líp. Posílám srdečný pozdrav jemu i Pumps, té se ještě zvlášť poroučí Johnny.

Četl jsi Allmanův, nebo jak se ten člověk jmenuje, zahajovací projev?¹⁹² Takový bych svedl také, i když nejsem žádný vědátor.

Adio, kamaráde.

Tvůj

Mouřenín

Šéf massachusettského úřadu pro statistiku práce Wright mi poslal všechny zprávy od roku 1874 do roku 1879 (neví tedy nic o dřívějších Harneyových zásilkách) spolu se souhrnnými výsledky massachusettského sčítání lidu a zároveň mi písemně sdělil, že mu „bude potěšením posílat Vám napříště publikace, hned jak vyjdou“.

Takové „projevy zdvořilosti“ přicházejí jen z Ruska a ze Spojených států.

Můj starý patron Dana zašel minulý pátek do Maitland Park, Tussy mi poslala jeho navštívenku.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi²do Ramsgate¹⁸⁶

Eastbourne 26. srpna 79

Milý Mouřeníne,

konečně jsem dostal Tvůj dopis* a s ním i spolehlivou adresu a tak toho využívám, abych Ti poslal všechny ty tlachy kolem stranického orgánu¹⁷⁹. Protože jsem nemohl kvůli Hirschovi odpověď Höchbergovi odkládat, napsal jsem mu přiložených pár řádek**, které ho také nijak nenadchnou.

Bebelův dopis¹⁹⁰, jak vidíš, obsahuje naprosto stejné argumenty, jaké uvádí ve svém posledním dopise Liebknecht. Z toho plyne, že Liebknecht mu *můj poslední dopis*¹⁷⁸ *neukázal*, ačkoli jsem mu to *výslovně uložil*. Chci teď, jakmile mi ty věci pošleš zpátky do Londýna, 1. *pověřit* Bebela, aby si ten dopis dal ukázat a přesvědčil se, že jsem na všechny ty řečičky už odpověděl, 2. porovnat, jak si různé dopisy napsané E. Hirschovi odporují, aby Bebel viděl, co za svinstvo zase natropili tou svou dobrodušností. Jestliže se to udělá náležitou formou, myslím, že právě Bebel bude už vědět, co s tím dál. Přirozeně pošlu napřed dopis k vyjádření Tobě i Hirschovi, cuius res agitur***.

Velmi nás všechny potěšilo, že Jeničce se vede dobře. Sdílím plně Tvůj názor, že by měla pokud možno i nadále kojit dítě sama¹⁸⁴, nechat školu školou⁴⁶ a zbavit se konečně toho trápení s chůvami a služkami, vždyť je přece podstupovala hlavně proto, že musela

* Viz tento svazek, str. 124–125.

** Viz tento svazek, str. 443.

*** o jehož věc běží.

být ustavičně mimo domov. Ty zůstaň se ženou u moře tak dlouho, jak to jen půjde, máte oba hodně co dohánět a neměli byste se vracet, dokud se u Tebe hlava a u ní zažívací orgány neuráčí zase trochu normálně pracovat. Teď už přece není ani proč spěchat a i s tou proměnlivostí počasí, i když není právě skvělé a stálé, je to přece jen obstojnější než ještě přednedávnem. Tam u Vás to zřejmě vypadá právě tak jako tady. Jollymeier by už byl úplně v pořádku, kdyby mu bylo týden svítilo sluníčko.

Také Tussy se mi, doufám, bude moci po tom koupání v moři pochlubit lepším zdravím, až ji zase uvidím. Kdybys nám byl něco napsal, byla by sem mohla v sobotu přijet a koupat se tu až do pozítřka! Ale takhle jsem se dověděl teprve v neděli ráno od Lafarguových, že jsi v Ramsgate a vůbec ne tam co ona.

S těmi svými 3 týdny u moře¹⁷⁵ se ostatně vůbec nehodlám spokojit a tak kuji všelijaké plány, jen co se Jollymeier, kterému pravděpodobně pomůže Londýn víc než moře, postaví zase trochu na nohy. Co bys řekl tomu, kdybychom my tři asi tak za 2—3 týdny, dovolí-li to počasí, utekli na týden nebo dva od toho věčného ženství¹⁹³ a vyrazili si někam jako mládenci?

Všichni všechny srdečně zdraví.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Eastbourne¹⁷⁵

27. srpna 1879

62, Plains of Waterloo, Ramsgate

Milý Frede,

naše dopisy se stále míjejí. Můj* (odeslaný toto pondělí) asi už máš; Tvůj — z 25. srpna** — přišel v pořádku i s přílohami.

Píšu jenom pár řádek, protože žena má nějaké vyřizování právě v blízkosti pošty, a tak Tě ještě před odjezdem dostihne zpráva, že jsem Tvůj dopis dostal.

Abyste se měli s Jollymeyerem a Pumps čemu *zasmát*, přikládám dopis, který poslala mé ženě Tussy. Jak jej přečtete, hned mi jej, prosím, vrať, Jeničce se daří dobře; nesmí však do pondělka vycházet z pokoje¹⁸⁴ a pak musí *ještě nejmén týden* zůstat u nás¹⁸⁶, protože Longuet se vrací do Londýna dřív.

Počasí se nám den ode dne horší; přesto je pořád ještě pár hodin obstojných a vlahý mořský vánek dělá člověku dobře, i když sprchne. Liebknecht je sám ten „osel“, kterého by rád se svou obvyklou strojenou zdvořilostí přilepil Hirschovi, což dělá po každé, když je „nachytán“ in flagranti.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj
Mouřenín

Adresa Kovalevského: 42, Gower Street.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 124—125.

** Viz tento svazek, str. 122—123.

Marx Engelsovi²do Londýna¹⁸⁶

[Ramsgate] 28. srpna 79

Milý Frede,

přikládám dopis váženého pana Mosta, který mi právě poslala Tussy. Musíš mi obratem sdělit, jak bych mu podle Tvého názoru měl nejvhodněji odpovědět. Most chce mít zřejmě něco, čeho by mohl „zneužít“; na druhé straně pracuje pan Lübeck inspirován panem Bernsteinem.*

Dnes je krásné ráno; zda počasí vydrží celý den, to je jiná otázka.

Salut.

Tvůj

Mouřenín

Mostův dopis, prosím, vrať.

Včera večer přestalo pršet; vzali jsme Johnnyho s sebou na pláž. Nějací lidé řekli: „Ten hošík vypadá jako princ.“ Johnny se rozhořčeně obrátil a odsekl: „Vypadám jako malý Jollymeyer!“

Z dopisu, který jsem dostal od Lafarguových, vidím, že ten druhý Meyer** — ne Jollymeyer — měl u Lafarguových zase nějaký výstup. Chudák!

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 465—466.

** Rudolph Meyer.

Marx Engelsovi

do Londýna¹⁸⁶

3. září 1879

62, Plains of Waterloo

Ramsgate

Milý Engelsi,

protože Meyer (R.) mi oznámil, že mě chce navštívit, a přitom mi zároveň napsal, abych ho vyrozuměl, tj. telegrafoval mu „nejezděte“, budu-li zaneprázdněn něčím jiným, proto jsem mu za prvé telegrafoval v „negativním“ smyslu a za druhé jsem mu ještě poslal dopis, že v „současné době“ si zdravotní stav paní Marxové vyžaduje, abych jí věnoval všechny svůj čas. Informuji Tě o tom, abys věděl, kudy na to, kdyby s Tebou o tom zavedl řeč. Žena se opravdu uzdravuje jen velmi pomalu, a proto nijak netouží se tu s Meyerem setkat.

Jenička si dnes poprvé vyšla na patnáctiminutovou pěší procházku¹⁸⁴; pěkně se zotavuje.

Tvůj

Mouřenín

Jak se vede Jollymu?

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Londýna

9. září 79

62, Plains of Waterloo

Ramsgate

Milý Frede,

vinou všelijakých okolností prachy viditelně docházejí a já bych tu rád ještě týden zůstal, přestože se od nedělního večera počasí ustavičně mění.

Podrobnosti o našem zdejším pobytu¹⁸⁶, který šel hlavně mně velice k duhu, se dovíš od Lafarguových.

Přikládám dopis od Sorga. Protože tu nemám Beckerovu adresu a Ty si s ním beztak dopisuješ, napiš mu, prosím, aby mi poslal formulí *na plnou moc*.*

Jak se vede Jollymeyerovi?

Tvůj

K. M.

Poprvé otištěno

*v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 446—447.

Engels Marxovi²do Ramsgate¹⁸⁶

Londýn 9. září 1879

Milý Mouřeníne,

přikládám něco od Liebknechta i s přílohami, ale v těch se nenajde moc nového, proto jsem také s jejich odesláním nijak nespěchal. Z pochopitelných důvodů jsem Hirschovi o celé této zásilce nic neřekl, je lepší vyhnout se zbytečnému rámusu.

Höchberg napsal z Scheveningen Hirschovi, aby se tam dal od něho quasi pozvat a zajistil si tím dobré přijetí, jenže Hirsch mu vůbec neodepsal. Na další Höchbergův korespondenční lístek odpověděl Hirsch rovněž korespondenčním lístkem: že ses ještě nevrátil a on sám, Hirsch, že se také právě chystá odjet k moři. Teď už nám snad dá ten člověk pokoj.

Zatím by bylo přece jen dobře, kdybys mi ty papíry poslal zpátky. Budu muset už konečně odpovědět Bebelovi¹⁹⁰ 1. kvůli Hirschovi, který by byl rád, aby se jeho osobní záležitost s Bebelem vyjasnila, a začíná být trochu netrpělivý, a 2. proto, že „*Fahrbuch*“, kterou Ti přivezl Kovalevskij, nám naštěstí umožňuje sdělit těm lidem prostě a jasně důvody, proč nemůžeme za žádných okolností spolupracovat v orgánu, do kterého má co mluvit třeba jen slovíčkem Höchberg.¹⁷⁹ Příslušné články jsou tyto:

1. „Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“, od .*. (Höchberg a pravděpodobně Bernstein a Lübeck),

2. kritiky od C. L. (Lübecka) zvláště o *Cohnovu* „*Co je socialismus*“, závěr,

3. zpráva z Německa čís. 1 od M. Sch. (Maxe Schlesingera ve Vratislavi).

Höchberg prohlašuje bez okolků, že prý se Němci dopustili chyby, když proměnili socialistické hnutí v pouhé *dělnické* hnutí a *zbytečným dráždění* buržoazie si sami spískali zákon proti socialistům¹⁹⁴! Hnutí se prý má dostat pod vedení buržoazních a vzdělaných elementů, má mít veskrze pokojný reformní ráz atd. Můžeš si pomyslet, s jakou chutí se Most pouští do těch ubohostí a vystupuje zase jako jedině pravý představitel německého hnutí.¹⁹⁴

Zkrátka myslím, a Ty se mnou budeš jistě souhlasit, že po téhle historii uděláme dobře, když aspoň lipským soudruhům vyložíme jasně své stanovisko. Bude-li nový orgán strany zpívat, jak bude Höchberg pískat, pak to třeba budeme muset udělat i veřejně.

Až mi ty věci pošleš (pokud jde o „Jahrbuch“, jeden exemplář tu ještě mám), načrtnu dopis Bebelovi a pošlu Ti ho, Ty si přirozeně kvůli téhle maličkosti nebudeš kazit prázdniny. Ale něco se brzy musí stát, jinak bude Hirsch zase psát na všechny strany soukromé dopisy a tak z toho udělá až příliš svou výlučně osobní záležitost.

Od té doby, co si ruská diplomacie musí dát diktovat své cíle vnitřními ruskými událostmi, nic jí nevychází. Ve chvíli, kdy jí nihilisté a panslavisté rozsekali na kousky alianci s Německem*, takže se dá nanejvýš už jen na krátkou dobu naoko trochu slepit, v téže chvíli dohánějí její afghánští agenti Anglii k tomu, aby si v případě války s Německem padla do náručí s Bismarckem. Ručím za to, že Bismarck dělá všechno možné, aby vyvolal válku s Ruskem. Když se spojí s Rakouskem a Anglií, může si to už troufnout; Anglie mu zaručí neutralitu Dánska, pravděpodobně Itálie, možná i Francie. Ale bylo by lepší, kdyby to v Rusku rychle dospělo ke krizi a kdyby vyhlídky na válku odstranil vnitřní převrat. Situace začíná hrát Bismarckovi až příliš do ruky. Kdyby vypukla válka současně proti Rusku a Francii, bojovalo by se o samu národní existenci a šovinismus, který by se v tomto boji rozhořel, by na léta pohřbil naše hnutí. A přitom by Bismarck měl, jakmile by se připojila Anglie, velmi příznivé vyhlídky: dlouhý, urputný boj, ale 3:2 pro konečný výsledek, asi jako sedmiletá válka.

* Viz též tento svazek, str. 445.

Sam Moore píše, že prodej statku dopadl celkem velmi dobře, největší část se prodala za devětatřiceti až čtyřicetinasobek pachtovního; jenom rašeliniště a lesní pozemky, které odhadovali na 11 600 liber šterlinků, včetně dříví, se neprodaly, ale domnívají se, že je mohou udržet, dokud se v Sheffieldu nezlepší obchody, a že potom vytlučou ještě výhodnější cenu.

Co je s Lafarguovými? Od té doby, co tam byla v pátek před týdnem Pumps, nemáme od Paula ani zprávičku.

Jollymeier se pořád ještě potýká se svým revmatismem, který nechce povolit. Gumpert mu doporučil Buxton; včera řekl, že jestli se to brzy nezlepší, pojedete tam koncem týdne. On, Pumps a já Vás všechny srdečně pozdravujeme a doufáme, že Vám život u moře svědčí. Jaké máš plány s návratem? Vydrž to tam, dokud to jen půjde. Jakmile budeš zase tady, vím, jak to při tomhle vrtkavém počasí chodí, není oč stát.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Londýna²

10. září 1879

62, Plains of Waterloo, Ramsgate

Milý Frede,

od Kovalevského jsem včera dostal pár řádek, že dostal dopis z Ruska, který ho nutí, aby se ihned vrátil do vlasti. „Jahrbuch“ mi neposlal.

Laura byla týden u nás, Paul sem několik dní dojížděl, včera se spolu vrátili do Londýna. Laura ostatně Pumpska o svém odjezdu informovala.

Má žena se pořád jen velice pomalu zotavuje; já jsem tu hodně pookřál.¹⁸⁶ Zdejší vzduch mi neobyčejně svědčí. Mimoto mě Laura udržovala v ustavičném pohybu.

Přikládám dopisy, které jsem dnes od Tebe dostal. (Ty ostatní odesílám zároveň, ale v jiné obálce.) Liebknechtovi chybí úsudek. Dopisy dokazují to, co mají vyvrátit, totiž náš původní názor, že to v Lipsku zbabrali, kdežto Curyšští postupovali podle podmínek, které jim byly stanoveny.¹⁷⁹ Ostatně jejich zděšení nad útokem jinak tak neškodné „Laterne“ proti tomu mizerovi Kayserovi¹⁸⁵ ukazuje jasněji než cokoli jiného, co jsou ti lidé zač. Schramm byl odjakživa filistr, i když je jinak schopný. Lipští se zase už natolik „zparlamentarizovali“, že veřejná kritika jednoho člena jejich kotérie v říšském sněmu jim připadá jako urážka veličenstva.

Úplně s Tebou souhlasím, že už se nesmí ztrácet čas, že musíme *příkře a bezohledně* povědět, co si o té slátanině v „Jahrbuch“¹⁸⁶

myslíme, i. e. pro nunc* to „předhodit“ Lipským černé na bílém.** Jestli budou postupovat stejně i se svým „orgánem strany“, musíme je *veřejně* dezavuat. V těchhle věcech přestávají žerty.

Mostovi*** jsem neodpověděl a ani mu neodpovím; jakmile přijedu do Londýna, napíšu mu — pozvání, aby se dostavil osobně. Při té schůzce musíš být i Ty.

Pro Bismarcka je nejprůzračnější, jakým způsobem se dostal do rozporu s Ruskem. Chtěl sesadit Gorčakova a dosadit Šuvalova. Protože se to nepodařilo, rozumělo se samo sebou: voilà l' ennemi!† a také nepochybuji, že Bucher neopomenul pánovu podrážděnost náležitě rozdmýchávat. On retourne toujours à son premier amour.†† Nic by tolik neuškodilo našemu hnutí a Evropě vůbec jako provedení Bismarckova plánu. Dokud je naživu starý Vilém†††, nepůjde to přece jen tak snadno; stále se ještě může stát, že Bismarck padne sám za oběť reakci, kterou rozpoutal zákonem proti socialistům¹⁵⁴. Zatím mu už prokazuje svou službu to temné mračno¹⁵⁶ na Východě; zase je „potřebným mužem“ a liberálové teď mají pocit „vlastenecké“ povinnosti, že mu musí líbat prdel. Nejenže se na příštím zasedání říšského sněmu obnoví železný vojenský rozpcčet; snad bude přijat „natrvalo“, jak to chtěl původně Vilém. Tajemstvím úspěchů ruské diplomacie v zahraničí bylo hrobové ticho doma v Rusku. Jakmile se to uvnitř pohnulo, kouzlo zmizelo. Jejím posledním vítězstvím byla pařížská smlouva roku 1856¹⁵⁷. Od té doby dělá samé boty.

Doufám, že to se zdravím chudáka Schollmeyera půjde k dobrému. Přeji mu všechno nejlepší.

Tvůj

Mouřenín

*V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* tj. prozatím.

** Viz tento svazek, str. 448—462.

*** Viz tento svazek, str. 129.

† ejhle nepřítel!

†† Stará láska nerezaví.

††† Vilém I.

Engels Marxovi

do Ramsgate¹⁸⁶

Londýn 11. září 79

Milý Mouřeníně,

dopisy jsem dostal. Hirsch, který se včera sešel u mne s Lafarguovými a Henrym Jutou, mi přinese papíry, které jsem mu předtím vrátil, a pak se hned pustím do práce.*

Laura a Paul, tj. speciálně Paul, se k nám zase ohlásili na příští neděli večer. Je nám to sice velice milé, ale je třeba to promyslet kvůli Tussy. Od té doby, co jsme opět tady, jíždá v neděli vždycky u nás a samozřejmě ji pozvu i na tuhle neděli. Protože Paul říkal, že Longuetovi se tento týden vrátí, myslel jsem si, že zítra nebo pozítří zajdu k Jenny a poprosím ji, aby mi pomohla z nesnází a pozvala Tussy na *večer* k sobě. Laura však na odchodu řekla, že Jenny se vrátí teprve *v sobotu*, a tak mi zbývá jen tato cesta, jak to domluvit. Půjde-li to zařídit, dej mi hned vědět, ne-li, musí se najít jiné východisko. Lafarguovi nechodí nikdy *před sedmou*.

Srdečné pozdravy. Jollymeierovi je už 3 dny mnohem líp, asi nebude ten Buxton potřebovat.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 448—462.

Marx Engelsovi

do Londýna¹⁸⁶[Ramsgate] 11. září 1879
62, Plains of Waterloo

Milý Frede,

dopis i s obsahem jsem dostal, díky.*

Longuetovi „odkvačí“, jak říká Lessner, v sobotu (tuto) do Londýna. S Jeničkou je to celkem dobré¹⁸⁴, ačkoli ji stále ještě trápí astma, ale usmyslela si — umíněná à la lupus** — že zastane obojí, kojení dítěte i školu⁴⁵.

Včera se k mému velkému údivu vynoří přede mnou znena-dání na pláži Meyer***. Hned mě ale uklidnil slovy, že se ubytoval jenom na den v *Margate*, že za několik hodin jede zase zpátky a chce prý se jenom poptat po zdraví „milostivé paní“† atd. Chvilí jsem se s ním bavil a pak jsem ho předal Longuetovi, aby ho vyexpe-doval zpátky. Jede — Meyer — do Edinburghu na sjezd tradeunio-nů¹⁹⁸. Jsem spokojen, že tahle „krize“ tak rychle přešla. Ten chrabý muž prostě do Ramsgate musel, tak ho to tam táhlo. Jinak vy-právěl Longuetovi, že se mu ta játra značně zhoršila, takže si už nemůže „dopřát“ alkohol v obvyklých kvantech, aby mu nestoup-l do hlavy. To snad měla být glosa k jeho posledním nehodám v Maitland Park atd.

* Viz tento svazek, str. 132–134.

** Wilhelm Wolff.

*** Rudolph Meyer.

† Jenny Marxové.

Počasí tady teď není ani dobré, ani špatné, spíš to vypadá,
že se zhorší.

Tvůj
Mouření

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Engelsovi

do Londýna¹⁸⁶[Ramsgate] 12. září¹⁸⁹ 1879

Milý Frede,

řekni Tussy, že je pozvána k *Jenny* na neděli ve 2 hodiny na oběd, kde jí bude také představen Edgar „Marcel“ Longuet, který byl dnes v Ramsgate zaregistrován jako anglický občan.

Jenička odjíždí totiž zítra s celou svou družinou do Londýna a jako její posila rovněž Helena.

Šek si budu moci dát proplatit v pondělí.

Našel jsem ještě jeden dopis, který mi napsal Hirsch, patří k procesním aktům* a posílám Ti ho v příloze.

Salut.

Tvůj

*Mouřenín**Poprvé otištěno*

*v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 132–133.

Engels Marxovi

do Londýna²⁰⁰

[Londýn, po 8. říjnu 1879]

Neposlals šlechetnému Barrymu poznámky, které jsem vložil do „Fraser“²⁰¹ dával jsem je tam před Pumps, a to tak, že byly zvenčí vidět. Jestliže ne, pošli mu to.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Marxovi

do Londýna

7, Burlington Place
Bridlington Quay
13. září 80

Milý Mouřeníně,

to, co přikládám, jsem dostal od Liebknechta. Napíšu mu, že neoznámím-li mu v několika málo dnech něco jiného, budeme od příští neděle, 19. září, zase v Londýně²⁰² a že je (jeho a Bebel) čekáme²⁰³. Kdyby se tedy snad u Tebe vyskytly nějaké překážky, dej mi laskavě vědět.

Na lístek z 29. srpna²⁰⁴, který jsem poslal odsud do Ramsgate²⁰⁵ na Tvou adresu, jsem nedostal odpověď, možná vůbec nedošel. Včera mi psal Lafargue, že se dnes vracíš do Londýna.

My se vrátíme koncem tohoto týdne, od předvčerejška je deštivé počasí, do té doby bylo nádherně.

Doufám, že Tvé ženě se daří už líp.

Srdečně Vás všechny zdravím a se mnou i Moore a Beust*.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Adolf von Beust.

DRUHÁ ČÁST

MARXOVY A ENGELSOVY DOPISY
JINÝM OSOBÁM

LEDEN 1875 AŽ PROSINEC 1880

Marx Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

[Londýn] 7. ledna 1875

Milý Liebknechte,
šťastný a veselý Nový rok!

Zítra nebo pozítří Ti pošlu ten doslov a seznam tiskových
chyb.²⁰⁶

Většinu vysvětlivek k cizím slovům jsem nečetl, neměl jsem
na to čas. Jenom jedné jsem si všiml: „Fleurs de lys“, o nichž se
mluví v souvislosti s Fleuryem, byly cejchy, které se za starého
francouzského režimu vypalovaly těžkým zločincům.²⁰⁷

Ten článek o bankovníctví²⁰⁸ je naprosto špatný. Také tu věc
o Kirchmannovi²⁰⁹ si „Volksstaat“ mohl raději ušetřit.

Se srdečným pozdravem celé Tvé rodině.

Tvůj
K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

[Londýn] 9. ledna 75

Milý library*,

přikládám doslov a seznam tiskových chyb,²⁰⁶ ten musíš doplnit o tiskové chyby, které jsem vyznačil na nestránkovaném obtahu; posílám jej pod křížovou páskou. Napříště je v takových případech *první podmínkou*, abych dostal obtahy, ještě než to ve „Volksstaatu“ vyjde. U doslovu udělej pečlivou korekturu. Ten Tvůj Rörig má podivné představy — myslí si, že mám času nazbyt. Doopravdy, chce, abych mu napsal práci o loveckém právu mimo Německo. Kdybych měl čas, neměl bych nic proti tomu. Ale už teď nevystačím s dvanácti hodinami denně.

Srdečný pozdrav Tvé ženě a dětem od

Tvého

Mouřenína

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marx a Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Library (knihovna) — žertovná přezdívka, kterou daly Liebknechtovi Marxovy dcery.

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

Londýn 20. ledna 75

Milý příteli,

promiňte, že píšu tak pozdě. Byl jsem přetížen prací, protože jsem teprve dnes dokončil překlad (francouzský) ještě nevydaných sešitů „Kapitálu“²¹⁰. Jakmile to bude venku celé, pošlu Vám to, protože jsem hodně změnil a hodně přidal, zvláště v posledních částech francouzského vydání.

Vaše zásilka bažantů a jater přišla včas a byla tu uvítána s opravdovým nadšením.

Berlínský list, o kterém mi píšete, neznám; je ale možné, že do něho přispívá některý z mých zdejších žáků, aniž o tom vím.²¹¹

Mám k Vám ještě jednu prosbu. Lékaři mi zakazují kouřit bez špičky. Rád bych si tedy obstaral pro sebe a své zdejší přátele 200 kusů špiček, jaké jsem si kupoval v Karlových Varech²⁷, takových, které člověk může po každém vykouření doutníku zahodit, jestliže se už nezdaří k potřebě, tady se takové nedostanou. Ale tohle je, prosím, obchodní objednávka, a jestliže ji vyřídíte, musíte mi oznámit, kolik to stojí, protože by mi jinak bylo trapné obracet se na Vás s podobnými lapáliemi.

Dcera* Vás srdečně pozdravuje. Dopisuje si s Kugelmanovou paní a dcerou a nedávno od nich dostala dopisy.

* Eleanor Marxová.

Až mi budete příště psát, sdělte mi laskavě něco bližšího o situaci v Čechách.

Těším se velice, že Vás tu uvidím.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno
v „Rheinische Zeitung“ z 21. února 1933*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maurici Lachâtrovi

do Bruselu

Londýn 30. ledna 1875

Milý občane,

poslal jsem dnes do Paříže konec rukopisu²¹⁰, s výjimkou do-
slovu, obsahu a *errata**, které budu moci vypracovat, teprve až
budu mít také dosud nevydané sešity.

Souhlasím s Vámi v tom, že je lépe *vydat* poslední sešity spo-
lečně, ale to není důvod, aby pan Lahure už tři měsíce nic *netiskl*.
(Ještě mi ani neposlal zpátky korektury sešitů 34 a 35.) Mám teď
spoustu jiné naléhavé práce; můj německý vydavatel** mi posílá
dopis za dopisem, stejně tak vydavatel ruský²¹², abych začal s ko-
něčnou redakcí druhého dílu²¹³. Bude-li to tedy pan Lahure dále
odkládat, místo aby tiskl a posílal mi průběžně korektury, pcnese
sám odpovědnost za nové průtahy a přestávky, jež by pak mchly
nastat. Protože už nechci tomu pánovi psát, prosím Vás, abyste
mu zaslal své příkazy.

Zcela Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* tiskových chyb.
** Otto Meissner.

Marx Justu Vernouilletovi

do Paříže²¹⁴

Londýn 3. února 1875

...Jak to tak vypadá, páni bonapartisté nahnali nakonec orleanistům strach a ti vám teď narychlo spíchnou republiku ke svému obrazu.²¹⁵ Ale jakmile bude republika jednou na světě, pak myslím zmaří i tu orleanistickou intriku, udělá konec statkářskému režimu²¹⁶ a půjde si klidně svou cestou...²¹⁷

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle kopie rukopisu
Hirschova dopisu Pappenheimovi
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 11. února 1875

Milý příteli,

dnes Vám posílám německé vydání v jednom svazku („sešity“ už žádné nemám)²¹⁸ a prvních šest sešitů francouzského vydání²¹⁰. V tomto vydání je mnoho změn a doplňků (viz např. *sešit 6, str. 222*, proti J. St. Millovi²¹⁹ — názorný příklad, jak buržoazní ekonomové, dokonce i ti nejsvědomitější, zabočí instinktivně na špatnou cestu právě ve chvíli, kdy se zdá, že už mají pravdu na dosah. Nejdůležitější změny ve francouzském vydání jsou ovšem v těch částech, které ještě nevyšly, a to v kapitolách o akumulaci.

Děkuji Vám srdečně za publikace, které jste mi poslal. Nejvíce mě zaujaly články „Čto dělajetsja na rodině“^{*220}. Kdybych měl čas, vybral bych z toho něco pro „Volksstaat“. Ti „ně naši“^{*} jsou znamenití lidé. Skoro bych řekl, že na tomto článku má nějaký podíl náš přítel Lopatin.²²¹

Z Petrohradu mi poslali celý balík knih a oficiálních publikací, ale — někdo ho ukradl, pravděpodobně ruská vláda. Byly v něm mezi jiným zprávy „Kommissija po selskomu chozjajstvu i selskoj proizvoditelnosti [v] Rossii“^{*} a „Po podatnomu voprosu“^{222*}, na-prosto nezbytný materiál pro tu kapitolu druhého dílu, ve které pojednávám o pozemkovém vlastnictví atd. v Rusku.²²³

Můj zdravotní stav se po pobytu v Karlových Varech²⁷ podstatně zlepšil, ale musím se jednak ještě hodně omezovat v práci,

* V rukopise azbukou.

jednak jsem si po příjezdu do Londýna ulovil *nachlazení* a pořád mě to ještě otravuje.

Navštívím Vás, až bude lepší počasí.

Zcela Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Hermannu Rammovi

do Lipska²²⁴

[Londýn] 18. 3. [1875]

Zodpovězeno 18. 3. *Možná* 1000 tolarů ode mne, ale závisí to na okolnostech, nad nimiž nemám kontrolu. Vráťím se k tomu co nejdřív.*

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* První koncept, v rukopise škrtnutý: Zodpovězeno 16. 3. 75. Nabídnuto 1000 tolarů, jakmile je dostanu v hotovosti, za stejných podmínek jako ostatní vkladatelé, ale definitivní rozhodnutí vyhrazeno až po sjezdu²²⁵, takže nejsem nijak vázán v případě, že schválí převážně lassallovský program a orgány.

Engels Augustu Bebelovi

do Cvikova²²⁶

Londýn 18.—28. března 1875

Milý Bebele,
dostal jsem Váš dopis z 23. února a mám radost, že jste na tom se zdravím tak dobře.

Ptáte se mne, co soudíme o té historii se slučováním?²²⁷ Bohužel byli jsme na tom stejně jako Vy. Ani Liebknecht, ani nikdo jiný nám nic neoznámil, a tak i my víme jen to, co je v novinách, a tam nebylo nic, až asi před týdnem přišel návrh programu.²²⁸ Ten nás ovšem nemálo udivil.

Naše strana tolikrát podávala lassallovcům ruku ke smíru nebo alespoň k dohodě, a Hasencleverové, Hasselmannové a Tölkové ji tolikrát a tak příkře odmítli, že z toho každé dítě muselo usoudit: přicházejí-li tito pánové teď sami a nabízejí-li smír, pak jsou jistě zatraceně v úzkých. A protože dobře víme, co jsou tihle lidé zač, je naší povinností využít toho, že jsou v úzkých a vymínit si všechny možné záruky, aby si ve veřejném mínění dělnictva znovu neupevnili své otřesené postavení na úkor naší strany. Bylo třeba přijmout je co nejchladněji a s krajní nedůvěrou, dát jim na srozuměnou, že sloučení závisí na tom, jak dalece jsou ochotni vzdát se svých sektářských hesel a své státní podpory a přijmout v podstatě eisenaušský program z roku 1869²²⁹ nebo jeho opravené vydání přizpůsobené naší době. Že naše strana se nemá od lassallovců po teoretické stránce, tedy v tom, co je pro program rozhodující, *vůbec co učít*, zato se mají lassallovci co učít od ní; první podmínkou sloučení bylo, aby přestali být sektáři, lassallovci, aby se tedy pře-

devším zřekli všeléku státní podpory, ne-li docela, tedy aby ji uznali za podružné přechodné opatření vedle mnoha jiných možných opatření. Návrh programu dokazuje, že naši lidé stonásobně převyšují vůdce lassallovců v teorii — ale v politické chytrosti na ně nestačí; „čestní“ zase jednou těžce naletěli nečestným.

Za prvé se přejímá velkolepě znějící, ale historicky nesprávná lassallovská fráze, že ve vztahu k dělnické třídě jsou všechny ostatní třídy jedinou reakční masou. Tato teze je správná jen v jednotlivých výjimečných případech, například za revoluce proletariátu, jako byla Komuna, nebo v zemi, kde nejen buržoazie zformovala stát a společnost ke svému obrazu, ale kde po ní už i demokratická maloburžoazie provedla toto přetvoření do všech důsledků. Jestliže například v Německu patřila demokratická maloburžoazie k této reakční mase, jak potom s ní, s Lidovou stranou²³⁰, mohla Sociálně demokratická dělnická strana po léta jít ruku v ruce? Jak je potom možné, že „Volksstaat“ čerpá skoro celý svůj politický obsah z maloburžoazně demokratické „Frankfurter Zeitung“? A jak je možné pojmut do téhož programu celkem sedm požadavků, které přímo a doslova souhlasí s programem Lidové strany a maloburžoazní demokracie? Mám na mysli sedm politických požadavků 1 až 5 a 1 až 2,²³¹ mezi nimiž není ani jediný, který by nebyl *buržoazně* demokratický.

Za druhé se pro přítomnost prakticky úplně popírá princip internacionálnosti dělnického hnutí a popírají jej lidé, kteří po pět let a za nejtěžších okolností tento princip velmi chvályhodným způsobem hájili. Postavení německých dělníků v čele evropského hnutí je v podstatě založeno na jejich opravdu internacionálním postoji za války; žádný jiný proletariát by si nebyl počínal tak dobře. A teď mají tento princip popřít ve chvíli, kdy na něj dělníci všude v zahraničí kladou tím větší důraz, čím víc se vlády snaží potlačit jakýkoli pokus uplatnit jej organizačně! A co potom jediné zbývá z internacionalismu dělnického hnutí? Chabá naděje — vůbec ne na pozdější společné působení evropských dělníků k vlastnímu osvobození — kdepak, nýbrž na příští „mezinárodní sbratření národů“ — na „Spojené státy evropské“ buržoů z Ligy míru²³²!

Nebylo samozřejmě vůbec nutné mluvit o Internacionále jako

takové. Přinejmenším se však nemělo ustupovat ani o krok zpátky proti programu z roku 1869 a mělo se říci asi toto: *ačkoli* německá dělnická strana působí *prozatím* uvnitř daných státních hranic (nemá právo mluvit jménem evropského proletariátu, a zvláště ne říkat něco nesprávného), je si přesto vědoma své solidarity s dělníky všech zemí a tak jako dosud bude i nadále připravena plnit závazky, které jí tato solidarita ukládá. Takové závazky trvají, i když se strana zrovna neprohlašuje nebo nepovažuje za část „Internacionály“, například pomoc při stávkách, zabráňování přísunu stávkokazů, péče o to, aby orgány strany informovaly německé dělníky o zahraničním hnutí, agitace proti hrožícím nebo propukajícím válkám za zájmy vlád, za takových válek podobný postup, jaký byl vzorně uplatněn v letech 1870 a 1871 atd.

Za třetí si naši lidé dali naoktrojovat Lassallův „železný mzdový zákon“, který se opírá o úplně zastaralý ekonomický názor, že totiž dělník dostává v průměru jen *minimum* mzdy, a to proto, že podle Malthusovy populační teorie je vždycky příliš mnoho dělníků (to byla Lassallova argumentace). Marx nyní v „Kapitálu“ podrobně dokázal, že zákony, které regulují mzdu, jsou velmi složité, že podle poměrů převažuje hned ten, hned zase onen, že tedy naprosto nejsou železné, nýbrž naopak velmi pružné, a že se to vůbec nedá takto odbýt pár slovy, jak se domníval Lassalle. Malthusovo odůvodnění zákona, který Lassalle opsal od něho a od Ricarda (přičemž Ricarda zfalšoval), jak se například cituje z jiné Lassallové brožury v „Arbeiterlesebuch“ na straně 5,²³³ vyvrátil Marx podrobně v oddílu o „Akumulačním procesu kapitálu“²³⁴. Kdo tedy přijímá Lassallův „železný zákon“, hlásí se k nesprávné tezi a k jejímu nesprávnému odůvodnění.

Za čtvrté vytyčuje program jako *jediný sociální* požadavek — lassallovskou státní podporu v naprosto nezastřené podobě, tak jak ji Lassalle ukradl Buchezovi. A to poté, co Bracke už velmi správně prokázal úplnou nicotnost tohoto požadavku²³⁵; poté, co málem všichni, ne-li úplně všichni řečníci naší strany byli v boji s lassallovci nuceni proti této „státní podpoře“ vystoupit! Hlouběji se už naše strana nemohla ponížit. Internacionalismus klesl na úroveň Amanda Goegega, socialismus na úroveň buržoazního republikána Bucheze,

který tento požadavek razil *proti socialistům*, aby je vyhodil ze sedla!

V nejlepším případě je však „státní podpora“ v lassallovském smyslu jen *jedno* z mnoha jiných opatření k dosažení cíle, což je tu vyjádřeno takto nemastně neslaně: „aby se razila cesta řešení sociální otázky“, jako by pro nás existovala ještě nějaká teoreticky *nevyřešená sociální otázka!* Řekne-li se tedy: Německá dělnická strana usiluje o odstranění námezdní práce a tím i třídních rozdlů zavedením družstevní výroby v průmyslu i v zemědělství, a to v národním měřítku; podporuje každé opatření, které směřuje k dosažení tohoto cíle! — pak proti tomu nemůže žádný lassallovec nic namítat.

Za páté se vůbec nemluví o organizaci dělnické třídy jako třídy v odborových sdruženích. A to je velmi podstatný bod, protože tohle je vlastní třídní organizace proletariátu, v ní vybojovává svůj každodenní zápas s kapitálem, v ní se školí, a zardousit ji je dnes i za nejhorší reakce (jako nyní v Paříži) už zcela nemožné. Vzhledem k tomu, jaké důležitosti nabývá tato organizace také v Německu, mělo by se na ni podle našeho názoru naprosto nezbytně pamatovat v programu a vyhradit jí pokud možno místo v organizaci strany.

V tom všem naši lidé lassallovcům ustoupili. A v čem ustoupili oni? Že v programu figuruje spousta dosti zmatených čistě *demokratických požadavků*, z nichž některé jsou ryze módní, jako například „lidové zákonodárství“, které existuje ve Švýcarsku a působí víc škody než užitku, působí-li vůbec. Lidová *správa*, to by tak ještě mělo smysl. Právě tak chybí první podmínka veškeré svobody: aby všichni úředníci byli za všechny své úřední výkony odpovědní každému občanu před obyčejnými soudy a podle obecného práva. O tom, že takové požadavky, jako svoboda vědy, svoboda svědomí, figurují v každém liberálním buržoazním programu a že se tady vyjímají trochu podivně, o tom se už nechci šířit.

Svobodný lidový stát se proměnil ve svobodný stát. Gramaticky vzato je svobodný takový stát, který je svobodný vůči svým občanům, tedy stát s despotickou vládou. Všechny tyhle řeči o státu by už měly přestat, zvláště od dob Komuny, která už nebyla státem ve vlastním smyslu. *Lidový stát* nám anarchisté předhazovali až do omrzení, ačkoli už Marxův spis proti Proudhonovi a později

„Komunistický manifest“ přímo praví, že zavedením socialistického společenského zřízení stát sám od sebe zaniká a mizí²³⁶. A protože stát je jen přechodné zařízení, jehož se používá v boji, v revoluci k násilnému potlačení protivníků, je úplný nesmysl mluvit o svobodném lidovém státu: dokud proletariát ještě *používá* státu, nepoužívá ho v zájmu svobody, nýbrž aby potlačil své protivníky, a jakmile se může mluvit o svobodě, přestává stát jako takový existovat. Navrhovali bychom proto místo *stát* dát všude „*Ge-meinwesen*“*, dobré staré německé slovo, kterým může být velmi dobře nahrazeno francouzské „komuna“.

„Odstranění veškeré sociální a politické nerovnosti“ je také velmi pochybná fráze místo „zrušení všech třídních rozdílů“. Mezi různými zeměmi, kraji a dokonce i místy bude vždycky existovat *určitá* nerovnost životních podmínek, kterou bude možno zredukovat na minimum, ale nikdy ne docela odstranit. Obyvatelé Alp budou mít vždycky jiné životní podmínky než lidé v rovinách. Představa socialistické společnosti jako říše *rovnosti* je jednostranná francouzská představa, opírající se o staré „svoboda, rovnost, bratrství“, představa, která byla ve své době a na svém místě oprávněná *jako stupeň vývoje*, ale dnes by jako všechny jednostrannosti dřívějších socialistických škol měla být překonána, protože působí jen zmatek v hlavách a pro samu věc se už našel přesnější způsob vyjádření.

Končím, ačkoli téměř každé slovo v tomto neslaně nemastně formulovaném programu si zaslouží kritiku. Je takového rázu, že bude-li přijat, Marx ani já se nebudeme *nikdy* moci hlásit k *nové* straně vybudované na tomto základě a budeme si muset velmi důkladně rozmyslet, jaké stanovisko — i veřejné — k ní zaujmeme. Uvědomte si, že v cizině *nám* připisují odpovědnost za kdekterý projev a čin německé Sociálně demokratické dělnické strany. Tak třeba Bakunin ve svém spise „Státnost a anarchie“, kde na nás svaluje odpovědnost za každé neuvážené slovo, které Liebknecht od založení „*Demokratisches Wochenblatt*“ kdy řekl a napsal.²³⁷ Lidé si totiž představují, že my to odtud všechno komandujeme, a přitom Vy víte stejně dobře jako já, že jsme se skoro nikdy ani v nejmenším

* „společensství“.

nevměšovali do vnitřních záležitostí strany, a když už, tedy jen proto, abychom podle možnosti napravili kopance, a to ještě *jen teoretické*, které se podle našeho názoru udělaly. Uznáte však sám, že tento program znamená obrat a že by nás velmi snadno mohl donutit, abychom odmítli jakoukoli odpovědnost za stranu, která se k němu hlásí.

Celkem nezáleží ani tak na oficiálním programu strany jako na tom, co strana dělá. Ale *nový* program je přece vždycky veřejným vztyčením praporu a ostatní svět podle něho stranu posuzuje. Proto by rozhodně neměl být krokem zpátky, a to tento program proti eisenaušskému programu je. Mělo by se přece také uvážit, co tomuto programu řeknou dělníci jiných zemí; jaký dojem vzbudí, že se všechen německý socialistický* proletariát takto sklání před lassallovstvím.

Přitom jsem přesvědčen, že sjednocení na *tomto* základě nepotrvá ani rok. Mají se nejlepší hlavy naší strany propůjčit k tomu, aby papouškovaly nazpaměť naučené lassallovské teze o železném mzdovém zákonu a o státní podpoře? Rád bych při tom viděl například Vás! A kdyby to i učinili, posluchači by je vypískali. A jsem si jist tím, že lassallovci lpí právě na *těchto* bcdech programu jako žid Shylock na své libře masa.** K roztržce dojde; jenže Haselmannovi, Hasencleverovi, Tölckovi a společníkům předtím znovu „vrátíme čest“; z roztržky vyjdeme my oslabeni a lassallovci posílení; naše strana ztratí svou politickou neposkvrněnost a nebude už nikdy moci pořádně bojovat proti lassallovským frázím, které si na čas sama vepsala na prapor; a prohlásí-li potom lassallovci znovu, že oni jsou ta pravá a jediná dělnická strana a naši lidé že jsou buržoové, bude tu program, na kterém to mohou dokazovat. Všechna socialistická opatření v něm jsou *od nich* a *naše* strana do něho nevložila nic než požadavky maloburžoazní demokracie, kterou přece *také ona* v téměř programu označuje za součást „reakční masy“!

Neodeslal jsem tento dopis, protože budete propuštěn až 1. dubna na počest Bismarckových narozenin²³⁸ a já jsem nechtěl

* V Bebelově „Aus meinem Leben“: sociální.

** Shakespeare, „Kupec benátský“, 1. jednání, třetí scéna.

riskovat, aby jej při pokusu o propašování zachytili. Právě dostávám dopis od Bracka²³⁹, který má o programu také vážné pochybnosti a chce znát naše mínění. Pro urychlení posílám proto dopis jemu, aby si jej přečetl a abych to všechno nemusel psát ještě jednou. Nalil jsem ostatně čistého vína také Rammovi²⁴⁰, Liebknechtovi jsem psal jen stručně²⁴¹. Neodpustím mu, že nám o celé té věci neřekl *ani slovo* (zatímco Ramm a ostatní si mysleli, že nás důkladně informoval), až už bylo takřkajíc pozdě. Tohle sice dělal odjakživa — a proto jsme s ním, Marx i já, měli tolik nepříjemné korespondence — ale tentokrát je to přece jen příliš silné a *my s tím rozhodně nechceme nic mít*.

Hleďte si to zařídit tak, abyste sem v létě přijel, bydlet budete přirozeně u mne, a bude-li pěkné počasí, můžeme si vyjet a dopřát si pár dní koupání v moři, to Vám po tom dlouhém bručení v base určitě velice prospěje.²⁴²

Srdečně Váš

B. E.

Marx se právě přestěhoval, bydlí 41, Maitland Park Crescent, N. W., Londýn.

*Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
díl II, Stuttgart 1911*

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

Engels Rudolfu Engelsovi

do Barmenu²⁴³

Londýn 22. března 1875

Milý Rudolfe,

Tvůj dopis i ty dva od firmy Ermen a Engels jsem dostal a všechno jsem řádně zaknihoval. Za vyřízení této záležitosti, která dopadla k mé plné spokojenosti, Ti srdečně děkuji. Dneska o něčem jiném. Především večer přijde ke mně najednou malý Heinrich Ermen z Manchesteru a vypráví mi tohle.

Gottfried Ermen chce do 2 let odejít do ústraní a opravdu se dal přesvědčit od Petera Ermena, aby vzal do obchodu jako společníka jeho zetě, Matildina* muže, kantora Robyho. Čtrnáct dní po příchodu Robyho prý toho sice už zase litoval, když se ukázalo, že ten vychvalovaný sekáč Roby, který stavěl školy a já nevím co všechno, nestojí v obchodě za fajfku tabáku. Jenže Gottfried už zašel tak daleko, že nemohl vycouvat, a přestože Roby nedělá nic jiného, než že studuje bankovní konto a „Times“, chce ho teď vnutit svým synovcům jako hlavního společníka, a to přibližně se stejně velkým podílem, jako mají tři jeho synovci (Heinrich a jeho bratr Franz a Franz, Franzův syn) dohromady.

Tenhle Roby měl totiž velmi pěkné místo v Endowed Schools commission²⁴⁴, což byla vládní komise, kterou před lety ustavil Gladstone, aby prošetřila a vymýtila alespoň nejkřiklavější nepořádky ve správě velmi vysokých nadací určených pro školy; byl jedním z komisařů. Ale sotvaže se dostal ke kormidlu Disraeli, hned si dal v parlamentě odhlasovat, že je oprávněn celou komisí rozpustit

* Mary Ann Matildy Robyové.

a její ještě nevyřízené práce předat členům Charity Commission, kteří byli zvoleni za konzervativní vlády, a proto jsou daleko ochotnější menší nežvary konzervovat. Tím ztratil náš Roby své místočko a přišel s Peterovou pomocí na geniální myšlenku stát se továrníkem.

Smlouva, kterou dal Gottfried za tím účelem vyhotovit mezi sebou, Robym a těmi 3 synovci, vypadá tak, že 3 synovci se fakticky zavazují pracovat *14 let* na to, aby Mr. Roby měl zajištěn předpokládaný důchod 5000 liber št. a oni tři dohromady snad o něco málo víc. Oba Franzové to sice podepsali, ale Heinrich ještě ne, a to v případě potřeby umožní i těm dvěma vzít to zpět, a Heinrich si myslí, že jeho bratr Franz by to udělal, jestliže on, Heinrich, nepodepíše a najde něco jiného.

A tak mě požádal, abych se Vás zeptal, zda byste snad neměli chuť pokračovat s ním, resp. jeho bratrem Franzem ve vedení firmy Ermen a Engels v Manchesteru a těžit z renomé, které už získala; buď tak, že byste se jednoduše stali společníky těch dvou, nebo tak, jak se to teď běžně dělá, že by se z toho udělala komanditní společnost (Ermen a Engels s *ručením omezeným*, jak by se potom firma jmenovala), přičemž by se muselo stanovit, kdo by byli společníci ručící celým svým jměním (géranti v Code Napoléon) — zákon o tom je takřka stejný jako v Code Napoléon. Pokud jde o kapitál, tvrdí, že se dá — ať už pro tu nebo onu formu — ihned sehnat, jakmile na to přistoupíte, a tomu rád věřím, protože Lancashire je po těch dobrých letech 1870—1873 zase tak plný peněz, že lidé nevědí, do čeho je vložit.

Řekl jsem, že se do toho stěží pustíte, že máte i tak na krku dost věcí; že komanditní společnost by Vám sotva vyhovovala a na obyčejnou obchodní společnost byste těžko přistoupili už proto, že by pak někdo z Vás možná musel do Manchesteru, a to že se Vám nehodí; a že byste také těžko zakládali obchod s penězi, které by se musely sehnat v Manchesteru. Krátce počínal jsem si v té věci hodně zdrženlivě.

Jenže přes to všechno je pravda, že s firmou Ermen a Engels v Manchesteru se dají vydělat pěkné peníze, zvláště, a tak by tomu bylo v tomhle případě, jestliže se začne s úplně novým strojovým

vybavením, které se teď brzo dostane velmi lacino. Heinrich se *velmi dobře* vyzná v předení a dublování a má ženu a 4 1/2 dítěte, což je vždycky určitá záruka, že si povede dobře. Franz je zase dobrý odborník v bílení, barvení, ve výrobě cívek a v celé vlastní výrobě příze na šití a pletení i leštěné skané příze. Nadto Heinrich říká, že se z Franze stal velmi dobrý obchodník, čemuž rád věřím, protože měl k tomu všechny předpoklady. V každém případě by mi byli ti dva dohromady stále milejší než Gottfried. Budete-li chtít na tu myšlenku přistoupit, zajede H. Ermen ihned k Vám a Vy si pak budete moci toho človíčka zblízka prohlédnout a vyptat se ho důkladněji na podrobnosti jeho plánů.

Rozmyslete si to tedy a napište mi co nejdříve, jak jste se rozhodli, Heinrich zřejmě nebude moci definitivní odpověď Gottfriedovi už dlouho odkládat.

Srdečně zdravím Mathildu*, děti a Tebe

Tvůj

Bedřich

Čert aby vzal ty Engelsy z Porýní; protože jsem uvěřil četným ujištěním o promptním placení, pustil jsem se do všelijakých věcí, a teď jsem v pěkné bryndě.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle fotokopie rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Mathildu Engelsovou.

W. Bracke

+ Kone - Das Programm in der Kinderreichsbewegung London, 5. Mai, 75.
Dass es mit mir nicht mehr ein Objekt steht.

Lieber Bracke,

und ein Coaktionsprogramm

Eigenschaften für diese Bewegung, und sie wohl zuerst nach Durchlesung des Entwurfs
an Geist in einer, Bebel in der zweiten mitzutheilen & schon überarbeitet und
muss schon weit über das Ueberflüssige hinausgehen. Das mir zunächst
vorgezeichnet ist, es wird mich daher herausheben ein Programm, welches lange
Wochen zu schreiben. ~~Es ist aber~~ Doch was es notwendig, damit später niemand
zu Munde kommt, dass die Parteifreunde, für welche diese Mittheilung bestimmt
ist, nicht werden können.

Die abgehaltene Coaktions-Congress werden England zunächst eine kurze Erklärung
veröffentlicht. Das heißt, dass wir beabsichtigen, ein Programm durchzuführen
nehmen und nicht damit zu tun haben.
Es ist ein ausführliches, dann in England die von Parteifreunden vorgetragene
Ansicht & die daraus resultierende Ansicht, dass wir die Bewegung der
besetzten Partei in England von diesem Punkt. Auch eine für die Bewegung
ausgewählte Schrift macht Partei mit der nicht nur für alle Programme
jeder Partei verantwortlich, sondern auch für jeden Schritt der Bewegung
von Tag zu Tag Kooperation mit der Volkspartei an gegeben ist.

~~Das Programm~~
Abgelesen davon ist eine Pflicht ein nach meiner Überzeugung durchzuführen
hätte, und die Partei demokratische Programme mit nicht durch diplomatisches
Mittelwege anzuwenden.

Am Ende steht nach dieser Bewegung ist wichtig als ein Dokument Programm.
Kann man aber nicht die demokratische Bewegung das nicht nur über das Programm
Programm herausgeben, es hätte man einfach ein Programm. Nach dem
für die Bewegung gegen den gemeinsamen Feind abzuwehren sollen. Auch man aber
Kooperationsprogramme (statt dass bei der Zeit aufzustellen, was dargestellt
durch längere gemeinsame Thätigkeit vorbereitet war), so erwähnt man vor allem
Wahl Methoden, an denen sie die Höhe der Parteibewegung zeigt.
Die Chefs der Bewegung haben mit der Vorbereitung der Bewegung zusammen. Hätte
man ihnen von vorn herein erklärt, man habe sich auf keinen Kooperations
schließen & so, so hätten sie sich mit einem Aktionsprogramm und

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku²⁴⁵

Londýn 5. května 75

Milý Bracke,

až pročtete přiložené kritické poznámky ke slučovacímu programu²⁴⁶, buďte tak laskav a dejte je k nahlédnutí Geibovi a Auero-vi, Bebelovi a Liebknechtovi. Notabene. Rukopis se musí vrátit do Vašich rukou, abych ho měl v případě potřeby k dispozici.²⁴⁷ Jsem zavalen prací a musím už dělat daleko víc, než mi lékař dovolil. Proto pro mne nebyl žádný „požitek“ napsat tak dlouhé řfkání. Ale bylo to nutné, aby si později přátelé ze strany, pro něž je toto sdělení určeno, nevykládali špatně kroky, které budu muset udělat.

Až skončí slučovací sjezd²²⁵, uveřejníme totiž s Engelsem stručné prohlášení v tom smyslu, že se na tomto zásadním programu nijak nepodílíme a že s ním nemáme nic společného.²⁴⁸

Je to nezbytné, neboť v zahraničí je rozšířen názor, který nepřátelé strany velmi pečlivě živí — názor úplně mylný —, že odtud tajně řídíme hnutí takzvané eisenaušské strany. Ještě v nedávno vyšlém ruském spise svaluje na mne například Bakunin odpovědnost nejen za všechny programy atd. této strany, nýbrž dokonce i za každý krok, který Liebknecht ode dne své spolupráce s Lidovou stranou²³⁰ kdy učinil.²³⁷

Nehledě na to je mou povinností neuznat ani diplomatickým mlčením program, který je podle mého přesvědčení naprosto zavrhovaný a stranu demoralizuje.

Každý krok skutečného hnutí je důležitější než tucet programů. Jestliže se tedy nedalo jít dál za eisenaušský program²²⁹ — a to nyní

poměry nedovolují — měla se prostě uzavřít dohoda o akci proti společnému nepříteli. Dělají-li se však zásadní programy (místo aby se to odložilo na dobu, až se taková věc připraví delší společnou činností), vytyčují se před celým světem mezníky, podle kterých se měří úroveň stranického hnutí.

Předáci lassallovců přišli, protože je k tomu poměry donutily. Kdyby se jim bylo předem řeklo, že se na žádné čachrování se zásadami nepřistoupí, byli by se *museli* spokojit s akčním programem nebo s organizačním plánem společné akce. Místo toho jim strana dovoluje, aby se dostavili vyzbrojení mandáty a tyto mandáty uznává jako závazné,²⁴⁹ vydává se tedy na milost a nemilost těm, kdo potřebují její pomoc. A aby tomu byla nasazena koruna, konají zase sjezd *před kompromisním sjezdem*, kdežto vlastní strana koná svůj sjezd až *post festum*.²⁵⁰ Chtěli se zřejmě obratně vyhnout jakékoli kritice a nedopřát vlastní straně čas k přemýšlení. Je známo, jak sám fakt sloučení dělníky uspokojuje, ale mýlí se, kdo se domnívá, že tento okamžitý úspěch není příliš drazé vykoupen.

Ostatně program nestojí za nic, i když si odmyslíme, že se v něm lassallovské články víry prohlašují za svaté.

Pošlu Vám v nejbližší době závěrečné sešity francouzského vydání „Kapitálu“²¹⁰. Vydávání se na delší dobu zdrželo zákazem francouzské vlády. Tento týden nebo začátkem příštího to bude hotové. Dostal jste předešlých šest sešitů? Napište mi laskavě také *adresu* Bernharda Beckera, musím mu rovněž poslat závěrečné sešity.

Knihkupectví „Volksstaat“ má zvláštní způsoby. Tak mi například dodnes neposlali ani jediný výtisk „Kolínského procesu proti komunistům“²⁰⁶.

Se srdečným pozdravem

Váš

Karel Marx

*V plném znění otištěno poprvé
v časopise „Die Gesellschaft“,
roč. 4 (1927), sv. II, čís. 8*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 8. května 1875

Milý příteli,

dostal jsem právě z Berlína dopis od jednoho obchodníka (velmi poctivý člověk, politicky naprosto bezvýznamný, alespoň v očích veřejnosti a policie), který mě žádá, abych mu vysvětlil některá místa v „Kapitálu“²⁵¹. Odpověděl jsem mu okamžitě a při této příležitosti jsem ho požádal o spolehlivou adresu pro Vaše dopisy z Ruska. Dopis odešlu ještě dnes.²⁵²

Váš oddaný

Karel Marx

*Poproé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Eugenu Oswaldovi

do Londýna²⁵³

[Londýn] 8. května 75

Milý Oswalde,

nevím, co mi to strašilo v hlavě, když jsem Vám včera tvrdil, že psát *teutsch** je úplně moderní. Moderní není tento způsob psaní, nýbrž jen to, že se to teď považuje za *správné*. V celé středohornoněmčině dokonce převažuje *tiutsch*, *tiusch* (například Walther von der Vogelweide). Vedle toho se vyskytuje *diutisch* (například *Annolied*²⁵⁴). V 16. století převažuje opět *teutsch* (např. Luther, Ulrich von Hutten). Naproti tomu je ve starohornoněmčině *vždycky* *diutisk*, *diotisk*, a myslím si dokonce, že je někde doložena i starší forma *thiodisk*, *theotisk*.

Věc se má takto: gótské, staronordické, starosaské, starodolnofranské *th* (*p*) přechází později v saštině a franštině stíráním či ohlazováním v *d*; v hornoněmčině přechází posouváním hlásek rovněž v *d* (proto také všechna slova, která začínají v angličtině na *th*, začínají jak v hornoněmčině, tak v dolnoněmčině, a také v holandštině, rovněž na *d*). Tato shoda existující zdánlivě proti všem pravidlům vyvolala u tak důležitého slova, jakým je název samého národa, u hornoněmeckých autorů 13. století sklon obnovit pomocí T zdánlivě správný rozdíl v posouvání hlásek, a tím falšovat jazyk. Na to všechno se za Luthera už totálně zapomnělo, právě tak jako na původ slova samého. Naproti tomu se od renesance používalo jako etymologického základu názvů *Teutones*, *Tuisto*, přejatých od Římanů, a tak to zůstalo až do Jacoba Grimma.

* německý.

Mé filologické svědomí mi nedá pokoj, dokud Vám nepošlu tuto opravu k svému včerejšímu tvrzení. Obecné pravidlo: po druhé hodině v noci se nemá plácát o srovnávací filologii.

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Jenny Marxové

do Shanklinu

[Londýn] 10. května 75

Milá Jenny,

Tvá nemoc nás všechny hodně vylekala; ale doufám, že teď po tom ricinovém oleji a při tom pěkném počasí je to už zase dobré.

Engelsův návrh, abych jel s ním do Shanklinu, mi docela vyhovoval, protože si myslím, že by už kvůli Tobě bylo správné, abych tam byl; nechtěl bych ale, aby se kvůli mně zdržoval a naopak zase aby mě omezoval ve volném pohybu, a tím trápil mne i sebe. Čekám totiž poslední obtahy z Paříže a neměl bych pokoj, kdyby se to vydání závěrečných sešitů²¹⁰, beztak hrozně opožděné, pro mou nepřítomnost ještě víc protáhlo. Tentokrát jsem dostal od Lachâtra, který je toho času ve Vevey (Švýcarsko), dva dopisy za sebou. Je to blázen, vyslovuje vrcholné uspokojení nad posledními sešity, protože prý jsou každému, tj. dokonce i jemu, srozumitelné. Přirozeně mu na tohleto neodpovím, stejně jako jsem mu neodpověděl na jeho nespokojený dopis z Bruselu.

Odeslal jsem oběžník (teď už ho má Bracke) o té Liebknechtově a Hasselmannově slátanině,* je toho malá brožura; dále jsem dal panu Schrammovi z Berlína žádané objasnění²⁵²; a konečně jsem zarmoutil Willebrorda tím, že jsem striktně odmítl jakoukoli spolupráci s časopisem, který redigují pánové z „L'Indépendance“. Kvůli Willebrordovi je mi to líto; ale jak také mohl chtít něco tak nesmyslného.²⁵⁵

* Viz tento svazek, str. 167–168.

Tady doma je všechno při starém. Zdá se mi, že Jeničce jde to lepší počasí k duhu. K jejímu velkému zadostiučinění zkritizovala matka Lormierová Longuetovi nemilosrdně tu jeho „francouzskou“ nábytkovou veteš. Lafarguův podnik zřejmě prosperuje.⁴⁶

Dnes zůstanu doma, protože Lenka a Tussy jdou do města, kde mají na jedné dražbě nábytku schůzku s Jeničkou.

Naše zahrádka se docela pěkně zelená.

V pátek mě překvapil Lopatin. Hned v sobotu odjel ale do Hastingsu, kde bude pár měsíců bydlet. V Paříži měl v bytě stále nějaké ruské návštěvníky, takže tam nemohl vůbec pracovat.

Se srdečným pozdravem

Tvůj

Karel

Pozdravuj ode mne také paní Lizzy.

*Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“,
roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Patricku Johnu Colemanovi

do Londýna²⁵⁶

(Koncept)

Pokud jde o Vaši záležitost, nemohu se bohužel za *nikoho* zaručit. Udělal jsem to jednou a měl jsem s tím takové zkušenosti, že už to nebudu nikdy opakovat. Kdyby bylo v mých silách pomoci Vám nějak jinak, rád bych to udělal; nyní však nevidím žádnou možnost, jak bych Vám mohl být užitečný.

[Londýn] 20. 5. 75

Coleman [18] 75

MacDonnellův stoupenec

v dobách Internacionály²⁵⁷

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels A. Gouppymu

do Manchesteru

(Koncept)

[Londýn] 14. 6. 75

Pane,

pokud si vzpomínám, viděl jsem Vás v životě jen jednou. Byl jsem proto poněkud překvapen, když jsem četl Váš návrh, abych se za Vás zaručil částkou sto liber št. Musím Vás v každém případě upozornit, že mi má situace nedovoluje přebírat jakékoli záruky, ať už by to bylo za kohokoli.

Pokud jde o Dupontovy děti, řekl jsem Dupontovi výslovně před jeho odjezdem, že jedná plně na vlastní riziko, když odjíždí do Ameriky a děti nechává v Anglii; že jsem mu vypomohl víc než sto librami št. na jejich výživu a výchovu a dál v tom už nemohu pokračovat; a že proto v žádném případě nemůže už počítat s mou podporou. Mohu Vám to jen opakovat. Udělal jsem pro ty ubohé děti všechno, co bylo v mých silách, a absolutně nemohu obětovat víc. Uctivě se Vám, pane, poroučím.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 18. června 75

Milý příteli,

když jsem byl předevčírem u Vás, zapomněl jsem Vám sdělit důležitou novinku, kterou možná ještě neznáte. Berlínskému fyziologovi Traubovi se podařilo vyrobit umělé buňky.²⁵⁸ Přirozené buňky to ovšem ještě nejsou: nemají jádro.

Míšením koloidních roztoků, např. želatiny se síranem měďnatým atd. vzniknou chomáčky obklopené membránou, u kterých je možno vyvolat intussusepcí růst. Tím opustilo vytváření membrán a růst buněk říši hypotéz. Byl tak učiněn velký krok, tím včasnejší, že Helmholtz a jiní se už chystali šířit absurdní doktrínu, podle níž zárodky pozemského života padají hotové z Měsíce, tj. dostaly se k nám meteory.²⁵⁹ Protiví se mi taková vysvětlení, která řeší problém tím, že ho vykazují do jiné sféry.

Obchodní krize se šíří. Všechno teď závisí na zprávách, které přijdou z asijských trhů, po léta čím dál víc přeplňovaných, zvláště pak z východoindických. Za určitých okolností — není však příliš pravděpodobné, že nastanou — by se mohl definitivní výbuch odálit až do podzimu.

Skutečně pozoruhodným jevem je zkracování období mezi všeobecnými krizemi. Nepokládal jsem délku tohoto období nikdy za konstantní, nýbrž vždy za klesající; je ale potěšitelné, že známky jejího zkracování jsou tak hmatatelné; to je špatné znamení pro trvání buržoazního světa.

Pozdrav panu a paní Noelovým*.

zcela Váš
K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Krycí jméno Valeriana Nikolajeviče Smirnova a jeho ženy Rozalije Idelsonové.

Marx Matildě Bethamové-Edwardsové

do Londýna²⁶⁰

[Londýn] 14. července 1875

Pane,

ve Vašem článku „Mezinárodní dělnické sdružení“²⁶¹ jsou věcné chyby a na některé z nich bych Vás rád upozornil. Ale než k tomu přistoupím, dovolu mi, abych vyjádřil svůj podiv nad Vaším konstatováním: „Věříme, že zakrátko bude vydán zkrácený překlad této práce („*Das Kapital*“).“

Vyhradil jsem si právo překladu, a mezi Německem a Anglií existuje smlouva o autorském právu. Zabráním proto bezpodmínečně šíření každého takového výtahu, *pokud bych jej předem neautorizoval*. Při krácení se může zvláště snadno přihodit, že se z *traduttore** stane *traditore***. Jenom *revize* nezkráceného francouzského překladu, který vycházel v Paříži v *sešitech*, mi dala víc práce, než kdybych byl napsal celou knihu znovu francouzsky.

Protože předpokládám, že znáte překladatele, a protože bych se rád vyhnul nepříjemnému soudnímu řízení, dovolil jsem si Vám v této věci napsat.

Pokud jde o věcné omyly ve Vašem článku, omezím se na několik bodů.

Říkáte:

„*Kapitál*“ vyšel brzo po Proudhonových esejích o *Mýlných závěrech politické ekonomie* a Marx odpověděl v *malé kapitole* nadepsané *„Bída filosofie“* na Proudhonovu *kapitolu* o *„Filosofii bíd“* atd.“

* překladatele.

** zrádce, překrucovatel.

Bylo to Proudhonovo obsáhlé dílo „*Système des Contradictions Économiques ou Philosophie de la Misère*“, na něž jsem odpověděl* francouzsky psanou brožurou „*Misère de la Philosophie*“**. Tato brožura byla vydána v roce 1847, kdežto „*Kapitál*“ až po dvaceti letech, v roce 1867. Bezpochyby jste byl uveden v omyl krajně nespolehlivou Fribourgovou publikací o „Internacionále“. Zatímco jste nevěděl, když jste doslovně reprodukoval preambuli Stanov a některé části Inaugurální adresy Internacionály, že fakticky citujete spisy, jejichž autorem jsem já,*** přetiskujete z bezejmenné a nedatované adresy věty, o nichž říkáte, že „musí pocházet z pera dr. Marxe samého“. To bohužel nesouhlasí. Nikdy jsem tuto adresu neviděl, dokud jsem si ji nepřečetl ve „Fraser“. Patrně ji napsal některý z mých stoupenců, zároveň však obsahuje trochu neurčitou frazeologii, takže jsem nebyl zrovna rád, že je přisuzována mně. Mazzini... si nikdy s generální radou *Internacionály* nedopisoval... Orsini (bratr italského vlastence) se nikdy zasedání generální rady nezúčastnil a nikdy tam nepodával o ničem žádnou, zajímavou ani nezajímavou zprávu. Dopisoval si se mnou soukromě o událostech ve Státech.

(...)† přítomen na basilejském kongresu²⁶² atd.

Zůstávám, pane,

Váš zcela oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno v publikaci
Sotheby and Co., „Catalogue of valuable
printed books, autograph letters, historical
documents, etc.“, Londýn 1952*

*Podle textu v „Catalogue“
Přeloženo z angličtiny*

* Zde končí faksimile rukopisu v „Catalogue“.

** „Bída filosofie“.

*** „Prozatímní stanovy Sdružení“ a „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení“.

† Odtud je v katalogu opět faksimile rukopisu.

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

1. září 75

Germania, Karlovy Vary

Milý příteli,

Váš dopis z 12. přišel do Londýna, když už jsem byl na cestě sem.⁴ Nadmíru mě zaujal. Zpět odtud odcestuji příští týden v sobotu (tedy ne tuto sobotu, nýbrž až tu další) přes Prahu, abych měl to potěšení užít Vaší společnosti. Déle než 2 dny se však nemohu pro naléhavé záležitosti zdržet.

S přátelským pozdravem

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

6. září 75

Germania, Karlovy Vary

Milý příteli,

protože jsem nedostal odpověď na dopis, který jsem Vám poslal minulý týden, soudím, že nejste v Praze. Za tohoto předpokladu se vydám v sobotu (11. září) na zpáteční cestu místo přes Prahu přímo přes Frankfurt.⁴

Na shledanou.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

9. září 1875

Germania, Karlovy Vary

Milý příteli,

odjedu v sobotu (11.) ve 3.57 a na Státní nádraží v Praze mám přijet v 8.50.⁴

Jsem sám, žádnou společnici nemám; potřebuji tedy jen nějakou místnost, kde bych přespal.

Děkuji Vám srdečně za *Průvodce Prahou*.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Hermannu Schumacherovi

do Zarchlinu

21. září 1875

41, Maitland Park Crescent

Londýn N. W.

Velevážený pane,

Váš dopis z 27. června jsem dostal včas, ale kniha došla až mnohem později,²⁶³ když už jsem odjel z Londýna na léčení do Karlových Varů. Proto odpovídám tak pozdě. Vrátil jsem se teprve včera.⁴

Děkuji Vám srdečně za Váš dopis a za první díl Thünenova, ale jsem tak neskromný, že si Vás dovoluji požádat i o Thünenův životopis²⁶⁴, který jste mi nabídl. Kdybyste snad neměl druhé vydání „Kapitálu“²¹⁸, s největší radostí Vám je pošlu.

Pokládám jsem vždycky Thünenova takřka za výjimku mezi německými ekonomy, protože mezi nimi se jen velmi vzácně najdou samostatní objektivní badatelé.

Vaši předmluvu bych mohl klidně podepsat, kdyby se podstatně nerozcházela naše hlediska v otázce „mzdy“. Thünen i Vy považujete mzdu za bezprostřední výraz skutečného ekonomického vztahu; já ji pokládám za zdánlivou formu, v níž se tají obsah podstatně se lišící od jejího vyjádření.

Poroučím se Vám s projevem úcty

Vám zcela oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Spisůvnik, 1.
vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.

[Londýn] 24. září 1875

Milý pane Lavrove,

po návratu z Ramsgate, kde jsem strávil několik týdnů³, jsem našel Váš dopis z 20., jakož i celý balík novin, knih atd., jež došly za mé nepřítomnosti. Nejdřív to tady dám trochu do pořádku a pak se co nejdřív pustím do Vašeho článku z „Vperjod!“²⁶⁵, abych Vám mohl sdělit, kde se v názorech na vztah mezi socialismem a bojem o existenci podle Darwina shodujeme a kde se rozcházejíme.* Jestliže to nedostanete v nejbližších dnech, pak mě, prosím, omluvte, musím totiž napsat spoustu dopisů a vyřídit množství jiných prací, protože jsem celý měsíc mohl dělat jen to, co bylo absolutně nutné a nedalo se odložit.

Brožuru, o níž se zmiňujete, neznám²⁶⁶. Kdybyste mi ji mohl poslat poštou na pár dní, byl bych Vám velice zavázán.

Máme zase jedny portugalské noviny: „O Protesto“ („Protest“) v Lisabonu, vyšlo šest čísel (vycházejí jednou týdně) — redakce: Rua do Bemformoso 110, 2. patro, administrace: Rua dos Cardaes de Jesus (!), 69, 2. patro. Ta čtyři čísla, která jsem dostal, jsem ještě nepročel.

* Viz tento svazek, str. 203—206.

Pozdravujte ode mne pana Smirnova a jeho paní*.

Zcela Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Rozaliji Idelsonovou.

Marx Peteru Imandtovi

do Dundee

27. září 75
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Milý Imandte,
měl jsem velkou radost, že jsi konečně zase jednou dal o sobě vědět.

Právě jsem se vrátil z léčení v Karlových Varech.⁴ Udělalo mi velice dobře, a je také příčinou, proč jsem neznal článek, který mi posíláš.²⁶⁷ Předpokládám, že je od Barryho, velmi fanatického skotského straníka. Ten článek ve „*Fraser's*“ (svým dílem k němu přispěli Eccarius, Hales, Mottershead a Jung — ti hoši jsou teď úplně na suchu) pochází od jedné chabé spisovatelky, paní Bethamové-Edwardsové²⁶¹, která např. vypráví, že můj spis proti Proudho-
novi* je malá kapitolka v „Kapitálu“.**

Tisk francouzského vydání „Kapitálu“²¹⁰ (zvláště poslední 3 sešity jsem značně přepracoval) *francouzská vláda* pořád zdržovala. Poslední 3 sešity, které jsou už přes půl roku vysázeny, budou teď konečně smět na světlo boží. Pošlu Ti je, až je dostanu.

Kaub a dr. C. Hirsch, kteří sem přijeli na pár dní z Paříže, mi sdělili, že se našemu starému příteli Schilymu (bydlí stále v čís. 4, rue St.-Quentin) vede špatně; nejdřív měl celá léta trápení se svou lepší polovicí, podlomil si zdraví, přišel o většinu německých zákazníků, protože museli po té katastrofě opustit Paříž,²⁶⁸ zahořkl,

* „Bída filosofie“.

** Viz tento svazek, str. 178—179.

zanevřel na Francouze, stal se konzervativním. Mohl by se jistě dobře uchytit ve Štrasburku, ale je právem příliš hrdý, aby se doprošoval Průšáků.

V Německu jsem zjistil, že dokonce i šosáci značně vystřízlivěli, když to tak špatně dopadlo s tím požehnáním miliard⁴³.

Celá rodina Tě srdečně pozdravuje. Brzy se zase ozvi.

Salut.

Tvůj

K. Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna²⁶⁹[Londýn] 8. října 75
41, Maitland Park Road, N. W

Milý příteli,
lituji, že jsme se ženou nebyli doma, když jste nás poctil svou
návštěvou.

Ty „Quelques Mots d'un Groupe... Russe etc.“²⁶⁶ jsem si vzal
od Engelse a půjčím je s Vaším dovolením ještě jednomu svému
příteli, než je vrátím. Odpověď si ten školácký výplod nezaslouží.

Váš zcela oddaný
K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku²⁷⁰

Londýn 11. října 75

Milý Bracke,

odpověď na Vaše poslední dopisy, poslední je z 28. června, jsem až do této chvíle odkládal, jednak proto, že jsme byli s Marxem po 6 týdnů každý jinde — on v Karlových Varech⁴ a já u moře³, kde jsem „Volksstaat“ nedostával — a pak také proto, že jsem chtěl trochu počkat, jak se osvědčí to nové sloučení²²⁵ a ten kombinovaný výbor²⁷¹ v praxi.

Sdílíme plně Váš názor, že Liebknecht svou horlivou snahou dosáhnout sloučení, zaplatit za ně *každou* cenu, celou věc pokazil. Mohlo se to pokládat za nutné, ale nebylo třeba to druhé straně říkat nebo dávat najevo. Pak už se musí jedna chyba ospravedlňovat druhou. Když už ten slučovací sjezd jednou na prohnilem základě připravili a vytroubili do světa, nesměl za žádnou cenu ztroskotat, a tak museli znovu ustoupit v zásadních bodech. Máte úplně pravdu: tohle sloučení chová v sobě zárodek rozkolu a já budu rád, když pak odpadnou *jenom* nevyhládivelní fanatici, ale ne všichni okolo, kteří jsou jinak zdatní a ze kterých se při dobrém školení dá něco užitečného udělat. To bude záležet na tom, kdy a za jakých okolností k tomuto nevyhnutelnému rozkolu dojde.

Program²⁷² má ve svém konečném znění 3 složky:

1. lassallovské fráze a hesla, které neměly být za žádných okolností přijaty. Když se spojují dvě frakce, dává se do programu to, v čem se shodují, a ne to, co je předmětem sporu.²⁷³ Tím, že to naši přesto připustili, prošli dobrovolně pod kaudinským jhem;

2. řadu vulgárně demokratických požadavků formulovaných v duchu a stylu Lidové strany^{230,*}

3. určitý počet rádobý komunistických tezí, které jsou většinou převzaty z „Manifestu“, ale jsou tak přereditovány, že když se na ně podíváš důkladněji, objevíš v každé z nich nesmysl, nad nímž Ti vstávají vlasy na hlavě. Když někdo těmhle věcem nerozumí, ať do nich nestrká prsty, nebo je doslovně opíše od těch, kteří tomu, jak se všeobecně uznává, rozumějí.

Naštěstí to s programem dopadlo líp, než si zasluhoval. Dělníci stejně jako buržoové a maloburžoové do něho při čtení vkládají to, co by v něm skutečně mělo být, ale co v něm není, a nikde nikoho nenapadlo rozebrat veřejně některou z těch podivuhodných tezí z hlediska jejího skutečného obsahu. To nám umožnilo, abychom se k tomuto programu nevyjadřovali. Navíc se tyhle teze nedají přeložit do žádného cizího jazyka, aniž by překladatel byl *nucen* buď napsat zřejmý nesmysl, nebo jim zase podstrkávat komunistický smysl, což právě dělají přátelé i nepřátelé. Já sám jsem to tak musel udělat u překladu pro naše španělské přátele.²⁷⁴

To, co jsem se dověděl o činnosti výboru, není zrovna potěšující. Za prvé zákrok proti Vašemu spisu a spisu B. Beckera²⁷⁵; jestliže to neprošlo, výbor za to nemůže. Za druhé vyprávěl Sonnemann, se kterým se Marx setkal, když tudy projížděl, že nabídl Vahlteichovi dopisovatelství pro „Frankfurter Zeitung“, ale výbor to Vahlteichovi *zakázal!*^{**} To už je přece víc než cenzura a já nechápu, jak si Vahlteich mohl dát něco takového líbit. Jak je to přitom nešikovné! Měli by se spíš starat o to, aby do „Frankfurter“ psali v celém Německu naši lidé! Konečně mi nepřipadá příliš upřímné ani to, jak postupovali lassallovští členové výboru při zakládání berlínské družstevní tiskárny; zatímco v případě lipské tiskárny pověřili naši výbor důvěřivě funkcí dozorčí rady, musí být k tomu ti z Berlína teprve donuceni.²⁷⁶ Ale tady neznám bližší podrobnosti.

Je však dobré, že výbor nevyvíjí žádnou větší činnost a vegetuje, jak říká C. Hirsch, který tu v těchto dnech byl, jenom jako korespon-

* Viz tento svazek, str. 155.

** Viz tento svazek, str. 31.

denční a informační kancelář. Každý aktivní zákrok z jeho strany by jen urychlil krizi a ti lidé to zřejmě cítí.

A co je to za slabost, že se do výboru schválí 3 lassallovci a 2 z našich!¹²

Celkem vzato to vypadá, že jsme z toho vyvázli jen s modřinami, i když s pořádnými. Doufejme, že při tom zůstane a že mezitím náležitě zapůsobí propaganda mezi lassallovci. Jestliže to vydrží do příštích voleb do říšského sněmu²⁷, může to být dobré. Ale pak udělají Stieber a Tessedorf, co bude v jejich silách, a pak také nastane doba, kdy se teprve uvidí, co jsme to s Hasselmannem a Hasencleverem převzali.

Marx se vrátil z Karlových Var jako docela jiný člověk — silný, osvěžený, veselý a zdravý, a brzy se zase bude moci pustit vážně do práce. Oba Vás srdečně pozdravujeme. Příležitostně se zase ozvěte a dejte nám vědět, jak to s tou záležitostí vypadá. Lipští* jsou na tom všichni až příliš zainteresováni, aby nám nalili čistého vína, a *vnitřní* věci strany se právě teď už vůbec nedostávají na veřejnost.

Upřímně váš

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
v časopise „Die Gesellschaft“,
roč. 4, sv. II, č. 8, 1927*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Wilhelm Liebknecht a August Bebel.

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska²⁷⁸

Londýn 12. října 1875

Milý Bebele!

Váš dopis plně potvrzuje náš názor, že sloučení²²⁵ bylo z naší strany ukvapené a že v sobě chová zárodek příštího rozkolu.²⁷⁹ Podaří-li se oddálit tento rozkol až za příští volby do říšského sněmu²⁷⁷, pak by to bylo už dobré...

Program²⁷², jak teď vypadá, se skládá ze tří částí:

1. Z lassallovských tezí a hesel, jejichž přijetí zůstane hanbou naší strany. Chtějí-li se dvě frakce sjednotit na společném programu, dávají do něho to, v čem se shodují, a nedotýkají se toho, v čem se rozcházejí. Lassallovská státní podpora figurovala sice v eisenaušském programu²²⁹, ale jako *jedno* z mnoha *přechodných opatření*, a podle všeho, co jsem slyšel, bylo téměř jisté, že *nebýt* sloučení, byla by na letošním sjezdu na Brackův návrh²³⁵ z něho vyhozena. Nyní tam figuruje jako neomylný a jediný všelék na všechny sociální neduhy. To, že si naše strana dala naoktrojovat „železný mzdový zákon“ a jiné lassallovské fráze, je její kolcsální morální porážka. Obrátila se na lassallovské vyznání víry. To se už nedá zapřít. Tato část programu je kaudinské jho, pod nímž naše strana prolezla k větší slávě svatého Lassalla;

2. z demokratických požadavků, které jsou formulovány zcela v duchu a stylu Lidové strany²³⁰;

3. z požadavků na „*dnešní stát*“ (přičemž se neví, komu se kladou ostatní „požadavky“), které jsou velmi zmatené a nelogické;

* Viz tento svazek, str. 155.

4. z všeobecných tezí, převzatých většinou z „Komunistického manifestu“ a ze stanov Internacionály*, ale ty jsou tak přereditovány, že obsahují buď *úplné nesprávnosti*, nebo *holé nesmysly*, jak dokázal podrobně Marx ve stati, kterou znáte^{24b}.

Jako celek je program nanejvýš neuspořádaný, zmatený, nesouvislý, nelogický a ostudný. Kdyby se byla v buržoazním tisku našla jediná kritická hlava, byla by tento program probrala větu za větou, u každé z nich by prozkoumala její skutečný obsah, nesmysly by hezky názorně rozebrala, smlsla by si na protimluvech a hrubých ekonomických chybách (například: pracovní prostředky jsou prý dnes „monopolem kapitalistické třídy“, jako by vůbec neexistovali statkáři, nebo plácání o „osvobození práce“ namísto osvobození dělnické třídy, práce sama je dnes přece až *příliš svobodná!*) a celou naši stranu by strašně zesměšnila. Místo toho vzali ti hlupáci z buržoazních listů program docela vážně, vyčetli z něho, co v něm není, a vyložili jej v komunistickém smyslu. Dělníci, zdá se, dělají totéž. *Jedině tato okolnost* umožnila Marxovi a mně, abychom se proti takovému programu veřejně neohradili. Dokud si naši odpůrci a právě tak i dělníci vysvětlují program ve smyslu našich názorů, můžeme si dovolit o něm mlčet.

Jste-li spokojen s výsledkem v otázce osob, pak asi nároky na naši straně hezky hluboko klesly. Dva z našich a tři lassallovci!¹² Tedy ani tady nejsou naši rovnoprávní spojenci, ale poražení, a jsou předem přehlasováni. Činnost výboru²⁷¹, pokud o ní víme, není také nijak potěšitelná: 1. usnesl se, aby Brackův spis a spis B. Beckera o lassallovství *nebyly* pojaty do seznamu stranických publikací,²⁷⁵ bylo sice odvoláno, ale za to nemůže výbor a Liebknecht také ne; 2. zakázal Vahlteichovi přijmout dopisovatelství pro „Frankfurter Zeitung“, které mu nabídl Sonnemann. Tohle vyprávěl sám Sonnemann Marxovi, když Marx přes Frankfurt projížděl.** Ještě víc než arogance výboru a ochota, s níž se Vahlteich podrobil, místo aby se na výbor vykašlal, mě přitom udivuje kolosální hloupost tohoto usnesení. Výbor by se přece měl raději starat o to, aby do

* Karel Marx, „Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení“.

** Viz tento svazek, str. 31.

takového listu, jako je „Frankfurter“, psali odevšad *jenom* naši lidé.

...Máte úplně pravdu v tom, že celá tahle věc je výchovný experiment, který i za těchto okolností slibuje velmi příznivý výsledek. Samo sloučení je velký úspěch, vydrží-li dva roky. Ale mohlo nepochybně přijít mnohem levněji.

*Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
díl II, Stuttgart 1911*

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska²⁸⁰

...ujednání, ale vidím jen, že se asi velice změnily právní poměry společnosti. Byl bych rád, kdyby mi to někdo objasnil, a také to, jaké jsou tu záruky, že lassallovská většina ve správní radě neuchvátí v případě rozkolu celou tiskárnu.²⁸¹

Z toho přestěhování se nepřímo dovidám, že od plánu zakoupit vlastní dům* se upustilo nebo že je to už zbytečné. To je určitě velmi dobré, neboť jen krajní nezbytnost by mohla ospravedlnit, aby chudá strana, jako je naše, vkládala peníze do nemovitosti. Za prvé je lepší použít peněz jako provozního kapitálu a za druhé se při obrovské právní nejistotě, jaká panuje v Německu, neví, co s tou nemovitostí bude, nastane-li akutní reakce.

V Portugalsku máme zase jeden list: „O Protesto“, „Protest“. Hnutí se tam rozmáhá, ačkoli mu vláda a buržoazie kladou veliké překážky.

Marx si velice stěžoval na nepochopitelnou poznámku v čís. 104 k tomu místu z jeho „Anti-Proudhona“, kde se praví, že socialisté stejně jako ekonomové odsuzovali odborová sdružení: míní prý se „socialisté Proudhonova ražení“.²⁸² Za prvé tehdy existoval jeden jediný socialista Proudhonova ražení, a to Proudhon sám. Za druhé Marxovo tvrzení platí o *všech* socialistech, kteří do té doby vystoupili (s výjimkou nás dvou, kteří jsme byli ve Francii neznámí), pokud se zabývali koalicemi — v čele s *Robertem Owenem*! Stejně tak owenovci a z Francouzů mj. Cabet. Protože ve Francii ne-

* Viz tento svazek, str. 153.

existovalo koaliční právo, málokdy se tam na tuto otázku narazilo. A protože před Marxem existoval pouze feudální, buržoazní, malo-buržoazní či utopický, nebo pak z různých těchto prvků smíšený socialismus, bylo jasné, že všichni tito socialisté, kteří jeden jako druhý tvrdili, že mají v rukou spolehlivý všelék, a stáli úplně mimo skutečné dělnické hnutí, viděli v *každé* formě skutečného hnutí, tedy i v odborových sdruženích a stávkách, scestí, které svádí masy ze samospasitelné cesty pravé víry. Jak vidíte, poznámka byla nejen chybná, nýbrž i úplně protismyslná. Ale naši lidé, alespoň někteří z nich, nemohou přenést přes srdce, že by se měli ve svých člancích omezit na to, co skutečně pochopili. Důkaz: nekonečné tasemnice teoreticko-socialistického obsahu, které produkují Kz, Symnachos²⁸³, a jak se všichni jmenují; ti jsou se svými ekonomickými kopanci, se svými chybnými hledisky a se svou neznalostí socialistické literatury na nejlepší cestě důkladně zničit teoretickou převahu dosavadního německého hnutí. Marx byl už skoro rozhodnut, že kvůli této poznámce vydá prohlášení.

Ale dost už stížností. Doufám, že se splní naděje a tužby vkládané do tak nepředložené ukvapeného sloučení, že se lassallovce podaří vymanit z kultu Lassalla a přivést je k rozumnému chápání jejich skutečného třídního postavení a že rozkol, který je tak jistý, jako že 2×2 jsou 4, nastane za okolností, jež budou pro nás příznivé. Ale žádat, abych tomu všemu také věřil, to by už bylo přes-příliš.

Vedle Německa a Rakouska musíme ze všech zemí věnovat největší pozornost Rusku. Stejně jako u nás je i tam hlavním spojen-cem hnutí vláda. Jenže daleko lepším, než jsou naši Bismarckové, Stieberové a Tessendorfové. Ruská dvorní strana, která teď možno říci vládne, se pokouší všechny ústupky, které udělala za „nové éry“ z roku 1861²⁸⁴ a v následujících letech, zase zvrátit, a to ryze ruskými prostředky. Tak prý teď smějí studovat opět jen „synové vyšších stavů“, a aby se toho dosáhlo, nechávají se všichni ostatní při zá-věrečných zkouškách propadnout. Tento osud postihl jen v roce 1873 neméně než 24 000 mladých lidí, kterým se tak uzavřela celá jejich kariéra, dokonce jim i výslovně zakázali, aby se stali učiteli na základních školách! A pak se někdo diví, že se v Rusku šíří

„nihilismus“. Kdyby Walster, ten přece umí rusky, chtěl zpracovat některé brožury, které liberální *opozice* vydala u B. Behra v Berlíně,²⁸⁵ nebo kdyby se našel někdo, kdo rozumí natolik polsky, aby mohl číst lvovské noviny (např. „Dziennik Polski“ nebo „Gazeta Narodowa“) a tyhle věci z nich vytáhnout, nevyrovnal by se našemu „Volksstaat“ v informacích o ruských problémech ani jeden list v Evropě. A skoro to vypadá, jako by příští tanec měl propuknout v Rusku. Stane-li se tak v době, kdy bude v proudu *nevyhnutelná* válka mezi německo-pruskou říší a Ruskem, a to je velice pravděpodobné, zapůsobí zpětný náraz nevyhnutelně na Německo.

Marx Vás srdečně pozdravuje.

Upřímně Váš

B. Engels

[Londýn] 15. října 75

Vyřiďte srdečný pozdrav Liebknechtovi.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

Londýn (122, Regent's Park Road) 8. listopadu 75

Milý Pauli,

tuto sobotu odpoledne, když jsme cestou přenocovali v Bingenu, Kolíně a Doveru, jsme šťastně dorazili zase domů.²⁸⁶ Z Bingenu do Kolína jsme jeli na Vaši radu parníkem a vůbec jsme toho nelitovali. Cesta po moři z Ostende byla na tuto roční dobu opravdu dobrá, ale i tak mou ženu chvíli trochu trápila mořská nemoc. V Ostende, kde jsme spali v „Lordu Wardenovi“, jsme vzpomínali, jak tu kdysi jeden starý Angličan se 6 dcerami prohodil: „Zaplať Bůh, tohle je komfortní anglický hotel,“ totiž komfortní dobré postele, špatná snídaně a nevycíděné boty, za což nám napočítali maličkost 16 šilinků — ano, šestnáct šilinků.

Žena a já Vám a Vaší milé paní ještě jednou srdečně děkujeme za Vaše přátelské přijetí a za Váš slib, že se laskavě čas od času ujmete trochu Pumps v jejím vyhnanství; a počítáme určitě nejenom s tím, že nám sem, jak to jen bude možné, přivezete paní Pauliovou, ale že také pokaždé, kdykoli zavítáte do Londýna, budete pokládat náš dům za svůj, ať už se předem ohlásíte nebo ne.

S upřímnými pozdravy

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

Londýn 9. listopadu 75

Milý Pauli,

včera jsem v tom spěchu zapomněl na to hlavní. Posílám Vám proto dnes jako knižní zásilku balík s tímto obsahem:

1. 3 sešity „Bytové otázky“
2. „Bakuninovci při práci“
3. „O sociálních poměrech v Rusku“ (separátní otisk prvního článku, sem nepojatého, je na obalu balíku)²⁸⁷
4. „Německá selská válka“
5. „Savojsko, Nizza a Rýn“ (1860) ode mne
6. „Komunistický manifest“ od Marxe a ode mne
7. „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ od Marxe (1852*)

a doufám, že to určitě dojde.

Ještě jednou Vás srdečně zdraví

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise: 1851.

Engels Rudolfo Engelsovi

do Barmenu

Londýn 9. listopadu 1875

Milý Rudolfe,

je mi líto, že z té Paulovy* cesty sešlo, snad tedy až napřesrok.

Tuto sobotu jsem se vrátil s manželkou z Heidelbergu, kam jsme odvezli naši malou na rok do penzionátu.²⁸⁶ Na zpáteční cestě jsme popili v hotelu U dómu výborné oberingelheimské, kterého jsem si hned dal pár lahví poslat, a tak Tě teď prosím, abys dal laskavě vyplatit panu Theodoru Metzovi, hotel U dómu, Kolín, na můj účet 35 *tolarů* = 105 marek.

Kolín je město zázraků. Tak jsem potkal mezi dómem a ústředním nádražím jednoho pána, který se k nerozeznání podobal Hermannovi**. Jenom mi připadal trochu vyšší, měl šedivější vousy a příšerně vážně se tvářil. Čekal jsem — bohužel marně — až se vzpomene, abych mu padl do náručí. Tento zázrak se stal minulý pátek dopoledne mezi desátou a jedenáctou.

Zdravím srdečně Mathildu*** a děti.

Tvůj

Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise**„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 2, 1921**Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* Paula Engelse.

** Hermannu Engelsovi.

*** Mathildu Engelsovou.

Lautrec le 12. Nov. 1875.

Mon cher Monsieur Lavrov,

D'après, de retour de mon voyage en Allemagne,
j'arrive à votre article, que j'ai lu avec
intérêt et intérêt. Voici mes observations et rela-
tives, rédigées en allemand ce qui me permet
d'être plus concis.

Je ne accepte rien de Darwinien. L'idée de
Entwickelungstheorie, selon aber d's Provinciellität
(Kritik für Cife, natural selection) nur als ersten,
provisorischen, unvollkommenen Ausdruck einer neu-
entdeckten Thatsache an. Bis auf Darwin ist kein
grad die Lente, die jetzt überall (nur Kampf aus der
sein sehr / Vogt, Buchner, Kollekthie) grade dass
Zusammenwachsen der organ. Natur, wie der Pflanze.
Seit dem Hiesigen darstellt, 1. Forderung liegt, 1. um
gebildet das Hiesigen der Pflanze konstante, 1. um
wie dies bemerklich, von Lichte hervorgehoben vorzu-
Beide Auffassungen haben ihre gewisse Berechtigung
innerhalb, gewisse Grenzen, aber die eine ist einseitig
abornit, wie die andere. Die Wichtigkeit der Naturkörper
-bilden wie Lebens- -schicksal, sowohl Harmonie wie
Collision, Kampf wie Zusammenwachsen. Man daher
ein angeblicher Naturforscher sich erlaubt, die ganze Welt mit
seinem Reichthum der geschichtlichen Entwickelung auf der
einseitigen & magere Phrase: „Kampf ums Dasein“ zu
subsumieren, eine Phrase die selbst auf dem Gebiet der Natur
nur am ganzsten zu acceptiren, werden kann, so muss
keine sich dies Verfahren, schon selbst.

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna²⁸⁸

Londýn 12. [—17.] listopadu 1875

Milý pane Lavrove,

teprve teď, po návratu z cesty do Německa²⁸⁶, se konečně dostávám k Vašemu článku²⁶⁵, který jsem si právě s velkým zájmem přečetl. Posílám k němu své poznámky a formuluji je německy, protože tak mohu být stručnější.*

1. Z Darwinova učení přijímám *evoluční teorii*, ale Darwinovu metodu důkazu (boj o život, přirozený výběr) pokládám jen za první, prozatímní, nedokonalé vyjádření nově objeveného faktu. Právě ti pánové, kteří dnes vidí všude jen *boj* o existenci (Vogt, Büchner, Moleschott aj.), zdůrazňovali až do Darwina *součinnost* v organické přírodě, jak rostlinná říše dodává zvířatům kyslík a potravu a živočišná zase naopak rostlinám kysličník uhličitý a hnojivo, jak to zdůrazňoval zejména Liebig. Obě pojetí jsou v jistých mezích do jisté míry oprávněná, ale obě jsou stejně jednostranná a omezená. Vzájemné působení přírodních těles — neživých i živých — zahrnuje v sobě soulad i střetání, boj i součinnost. Dovolí-li si tedy nějaký s odpuštěním přírodovědec shrnout celé to rozmanité bohatství historického vývoje do jednostranného a chudého výrazu „boj o existenci“, výrazu, který lze i v oblasti přírody přijmout jen cum grano salis, pak se takový postup už sám odsuzuje.

2. Ze 3 citovaných přesvědčených darwinistů** stojí za zmínku patrně jen Hellwald. Seidlitz je v nejlepším případě jen malá kapaci-

* První odstavec dopisu je napsán francouzsky.

** Poslední dvě slova jsou napsána ruský latinkou.

ta, a Robert Byr je romanopisec, jehož román „Dreimal“ vychází právě v časopise „Ueber Land und Meer“. Tam se také hodí celá ta jeho rodomontáda.

3. Nepopírám přednosti Vaší metody útoku, kterou bych nazval psychologickou, ale já bych byl na to šel jinak. Na každého z nás víceméně působí intelektuální prostředí, v němž se převážně pohybujeme. Pro Rusko, kde znáte své čtenáře líp než já, a pro propagandistický časopis, který apeluje na pocit sounáležitosti*, na mravní cit, se pravděpodobně hodí víc Vaše metoda. Pro Německo, kde falešná sentimentalita napáchala a dosud páše nelslychané škody, by nebyla vhodná, byla by špatně pochopena, sentimentálně překroucena. My potřebujeme spíš nenávisť než lásku — aspoň pro nejbližší dobu —, a ze všeho nejvíc potřebujeme odhodit poslední zbytky německého idealismu, uvést materiální skutečnosti do jejich historického práva. Já bych proto — a možná to jednou udělám — zaútočil na tyto buržoazní darwinisty asi takto:

Celé Darwinovo učení o boji o existenci přenáší prostě Hobbesovo učení o bellum omnium contra omnes²⁸⁹ a buržoazní ekonomické učení o konkurenci a také Malthusovu populační teorii ze společnosti do živé přírody. A když je tenhle trik proveden (a já, jak jsem naznačil sub 1., popírám jeho bezvýhradné oprávnění, zvláště pokud jde o Malthusovu teorii), přenesou se tytéž teorie z organické přírody zase zpět do dějin a tvrdí se, že se tím dokázala jejich platnost jako věčných zákonů lidské společnosti. Naivnost tohoto postupu bije do očí, škoda o tom ztrácet slova. Kdybych to však chtěl vyložit podrobněji, udělal bych to tak, že bych je usvědčil především jako špatné *ekonomy*, a teprve potom jako špatné přírodovědce a filosofy.

4. Podstatný rozdíl mezi lidskou a zvířecí společností spočívá v tom, že zvířata nanejvýš *sbírají*, kdežto lidé vyrábějí. Už pro tento jediný, ovšem kapitální rozdíl je zhora nemožné přenášet zákony zvířecích společností jen tak beze všeho na lidskou společnost. Tento rozdíl umožňuje, aby, jak správně podotýkáte, člověk bojoval

* Poslední dvě slova jsou napsána rusky latinkou.

nejen o existenci, ale i o požitek a o *zvyšování svých požitků*... byl ochoten zřít se pro vyšší požitek nižších*. Nepopírám Vaše další závěry, které z toho vyvozujete, ale sám bych ze svých premis vyvodil dále toto: Lidská výroba dosahuje tedy na určitém stupni takové výše, že se vyrábějí nejen nezbytné potřeby, nýbrž i luxusní požitky, i když zprvu jen pro menšinu. Boj o existenci — přijmeme-li zde na chvíli platnost této kategorie — se tak mění v boj o požitky, v boj ne už o pouhé prostředky *k existenci*, nýbrž i o prostředky *k rozvoji*, o *společensky vyráběné* prostředky k rozvoji, a pro tento stupeň se nedá kategorií ze zvířecí říše už vůbec použít. Jestliže však, jak jsme toho nyní svědky, výroba ve své kapitalistické formě produkuje daleko větší množství prostředků k existenci a rozvoji, než může kapitalistická společnost spotřebovat, protože velkou masu skutečných výrobců z užívání těchto prostředků k existenci a rozvoji uměle vyřazuje; jestliže tuto společnost její vlastní životní zákon nutí, aby tuto, pro ni už beztak příliš velkou výrobu ustavičně zvyšovala, a tak se periodicky, každých deset let, dostávala do situace, kdy musí ničit nejenom masu výrobků, nýbrž výrobní síly — jaký smysl tu ještě mají řeči o „boji o existenci“? Boj o existenci může pak mít už jen ten smysl, že vyrábějící třída odejme řízení výroby a rozdělování té třídy, již bylo dosud svěřeno, ale která teď už není schopna tuto funkci plnit, a to je právě socialistická revoluce.

Mimochodem stačí pohlížet na dosavadní dějiny jako na řadu třídních bojů, aby jasné vyniklo, jak povrchní je pojmání těchto dějin jako trochu obměněné podoby „boje o život“. Proto bych těmto falešným naturalistům takovou laskavost nikdy neprokazoval.

5. Z téhož důvodu bych tudíž Vaši věcně naprosto správnou větu, že myšlenka solidarity pro ulehčení boje by mohla... nakonec zesílit natolik, aby obsáhla veškeré lidstvo a postavila je jako solidární společnost bratří proti ostatnímu světu nerostů, rostlin a zvířat** — formuloval docela jinak.

6. Naproti tomu nemohu s Vámi souhlasit v tom, že boj všech proti všem*** byl první fází lidského vývoje. Podle mého názoru byl

* Tento citát z Lavrovova článku napsal Engels rusky latinkou. Kurzíva je Engelsova.

** Tento citát z Lavrovova článku napsal Engels rusky latinkou.

*** Tento výraz je napsán rusky latinkou.

společenský pud jednou z nejdůležitějších pák vývoje člověka z opice. První lidé žili jistě ve smečkách, a kam až můžeme dohlédnout zpět do minulosti, všude zjišťujeme, že tomu tak bylo.

17. listopadu. Byl jsem opět přerušen a dnes se k těmto řádkům vracím, abych Vám je odeslal. Jak vidíte, týkají se mé poznámky spíš formy, metody Vašeho útoku než podstaty. Doufám, že Vám budou dost jasné, napsal jsem je narychlo, a když je teď znovu pročítám, leckteré slovo bych rád změnil, ale bojím se, že by pak rukopis byl příliš nečitelný.

Srdečně Vás zdravím.*

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny
a francouzštiny*

* Závěr dopisu ze 17. listopadu je napsán opět francouzsky.

Engels Paulu Kerstenovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.

[Londýn] 24. listopadu 75

Milý pane Kerstene,

právě dostávám Vaše ctěné řádky z dnešního rána²⁹⁰ a pospíchám Vám sdělit, že mi bude potěšením uvítat Vás a Vašeho přítele tuto neděli kolem šesté večer u mne doma.

V dokonalé úctě

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněňija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna²⁹¹[Londýn] 3. prosince 1875
41, Maitland Park Road, N. W.

Milý příteli,

furunkl (navíc ještě na levé prsní bradavce) — o čemž se můžete sám přesvědčit, až mě navštívíte — mi naprosto znemožňuje opustit večer domov a zúčastnit se 4. prosince mítinku. Mohl bych tam ostatně jen opakovat názor, který zastávám už třicet let,²⁹² totiž že osvobození Polska je jednou z podmínek osvobození dělnické třídy v Evropě. Nová spiknutí Svaté Aliance to znovu dokazují.²⁹³

Váš oddaný

Karel Marx

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Walery Wróblewskému

do Londýna²⁹¹122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 4. prosince 1875 v poledne

Milý Wróblewski,

probudil jsem se dnes ráno s tak prudkou rýmou, že nemohu skoro ani mluvit. Proto se dnes večer nemohu ke své velké lítosti zúčastnit vašeho polského shromáždění, zvláště když jde o večer, který v sobě zřejmě bude chtít spojit všechny přednosti polského klimatu se všemi půvaby anglické mlhy. Mé sympatie k věci polského lidu, které dnes večer nebudu bohužel moci vyjádřit, zůstanou vždycky stejné; vždy budu spatřovat v osvobození Polska jeden ze základních kamenů konečného osvobození evropského proletariátu, a zvláště pak osvobození ostatních slovanských národů. Dokud bude polský lid rozdroben a poroben, dotud potrvá a s osudovou nevyhnutelností se bude ustavičně obnovovat Svatá aliance těch, kdo Polsko rozdělili, aliance, jež neznamená nic jiného než to, že ruský, maďarský a německý lid je zotročen stejně jako polský. Ať žije Polsko!

Váš oddaný

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Friedrichu Lessnerovi

do Londýna

[Londýn] 16. prosince 1875

Milý Lessnere,

Frankel, který byl tak neopatrný, že se zdržoval ve Vídni pod cizím jménem, byl odhalen a zatčen. Francouzské vyslanectví žádá o jeho vydání pro žhářství a účast na zastřelení dominikánských mnichů.²⁹⁴ To je ale nesmysl, protože žádná země nevydává své příslušníky, nýbrž jen cizince, kdyby se už vůbec mohlo v tomhle případě uvažovat o vydání. Vyvázne z toho asi s nějakým malým trestem za používání falešného jména.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna²⁹⁵

[Poštovní razítko: Londýn 17. prosince 1875]

Milý příteli,

náš dobrý Leblanc je těžce nemocen a je rád, když se někdo na něj přijde podívat. Poslední archy (tj. poslední, 44. sešit francouzského vydání „Kapitálu“²¹⁰) měly *předepsaný* rozsah. Pan Lachâtre tvrdil, že podle dohody s tiskárnou nesmí být počet 44 archů překročen. Takže jsem musel obětovat teoretický *věcný rejstřík, který byl už vysázen*. Najdu-li od něho obtah, pošlu Vám ho.

Váš oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno ruský
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

4. dubna 1876

Londýn, 41, Maitland Park Road, N. W.

(Pozor na adresu: číslo domu je teď 41
místo 1, ale ulice je stejná)

Milý příteli,

velmi mě potěšilo, že konečně zas vidím Tvé písmo. To, že tak dlouho mlčel, jsem si vyložil správně, totiž přesně tak, jak to vysvětluješ Ty. Ujišťuji Tě, že i my jsme tu měli té špíny víc než zdrávo, i když se s ní nechodilo tak nestydatě na veřejnost (ačkoli i toho bylo bezprostředně po haagském kongresu²⁹⁶ dost). Ale tady platí, co říká Černyševskij: Kdo kráčí po stezkách dějin, nesmí se bát, že se zašpiní.²⁹⁷

Těch posledních 15 sešitů „Kapitálu“²¹⁰ jsem Ti poslal začátkem ledna, a to *v pondělí 3. ledna* (protože jsem si zaznamenal všechny výtisky, které jsem tenkrát rozeslal, znám datum). Přesto mě neudivuje, žeš to nedostal, protože dokonce ani 3 výtisky expedované odsud do Paříže *nedošly* a musely se tam poslat znovu. Počátkem ledna panuje na zdejší poště takový blázinec, že z toho všichni expedienti pošty ztrácejí hlavu. Pošlu Ti těch 15 čísel ještě tento týden. Žes nedostal první zásilku, je mi nepříjemné jen proto, že jsem právě tuhle část, zvláště celý oddíl o procesu akumulace, podstatně vylepšil a přál bych si tedy, aby sis to přečetl.

Do Filadelfie s Engelsem nemůžeme,²⁹⁸ protože máme práce až nad hlavu — a speciálně já nesmím ztrácet čas, a to tím spíše, že mě zdravotní stav pořád ještě nutí, abych obětoval kolem dvou měsíců na léčení v Karlových Varech.

Do toho „Komunistického manifestu“ se pustíme; ale na do-
datek čas ještě nedozrál.²⁹⁹

A teď bych Tě rád požádal o několik věcí.

1. Mohl bych dostat své články z „Tribuny“, které uschoval
(myslím z Weydemeyerovy pozůstalosti) předčasně zesnulý přítel
Meyer*? Nic z toho nemám.

2. Mohl bych dostat z New Yorku (*rozumí se na můj účet*)
americké *knižní katalogy* od roku 1873 do dneška? Rád bych se totiž
(pro druhý díl „Kapitálu“) sám podíval, zda tam snad nevyšlo
něco o americkém zemědělství a poměrech v pozemkovém vlastnic-
tví a rovněž o úvěru (panika, peníze atd. a co s tím souvisí), co by se
dalo použít.

3. Z toho, co je možné se dočíst v anglických novinách o nyněj-
ších skandálních historkách ve Spojených státech, není člověk vůbec
moudrý.³⁰⁰ Neschoval sis o tom náhodou nějaké americké noviny?

Zdraví Tě srdečně celá rodina.

Zcela Tvůj

Karel Marx

Poprvé otištěno v knize:

*„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Hermann Meyer.

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 25. dubna 1876

Milý Pauli,

ani nevím, jak máme Vám a Vaší paní poděkovat za všechnu tu dobrotu a přátelství, které prokazujete naší Pumps a kterými jste dosáhli, že se u Vás zřejmě cítí úplně jako doma. Jestliže jí ten rok strávený v penzionátě utkví v paměti jako jeden z nejhezčích v jejím životě, bude za to vděčit Vám a Vaší milé ženě.

Napsala nám o roztomilém plánu, který si vymyslela u Vás a prý s Vaší pomocí, že bychom měli strávit svatodušní svátky všichni pohromadě.³⁰¹ Bohužel, jak se to děvčatům v jejím věku většinou stává, zapomněla přitom na to hlavní, totiž říci nám, *kdy* jí v červnu začínají prázdniny. Jestliže si dobře vzpomínám, řekla mi slečna Schuppová, že prázdniny mají v *červenci*, protože to jsou největší vedra v roce. Musím si tedy napřed vyžádat od mamzel Pumps přesnější informace o této věci, než se budeme moci se ženou nějak rozhodnout.

Jistě Vás nemusím ujišťovat, že bychom oba strávili svatodušní svátky u Vás v Rheinau velice rádi. Žena však bohužel na jaře vždycky trochu postonává a na to je jenom jeden lékař: mořský vzduch; uvidím, zda bych ji tam nemohl na pár týdnů poslat, cesta do Německa by jí pak udělala dvojnásob dobře.

Měli jsme velkou radost, když nám Pumps napsala, že paní Pauliová se rozhodla doprovodit nás do Anglie. To je báječné a my jenom doufáme, že Pumps tak nevyjádřila pouhou naději,

nýbrž pevné rozhodnutí, a že toto rozhodnutí bude splněno i tehdy, kdyby snad z toho svatodušního výletu sešlo, protože Pumps se možná s těmi svými prázdninami přepočítala — léto je přece dlouhé a přijet si pro ni musíme tak jako tak. Doufáme však, že Pumps má pravdu a že celá ta strategická kombinace bude skvěle provedena. Rozumí se samo sebou, že uděláme všechno, aby se tady Vaši paní co nejvíc líbilo a aby si svůj pobyt u nás prodloužila, dokud si pro ni nepřijedete. *Projet contre projet!** Schorlemmera a Allmanna — pokud Allmann neodjede — bychom také obeslali, a Schorlemmer s námi možná pojede stejně jako loni na 14 dní k moři. Pokládáme to tedy za hotovou věc, takže zbývá nanejvýš jen otázka, zda se to uskuteční o 14 dní dříve nebo později.

Schorlemmer byl v březnu pár dní tady, vypadal velmi dobře a měl výbornou náladu.

Dopis od paní Pauliové jsme tenkrát v pořádku dostali a s radostí jsme se dověděli, že ten pudink dorazil po delší odyseji beze škody k cíli a sklidil aplaus.

Spolu se ženou Vás, Vaši paní a děti všechny ze srdce zdravíme.

Srdečně Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Plán proti plánu!

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi
do Londýna

Londýn 18. května 76

Milý příteli,
Piova adresa³⁰² je 15, Hargwyne Street, Stockwell, S. W.

Váš oddaný
Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu³⁰³

[Poštovní razítko: Londýn 14. června 1876]

Milý příteli,

posílám Ti dnes potřebí sešity 31—44 „Kapitálu“²¹⁰; kdybys je zase nedostal, hned mi to napiš; udělám pak na zdejším hlavním poštovním úřadě pořádný kravál. Pokud jde o zásah dr. Kugelman-na³⁰⁴ (resp. Meissnera, čemuž nevěřím, ale budu se na to blíže informovat přímo u něho), v nejvyšší míře mě to udivilo, protože ještě nejsem „bradou vzhůru“ a nikdo kromě mne nemůže tedy mými pracemi disponovat.

Vyložil sis správně, co rozumím těmi skandály³⁰⁰, ale do konce září to nebudu potřebovat.

Posílám Ti zároveň Mosta, vydání, které jsem opravoval²⁰; své jméno jsem neuváděl, protože bych v tom jinak musel udělat ještě víc změn (musel bych úplně škrtnout všechno, co se tam říká o hodnotě, penězích, mzdě a ledačems jiném, a nahradit to vlastním textem).

Příště víc. Srdečný pozdrav od celé rodiny.

Tvůj

K. M.

Poprvé otištěno v knize

*„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 14. června 76

Milý příteli,

Engels Vám už asi sdělil, že Liebknecht a jeho přátelé mají důvody *podezírat* Richtěra* — ze špionáže.³³ Potvrdí-li se to, mohl bych si tím vysvětlit, proč po poslední návštěvě, kterou mě Richtěr poctil, zmizel můj adresář — zápisník s *adresami* lidí z různých zemí, kteří se mnou byli v písemném styku. Těžkou hlavu mi to dělá jen kvůli několika osobám v Rusku.

Bylo by třeba vyrozumět ještě Pia.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Dmitrij Ivanovič Richtěr.

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 15. června 1876

Milý příteli,

Byl jsem velice rád, když jsem se z Vašeho dopisu dověděl, že podezření vůči Richtěrovi jsou pouhé výmysly.*

Liebknecht napsal nejdřív Engelsovi, že Richtěra podezírají a že by (Engels) měl *důvěrně* varovat ruské přátele v Londýně.³³ Engels mu odpověděl, že to neudělá, dokud mu Liebknecht nesdělí fakta, jež vyvolala toto podezření.³⁹ Nato Liebknecht napsal, že jednou večer, ve společnosti několika členů expedice „Volksstaatu“ a jiných dělníků, se Richtěř *v ne zcela střízlivém stavu* pokusil odcizit balík dopisů („Volksstaatu“), které měly být odneseny na poštu, že ho přátelé nechali, ale doprovodili ho na poštu a přinutili ho, aby ten balík podal. O události byl pak informován Liebknecht, takže podezření nevyslovil on, nýbrž dělníci, kteří do té doby Richtěrovi plně důvěřovali. Sám Liebknecht píše, že přísloví „in vino veritas“ není ani zdaleka evangelium, ale že příhoda nicméně nutí k zamyšlení. A vy víte, že jakmile takovéto podezření už jednou vznikne, najdou se vždycky nějaké indicie, které jsou sice víceméně mlhavé, ale dají se snadno vyložit nepříznivě.

Podle mého názoru udělal Liebknecht jen svou povinnost, když na to upozornil: ani on (a dojistě míry to platí i o *mně*), ani jeho přátelé nebyli informováni o tom, že Vy se s Richtěrem *důvěrně* znáte; jinak by určitě nepokládal za nutné Vás varovat. K roz-

* Viz předchozí dopis.

ptýlení takových nedorozumění je nejlepší mluvit otevřeně. V životě bojující strany musí být člověk připraven na všechno; mne alespoň vůbec neudivilo, když mě obvinili, že jsem Bismarckův agent.

Engels byl včera večer u mne. Ptal jsem se ho, zda Vám psal; řekl, že *ne*: domníval se, že nemá právo Vám o této věci *psát*, protože Liebknecht ho pověřil, aby Vám to sdělil *důvěrně*, a ještě neměl čas za Vámi zajít. Řekl jsem mu, že jsem Vám napsal, a on se k tomu rozhodl také*.

Napíši Liebknechtovi ve smyslu Vašeho dopisu. Zároveň si myslím, že by bylo lépe Richtěrovi o tom všem, co se stalo, vůbec neříkat. Až bude Liebknecht informovat o mém dopisu své přátele, udělají — tím jsem si jist — všechno (jsou to poctiví dělníci), aby napravili křivdu, které se dopustili na svém soudruhovi.

V „*Pall Mall Gazette*“ z posledního týdne byl senzační článek o ruských financích.

Váš oddaný

K. Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz následující dopis.

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna³⁰⁵122, Regent's Park Road
[Londýn] 16. června 76

Milý pane Lavrove,

Před nějakým časem mi napsal Liebknecht, abych Vám sdělil, že Richtěra podezřívají³³, a protože jsem nemohl takové poslání převzít, aniž bych Vám mohl k tomu uvést sebenepatrnější fakt, otevřeně jsem mu to řekl.³⁹

Následuje jeho odpověď, kterou Vám sděluji *naprosto důvěrně*: „Richtěr se tu velmi nápadným způsobem pokusil zmocnit se balíku s dopisy, který mi měli minulou zimu poslat do Berlína. Byl *pod párou* a udělal to proto nešikovně, takže ho přistihli. Zmocnit se balíku byla jeho *fixní idea* a pronásledovala ho v jeho opici celé hodiny; také se mu to podařilo, ale jeho průvodci ho přinutili vhodit balík na poštu do schránky, což také udělal, když se mu to nepovedlo *vyměnit*. Ti, kteří to viděli, byli do té doby skálopevně přesvědčeni o jeho poctivosti, ale tohle je zarazilo. V opici vlezle sice člověku tu a tam ledacos podivného do hlavy, ale nic, co by v ní už neměl ve střízlivém stavu. In vino veritas přece není tak docela beze smyslu — o jiných velmi podezřelých okolnostech tu nechci mluvit, protože nejsou tak závažné jako to, co jsem právě vylíčil. Jenom připomínám, že Richtěr se několikrát nabídl, že *odevzdá dopisy*, a že žádal o doporučení ke všem možným straníkům.“*

Lituji, že mi vždycky něco zabránilo, abych Vám tuto informaci, o níž nevím, co si myslet, nesdělil už dříve.

* Tento citát uvedl Engels německy.

Doufám, že Vás tento dopis zastihne při dobrém zdraví. Poroučím se panu Smirnovovi.

Váš oddaný
B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny
a němčiny*

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

Londýn 30. června 1876

Milý pane Lavrove,

abych zmírnil Váš zármutek nad tím, že pan Bismarck zakázal v Německu „Vperjod!“, mohu Vám sdělit, že jsem ještě před šesti dny viděl, jak je úplně veřejně vyložen ve vitrínách heidelberských knihkupectví.³⁰¹ Pan Bismarck zatím nestihl naučit všechny své policisty ruské azbuze.

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

11, Camden Square
Ramsgate 11. srpna 76

Milý Pauli,

v pátek jsem skutečně, jak bylo rozhodnuto, vyrazil ještě do Kolína a byl bych jel celou noc přes Ostendě do Londýna, kdyby mě neštípl nějaký zatracený komár a neotekla mi kolosálně levá ruka. Šel jsem tedy v Kolíně do hotelu a držel asi hodinu ruku v ledové vodě, čímž jsem ulomil zánětu hrot; v sobotu jsem jel přes Vlissingen do Anglie, chytil v Chathamu vlak do Ramsgate a přijel přímo sem.¹⁷ Když jsem v úterý přijel do Londýna, našel jsem u Marxe Schorlemmera, chystal se odcestovat ve středu do Darmstadtu, kam dorazí asi dnes.

Tady je pořád ještě velice pěkně, slunce mírně hřeje a vane svěží mořský větrík, nadto je tu výborné lahvové pivo a koupat se ve slané vodě je „opravdická rozkoš“, jak říká ta švadlenka u Nadlera*. Moc jsem se těm básničkám nasmál; zvláště výtečně je tam vypodobněn vlastenecký maloměšťák z roku 1848.³⁰⁶

Při plavbě z Vlissingenu bylo moře jako zrcadlo a teď mě to pořádně mrzí, nějaké to houpání patří přece k věci, jinak člověk ani neví, že byl na moři. Zato si ho tady mohu dopřát, kdykoli si vzpomenu — na vyjíždkových člunech, které vyplouvají každé odpoledne.

Zůstaneme zde ještě 14 dní, do pondělka, a pak si snad v Londýně zase odpočineme od všeho toho nicnedělání, kterému se tak pilně věnujeme.

* V rukopise: Nastera.

Ženě udělalo cestování a koupání v moři velmi dobře, takže mohu doufat, že i zimu přečká v obstojném zdraví. Oba Vás, Tebe, Tvou ženu a děti, srdečně zdravíme a já teď, protože se už začíná prostírat, končím v naději, že počet komárů v Rheinau brzo poklesne.

Tvůj věrný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

11, Camden Square
Ramsgate 15. srpna 76

Milý pane Lavrove,

Když jsem se vrátil z Německa,¹⁷ našel jsem doma Váš dopis ze 7.³⁰⁷ a ihned jsem jej poslal Liebknechtovi. Protože dotyčné osoby vůbec neznám, bylo to všechno, co jsem mohl učinit.

Doufám, že náš ubohý Smirnov bude mít dost sil, aby zdolal svou chorobu. Příliš mnoho pracoval při tom svém chatrném zdraví a udělá dobře, když se bude trochu šetřit. Posílám mu tisíc pozdravů a Vám také.

Váš oddaný
B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Idě Pauliové

do Rheinau

11, Camden Square
Ramsgate 27. srpna 76

Milá paní Pauliová,

ti komáři museli opravdu zle řídit, když Vás přinutili jít ve stopách ruských emancipovaných dam a kouřit cigarety. Doufám však, že stejně jako my máte už 3—4 dny chladnější počasí a tedy i pokoj od komárů. My jsme tady doslova mrzli, museli jsme zavírat okna a žena vzdychala po kožíšku; v Londýně bylo v pátek v noci jen 6 stupňů Réaumura a v Liverpoolu určitě pomrzly melouny.

Od úterka je u nás paní Marxová,* zase se pěkně zotavila, ale bude muset v úterý znovu odjet, protože jí má přijet neterž** z mysu Dobré naděje.

Přes to počasí jsme se nepřestali koupat, protože moře je pořád ještě teplé a při větru jsou vzduté vlny čím dál lepší a pěkně člověka zahřívají; právě tyhle chladné koupele mají nejsilnější účinek, a moje žena se od té doby, co se koupe, přímo zázračně zotavila. V pátek už zase balíme¹⁷ a pak snad budeme mít konečně zase klid. Máme teď oba už toho nicnedělání po krk, ženě se stýská po kuchyni, mně po psacím stole a oběma po velké široké posteli.

Marxova karlovarská adresa je: dr. Marx, Germania, Schlossberg, Karlovy Vary.⁴⁷ Dostal jsem od něho před několika dny dopis,^{***} karlovarská voda mu jde stejně jako jeho dceři Tussy velmi

* Srovnej tento svazek, str. 50.

** Karoline Jutová.

*** Viz tento svazek, str. 47—49.

k duhu, jenže má bohužel protivné následky, člověk pak nesmí celé měsíce pít alkohol ani jíst saláty nebo jiné dobroty. Zůstane tam nejméně do poloviny září, možná o týden déle, to záleží na léčbě a na tom, jak bude účinkovat.

Od Pumps jsme dostali psaní současně s Vaším, odpovím jí, jen co budu zase v Londýně, tady při té zahálce musí člověk vynaložit příliš energie, aby se přinutil sednout a psát.

Jak to vypadá s tou Pauliho cestou do Anglie? Teď už snad bude s tím stavěním v továrně brzo hotov, a protože má tak rád rozbouřené moře, neměl by to na dlouho odkládat.

Paní Marxová se Vám dává pěkně poručet, a my se ženou posíláme všem, Vám, Paulimu a dětem, co nejsrdečnější pozdravy. Posílám dnes Paulimu jedny noviny. Mějte se tedy dobře, buďte veselí a až bude pivo obzvlášť dobré, vzpomeňte si tu a tam na Vašeho

upřímného

B. Engelse

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněnjia,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Jenny Longuetové

do Hastingsu

[Karlovy Vary, koncem srpna-začátkem září 1876]

Mé milé srdíčko,

měl jsem velkou radost, když jsem se z Tvých dopisů, ale jeden z nich se bohužel ztratil, dověděl, že už jsi na tom se zdravím líp a že maličkému junákovi* jde Hastings k duhu a už se má k světu. Macte puer virtute!“**

Žijeme si tady bezstarostně a ničím si nelámeme hlavu, tak jak to vyžaduje úspěch léčení.⁴⁷ V posledních dnech jsme se přestali potulovat po zalesněných kopcích, protože se teď počasí náhle změnilo, hned aprílový deštík, hned zas průtrž mračen, a pak zase svítí slunce. Chladna, která náhle nastala po vytrvalých vedrech, jsou už ale zase úplně tatam.

Všude tady týrají člověka otázkou: Co si myslíte o Wagnerovi? Nanejvýš charakteristické pro toho novoněmecko-pruského říšského muzikanta je tohle: bydlí s manželkou (která se rozvedla s Bülowem), s paroháčem Bülovem a jejich společným tchánem Lisztem v Bayreuthu, všichni čtyři svorně pohromadě — mazlí se spolu, hubičkují, zbožňují se navzájem a nic jim neschází. Když k tomu připočteme, že Liszt je katolický mnich a madame Wagnerová (křestním jménem Cosima) jeho nemanželská dcera, kterou ho obdařila madame d'Agoultová (Daniel Stern) — sotva by si někdo vymyslel lepší *operní libreto* pro Offenbacha, než je tahle rodinka se svými

* Jeanu Laurentu Fredericku Longuetovi.

** Sláva tvé zdatnosti, hochu! (Vergilius, „Aeneis“, kniha IX.).

patriarchálními vztahy. Její příběhy by se daly — jako v Nibelunzích⁵³ — vylíčit i v tetralogii.

Doufám, milá holčičko, že Tě najdu zase zdravou a veselou. Pozdravuj ode mne srdečně Longueta a mého vnoučka zlíbej a řekni mu, že mu ty pusinky posílá dědeček.

Adio

*Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“,
roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

30. srpna 1876

Germania, Zámecký vrch

Karlovy Vary

Milý příteli,

jsem tady s dcerou už 2 týdny a rád bych to tu přes proměnlivé počasí a déšť ještě dva týdny vydržel.⁴⁷ Udělal byste nám velikou radost, kdybychom Vás zde mohli vidět. Určitě se aspoň ozvěte.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

[Karlovy Vary] 1. září 1876

Milý příteli,

vůbec jsem se nevzdal úmyslu zajet s dcerou na den dva do Prahy, ale když jsem Vám psal, nechtěl jsem se o tom zmiňovat, protože bych Vás byl rád přilákal sem.⁴⁷ Ovšem obchod je obchod; ale třeba si to ještě jednou rozvážíte a shledáte, že zájízďka do Karlových Varů by možná velice prospěla Vašemu zdraví. Očekávám v té věci Vaše konečné rozhodnutí.

Počasí o sobě a pro sebe by mi bylo celkem lhostejné, kdyby do jisté míry nekolidovalo s podmínkami léčby.

Dcera Vás srdečně pozdravuje.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

Poprvé otištěno rusky

• *Marx-Engels, Sočinenija,*
1. vyd., sv. XXVI, 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

[Karlovy Vary] 6. září 1876

Milý příteli,

přikládám dopis Vaší sestry, jejíž zprávy o dobrodružství na Norderney dceru* i mne v nejvyšší míře zaujaly. Těšil jsem se, že se s Vaší sestrou, jejíž podobiznu jsem viděl a o níž jsem slyšel v Hannoveru tolik dobrého, seznámím u Vás v Praze, ale z Vašeho dopisu se dovídám, že je pořád ještě v Cáchách.

Léčba⁴⁷ mi končí v neděli. Do Prahy bychom tedy odjeli v pondělí; je však možné, že si budeme muset pobyt v Karlových Varech prodloužit. Dcera se náhle roznemohla. Doufám, že to není nic vážného; čekám dnes večer podruhé lékaře. Další zprávy dostanete, jakmile budu moci napsat něco určitějšího.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Eleanor Marxovou.

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

[Karlovy Vary] 9. září 1876

Milý příteli,

děkujeme Vám s dcerou* srdečně za Váš milý dopis. Měla ošklivou horečku, musela 3 dny ležet a má dosud domácí vězení; je už ale po všem nebezpečí díky rychlému zákroku dr. Flecklese mladšího. Do středy budeme sotva moci odjet do Prahy.⁴⁷ Den před odjezdem Vás však přesně vyrozumíme.

Zatím na brzkou shledanou.

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Eleanor Marxovou.

Marx Idě Pauliové

do Rheinau

[Karlovy Vary] 10. září 1876

Milá paní Pauliová,

děkuji Vám srdečně za Vaše laskavé pozvání. Bohužel došlo nezeitím k nepříjemné události, která mi nedovoluje, abych ho využil.

Dnes nám totiž vypršela naše čtyřtýdenní léčba.⁴⁷ Protože se však stále měnilo počasí, dcera* se nachladila, dostala horečku atd. Má zatím domácí vězení a já tedy budu muset náš zdejší pobyt prodloužit. A protože mě jisté záležitosti nutí, abych byl v určitý den v Londýně, nebudu rozhodně moci udělat na zpáteční cestě zajiždku. Jindy však neznamená nikdy. Snad se shledáme napřesrok.

Moje dcera Vás a pana Pauliho srdečně pozdravuje.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Eleanor Marxová.

Marx Maxu Oppenheimovi

do Prahy

12. září 1876

Germania, Karlovy Vary

Milý příteli,

děkuji Vám srdečně za vaši laskavou péči; dcera* je bohudík zase úplně v pořádku; vyvázla z toho ještě dobře. Dostala málem zápal plic; rychlý zásah dr. Flecklese mladšího, jejího lékaře, ji zachránil před dlouhou a nebezpečnou nemocí.

Přesto nás tato událost nutí, abychom tady zůstali až do pátku, protože se dcera musí doléčit.⁴⁷ Vyrážíme z Karlových Var v 10 hodin 47 minut a přijedeme do Prahy (na Státní nádraží) v 3.50 odpoledne.

Tedy na shledanou.

Váš přátelsky oddaný

Karl Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Eleanor Marxová.

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

122, Regents Park Road, N. W.
[Londýn] 15. srpna 1876

Milý pane Lavrove,

na konci těchto řádek Vám tlumočím pár slov, která mi napsal Liebknecht o osobách, o nichž jste se zmiňoval ve svém dopise*. Poznáte z nich, že Liebknecht odmítá veškerou zodpovědnost za to, co snad Děchtěrev napsal a Černyšev udělal.

Doufám, že se panu Smirnovovi daří už lépe.

Váš oddaný

B. Engels

„Dopisy ode *mne*, které Gurevič vydal do rukou policie, byly předem napsány tak, že si je Stieber mohl přečíst, ty početné dopisy Rusů ale ne. Lavrov se mýlí, domnívá-li se, že jsem se svěřil *nějakému* ruskému emigrantovi. Neodpovídám za to, co ti človíčkové *naplácají*, a oni toho *naplácají* hrozně moc. Černyšev jel do Berlína *nikoli* z mého pověření, ale jen s mým vědomím, už se tam nedalo nic pokazit.“**

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny
a němčiny*

* Viz tento svazek, str. 226.

** Tento citát napsal Engels německy.

Marx Ferdinandu Flecklesovi

do Karlových Varů

21. září 1876
Hotel de Suède
Lutych, Belgie

Milý Flecklesi,

píši Vám ve velkém spěchu pár řádek v naléhavé záležitosti.

Mému příteli, pětatřicetiletému Nikolaji Utinovi, začíná podle lékařského vyšetření tučnět srdce. Poradili mu Karlovy Vary; protože je ale na jaře, v létě a na podzim pracovně přetížen — řídí jako inženýr velké železniční a podobné podniky — může si udělat čas na léčení jenom v prosinci a během zimních měsíců.

Protože se velmi bojí zimy, rád by věděl, zda by nemohl jet místo do Karlových Varů do Vichy.

Pro toho, kdo ho osobně nezná, je přirozeně těžké a snad i nemožné takovou otázku zodpovědět. Budete však jistě moci všeobecně konstatovat, zda Vichy může v takových případech nahradit Karlovy Vary.

Jde o jednoho z mých nejbližších přátel, a proto si dovoluji apelovat na Vaše přátelství a požádat Vás o brzkou odpověď (na mou londýnskou adresu: 41, Maitland Park Road, Londýn). Zítř ráno odcestuji s dcerou domů.⁴⁷

Váš nejoddanější

Karel Marx

Francouzský dovětek Eleanor Marxové.

Milý doktore,

právě jsem dostala z Karlových Varů fotografie — ale jenom jedenáct —

máte ještě jednu? — Jestliže ano, vraťte mi ji — jestliže ne, řekl byste to Hirschovi?

Čekám netrpělivě na dopis, který jste poslal do Londýna. Napište mi, co je nového s „Marion“, která mě moc zajímá, — a pracujte na posledních jednáních.

Sbohem — napište mi a pošlete své podobenky.

Vaše

Eleanor Marxová

Poprvé otištěno v knize

*„Marx-Engels-Lassalle, Eine Bibliographie
des Sozialismus,“ Berlín 1924*

Podle rukopisu

*Přeloženo z němčiny
a francouzštiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

Londýn 23. září 1876

Milý Bracke,

teď se tiskne francouzské Lissagarayovo dílo „Histoire de la Commune“ (500—600 stran), vydavatel H. Kistemaeckers, librairie contemporaine, Boulevard du Nord, 60, Brusel. Budou to první *autentické* dějiny Komuny. Lissagaray nejenže použil všech tištěných pramenů, ale má navíc materiál, který je ostatním nepřístupný, a kromě toho viděl události, jež líčí, většinou na vlastní oči.

Včera jsem od něho dostal psaní, které mu poslal Julius Grunzig z Berlína; nabízí se mu jako překladatel.

Za prvé Grunziga neznám; snad byste mi o něm mohl dát nějaké informace.

Za druhé se ani slůvkem nezmiňuje, kde a jak by se mělo dílo vydat, a i kdybychom mohli pana Grunziga potřebovat jako překladatele (to závisí jen na tom, jaké má pro takovou práci schopnosti), vzali bychom ho *jenom* jako překladatele, v žádném případě bychom mu však nepřenechali vydání díla.

Navrhuji Vám, abyste se ujal vydání tohoto díla, důležitého pro naši stranu a zajímavého pro celou německou čtenářskou veřejnost. Lissagaray — jako londýnský emigrant nemá přirozeně na různých ustláno — by ovšem musel dostat za poskytnutí práva na německé vydání určitý podíl na zisku, jehož výši byste sám stanovil.

Pokud jde o překlad, poslal bych Grunzigovi — protože se přihlásil nejdřív a protože ho také doporučuje Most — kartáčový obtah jednoho archu k překladu, abych se přesvědčil o jeho schopnostech.

Jestliže návrh přijmete, dostával byste (resp. dostával by překladatel) postupně jednotlivé archy originálu, takže by německý překlad mohl vyjít takřka současně s francouzským originálem.

Vydávat to v sešitech, jak navrhuje Grunzig ve svém dopise, není možné, protože by to pak vyšlo německy dřív než francouzsky, proti čemuž by belgický vydavatel protestoval.

Pokud jde o honorář za překlad, tahle věc by se musela vyřídit výhradně mezi Vámi a překladatelem.

Budu Vám velmi vděčen za okamžitou odpověď, aby se neztrácel čas a abych mohl v případě potřeby napsat jinému nakladateli.

Se srdečnými pozdravy ode mne a od Engelse

Váš

Karel Marx

Má adresa :

41, Maitland Park Road, N. W., Londýn

Poprvé otištěno v knize

K. Marx-F. Engels, „Briefe an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky und Andere“, díl I, Moskva-Leningrad 1933

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 30. září 1876

Milý Bracke,

o Vašich transakcích s B. Beckerem jsem byl informován už z různých Vašich dopisů Engelsovi, protože my vždycky sdělujeme jeden druhému všechno, co se týká stranických záležitostí.

Jakmile jsem dostal Váš dopis, probrali jsme s Engelsem tuto otázku ze všech stran a dospěli jsme k závěru, že ohledy k Beckerovi Vám naprosto nemohou bránit, abyste vydal Lissagarayovu knihu.³⁰⁸

1. *Zrušil* jste z čistě obchodních důvodů — dlouho předtím, než přišla řeč na Lissagarayovu knihu — svou dohodu s B. Beckerem, když *on* příkře odmítl Vaše návrhy. Vyplatil jste mu kromě toho bolestné ve výši 300 tolarů. Tím byla tato záležitost vyřízena a nedalo se nijak předpokládat, že byste snad od té chvíle rezignoval na vydání jakékoli publikace o dějinách Komuny.

2. Pokud Lissagarayův spis konkuruje Beckerovu, bude mu konkurovat, ať už vyjde u Vás, nebo někde jinde. (Liebknecht nám právě nabídl nakladatelství při tiskárně „Volksstaat“, což bychom ale za žádných okolností nepřijali.) Lissagarayův spis *vyjde* za několik týdnů v Bruselu, zatímco Becker bude hotov teprve v květnu 1877. Škoda, kterou tím asi utrpí, je tak jako tak nevyhnutelná.

3. Ačkoli Beckerova i Lissagarayova kniha mají stejný název — Dějiny Komuny — jsou to díla naprosto rozdílného charakteru, a kdyby tomu jinak nestály v cestě obchodní nebo jiné důvody, mohla by docela dobře vyjít ve stejném nakladatelství.

Beckerovo dílo je v nejlepším případě kompilace napsaná z hlediska *německé kritiky* — kompilace z materiálů o Komuně, jež jsou v Paříži každému přístupné.

Lissagarayův spis je dílo člověka, který se popisovaných událostí zúčastnil (potud má také memoárový charakter) a kromě toho disponoval množstvím rukopisů hlavních postav dramatu, k nimž nikdo jiný neměl přístup, atd.

Obě práce by snad mohly souviset jen potud, že Becker najde v Lissagarayově díle nový pramen, který nemůže nechat nepovšimnut a který ho možná přinutí, aby provedl dalekosáhlé změny ve svém rukopise, pokud je už hotov.

Vydáním Lissagarayova díla budete sledovat též zájem, jaký Vás vedl k tomu, že jste vyzval Beckera ke zpracování této látky — totiž zájem strany, a ten můžete, jak už bylo řečeno sub 1, uspokojit, aniž tím sebemeně porušíte své původní závazky, jež jste jako vydavatel převzal vůči Beckerovi.

Tolik k tomuto bodu.

Pokud jde o pana Grunziga, byl bych rád, kdybyste zjistil u Mosta, kdo to vlastně je. Bude-li informace uspokojivá, poslal bych panu Grunzigovi kartáčový obtaž prvního archu k překladu *na zkoušku*, abych mohl posoudit, zda na tuto dost nesnadnou práci stačí.

Lissagaray mi poslal prvních 5 tiskových archů. Je vidět, že je to luxusní vydání, jenom 30 řádek na stránce. Má-li francouzský originál 500—600 stran, bude jich mít obyčejné německé vydání sotva víc než 400.

S Vaším rozhodnutím o rozdělení zisku jsem víc než srozuměn; jestliže se na tom vůbec nic nevydělá, musí se s tím Lissagaray smířit stejně jako Vy a je s tím předem srozuměn.

Pokud jde o honoráře pro překladatele, je to věc, kterou budete asi muset vyřešit Vy sám. Francouzského autora se to netýká.

Pokud jde o všechny ostatní dispozice týkající se nákladu, úpravy a ceny, rozhodněte o nich *sám*. (Lissagaray mi dal totiž plnou moc, abych uzavřel smlouvu za něj.)

Na titul by se vysadilo: Překlad schválen autorem díla.

Lissagaray dá na titul francouzského originálu vysadit: všechna

práva vyhrazena, takže budete moci konfiskovat jakýkoli případný německý překlad od konkurence.

S přátelským pozdravem

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 7. října 1876

Milý příteli,

dostal jsem právě z Paříže (od jednoho zaměstnance Lachâtrova knihkupectví*) dopis, ze kterého vyplývá, že zákaz „Kapitálu“ je pouhý mýtus, ostatně mýtus horlivě šířený policií a samotným panem Quêstem, soudně stanoveným správcem, pod jehož sekvestraci dal nebožtík Buffet Lachâtrovo knihkupectví.

Protože byl „Kapitál“ vydán za stavu obležení³⁰⁹, mohl by být po zrušení tohoto stavu — zakázán jen řádnými soudy, a z takového skandálu mají strach. A tak se snaží zlikvidovat knihu postranními intrikami.

Byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste mi svěřil dopis, v němž se Váš komisionář Guyot zmiňuje o zákazu knihy.** Kovalevskij má v Paříži ruské přátele, kteří jsou ochotni dosvědčit, že dokonce i v Lachâtrově knihkupectví jim odmítli knihu prodat.

S takovými důkazy budu moci panu Quêstovi — je to lakomec, třebaže je milionář — pohrozit, že ho budu soudně stíhat a že budu požadovat náhradu škody. Právě pod tlakem takovýchto pohrůzek dal konečně vytisknout posledních 15 sešitů. Podle francouzských zákonů je pro mne jenom představitelem pana Lachâtra, jeho zástupcem, a musí splnit všechny podmínky obsažené v mé smlouvě s Lachâtre.

V „*Revue des deux Mondes*“ z posledního září je takzvaná kritika

* Pravděpodobně od Henri Oriola.

** Viz tento svazek, str. 569–570.

„Kapitálu“ z pera pana Laveleye.⁷³ Člověk si to musí přečíst, aby si udělal představu o tom, jací jsou ti naši buržoazní „myslitelé“ idioti. Pan Laveleye je však natolik naivní, že přiznává, že když se jednou uzná učení Adama Smithe či Ricarda, nebo dokonce — horribile dictu — Careyho a Bastiata, nedá se už nijak uniknout podvrtným závěrům „Kapitálu“.

Gratuluji Vám k Vašemu úvodníku v posledním „Vperjod!“ o panslavistickém lyrismu v Rusku.³¹⁰ Není to jen mistrovské dílo, nýbrž především akt velké morální odvahy.

Váš oddaný

Karel Marx

Jak se vede Smirnovovi?

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kníha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

7. října 1876

41, Maitland Park Road
N. W. Londýn

Milý library,*

Podle jednoho dopisu, který jsi poslal Engelsovi, jsi na sjezdu prohlásil, že Engels napíše o Dühringovi. Místo toho Engels našel — a ukázal mi hned poté, co jsem přijel z Karlových Var⁴⁷ — zářející zprávu z „Volksstaatu“, podle níž jsi prohlásil, že s panem Dühringem (což mě nenapadne ani ve snu), budu polemizovat já.³¹¹ Rozřeš mi, ó Oerindure, tuhle hádanku přírody!³¹²

Engels pracuje na knize o Dühringovi. Je to od něho velká oběť, protože musí kvůli tomu přerušit práci nesrovnatelně důležitější.³⁵

Že váš sjezd podal Guillaumovi a spol. bratrskou ruku, je v té podobě, ve které se to stalo, relativně neškodné.³¹³ Je teď jenom zapotřebí vyhnout se za všech okolností jakékoli *opravdové spolupráci* s těmito lidmi, kteří soustavně rozkládali *Internacionálu*.⁴¹ Těch *několik málo* dělníků, které v jurských kantonech, v Itálii a ve Španělsku vodí ještě za nos, jsou patrně, pokud vím, poctiví lidé. Naproti tomu oni sami jsou nepolepšitelní intrikáni, kteří by se teď, když přišli na to, že *mimo* Internacionálu neznamenaají vůbec nic, rádi do ní zadními vrátky zase vetřeli, aby mohli znovu hrát svou starou roli.

* Library (knihovna) — žertovná přezdívká, kterou daly Liebknechtovi Marxovy dcery.

O překladu Lissagarayovy knihy do němčiny jsem jednal s Brackem, ještě než přišel Tvůj návrh; dohodl jsem se s ním.³¹⁴

Bylo by načas, aby „Volksstaat“, či vlastně teď už „Vorwärts“¹¹⁴, šel v té východní otázce konečně do živého.³¹⁵ „Kölnische Zeitung“ říká v jednom ze svých posledních čísel, že lze opakovat výrok jednoho proslulého diplomata: Il n'y a plus d'Europe!* Dřív prý se přece jen mluvilo také o jiných možnostech, ale teď se vyskytuje už jenom jedna — Rusko!

Z čeho to ale pramení? Německé noviny, pokud nezpívají ruskou písničku, dělají tu výčitky Disraelimu, tu zas obviňují Andrássyho pro jeho slabošství a rozkolísanost.

Kámen úrazu je však v *Bismarckově politice*. Začal s ní za prusko-francouzské války po Sedanu¹⁴. V této chvíli ochromuje svým koketováním s Ruskem Rakousko (a do jisté míry dokonce i Anglii); ochromuje fakticky celý kontinent. Tažení (podle posledních zpráv) ozbrojených ruských houfů rumunskými provinciemi (pod patronátem jednoho Hohenzollerna**) přesvědčuje v Paříži a Londýně kdekoho o tom, že mezi Ruskem a Pruskem existuje vzájemné spojení. A opravdu, Bismarck svou dobyvačnou politikou ve Francii odzbrojil Německo vůči Rusku a odsoudil je k té hanebné roli, kterou teď hraje a která je skutečně „ostudou Evropy“.³¹⁶

Tady v Anglii nastal obrat; sentimentální fraška, kterou inscenovali whigové deroucí se znovu k ministerským korytům a k níž s pomocí buržoazních pětilibrovek obstarala patřičný chór mezi dělníky taková pakáž, jako jsou Mottershead, Hales a tutti quanti, je pomalu dohrána; Gladstone zatroubil k ústupu, lord Russell také, a jen ten nestyda Bob Lowe (australský exdemagog, který po vzoru Edmunda Burka nazval za posledního hnutí za reformu³¹⁷ dělnickou třídu stádem prasat) se ještě zesměšňuje tím, že mluví o samovládci všech Rusů jako o „jediném otci utlačovaných“. Právě ti nejpokrokovější a nejrozhodnější mezi londýnskými dělníky uspořádali protestní mítink proti panslavofilům. Chápou, že dělnická třída se vždycky dopouští hanebností, kdykoli se sníží k roli přizvukovače vládnoucích tříd (takového Brighta, Gladstona

* Evropa už neexistuje!

** Carola I.

atd.). Caeterum censeo*, že je Tvou povinností odhalit v úvodníku, jak žalostný je i ten protirusky se tvářící německo-pruský buržoazní tisk, který si dovoluje krajní kritickou volnost proti ministrům jiných zemí, ale o svém vlastním Bismarckovi drží co nejponíženější hubu.

Zdravím srdečně Tvou rodinu.

Tvůj

Mouřetín

À propos. Ten antverpský otrapa, kterého Guillaume a spol. naoktrojovali svými intrikami mezi neinformovanými holandskými dělníky haagskému kongresu²⁹⁶ jako prozatímního předsedu — nějaký van den Abeele — byl teď odhalen svými vlastními lidmi jako agent francouzské vlády a vyhozen ze sekce Internacionály, které ještě v Belgii vegetují. A to poté, co jiný z této kliky, pan Bastelica, se ve Štrasburku sám otevřeně odhalil jako bonapartistický agent!

V tom východním zmatku hraje velegroteskní úlohu „nepokřtěný křižák“ z „Frankfurter Zeitung“.³¹⁸

Poprvé otištěno v knize

W. Liebknecht, „Briefwechsel mit Karl Marx und Friedrich Engels“, Haag 1963

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Ostatně si myslím.

Marx Leo Frankelovi

do Budapešti³¹⁹

[Londýn] 1876, 13. října

41, Maitland Park Crescent, N. W.

Milý Frankele,

Nemohl jsem Tvůj dlouhý dopis³²⁰, za který jsem Ti velmi vděčen, zodpovědět proto, že jsem neměl jasno o Tvé situaci, tj. nevěděl jsem, zda by Ti můj dopis, kdyby snad byl zachycen, neuškodil, ať už by byl jeho obsah jakkoli nezávadný. Buď tak laskav a vysvětli mi, můžeš-li, toto: Jaký je poměr mezi obdělávanou rovinou a hornatou krajinou (případně využívanou jako pastviny)?

Děláš velice správně, že se účastníš redigování dělnických novin*.

Pokud jde o ten takzvaný švýcarský mezinárodní kongres, je to dílo aliančníků Guillauma a spol.⁴¹ Protože vědí, že sami neznamenaají vůbec nic, pokládají za nutné vystoupit znovu na veřejnost pod praporem „sjednocení“, což by samotní nemohli udělat. Jejich plán podporují Malonové, Pindyové a ostatní Arnouldové, kteří se vydělili, že dělníci v Paříži „postupují“ bez nich, a velice rádi by se zase připomenuli lidem jako patentovaní představitelé dělnictva. Na druhé straně Guillaumova skupina mazaně napálila Bebela, když byl ve Švýcarsku. Vznikla tím však jen nepatrná škoda. Gothajský sjezd nejmenoval na švýcarský kongres žádného oficiálního zástupce, ale spokojil se s všeobecnými frázemi o společných dělnických zájmech.³¹³ Mezitím jsem Lipsko písemně varoval**, a když teď pojede někdo z nich na kongres jako soukromá osoba, postaví se k lísání těch starých spiklenců proti Internacionále odmítavě. To, jak jsi Ty jako starý člen generální rady a účastník

* „Arbeiter-Wochen-Chronik“.

** Viz tento svazek, str. 247.

haagského kongresu²⁹⁶ postupoval,³²¹ to je úplně samozřejmé. Nesmíš udělat tomu smířovacímu opojení, v němž intrikánští darebáci vždycky podvedou poctivé pošetilce, sebenepatrnější ústupek.

Lissagarayova kniha šla právě do tisku; Lissagaray teď dělá korekturu prvních archů. Ti padouši, takzvaní dělničtí vůdcové (Angličané), které jsem odhalil na haagském kongresu,³²² dostali za rusko-bulharské kampaně o zvěrstvech⁵⁷ od velkých vůdců Gladstona, Brighta, Roberta Lowa (muže, který za poslední agitace za reformu³¹⁷ nazval dělnickou třídu stádem prasat), Fawceta a jiných pořádnou hromadu pětilibrových bankovek. Přesto čeká tyhle machinace špatný konec. Tihle dělničtí předáci, Mottershead atd., to jsou právě ti lotři, s nimiž nebylo možno uspořádat shromáždění proti katům Komuny.

Posílám Ti poslední číslo „*Diplomatic Review*“. Přes hlouposti, které si tam píše Urquhart, obsahuje závažná fakta o té spoustě zvěrstev v Bulharsku, kterou si Rusko dělá blázny z celé křesťanské liberální Evropy.³²³

Sděluji Ti z *nejspolehlivějšího* pramene — a bylo by dobré uveřejnit tuhle věc v *maďarských* listech — že ruská vláda *přestala* ruské železnici už před několika měsíci *vyplácet úroky*, které jí měla v určitých lhůtách platit, *ale udělala to naprosto tajně*; každé ředitelství jednotlivě o tom dostalo soukromé sdělení s *příkazem*, aby drželo hubu (a my víme, co to v Rusku znamená). Přes to všechno se zpráva o tomto faktu nedostala jenom ke mně, ale i do *Reuterovy telegrafní agentury* (největší člen svaté trojice evropských telegrafních agentur Reuter-Havas-Wolff), ale ten čacký muž ji na zvláštní přání ruského vyslanectví v Londýně zamlčel.

Je to v každém případě potěšitelný příznak ruské peněžní tísně. Až to anglický buržoa pocítí, začne zase sympatizovat s Turky, protože to, co Turci dluží Anglii, není nic ve srovnání s ruskými dluhy.

Celá rodina Tě srdečně pozdravuje.

Tvůj

K. M.

*Poprvé otištěno maďarsky
v listu „Népszava“,
čís. 142 ze 17. června 1906*

*Podle textu novin
Přeloženo z maďarštiny*

Engels Ernstu Dronkovi

do Waterloo³²⁴

(Záznam)

[Londýn 15. října 1876]

Liverpool 13. října 76. E. Dronke.

Odpověděl jsem 15. října, že jsem napsal E. Blankovi.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Emilu Blankovi

do Leutesdorfu³²⁵

(Opis)

[Londýn] 16. 10. 76

E. Blankovi

Kdybys tedy byl ochoten otevřít Dronkovi úvěr ve výši 150 liber št., s tím, že pojistka by byla deponována u Tebe, vyplatil bych Ti rád tuto částku přes Hermanna*, jakmile si to budeš přát, a hradil bych také případné výlohy, které s transakcí vzniknou. Jakmile Dronke ty peníze splatí, mohl bys mi je poukázat jakýmkoli způsobem a pojistku mu vrátit.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněňja
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Hermanna Engelse.

Engels Ernstu Dronkovi

do Waterloo³²⁶

(Opis)

[Londýn] 20. 10. 76

Dronkovi

Můj švagr Blank mi píše, že rozhodně definitivně odmítá přistoupit na nějakou takovou transakci, jakou jsi navrhoval Ty. Také se prý před 3 lety úplně rozešel s Hinsbergem, Fischerem a spol., což je skutečně pravda.

Mrzí mne, že z toho nic není, protože bych Ti byl rád v té věci pomohl, pokud by to bylo v mých silách.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Ludwigu Kugelmanнови

do Hannoveru

122, Regent's Park Road
N. W. Londýn 20. října 76

Milý Kugelmanne,

můžeš pana Cara s naprostou určitostí ujistit, že Marx kromě někdejších oznámení o rodinných událostech a kromě osobních, podepsaných prohlášení v té aféře s Vogtem atd. nenapsal do augsburské „Allgemeine Zeitung“ *nikdy ani řádek*, a jestliže to ti pánové ve Vratislavi vědí lépe, můžeme se tomu jen zasmát.³²⁷ Neznáme pana Cara ani podle jména, ale jeho přátelství s Gorčakovem prozrazuje, že toho asi o Rusku moc neví, protože s lidmi, kteří jsou v této otázce *příliš dobře* informováni, by se Gorčakov takhle nestýkal. Ten rád, který mu ještě schází, asi už brzo hupsne do knoflíkové dírky, které se po něm stýská.

Píši teď pro lipský „Vorwärts“ práci o panu Dühringovi.²¹ K tomu potřebuji kritiku „Kapitálu“, kterou jsi poslal v březnu 1868 Marxovi a kterou Dühring uveřejnil, nemýlím-li se, v jednom hildburghausenském časopise. Marx tu věc ne a ne najít. Protože Ty si počínáš ve všem velmi svědomitě, předpokládám, že i o tom mezi záznamy z těch dob také něco najdeš, třeba *název* časopisu a číslo, ve kterém to vyšlo.³²⁸ Kdybys mi to mohl napsat, objednal bych to číslo a v několika dnech bych je měl tady. Jestliže ale ne, nepiš kvůli tomu *za žádných okolností* Dühringovi, protože sebenepatrnější, třebas nepřímý kontakt s tím člověkem, natož pak jakákoli sebemenší službička, kterou by mi prokázal, by mě svazovala, a já si v téhle věci musím zachovat v plné míře možnost svobodné kritiky.

Na II. dílu²¹³ se v několika dnech začne zase pracovat. Kdyby se ostatně měly uvést na pravou míru *všechny* hlouposti, které kolují o Marxovi ve vědeckých kruzích, dalo by to spoustu práce. Tak včera vyprávěl jeden Rus, jak se jeden ruský profesor dušoval, že Marx teď studuje jenom samá rusica, neboť prý je pevně přesvědčen, že ruská občina udělá cestu kolem světa!

Válka na Východě teď asi už brzo vypukne.⁸⁶ Rusové neměli ještě nikdy příležitost udeřit za tak příznivých diplomatických podmínek jako právě teď. Naproti tomu vojenské podmínky jsou horší než v roce 1828 a finanční situace je pro Rusko velmi nepříznivá, protože mu nikdo nepůjčí. Čtu teď znova Moltkovy dějiny války z let 1828—1829, je to velmi dobrá kniha, ačkoli o politických otázkách se ten člověk nemohl vyjadřovat otevřeně.

Děkuji Ti za ten článek o Schäfflovi.³²⁹

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 21. října 1876

Milý příteli,

přikládám výstřižek z „Pall Mall Gazette“; výtah z Vašeho úvodníku* (v čís. 42 „Vperjod!“)** je špatně přeložen, ačkoli ho dělal sir atd. Rawlinson. Kovalevskij mě o tom informoval a také mi tu věc poslal. Prosil mne, abych mu půjčil čís. 42 Vašich novin, ale i ta nejkrásnější dívka Francie může dát jen to, co má. Poslal jsem je už Utinovi (Lutyč).

Kovalevskij mi také sdělil — můžete toho použít ve svých novinách³³⁰ — že jedna hanebná ruská klika, která se vydává za literární elitu Ruska a tak také informovala Rawlinsona a jiné vysoce postavené osobnosti o svém podniku, zamýšlí vydávat v Londýně časopis, aby informovala Angličany o skutečném politicko-sociálním hnutí v Rusku. Šefredaktorem prý bude vedle dalších spolupracovníků špinavého plátku „Graždanin“*** Golochvastov, a jak se povídá, kníže Meščerskij.

Ruská vláda právě signalizovala svou platební neschopnost — nařídila petrohradské bance, aby oznámila, že zahraniční směnky nebudou napříště propláceny ve zlatě (resp. ve stříbře). Očekával jsem to, ale že se táž vláda před tímhle „nepříjemným“ opatřením dopustila znova hlouposti a pokusila se dva nebo tři týdny uměle udržovat směnečný kurs na londýnské burze — to už je příliš.

* Viz tento svazek, str. 246.

** Název listu napsal Marx azbukou.

Stálo ji to skoro dvacet miliónů rublů; právě tak dobře mohla hodit ty peníze do Temže.

Tahle absurdní operace — udržovat uměle směnečný kurs na útraty vlády — patří do osmnáctého století. Dnes se mohou něčeho takového dopustit už jen ti ruští finanční alchymisté. Od Mikulášovy smrti stály tyhle periodicky se opakující manipulace Rusko přinejmenším 120 miliónů rublů. Něco takového může udělat jen vláda, která ještě docela vážně věří ve všemohoucnost státu. Jiné vědí alespoň to, že „peníze nemají pána“.

Váš oddaný

Karel Marx

*V plném znění otištěno poprvé rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Ernstu Dronkovi

do Waterloo³³¹

(Koncept)

[Londýn] 1. listopadu 76

Milý Dronke,

to, co Ti dnes píšu, jsem Ti chtěl říci už minulý pátek, když jsi kategoricky odmítl jakýkoli zásah z mé strany.

Nemohu si dovolit ztratit 150 liber št., neřkuli 200, takže je nemohu ani riskovat. Kdybych byl ještě v podniku³³², kde se případná ztráta časem zase nahradí, bylo by to něco jiného. Takže i kdyby byl mezi mnou a Götzem, kterého znám sotva od vidění, jiný vztah a kdyby mi celá ta transakce nebyla velmi nepříjemná tím, že se nedá provést bez vědomí Kyllmanna, a tedy dr. Borchardta, nemohl bych v žádném případě převzít takovou záruku, jakou Ty chceš.

A i kdybych byl ještě v podniku, nemohlo by mě samozřejmě ani napadnout, abych ze starého přátelství vsadil jen tak beze všeho částku 150 liber št. na kartu podniku, o jehož situaci vůbec nic nevím. Mohl bych však přece jen jít dál než teď, kdy si nějakou takovou ztrátu prostě nemohu dovolit. Na druhé straně bych Ti rád pomohl, pokud půjde jenom o to, abych Ti bez takového rizika z mé strany opatřil na nějakou dobu peníze, které bys měl k dispozici.

Nabídl jsi mému švagrovi* pojistku na 300 liber št. jako ko-laterální jistotu. Navrhl jsem mu, že mu zaplatím 150 liber št., jestliže přistoupí na Tvůj návrh a Ty je po 6 měsících nezaplatíš.**

* Emilu Blankovi.

** Viz tento svazek, str. 253.

Do té doby bych mohl ty peníze uvolnit, což by teď nešlo, a on by si pak ponechal tu pojistku jako záruku pro mne. Ale on naprosto odmítl na to přistoupit. Kdybys mi tenkrát hned udělal stejnou nabídku jako švagrovi, nebyl bych Ti sice schopen těch 150 liber št. okamžitě půjčit, ale něco by se už dalo zařídit. Teď mi však při posledním tahu vyšel americký bonus 5/20, takže mohu disponovat 150 librami št., které Ti jsou na 6 měsíců k dispozici, dáš-li mi pojistku jako jistotu. U mne bude v každém případě uložena stejně spolehlivě jako u kohokoli jiného, ne-li spolehlivěji.

Řekl jsem Ti úplně otevřeně, jak se na věc dívám a kam až mohu jít. Možná že bys měl jiné návrhy, v tom případě je rád uvážím. Jenom ještě tohle: Ať zůstane to, co dojednáme, čistě mezi námi, bez třetích osob, bez ručení atd., je to tak mnohem jednodušší.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

Londýn 6. listopadu 76

Milý Bracke,

srovnal jsem Grunzigův překlad* — první arch — co nejpečlivěji s originálem³¹⁴ a sděluji mu právě, že jeho služby *nemohu* přijmout.³⁹

Zredigovat to (*tu a tam* něco opravit se ovšem musí u každého překladatele) by mne fakticky stálo víc času, než kdybych to od začátku do konce přeložil sám. Na to však nemám čas. Nemohu podstoupit ještě jednou takový bolestný experiment, jaký jsem prodělal s francouzským překladatelem „Kapitálu“.²¹⁰

Kokoskyho bych vzal rád, ale nemá tu lehkost a obratnost, která je právě pro překlad této knihy nezbytná.

Zkusil jsem to už na jiném místě³³³, ale pochybuji, že ten člověk bude mít čas; zatím by bylo dobré, kdybyste se pokud možno poohlédl v Lipsku po nějakém profesionálním překladateli. Protože tady nejde o spis určený jen pro dělnické čtenáře, bylo by nesmyslné hledat překladatele právě uvnitř strany, která nemá příliš literárních talentů, tj. vycházet předem ze zásady, že překladatel *musí* být straník.

Jak jsem se doslechl, našel B. Becker vydavatele ve Švýcarsku.**

Váš oddaný

Karel Marx

* Viz tento svazek, str. 240—242, 243.

** Viz tento svazek, str. 242—244.

Ten *smiřovací kongres v Bernu* — my s Engelsem jsme Liebknechtovi *ihned* napsali*, jakmile jsme se doslechli, že Němci tam hodlají někoho poslat³¹³ to je a od počátku byla jen bakuninovská intrika.⁴¹

Před několika dny nám o tom navíc došel důkaz z Portugalska.**
Později víc.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 247.

** Viz tento svazek, str. 265–266.

Engels Ernstu Dronkovi

do Waterloo³³⁴

(Koncept)

[Londýn] 13. 11. 76

Milý Dronke,

protože na pojistku bylo zatím vyplaceno jen 5krát po 14 librách št. = 70 liber št., a mohlo by se stát, že bys těch peněz musel mezitím použít na něco jiného a nemohl bys je k 21. t. m. sehnat hotově, a protože také půjčují na pojistku víc než dvojnásobek zatím zaplacené sumy, jistě mi promineš, když to tu raději zaplatím sám; a čekám, že mi oznámíš, *kdy*. Abych Ti na druhé straně vyšel co nejvíc vstříc, nebudu Ti těch 10 liber, co jsem Ti půjčil tady, odpočítávat od těch 150, takže Ti půjčuji celkem 160 liber, a to na 5 %, se splatností 1. května 77.

Dostal jsi tady	10 liber št.	160 liber št.
Šek 10. 11. 1876	10 liber št.	
Firmě Drake a syn	60 liber št.	
Vyplaceno na pojistku	14 liber št.	94
přiložen šek na zbytek		66 liber št.

Mám tak příšerný katar průdušek, že jsem odsouzen k domácímu vězení v županu a pantoflích a k naprosté abstinenci, nemohu tedy jít pro bankovky.

Life Association of Scotland

5 Lombardst. E. C.

Splatnost nejpозději 21. listopadu

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 20. listopadu 1876

Milý Bracke,

přikládám pro slečnu Isoldu Kurzovou první francouzský arch k překladu na zkoušku; s překladem *mi musí vrátit zároveň francouzský originál* (k porovnání).³¹⁴

Lissagaray si myslí — protože jeho kniha bude do začátku ledna venku, zatímco potíže s překladem způsobí zdržení — že by teď bylo nakonec lepší vydat ten německý překlad v sešitech.

Přikládám také poselství velkého Guillaumea.³³⁵ K smíchu je mi tam hlavně to — „co si myslí *francouzsky mluvící socialisté*“. Tyhle „francouzsky mluvící“ socialisty ztělesňují přirozeně vyčerpávajícím způsobem bratří Reclusové (tajní spoluzakladatelé Aliance³³⁶, jinak ale jako autoři *socialistických prací* neznámí) a De Paepe, který je původem Holanďan, v ostatním však Belgičan.

Doufám, že v těch volbách vyhrajete; taková rolnická demonstrace by měla význam.³³⁷

Váš

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 20. listopadu 1876

Milý Beckere,

dostali jsme svého času Váš oběžník adresovaný curyšské sekci⁶⁶ a jsme rovněž toho názoru, že je načase vystoupit proti tomu, že si bakuninovci chtějí hrát na vlastní pěst na Internacionálu.⁴¹ Zda je možné, jak Vy to navrhuje, provést reorganizaci na základně federace velkých organizovaných národních korporací, o tom velice pochybuji, protože zákony ve většině zemí zakazují takovému sdružením se zahraničními sdruženími korespondovat, natož pak se s nimi spolčovat. Ale to je vedlejší věc a dala by se snadno obejít nebo změnit, jakmile se dojde k přesvědčení, že existence každé z těch velkých organizací je důležitější než její *formální* přístup k mezinárodní společnosti. Stejně narazíte u Němců na též platonický chlad, s nímž se *jako strana* vždycky stavěli ke staré Internacionále.

Píšu Ti dnes hlavně proto, abych Tě upozornil na nové pole činnosti v tomto směru. Portugalci, s nimiž si ještě dopisují a kteří jsou velmi dobře organizováni, si velmi stěžují na to, jak je naši přátelé zanedbávají. Němečtí Švýcaři, Němci, Rakušané, Američané atd. je prý nikdy o ničem neinformovali, a nejenom to, neodpověděli jim nikdy ani na jejich dopisy. Naproti tomu od jurských, od bakuninovských Španělů, Italů a Belgičanů dostávají ustavičně celé haldy zásilek, pozvánek na kongresy, pozdravných dopisů atd., takže u portugalských dělníků vzniká dojem, že se o Internacionálu

a o portugalské hnutí zajímají už jenom oni. Chápeš, že to musí být správní chlapíci, když se tím přesto nedají zmást, a že se opravdu nedají, o tom Tě přesvědčí tenhle dopis, který poslali bernskému kongresu bakuninovců:

„Federace v Cádizu nás vyzvala, abychom vyslali své zástupce na kongres v Bernu, a pak jsme si přečetli v ‚Bulletin jurassien‘ oběžník, kterým byl tento kongres svolán a stanoven jeho pořad. Portugalští socialisté nemohou vyslat žádné delegáty, protože dostali toto pozvání velmi pozdě; přesto se jejich federální rada rozhodla Vás ujistit, že se *morálně* solidarizujeme se socialistickými dělníky celého světa a že tato solidarita pro nás nikdy nebyla a nikdy nebude spornou otázkou; **a proto se nám zdá zvláštní smlouva o solidaritě, na níž se chcete usnést, formalitou, bez níž je velmi dobře možné se obejít.**

Vyslovující nejvřelejší přání úspěchu sjednocení všech proletářů, zdravíme Vás bratrsky. Ať žije Mezinárodní dělnické sdružení!“

Píšu teď těm lidem o Vašem plánu a posílám jim také jeden z Vašich oběžníků, ačkoli je otázka, zda umějí německy. Uděláš ale dobře, když s nimi hned navážeš spojení, můžeš jim psát francouzsky; budou-li Ti odpovídat portugalsky, mohu Ti odpověď přeložit.

Dopis můžeš otisknout v „Tagwacht“ a rovněž to, že 5. ledna a v následujících dnech se bude konat jejich sjezd v Lisabonu, na kterém projednají nový program strany.³³⁸

Adresa je

E. C. Azedo Gnecco
Rua do Bemformoso 110, 2º
Lisbonne, Portugal.

Tam vychází jejich list „O Protesto“, který vydávají už přes rok.

Doufám, že podniknete něco pořádného, a pokud Vám budeme moci přispět adresami atd., rádi to uděláme. Jenom po nás nesmíte teď chtít žádné práce. My oba, Marx a já, musíme napsat zcela konkrétní vědecké práce, které, jak se nám to jeví, nikdo jiný nemůže nebo také nechce udělat, a musíme využít nynějšího klidné-

ho období, abychom je dokončili. Kdo ví, zda nás zanedlouho přece jen nějaká událost nevrhne zase do praktického hnutí; tím spíš musíme využít té trochy volného času, abychom dostali kousek dál teoretickou stránku, která je stejně důležitá.

A propos. Z těch 12 exemplářů „Zbožných hodinek“³³⁹, které jsme si s Marxem objednali, jsme zaplatili přes Frankela 12 sešitů, měli bychom tedy zaplatit ještě 3×12 sešitů po 25 centimech = 9 franků; souhlasí-li to, napiš mi, a já Ti pošlu poštovní poukázku.

Co nevidět vyjde ve „Vorwärts“ moje kritika Dühninga. Příšerně mne otravovali, dokud jsem tu nepříjemnou práci na sebe nevzal²¹ — nepříjemnou proto, že ten člověk je slepý a naše zbraně nejsou tedy stejné, ale přesto mi jeho kolosální arogance nedovoluje, abych na to bral ohled.

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Gustavu Raschovi

do Vídně³⁴⁰

(Koncept)

[Londýn, koncem listopadu 1876]

Milý pane Raschi,

zmíněný Schaible musí vždycky nastavit kůži za Blinda, když ten se znemožní.³⁴¹ Tak to bylo i v roce 1859. Blind dal v Londýně vytisknout (koncem května nebo začátkem června 1859) anonymní leták „Výstraha“, ve kterém obvinil Karla Vogta, že je podplacen bonapartovskými penězi a denuncoval ho jako bonapartovského tiskového agenta v Německu. Žádalo se o rozšiřování letáku. Leták byl vytištěn v londýnské tiskárně F. Hollingera a byl přetištěn z původní sazby, kterou nechali stát, v německém listu „Das Volk“ tištěném v téže tiskárně. Liebknecht viděl v této tiskárně obtah s korekturami provedenými Blindovou rukou a poslal leták augsburské „Allgemeine Zeitung“, která jej v červnu uveřejnila. Nato zažaloval Vogt augsburskou „Allgemeine Zeitung“ pro pomluvu, ta žádala od Liebknechta důkazy, Liebknecht se obrátil na Blinda, a ten prohlásil, že s věcí *nemá vůbec nic společného*. Vogt* to pak obrátil tak, že autorem letáku je Marx, který prý stojí za Liebknechtem. Tak vznikla polemika mezi Marxem a Blindem v augsburské „Allgemeine Zeitung“ — Marx dokázal přísedními výpověďmi (affidavit) sazeče Vögela, tedy scudními dckumenty, že leták *napsaný Blindovou rukou* vysázeli Vögele s Hollingerem. Blind přemluvil Hollingera ke lživému prohlášení: leták prý nebyl vytištěn u něho a také Blind prý není jeho autcrem; přemluvil dále spolu s Hollingerem sazeče Wieha k rovněž lživému prohlášení,

* V rukopise škrtnuto: tím vyhrál proces.

že pracuje u Hollingera už 11 měsíců a může jeho výpovědi potvrdit. Opíraje se o to, prohlásil Blind tvrzení, že autorem je on, za *holou nepravdu*. Augsburská „Allgemeine Zeitung“ tím polemiku uzavřela.³⁴² Marx odpověděl tištěným oběžníkem v angličtině,* ve kterém označil výše uvedené výpovědi Blinda a jeho svědků za deliberate lie (vědomou lež) a Blinda samého za deliberate liar (vědomého lháře) (Londýn 4. února 1860).^{*} Blind mlčel. Ale 8. února 1860 prohlásil sazeč Wiehe, v rozporu se svým dřívějším prohlášením, místopřísežně před smírčím soudcem v Bow Street:

1. že nebyl u Hollingera zaměstnán 11 měsíců,
2. že v době, kdy byl vydán leták „Výstraha“, u Hollingera nepracoval.

3. že tenkrát slyšel od Vögela, že zmíněný leták vysázel on spolu s Hollingerem a že rukopis byl napsán Blindovým písmem.

4. že později sám přelamoval sazbu, která ještě stála, pro otištění ve „Volk“,

5. a že viděl, jak Hollinger dal obtah korigovaný Blindovou rukou Liebknechtovi, a slyšel, jak Hollinger hned nato litoval, že to udělal.

6. Dřívější prohlášení podepsal na Hollingerovo a Blindovo naléhání. Hollinger mu slíbil *peníze* a Blind, že se mu odvděčí.

Marx dal kolovat opisy těchto dokumentů v různých kruzích, a to pomohlo. 15. února vyšlo Schaiblovo prohlášení v „Daily Telegraph“ (opis)³⁴³, Schaible je poslal Marxovi, který mu odpověděl³⁹, že to nic nemění ani na tom, že Blind vymámil úskokem křivá svědectví, ani na Blindově trestné úmluvě, conspiracy, s Hollingerem k podvodnému získání Wiehova podpisu pro zkonstruovaný falešný dokument.

Jako tenkrát, i teď: Schaible, pomoz!

Taková jsou fakta. Dál už o tom nešťastníkovi nevím nic.

Ještě jednu věc. Kdybyste mi zase někdy prokázal tu čest, že byste vyprávěl o našem setkání v Londýně, rád bych Vás požádal, abyste mi již nevkládal do úst to, o čem jsme spolu nemluvili. O sebeurčení člověka jsem mohl říci jen tolik, že je v tomto obecném pojetí pokládám za nesmysl. O autonomii národů jsem mluvil na-

* „Proces proti augsburské „Allgemeine Zeitung““.

nejvýš potud, že jsem upíral jižním Slovanům právo, aby se pod touto záminkou stavěli do služeb ruských dobovačných plánů, stejně jako teď Srbům ze srdce přeji ten nářez, který dostali⁴²; o sociální republiky a lidech popravených v Bádensku se však, pokud vím, vůbec nemluvílo. Děkujete také jen zcela nahodilým okolnostem za to, že Marx po vyjití Vašeho článku neprohlásil, že Vás vůbec neviděl a nemohl proto o ničem takovém s Vámi besedovat.³⁴⁴

Nemohl jsem odpovědět dříve, protože jsem svůj výtisk Marxova „Pana Vogta“, ve kterém se na str. 55 a dalších lze dočíst to, co jsem vylíčil výše,³⁴⁵ půjčil a byl mi vrácen teprve včera.

S přátelským pozdravem

Váš

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

Londýn 16. prosince 76

Milý Pauli,

včera jsem Ti poslal přes Continental Parcels Express* a dál pak Německou říšskou vlakovou poštou vyplaceně na adresu:

Panu dr. Paulimu, Mannheim (chemická továrna Rheinau), Germany, bedničku s rozinkovým pudinkem pro Tvou paní, s rozinkovým koláčem, který upekla moje žena** pro Tebe, s jednou knihou, krabičkou s kapesníky a kalamáříkem pro Pumps. Protože se do bedny víc nevešlo, museli jsme dát nové šaty pro Pumps do bedničky s pudinkem pro Schuppovy; s těmi bedničkami je to trápení, člověk musí vzít, co zrovna je, jsou to německé bedničky od hraček.

Jestliže ta bednička nejpozději do středy nedojde, uděláš dobře, když se po ní poptáš v Mannheimu na úřadu vlakové pošty, ten za to odpovídá, pošta a Continental Parcels Express se navzájem zastupují. Doufám ale, že všechno v pořádku dostanete, protože jsme ty věci podali tak brzo, že by měly dojít ještě *před* tím vánočním blázincem, který říšská pošta podle vlastního doznání není schopna zvládnout.

Oba Tvé dopisy jsem dostal a děkuji Ti dodatečně za informaci o Schmidtovi. Z Frankfurtu přišla podobná zpráva: Sonnemann, na kterého se odvolával, ho také nezná — jeden z redaktorů „Frankfurter Zeitung“ ho ale zná jako člověka, „jehož profese je urážet

* Kontinentální zaslátelství balíků.

** Lizzy Burnsová.

majestát⁶, a rovněž jako dobrovolného mučedníka, který pak „i na to své mučednictví trochu moc škemrá“^{*346} (severoněmecký výraz pro žebrání). Napsal mi ještě jednou, načež jsem ho upozornil na nepravdivé reference, které jsem dostal³⁹, a od té doby jsem už o tom slonovi s berlemi neslyšel.

Budu hledět, abych Ti v nějaké formě poslal ty články, jakmile jich několik vyjde.²¹ Později vyjdou jako separát, a ten dostaneš přirozeně také.

Ženě se před 4—5 dny udělalo bez jakékoli viditelné příčiny mnohem líp, jsou to takřka zázraky, co se po této stránce děje s ženami mezi čtyřicátkou a padesátkou. Doufejme, že to tak bude i dál.

V té bedničce je také trochu vánoční věčné zeleně, sváteční cesmíny s červenými bobulemi, nastrká se to do toho pudinku, než se nese na stůl. Tahle cesmína leží docela nahoře, aby se celníci popíáchali.

A teď ještě nejhezčí pozdravy od mé ženy a ode mne Vám všem, a pěkné svátky!

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* schnorrt.

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Londýn 18. prosince 1876

Milý Hermanne,

oba Tvé dopisy ze 14. a 17. 11. jsem v pořádku dostal, porovnal jsem všechno se záznamy v knihách a shledal, že výpis z účtu souhlasí, až na jednu položku, o které jsem zatím nebyl informován — 90,68 marky z 24. ledna 1876, vyplacené Emilu Blankovi. Předpokládám, že je to dlužná částka za různé zásilky vína, jež mi došly přes zdejší firmu, a pak by bylo v pořádku i to.

Ten indický lístek Ti v příloze vracím, jsou to silně deformovaná písmena devanágari čili sanskrtu, takže jsem dokázal přecíst jen jedno slovo, je to určitý druh *psacího* písma, a já znám jenom *tiskací*. Bude to nějaký dialekt ze střední Indie, protože na severu se většinou píše arabskými literami.

Dostal jsem sice zase za 600 liber št. nových plynárenských akcií pari (přičemž získávám asi 60—70 %), ale zato mi při posledním tahu vyšly různé americké akcie, takže pro tuto chvíli nepotřebuji kromě svých úroků žádné peníze. Protože však mé plynárenské společnosti budou všechny vydávat během roku nové akcie nebo obligace, je to pro mne velmi příjemné pomyšlení, že od Vás mohu kdykoli dostat 300—500 liber št.; někdy se totiž musí zaplatit celá částka najednou a pak je třeba rychle sehnat peníze.

Srdečný dík za ty informace o Schaaffhausenovi. Myslel jsem si sice, že pověsti, jež se mi donesly, jsou přehnané, ale to, že Mevissen vystoupil z vedení, mohlo přece jen naznačovat, že krysy začínají opouštět loď.

Že bude brzo válka, o tom jsem pevně přesvědčen.⁸⁶ Rusové

do toho tak zabředli, že už nemohou couvnout, a Turci se samozřejmě postaví na odpor proti vpádu na jejich území. Anglie bude za všech okolností chránit Cařihrad a mořské úžiny, ale k tomu máme ještě daleko — jsem přesvědčen, že Turci se vypořádají s Rusy nejlíp, když budou odkázáni na vlastní síly. Postavení mezi Dunajem a Balkánem je jedno z nejsilnějších v Evropě, a dokud se tam nepostaví železnice a silnice, mohou tam Rusové nasadit a uživit armádu, jejíž počet má svou maximální hranici, nanejvýš tak 100 000—150 000 mužů. Válka ve čtyřúhelníku pevností Ruščuk*, Silistra, Varna a Šumla** se tedy pravděpodobně protáhne, a to Turci vydrží spíš než Rusové. Takzvaná autonomie Bulharska neznamená nic víc a nic méně, než že Turci by byli vyhnáni z tohoto silného postavení a že by obnažený Cařihrad byl vydán na pospas ruské invazi. A to si Turci přirozeně nedají naoktrojovat žádnou konferencí.³⁴⁷ Chceš-li přesně vědět, na jaké překážky tam Rusové narazí, věnuji Ti k vánocům Moltkovo „Rusko-turecké tažení 1828—1829“, Berlín 1845***, je to velmi dobrá kniha a najdeš v ní zároveň potřebné speciální mapy pro nadcházející válku. Tentokrát je proti roku 1828 rozdíl v tom

1. že Turci mají armádu,
2. že Silistra, Ruščuk atd. jsou obklopeny moderními detašovanými pevnostkami,
3. že Turci mají po Anglii nejsilnější obrněné loďstvo a plně ovládají Černé moře,
4. že v ruské armádě probíhá právě reorganizace, je tedy málo způsobilá pro válku.

Zdravím srdečně Emmu a děti a přeji veselé svátky!

Tvůj
Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 3, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Bulharský název: Ruse.
** Bulharský název: Šumen (dnes Kolarovgrad).
*** V rukopise: 1836.

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

122, Regent's Park Road
Londýn 21. prosince 76

Milý Beckere,

dostal jsem Tvůj lístek, ty „Précurseury“ a 2 výtisky francouzské adresy³⁴⁸. Kdybys jich mohl poslat ještě několik, bylo by to velmi dobré (*francouzských*, poslali bychom je do Paříže), rádi je zaplatíme, jakmile budeme vědět, kolik stojí asi tak 20 výtisků.

Přikládám poštovní poukázku na 15 franků, z čehož je 9 franků na zbytek dluhu za ty „Zbožné hodinky“³³⁹ a 6 franků za dvojí půlroční předplatné na „Précurseur“ pro Marxe a mne. Můžeš posílat *obě* čísla mně, ušetří se tak na poštovním a já to budu dávat Marxovi. Je velmi dobré, že máme ve Švýcarsku zase nějaký francouzský list, Jurští toho klikaření a těch útoků nenechají, a tak jim teď budeme moci dokázat, že *s nimi* není mír možný. Příspěvek jsem Ti nemohl poslat, protože nechci lhát a o zdejším dělnickém hnutí by se dalo říci jen tolik, že se utopilo v nejmalichernější trade-unionistické veteši a že jeho takzvaní vůdcové, Eccaria nevyjímaje, se lísají k liberální buržoazii, prodávají se jí jako agitátoři proti tzv. tureckým zvěrstvům⁵⁷ a hlásají, že je třeba v zájmu lidskosti a svobody zradit balkánský poloostrov Rusům.

To, že De Paepe byl na bernském kongresu, odpovídá celému jeho dřívějšímu postoji. Zůstal po haagském kongresu²⁹⁸ oficiálně u Belgičanů, kteří vystoupili³⁴⁹, ale jako hlava opozice, a počíná si teď velmi správně, když přiměl Vlámý, aby se zasazovali o všeobecné volební právo a tovární zákon. To je první rozumná věc, která se

v Belgii stala. Ti valonští mluvkové musí teď s sebou. Neodpustitelné ale bylo od našich lidí v Německu, že skočili Jurským na vějičku.³¹³ Bakuninovské orgány spustily všude triumfální pokřik, když se proslechlo, že Němci chtějí kongres obeslat. Liebknecht věděl velmi dobře, na čem je — na jeho dotaz, co si myslíme o těch nabídkách na usmíření⁴¹ a jaké stanovisko k nim zaujímáme, jsem odpověděl: vůbec žádné stanovisko, ti chlapi jsou takoví, jací byli vždycky, kdo si chce u nich spálit prsty, ať to udělá.⁴⁰ A nato ty důvěřivé kroky, jako by šlo o ty nejšlechetnější poctivce.

Dostals ta newyorská nebo vlastně filadelfská usnesení o rozpuštění generální rady?³⁵⁰ Pro jistotu Ti jich pár posílám, může to být pro Vás nový důvod, abyste to vzali do rukou.

V Ženevě vychází francouzsko-italský list vydávaný Terzaghim, kterého jsme charakterizovali v naší „Alianci socialistické demokracie“³⁵¹. Ten člověk prý teď nadává bakuninovcům. Ti ho totiž sice trpěli ještě dlouho poté, co jsme ho my odhalili jako policejního špicla, ale konečně ho přece jen museli jako takového vyhodit. Je to obyčejný špicl a jeho pomahač Bastelica je bonapartovský agent — dal vytisknout ve Štrasburku výzvu k francouzským dělníkům, aby nastolili zase císařství.

V Itálii se nedá nic dělat, jsou to samí bakuninovci a ve Španělsku už nemám žádnou adresu, ale snad brzo nějakou dostanu.

Se srdečnými pozdravy

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Maximu Maximoviči Kovalevskému

do Moskvy³⁵²

41, Maitland Park, Londýn
9. ledna 1877

Milý příteli,

dovídám se, že jedna ruská dáma*, která prokázala straně významné služby, nemůže pro nedostatek peněz najít v Moskvě pro svého manžela** advokáta. Nevím nic ani o jejím manželovi, ani o tom, zda je vinen či nevinen. Protože by však proces mohl skončit vyhnáním na Sibiř a protože se paní... rozhodla svého manžela, kterého pokládá za nevinného, následovat, bylo by velmi důležité opatřit jí alespoň prostředky na obhajobu. Protože paní... přenechala správu svého majetku manželovi a sama těmto věcem vůbec nerozumí, může jí pomoci jedině advokát.

Pan Tanějev, kterého znáte a kterého už dávno pokládám za oddaného stoupence osvobození lidu, je snad jediný moskevský advokát, jenž by byl ochoten ujmout se tak nevděčné záležitosti. Byl bych Vám proto velmi zavázán, kdybyste jej mým jménem požádal, aby věnoval pozornost mimořádně svízelné situaci naší přítelkyně.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha VI, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Jelizaveta Lukinična Tomanovská.
** Ivana Michajloviče Davydovského.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska³⁵³

Londýn 9. ledna 77

Milý Liebknechte,
především šťastný a veselý nový rok Tobě, rodině i všem přátelům.

Přikládám zbytek „Filosofie“. Do „Ekonomie“, resp. „Socialismu“ se pustím hned, ale přesto by se mohla po „Filosofii“ udělat pauza.²¹ Chtěl bych, abyste počkali, až bude *po* volbách²⁷⁷, mohli byste zatím využít místa pro agitaci. Budu také úplně spokojen, když z toho něco přinesou každý týden dvě čísla a třetí Vám zůstane pro jiné věci. Jestliže mi ale necháte občas místo i v tom třetím, nemám přirozeně nic proti tomu.

Odeslali jsme už před delší dobou přes Bracka Geibovi 10 liber št. jako náš příspěvek na volební fond a nemohli jsme bohužel dát víc. Proto jsem nemohl vyhovět Tvé žádosti, abych Ti poslal ještě něco.³⁵⁴ Neděláte-li si žádné iluze a nepřehánějí-li zprávy ve „Vorwärts“ [...] ³⁵⁵

Neustoupí-li Turci ani o krok, bude s Ruskem brzy amen. Všeobecná branná povinnost³⁵⁶ dezorganizovala ruskou armádu ještě mnohem víc než jsem očekával, zatímco Turci nebyli ještě nikdy v tak dobrém stavu, a přitom mají po Angličanech nejlepší a nejsilnější obrněné loďstvo na světě. Jestliže to tedy začne — a když ne, bude v Cařihradě nová revoluce a pak to vypukne teprve doopravdy — mohl by se stát Váš návrh na *obnovení Polska* podivuhodně aktuální (časový*).

* Vysvětlivku připojil zřejmě Liebknecht.

[...]řící pravdu. A jestliže si stěžují na můj *tón*, doufám, že jim nezapomeneš poukázat zase na *tón*, kterým mluví pan Dühring o Marxovi a jiných svých předchůdcích, a zvláště na to, že já *dokazuji*, a zevrubně, zatímco Dühring o svých předchůdcích prostě lže a má pro ně jen nadávky. Koledovali si o to, a teď si to pořádně vypijí, slovo na to.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
a textu ve „Vorwärts“
Přeloženo z němčiny*

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Londýn 9. ledna 77

Milý Hermanne,

Tvůj dopis s rimesou na *300 liber št.*, kterou Vám připisuji podle pokynů k dobru, v pořádku došel. Děkuji Ti za to srdečně a také za ten běžný účet, na který se podívám. Že jsi o něco zvýšil při své rimese částku, nic nevadí. Dostal jsem ji v sobotu večer, kdy jsem tu měl hosty, a kvůli těm mnoha návštěvám a večírkům, které se touhle roční dobou rozmáhají, se dostávám k potvrzení příjmu teprve dnes, což mi, doufám, promineš.

Že Hermann a Moritz* jsou na universitě, to jsem vůbec nevěděl. Pár let studia jim neuškodí, a když se pak budou chtít věnovat obchodu, budou jim jejich znalosti tím prospěšnější; posledních 20 let vyvrátilo od základu starou obchodnickou pověru, že k obchodu patří především tři léta strávená opisováním, úhledný rukopis, co nejhorší němčina a pořádný nedostatek vědomostí. A kdyby se chtěli dát do něčeho jiného, mají svět otevřený.

Rusové se mohou octnout v beznadějně situaci. Vždycky jsem říkal, že zavedení všeobecné branné povinnosti³⁵⁶ by ruskou armádu zahubilo. Že to ale šlo tak rychle a tak skvěle, to bych byl nečekal. Všechno se rozkládá, kázeň i organizace, důstojníci i vojáci, všeho je nedostatek, ještě mnohem větší než při té vaší slavné mobilizaci z roku 1852, protože v Rusku se krade úplně grandiózně. Čím víc je skladů a zásob pro mobilizaci, tím méně toho tam je, protože to

* Engelsovi synovci.

všechno dává jenom příležitost k rozkrádání. Přitom nebyli Turci nikdy v tak dobrém stavu jako teď a mají v Bulharsku už víc vojska, než tam mohou vrhnout Rusové se svými 4 armádními sbory (144 000 mužů *na papíře*). A to jsou do těch 4 armádních sborů zařazeny všechny zálohy odvedené v Polsku, které při první příležitosti přeběhnou. Rumunská armáda je tady jenom proto, aby padla do zajetí, a srbskou rolnickou milici nedá už nikdo jen tak snadno dohromady, a to, co dohromady dá, má toho už také dost.

Volají mě ke stolu a je také už půl šesté — čas dát dopis na poštu. Všechny srdečně zdraví

Tvůj
Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 3, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku³⁵⁷

[Londýn] 21. ledna 1877

Milý Bracke,

blahopřeji k poslední přehlídce sociálně demokratických bojových sil v Německu!²⁷⁷ Vyvolala silný dojem v zahraničí, obzvlášť v Anglii, kde berlínští dopisovatelé dělali po léta všechno možné, aby mystifikovali britské čtenáře o situaci naší strany. Ale „murder will out“*, jak říkává John Bull, když ohlašuje úpadek.

Rád bych se teď konečně dověděl něco bližšího (během volební agitace jsem Vás s tím nechtěl otravovat), jak to vypadá se slečnou Isoldou**. Poslala mi ten první arch, který měla přeložit na zkoušku³¹⁴; odpověděl jsem jí, že by na tu práci stačila, kdyby si s tím trochu pohrála a tolik nespíchlala, a poslal jsem jí také další 4 archy. Zároveň jsem jí však také poslal dost obsáhlý rejstřík hříchů, kterých se dopustila při překladu toho archu na zkoušku.

To zřejmě šlo té slečince trochu na nervy, protože v její odpovědi byla patrná určitá podrážděnost. Nedal jsem se tím zmást a napsal jsem jí znova v tom smyslu, že ji pokládám za definitivně vybranou překladatelku.³⁵⁸ Od té doby uplynuly týdny, a nic dalšího jsem už neslyšel ani neviděl. Je teď absolutně nutné, aby se slečna rozhodla, zda ano či ne, a v kladném případě aby také odváděla doopravdy práci. Buďte tak laskav a napiště jí v tomto smyslu. Jestli si to rozmyslela, muselo by se to zkusit se Scheuy***,

* „s pravdou se musí ven“.

** Isoldou Kurzovou.

*** Andreasem a Heinrichem Scheuem.

ačkoli mám s pány Scheuy jen nerad něco společného (což ale s věcí nijak nesouvisí). Nelze už ztrácet čas. Kdyby naše spanilá Isolda odmítla, musela by mi také vrátit ty francouzské archy, které dostala.

Vyhotovte, prosím — podle podmínek, které jsme spolu dohodli — smlouvu ve dvou exemplářích, z nichž jeden, Vámi podepsaný, zůstane Lissagarayovi a druhý s jeho podpisem bude vrácen Vám.

Salut.

Váš

K. Marx

*V plném znění otištěno poprvé
v knize Marx-Engels, „Briefe
an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky
und Andere“, díl I, Moskva-Leningrad 1933*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Ferdinandu Flecklesovi

do Karlových Varů

[Londýn] 21. ledna 1877

Milý příteli,

nejprve Vám chci srdečně poděkovat za tu léčivou sůl a vyslovit politování nad tím, že se Váš první, dlouhý dopis ztratil.

Zítřka bude odsud odeslán paní Wollmannové balíček s knihami, ve kterém bude pro Vaši paní sestřenku francouzské vydání „Kapitálu“ a pro Vás (od „dítěte“*) Lissagarayovy „Histoire de la Commune“.

Přehledka sil sociálně demokratické strany v Německu u příležitosti říšských voleb²⁷⁷ nešetrně vyděsila nejen našeho rozmilého německého šosáka, nýbrž také vládnoucí třídy v Anglii a Francii. Jeden anglický list mj. poukazuje rozkaceně na kontrast mezi „melodramatickými výbuchy francouzských socialistů a věcností, s jakou postupují socialisté němečtí“.

Jak podléhají nákaze tohoto plíživého jedu stále víc i ideologové německé buržoazie, dokazuje mj. nedávno vydaná brožurka Vám dobře známého Schöffla, nazvaná „*Die Quintessenz des Socialismus*“. Měl byste si tu věc naordinovat pro pobavení. Je plná nechtěné komičnosti. Jednak je totiž ten spisek určen, jak naznačuje sám autor, speciálně protestantským páterům, kteří prý přece nemohou přenechat koketování se socialismem výhradně svým katolickým soupeřům. Jednak si pan Schöffle představuje s pravou švábskou fantazií budoucí socialistické milénium tak půvabně, že

* Eleanor Marxové.

to má být dokonalá říše dobrosrdečných maloburžoŮ, ráj, ve kterém by mohli žít jenom samí Karlové Mayerové.

Vedle nepopsatelného počasí — je dusno, deštivo a taková černožlutá mlha, že člověk musí, jako já právě teď, nechat celé dopoledne hořet plyn — zuří tady „východní otázka“. Každou chvíli tě chytí nějaký Joh Bull: „Co si myslíte, pane, o té východní otázce?“ A přitom ti zdvořilost nedovolí, abys mu dal jedinou přiměřenou odpověď: „Myslím si, pane, že jste pěkný pitomec.“

Ať už ostatně dopadne válka jak dopadne⁸⁶, příznivě pro petrohradského báťušku*, nebo nepříznivě, dal tenhle „nemocný muž“¹⁴⁶, ohlušený a dezorientovaný hysterickým filantropickým pokřikem anglické liberální „strany zisku za každou cenu“ signál k dlouho dozrávajícimu otřesu ve vlastní říši — otřesu, který ve svých konečných důsledcích udělá konec celému nynějšímu statu quo ve staré Evropě.

Pozdravujte ode mne co nejsrdečněji svou milou sestřenku a zakousněte se pořádně do angličtiny, protože Anglie zůstává pro případ potřeby stále tím nejvhodnějším místem, kde by mohl lékař rozbít svůj stan.

Váš věrně oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Alexandra II.

Marx Wilhelmu Alexandru Freundovi

do Vratislavi

21. ledna 1877
41, Maitland Park Crescent
Londýn N. W.

Milý příteli Freunde!

Mé novoroční blahopřání Vám a Vaší milé paní přichází bohužel opožděně, zavinil to nával práce a zánět hrtanu, který jsem si uhnal v posledních dnech svého pobytu v Karlových Varech.⁴⁷ Dopadlo to tam se mnou jako s tím sedlákem u Martina Luthera, kterého z jedné strany vysadí na koně, a on hned na druhé spadne.³⁵⁹

Dcera* se Vaší paní a Vám pěkně poroučí. Spáchala mimo jiné překlad práce profesora Deliuse „Epické prvky v Shakespearovi“³⁶⁰ — otiskla jej zdejší Shakespearova společnost, kde je členkou — a vysloužila si za to veliké chvalozpěvy od pana Deliuse. Prosí mne, abych Vás požádal o jméno toho antishakespearovského švábského profesora a název jeho spisu, o němž jste nám vyprávěl v Karlových Varech.³⁶¹ Matador zdejší Shakespearovy společnosti pan Furnivall nechce rozhodně přijít o požitek z tohoto díla.

„Východní otázka“ (která skončí revolucí v Rusku, ať už dopadne válka s Turky⁸⁶ jakkoli) a přehlídka sociálně demokratických bojových sil ve vlasti²⁷⁷ přesvědčily snad německého kulturního filistra, že jsou ještě důležitější věci na světě než „hudba budoucnosti“ Richarda Wagnera.⁵⁶

Srdečně Vás a Vaší milou paní zdravím.

Váš přátelsky oddaný

Karel Marx

* Eleanor Marxová.

Uvidíte-li náhodou dr. Trauba, srdečně ho ode mne pozdravujte a připomeňte mu laskavě, že mi slíbil poslat *názvy* různých svých publikací. Mělo by to velký význam pro mého přítele Engelse, který pracuje na jednom přírodně filosofickém díle³⁶² a chce Traubovy výsledky³⁶³ zdůraznit víc, než se to dělalo dosud.

*Poprvé otištěno
v příloze k listu „Vorwärts“,
čís. 275 z 16. července 1931*

*Podle textu novin
Přeloženo z němčiny*

Marx Frederiku Harrisonovi

do Londýna

[Londýn] 21. ledna 1877
41, Maitland Park Crescent, N. W.

Vážený pane,

doručitel tohoto dopisu pan Henry Juta, můj synovec z Kapského Města, by si rád doplnil svá všeobecná studia na londýnské universitě a zároveň se stal členem Inner Temple³⁶⁴. K tomu druhému musí učinit písemné prohlášení, že není advokátem atd., a jeho podpis musí být doplněn podpisy dvou advokátů, kteří potvrdí jeho bezúhonnost atd. Protože tato záležitost velmi spěchá, osmělil jsem se odkázat ho na Vás v naději, že budete tak laskav a poučíte mladého muže, jak se dostat z těchto potíží.

Jsem, pane, v úctě

Váš oddaný

Karel Marx

Fd. Harrison, Esq.

*Poprvé otištěno v listu
„Neues Deutschland“, čís 15 z 15. ledna 1963*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Marx Gabrielu Devillovi

do Paříže

(Koncept)

23. ledna 1877

41, Maitland Park Road, N. W.
Londýn

Milý občane,

když jsem dostal Váš milý dopis z 15. prosince, napsal jsem našemu příteli Hirschovi o Vašem plánu³⁶⁵, ale především o svých smluvně stanovených závazcích vůči panu Lachâtrovi, vydavateli „Kapitálu“*, jež mi nedovolují přistoupit na Váš plán bez jeho předběžného souhlasu. Pak jsem napsal Lachâtrovi a čekal jsem den co den marně na jeho odpověď. Nakonec jsem mu před několika dny poslal doporučený dopis, protože první byl pravděpodobně zachycen, jak se to v prusko-německém císařství** děje denně.³⁶⁶ Než mi pan Lachâtre odpoví, musím ještě poznamenat, že i kdyby dal své svolení, byl by pan Quêt plně schopen jakýkoli „výtah“ z „Kapitálu“ konfiskovat. Protože pan Lachâtre byl v nepřítomnosti odsouzen za účast na Komuně a žije v cizině jako emigrant, svěřilo Broglieovo ministerstvo správu jeho nakladatelství z moci zákona tomuto panu Quêstovi, jenž patří ke spodině konzervativní strany a udělal nejprve všechno pro to, aby zdržel tisk mé knihy, a pak, aby zabránil jejímu rozšiřování. Docela se mu podobá, že by Vám mohl provést nějaký kousek i přes souhlas pana Lachâtra,

* V rubrice škrtnuto: Mimochodem, s panem Hirschem jsem se nedohodl na krátkém výtahu z díla, nýbrž víceméně na pojednání.

** V rukopise škrtnuta tato varianta: císařství, jehož sídlo bylo díky válce z roku 1870 přeneseno z Paříže do Berlína.

vůči němuž jsem vázán soukromou smlouvou, kdežto on sám je vůči panu Quêstovi naprosto bezmocný, protože tenhle sekvestor je jeho zákonným poručníkem.

Myslím, že za těchto okolností by teď bylo nejlepší „výtah“ z „Kapitálu“ odložit a vydat zatím přehled o mé knize, třeba i jako brožurku, což by bylo tím prospěšnější, že pan Block (v „Journal des Économistes“) ⁷⁴ a pan Laveleye (v „Revue des deux mondes“) ⁷³ dali francouzské veřejnosti úplně nesprávnou představu o „Kapitálu“. To jsme také s panem Hirschem původně dohodli.

Děkuji Vám srdečně za Vaši knihu, kterou jste mi laskavě poslal a která se vyznačuje svižným stylem a zevrubnými znalostmi.

Doufám, že tato záležitost, díky níž jsme vešli ve styk, bude východiskem pro další korespondenci.

Váš oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Hermannu Rammovi

do Lipska

Londýn 25. ledna 1877

Milý Ramme,
protože nevím, zda se Liebknecht už vrátil z Offenbachu³⁶⁷,
píšu Vám.

Za prvé jsem už takřka 14 dní nedostal žádnou korekturu „Dühringa“⁶⁹ (poslední, kterou jsem hned vrátil, byl článek VI), a tak se bojím, že se jedna zásilka ztratila.

Pak jsem Liebknechta prosil, aby mi poslal čísla „Neue Welt“ s mým životopisem Wolffa*, dostal jsem první čtyři, ale pak jsem se dověděl — jen z rozřezaných výtisků, do kterých byl zabalen „Vorwärts“ — že vyšlo i pokračování. Nenechal jsem si přirozeně tady ani opis rukopisu, ani jsem se nesnažil opatřit si to jinak, protože jsem se spoléhal na Liebknechtův slib; byl byste tak laskav a podíval se po tom, než se to všechno rozřeže a zašantročí?

O doplňovacích volbách³⁶⁸ nevíme tady skoro nic, jenom to, že Rittinghausen je „in“**, jak říkají Angličané. Škoda že ten křesťansko-sociální kaplan Laaf propadl, byla by to za prvé určitě velká legrace dívat se, jak by lavíroval v říšském sněmu, a za druhé by vyvolal, protože by se docela určitě blamoval, rozkol mezi cášskými dělníky a dal by nám příležitost zarazit klín hlouběji.

Potěšitelný na posledních volbách je především ten velký pokrok na venkově, hlavně pak v krajích se zemědělskou velkovýrobou, ve Šlesviku-Holštýně a Meklenbursku. Odtud se to snadno přenese

* „Wilhelm Wolff“.

** zvolen.

do Pomořan a Branibor, a jakmile to zachvátí i tuto zemi kořalky,
bude brzy ámen s pruskou monarchií.

S přátelským pozdravem Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 14. února 1877
41, Maitland Park Road, N. W.

Milý Bracke,

Lissagaray, jenž s Vaším návrhem smlouvy jinak plně souhlasí, je rozhodně pro to, aby všude byly dodrženy *nejnižší* z cen, které jste určil (za výtisk).³¹⁴

Pokud jde o autorské výtisky pro něho, tucet mu úplně postačí.

À propos! Psala mi slečna Isolde Kurzová, jednak proto, aby mi oznámila, že bude rukopis posílat přímo Vám, zatímco Vy mi budete zasílat obtahy ke korektuře (nemám nic proti tomu), jednak žádala o další archy originálu; ty jí poslal Lissagaray dnes. *Ale pozor na to, že v úvodu zároveň ledacos změnil, napsal dodatky* (velmi důležité) k francouzskému originálu atd., takže *v Brunšviku se nesmí nic tisknout, dokud Isolda podle toho neupraví ty první archy, které už přeložila*. Kdyby tedy byl Isoldin rukopis už v Brunšviku, až dostanete tohle psaní, nesmí se vytisknout, nýbrž se jí musí vrátit k úpravě.

Je zřejmé, že těmi autorovými úpravami a dodatky německé vydání jenom získá.

Se srdečnými pozdravy

Váš

K. Marx

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marx a Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Idě Pauliové

do Rheinau

Londýn 14. února 1877

Milá paní Pauliová,

bojím se, že kdyby se mělo uskutečnit všechno, co se přes zimu v Rheinau naplánovalo, muselo by léto trvat ne tři, ale devět měsíců. Jak to dopadne s tím, co navrhujete ve svém milém dopise, ukáže čas, já ale vidím bohužel už teď *jeden* povážlivý háček, totiž zdravotní stav mé ženy*. Přestála sice vcelku dobře zimu a také všechny ty štrapáce kolem vánoc (kolem nichž se tady v Anglii soustřeďuje všechna sváteční sláva), nevím ale, zda se mi podaří postavit ji do září natolik na nohy, aby mohla podniknout nové mnichovské tažení a nebyla přitom na překážku ostatním. V posledních šesti týdnech jsme měli zase všelijaké potíže se služkami a právě teď, kdy potřebuje klid, se často nalopotí víc, než jí síly stačí. Počítal jsem s touto možností, a proto jsem si u Schuppů vyhradil, že si mohu vzít Pumps kdykoli zpátky. Teď je absolutně nutné, aby ulehčila ženě a převzala domácnost, a protože já sám se nemohu dost dobře uvolnit a mám i jiné důvody, využiji pravděpodobně první příležitosti, která se mi naskytne, a dám ji kolem 1. nebo nejpozději 15. března přivést zpátky. Jakmile budu vědět něco určitého, což bude za pár dní, sdělím bližší Pumps i slečně Schuppové, do té doby Vás však prosím, abyste jim o tom nic neříkala.

Jakmile dáme dům trochu do pořádku, vezmu ženu nejdřív na 14 dní k moři,⁶² aby dostala zase chuť k jídlu a příliš mi nezesláb-

* Lizzy Burnsové.

la. Nasmála byste se, kdybyste mne viděla včera večer odestýlat a dnes ráno rozdělovat oheň v kuchyni.

Že Vás volby²⁷⁷ otravovaly, protože sama ještě volit nemůžete, to Vám rád věřím. Až se dostaneme k veslu, budou moci ženy nejen volit, ale také být voleny a pronášet projevy, což už se tady praktikuje ve školských úřadech, a já jsem dal loni v listopadu všech svých 7 hlasů jedné dámě, která jich také dostala víc než kterýkoli z těch 7 volených kandidátů. Ostatně dámy působící ve zdejších školských úřadech se vyznačují tím, že velmi málo mluví a velmi mnoho pracují, v průměru každá za tři muže. Že by „nové koště dobře metlo“? Většina těch „košťat“ je ale hodně letitá.

V každém případě budeme na ten zářijový plán ustavičně pamatovat a uděláme všechno, aby to opravdu vyšlo. A teď Vás prosím, abyste od ženy a ode mne srdečně pozdravovala Pauliho a děti a sama rovněž přijala naše nejvřelejší pozdravy.

Upřímně Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněnija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 24. února 1877

Milý příteli,

já a moje žena bychom Vám byli velmi zavázáni, kdybyste k nám přišel zítra (v neděli) ve dvě na oběd. Vysvětlil bych Vám při té příležitosti, proč jsem se tak dlouho neozýval — zavinily to bolesti v krku a určitá práce, která mi připadla tak trochu proti mé vůli.³¹⁴

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Friedrichu Lessnerovi

do Londýna

42, Kings Road, Brighton, 4. března 77

Milý Lessnere,

dostal jsem dnes ráno dopis od Hoffmanna, 9, Hayes Court, Soho, kterému jsem už jednou poslal přes Tebe 2 libry št. Zemřelo mu před vánoci dítě, 15. února druhé a 25. února ztratil i ženu a prosí mě o podporu, protože pohřebné za dítě ještě nezaplatil a ty 4 libry za ženu, která má být pohřbena dnes, nemůže sehnat. Protože dopis (je z 28. února) zůstal ležet v Londýně, nemohl jsem mu včas pomoci a kromě toho je dnes neděle, kdy se nic dělat nedá. Buď tak laskav, zajdi za ním a podívej se, co by se dalo dělat a jak to s ním vypadá, a máš-li volnou libru nebo 30 šilinků, můžeš mu je podle okolností mým jménem dát, jinak mi hned napiš a řekni mi, co si o tom myslíš, a já bych mu pak poslal počtovní poukázku. Hlavně mu ale vysvětlí, že jsem dostal jeho dopis teprve dnes ráno a nemohl jsem tedy nic dělat.

Musel jsem ženu odvézt sem, aby se trochu zotavila z té své slabosti,⁶² a to se jí také podařilo, cítí se mnohem líp a já doufám, že to vydrží. Od úterka za týden se vrátíme a za pár dní zase dorazí i Pumps provázena slečnou Linou Schölerovou.

Žena srdečně pozdravuje všechny Tvé blízké, Tebe a Nelli, k čemuž se připojuje

Tvůj starý

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočineňija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 16. března 1877

Milý příteli,

jeden člen Dolní sněmovny (Ir)* chce podat příští týden návrh, aby anglická vláda požadovala na *ruské* vládě provedení (v Rusku) reforem, jež pokládá vzhledem k Turecku za nezbytné. Chce při této příležitosti promluvit o ohavnostech, které se dějí v Rusku. Poslal jsem mu už několik podrobností o opatřeních ruské vlády proti těm vzpurným Polákům z uniatské církve. Mohl byste udělat — francouzsky — stručný přehled o soudních a policejních perzekucích v posledních letech v Rusku? Protože to spěchá — byl jsem o té věci informován teprve dnes — a protože něco je lepší než nic, mohl byste — Vy který se na ty případy pamatujete lépe než já — toto „něco“ udělat? Domnívám se, že byste tím prokázal velkou službu svým trpícím krajanům.³⁶⁹

Pokud jde o paní Ůtinovou, vůbec tomu nerozumím, ale podrobím ji při příští rozmluvě křížovému výslechu. Kdyby se nebyla před manželkou a přede mnou několikrát zmínila o tom, že by Vás ráda viděla, ani bychom o tom nehlesli.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisí marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Keyes O'Clery.

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 23. března 1877

Milý příteli,

článek jsem dostal a teď už ho má člen Dolní sněmovny, kterému pošlu také tu opravu.³⁷⁰

Beesly byl včera u mne; mluvil jsem s ním o Vašem článku pro „*Fortnightly*“. Řekl mi, že Vás doporučí Johnu Morleymu, šéfredaktorovi, ale že se to musí — což je velmi nepříjemné — napsat anglicky nebo dát přeložit, než se to pošle vydavateli. Pokud jde o rozsah článku, bývá to obvykle 16 stránek.³⁷¹

Allsop nám nedal svou poslední adresu; snad by ji mohl opatřit Leblanc.

Dostal jsem včera z Petrohradu dopis, ve kterém mi oznamují, že mi poslali balík s několika knihami.³⁷² Bohužel jsem nic nedostal.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 24. března 77

Milý starý kamaráde,
posílám Ti v příloze poštovní poukázku na 50 franků a myslím 20 centimů a prosím Tě, abys mi za ně poslal *dva* výtisky „Geschichte der süddeutschen Mairevolution“³⁷³ a můžeš-li, ročník 1876 „Bulletin de la Fédération jurassienne“. Můžeš-li to poslat přes nějakého knihkupce, dej mu balík s adresou: B. E., na adresu F. Wohlauera, St. Pauls Buildings, Paternoster Row, Londýn, bude to pak za pakatel. Zbytek těch peněz prosíme s Marxem použít jako další příspěvek na „Précurseur“.

V čís. 32 „Vorwärts“ mám článek „Z Itálie“, ze kterého ses už asi dověděl, že říše bakuninovců se krásně rozpadá. Lidé z „Plebe“ si zasluhují veškerou podporu a určitě si budou svůj časopis rádi s „Précurseur“ vyměňovat. Adresa: časopis „La Plebe“, Via Carlo Alberto čís. 1, Milán. Redaktor se jmenuje Enrico Bignami a je se mnou už léta v písemném styku, který ochabl jen v letech nejostřejší bakuninské diktatury v Itálii. Dokonce i pan Malon, který patřil mezi 17 prvních mezinárodních bratrů a zakladatelů Aliance³⁷⁴, odpadl a jeden za druhým vypovídá tomu nešťastnému Guillaumovi poslušnost. Ne každému je dáno vládnout světu, a pokud jde o budoucí kongresy těch pánů, všechno nasvědčuje tomu, že na nich bude ještě větší cirkus než v Haagu²⁹⁶. Naše politika vůči nim, totiž nelítostně je odhalit a pak je nechat plavat, se skvěle osvědčila. Poté, co se k nim Belgie obrátila zády a v Itálii odpadl

i ten poslední kousek, a při tom, jakou žalostnou úlohu hrají ve Švýcarsku (rok co rok kravál v Bernu s obligátní rvačkou), zůstává jim už jenom zbyteček španělské Aliance a ten se drží jen proto, že tam prakticky nemohou na veřejnost a potmě se dá snadno pletichařit.

Tvůj fragment v „Neue Welt“³⁷⁵ mě velice potěšil. Měl bys v tom pokračovat, mládeži je dobré připomínat stará hnutí, jinak si myslí, že za všechno děkuje jen sama sobě.

Tvůj starý

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlin 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

[Londýn 26. března 1877]

Milý Pauli,

nemohu tenhle kuriózní dopis od Pumps odeslat, aniž bych poděkoval za ženu* i za sebe Tobě a Tvé paní za všechnu lásku a dobrotu, kterou jste prokázali naší malé. Doufám, že se naskytne příležitost oplatit Vám to, až Vaše děti vyrostou.

Kdy přijedeš? Schorlemmer se dušuje, že do léta *musíš* do Anglie, ale nic bližšího se nemůžeme dovědět; a přece by nám bylo velice příjemné, kdybychom alespoň přibližně věděli, kdy se asi objevíš. Pokoj máš připraven; kdybys přijel teď koncem týdne, mohl by Schorlemmer využít prázdnin a také sem zajet.

Byli jsme 3 týdny v Brightonu⁶², což ženě udělalo hrozně dobře, zesílila víc než po celém tom loňském dlouhém léčení u moře a cestování¹⁷, a to na tom byla hodně špatně. Jenom kdyby to vydrželo do léta.

Po všech těch tahanicích se to na Východě přece jen začne zřejmě řezat⁸⁶ a já budu jenom rád, když Rusové dostanou napráskáno. Turci jsou zvláštní druh lidí, na který neplatí evropská měřítka, a postavení mezi Dunajem a Balkánem s jeho pevnostmi předčí co do síly snad jen postavení Mety-Štrasburk-Mohuč-Koblenc. Rusové si tam mohou ještě pěkně vylámat zuby.

* Lizzy Burnsovou.

A teď srdečné pozdravy paní, dětem i Tobě od mé ženy a od

Tvého

B. Engelse

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna³⁷⁶

[Poštovní razítko: Londýn 27. března 1877]

Milý příteli,

mohl byste mi sdělit Ignatjevovo křestní jméno a nějaké podrobnosti o jeho rodině a o něm? Pokud jde o jeho politická hrdinství, jsem o nich více méně informován.

V Moskvě došlo k pěknému obchodnímu a průmyslovému krachu.

Váš oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna³⁷⁷

[Poštovní razítko: Londýn 29. března 1877]

Milý příteli,

děkuji Vám srdečně za informaci, kterou jsem dostal včera večer. Neumíte si představit, jak zbabělý a váhavý je ten „svobodný“ anglický tisk. To je jediný důvod, proč Vás ještě nemohu definitivně informovat o osudu Vašeho článku³⁶⁹.

Váš oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 11. dubna 1877

Milý Bracke,

Váš titulní list je dobrý; jenom tam musíte místo „text“ dát „původní text“ nebo také jen „originál“ — jak budete chtít.³⁷⁸

Vracím s těmito řádky zároveň první arch korektur; jde to, ta slečinka* se přes rozmrzelost, kterou mi dala najevo, drží dost přesně mých oprav. Sem tam ale nadělá chyby, které přesahují všechny meze. Na str. 14 stojí: „Naštěstí teď neurčitá zpráva vylomila dveře.“ Jak může „zpráva“, navíc ještě „neurčitá“, vylomit dveře? Ve francouzštině je „une vague nouvelle“, což ovšem znamená „nová vlna“ (lidí)!

Zatím to také šlo s tím překladem zatraceně pomalu.

Mohl byste mi poslat přibližný seznam publikací, které vyšly v posledních letech v Německu o tamější obchodní a průmyslové krizi³⁷⁹?

Při vaší nemoci je hlavní mít „dobrého“ lékaře. Jenom to neberte na lehkou váhu. Ze začátku se to dá léčit snadno; ale když se včas nezasáhne, je to pak zlá nemoc.

Engels je velmi nespokojen s tím, jak „Vorwärts“ otiskuje jeho práci proti Dühringovi²¹. Nejdřív ho k tomu doslova přinutili, a teď se vůbec nedrží dohodnutých podmínek. Za volební kampaně²⁷⁷, kdy nikdo nic nečetl, sloužily jeho články jenom k zaplnění místa; později se tisknou malé útržky, kousek tento týden, další za 2 nebo

* Isolde Kurzová.

3 týdny, takže čtenáři (hlavně dělnickému) uniká souvislost. Engels napsal Liebknechtovi varovný dopis*. Myslí si, že to dělají úmyslně, že se dali zastrašit hrstkou přívrženců pana Dühninga. Bylo by úplně přirozené, kdyby tíž pitomci, kteří nejdřív křičeli po „umlčení“ toho bohapustého blázna, chtěli teď umlčet kritiku. Pan Most nemá co mluvit o přílišném rozsahu článků. Jeho obhajoba Dühninga, která se na štěstí pro něj nedostala do tisku²⁶, byla velmi, velmi dlouhá, a jestliže si pan Most nevšiml, že nejenom obyčejní dělníci a třeba bývalí dělníci jako on, kteří si namlouvají, že v kratičkém čase všechno zvládli a o všem mohou pronášet svrchované soudy, nýbrž i opravdu vědecky vzdělaní lidé se mohou z Engelsova pozitivního výkladu mnohému naučit, pak mi nezbyvá, než povzdechnout nad jeho soudností.

Se srdečným pozdravem

Váš

K. M.

PS. Slečna Kurzová překládá: „l'expropriation de toutes les denrées de première nécessité“**, čímž se míní vyvlastnění vládou či přivlastnění veřejností, jako „veřejné zcizení“, čímž tomu dává úplně nesprávný smysl (str. 16).

rationnement = přidělové zásobování (jako u obležené pevnosti nebo na lodi, které docházejí potravin) překládá jako „zásobování všech občanů“ (str. 16). Bere tak první slovo, které ji napadne, ať už dává správný smysl, nebo ne.

Rovněž na str. 16 překládá „pour faire lever les provinces“ jako „aby v provincii provedli odvody“, zatímco má být: „aby provincie (ne „provincii“) zburcovali k povstání.“

Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 308.

** vyvlastnění všech předmětů nezbytné potřeby.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

(Koncept)

[Londýn 11. dubna 1877]

Milý Liebknechte,

dnes jsem dostal Tvůj dopis z 9. Je to pořád ta stará písnička. Nejdřív naslibuješ všechno možné, potom se stane pravý opak, a když si pak postěžuji, 14 dní mlčíš, a pak — žes měl moc práce a abych Ti dal laskavě s těmi zbytečnými výčitkami pokoj. Čili máš-li škodu, o posměch se nestarej.³⁸⁰ Přihodilo se to tolikrát, že už nedopustím, aby mi ještě někdy vyvedli takový kousek.

Můj včerejší dopis³⁹, který bude zítra ráno v Lipsku, dostaneš v pátek 13. a já očekávám, že mi na mé otázky obratem odpovíš. Moje odpověď na Tvé otázky bude záviset na této Tvé odpovědi, tj. pokud pak bude ještě vůbec třeba, abych odpovídal.

Nedostanu-li do úterka 17. do večera Tvou odpověď nebo nebude-li postačující, nemohu už na Tebe brát ohled a postarám se sám o to, aby se s mými zbývajícimi články²¹ nenakládalo tak špatně jako dosud. Přičemž se v dalším průběhu může velmi snadno stát, že dřív nebo později budu nucen celou tu historii zveřejnit.

Tvůj
E.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 17. dubna 1877

Milý příteli,

zprostředkovatel mi právě předal honorář ve výši 2 liber 10 šilinků, který Vám dluží „*Vanity Fair*“³⁷¹; posílám Vám jej přílohou poštovní poukázkou.

Váš dopis mě opravdu udivil. Dal jste si na mou žádost* — a to hned — práci nejenom s tím otištěným článkem, ale i s rukopisem pro toho poslance³⁷⁰, a jste mi za to zavázán! Naopak, zavázán jsem já Vám.

O té Piově aféře³⁸¹ si můžeme popovídat, až splníte svůj slib a přijdete se za mnou podívat.

Váš oddaný

Karel Marx

Chtějí-li na poštovním úřadě jméno „odesílatele“, musíte udat moje jméno a mou adresu.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz tento svazek, str. 298.

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 21. dubna 1877

Milý Bracke,
zaznamenal jsem Vám opět na přiložený list nejhrubší chyby Kurzové.³¹⁴

Napsal jsem slečně Kurzové před několika měsíci na závěr své korespondence s ní, že mohu — pro nedostatek času — korigovat jen věcné chyby, jaké se nutně musí přihodit každému cizinci, který nezná dopodrobna francouzské poměry — ne ale obyčejné chyby v překladu.

Nebude-li proto postupovat pečlivěji (obětuji ještě čas na 1 nebo 2 archy korektur), budete si muset sehnat nějakého korektora, který tomu rozumí po odborné stránce, a zaplatit mu z překladatelčina honoráře.

Vysvětlíte jednou provždy, že *všechny poznámky*, pokud není výslovně uvedeno jinak, pocházejí od Lissagaraye. Ušetříte si tím náklady, protože nebudete muset na každou stránku několikrát vysadit *Pozn. aut.*

Váš plán pustit do světa můj obraz podle té karikatury od Lachâtra³⁸² mě nijak nenadchl.

Jsou obavy, že Prusko uzavřelo s Ruskem tajnou smlouvu³⁸³; bez ní by Rusko nemohlo vtrhnout do Rumunska.³⁸⁴ Dělnický tisk se příliš málo zabývá východní otázkou a zapomíná, že politika vlády si svévolně zahrává s životem a penězi národa.

V každém případě by se mělo připravit včas veřejné mínění mezi dělníky, maloburžoy atd. natolik, aby pruská vláda nemohla

jen tak snadno zaplést Německo (třeba s plánem, že dostane od Ruska kousek Polska nebo že se odškodní na Rakousku) do války *ve prospěch Ruska* nebo jen vykonávat za tím účelem nátlak na Rakousko.

Se srdečným pozdravem

Váš
K. M.

Ke str. 17: Mandat tacite překládá ta naše krasavice „*němý mandát*“, což je nesmysl; v němčině se snad může říci „tiché dohody“, ale nikdy němé. Ale v téže větě je dokonce „*démarche de Ferrières*“, čímž se míní cesta Julese Favra do Ferrières, kde byl Bismarck, přeloženo jako „*Ferrièresův krok*“, tedy z místa Ferrières se dělá *osoba*!

Ke str. 18: vynechává dějiště bitvy „u Chevilly“.

Tamtéž: „Trochu... lui fit une belle Conférence.“ Překládá: „*mu* udělal pěknou konferenci“; školácky doslovné, ale v němčině to nedává smysl.

Ke str. 20: l'Hôtel de Ville překládá „radnice“; znamená to zářijovou vládu, jež sídlila v „Hôtel de Ville“.

Tamtéž: à ce lancé je přeloženo zase úplně školácky: „*při tomto vrhu* zařvala celá smečka“. Co to má německy znamenat: „*při tomto vrhu* (jakém?) zařvala atd.?; *lancé* se tady musí přeložit: „štvavá výzva“.

Tamtéž: „D'autres tocsins éclatent“, překládá: „Nové“ (proč ne staré?) „*zvony se rozhoupaly na poplach (!)*“ — Smysl je ten, že se rozletěla zpráva o nových pohromách. Už to slovo „*éclatent*“ a celá souvislost jí musely ukázat, že píše nesmysl.

Na str. 25 dělá slečna z „Cordeliers“ staré francouzské revoluce, uvedených v textu, neexistující „františkány“. To jí ještě nestačí, a tak udělá z „*le prolétariat de la petite bourgeoisie*“ — proletariátu maloburžoazie — „proletariát, maloburžoazii“. To je vyslovená nedbalost!

Ke str. 26: contre-maîtres překládá jako *vrchní lodníci*, zatímco to zde znamená *dělovodoucí, a chefs d'ateliers* jsou vedoucí průmyslových závodů.

Ke str. 30: „Paris capitulait avant le 15 sans l'irritation des patriotes.“

Kurzová překládá: „Paříž kapitulovala před 15., aniž to vlastence pobouřilo.“ To by bylo správné, kdyby v originále stálo: „Paris capitulait atd. sans l'irritation de la part des patriotes“ (místo: „sans l'irritation des patriotes“, jak je to tady).

Smysl je tedy právě opačný, tj. „Nebýt pobouření vlastenců, Paříž by do 15. kapitulovala.“

U téhle velmi jednoduché věty je znova vidět ta neodpustitelná nedbalost.

Ke str. 32: „Jules Favre demandait à Trochu sa démission.“

Kurzová překládá: „Jules Favre požádal Trochuho o propuštění.“ Protože se člověk sám *nepropouští* ze svého úřadu, nýbrž jej propouštějí jeho představení, mohla by tato věta znamenat jen to, že Jules Favre chtěl, aby jej Trochu propustil z jeho funkce. Ve skutečnosti však Jules Favre od něho žádal, aby se (Trochu) *poděkoval*, jak se také „démission“ doslovně překládá.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna³⁸⁵

[Poštovní razítko: Londýn 21. dubna 1877]

Milý příteli,

čekáme Vás zítra (v neděli) k obědu (ve 2 hodiny).

Ve spěchu a s pozdravy od paní Marxové.

Váš

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels B. Lindheimerovi

do Londýna³⁸⁶

(Koncept)

[Londýn] 21. 4. 77

Panu B. Lindheimerovi.

Když jste byl naposled u mne, řekl jsem Vám výslovně, že ta libra šterlinků, kterou jsem Vám půjčil, je všechno, co pro Vás mohu udělat, a Vy sám jste to prohlásil za samozřejmé. Nemohu od toho ustoupit tím spíše, že můžete podle svých vlastních slov dostat kdykoli peníze od svých přátel v City, jenom se s tím na ně nerad obracíte. Ale rozumně vzato, požádáte-li o půjčku své přátele, kteří Vás a Vaše poměry znají a kterým jste byl doporučen, nemůže Vám to přece přijít víc zatěžko, než když o ni požádáte mne, který jsem pro Vás cizím člověkem, stejně jako jste cizí Vy pro mne. V žádném případě Vás nemohu tohoto kroku ušetřit, protože už mám tak dost co dělat, abych tu a tam vypomohl straníkům, kteří nemají v City nikoho, kdo by jim půjčil, a žádám Vás proto stejně zdvořile jako rozhodně, abyste toto považoval za *mé poslední slovo*.

S veškerou úctou.

E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněníja,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 23. dubna 1877
(výročí Shakespearova narození)

Milý příteli,
posílám Vám jménem své dcery Tussy vstupenku (pro dvě osoby) na křesla v *Lyceum Theatre*. Je to na dnešní představení (pondělní). Dávají Richarda III. Bylo by dobré, kdybyste přišel něco po sedmé.

Váš oddaný
Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

Londýn 24. dubna 1877

Milý Bracke,

to klišé z Paříže sotva dostanete, protože Lachâtre emigroval; jeho podnik dala vláda pod nucenou správu a administrátor* je arcireakcionář, který dělá co může, aby nakladatelství zruinoval. Portrét stojí ostatně za starou belu a Marx na něm není vůbec k poznání,³⁸² můžeme Vám poslat lepší fotografii, budete-li chtít. Ten životopis Vám rád napíšu³⁸⁷, řekněte mi, kolik stran kalendáře to má minimálně a maximálně mít, abych věděl, s jakým asi rozsahem počítat, a také, kdy bych to měl dodat.

Ty tři stenografické zprávy jsem dostal a děkuji za ně, škoda jen, že jste neměl lepší téma; když se člověk musí stále odvolávat na svědky, kteří zatím ještě tají svá jména, nestojí si právě pevně. Účelu však bylo přesto dosaženo, protože o příznivém ohlasu *ve veřejnosti* nemůže být pochyb. Bebelova řeč je vynikající, jasná, věcná a výstižná.³⁸⁸

Vůbec by mě nenapadlo přičítat to dühringovským vlivům, kdyby mi Liebknecht nalil pár slovy čistého vína a slíbil nápravu.³⁸⁹ Pozitivně jsme se dohodli, že každý týden vyjde jeden článek; když jsem si stěžoval, že se úmluva nedodržuje,³⁹ nechal mě Liebknecht čekat přes 10 dní, kdy se neukázalo sebemenší zlepšení, přestože byl v Lipsku, a nakonec mi napsal, abych si ty své zbytečné výčitky nechal — to bylo všechno, že by se v budoucnu něco zlepšilo, o tom ani slovo. A protože vůbec nevím, jaký vliv mají teď na redakci jiní lidé, nezbylo mi nic jiného než tyto vlivy předpokládat a donutit Liebknechta ultimátem, aby dodržel, co

* Adolphe Quët.

slíbil.* Napsal jsem mu, že může mé dopisy v této věci ukázat *každému*, má-li chuť, a tak, pokud na mně záleží, jsou Vám k dispozici. Tady mě lidé doslova zahrnují výčitkami, proč *já* připouštím, aby se ty články tiskly vyložené jako vata, že si pak nikdo nemůže pamatovat souvislost. A když uvážíte, že se už nejméně poštěstí opakuje stejná historie — nejdřív mi toho moc krásně a závazně naslibují, a pak se pravidelně stane pravý opak — pochopíte, že toho má člověk nakonec dost.

Rusové jsou tedy v Bukurešti.³⁸⁴ Doufejme, že Turci obsadí hned všechna místa na rumunském břehu, která leží proti jejich dunajským pevnostem, a udělají z nich předmostí. Hlavně Calafat (Vidin), Giurgiu (Ruščuk**) a Călărăsi (Silistra). To by Rusy donutilo, aby oblehli tyto pevnosti na *obou* březích, tj. s *dvojnásobným* počtem vojáků, a připravilo by je to o hodně času. Ale každý voják, kterého Rusové musí nechat v Rumunsku, znamená, že Turci mohou proti nim snáze operovat ve volném poli a znemožnit jim dobytí pevností. Právě tak doufám, že Abd-ul-Kerím pošle, jak slíbil, do Rumunska 20 000 Čerkesů, aby tam zničili železnice a sehnali pořádné zásoby píce. Strousberg si počínal opravdu záslužně, když tak skvěle zfušoval rumunské železnice, že už teď vypovídají Rusům službu.

K živnostenskému řádu. Cross, zdejší ministr vnitra, předložil návrh zákona, v němž se všechny ty početné a někdy i navzájem si odporující zákony o omezení pracovní doby sjednocují v jeden zákon, což teprve umožňuje jejich provádění.³⁹⁰ Pokusím se to sehnat a pošlu to Vám nebo Lieb knechtovi, aby ti liberální oslové konečně jednou viděli, s čím se tady odváží přijít konzervativní ministr.

Na poště budou zavírat a je čas k jídlu. Zdravím všechny přátele.

Váš

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 308.

** Bulharský název: Ruse.

Engels B. Lindheimerovi

do Londýna³⁹¹

(Koncept)

26. 4. 77*

Panu B. Lindheimerovi.

To, co jste mi zpočátku vyprávěl o svých příbuzných a známotech v City, je v tak naprostém rozporu se vším, co mi sdělujete teď, že bohužel už nemohu Vaším slovům důvěřovat. Jestliže Vám Vaši příbuzní nechtějí svěřit ani peníze na cestu a Vaši údajní přátelé z City Vás bez řeči odkazují na německou společnost, musí to ve mě vzbuzovat tím větší nedůvěru. Straníky, na něž se odvoláváte**, neznám, a jejich všeobecné svědectví by vzhledem k těmto faktům stejně nemělo valný význam. Lituji proto, že v této záležitosti už pro Vás nemohu nic udělat.

V úctě

Pozdější Engelsova poznámka

1877. Ten dotěra Lindheimer.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise: 76.

** Hoffmann a Immhof.

Engels B. Lindheimerovi

do Londýna³⁹²

(Koncept)

[Londýn 3. nebo 4. května 1877]

Opravdu nechápu, proč bych Vám měl opatřit peníze na cestu právě já. Musel jste sám vědět, jak dlouho vystačíte se svými prostředky a kdy se máte vrátit, protože jste sem přijel spekulovat, a vůbec ne jako dělník. Uplyne čas a přijdete pak za mnou, kterého osobně vůbec neznáte, abych Vám pomohl. Nepředložíte mi jediný papír, z něhož bych se dověděl něco o Vás nebo o Vašem postavení, neboť stranická legitimace nemůže sloužit tomuto účelu. To, co jste vyprávěl o svém postavení a známostech, je v příkrém rozporu s tím, co jste mi byl později nucen sdělit. Konečně se snažíte vynutit si se mnou u mne doma schůzku, a to takovým způsobem, který mne nutí zavřít před Vámi dveře.

Jestliže Vám přesto posílám na Gower Street Office poštovní poukázku na 1 libru šterlinků, pak jenom proto, abych Vám dal poslední příležitost dokázat mi, že si zasloužíte lepší zacházení než to, k němuž jste mě zatím nutil. Prosím o laskavé potvrzení příjmu.

V úctě

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd, sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 26. května 1877*

Milý Bracke,

zásilka, na niž čeká slečna Kurzová, byla dnes odeslána z Londýna. Příští týden dostane (myslím že kromě dodatku) *všechny* změny, které jí má Lissagaray ještě poslat.³¹⁴

Jinak bych rád upozornil na toto:

1. Kurzová by Vám měla *samozřejmě posílat* zároveň se *svojím rukopisem* vždycky také to, co dostala *jako rukopis od Lissagaraye*. Jak ji mám při tom jejím mistrovském překládání (viz několik *málo* nových ukázek na rubu) bez Lissagarayova rukopisu kontrolovat? Určitě se tam takhle už vloudily všelijaké nepřesnosti.

2. mohlo by ji přece napadnout, že Lissagaray ten rukopis potřebuje pro své druhé francouzské vydání.

Vcelku je překlad, pokud není přímo nesprávný, často neobratný, filistrovský a kožený. Ale to bude možná do určité míry vyhovat německému vkusu.

Se srdečným pozdravem

Váš

K. M.

Trvejte tedy laskavě na tom, aby Vám Kurzová poslala *za prvé* (k vrácení Lissagarayovi) Lissagarayův rukopis, který už přeložila (můžete mi ho poslat s korekturami), a *za druhé* aby rukopis,

* V rukopise: 1876.

kteřý teprve překládá, přiložila vždycky k vlastnímu rukopisu, abych tak mohl porovnat překlad s originálem. Vcelku není ten rukopis s doplňky nijak obsáhlý.

Pasáž na straně 73, kterou jsem tak zmaloval, je třeba číst takto:

„Toto osvobození očekával [lid] od autonomní Komuny, jež atd. atd. by spravovala své záležitosti nezávisle v mezích, které si vyžaduje zachování jednoty národa. Místo představitele, který může atd., měl atd. Proti onomu monarchickému výrůstku společnosti, ‚státu‘, jež stravuje atd., zastupuje zvláštní třídní zájmy, jež atd., postavil delegaci komun nadaných svým vlastním životem, která měla atd., aby spravoval obecné národní zájmy.“

Ukázky

Str. 49: „A l'appel de son nom il a voulu répondre“ překládá slečna Kurzová: „Chtěl se řídit výzvou, jež mu byla adresována.“ Vyložená blbost! Znamená to: „Když vyvolali jeho jméno, chtěl odpovědět atd.“

Tamtéž: „les yeux... brillants de foi républicaine“; *foi* zde neznamená věrnost (což ostatně neznamená nikdy kromě smyslu: na mou věru [ma foi]), nýbrž *víru*, *přesvědčení* atd. Nechal jsem to podle originálu, protože takové fráze v němčině vůbec nemilují; nezáleží tedy na tom, zda je tam X místo U.

Str. 51: „des intrigants bourgeois qui couraient après la députation“. Kurzová překládá „kteří běhali za deputací“. Primán by to nemohl přeložit hůř.

Str. 51: „pour statuer en cas de doubles nominations“ překládá Kurzová do nebe volajícím způsobem: „aby v nezbytném případě“ (co to má být?) „určili dvojí jmenování“!!! Má být: „aby rozhodli v případě dvojího jmenování“.

Str. 54: „une permanence“ překládá jako „permanentní zasedání“ (co to k čertu je?). Jde o „stálý výbor“.

Str. 59: místo „propadlé směnky“ překládá „propadlé obchodní artikly“ (!!!)

Str. 70: „L'intelligence atd. de la bourgeoisie de cette époque“ pře-

kládá „velkých buržoů *z tohoto okamžiku* (!) Epoque je právě tak málo *okamžikem* v čase jako čára *bodem* v prostoru.

Str. 75: „C'est que la première note est juste“ překládá: „Bylo to tím, že *první účet* (!) byl správný“; znamená to, že hned na počátku vystihli či nasadili správný tón.

Str. 90: „plumitifs“ — „pisálkové“ překládá jako *soudní protokoly!!!*

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

Londýn 25. června 77

Milý Bracke,

děkuji Vám srdečně za Vaši rimesu na *15 liber, 1 šilink a 2 penny* na úroky, je Vám s díky připsána k dobru.

Těch 30 marek honoráře³⁹³ převedte na Váš volební fond, aby se trochu ulevilo mému svědomí.

S tím příštím „Kalendářem“ nebudeme zatím spěchat. Vždyť na to máme málem ještě rok.³⁹⁴

Dnes odesílám do Lipska začátek „Dühringa, Economie“²¹. Liebknecht tvrdí, že usnesení sjezdu se *mých* článků vůbec netýká.⁹⁸ Já to musím předpokládat také, protože sjezd přece není oprávněn rozhodovat jednostranně o mých člancích nebo zrušit bez mého souhlasu závazek, který vůči mně převzal Liebknecht v souhlase s usnesením loňského sjezdu³⁹⁵.

Ty nemoci Vás ale sužují jen což. Člověk by skoro řekl, že v tom Brunšviku musí být příšerně nezdravé podnebí. Pakostnice, revmatismus, osypky a navíc ještě nějaká neznámá nemoc, nad tím už vstávají vlasy na hlavě! Doufejme, že to všechno dobře dopadne.

Jak musí být ten Helmholtz až trapně malicherný, že se vůbec rozčiluje nad výroky nějakého Dühringa, a to ještě takovým způsobem, že postaví berlínskou fakultu před alternativu: buď půjde Dühring, nebo půjdu já!¹²⁰ Jako by všechny ty Dühringovy spisy s celou svou zběsilou závistivostí vážily ve vědě třeba jen jediný pšouk! Ovšem, Helmholtz je sice vynikající experimentátor, ale

jako myslitel Dühringa nijak nepředčí. A pak v německém profesovi dosahuje německé maloměstáctví a šosáctví svého nejvyššího bodu, a to zejména v Berlíně. Kde jinde by mohl člověk například Virchowova vědeckého věhlasu spatřovat vrchol své ctižádosti v tom — že se stane obecním starším!

Budete se ještě divit, co v těch Turcích vězí.³⁹⁶ Kéž bychom měli v Německu takový parlament, jaký mají v Cařihradě! Dokud je masa lidu — tady to znamená tureckého rolníka a dokonce i středního tureckého statkáře — zdravá, a ona zdravá je, může takové orientální společenství přestat přímo neuvěřitelné nárazy. Čtyři sta let korupce v hlavním městě, dědictví po Byzantincích, by každý jiný národ zahubilo — ale Turkům stačí jen shodit hořejší vrstvu a mohou se s Ruskem směle měřit. Zrada, prodejnost vojévůdců a velitelů pevností, promrhání peněz určených na armádu, zpronevěry všeho druhu, všechno to, co by každý jiný stát zruinovalo — toho všeho je ovšem v Turecku vrchovatě, ale ne zase tolik, aby na to zahynulo. Turkům hrozí jediné nebezpečí, totiž vměšování evropské diplomacie a hlavně Angličanů, kteří je zrazují od energického použití jejich bojových prostředků a chtějí po nich, aby si dali líbit naprosto neslýchané provokace. Tak třeba když Rumuni pustí do země Rusy³⁸⁴, mají prý to Turci pokládat za akt *neutrality* a nemají prý obsazovat a opevňovat na valašském území předmostí svých pevností* — jenom to ne! To by bylo porušení rumunské neutrality! A Turci byli natolik dobromyslní, že se dali těmhle anglickými a rakouskými frázemi přesvědčit, a oslabili tím obratyschopnost svých dunajských pevností víc než o polovinu!

Přechodem přes Dunaj u Mäcinu, který jsem Marxovi předpověděl už před 3 týdny, Rusové sami doznali, že nejsou schopni vynutit si přechod tam, kde by z něho měli nějaký užitek, totiž nad Dobrudžou.¹⁴⁹ Musí poslat přes Dobrudžu nejméně 2—3 armádní sbory, chtějí-li se zmocnit postavení Cernāvoda-Constanta — a já bych moc rád věděl, jak je tam chtějí zásobovat a kolik z nich dorazí k cíli. K téhle akci přinutila Rusy porážka Černohorců, kterou nemohli prostě přejít a nic neudělat. Tažení se snad teď

* Viz tento svazek, str. 317.

dostane do pohybu, a Rusové si musí vybrat: buď poslat přes Dunaj tolik vojska, kolik ho tam z vojenského hlediska potřebují — a tolik vojáků tam neuživí; anebo jich tam poslat méně, ne více, než stačí zásobovat, a pak se tažení brzo zastaví. Přesto budou Rusové v nejbližší době dosahovat i na Dunaji jednoho úspěchu za druhým — ale to všechno nebude vůbec nic znamenat.

Srdečný pozdrav od Vašeho

B. E.

*Poprvé otištěno v listu
„Braunschweiger Volksfreund“,
1877, čís. 148*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 2. července 77

Milý Liebknechte,

ušetřil bys nám oběma spoustu zbytečného zlobení, kdybys mi byl hned prostě sdělil, že ta příloha bude vycházet *už teď* a že chceš mé články otiskovat v ní. Podle Tvých dřívějších dopisů jsem musel předpokládat, že příloha může vycházet nejdřív od října a navíc že už splyne s *revu** ohlášenou na tuto dobu; musel jsem si tedy myslet, že hodláš otiskovat pokračování článků *navzdory* usnesení⁹⁸ přímo ve „Vorwärts“. Proto všechny ty pochybnosti, za takových předpokladů víc než oprávněné.

Poslal jsem Rammovi 3 články a píši mu dnes pro jistotu ještě jednou, že je mohou otisknout v příloze. Čtvrtý článek je hotový, na pátém dělám. Bohužel mě pořád něco vyrušuje a zdržuje, musím pozítří na pár dní do Manchesteru⁹¹, pak zase k moři⁹⁰ kvůli ženě, která postonává, tam však budu moci několik hodin denně pracovat.

Pokud jde o Urquharta, učinili jsme kroky, abychom si opatřili materiál.³⁹⁷

S tím souzením, respektive odsuzováním je to u vás zřejmě čím dál tím veselejší.¹¹⁶ Měli byste navrhnout novelu trestního zákona, aby si to odsouzení mohli odsedět či spíše odležet v noci, a ve dne aby byli na svobodě.

Nám se zdá, že „Vorwärts“ bere ty události ve Francii trochu na lehkou váhu.¹¹¹ Dělníků se to ovšem bezprostředně netýká a

* „Die Zukunft“.

oni to vědí a říkají: teď je řada na vás, páni buržoové, ukažte, co umíte! Jenže pro vývoj Francie je svrchovaně důležité, že nynější přestávka před dalším hnutím dělníků probíhá za režimu buržoazní republiky, kdy se Gambetta a spol. blamují, a ne, jak tomu bylo dosud, za císařského útisku, kdy by získali znovu popularitu a ve chvíli výbuchu by se postavili znovu do čela; že konečně přestává spor o *státní formu*, který ve Francii ztratil smysl, a republika se ukazuje jako to, čím je: jako klasická forma panství buržoazie a zároveň jeho nadcházejícího rozkladu. Ostatně vítězství reakce ve Francii byste zatraceně pocítili také v Německu.³⁹⁸

Na Dunaji jde všechno celkem dobře. Orientální, pro velké strategické operace nepoužitelná armáda, jako je turecká, naprosto nemohla Rusům zabránit v přechodu.¹⁴⁹ Zato ale taková orientální armáda nikdy nezajde na vlastní hlouposti. Uvidíme, jak budou Rusové tu svou armádu v Bulharsku živit. Jejich potíže rostou s každým krokem kupředu geometrickou řadou, a to, jak podivně se uvedla jejich *nejlepší* — kavkazská — armáda v Arménii, když se dostala do ohně, jim nevěstí nic dobrého. Mezitím rozsekají Turci Černou Horu na kaši. Což mě obzvlášť těší kvůli G. Raschovi.³⁹⁹

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Franzi Wiedovi

do Curychu

(Koncept)

[Ramsgate⁹⁰ 25. července 1877]

Velevážený pane,
musím Vás požádat o prominutí, že atd.

Pokud jde o mou spolupráci s časopisem, který chystáte,⁹² nemohu Vám nyní bohužel slíbit nic určitého. Jakmile budu hotov s kritikou Dühringa pro „Vorwärts“, budu nucen věnovat všechny své síly větší, už léta plánované samostatné práci, kterou mi zatím bránila dokončit — vedle vnějších okolností — i má spolupráce se socialistickými orgány.³⁶² Když má člověk na hřbetě 56 let, musí se už konečně rozhodnout hospodařit náležitě se svým časem, aby z těch přípravných prací nakonec ještě něco bylo. Kdyby se třeba jen jedinkrát stalo, že bych pokládal za nutné říci zas veřejně k něčemu své slovo, záleželo by na okolnostech, *kde* bych je pronesl, zda ve „Vorwärts“ nebo jinde, a v tomto druhém případě bych se rád, pokud to zatím mohu říci, obrátil z různých plánovaných „vědeckých časopisů“ nejdříve na ten Váš. Nemohu-li Vám tedy zatím slíbit nic určitějšího, připište to laskavě na vrub jen uvedeným okolnostem, a naprosto ne lhostejnosti vůči časopisu, který mě velmi zajímá, kterému přeji, aby co nejlépe prosperoval, a který jsem si už u svého knihkupce předplatil.

S projevem dokonalé úcty atd.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Natalii Liebknechtové

do Lipska

2, Adelaide Gardens,
Ramsgate⁹⁰ 31. července 1877

Vážená paní Liebknechtová,

smím Vás požádat, abyste přiložené řádky* poslala příležitostně nějakou spolehlivou cestou svému muži?⁴⁰⁰ Zakrátko budete snad už takovýchto nepříjemných úkolů ušetřena a doufám, že na delší dobu. Ženy našich přátel v Německu musí také svým podílem přispívat k boji, v němž se aktivně angažují jejich mužové, a to tak, že by se naše ženy tady v bezpečné Anglii nestačily divit. Nám se tu snadno mluví a kritizuje, zatímco v Německu hrozí za každé neopatrné nebo nerozvážně pronesené slovo vězení a dočasné přerušení rodinného života. Naštěstí se tím naše německé ženy nedávají zmást a dokazují skutky, že ta vyhlášená rozmazlenost a sentimentalita je jen specifická třídní nemoc buržoazních žen.

Se srdečnými pozdravy Vám a Vaším dětem

upřímně Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz následující dopis.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

2, Adelaide Gardens, Ramsgate⁹⁰

31. července 77

Milý Liebknechte,

dostal jsem oba Tvé dopisy z 21. a 28. Chci jen doufat, že fiasko dühringovštiny je už definitivní a že ji znovu neslátají dohromady. I tak si však utržily ostudu ty stranické tiskové orgány, které se daly poplést a přisoudily Dühringovi vědecký význam jen proto — že ho Prušáci perzekvovali!¹²⁰ A dělaly to všechny, které jsem viděl.

Vahlteich ten výrok o marxovcích a dühringovcích ovšem řekl, objevil se také vzápětí po kongresu ve všech listech, jež uveřejnily jeho řeč na veřejné schůzi (kde jej pronesl).⁴⁰¹ Nemyslím si také, že to zapře. Teď sice sedí ve vězení, ale to pro mne ještě není důvod, proč ho dělat lepším, než je.

Elisée Reclus je obyčejný kompilátor*, nic víc na něm není. Protože on a jeho bratr** byli *spoluzakladatelé* tajné Aliance³³⁶, může Ti o ní, bude-li chtít, povědět víc než Ty jemu. Je-li u těch lidiček, nebo ne, na tom vůbec nesejde, politicky je to popleta a impotent.

Nikdy jsem neřekl, že *masa* vašich lidí nestojí o skutečnou vědu. Mluvil jsem o *straně* a ta je taková, jak se sama představuje před veřejností, v tisku a na sjezdech.¹⁰¹ A tam teď vládou nedoukové a bývalí dělníci, kteří si hrají na literáty. Jestliže tihle

* Viz tento svazek, str. 91.

** Michel Elie Reclus.

lidé tvoří jen nepatrnou menšinu, jak říkáš, musíte na ně zřejmě brát ohled jen proto, že každý z nich má své přívržence. Morální a intelektuální úpadek strany se datuje od sloučení²²⁵ a dalo se mu zabránit, kdyby se tehdy bylo projevilo trochu víc zdrženlivosti a rozumu. Zdravá strana časem ledacos zase vypotí, ale je to dlouhý a obtížný proces, a zdraví mas určitě není důvod k tomu, aby se jim zbytečně očkovala nemoc.

„Zukunft“ měla štěstí, že Tvůj dopis přišel ještě včas, abych zadržel — a byl jsem už rozhodnut — svou odpověď na výzvu ke spolupráci.¹³¹ Výzva nějaké *úplně anonymní* redakce¹¹⁷, která nemůže zaručit svou vědeckost ničím jiným než usnesením sjezdu¹¹⁸, jako by sjezd mohl propůjčovat vědecký charakter! Jak si může někdo myslet, že budeme svěřovat své rukopisy úplně anonymním lidem, kteří jsou možná nejhorší dühringovci!

Ríkáš, že jedním z redaktorů je Wiede. Ten mne ale ještě 20. t. m. vyzývá ke spolupráci s revuí, kterou chce založit *v Curychu*!⁹²

Zkrátka mám už téhle motanice plné zuby, takhle se ustavičně pouštět do nepromyšlených a ukvapených podniků. Naprosto nutně musím teď konečně dodělat své vlastní větší práce³⁶², a už proto se nemohu vázat žádnými sliby. „Dühringa“²¹ ještě dokončím, ale pak budu psát články jenom tehdy, když to budu sám pokládat za naléhavě nutné; a kdyby se našel nějaký časopis, který by *nebyl* stranickým orgánem, dal bych mu přednost, aby se o mně zase nedeбатovalo na sjezdech⁹⁸. Neexistuje teď žádné fórum pro vědecké práce a já mám jedné zkušenosti dost.

Měl bys jet do Gentu⁴⁰² a odtamtud zajet do Londýna⁴⁰³, my do Gentu určitě nepojedeme, nač bychom se byli jinak v Haagu²⁹⁶ vzdávali praktické činnosti? Přes Antverpy jsi v Londýně hned a velmi levně a pokoj máš u mne vždycky k dispozici.

Musím končit, dává se na stůl.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 1. srpna 1877

Milý Bracke,

odjíždím koncem tohoto nebo začátkem příštího týdne z Londýna na kontinent, protože můj zdravotní stav vyžaduje, abych se léčil.¹⁰⁶ Po tu dobu nesmím vůbec nic dělat, a tak si musíte najít na revizi překladu Lissagarayovy knihy³¹⁴ někoho jiného, protože *bez revize* se to nedá tisknout. (Snad by Vám mohl někoho doporučit C. Hirsch.)

Ten měsíc přerušení, bez jakékoli zprávy od Vás, Lissagaraye přirozeně nijak nenadchl a já pokládám jeho stížnosti za plně oprávněné.

Váš hluboce oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

Londýn 8. srpna 77

Milý Bracke,

Váš dopis jsem dostal. Dnes odjíždím.¹⁰⁶ Dostanete za pár dní (možná už za 2) dopis do Emsu *poste restante*.

S Engelsem počítat nemůžete⁴⁰⁴; je u moře v lázních⁹⁰ a pak hned zase někam jede, snad na Jersey, na Man nebo bůhví kam.¹⁴³ Kromě toho chce tu trochu času, která mu — za těchto okolností — zbývá na práci, plně věnovat něčemu jinému.

Pokud jde o B. Beckera, musím *absolutně protestovat proti tomu, aby byl čímkoli pověřován v souvislosti s Lissagarayovou prací*³¹⁴. Nadával na mne a Engelse — nemluvě o Vás — v Paříži, až se hory zelenaly, pokračuje v tom teď v Londýně (kde je už 2 měsíce) a dává si dobrý pozor, aby mi nepřišel na oči. A všechen ten vztek — jak jsem byl informován už z Paříže — právě kvůli tomu, že vydáváte Lissagarayovu knihu! Na jeho nadávkách a intrikách mi ani trochu nesejde, ale nemohu za žádných okolností dovolit, aby tohle individuum mohlo zasahovat do čehokoli, co se týká Lissagaraye.

Pokud jde o Isoldu*, vyzná se zřejmě líp ve ždímání peněz než v překládání.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Isoldu Kurzovou.

Marx Maltmanu Barrymu

do Londýna

[Neuenahr] 15. srpna 1877

Milý Barry,

moje adresa je: Dr. K. Marx, Hotel Flora, **Neuenahr**, *Pohrnýnské Prusko*.¹⁰⁶ Neuenahr je název vesnice, tyhle lázně to nedotáhly ani na městys. Je úplně odříznut od světa; v celém údolí Ahry nejsou žádné železnice.

Přečetl jsem si v „*Times*“ — v čítárně lázeňského domu — že jste uveřejnil oznámení o chystané akci ve východní otázce.⁴⁰⁵ Informujte mě, prosím, jaké v tom děláte pokroky.

Váš oddaný

K. M.

Budte tak laskav, vyinkasujte přiložený šek na 40 liber št. a pošlete mi je ve dvou dvacetilibrových bankovkách (přirozeně bankovkách Anglické banky), v *doporučeném dopise*, přes Ostende, na *hořejší adresu*. Píši ještě jednou jméno vesnice: Neuenahr (*Hotel Flora* je dům, kde bydlím).

*Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“,
roč. I., Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Marx Wilhelmu Brackovi

do Emsu

[Neuenahr] Hotel Flora
18. srpna 77Milý Bracke,
pošlete mi osmý arch.³¹⁴Nemohl byste sem na půl dne přijet?¹⁰⁶ Z Emsu sem není daleko.

Pokud jde o B. Beckera, snažil se nejdřív očernit Vás u Hirsche a Kauba (což jsem mu, aniž o tom věděl, překazil) a vylíčit Vás jako člověka, který jen „dělá peníze“. Žádný div, že teď sahá k opačnému manévru. Nejlepší je nedat mu najevo, že ho člověk zná.

Hirsch je absolutně spolehlivý; krajně sebeobětavý; jeho hlavní slabina — nevyzná se v lidech, takže když někdo dovede předstírat nadšení pro věc, snadno ho napálí, i když ne natrvalo.

Doufám, že Vás tu uvidím a seznámím Vás s manželkou a dcerou (nejmladší* je tu se mnou),

Váš přátelsky oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932**Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Eleanor Marxová.

Marx Wilhelmu Brackovi

do Emsu

24. srpna 1877

Hotel Flora, Neuenahr

Milý Bracke,

je mi líto, že za těchto okolností z naší schůzky sejde, jinak byste musel přerušit léčbu, *a to by nebylo dobré.*

Pustil jsem se hned do těch korektur³¹⁴, ovšem musel jsem toho zase nechat, protože přijel můj přítel profesor Schorlemmer z Manchesteru, který tu však zůstane jen pár dní.¹⁰⁶ Dopis pro Vás,³⁹ který jsem začal také *včera*, mohu dokončit, teprve až budu hotov s korekturou, protože v něm budou zároveň nějaké poznámky k ní.

A propos. Dostal jsem dnes z Londýna dopis od svého přítele Maltmana Barryho (je to Skot). Je to bývalý člen londýnské generální rady, náš nejhorlivější a nejzdatnější britský soudruh. Oznamuje mi, že pojede na kongres do Gentu⁴⁰² a chtěl by dostat *doporučení pro německé delegáty*, kdyby nějací přijeli. Jistě budete tak laskav a pošlete mi pro něj několik řádek v tomto smyslu.

Se srdečným pozdravem

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Natalii Liebknechtové

do Lipska

122, Regent's Park Road
N. W. Londýn 4. září 1877

Vážená paní Liebknechtová,

chci Vám jen narychlo odpovědět několika řádky na Váš milý dopis z 28. minulého měsíce. Liebknecht mluvil o tom, že z gentského kongresu⁴⁰² zajede do Londýna⁴⁰³; ale po svém návratu z Ramsgate⁹⁰ se dovídám, že kongres bude zasedat od 9. září (od této neděle) do 17. září (do příští neděle*). Jenže na radu lékaře odjíždím zítra se ženou na 14 dní do Skotska a po tu dobu mě sotva bude moci zastihnout nějaký dopis; v každém případě se však hodlám ve čtvrtek 20. nebo nejpozději v pátek 21. vrátit, takže Liebknecht by tady byl přinejhorším jen o několik dní dřív, i kdyby přijel už 18. Spojím se také tou dobou telegraficky s domovem, abych se dověděl o jeho příjezdu. S lidmi, kteří se nám za naší nepřítomnosti starají o dům, jsem dohodl, aby mu zajistili všechno pohodlí, pokoj má připravený už teď a jsem si jist, že mé pokyny budou splněny. Nevím jistě, zda se sem do té doby vrátí i Marx, ale podle posledních zpráv bych skoro řekl, že ano, protože z Neuenahru už odjeli a o Schwarzwald, kam zprvu zamýšleli také na nějaký čas zajet, se už nemluvilo.¹⁰⁶ Třeba o tom víte od paní Marxové víc než my tady, ale ať už je tomu jakkoli, Liebknecht si může z Gentu opatřit poslední zprávy, napíše-li pár řádek paní Lafarguové, 225, Camden Road, N. W., Londýn (Marxova druhá dcera). Kdybychom tady

* Má být: pondělí.

při jeho příjezdu nebyli, Marx ani já, může se kromě Lafargových spojit ještě s Marxovou nejstarší dcerou, paní Longuetovou, 30, Leighton Grove, Leighton Road, Kentish Town, N. W., a vyhledat našeho starého přítele Lessnera, 12, Fitzroy Street, Fitzroy Square. Longuetovi jsou teď zrovna také pryč, u moře v Yarmouthu, ale do poloviny září budou rozhodně zpátky, na den přesně to ovšem nevím.

Také si myslím, že Liebknecht *sedí* až příliš⁴⁰⁶, je sice dobře, když si z toho člověk moc nedělá, ale proto si ještě nemusí zvykat na sedavý způsob života. Je ovšem dost nejisté, zda se Vám ho podaří dostat z té služby v přední stráži (či spíše v avantgardě), když už to někdo dělá taková léta, najde v tom zalíbení a dlouhá praxe ho jistě brzy naučí, jak z těch klíček trestního zákoníku vyklouznout. Vy si ovšem jistě horoucně přejete, aby napříště netrávil všechny svůj volný čas ve vězení a všechny čas, kdy právě nesedí, v říšském sněmu nebo na cestách.

Žena srdečně opětuje Vaše milé pozdravy.

S přátelským pozdravem

Váš

B. Engels

Protože nevím, zda je Liebknecht u Vás, prosím Vás, abyste ho laskavě informovala o obsahu tohoto dopisu.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

27. září 1877

41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Milý příteli,

bohužel jsem našel Tvůj dopis teprve teď, po návratu z kontinentu (kam mě poslali lékaři)¹⁰⁶. Je proto možné, že má odpověď přijde příliš pozdě. Pokud jde o to ostatní, pater, peccavi*! Ale pro tu zatracenou *nespavost*, která mne letos sužovala, jsem psal strašně liknavě, protože každou chvíli, kdy jsem se cítil jakž takž obstojně, jsem musel bezpodmínečně věnovat práci:

Jestliže *Weydemeyer* ještě nedal „Kapitál a práci“ do tisku, rád bych se na to podíval, protože originál je plný příšerných tiskových chyb.⁴⁰⁷ Nedovedeš si představit, jak se mnou strana, tj. Kameničtí** (reprezentovaní Vahlteichem), zacházela. Dal jsem se do té práce, protože na mne Liebknecht naléhal a protože mi to také z Kamenice vylíčili jako velmi nutné, ještě než jsem odjel do Karlových Varů⁴, ačkoli jsem byl s nervy úplně na hromadě. A při té spoustě volovin, které Most (teď šťastně zakotvil u pana Dühringa; je to ješitný chlapík, a když si něco přečte, *ať je to cokoli*, je to vždycky ochoten ihned zpeněžit jako látku k nějaké publikaci) napáchal a při tom malém stanoveném rozsahu to nebyla maličkost. Ale budiž! Měsíce jsem nedostal žádnou zprávu, pak se zeptám³⁹, a Vahlteich mi

* otče, zhřešil jsem.

** Mínil se Saská Kamenice (Chemnitz), nyní Karl-Marx-Stadt.

„chladně“ odpoví, že se to sází jen po chvilkách, které *stranické* tiskárně vybudou mezi sazbou těch kamenických filistrovských prohlášení! Taková chladná nestydatost, to se mi ještě nestalo! Tisklo se to skoro rok! A když ten spisek potom vyšel, hemžil se tiskovými chybami, které komolily smysl!

Aby se neztrácel čas, bylo by snad líp, kdybyste to nejdřív vytiskli tak, jak jsi navrhoval, a já bych to pak pro druhé vydání zkorigoval už vytištěné (což je mnohem snadnější).

„*Komunistický manifest*“ zkoriguji hned s Engelsem a pak Ti ho pošlu.²⁹⁹

Ad vocem „Kapitál“ a Douai:

Za první: Má Douai vydavatele?

Za druhé. Francouzské vydání²¹⁰ mě stálo tolik času, že osobně nebudu už při žádném překladu *nijak* spolupracovat. Musíš vědět, zda Douai umí *anglicky* natolik, aby to dokázal *sám*.⁴⁰⁸ Jestliže ano, dávám mu k tomu plný souhlas a požehnání. V tom případě ale:

Za třetí: Při překladu musí vedle 2. německého vydání²¹⁸ srovnávat napořád také s *vydáním francouzským*, kde jsem připojil ledacos nového a kde jsem řadu věcí vyložil mnohem líp. Ještě *tento týden* Ti pošlu dvě věci:

1. *Výtisk francouzského vydání pro Douaie.*

2. *Seznam míst, kde se francouzské vydání nemá srovnávat s německým, ale má se překládat přímo francouzský text.*

Pan *Uriele Cagnani* z *Neapole* připravuje (podle francouzského vydání) *italské* vydání „*Kapitálu*“; vytiskne knihu na vlastní náklad a bude ji prodávat za režijní cenu. Chlapík!⁴⁰⁹

Co píšeš o Němcích, to mě vůbec neudivuje. Tady je to právě tak. Engels a já jsme se proto od celé té verbeže distancovali (Lessner také). Výjimkou je jenom jeden německý dělník, s kterým jsem se sprátelil, jeho jméno mi momentálně vypadlo z hlavy (myslím, že Weyer*); je členem Londýnské odborové rady⁴¹⁰ a prosadil jedinou rozumnou rezoluci (že dělníci mají volit jako své zástupce do Dolní sněmovny zase jenom dělníky) na tom hanebném sjezdu

* Adam Weiler.

tradeunionů v Leicesteru⁴¹¹, nad nímž si vzali patronát buržoové, mj. pan *Th. Brassey*, velký podvodník a milionář, syn pověstného železničního magnáta Brasseyho, který „podnikal“ v Evropě i Asii.

Na *gentském kongresu*⁴⁰², i když jinak nesplnil všechna očekávání, bylo dobré alespoň to, že tam Guillauma a spol. nadobro opustili jejich staří spojenci. Taktak že udrželi vlámské dělníky, aby velkého Guillauma neztloukli. Napadli je také užvančený De Paepe s Brisméem; pan John Hales rovněž. Hales se dal pod komando — *Barryho*, kterému jsem navrhl, aby tam jel jednak jako člen kongresu (jako čí delegát, to nevím), jednak jako dopisovatel (londýnského) „*Standardu*“⁴¹². Osobně nechci mít s Jungem a Halem už nikdy nic společného, ale to, že v případě Jurských dezertovali podruhé, je k prospěchu věci. Barry je tady moje prodloužená ruka; usměrňoval také zpravodaje „*Times*“ (které propustily pana *Eccaria*). Právě přes něho jsem udržoval celé měsíce *inkognito* křížovou palbu proti rusomanovi Gladstonovi v nóbl londýnském tisku („*Vanity Fair*“⁷⁶ a „*Whitehall Review*“⁸²) i v provinčním anglickém; skotském a irském tisku, odhaloval jeho čachry s ruskou agentkou Novikovovou, s ruským vyslanectvím v Londýně atd.; působil jsem přes něho rovněž na anglické poslance Dolní i Horní sněmovny; kteří by spráskli ruce nad hlavou, kdyby věděli, že ten doktor rudého teroru, jak mi říkají, byl jejich našeptávačem ve východní krizi.

Tato krize je *novým obratem* v evropských dějinách. Rusko, jehož poměry jsem studoval z *ruských* původních pramenů, neoficiálních i oficiálních (oficiální jsou přístupné jen málo lidem, ale mně je opatřili petrohradští přátelé), stojí už dlouho na prahu převratu; všechny nutné podmínky k tomu uzrály. Čáčtí Turci tento výbuch ještě o celá léta uspíšili, a to výpraskem, který od nich utržily nejen ruská armáda a ruské finance, nýbrž i sama *dynastie velící* této armádě (car*, následník trůnu** a dalších 6 Romanovců) osobně. Převrat začne *secundum artem**** konstitučním laškováním, a

* Alexandr II.

** Alexandr Alexandrovič.

*** podle všech pravidel.

pak nastane náramný mazec. Bude-li nám matka příroda aspoň trochu přát, ještě se té slávy dožijeme!

Hlouposti, které tropí ruští studenti, jsou jen symptom, sám o sobě bezvýznamný. Ale je to symptom. Všechny vrstvy ruské společnosti jsou hospodářsky, mravně a intelektuálně v úplném rozkladu.

Revoluce začne tentokrát na Východě, který byl dosud neporušenou baštou a rezervní armádou kontrarevoluce.

Pana Bismarcka ten výprask docela těšil, ale tak daleko to nemělo dojít. Příliš oslabené Rusko by přece už nemohlo, tak jako za německo-francouzské války, držet v šachu Rakousko! A kdyby tam ke všemu došlo k revoluci, kde by pak byla poslední záštita dynastie Hohenzollernů?

V této chvíli záleží všechno na tom, aby Poláci (v Polském království) zůstali zticha. Jen ať tam teď nedělají žádné vzpoury! Bismarck by ihned vyrazil a ruský šovinismus by se znovu postavil po bok cara. Vyčkají-li však Poláci klidně, až to vzplane v Petrohradě a v Moskvě, a přispěchá-li pak Bismarck v roli zachránce, dočká se Prusko — svého Mexika⁴¹³!

Vtloukal jsem to znovu a znovu do hlavy těm Polákům, kteří mají vliv mezi svými krajany a s nimiž jsem ve styku.

Ve srovnání s východní krizí má *francouzská krize*⁸⁷ zcela důležitý význam. Doufejme však, že zvítězí buržoazní republika, jinak začne stará hra nanovo a žádný národ nemůže příliš často opakovat stejné hlouposti.

Se srdečnými pozdravy, také od mé ženy,

Tvůj

Karel Marx

Postskriptum.

Ženevský notář Wessel mě informoval o té historii s *Lingenuovou*⁴¹⁴ *závěťí*.

Budeme muset (tj. my, vykonavatelé) jmenovat v Americe nějakého zmocněnce a k tomu by ses hodil jedině Ty. Především

ale potřebujeme vědět, jak ta záležitost v Americe vypadá a zda se dá ta závěť provést bez nekonečných procesů. Budu Ti vděčen, když se na to přeptáš a budeš mne pak informovat.

Poprvé otištěno v knize

*„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu⁴¹⁵

Londýn 5. října 1877

Milý Hermanne,

mám zaplatit koncem tohoto měsíce (31. října) kolem 380 liber št., a byl bych proto velmi rád, kdybys mi mohl příslušnou částku co nejdřív poukázat. Poznamenávám přitom, že bych uvítal, kdyby se to dalo zařídit tak, aby ta rimesa byla tady splatná *před* 31. (včetně třídnenní platební lhůty, aby tedy byla nominálně splatná nejpozději 27 t. m). Jinak bych při zdejších bankovních zvyklostech nemohl 31. těmi penězi disponovat a diskontovat je pro člověka, který nepůsobí v obchodě, vždycky obtížné, a někdy to dokonce není ani dost dobře možné, nechce-li s tím obtěžovat řadu jiných lidí; a mám za to, že barmenský bankovní spolek může stanovit platební lhůtu právě tak dobře na 3 dny jako na 10.

Tohle léto jsem doslova prolonošil, 7 týdnů u moře⁹⁰ a pak 14 dní ve Skotsku¹⁴³, však mi to také náramně prospělo.

Teď jistě uznáš, že jsem měl pravdu, když jsem tvrdil, že Turci mají dost sil k odporu a že Rusové jsou slabí v útoku.* Napřesrok budou Turci dvakrát tak silní, protože mohou přes zimu vycvičit své lidi. Kdyby Rusové — čemuž se mi nechce věřit — nepřesunuli svou armádu přes zimu za Dunaj, mohly by je potkat ještě horší věci. Tak třeba: když se hnou na Dunaji ledy, neberou sebemenší ohled na pontonové mosty, i když nakrásně patří ruskému carovi. Ostatně ať už to dopadne jak chce, do konce roku 1878 má

* Viz tento svazek, str. 280—281.

Rusko ústavu a s ní i druhé vydání francouzské revoluce z let 1789—1794.

Ten, kdo Turkům hlavně zabránil, aby s Rusy ještě docela jinak nezatočili, je sultánův* švagr Mahmúd Damad, Ignatjevův přítel, Ignatjev si ho už před lety koupil. Až se jednou dovíš, že byl svržen, můžeš počítat s tím, že se hned začne válčit s docela jinou energií. Právě on dal také odvolat Mehmeda Alího.

Zdravím srdečně Emmu**, děti a všechny sourozence.

Tvůj
Bedřich

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočiněňija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* sultána Abd-ul-Hámida II.
** Engelsovou.

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Londýn 12. října 1877

Milý Kugelmanne,

ve velkém spěchu (mám tady hosty, jednoho chemika z Mann-heimu* a jednoho soukromého docenta z Mnichova) Ti jenom oznamuji, jak sis přál, že jsem Tvůj dopis dostal a že panu Eckerovi, pokud mi to čas a síly dovolí, rád poskytnu informace, jakmile budu přesněji vědět, co ode mne chce.⁴¹⁶ Příliš mu asi nepomohu, protože dokonalý dělnický byt, který by na jedné straně vyhovoval všem zdravotním atd. požadavkům a na druhé straně nebyl pro dělníka příliš drahý, to je, jak víš, čtyřúhelník o třech úhlech.

Nám se tu vede velmi dobře, Marx byl v Neuenahru¹⁰⁶, játra jsou momentálně zase normální, s nervy je na tom líp, se spánkem tedy také a kdyby ho tolik nepronásledovala nachlazení, nebylo by si celkem nač stěžovat. Já sám se cítím velmi dobře, v létě jsem hodně lenošil,⁴¹⁷ nato fůra návštěv, ale příští týden bych se rád dostal zase k práci.

Se srdečným pozdravem

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněňija,
1. vyd., sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* pravděpodobně Philippa Pauliho.

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Londýn 13. října 1877

Milý Hermanne,

bude mi plně vyhovovat, když mi sem budou ty peníze poukázány tak, jak jsi uvedl, ale musí to být **30.** Musí totiž projít mou bankou a tam mi je připsí k dobru, teprve až odpoledne dojde příslušný šek fakticky do zúčtovací banky; pak ale v bance zavírají a já bych mohl peníze disponovat až další den. Buď tak laskav a sděl mi také, *kteřý* barmenský bankéř mi ty peníze poukazuje, abych se mohl legitimovat; když už člověk nezastupuje žádnou firmu, mívá v takových případech často potíže.

Všechny složky ruské armády — velení, štáb, přísun střeliva, zásobování, oblečení, táborový řád atd. — se hrouť den ze dne stále víc, je to kolosální krach, při kterém je obětováno takových 100 000 lidí. V posledních dvou zářijových týdnech a v prvním říjnovém týdnu měli prý Rusové 15 000 mrtvých (tj. raněných a nemocných, kteří *zemřeli*) a ztratili prý od počátku války jenom na mrtvých 47 000 mužů. Zůstanou-li ještě 3 týdny před Plevnem¹⁴⁷ a na Lomu, může se stát, že se celá armáda rozpadne.

Se srdečnými pozdravy

Tvůj

Bedřich

Mrazíky už k nám sice taky zavítaly, ale čapí nůsky venku stále trošku kvetou. Naproti tomu ve Skotsku vzala za své skoro

celá sklizeň, viděl jsem 20. září u Edinburghu¹⁴³ ještě úplně zelené obilí.

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 3, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn] 19. října 1877

Milý Sorge,

dostáváš s těmito řádky v příloze rukopis pro *Douaie**; pro případ, že bude překládat „Kapitál“.⁴⁰⁸ V rukopisu je — vedle několika málo změn v německém textu — vyznačeno, kde se má německý text nahradit *francouzským vydáním*²¹⁰. Ve francouzském výtisku, který je určen Douaiovi a který dnes rovněž posílám na Tvou adresu, jsou vyznačena místa uvedená v rukopise. Stálo mne to mnohem víc času, než jsem si myslel, a navíc mi do toho přišla ošklivá chřipka, ze které jsem se ještě docela nevylízal.

Kdyby se to vydalo, musel by Douai v předmluvě poznamenat, že vedle 2. německého vydání²¹⁸ použil pozdějšího, mnou přepracovaného vydání francouzského, ale v žádném případě by nesměl uvádět, že *toto americké vydání je autorizováno*. Kdyby to udělal, přetiskli by je angličtí knihkupci okamžitě v Anglii a měli by na to *zákonné* právo. Ačkoli jsem *ušude* v Evropě, kde mají s Anglií copyright, právo na překlad ochotně udílel, určitě to neudělám v Anglii, v té zemi mamonu. Londýnští knihkupci se už několikrát pokusili — ale vždycky jsem jim to překazil — pořídit anglické vydání bez mého svolení, a tedy i bez honoráře. Já jsem se ale pevně rozhodl, že tihle pánové se nesmějí na mé útraty obohatit ani o šesták.

Engels je teď z různých důvodů zaneprázdněn, za prvé pracuje pro „Vorwärts“²¹, za druhé za ním jezdí spousta filistrů z Německa,

* Viz tento svazek, str. 340.

za třetí má také svou „chřípku“ a za čtvrté mu stůně žena*. Proto jsme se zatím ještě nemohli spolu pustit do toho „Manifestu“.²⁹⁹

V Německu se v naší straně, ani ne tak v masách jako mezi vůdci (z vyšších tříd i z „dělníků“), rozmáhá nezdravý duch. Kompromis s lassallovci vedl ke kompromisu také s jinými polovičatými elementy, v Berlíně (via *Most*) s Dühringem a jeho „obdivovateli“, mimo to ale s celou tlupou nedozrálých studentů a přemoudřelých doktorů, kteří chtějí dát socialismu „vyšší ideální“ směr, tj. nahradit materialistickou základnu (která vyžaduje vážné, objektivní studium, má-li se na ní operovat) moderní mytologií s bohyněmi spravedlnosti, svobody, rovnosti a bratrství. Pan dr. Höchberg, který vydává „Zukunft“, je zastáncem tohoto směru a „vykoupil si vstup“ do strany — předpokládám, že s „nejušlechtilejšími“ úmysly, ale já kašlu na „úmysly“. Něco tak žalostného a tak „skromně domýšlivého“, jako je jeho program „Zukunft“⁴¹⁸, málokdy spatřilo světlo světa.

Pokud jde o dělníky, jakmile jako pan *Most* a spol. nechají práce a stanou se *literáty z povolání*, páchají v „teorii“ jen samé zlo a jsou vždycky hotovi přidat se k popletům z domněle „učené“ kasty. Zvláště to, co jsme desítky let tak pracně a namáhavě vymetali z hlav německých dělníků a co jim dávalo teoretickou (a tedy i praktickou) převahu nad Francouzi a Angličany — *utopický* socialismus, fantazírování o tvářnosti budoucí společnosti — řadí teď znovu a v mnohem žalostnější podobě, a to nejen ve srovnání s velkými francouzskými a anglickými utopisty, ale i s — Weitlingem. Je přirozené, že utopismus, který *před* vznikem materialisticko-kritického socialismu v sobě tento socialismus in nuce** obsahoval, může být teď, kdy přichází *post festum*, už jenom zpozdilý, hloupý a od základu reakční.

„Vorwärts“ se v poslední době zřejmě řídí hlavně touto zásadou: každý rukopis — „copie“, jak říkají Francouzi — je nám dobrý, ať přijde odkudkoli. Tak třeba v několika posledních číslech uveřejňuje nějaký chlapík, který nezná ani ekonomickou abecedu, groteskní *odhalení* o „zákonech“ krizí⁴¹⁹. Odhaluje ovšem jenom svůj

* Lizzy Burnsová.

** v zárodku.

vlastní vnitřní „krach“. A teď dokonce ten drzý klacek z Berlína, kterému dovoluji, aby na útraty „suverénního lidu“ otiskoval v nekonečných tasemnicovitých člancích své nehorázné názory na Anglii a nejvulgárnější panslavistické blbosti!⁴²⁰

Satis superque!*

Tvůj

Karel Marx

A propos. Před několika (málo) lety vyšlo něco jako Modrá kniha (nevím, zda oficiální) o situaci horníků v Pensylvánii⁴²¹, kteří jsou, jak známo, v dokonalé feudální závislosti na svých chlebedárcích (mám dojem, že to vyšlo po nějaké krvavé srážce⁴²²). Velice nutně bych tuhle publikaci potřeboval, a můžeš-li mi ji opatřit, zaplatím Ti ji; jestliže ne, mohl bys mi snad zjistit její název a já bych se pak obrátil na Harneye (do Bostonu).

Poprvé otištěno v knize

„Briefe und Auszüge aus Briefen

von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,

Friedrich Engels, Karl Marx u. A.

an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Stačí, dost už!

Marx Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku

[Londýn] 23. října 1877

Milý Bracke,

Vaše zpráva je špatná, ale dala se snadno předvídat. Naznačil jsem Vám už několikrát, že byste měl tu spanilou Isoldu* pustit k vodě. Co vyprodukovala, je a zůstane přes všechno korigování zmetek. K tomu ztracený čas, zbůhdarma vydané peníze atd. Po právní stránce nemůže tomu „puštění k vodě“ nic bránit, protože ta osoba neplní ani není schopna splnit to, k čemu se zavázala smlouvou. Už dřív se nabízel *Blos* (bohužel až po *Isoldě*).³³³

Revue „*Zukunft*“ nedává naprosto žádný důvod k uspokojení. Snaží se především nahradit materialistické poznání ideologickými frázemi o „spravedlnosti“ atd. Program je mizerný.⁴¹⁸ Slibuje také, že bude fantazírovat o tvářnosti budoucí společnosti. Tohle je první výsledek toho, že si jeden buržoa** vykoupil vstup do strany, a neslavný — jak se dalo předvídat.

Také „*Vorwärts*“ masově tiskne nezralá *penza* snaživých a domýšlivých mládenců.*** Řekl bych, že proletářské peníze nejsou na to, aby bylo kde udávat taková slohová cvičení.

Doufám, že už jste na tom se zdravím líp. Já mám několik týdnů chřipku, velice mě to ruší v práci.

Váš

K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marx a Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Isoldu Kurzovou.

** Karl Höchberg.

*** Viz tento svazek, str. 350–351.

Marx Sibylle Hessové

do Paříže

25. října 1877

41, Maitland Park Road, N. W.

Londýn

Vážená paní Hessová,

děkuji Vám srdečně jménem svým i Engelsovým za ty 2 výtisky „Dynamische Stofflehre“⁴²³, které jste nám zaslala.

Zastáváme oba názor, že spis našeho zesnulého přítele má *velmi značný vědecký význam* a dělá čest naší straně. Už proto — i kdybychom úplně pominuli osobní vztah k našemu mnohaletému spolumbojovníkovi — bychom pokládali za svou povinnost vysvětlovat význam jeho díla a napomáhat co nejvíc jeho odbytu.*

Existují také rukopisy těch dvou částí, o nichž se Hess zmiňuje v předmluvě?

Nebudete se na mne jistě zlobit, že příkládám úhradu za oba výtisky; vždyť zde nejde o Vaše osobní výdaje, nýbrž o výdaje v zájmu věci.

Váš hluboce oddaný

Karel Marx

Napišu kvůli tomu spisu do Petrohradu a do New Yorku.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd, sv. XXVI, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 360.

Marx Sigmundu Schottovi

do Frankfurtu nad Mohanem

3. listopadu 1877
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Ctěný pane,

děkuji Vám srdečně za Vaše zasilky.

Vaši nabídku, že mi pošlete také něco z Francie, Itálie, Švýcarska atd., velmi vítám, i když bych Vás nerad příliš obtěžoval. Mohu ostatně klidně posečkat, aniž mě to nějak zdrží v práci, protože zpracovávám střídavě různé části svého díla. Ve skutečnosti jsem začal psát „Kapitál“ privatim právě v opačném pořadí (začal jsem třetí, historickou částí⁴²⁴), než jak jej předkládám veřejnosti, až na to, že první díl, který jsem začal naposled, jsem připravil hned pro tisk, zatímco oba ostatní zůstaly v té hrubé podobě, jakou má zpočátku každá badatelská práce.

Přikládám fotografii, protože v exempláři francouzského vydání²¹⁰, který dostanete zároveň s těmito řádky, najdete jenom idealizovanou, a to nikterak příjemně, vylepšeninu jedné mé londýnské fotografie od pařížského umělce.

Váš hluboce oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

10th Nov. 1877.

- F.W.
Die "Dee" entspricht mir
schon fast aus dem
Lande. Die neue
Königliche "Dee"

Agg. Die abominable Trade between large Dutch trading companies and ^{merchants} speculators.

Wofür? la Place Das Wort mit einem grossen T geschildern

Met. supple. nicht! (was Xant. sagt) = leicht abzuwaschen. Wie bei gelber

1. Abstraktion: Einmaliges, nicht wiederholbar (nicht messbar) -
 = sie sind ungetriggert, explodiert von den Bedingungen des Partikels im Vorhandensein, zufällig, notwendig = unvollständigen zu dem "Partikelmessung"

Marx Wilhelmu Blosovi

do Hamburku⁴²⁵

10. listopadu 1877
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Milý Bloši,

měl jsem velkou radost, že jsem od Tebe (tohle „Tebe“ mi vyklouzlo úplně samozřejmě z pera; příště si tedy to „Vy“ odpusť) dostal konečně zase jednou pár řádek. Pokud jde o tu hroznou Isoldu, už dávno jsem navrhoval, aby ji pustili k vodě, a marně jsem bil na poplach.³³³

Kde se píše „la Place“ s velkým *P*, znamená to vždycky *Place Vendôme*, protože tam měl sídlo velitel Národní gardy, který byl tenkrát v Paříži tím, čemu říkáme „místní velitel“.

Pokud jde o výraz „supression de l'Etat“, který Lissagaray sám ve 2. francouzském vydání změnil, rozumí se jím totéž, co jsem rozvedl ve své brožuře o „Občanské válce“ ve Francii.⁴²⁶ Stručně to můžeš přeložit: „zrušení (nebo odstranění) třídního státu“.

Já „nechovám zášť“ (jak říká Heine)⁴²⁷ a Engels také ne.⁴²⁸ Oba si popularity neceníme ani za zlámanou grešli. Důkaz: např. z odporu vůči jakémukoli kultu osobnosti jsem za časů Internacionály nikdy nedopustil, aby všechny ty chvalozpěvy na mé zásluhy, kterými mě otravovali z různých zemí, pronikly na veřejnost, a nikdy jsem také na ně neodpovídal, leda sem tam výtkami. Když jsmes Engelsem vstupovali poprvé do tajného komunistického spolku, stalo se tak jen pod podmínkou, že ze stanov bude odstraněno všechno, co podporuje pověrečné uctívání autorit.⁴²⁹ (Lassalle později působil právě v opačném směru.)

Ale takové události, jaké se odehrály na posledním stranickém sjezdu⁹⁸ — a nepřátelé strany v cizině jich patřičně využívají — nás rozhodně donutily, abychom si ve vztazích ke „straníkům v Německu“ počínali opatrně.

Ostatně s ohledem na svůj zdravotní stav budu muset vynaložit všechnen čas, který mi lékař povolil k práci, na dokončení svého díla*; a Engels, který dělá na různých větších věcech³⁶², přispívá pořád ještě do „Vorwärts“.²¹

Budu rád, když se pro pobavení dovím sem tam něco bližšího o svých „kombinacích s páterem Becksem“.⁴³⁰

Engels Ti teď někdy napíše.

Se srdečným pozdravem od ženy a dcery Eleanor.

Totus tuus**

Karel Marx

Poprvé otištěno v časopise

„Der wahre Jacob“,

č. 565 (6) ze 17. března 1908

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu“.

** Žcela Tvůj.

Engels Ernstu Dronkovi

do Waterloo⁴³¹

(Opis)

[Londýn] 20. listopadu [1877]

Nedostanu-li stvrzenku* do zítřejšího rána, přinutíš mne, abych šel na zdejší centrálu a otevřeně oznámil, jak se věci mají.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Srovnej tento svazek, str. 263.

Marx Sibylle Hessové

do Paříže

29. listopadu 1877

41, Maitland Park Road

Londýn N. W.

Milá paní Hessová,

byli jsme s Engelsem delší dobu mimo Londýn⁴³², a po návratu jsem si musel knihu našeho zvěčnělého přítele⁴²³ napřed přečíst, abych Vám mohl napsat.*

Přijměte můj i Engelsův srdečný dík za její zaslání. Pokud sahá náš vliv, budeme se ji snažit rozšiřovat. Obsahuje geniální názory, jsou tam však bohužel — pravděpodobně proto, že Hess to už nestačil definitivně dotáhnout — leckterá pochybená místa, která mohou přírodovědci z povolání snadno napadnout.

S přáním největšího úspěchu

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno v příloze listu „Vorwärts“,
čís. 67 z 9. února 1930*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 353.

Marx redakci neznámého listu

[Londýn] 19. prosince 1877
41, Maitland Park Road, N. W.

Vážená redakce,
přikládám dopis, který jsem dostal pro Vás z Vratislavi. Jeho odesilatele Horovitze neznám, píše mi ale, že je členem vratislavské sekce sociálně demokratické strany.

Se srdečným pozdravem

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočineňija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 11. ledna 78

Milý starouši,
především šťastný a veselý nový rok! Ať Ti přinese míň trápení
a starostí než ten poslední!

Balík konečně před několika dny přišel. Srdečný dík! Ten „Bulletin jurassien“ jsem si ještě celý neprolistoval, ale se zájmem sleduji, jak pokračuje rozklad téhle bandy⁴¹, kterou naše vítězství ve volbách 10. ledna 1877²⁷⁷ zatlačila definitivně do pozadí. Teď si mohou intrikovat a bručet, jak chtějí, jsou a zůstanou — namydlení.

Pošta Ti doručí poukázku na 50 franků, což pokládej za náš příspěvek na „Précurseur“. Podle nových předpisů si musím stvrzenku, kterou jsem dostal zde, ponechat; jak mi tady řekli, pošlou Ti tu poukázku z Basileje.

Nám se vede celkem slušně. Marx se cítí proti dřívějším létům podstatně líp, jeho žena není sice docela v pořádku, ale lékař slibuje, že ji určitě vyléčí, já sám si nemám nač stěžovat.

U vás ve Švýcarsku to zřejmě jde opravdu dobře, založení dělnické strany⁴³³ je velký úspěch a není-li program pánům bakuninovcům ještě zdaleka dost radikální, je to fuk. Strana, která má politické prostředky, aby vstoupila přímo do boje, a vyhlídky na to, že bude mít brzo co hodit na misku vah, jak je tomu ve Švýcarsku, má jiné věci na práci než vnucovat své konečné cíle každému jednotlivému účastníkovi jako dogma. Program by mohl být přiroze-

ně mnohem lepší, ale měl za předlohu ten německý program, zplich-těný při tamějším sloučení²²⁵.

I v Německu se udělaly velké chyby, zvláště to — úplně bakuni-novské — stanovisko vůči francouzské krizi.¹¹¹ A přece se při téhle příležitosti znovu ukázalo, nakolik je Francie v praxi před námi. Ať už je dosavadní řešení jakkoli mizerné, je to přece jen poprvé, co se tam něco prosadilo bez násilného převratu⁴³⁴ — a násilí, tak krátce po krvavé lázni z roku 1871, by mohlo vést jen k novému potlačení a novému bonapartismu. Takhle jsou ale všechny vyhlíd-ky na to, že dělníci si v dohledné době vybojují svobodu tisku, právo spolčovací a shromažďovací a ostatní prostředky k organizování a boji, a to je pro začátek všechno, co potřebují. Mohou si ujasňovat věci teoreticky, což je velmi potřebné, a až přijde vhodný čas, budou konečně moci vstoupit do revoluce jako pevně zorganizovaná strana a s určitým programem. Kromě toho je teď v plném proudu odbo-napartizování a republikanizování rolníků, a to je také obrovské plus. A konečně: rozhodnutí padlo, protože *řadový voják prohlásil, že nechce válčit* — militarismus se začal hroutit zevnitř, což možná brzy najde své pokračování v Německu, zvláště kdyby byli v důsledku nynější politiky nuceni vyslat armádu do pole na podporu Rusů.

Další velkou chybou v Německu je, že se studentům a jiným „učencům“, kteří nic neznají, dovoluje, aby jako vědečtí představi-telé strany pouštěli do světa spousty nejpustších nesmyslů. To je však dětská nemoc, která se musí přestát, a právě proto, aby byla co nejkratší, jsem tak zevrubně rozebral Dühringa jako odstrašující příklad.²¹

Jinak to jde i tam docela skvěle a jestliže teď pořádně roz-proudí protiruskou agitaci, může to mít velmi dobrý účinek.

A propos, ten Buffenoir, se kterým toho „Vorwärts“ tolik na-dělá,⁴³⁵ je typický obojetník, nejdřív byl klerikál, pak zase ještě docela nedávno opěvoval v nadšených verších Gambettu, a nemá mezi pařížskými dělníky žádný vliv. To zas jednou Liebknecht šlápl vedle.

Doufejme, že Rusové vytyčí takové mírové podmínky, aby válka pokračovala⁸⁶. Jejich armáda nemá mosty přes Dunaj, je tedy odříznuta a může bídne vyhladovět, potrvá-li špatné počasí.

A neúspěšná válka nebo nové nezdary vyvolají určitě revoluci v Petrohradě. Začne to dvorem a konstitucí, ale to bude rok 1789, po kterém přijde rok 1793. Stačí, aby se v Petrohradě sešlo Národní shromáždění, a celá Evropa dostane jinou tvář.

Tvůj starý

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska⁴³⁶

[Londýn] 4. února 1878

...Stavíme se co nejrozhodněji za Turky, a to ze 2 důvodů:

1. protože jsme prostudovali *tureckého rolníka* — a tedy masu tureckého lidu — a poznali jsme, že patří bezpodmínečně mezi *nejzdatnější a morálně nejsilnější představitele rolnictva v Evropě*.

2. protože *porážka Rusů* by velmi urychlila *sociální převrat v Rusku*, jeho náznaků je tu už bezpočet, a *tím i revoluční zvrat v celé Evropě*.

Události se vyvinuly jinak. Proč? Pro *zradu Anglie a Rakouska*.

Anglie, mám na mysli anglickou vládu, zachránila např. Srby, když byli poraženi; oklamala Turky a přiměla je, aby zastavili válečné akce, protože se mylně domnívali, že jim Rusové *nabídlí* (prostřednictvím Anglie) *příměří a že zastavení válečných akcí je jeho první podmínkou. Jenom to umožnilo poslední nenadálé úspěchy Rusů*.⁴³⁷ Jejich armáda by jinak byla zdecimována hladem a zimou: jenom otevření cest do Rumelie*, kde se daly sehnat (tj. sebrat) zásoby a kde je kromě toho mírnější podnebí, jim umožnilo vyklouznout z bulharské pasti, kterou přecpali svými vojáky, a rozlít své houfce na jih. Disraeli byl (a ještě je) ve vlastním kabinetu ochromován ruským agentem markýzem Salisburym, důvěrným přítelem Ignatjevovým; Velikým Koftou⁴³⁸ of Common place (veleknězem žvástu) — Earl of (hrabětem z) Derby — a hrabětem Carnarvonem, který nyní odstoupil.

Rakousko zabránilo Turkům, aby sklídili plody svých vítězství v Černé Hoře atd.

* Turecký název pro Trácii a Makedonii.

Posléze — a to je hlavní příčina jejich konečné porážky — *Turci opomněli* roznítit *revoluci* v Cařihradě — a tak skutečné řízení války zůstalo v rukou sultánova* švagra Mahmúda Damada, této inkarnace (vtělení) staré vlády serailu, což mělo na chlup stejný výsledek, *jako kdyby byl válku proti sobě řídil přímo ruský kabinet*. Jak byla turecká armáda tímto výtečníkem systematicky paralyzována a kompromitována, to se dá prokázat do nejmenších podrobností. V Cařihradě to ostatně kdekdo ví a o to *větší je historická vina Turků*. Národ, který se v takových okamžicích vrcholné krize nevzchopí k revolučnímu řezu, je ztracen. Ruská vláda věděla, co pro ni Damad znamená; *na to, aby udržela Midháta pašu mimo Cařihrad a Damada u kormidla vlády, vynaložila víc strategického a taktického umu než na dobytí Plevna*.¹⁴⁷

V pozadí ruského úspěchu je přirozeně — *Bismarck*. On založil *spolek tří císařů*,²⁹³ kterým bylo *Rakousko* přinuceno zachovat klid. I po pádu Plevna stačilo, aby *Rakousko* postavilo jenom 100 000 mužů — a Rusové by se museli tiše stáhnout nebo se spokojit velice skrovnými výsledky. Když *Rakousko rezignovalo*, získala okamžitě ruská strana v Anglii převahu, protože Francie (následkem postsedanské katastrofy — katastrofy *po* Sedanu — které napomáhal pan Gladstone, tehdy premiér) přestala pro Anglii jako kontinentální vojenská mocnost existovat.

Důsledkem je prostě *rozpad Rakouska*, ke kterému nevyhnutelně dojde, budou-li přijaty ruské mírové podmínky¹⁶⁹, a Turecko tak bude nadále existovat (alespoň v Evropě) už jenom formálně. Turecko bylo *hrází Rakouska proti Rusku* a a jeho slovanské družině. Nejdřív se tedy v příhodnou chvíli budou možná požadovat „Čechy“.

Ale Prusko jako Prusko — tedy ve svém specifickém protikladu vůči Německu — má ještě jiné zájmy: Prusko jako takové *je totožné se svou dynastií*, stalo se a je tím, čím je, na ruském „*podkladě*“. Porážka Ruska, revoluce v Rusku — to by byl pro Prusko umíráček.

Jinak by asi sám pan von Bismarck nevykázal po velkém vítězství nad Francií, po němž se Prusko stalo první vojenskou mocností Evropy, své zemi ve vztahu k Rusku stejné postavení, jaké

* Abd-ul-Hámida II.

zaujímal v roce 1815, kdy byla pátým kolem u vozu evropských států.

A konečně takovým velikánům, jako jsou Bismarck, Moltke atd., není... rozhodně lhostejný osobní význam, jaký jim slibuje *série evropských válek*, která byla teď *zahájena*.

Je nasnadě, že Prusko bude muset příležitostně požadovat „kompenzaci“ za *ruské úspěchy*, jež *samo* výhodně umožnilo. Vyplyvá to už z toho, jak se Rusové chovají vůči rumunské vládě, která je u Plevna *zachránila*, než dorazily moskalské posily. Jako dík za to má teď Carol Hohenzollern zase vrátit tu část Besarábie, které se Rusové vzdali po krymské válce. V Petrohradě vědí, že to v Berlíně jen tak nedovolí, a jsou velice ochotni poskytnout handsome (pěkné) odškodnění.

Ale celá ta historie má také jiné stránky. *Turecko* a *Rakousko* byly poslední baštou starého evropského státního pořádku, který byl v roce 1815 znovu sflikován; s *jejích* zánikem se tento pořádek úplně zhroutí. Krach — který se naplní v řadě válek („místních“ a nakonec „všeobecných“) — urychlí *sociální krizi* — a s ní i *zánik* všech těchto šavlemi řinčících shampowers (zdánlivých mocností).

Poprvé otištěno v brožuře
W. Liebknecht, „Zur orientalischen
Frage“, 2. vyd., Lipsko 1878

Podle textu brožury
Přeloženo z němčiny

Marx Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska⁴³⁶

[Londýn] 11. února 1878

Jedna dobrá věc se Rusům podařila; rozbili „velkou liberální stranu“ Anglie a nadlouho ji zbavili možnosti dostat se k veslu, zatímco usilovná snaha toryovské strany odpravit se byla dovedena rukama zrádců Derbyho a Salisburyho (ten je vlastním ruským hnacím kolem v kabinetu) oficiálně ke zdárnému konci.

Anglická dělnická třída byla obdobím korupce po roce 1848 postupně čím dál víc demoralizována a dopracovala to nakonec tak daleko, že se stala pouhým ocáskem velké liberální strany, tj. svých *zotročovateli*, kapitalistů. Její vedení přešlo úplně do rukou prodejných odborových předáků a agitátorů z povolání. Ti chlapi křičeli a vřeštěli po vzoru Gladstona, Brighta, Mundelly, Morleye, té fabrikantské pakáže a dalších in majorem gloriam cara-osvoboditele národů, zatímco pro své bratry v jižním Walesu, které majitelé dolů odsuzují k smrti hladem, nehnuli prstem. Mizerové! A aby tomu všemu nasadili důstojnou korunu, při posledních hlasováních v Dolní sněmovně (7. a 8. února, kdy většina čelných hodnostářů „velké liberální strany“ — Forster, Lowe, Harcourt, Goschen, Hartington a dokonce [7. února] sám velký John Bright — nechali svou armádu na holičkách a před *hlasováním* upláchlí, aby se svým hlasem příliš nezkompromitovali) *jedině zástupci dělnictva* v Dolní sněmovně, a to, *horribile dictu*, přímí *představitelé horníků* a původně *sami horníci*, Burt a ten žalostný Macdonald, hlasovali svorně s torzem „velké liberální strany“ horujícím pro cara!⁴³⁹

Ale když vyšly rychle najevo ruské plány, kouzlo se náhle

zlomilo, „mechanická agitace“ (hlavní pružinou tohoto mechanismu byly pětilibrovky) dohrála; pro Mottersheady, Howelly, Johny Halesy, Shiptony, Osborny a celou tu pakáž by teď bylo „*životu nebezpečné*“, kdyby se ozvali na nějakém veřejném dělnickém mítinku; dokonce i jejich „corner-and ticketmeetings“ (neveřejné schůze na pozvánky) teď lid násilím rozpouští a rozhání.

Ale těžkopádný „Anglosas“ se probouzí příliš pozdě, alespoň pokud jde o nejbližší události...

Ruská diplomacie zdaleka nesdílí naivní „křesťanské“ antipatie k „půlměsíci“. Turecko, omezené v Evropě na Cařihrad a malou část Rumelie*, ale s kompaktním zázemím v Malé Asii, Arábii atd., má být připoutáno útočnou a obrannou aliancí k Rusku.

Za posledního tažení prokázalo 120 000 *Poláků* v ruské armádě Rusku velkou službu; teď k Polákům *Turci* — a dva nejstatečnější kmeny Evropy, které se jí mají pomstít za svou pohanu, pod *ruským praporem* — to není špatná myšlenka!

1829 jednalo *Prusko* — tenkrát ovšem jenom největší z malých evropských států, a jak přiznávalo, chránělec Ruska — právě jako dnes.

Zoufalou situaci, v níž se octlo ruské vojsko, když Dibič překročil Balkán (*v červenci 1829*), vylíčil dobře *Moltke*.⁴⁴⁰ Zachránit je mohla už jen diplomacie.

Druhé tažení už už hrozilo dopadnout právě tak špatně jako první⁴⁴¹ — a pak finis Russiae — pak by byl s Ruskem amen. Proto přijel car *Mikuláš*, pod záminkou účasti na svatbě *prince Viléma Pruského* (nynější německý císař), 10. června 1829 do Berlína. Požádal Bedřicha Viléma III. (toho „s věncem vítěze“⁴⁴²) o zásah u Porty, aby k němu vyslala zmocněnce k zahájení mírových jednání. Tehdy Dibič ještě nepřešel Balkán, většina jeho armády byla zastavena před Silistrou a u Šumly. Bedřich Vilém III. poslal po dohodě s Mikulášem do Cařihradu oficiálně barona *Müfflinga* jako mimořádného vyslance; měl tam ale působit jako agent pro *Rusko*. Müffling byl čistokrevný Rus, jak sám vypráví v pamětech „Aus meinem Leben“: v roce 1827 vypracoval plán ruského tažení

* Turecký název pro Trácii a Makedonii.

a trval také na tom, že Dibič musí coûte que coûte (stůj co stůj) překročit Balkán, zatímco on bude intrikovat v Cařihradě jako zprostředkovatel míru: sám říká, že sultán* bude tímto přechodem *vyděšen* a obrátí se „na něho jako na přítele“.

Pod záminkou, že je třeba zajistit evropský mír, se mu podařilo navnadit Francii a Anglii; Anglii hlavně tím, že působil přes anglického vyslance, rusofila Roberta Gordona, na jeho bratra *hraběte Aberdeena*, a přes toho zase na *Wellingtona* — který toho později trpce litoval.

Když Dibič překročil Balkán, měl to potěšení, že ho 25. *července* (1829) Rešid paša pozval dopisem k zahájení mírového jednání. *Týž den* měl Müffling první rozhovor s reis-efendim (turecký ministr zahraničních věcí), kterého zastrašil svou ráznou řečí (à la princ Reuss**); odvolával se přitom na Gordona atd. Sultán pak přijal pod nátlakem pruského velvyslance (podporovaného anglickým *velvyslancem* Gordonem a francouzským *Guilleminem*, které oba zpracoval *Müffling*) těchto pět mírových podmínek: 1. integrity otomanské říše; 2. zachování dřívějších smluv mezi Portou a Ruskem; 3. přistoupení Porty k londýnské smlouvě (uzavřené 6. *července* 1827) mezi Francií, Anglií a Ruskem, týkající se úpravy řeckých záležitostí⁴⁴³; 4. pevné záruky pro svobodu plavby v Černém moři; 5. další negociace (jednání) mezi tureckými a ruskými zmocněnci o požadavcích na indemnitu (odškodnění) a o všech ostatních pretenzích (nárocích) obou stran.

28. srpna přijeli dva turečtí zmocněnci, Sadek efendi a Abd-ul-Káder bej, provázení *Küsterem* (*atašé pruského velvyslanectví* v Cařihradě) do Drinopole, kde už byl asi týden ruský hlavní stan. 1. *zářít* zahájil Dibič jednání, aniž počkal na *ruské zmocněnce* (Alexej Orlov a Pahlen), kteří dorazili teprve do Burgasu.

Během jednání posunoval však Dibič svá vojska stále směrem na Cařihrad. Požadoval drze a zpupně (*přes své mizerné postavení či spíše právě kvůli němu*), aby turečtí zmocněnci vyslovili *do té dne* souhlas s těmito body:

Pevnosti v Braile, Giurgiu a Calafatu budou strženy a města

* Mahmud II.

** Heinrich VII. Reuss.

sama přičleněna k Valašsku. Turecko odstoupí Rusku Anapu a Poti na Černém moři a pašalík Achalciche; poskytne mu válečnou náhradu ve výši 700 000 „burs“ (asi 120 miliónů franků), jejíž zaplacení bude zaručeno tím, že Silistra a podunajská knížectví zůstanou Rusům jako zástava. Ruští kupci dostanou jako náhradu za své ztráty asi 15 miliónů franků splatných ve 3 lhůtách, přičemž ruská armáda se po každé takové splátce stáhne, nejdřív na úpatí Balkánu, pak na sever od tohoto pohoří, a konečně za Dunaj.

Porta protestovala proti těmto podmínkám, které byly v tak příkrém rozporu s umírněností, o níž ji ujišťoval car*. Nový pruský vyslanec Royer (Müffling se 5. září vytratil, když dokonal — on, „přítel Porty“ a anděl míru — svou katovskou práci) spolu s generálem Guilleminotem, kterého Müffling napálil, a sirem Robertem Gordonem *podporovali námitky Porty*, protože tahle drzost byla proti úmluvě a *dokonce i v očích „toho s věncem vítěze“* zacházela příliš daleko. Dibič věděl, že vojensky je v bryndě, a udělal zdánlivé ústupky: článek o *vyšší válečné náhrady* měl být z veřejné mírové smlouvy vyňat, první kvóta odškodného ruským obchodníkům byla snížena, protože, *jak řekli turečtí vyslanci*, „i ten největší nevědomec ví, že Porta na to nemá“. 5. září byl konečně uzavřen mír.⁴⁴⁴

Velká senzace v Evropě, velké rozhořčení v Anglii, Wellington běsnil; dokonce Aberdeen dokazoval v jedné depeši, jaké nebezpečí číhá za každou jednotlivou klauzulí mírové smlouvy, a pokoušel se dát dohromady obecnou alianci, již by *všechny velmoci* (včetně Ruska) *garantovaly mír na východě*. Rakousko bylo pro; ale *Prusko tento projekt zmařilo* a zachránilo Rusko před nebezpečím, kterým mu hrozil evropský kongres. (*Francie*, kde Karel X. chystal státní převrat, připravovala *tajnou* dohodu s *Ruskem*; byla také uzavřena *tajná smlouva*, podle níž *Francie měla dostat porýnské provincie*.⁴⁴⁵)

Za těchto okolností nemusel Nesselrode dělat žádné okolky; sepsal nestydatou a posměvačnou depeši anglickým ministrům, tj. depeši adresovanou hraběti Livenovi (ruskému velvyslanci) do Londýna.

To udělalo Prusko tehdy a teď to zopakovalo na vyšší příčce

* Mikuláš I.

žebříčku. Pěkní Hohenštaufové, tihle Hohenzollernové! Bismarck snadno prokazoval svou státnickou moudrost v konfliktu s Rakouskem a Francií; proti Rakousku ho chránili Bonaparte a Itálie a proti Francii měl za sebou celou Evropu. Kromě toho cíl, o který usíloval, vytyčily a připravily samy poměry.

Teď, když se poměry zauzlily, je se svou genialitou u konce.

Uvnitř Ruska je zmatek. Dobrotivý Alexandr chce zřídit v *Nové Zemi kárnou kolonii* pro *vypovězené politické zločince*, což by byla la mort sans phrase — nepochybná smrt. Bylo by dobré, kdyby teď byl rok dva mír. Napomohlo by to hlavně vnitřnímu rozkladu v Rusku. První, co by udělala tamější vláda (podle pruského vzoru po roce 1815⁴⁴⁶), by bylo pronásledování *panslavistických agitátorů*. Dokud je potřebovali, využívali jich; až přestane válečný mumraj, začnou je vzápětí trestat.⁴⁴⁷

Poprvé otištěno v brožuře
W. Liebknecht, „Zur orientalischen
Frage“, 2. vyd., Lipsko 1878

Podle textu brožury
Přeloženo z němčiny

Marx Valerianu Nikolajeviči Smirnovovi

do Londýna⁴⁴⁸

[Londýn] 29. března 1878
41, Maitland Park Road, N. W.

Milý Smirnove,
předpokládám, že jste stále redaktorem „Vperjod!“* a že
Vás tedy tyto řádky zastihnou na adrese, kterou jsem zvolil.

Pařížští straničtí přátelé chtějí po mně informaci o 2 agitá-
torech působících v našich pařížských společnostech, a to o nějakém
„knížeti Kropotkinovi“ a nějaké dámě „Kulišovové“, blízké přítelkyni
Costově.

Víte něco o těchto osobách po politické stránce?

Váš hluboce oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno v časopise
„International Review for Social History“,
sv. III, Leiden 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Název časopisu napsal Marx azbukou.

Engels Carlu Hirschovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 3. dubna 1878

Milý Hirschi,

buďte tak laskav a předejte přiložené řádky* Lopatinovi; nevíme, zda stará adresa, kterou od něho máme, ještě platí.⁴⁴⁹ Jde o článek o odsouzených Rusech pro Brackův kalendář.⁴⁵⁰ — „Égalité“ nám už nějakou dobu nechodí, doufám, že se s ní nic nestalo. Tím, že bakuninovci museli pro nedostatek peněz zastavit svůj „Bulletin jurassien“, vzalo celé to jejich velkolepé chvastounství žalostně za své.⁴¹ Je to radost vidět, jak hnutí zesílilo natolik, že celkem snadno odplavuje všechen ten sektářský brak. Pošlu Vám, jakmile je tu budu mít všechny, několik článků o hnutí v roce 1877**, které mi otiskli v newyorském „Labor Standard“. S Dühringem jsem také už prakticky hotov²¹, příště najdete asi ve „Vorwärts“ zase něco o jeho „socialismu“. Ten šosák mě stál hrůzu času, ale bohužel to jinak nešlo, buď jsem to musel vzít od podlahy, nebo se do toho vůbec nepouštět. Tihle anarchisté jsou k nezaplacení! Velký nepřítel státu Adhémár Schwitzguébel, Guillaumova pravá ruka, který si dá raději useknout ruku, než by vložil hlasovací lístek do urny, je důstojníkem spolkové armády! jak tvrdí sám „Bulletin jurassien“. Zdravím srdečně všechny přátele, zejména Kauba a Mesu.

Upřímně Váš

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle strojového opisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz následující dopis.

** „Evropští dělníci v roce 1877“.

Engels Germanu Alexandroviči Lopatinovi

do Montreux⁴⁵¹

[Londýn 3. dubna 1878]

...Pozdravujte ode mne srdečně Lavrova. Měl jsem radost, když jsem našel ve „Vorwärts“ překlad jeho vynikajícího článku z posledního „Vperjod!“⁴⁵²; určitě zapůsobí. Naneštěstí mě trochu zlobí oko, takže nemohu číst rusky, od ruských liter mě vždycky rozbolí oči; doufejme, že to dlouho nepotrvá.

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Istorija SSSR“,
čís. 6, 1959*

*Podle rukopisu Lopatinova dopisu
Lavrovovi ze 17. dubna 1878
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Thomasu Allsopovi

do Exmouthu (Devon)⁴⁵³

[Londýn] 28. dubna 1878

Milý a vážený příteli,

má žena je na tom se zdravím pořád střídavě — jednou líp, jednou hůř. Jakmile nastane příjemnější počasí, bude muset samozřejmě odjet z Londýna. Zatím všichni doufáme, že budeme mít to potěšení a uvidíme vás tady.

Dostal jsem spoustu nejnovějších „ruských“ publikací — z Petrohradu. Svědčí o velkém ruchu v zemi.

S Bismarckem to asi jde rychle z kopce, fyzicky i jinak.

Váš oddaný

K. M.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Wilhelmu Brackovi

do Brunšviku²⁷⁰

Londýn 30. dubna 1878

Milý Bracke,

přikládám kvitanci na 300 marek, které Lissagaray směnil se ztrátou asi 6 marek podle zlaté parity za 15 liber št., snad aby nemusel uznat Bismarckovu měnovou reformu.

Myslím, že ve svém pojetí říšských železnic a tabákového monopolu⁴⁵⁴ přece jen až příliš předjímáte budoucnost. I když pomineme, že by obrovsky vzrostla moc prušáctví, jednak naprostou finanční nezávislostí na jakékoli kontrole, jednak přímým panstvím nad dvěma novými armádami — armádou železničářů a armádou trafikantů — a s tím spojenou mocí udělovat sinekury a korumpovat — i když to všechno necháme stranou, nesmíme zapomínat, že jakékoli přenášení průmyslových a obchodních funkcí na stát může dnes mít podle okolností dvojí smysl a dvojí účinek: reakční, krok zpět ke středověku, a progresivní, krok vpřed ke komunismu.⁴⁵⁵ Ale my v Německu jsme se sotva vyhrabali ze středověku a teprve teď se chystáme vstoupit s pomocí velkopřůmyslu a krachu³⁷⁹ do moderní buržoazní společnosti. U nás je zapotřebí maximálně rozvíjet právě *buržoazní* hospodářské zřízení, které koncentruje kapitály a vyhrocuje protiklady, hlavně na severovýchodě. Ekonomický rozklad feudálních poměrů na východ od Labe znamená pro nás podle mého názoru nejnezbytnější pokrok, vedle toho pak rozklad malovýroby v průmyslu a řemesle v celém Německu a její nahrazení velkým průmyslem. A jedinou dobrou stránkou tabákového monopolu by nakonec bylo, že by naráz proměnil jedno z nejostudnějších odvětví domácího průmyslu ve velkopřůmysl. Zato by však dělníci státních tabákových továren byli okamžitě

spoutání výjimečnými zákony a nesměli by se sdružovat ani stávkovat, a to by bylo ještě horší. Říšské železnice a tabákový monopol nemusí být u nás nezbytně státní — alespoň u železnic to *ještě* není nutné, vždyť i v Anglii je přejímá stát teprve teď; u pošt a telegrafů to naproti tomu nutné *je*. A za všechny nevýhody, které by nám oba tyto nové státní monopoly přinesly, bychom získali náhradou jen novou pohodlnou frázi pro agitaci. Vždyť státní monopol, který se zavádí jen z finančních a mocenských důvodů, a ne z naléhavé vnitřní nutnosti, nám ani nedává pořádný argument. A zavedení tabákového monopolu a odstranění domácího tabákového průmyslu by si navíc vyžádalo přinejmenším tolik času, kolik ho bismarckismu v nejlepším případě ještě zbývá k životu. Můžete se také spolehnout, že pruský stát by o tolik zhoršil *kvalitu* tabáku a zvýšil ceny, že by stoupenci svobodné konkurence poukazovali s jásotem na tuto blamáž státního komunismu, a lid by jim musel dát za pravdu. Celá ta věc je jen Bismarckova ignorantská fantazie a v ničem si nezádá s jeho plánem z roku 1863 — anektovat Polsko a za tři roky je poněmčít.

Kdybych byl věděl, že tu věc s osvobozením vojáků od daní předložila už před lety Pokroková strana, byl bych Vám určité tento návrh rozmluvil. Podle mého názoru bychom měli brát *buržoazní* požadavky za své jen tehdy, když buržoazní strany tuto svou zatracenou povinnost opomíjejí; ale tak tomu zřejmě, soudě podle Vašeho vlastního projevu, tentokrát zrovna nebylo. Poznámávám to jen kvůli té Richterově odpovědi⁴⁵⁶; nijak nepopírám, že rozvíření této otázky může přinést naší propagandě velké výhody, jen si to odtud samozřejmě netroufám spolehlivě posoudit.

S panem Dühringem jsem teď — až na revizi posledních článků — šťastně hotov²¹ a nechci o něm na tomhle světě už ani slyšet. Takový nafoukaný ignorant! Jestliže se teď ten zbytek rychle nevytiskne, nebude to mou vinou.

S přátelským pozdravem

Váš

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Carlu Hirschovi

do Paříže

[Londýn] 26. června 1878

Milý Hirschi,
nemohu tady sehnat tu Bucherovu odpověď v „Norddeutsche
Allgemeine“. Byla prý také otištěna ve „Frankfurter“.⁴⁵⁷
Pošlete mi ji, prosím, *obratem*.

Váš věrně oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Sigmundu Schottovi

do Frankfurtu nad Mohanem

[Londýn] 13. července 1878

Milý příteli,
nemám žádné zprávy z Německa a chtěl bych hlavně vědět,
zda jste dostal můj dopis³⁹, kterým jsem Vám ihned odpověděl
na Vaše psaní.

Nedostávám dokonce ani noviny, které posílají na mé jméno.

Pokud jste můj dopis nedostal, pište laskavě příště na adresu
(bez dalších pokynů ohledně adresáta): Edwin Willis, Esq., 40,
Maitland Park Crescent, Londýn N. W.

Váš zcela oddaný
K. M.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Sigmundu Schottovi

do Frankfurtu nad Mohanem

[Londýn] 15. července 1878

Milý příteli,

dostal jsem Váš dopis týž den, kdy jsem Vám oklikou poslal několik řádek.*

Ve svém předposledním dopise (z 30. června) se mne *na nic* neptáte, jen na to, zda mi došly zásilky s částí ohlasů německého tisku na mou první epištolu listu „*Daily News*“***? Odpověď: nedošly.

Ani ve snu mě nenapadlo věnovat panu Bucherovi „knihu“. Dluží mi ještě odpověď na mých „30“ řádek***. Nemám ani čas, ani důvod napsat za něj těch „3000“ řádek, které pokládá za potřebné. Tuhle bajku pustil do světa londýnský dopisovatel „*Vossische Zeitung*“.⁴⁵⁸ Je to, pokud vím, dr. Elard Biscamp, notorický darebák. Tentokrát se mu ovšem jeho špatný vtip povedl.

Zdravotní stav mě nutí do Karlových Varů. Ale pan Bismarck, kterého to tolik nutkalo do Kissingenu⁴⁵⁹, si to nepřeje. Čto dělat?† (que faire) jak říkají Rusové. Poohlédnout se z nouze po nějakých britských mořských lázních, které ještě nejsou pod ochranou zachránců společnosti z nové Svaté aliance²⁹³. Žena je vážně nemocná, bude pravděpodobně muset do Karlových Var a exmilostivou exbaronesu von Westphalen snad nebudou pokládat za kontraband.

* Viz předcházející dopis.

** „Pan Bucher“.

*** „Odpověď na Bucherovo „Prohlášení““.

† V rukopise azbukou.

Doufám, že Vám ta cesta prospěje. Kdybyste se někde zdržel déle, napište mi odtamtud. Je možné, že Vám pošlu jeden svůj anglický článek* (ještě nevytištěný), který se ovšem ani trochu netýká naší drahé „fatherland“**, jak říkají Angličané.

Se srdečným pozdravem

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella“.

** vlasti.

Engels Valerianu Nikolajeviči Smirnovovi

do Londýna

[Londýn] 122, Regent's Park Road, N. W.
16. července 1878

Milý pane Smirnově,
včera jsem Vám poslal výtisk svého spisu proti Dühringovi⁴⁶⁰,
který jste, doufám, už dostal.

Chtěl bych poslat po exempláři také Lopatinovi a Lavrovovi,
ale nevím, zda je Lopatin ještě ve Švýcarsku, a ani na jednoho
ani na druhého nemám jeho nynější pařížskou adresu. Kdybyste
mi mohl sdělit, kam bych měl ty knihy poslat, byl bych Vám
velice zavázán.

Váš oddaný
B. Engels

*Poprvé otištěno v časopise
„International Review for Social History“,
sv. III, Leiden 1938*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Oscaru Schmidtovi

do Štrasburku⁴⁶¹

(Koncept)

[Londýn 19. července 1878]

Ctěný pane,

dověděl jsem se ze včerejšího čísla „Nature“, že budete mít na kasselském sjezdu přírodovědců přednášku „o vztahu darwinismu k sociální demokracii“.⁴⁶²

Že se stoupenci darwinismu v Německu v žádném případě nemohou vyhnout tomu, aby zaujali stanovisko k socialistickému světovému názoru, předvídali socialisté už dávno před oním laskavým gestem pana Virchova⁴⁶³. Ať už bude toto stanovisko jakékoli, může jen pomoci osvětlit situaci a zjednat jasno v hlavách. Naproti tomu je pro obě strany žádoucí, aby se tak stalo s plnou znalostí věcí.

Abych k tomu přispěl, osměluji se poslat Vám poštou výtisk svého spisu „Pana Eugena Dühringa převrat vědy“⁴⁶⁰, který právě vyšel. Pokusil jsem se v něm mj. vyložit v hrubých rysech také vztah vědeckého socialismu k tvrzením* moderní teoretické přírodovědy vůbec a k Darwinově teorii zvlášť. Místa týkající se darwinismu jsou označena.

Později budu mít tu čest podrobit Vaši přednášku ze svého hlediska oné bezohledné kritice, jež jediná je hodna svobodné vědy a kterou musí každý vědec uvítat, i když postihne jeho.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise škrtnuto: vymoženostem.

Lizzy Burnsová

Engels Philippu Paulimu

do Rheinau

Londýn 30. července 1878

Milý Pauli,

doufejme, že naši plní dnes svou povinnost, jak můžeme podle všeho právem očekávat.⁴⁶⁴ Poté co se Bismarck dopustil kolosální pitomosti a chtěl využít toho střelení⁴⁶⁵ k rozdrčení liberálů, přičemž socialisté byli pro něj jenom záminkou, můžeme přihlížet té pranici mezi hrdiny pořádku už s větším potěšením. Já toho Bismarcka nechápu; „nervy“ ho musely připravit i o tu trochu rozumu, která mu ještě zůstala. Přehlíží-li, že hlavní vtíp celé té jeho bonapartovské hry spočívá v tom, nastrkovat střídavě dělníky proti buržoům a buržoy proti dělníkům a tak napalovat jedny i druhé — dejme tomu. Ale je čiré bláznovství, když *právě on* chce rozdrtit liberály, tyhle kývaly, tyhle „vždyť jsme přece psi“¹⁵⁷, kterým stačí opravdu jen maličko zalichotit, a hned jsou ochotní lízat nohu, která je kope do zadku — liberály, tuto svou jedinou ochranu proti otevřeně feudálnímu, ortodoxně reakčnímu dvoru, a že se tak vydává napospas reakcionářům, týmž lidem, které zradil a pronásledoval a kteří ho nenávidí na smrt. A něco takového si říká „státník“! A něco takového chce rozdrtit socialisty politikou, jež může prospět právě jenom socialistům! Kdybychom toho dobrého muže podplatili, nemohl by pro nás pracovat líc. Ke všemu ještě odloží zasedání říšského sněmu až na poslední den, aby štvánice proti socialistům stačila odeznít a buržoa se mohl zastydět nad svým podlým udavačstvím a strany pořádku si mohly vjet

navzájem tak do vlasů, že už je od sebe nikdo neodtrhne. A zatímco takto vydatně hnojí *dole* kořeny socialismu, myslí si, že se mu ho podaří zabít, když mu v září nahoře uřízne pár výhonků! Milý Bismarcku, *cacatum non est pictum*.*

Děkuji za ty noviny. Celý ten povyk si ze tří čtvrtin vycucal z prstu „Londoner Journal“ (dr. Juch, starý, úplně zpustlý otrapa nejhoršího druhu, a knihtiskař Schweitzer, který dostal při té demonstraci proti korunnímu princovi nářez, ale byl příliš zbabělý, aby si stěžoval); tenhle list se *chce* prodat reptilnímu fondu¹⁶⁶, ale ten už tady svůj list má, je to „Hermann“, a zastává názor *non bis in idem*** . Pravda je jen to, že zde několik rovněž velmi zchátralých nedouků německé národnosti dělá ve 2 spolcích mohutný kravál, aby se tady v souvislosti s tím střelením v Berlíně mohli naparovat jako zástupci dělnictva všech zemí. Maličký Ehrhart z Mannheimu podlehl také pokušení a z ješitnosti, jen aby hrál nějakou roli, se k té bandě přidal. Za poslední zhruba 4 roky se už potřetí sami povýšili na mezinárodní ústřední radu proletariátu.*** Až ten řev a to kažení papíru dosáhne určitého stupně, budeme muset ty pány veřejně odhalit, aby si někdo nemyslel, že snad za tou blbostí stojíme my, neboť reakce má velký zájem rozšiřovat takové zvěsti.

S cestou do Německa to vypadá letos špatně, i kdyby tomu čím dál víc nebránila politika. Budu rád, když dostanu ženu† na pár týdnů do nejbližších mořských lázní, zatím na to nebylo ani pomyslení. Minulý týden takřka nevstala z postele. Je to *velmi vážné* a může to velmi špatně dopadnout. Paní Marxová také stůně s játry a se žaludkem a nejlepší zdejší specialista jí řekl, že to už nepůjde úplně vyléčit, jen zmírnit na snesitelnou míru. Ještě nevíme, které lázně jí předepíše. Marx je na tuhle roční dobu poměrně v pořádku. Jeho nejstarší dcera má zase kluka.⁴⁶⁶ Ke Tvému „čís. 8“ Ti všichni gratulujeme. Nepošlou-li tedy paní Marxovou na kontinent, sotva můžete odtud čekat letos nějakou návštěvu.

* nakakané není namalované.

** že není třeba platit dvakrát za totéž.

*** Viz tento svazek, str. 435–436.

† Lizzy Burnsovou.

Pumps je líná psát jako vždycky, ne-li ještě víc. Jinak jí ale ta manchesterská škola velice prospěla.⁴⁶⁷

Všichni Vás, Tebe, paní a děti, srdečně pozdravujeme.

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 10. srpna 78

Milý pane Lavrove,

doufám, že jste dostal výtisk mé brožury proti Dühringovi⁴⁶⁰, který jsem Vám včera poslal. Byl bych to udělal dřív, kdybych byl měl Vaši nynější adresu. Napsal jsem o ni Smirnovovi*, 4 Lower Charles Street, a pak Lopatinovi³⁹, 6 rue Linné, avšak ani jeden z nich mi neodpověděl. Řekl byste mi, kam bych měl poslat výtisk pro Lopatina? Jeho mlčení nás trochu znepokojuje, protože předešlý dopis** na stejnou adresu byl za ním poslán do Švýcarska, kde se chtěl zdržet, jak mi sám napsal, jen do června, a pak o něm „Načalo“*** napsalo, že byl *zatčen v Rusku*.⁴⁶⁸ I když tato zpráva časově nehraje, jeho mlčení nás znepokojuje.

Viděl jste asi, že němečtí darwinisté se v odpovědi na Virchowovu výzvu⁴⁶³ postavili rozhodně proti socialismu. Haeckel, jehož brožuru jsem právě dostal, se vyjadřuje jenom obecně o bláznivých socialistických naukách,⁴⁶⁹ ale pan Oscar Schmidt ze Štrasburku se nás chystá *con amore*† rozcupovat na sjezdu přírodovědců v Kasselu.⁴⁶² Dostane-li reakce v Německu volnou cestu,¹⁵⁴ budou darwinisté hned po socialistech její první obětí. Ať to s nimi ostatně dopadne jakkoli, pokládám za svou povinnost těmto pánům od-

* Viz tento svazek, str. 383.

* Viz tento svazek, str. 375.

*** V rukopise azbukou.

† s náramnou chutí.

povědět. A v každém případě máme všechny důvody, abychom byli s touto událostí a vůbec s událostmi spokojeni. Pan Bismarck, který pro nás sedm let pracoval, jako bychom ho za to platili, zřejmě dnes už není s to zkrotit svou horlivost, s níž se přičiňuje o co nejrychlejší příchod socialismu. „Po mně ať přijde potopa“ mu nestačí; chce se za každou cenu té potopy dožít — staniž se vůle jeho. Bojím se jenom, že pracuje příliš dobře a že ta potopa nastane dřív, než přijde její přirozený čas.

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kniha V, 1928*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Georgi Riversovi

do Londýna

[Londýn] 24. srpna 1878
41, Maitland Park Road, N. W.

Milý pane,

londýnský dopisovatel berlínského listu „*Vossische Zeitung*“* si dovolil špatný vtip, že prý jsem napsal knihu „*Pan Bucher*“**; tahle pověst se pak rozšířila v Německu a pruská policie dělala co mohla, aby ji potvrdila tím, že prohledala obchody řady knihkupců ve snaze výtisky „*Pana Buchera*“ zkonfiskovat. Vidíte tedy, že „*Pan Bucher*“ je výmysl.

Byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste mi poslal katalogy svých amerických a antikvárních knih, je-li to možné.

Váš oddaný
Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Elard Biscamp.
** Viz tento svazek, str. 381.

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn] 4. září 1878

Milý Sorge,

dnes odjíždím vyspravit si zdraví do Malvern, kde zůstanu tři týdny.¹⁵² (*Adresa*: Dr. K. Marx, Malvernbury, Great Malvern, Worcester.) Žena je tam už několik týdnů, je těžce nemocná; i můj vnouček* prodělal vážnou nemoc — a všechny tyhle trampoty Ti vysvětlují, proč jsem nenapsal dřív.

Pokud jde o Douaie**, sdílím plně Tvůj názor; „Kapitál“ mu nedávej.⁴⁰⁸

Děkuji Ti srdečně za námahu, kterou sis dal s tou filadelfskou publikací⁴²¹, a za Weydemeyerův „Extract“⁴⁰⁷.

Dostali jsme s Engelsem ty výtisky v pořádku; pro Anglii se to nehodí už pro spoustu tiskových chyb; také v překladu ledacos pro anglického čtenáře příliš skřípe. Přesto mám v úmyslu pořídit pro Londýn (až se vrátím) poněkud *zlepšené* vydání, ale tak, že napíšu stručnou předmluvu, přičemž věc sama by vyšla pod Weydemeyerovým jménem.⁴⁷⁰ Tj. budete-li s tím tak souhlasit.

Pan Bismarck pro nás dobře pracuje.

Salut.

Tvůj věrný přítel

Karel Marx

* Jean Laurent Frederick Longuet.

** Viz tento svazek, str. 340 a 349.

Doufám, že se brzo dovím o Tvém zdraví už něco lepšího.
Žena mi uložila, abych Tě srdečně pozdravoval.

Poprvé otištěno v knize

*„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Friedrichu Lessnerovi

do Londýna

[Londýn] 12. září 1878
v půl druhé ráno

Milý Lessnere,
smrt právě vysvobodila mou nebohrou ženu* z dlouhého utrpení.

To víno Ti nemohu doručit. Ale můžeš si pro ně kdykoli poslat.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Lizzy Burnsovou.

Engels Rudolfo Engelsovi

do Barmenu

Londýn 12. září 1878

Milý Rudolfe,

dnes ráno o půl druhé zesnula tiše po dlouhém utrpení moje žena*, když jsme se večer předtím dali spolu řádně sezdát.

Čekám teď různé mimořádné výdaje, a protože mám v bance malé saldo, byl bych Vám velmi vděčen, kdybyste mi poukázali promptní a co nejdřív splatnou poukázku asi na 200 liber št.

Tvůj

*Bedřich**Poprvé otištěno v časopise**„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 3, 1921**Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* Lizzy Burnsová.

Marx Jenny Longuetové

do Malvern⁴⁷¹

[Poštovní razítko: Londýn 16. září 1878]

Má milá holčičko,

doufám, že u lepších zpráv o Johnnym už zůstane. Musíte mi posílat každý den bulletin a vždycky jen naprostou pravdu. Ten človíček je pro mne to nejdražší na světě. Hlavně na něj dávejte pozor, tedy také žádný velký pohyb (pasivní ani aktivní) mimo dům. Půjde-li to dobře, v což doufám, bylo by snad líp, kdybyste odcestovali až v sobotu (místo v pátek). Vždyť den klidu a oddechu navíc znamená v jeho případě velice mnoho.

Engels dnes odjel do Hamptonu¹⁵¹ s paní Renshawovou a Pumps — ta se začala už úplně tvářit a také chovat jako „princezna regentka“, jen co si oblékla smuteční šaty za 5 guinejí, jež však jen zdůraznily její špatně skrývanou „bujarost“. Další podrobnosti o těch podivných událostech Vám napíše Tussy.

Podle zpráv od Liebkechta Bismarckův zákon¹⁵⁴ úplně propadne nebo projde jenom s úpravami, které ho připraví o ostny.

Srdečný pozdrav Tobě a mamce. S Puppym* je to už mnohem lepší, hodný chlapeček.

Tvůj

Mouřenín

*Poprvé otištěno ve sborníku
„Annali“, roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Pravděpodobně s Henry Longuetem.

Marx Jenny Marxové

do Malvern

[Londýn] 17. září 1878

Milá Jenny,

jak jsme se domluvili, když jsem odjížděl¹⁶², příkládám poštovní poukázku na 3 libry št. Jestli to teď, kdy se situace změnila, nestačí, dej mi hned vědět.

Od mého návratu mě pořád velice bolela hlava; ale zlepšilo se to, když jsem dostal od naší milé Jeničky dopis o Johnnym, který mne uklidnil; a Tvé dnešní dobré zprávy — doufám, že i další budou takové — zapůsobily na mne jako balzám.

Události v Regent's Park Road čís. 122 nechci rozebírat, protože o tom vám referuje pravidelně Tussy a já jí nechci sebrat smetanu. Nemohu ale odolat pokušení, abych Vám nepověděl jednu příhodu, která svou originalností připomíná Balzaka a Paula de Kocka zároveň. Když Tussy, paní Renshawová a Pumps (ta je teď povýšena do šlechtického stavu; Engels jí od nynějška říká Pumpsia) probírali majetek zesnulé, našla paní Renshawová mj. svazeček dopisů (bylo jich asi 8, z toho 6 od příslušníků Marxovy rodiny, 2 od Williamse, z Ramsgate) a chtěla je právě předat panu Chittymu, který byl té operaci přítomen: „*Ne,*“ řekl, „*spalte je! Nepotřebuji vidět její dopisy. Vím, že mě nebyla schopna podvést.*“ Přišel by Figaro (myslím toho opravdového od Beaumarchaise) na něco takového? Paní Renshawová řekla pak Tussy: „Ovšem, protože jí musel psát její dopisy a číst jí ty, které dostávala, mohl si být docela jist, že v těch dopisech není nic, co by pro něho bylo tajemstvím — je ale možné, že tam bylo něco, co bylo tajemstvím pro ni.“

Posílám Vám dnes s těmito řádky „Daily News“ a „Standard“, protože tam jsou telegramy o německém říšském sněmu.¹⁵³ Bebel byl zřejmě jediný řečník, který imponoval¹⁵⁸; představitelé vlády — Stolberg a Eulenburg — byli prostě pod veškerou kritiku; Bamberger zůstal věren svému heslu: „Vždyť jsme přece psi!“¹⁵⁷; Reichensperger je porýnský buržoa, který se dostal do katolické strany středu¹⁵⁹.* Dokonce i ten patolízal Reuter pokládá tuhle první reprezentaci za nezdařilou!

Doufám, že se s Jeničkou tento týden ještě trochu zotavíte; jezděte pořád na procházky, pokud to vítr, počasí a zdraví dítěte dovolí — všechno dohromady; když to někdy výjimečně nepůjde, musíš si vyjet aspoň *Ty sama*; ale doufám, že se mrňous bude moci účastnit a jeho tolik zkoušená matka také. Zdravím srdečně Jeničku a Johnnymu posílám pusu.

Adio.

Tvůj

Mouřenín

*Poprvé otištěno ve sborníku
„Annali“, roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 555—565.

Marx Moritzi Kaufmannovi

do Birkenheadu

(Koncept)

[Londýn 3. října 1878]

Vážený pane,

pan Petzler mi sdělil,* že jste napsal článek o mé knize „Kapitál“ a o mém životě, který má být otištěn spolu s jinými Vašimi články, a že byste uvítal, kdybychom já či Engels opravili Vaše eventuální omyly.¹⁷⁴ Nemohu přirozeně rozhodnout, nakolik se to dá provést, dokud nedostanu opis zmíněného článku.

Nejlepší dějiny Komuny představuje *Lissagarayova „Histoire de la Commune“*. První vydání je však rozebráno a druhé ještě nevyšlo. Lissagarayova adresa je: 35, Fitzroy Street, Fitzroy Square, Londýn, W.; mohl by Vám snad jeden výtisk této své práce opatřit.

Zatím Vám posílám „Adresu“ o Komuně**, kterou jsem napsal okamžitě po jejím pádu z pověření generální rady Internacionály.

Pošlu Vám také — pokud ji ještě nemáte — nedávno vydanou publikaci mého přítele Engelse „Pana Eugena Dühringa převrat vědy“,⁴⁶⁰ která má velký význam pro správné zhodnocení německého socialismu.

Váš oddaný

Karel Marx

M. Kaufmann, Esq.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 116.

** K. Marx, „Občanská válka ve Francii“.

Marx Moritzi Kaufmannovi

do Birkenheadu

(Koncept)

10. října 1878
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Vážený pane,

omezil jsem se na to, že jsem vyznačil v korektuře jednu či dvě chyby.¹⁷⁴ Zabývat se podstatnějšími nesprávnostmi, na to jsem neměl čas a ani by to neodpovídalo Vašemu záměru.

Korektura-arch b Škrtl jsem: „z nichž jedním byl mladý Lassalle“. Nikdy s „Neue Rheinische Zeitung“ nespolupracoval, ačkoli se mnou v té době poprvé navázal osobní styk.

Přidal jsem „ruský“ překlad „Kapitálu“, protože právě v Rusku mladí universitní profesori veřejně přijali a obhajovali mou teorii.

Korektura-arch d Škrtl jsem: „a dříve její člen“. Mehring nikdy nebyl členem německé sociálně demokratické strany; je faktem, že se pokusil stát se členem, když informoval Liebknechta o machinacích, jichž se dopustil správce reptilního fondu¹⁶⁵. Krátce nato, když při procesu pro pomluvu, který vedl proti panu Sonnemannovi (majiteli „Frankfurter Zeitung“), byl veřejně zostuzen rozsudkem frankfurtského soudu,⁴⁷² klidně se smířil s úlohou literárního hudlaře. I ten nejkonzervativnější z čestných od-

půrců německé sociální demokracie by byl nemálo překvapen tím, že takový člověk má být nazýván „historikem sociální demokracie“. Pravda, těší se úctě p. Bambergera, který jako emigrant v Paříži po porážce revoluce v Německu roku 1848 (ve které hrál úlohu užvaněného demagoga) prodělal praktickou školu u těch, kdo financovali druhé císařství, obohatil se účastí na spekulaci s mexickou půjčkou atd.⁴⁷³, po pruském vítězství se vrátil do Německa a stal se jedním z vedoucích duchů „období burzovních gründerských spekulací“ v Německu. Není právě na místě hledat např. informace o owenovském hnutí a jeho kritice u pana Alberta Granta z Londýna (je to stejný typ jako Bamberger a narodil se kupodivu ve stejném městě — Mohuči.)

Zda jste udělal dobře, když jste článek pana Howella (v „Nineteenth Century“) bral jako „historický pramen“, můžete vyčíst z archu, který příkládám k těmto řádkům.⁴⁷⁴

Knihu pana Engelse⁴⁸⁰ Vám pošlu zítra.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnijsa,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Hermannu Arnoldtovi

do Královce⁴⁷⁵

(Koncept)

[Londýn] 21. 10. 78

Odpovídám na Váš ctěný dopis z 18. a sděluji Vám, že rád převezmu zmíněné dokumenty dočasně do úschovy. Protože však nemám ohnivzdorný trezor, nemohu samozřejmě převzít odpovědnost za případný požár nebo krádež a prosím Vás, abyste s touto výhradou vyslovil laskavě *v průvodním dopise výslovný* souhlas. O dalším bychom se pak mohli písemně dohodnout později. Uschovám příslušné listiny stejně pečlivě jako své vlastní.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx neznámému adresátovi

Londýn 4. listopadu 1878

Milý příteli,

byl bych Vám velmi povděčen, kdybyste připojený dopis doručil spolehlivě na adresu *paní Liebknechtové, Lipsko, Braustrasse 11*. Jde v něm jen o to, aby jeho rodina „měla co do úst“, ale já německé poště nevěřím.⁴⁷⁶

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočíněnija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Alfredu Talandierovi

do Paříže

(Koncept)

[Londýn kolem 10. listopadu 1878]

Vzal jsem na sebe úkol napsat Vám ve věci dopisu proti p. Barrymu⁴⁷⁷ uveřejněného 6. října v „Marseillaise“.

Když pan Barry konečně dostal do rukou — čírou náhodou, jak mohu dokázat — „*Marseillaisu*“ ze 6. října, napsal ihned *anglicky* odpověď a prosil mě, abych mu ji přeložil do francouzštiny. Z důvodů, jež pochopíte, až si přečtete tento dopis, jsem to den ze dne odkládal. Pan Barry nemohl vyložit všechna fakta,

1. aniž by zkompromitoval Hirsche, o jehož osudu nebylo ještě rozhodnuto;*

2. aniž by zkompromitoval Hirschova švagra**, který je ještě v Paříži;

3. aniž by se přitom odvolal na mne a tím mne pravděpodobně zatáhl do veřejné polemiky s Vámi;

4. aniž by napadl jisté osoby jmenované ve Vašem dopise;

5. aniž by odhalil nepoctivost listu „Marseillaise“.

Podle mého názoru není teď „vhodná“ chvíle bavit reakcionáře takovými skandály; na druhé straně má p. Barry plné právo se hájit. To je dilema. Viděl jsem jen jednu možnost, jak tomu zabránit: aby Hirsch přijel do Londýna (a Hirsch mi oznámil, že to udělá, bude-li vypovězen z Francie). Pak by mohl uveřejnit v „*Mar-*

* Viz tento svazek, str. 110.

** Karla Kauba.

seillaise“ pár řádek, které by nikoho nekompromitovaly, a zjednat tak p. Barrymu zadostiučinění. Bohužel od té doby, co byl vypovězen, jsem už od něho nedostal sebemenší zprávu. Nakonec ztratil p. Barry trpělivost, a protože plně chápal mé námitky proti uveřejnění jeho odpovědi (která by byla v případě nutnosti vyšla v některých švýcarských novinách), dohodli jsme se, 1. že jeho odpověď zůstane prozatím uložena u mne, 2. že se pokusím urovnat tu záležitost tak, že Vám napíši.

Přejdu teď k věci.

*Fakta*⁴⁷⁸

1. *Sociálně demokratický klub* (který byl sekci *Internacionály*, dokud tato organizace existovala), 6, Rose Street, Soho, se skládá ze dvou sekcí, německé a anglické. První zvolila jako zástupce na kongres¹⁶⁴ p. Ehrharta, druhá p. Barryho. Protože v Londýně kolovaly zvěsti, že kongres zakázaný policií se bude konat v Lausanne, byly mandáty adresovány kongresovému byru v Lausanne. Zde je opis mandátu p. Barryho, jehož originál zůstává uložen u mne:

„*Social Democratic Working Men's Club*, 6, Rose Street, Soho Square.

Anglická sekce. Londýn 31. srpna 1878.

Občané, držitel tohoto mandátu — občan Maltman Barry — je představitelem anglické sekce londýnského Sociálně demokratického klubu.

Byru socialistického kongresu — Lausanne, Švýcarsko.

Fr. Kitz, tajemník, Anglická sekce, Sociálně demokratický klub.“

Pak byl ještě pan Barry po návratu písemně vyzván tajemníkem *Kitzem*, aby podal klubu zprávu o splnění svého mandátu. Také tento dopis je u mne.

Je tedy jasně dokázáno, že p. Barry byl delegátem sociálně demokratického (dělnického) spolku, a ne, jak jste to trochu „lehkomyslně“ šířil, „mezinárodní policie“.

2. Říkáte dále, že Barry si ve svém dopise „*Marseillaise*“⁴⁷⁹ stěžuje na to, „že ho francouzská policie nezatkla“, a dodáváte k tomu: „občan Hirsch si nestěžuje, že nebyl zatčen atd.“, a na-

značujete tím veřejnosti, že mluvíte Hirschovým jménem. Avšak občan Hirsch v psaní, jež mi poslal 14. října, charakterizuje Váš dopis jako „hanebný“ a konstatuje, že se o něm dověděl, teprve když byl propuštěn na svobodu. Zapomínáte ostatně, že Barry nebyl jediný Angličan delegovaný na kongres, že jich bylo nejméně tucet a že z nich francouzská policie nezatkla ani jediného. „*Vorwärts*“, ústřední orgán německé socialistické strany (nyní zastavený), dobře vystihl smysl této pasáže z Barryho dopisu, kde říká: francouzská vláda chtěla udělat radost panu Bismarckovi tím, že zatkla Hirsche a jiné, ale neodvážila se jít ve své úslužnosti tak daleko, aby vztáhla ruku na *Angličany*.⁴⁸⁰ Pan Barry — který stále jednal v dohodě s Hirschovým švagrem — ostatně otevřeně řekl p. Gigo-tovi, co si o tom myslí, a protože ten dal pořídit o tomto rozho-voru záznam, můžete se informovat o důvěrných vztazích p. Bar-ryho k francouzské policii z oficiálního pramene.

Zapomínám ale, že chcete k větší slávě „těch, kdo nám vlád-nou“, udělat z francouzské policie nikoli složku, nýbrž oběť mezi-národní policie“. Orgány republiky na to pohlížely jinak a omluvily se Hirschovu švagrovi narážkou na to, že ti, „kdo nám vládnu“, musí brát určitý ohled na „sousední mocnosti“.

3. Jaká opravdová fakta Vás tedy opravňují „*šřit tak strašně obvinění*“, že p. Barry „byl vyslán těmito lidmi“ (tj. lidmi z mezi-národní policie)?

Nejsou ničím podložena, leda lehkomyšlným žvaněním velmi podezřelého individua, nějakého *Schumanna*, tím, co Vám bez vě-domí p. Barryho přísně potají donášel.*

Vraťme se na chvíli k Schumannovi. Po návratu do Londýna neměl na práci nic naléhavějšího než oznámit ve „*Standardu*“, těch „toryovských a bonapartovských novinách“, že byl v pořádku propuštěn.

Pak se toto individuum, mně do té doby naprosto neznámé, vetřelo pod falešnou záminkou ke mně. Když jsem se na něj osopil pro jeho žvanění reprodukované ve Vašem dopise, odpověděl:

* V rukopise je škrtnuta věta: A vy se divíte, že p. Barry veřejně neodpově-
děl na obvinění, která byla proti němu vznesena potají?

„Ale pan Talandier se mýlil; výslovně jsem mu řekl, že opakuji jen to, co jsem se doslechl, a že osobně o Barrym nevím nic atd.*“

Požádal mne z *vlastní iniciativy* o Barryho adresu, aby se mu omluvil. Fakticky ale nic takového neudělal a naopak řekl důvěrně jednomu emigrantovi, o jehož vztahu ke mně nic nevěděl, že Marx při schůzce s ním rovněž označil Barryho za špióna. Vzhledem k tomu je zbytečné dodávat jediné slovo o *poctivosti* Vašeho klienta a garanta. Dostal jsem o něm později informace, které půjdou do Kodaně.

Ptáte se ve svém dopise: „Jak to, že pan Maltman Barry... píše do „*Marseillaise*“? Je to, prosím, velmi jednoduché. Pan Barry, kterému jsem dal písemné doporučení adresované Hirschovi, byl Hirschem uveden do „*Marseillaise*“ a představen panu Maretovi. Po návratu do Londýna poslal pan Barry *anglicky psaný dopis* Hirschovu švagrovi, který měl posoudit, nakolik je vhodné uveřejnit dopis v „*Marseillaise*“. Švagr usoudil, že dopis může Hirschovi prospět, přeložil jej do francouzštiny a *sám ho dodal* redakci „*Marseillaise*“. Tím, že otiskl Vaši denunciaci bez jakéhokoli komentáře, dopustil se tento list činu, který nelze ani kvalifikovat a který se dá vysvětlit jedinečně Vaším dopisem panu Henrymu Maretovi uveřejněným v témž čísle. Je to tím horší, uváží-li se, že jste přítelem a dopisovatelem p. Bradlaugh⁴⁸², osobního nepřítele p. Barryho a zaniklé *Internacionály*.

4. Další výčitka, kterou vznášíte a která připadá na vrub citlivého svědomí p. Schumanna, je ta, že p. Barry působil v Paříži jako „dopisovatel“ „*Standardu*“, anglického toryovského a ...*bonapartovského* listu.

Nazývat „*Standard*“ „bonapartovským“ listem, to je špatný vtip. Dokud byl L. Bonaparte pro Anglii užitečným spojencem, kterého mohla využívat, „*Standard*“ mu pochyboval, i když ne tak nechutně jako „*Times*“ a ne tak naivně jako pánové Bright a Cob-

* V rukopise škrtnuto: Já zase vím velmi dobře, odkud pocházejí všechny ty žvásty namířené proti p. Barrymu — od několika intrikánů z vaší takzvané Mezinárodní dělnické ligy⁴⁸¹, která není ani „mezinárodní“, ani „*dělnickou* ligou“. Nevražíte na Barryho, protože vyjádřil na *kongresu Internacionály v Haagu* (1872) názor převážné většiny generální rady na tyto pány³²² atd. atd.

den, tehdejší předáci anglických radikálů, a nikdy se mu nezaprodal jako liberální „*Daily Telegraph*“. Dnes — opět v zájmu Anglie — se „*Standard*“, jako téměř všechen anglický tisk, stal ve francouzských záležitostech stoupencem „umírněné“, ba dokonce „oportunistické“⁴⁸³ republiky.

Zůstává tedy jen přívlastek „toryovský“.

Všimněte si, prosím, že tento toryovský list napadá neustále novou Svatou alianci²⁹³ a jejího vůdce, p. *Bismarcka*, zatímco „*Times*“ mu slouží jako *oficiální* orgán, jak to sám prohlásil v německém říšském sněmu. Pan Eccarius — jeden z delegátů takzvané „*Mezinárodní dělnické unie*“⁴⁸¹, k níž patří Schumann a p. Bradlaugh — působil na pařížském kongresu jako dopisovatel „*Times*“. Proč by tedy p. Barry nemohl být dopisovatelem „*Standardu*“? Žil jste v Anglii dost dlouho, abyste věděl, že anglická dělnická třída* nemá k dispozici žádné noviny a že je tudíž nucena při dělnických kongresech atd. informovat veřejnost prostřednictvím listů svých pánů, whigů či toryů, a že jí nelze připisovat odpovědnost za názory jedněch ani druhých. Žil jste v Anglii dost dlouho a jistě tedy nechcete označovat anglické politické poměry nálepkami převzatými ze slovníku francouzských stran. Jinak byste byl nikdy nepřijal, tím jsem si jist, místo úředníka anglické vlády.

5. Za daných okolností by se muselo jediné odsoudit, kdybyste — po vzoru velkého republikána Karchera, dopisovatele „*République Française*“ — věnoval knihu Jeho královské Výsosti vévodovi z Cambridge.

Přecházím nakonec k poslednímu článku Vaší obžaloby proti p. Barrymu. Zdá se především, že spáchal neodpustitelný hřích, když jednal proti názorům „*Homme Libre*“ a p. Bradlaugha na východní otázku. Je třeba přiznat: pokud něco takového vrhá na člověka podezření z příslušnosti k mezinárodní policii, sdílela by velká většina socialistů všech zemí Evropy a Spojených států smutný osud pana Barryho.⁴⁸⁴

7. Přecházím konečně k poslednímu bodu Vaší filipiky. Smrtelně vážná věc! Pan Barry celý týden neuznal za vhodné odpovědět

* V rukopise je dále škrtnuto: „(je to ovšem nepochybně její chyba)“.

na jeden ze směšných článků, které uveřejňoval p. Bradlaugh ve svém „*National Reformer*“.⁴⁸⁵ Jsou zde však polehčující okolnosti.*

8. Pan Barry přešel články p. Bradlaugha z 22. a 29. srpna tím spíše, že uveřejnil už 13. července ve „*Spectatoru*“ podepsaný článek, ve kterém podrobně vysvětlil, jak a proč si počínal během boje vyvolaného mezi anglickými stranami válkou na Východě. Postaral se o jeho „rozšíření“ — dal ho vytisknout také jako leták.

Rozhodnout mezi p. Barrym a p. Bradlaughem příslušelo jejich „krajanům“, protože, povšimněte si, prosím, články v „*National Reformer*“ z 22. a 29. srpna byly jenom „ohříváné historie“. A ti „krajané“ rozhodli — 22. července. Toho dne se konal (v Londýně) velký veřejný mítink svolaný *Sociálně demokratickým klubem*, aby podpořil věc německé socialistické strany proti Bismarckovi; všechny listy o něm referovaly a netajily se veřejnosti tím, že předsedou mítinku byl zvolen — p. *Maltman Barry*.

9. Ponechávám stranou postoj, který zaujaly různé strany za války na Východě. Kdyby všichni, kdo nesledovali linii vytyčenou p. Bradlaughem, viz dokonce „*L'Homme Libre*“, upadli do podezření z příslušnosti k policii, pak se velmi bojím, že velké většině socialistů v Evropě a ve Spojených státech hrozí osud p. Barryho. My však bychom snad byli schopni upřít kompetenci tribunálu, který pokládáme za pomahače nové Svaté aliance. Že ponechal drzosti pana Bradlaugha bez odezvy, k tomu měl p. Barry ještě jeden zvláštní důvod. Byla to rezoluce přijatá v roce 1871 členy většiny staré *generální rady Internacionály* (a p. Barry byl jedním z nich),

* V rukopise je dále škrtnuto: Především nemá „*National Reformer*“ — právem či neprávem — žádný vliv na veřejné mínění v Anglii. Dále, p. Barry byl členem generální rady Internacionály, když veřejně odhalila p. Bradlaugha jako „bonapartovce“ {jeho vztahy k Plon-Plonovi (v Londýně) byly všeobecně známy}; o jeho důvěrných stycích s jedním „*diplomaticem v sukních*“ z bonapartistické strany (v Londýně)⁴⁸⁶ by Vás mohl informovat občan Leblanc; a konečně o jeho schůzkách s bonapartisty v Paříži jsem v té době referoval i já v jedněch londýnských novinách⁴⁸⁷: tehdy Longuet, Serrailier a jiní francouzští emigranti veřejně pranýřovali tohoto člověka, který si dovolil opakovat hanebnosti, jež šířil o vypovězených komunardech bonapartovský a bulvární tisk, a dokonce lidé jako Hales, Jung atd., kteří s ním teď táhnou v takzvané „Mezinárodní dělnické lize“⁴⁸⁸, mu tenkrát veřejně vytýkali jeho útoky proti Internacionále. S ohledem na to všechno mohl snad p. Barry přejít směšný článek p. Bradlaugha v tom jeho „*National Reformeru*“ bez povšimnutí.

podle níž měl být p. Bradlaugh ignorován, dokud *nevyvrátí* veřejné obvinění této rady o 1. důvěrných stycích redaktora „National Reformer“ s Plon-Plonem a jinými bonapartovci, mužského i ženského rodu; 2. o lžích, které uveřejnil o *Internacionále*; 3. o pomluvách proti komunardům v Londýně, které čerpal ze špinavého zdroje bonapartovských a bulvárních listů.

V každém případě teď víte, že Váš dopis proti p. Barrymu nespočívá na ničem. Prohlášení v „*Marseillaise*“, ve kterém budete několika řádky konstatovat, že jste dostal potřebné informace a své obvinění proto odvoláváte, to je všechno, co se od Vás očekává.

S úctou Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu⁴⁸⁸

15. listopadu 1878
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Vážený pane,

dnes ráno jsem dostal Váš dopis z 28. října.

Psaní, o němž se zmiňujete, mi nebylo doručeno; je možné, že je zadržela německá pošta nebo se ztratilo; pruským poštmistřům nadělala vláda takový zmatek, že spousta dopisů „mizí“ buh ví kam, čistě z lajdáctví. Poslední dopis, který jsem měl tu čest od Vás dostat, je ze 7. května 1877.

Že jsem přerušil svou korespondenci s Vámi, to je jenom důsledek výstrahy, kterou jsem dostal (po uvedeném datu) od přátel z Ruska; prosili mě, abych jim přestal psát, protože by jim to mohlo přes nezávadný obsah dopisů způsobit nepříjemnosti.

U druhého vydání „Kapitálu“⁴⁸⁹ prosím respektovat toto:

1. Chtěl bych, aby se *rozdělení na kapitoly* — a totéž platí i pro *pododdíly* — provedlo podle francouzského vydání.²¹⁰

2. aby překladatel neustále pečlivě porovnával druhé německé vydání²¹⁸ s francouzským, protože ve francouzském je hodně důležitých doplňků a změn (i když jsem ovšem někdy musel — zvláště v první kapitole — výklad ve francouzské verzi „zploštit“).

3. *Několik změn*, které pokládám za užitečné, *se vynasnažím udělat* pro Vás v každém případě *do týdne*, tak bych je mohl odeslat příští sobotu (dnes je pátek).*

* Viz tento svazek, str. 414–415.

Jakmile půjde *druhý díl* „Kapitálu“²¹³ do tisku — což ovšem sotva bude do konce roku 1879 — dostanete rukopis tou cestou, jak jste si přál.

Dostal jsem z Petrohradu několik publikací³⁷²; srdečně za ně děkuji. Z polemiky Čičerina a jiných lidí se mnou jsem nedostal do rukou nic kromě toho, co jste mi poslal v roce 1877 (jeden Ziberův článek a jeden tuším od Michajlova*, oba byly v „Otčestvennych zapiskach“ jako odpověď tomu podivínovi a rádoby encyklopedistovi Žukovskému). Profesor Kovalevskij, který je tady, mi řekl, že se o „Kapitálu“ dost živě polemizovalo.⁴⁹⁰

Anglická krize, kterou jsem předpověděl na str. 351** francouzského vydání v poznámce, konečně v posledních týdnech propukla. Přátelé — teoretikové i obchodníci — mě prosili, abych tu poznámku vyškrtl, protože jim připadala nedostatečně zdůvodněná. Natolik byli přesvědčeni, že krize v Severní a Jižní Americe i krize v Německu a Rakousku mají jaksí „diskontovat“ anglickou krizi.

První zemí, kde hospodářství půjde *nahoru*, jsou *Spojené státy* severoamerické. Jenomže tam vzestup nastane za podmínek, které se úplně změnily — k horšímu. Lid se bude marně snažit zbavit se moci monopolů a zhoubného (pokud jde o *bezprostřední blaho mas*) vlivu velkých společností, které si od počátku občanské války stále rychlejším tempem podřizují průmysl, obchod, pozemkové vlastnictví, železnice a finance. Nejlepší severoameričtí publicisté otevřeně hlásají tu nezvratnou skutečnost, že válka proti otrokářství rozbila sice pouta černochů, ale na druhé straně zotročila bílé výrobce.

Nejzajímavějším polem pro ekonoma jsou teď nesporně Spojené státy, především v období od roku 1873 (od zářijového krachu) do roku 1878 — v období chronické krize. Přeměny — jejichž provedení si v Anglii vyžádalo staletí — byly zde uskutečněny za několik málo let. Pozorovatel by si však neměl všimnout starších států při Atlantiku, nýbrž spíše těch novějších (*Ohio* je výrazný příklad) a nejnovějších (například *Kalifornie*).

Takoví hlupáci v Evropě, kteří si myslí, že kořenem všeho zla

* Nikolaje Konstantinoviče Michajlovského.

** V rukopise: 354.

jsou teoretikové jako já a jiní, by se mohli ke svému prospěchu poučit čtením *oficiálních* severoamerických zpráv.

Byl bych Vám velmi vděčen za nějaké informace — jako bankéř je určitě máte — o současném stavu ruských financí.

Váš upřímně oddaný

A. W.*

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Minuvšíje gody“, čís. 1,
1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny
a francouzštiny*

* A. Williams (Marxův pseudonym).

Engels Ernstu Dronkovi

do Liverpoolu

(Opis)

E. Dronkovi

[Londýn] 19. 11. 78

Milý Dronke,

psal jsem Ti počátkem tohoto měsíce, abych Tě informoval, že jsem byl po právní stránce upozorněn, že pojistka, kterou jsi mi dal jako záruku*, žádnou zárukou není, pokud mi ji nepostoupí paní Dronková, a že jsem proto pověřil své právní zástupce vyhotovením příslušného dokumentu.

Desátého jsem Tě informoval, že tento dokument byl předán advokátům, pánům Whitleymu a Maddockovi, 6, Water Street, Liverpool, a žádal jsem Tě, abys tam zašel a podíval se na to.⁴⁹¹

Nedostal jsem od Tebe odpověď na žádné z těchto sdělení a teď jsem se dověděl, žeš přinejmenším do 17. u Whitleyho a Maddocka nebyl.

Protože mi pošta žádný z mých dopisů nevrátila, musím předpokládat, žeš je dostal. Pro jistotu jsem však pány Whitleyho a Maddocka požádal, aby Ti tento dopis doručili domů. Nemusím snad opakovat, že nebudou-li uvedené dokumenty podepsány a vráceny tak, abych je dostal nejpozději ráno 23. t. m., nezaplatím částku, která je k tomuto datu splatná.

Tvůj oddaný

B. E.

Londýn 19. listopadu 78

Panu E. Dronkovi,

*Ve věci převedení pojistky**Poprvé otištěno rusky**v Marx-Engels, Sočiněňja,**1. vyd., sv. XXVII, 1935**Podle rukopisu**Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 259–260 a 263.

Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu⁴⁹²

Londýn 28. listopadu 78

Vážený pane,

ty tři knihy jsem dostal a srdečně Vám za ně děkuji.⁴⁹³ Několik ruských přátel mě připravilo na to, že se od pana Čičerina dá očekávat jen velmi slabý výkon, ale mé očekávání bylo ještě překonáno. Zřejmě nezná ani elementární základy politické ekonomie a myslí si, že triviálnosti Bastiatovy školy se promění v originální a nesporné pravdy, jakmile vyjdou pod jeho jménem.

Poslední týden jsem se ke „Kapitálu“ nedostal. Udělal jsem to teď a dospěl k názoru, že až na změny, které musí udělat překladatel, až bude porovnávat druhé německé vydání²¹⁸ s francouzským, bude zapotřebí jen několika málo změn, které najdete dále v tomto dopise.

Oba první oddíly („Zboží a peníze“ a „Přeměna peněz v kapitál“) se musí přeložit výhradně podle *německého textu*. Na str. 86, řádek 5 zdola, má být: „A skutečně: hodnota každého individuálního lokte je jen materializací části společenského množství práce vynaloženého na celkový počet loktů.“*

V kapitole XVI francouzského vydání (v kapitole XIV německého vydání to není) *je třeba číst* připojenou pasáž o J. St. Millovi, str. 222, sloupec II, řádek 12 zdola takto: „Předpokládám vždy, říká, že nynější stav věcí, který panuje tam, kde dělníci

* V originále dopisu německy: „Und in der Tat ist der Wert jeder individuellen Elle ja auch nur die Materiatur eines Teils des im Gesamtquantum der Ellen verausgabten gesellschaftlichen Arbeitsquantums.“⁴⁹⁴

a kapitalisté tvoří zvláštní třídy“* atd. Obě následující věty, totiž: „Podivný optický klam, vidět všude situaci, která zatím existuje na naší zeměkouli jenom jako výjimka! Jdeme však dále“** — je třeba *škrtnout* a následující věta má znít takto:

„Pan Mill se ráčí domnívat, že není absolutně nezbytné, aby tomu tak bylo, dokonce i za takové ekonomické soustavy, kde dělníci a kapitalisté tvoří zvláštní třídy.“***

Krise provázená zastavováním práce, zavíráním továren a bankroty řadí dále v průmyslových krajích, ale tady v Londýně dělají noviny — aby nevyplašily širokou veřejnost — co jen mohou, aby tyto nepříjemné, ale přesto reálně existující „incidenty“ zamlčely. Když někdo sleduje v londýnských novinách jenom články o financích, dostává fakticky jen velmi hubené informace.

Váš oddaný

A. Williams†

*V plném znění otištěno poprvé německy
v knize „Die Briefe von Karl Marx
und Friedrich Engels an Danielson“,
Lipsko 1929*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* V originále dopisu francouzsky „Je présume toujours, dit-il, que l'état actuel des choses qui là où les travailleurs et les capitalistes sont des classes séparées, prédomine“.⁴⁹⁵

** V originále dopisu francouzsky: „Etrange illusion d'optique de voir universellement un état de choses qui n'existe encore que par exception sur notre Globe! Mais passons outre.“

*** V originále dopisu francouzsky: „M. Mill veut bien croire que ce n'est pas une nécessité absolue qu'il en soit ainsi — même dans le système économique où les travailleurs et les capitalistes sont des classes séparées.“⁴⁹⁶

† Marxův pseudonym.

Engels Ernstu Dronkovi

do Liverpoolu

(Koncept)

Londýn 29. listopadu 78

Milý Dronke,

dověděl jsem se od pánů Whitleyho a Maddocka, žeš je informoval o svém úmyslu tu pojistku nepřevádět.* Také jsi mi ani slovem neodpověděl a nevysvětlil to. Za těchto okolností mohu jenom opakovat, že pojistka patří paní Dronkové a že vůbec nemáš právo jí disponovat. Není tedy pro mne zárukou, dokud ji paní Dronková zákonem stanovenou formou nepřevede. Dokud se to nestane, vím, co si mám o celé té transakci myslet, a nebudu přirozeně platit žádné prémie, abych pojištění udržel.

Tvůj

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněníja,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 413.

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

122, *Regent' Park Road, N. W.*
Londýn 12. prosince 1878

Milý starouši,

všechny nás moc mrzí, že se Ti vede tak špatně⁴⁹⁷; abych Ti hned alespoň trochu vypomohl, poslal jsem Ti poštovní poukázku na dvě libry št. za což by Ti tam měli vyplatit, jak mi tady bylo řečeno, 50,40 fr. Řekli mi, abych si stvrzenku nechal *tady*, protože Ty dostaneš avízo od švýcarské pošty v *Basileji*, a když je hned nedostaneš, reklamuj to. Budu hledět, abych Ti co nejdřív sehnal ještě nějaké peníze.

Podle všech mých zkušeností nebude prakticky možné zjednat Ti tady nějaké zastoupení. Je to už deset let, co jsem nechal obchodu, a tak všechny mé obchodní styky postupně samy sebou ustaly; když člověk nemá s čím kšeftovat, tak už ty pány nezajímá. Ale přesto zkusím ještě tu a tam se pozeptat, ovšem slibovat Ti zatím nic nemohu.

Pokud jde o „*Précurseur*“, na Tvém místě bych za ten plátek, jestliže se nevyplácí, nevydával ani šesták. Nevím, proč by ses měl obětovat pro ženevské dělníky a jejich ženevskou lokální politiku. Chtějí-li mít svůj list, ať si ho také sami zaplatí. Stačí opravdu, že mu věnuješ tolik úsilí a máš s tím jenom práci. Po všech těch obětech, které jsi přinesl, máš plné právo ty lidi svolat a říci jim, že už do toho nemůžeš strkat peníze a že musí sami sehnat prostředky, chtějí-li list udržet.

Dnes sem přišel telegram, že Spolková rada chce zakázat

„Avant-garde“ toho šlechtěníka Guillaumea. Nevím, co je na tom pravdy, ale kdyby poslední bakuninovský orgán tak či onak zmizel, mohl by snad i „Précurseur“ přestat vycházet, nebudou-li Ženevští ochotni sehnat na něj peníze.

Borkheim leží stále v Hastingsu u moře, ochrnut na levou stranu, a pokud se mu to vůbec zlepší, nebude to hned tak brzy. Jinak má zřejmě celkem dobrou náladu a občas píše.

„Dühringa“ mi teď Prušáci přece jen také zakázali.⁴⁹⁸ V Německu se už nesmí prodávat nic, co je namířeno proti křiklounům, kteří ze sebe dělají socialisty. Byly zakázány *všechny* spisy proti bakuninovcům od Greulicha, ode mne atd. Anarchistická a dühringovská klika, kalkuluje Bismarck, mají oslabit soudržnost našich lidí a vyvolat to, po čem především prahne — pokus o puč, aby mohl *střílet*. Navzdory všemu si naši dělníci v Německu počínají skvěle a já doufám, že celá pruská říše si na nich zláme vaz. Bismarck ale dosáhne jednoho: až v Rusku začne mela — a nedá to už na sebe dlouho čekat — dozraje to už i v Německu.

Srdečně Tě pozdravuje Marx a jeho žena a očekáváme od Tebe brzké a lepší zprávy.

Tvůj starý

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
B. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 30. ledna 1879

Milý starouši,

nebylo ani zapotřebí Tvého lístku, abych se hned dal v Tvém zájmu do akce.⁴⁹⁷ Dostal jsem od jednoho přítele z Manchesteru* libru št. pro oběti zákona proti socialistům. Nemohu ji uplatnit líp, než když Ti ji předám a připojím k tomu ještě další, za což bys měl dostat z Basileje poukázkou 50,40 fr., a to snad už den po tomhle psaní. Stvrzenku si nechávám. Co bude možné udělat navíc později, to uděláme.

S tím zastoupením to nevyšlo.** Obchody tu jdou pod psa a nikdo se nechce do ničeho pouštět.

Pokud jde o „Précurseur“, vysvětlil bych na Tvém místě těm lidem v Ženevě jednou provždy, že nejsem s to dávat do toho listu *žádné peníze*. Je to opravdu ostuda. Nestačí, že bereš na sebe zdarma všechnu práci a námahu, ale máš ještě shánět peníze na náklady. Takoví ale byli ti Ženevští vždycky. Od Kalvínovy predestinace⁴⁹⁹ se vždycky pokládali za vyvolený národ, kterému musí létat pečení holubi do huby. Tak to bylo i s „Égalité“, když Utin také musil najít spolupracovníky i peníze. A zrovna tak i s tou velkou zednickou stávkou, kdy musela peníze opatřit Internacionála⁵⁰⁰; když se ale stávkovalo jinde, marně se v Ženevě něčeho dovolávala.

Moc nás pobavila zpráva, že veliký Guillaume se stáhl v hněvu do svého stanu jako Achilles⁵⁰¹. Muselo to tak dopadnout. Anarchisté

* — pravděpodobně Carla Schorlemmera.

** Viz tento svazek, str. 417.

nebyli hodni svého jména, dokud anarchie nepropukla přímo mezi nimi. Guillaume byl přec alespoň následovník velkého Bakunina — ale když chce zvrátit svět takový darebák jako Brousse, je to přímo k popukání.

Tady vydává teď Most pro komunistický dělnický spolek⁵⁰² jakýsi plátek: „*Freiheit*“, který jde zatím slušně na odbyt. Přejeme mu úspěch a zdar, ale jinak s tím nemáme nic společného a na-prosto neodpovídáme za obsah.

V Německu to ostatně rychle spěje po šikmé ploše dolů. Říšský sněm dostal na zadek⁵⁰³ — to je ta poslední a nejlepší novinka. Jen tak dál a stále vyšší daně a chrabrý Bismarck se ledačehos dožije na své maloburžoazii, která beztak rychle bere za své. Nám vcelku nemůže, až na nevyhnutelné strádání, které přitom postihuje jednotlivce, nic tolik prospět jako právě to, co se teď děje. Co mohl Bismarck zlého udělat *nám*, to udělal, co dělá teď, postihuje naše protivníky, pokrokovou maloburžoazii a časem to postihne i liberální velkoburžoazii.⁵⁰⁴ Tak jen směle vpřed! A vedle toho se věci skvěle vyvíjejí v Rusku, a to je hlavní. Až to rupne tam, může si sbalit svých pět švestek i Vilém*.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Vilém I.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 1. března 79

Milý Liebknechte,

pokusili jsme se ještě jednou přes Barryho dohodnout s „Whitell Review“ alespoň zprávy z říšského sněmu,⁴⁷⁶ ale ten mezek trval na tom, že články musí být podepsané, a tak jsme se toho museli rovnou vzdát a nechali jsme to plavat. Jednání se trochu vleklo, a než padlo konečné slovo, nedalo se přirozeně nic říci.

Volby ve Vratislavi⁵⁰⁵ zapůsobily i tady skvěle. Ještě větší dojem ale udělalo to, jak rychle se Bismarck sám vyřídil. Pracuje opravdu „případ od případu“ — de chûte en chûte.⁵⁰⁶ V anglickém tisku se ho už takřka nikdo nezastane — dokonce i „Times“, které se pro něho velmi angažovaly, se snaží z toho vyzout. Od té doby, co se z něho stal ochranář, nechtějí přirozeně Angličané o něm teprve nic vědět. Návrat k ochránářskému systému by byl ostatně i v Německu přímo reakční. V každém případě je moc dobré, že Monsieur Bismarck to žene zase k rozpuštění sněmu.⁵⁰³ Jen ať teď pěkně německého filistra rozzuří, nakonec i jemu dojde trpělivost, hlavně když půjde o měšec. A ten zmatek, co napáchal Bismarck v zahraniční politice, ten je teď úplně k nezaplacení.

Mostův plátek*, jak to tak vypadá, má dobrý vývoj; on sám se občas ukáže, ale ne zase příliš často, a my také přirozeně nemůžeme přejímat žádnou odpovědnost za obsah. Přejeme mu ale úspěch

* „Freiheit“.

jako všemu, co se dělá ve správném směru, i když sebe nedokonalejšími prostředky.

Tvůj
B.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu⁴⁸⁸

Londýn 10. dubna 1879

Vážený pane,

když jsem dostal Váš dopis z února (a zároveň ty cenné publikace, které jsem obdržel stejně jako ostatní věci, o nichž se zmiňujete),⁵⁰⁷ byla moje žena tak nemocná, že lékaři pochybovali, zda tuto krizi překoná, a já jsem pak měl také nějaké trápení se zdravím. (Od té doby, co jsem vzhledem k situaci v Německu a Rakousku nemohl jet do Karlových Varů, jak jsem to každoročně dělával, nejsem na tom zdravotně opravdu nijak valně.) Za těchto podmínek, které se teprve zcela nedávno změnily k lepšímu, jsem nemohl prostudovat materiály, které jste mi poslal. Mezitím jsem Vám po jednom Němci, který jel do Petrohradu, poslal dopis, kde jsem pouze potvrzoval příjem Vašeho psaní a doporučoval Vám jeho doručitele. Ten se tu ale k mému velkému údivu včera zase objevil a informoval mne, že se v důsledku různých okolností dostal jen do Berlína a cesty do Petrohradu se úplně vzdal.

A nyní Vám musím především oznámit (naprosto důvěrně), že podle zpráv, které jsem dostal z Německa, můj druhý díl²¹³ *nemůže vyjít*, dokud v Německu potrvá nynější tuhý režim. Tato zpráva mě za současných poměrů nijak nepřekvapila, a musím přiznat, ani nikterak nerozzlobila z těchto důvodů:

Za prvé bych rozhodně nevydal druhý díl, dokud současná anglická průmyslová krize nedosáhne vrcholu. Tentokrát se projevuje velmi svérázně a v mnoha ohledech velmi odlišně od dřívějších krizí. Tato svéráznost se dá vedle jiných okolností, které na to mají

vliv, snadno vysvětlit tím, že dosud nikdy *nepředcházely anglickou krizi* takové strašné a vleklé, už téměř pět let trvající krize ve *Spojených státech, v Jižní Americe, Německu, Austrálii a jinde*.

Proto je třeba sledovat současný vývoj událostí až k jejich dozrání, než bude možné „upotřebit“ tyto skutečnosti „produktivně“, myslím teoreticky.

Tady je jeden ze zvláštních rysů nynější situace: Jak je Vám známo, došlo k bankovním úpadkům ve Skotsku a v některých anglických hrabstvích, zvláště západních (v Cornwallu a Walesu). Ale skutečné *centrum peněžního trhu* nejen Spojeného království, ale celého světa — *Londýn* — to zatím postihlo jen nepatrně. Naopak, velké akciové banky, jako Anglická banka, až na malé výjimky dosud na všeobecném úpadku jen *získávaly*. A jaký je tento úpadek, můžete posoudit podle naprostého zoufalství, kterému propadli angličtí šosáci obchodního a průmyslového světa, když ztratili veškeré naděje v lepší časy. Nikdy jsem nic podobného neviděl; třebaže jsem byl v Londýně v roce 1857 i 1866, nikdy jsem nebyl svědkem takového vyšínutí.

K podmínkám příznivým londýnskému peněžnímu trhu je nepochybně nutno přičíst i nynější situaci *Francouzské banky*, která se od nedávného rozvoje vzájemných styků obou zemí stala *filiálkou* Anglické banky. Poněvadž nebyla dosud obnovena volná směnitelnost jejích bankovek, udržuje Francouzská banka velkou zásobu zlata v prutech a při prvním náznaku jakéhokoli neklidu na londýnské burze ji zaplaví francouzské peníze, za které se skoupí dočasně znehodnocené cenné papíry. Kdyby byly loni na podzim francouzské peníze náhle staženy, byla by Anglická banka musela jistě sáhnout k poslednímu, *krajnímu* prostředku — *pozastavit platnost bankovního zákona*⁵⁰⁸, což by u nás neodvratně vyvolalo finanční krach.

Naproti tomu klidný způsob, jakým se ve Spojených státech obnovily platby v hotovosti, zabránil z této strany jakémukoli tlaku na prostředky Anglické banky. K odvrácení krachu na londýnském peněžním trhu přispěl zatím zejména viditelně klidný stav bank v *Lancashiru* a jiných průmyslových oblastech (s výjimkou západních oblastí báňského průmyslu), třebaže je zcela bezpečně

známo, že tyto banky nejen vyčerpaly značnou část svých prostředků diskontem směnek na prodělkové transakce továrníků a půjčkami na ně, nýbrž některé z nich, např. Oldhamská banka, vložily část svého kapitálu do stavby nových továren. Současně se denně hromadí velké zásoby, zejména bavlněného zboží, nejen v Asii (především v Indii), kam se zasílají na konsignace, ale i v Manchesteru atd. Těžko si lze představit, zda tato situace může skončit jinak než všeobecným úpadkem průmyslu a tím i místních bank, které bezprostředně ovlivňují londýnský peněžní trh.

Zatím vznikají všude stávky a zmatek.

Mimochodem poznamenávám, že minulý rok, nepříznivý pro všechny ostatní obory podnikání, *železnice* prosperovaly; ale to byl jen důsledek mimořádných okolností, jako pařížské výstavy⁵⁰⁹ atd. *Železnice* prosperují vlastně jen zdánlivě, přičemž hromadí dluhy a den ze dne zvyšují své *kapitálové konto*.

Ať už tato krize, která je pro člověka studujícího kapitalistickou výrobu a specialistu-teoretika svými podrobnostmi tak důležitá, bude mít jakýkoli průběh, skončí jako všechny předcházející a bude východiskem nového „*průmyslového cyklu*“ se všemi jeho různými fázemi prosperity atd.

Ale pod povrchem této „na pohled“ solidní anglické společnosti se skrývá jiná krize — *agrární krize*, která vyvolá v její sociální struktuře velké a závažné změny. K této věci se vrátím později. Tentokrát by mne to zavedlo příliš daleko.

Za druhé jsem uvítal ohromnou spoustu materiálu, který mi došel nejen z *Ruska*, nýbrž i ze *Spojených států* atd., jako vítanou „záminku“, abych místo definitivního zpracování pro tisk ještě pokračoval ve studiu.

Za třetí mě můj lékař varuje, abych podstatně zkrátil svůj „pracovní den“, nechci-li, aby to se mnou vypadalo zase tak jako v roce 1874 a v následujících letech, kdy jsem trpěl závratěmi a po několika hodinách intenzivní práce jsem nemohl dál.

Pokud jde o Váš neobyčejně zajímavý dopis, omezím se jen na několik poznámek.

Železnice vyrostly nejprve jako „*couronnement de l'oeuvre*“*

* koruna díla, dovršení vývoje.

v zemích, kde *se nejvíc rozvinul moderní průmysl*, v Anglii, ve Spojených státech, v Belgii, Francii atd. Říkám tomu „*couronnement de l'oeuvre*“ nejen proto, že to byly (spolu s parníky pro zámořskou dopravu a telegrafem) konečně *dopravní prostředky*, které odpovídaly moderním výrobním prostředkům, nýbrž i proto, že se staly základnou mohutných akciových společností a zároveň východiskem pro vznik všech *ostatních druhů* akciových společností, počínaje bankovními. Daly zkrátka nikdy předtím netušený popud ke *koncentraci kapitálu* a uspíšily a nesmírně rozšířily také *kosmopolitickou činnost západního kapitálu*, který pak opředl celý svět sítí finančních spekulací a vzájemného *zadlužení*, této kapitalistické formy „*mezinárodního*“ bratrství.

Na druhé straně vznik železniční sítě v čelných kapitalistických státech umožnil, ba přinutil státy, v nichž se kapitalismus dosud omezoval jen na tenkou nejvyšší vrstvu společnosti, aby si přes noc vytvořily kapitalistickou *nadstavbu* a rozšířily ji tak, že to naprosto neodpovídalo převážné části společnosti, kde se většina výroby provozovala tradičními formami. Není tedy nejmenší pochyby, že stavba železnic urychlila v těchto státech sociální a politický rozklad právě tak jako v pokročilejších státech uspíšila definitivní vývoj kapitalistické výroby a její konečnou přeměnu. Ve všech státech kromě Anglie vlády všemožně podporovaly růst železničních společností a poskytovaly jim peníze ze státní pokladny. Ve Spojených státech dostaly společnosti ke svému zisku darem ještě velkou část veřejné půdy, a to nejen pozemky potřebné pro stavbu dráhy, nýbrž mnoho mil půdy po obou stranách tratí i s lesy atd. Staly se tak největšími pozemkovými vlastníky; přistěhovalí drobní farmáři dávali samozřejmě takto položené půdě přednost, poněvadž jim zajišťovala snadnou dopravu jejich výrobků na trh.

Systém, s nímž přišel první Ludvík Filip ve Francii, totiž dát železnice do rukou hrstce finančních aristokratů, zaručit jim dlouholetá vlastnická práva a zajistit jim úroky ze státní kapsy atd. atd., dosáhl vrcholu za Ludvíka Bonaparta, jehož režim se fakticky opíral hlavně o čachrování s železničními koncesemi; některým z těchto společností velkomyslně rozdával průplavy atd.

Avšak v Rakousku a především v Itálii byly železnice novým zdrojem neúnosného zadlužení státu a daňového útlaku mas.

Všeobecně daly ovšem železnice mohutný popud k rozvoji zahraničního obchodu, ale v zemích, které vyvážejí hlavně *suroviny*, tento obchod jen zvýšil bídu mas. Nejenže se novým zadlužením, do kterého se vlády dostaly stavbou železnic, zvýšila *daňová břemena* doléhající na masy, ale od té chvíle se mohl každý místní výrobek proměnit v kosmopolitní zlato a mnoho zboží, *dřívce levného*, poněvadž bylo většinou neprodejně, např. ovoce, víno, ryby, zvěřina, nyní *zdražilo* a bylo pro lidovou spotřebu nedostupné. A zároveň se na druhé straně změnila *sama výroba* — mám na mysli zvláštní *druhy výrobků* — podle toho, zda se *hodila* či *nehodila pro vývoz*, zatímco dříve se hlavně přizpůsobovala *místní* spotřebě. Tak např. ve Šlesviku-Holštýnu byla orná půda přeměněna v pastviny, protože vývoz dobytka byl výnosnější, a současně z ní bylo vyhnáno rolnické obyvatelstvo. Všechny tyto změny byly ovšem velmi výhodné pro velkostatkáře, lichváře, obchodníky, železnice, bankéře atd., ale pro skutečné výrobce velmi neblahé.

Abych ukončil svůj dopis (blíží se čas, kdy ho budu muset dát na poštu): je nemožné najít skutečné analogie mezi Spojenými státy a Ruskem. Ve Spojených státech se státní výdaje každým dnem zmenšují a zadlužení státu rychle a každoročně klesá. V Rusku to zřejmě stále nevyhnutelněji spěje ke státnímu finančnímu krachu. Spojené státy se zbavily (i když tím nejhanebnějším způsobem, ve prospěch věřitelů a na úkor malého člověka) papírových peněz, kdežto v Rusku žádná továrna tak nevzkvétá jako tiskárna peněz. Ve Spojených státech je koncentrace kapitálu a postupné vyvlastňování mas nejen prostředkem, nýbrž i příznivým výsledkem — ovšem uměle uspišeným občanskou válkou — nebývale prudkého průmyslového rozvoje, zemědělského pokroku atd.; Rusko připomíná spíš doby Ludvíka XIV. a Ludvíka XV., kdy finanční, obchodní a průmyslová nadstavba nebo spíš *fasáda* společenského zřízení (třebas měla mnohem pevnější základnu než v Rusku) parodicky kontrastovala se stagnací většiny výroby (zemědělství) a s bídou výrobců. Spojené státy teď značně předstihly Anglii rychlostí hospodářského rozvoje, ačkoli rozsahem akumulovaného bohatství zůstávají ještě daleko za ní; přitom ale masy jsou zde čilejší a mají v rukou víc politických prostředků, aby mohly projevit ne-

spokojenost s formou rozvoje, který se uskutečňuje na jejich účet. Nemusím už srovnávat dál.

Mimochodem: které ruské dílo o úvěru a bankovníctví pokládáte za nejlepší?

Pan Kaufman byl tak laskav a poslal mi svou knihu „Teorie a praxe bankovníctví“, ale trochu mě překvapilo, když jsem shledal, že můj dřívější uvážlivý kritik z petrohradského „Věstniku Jevropy“⁵¹⁰ se proměnil v jakéhosi Pindara dnešních burzovních spekulací. Mimoto posuzuji-li tuto knihu výhradně z odborného hlediska — a od knih tohoto druhu všeobecně nic jiného neočekávám — nepokládám ji v podrobnostech ani zdaleka za originální. To nejlepší v ní je polemika proti bankovkám.

Říká se, že prý nějací zahraniční bankéři, jejichž prostřednictvím prý chtěla jistá vláda uzavřít novou zahraniční půjčku, žádali od ní jako záruku ústavu. Tomu vůbec nevěřím, protože jejich moderní způsob uzavírání obchodů byl, alespoň dosud, a asi i nadále zůstane, k vládním formám naprosto lhostejný.

Váš oddaný

A. Williams*

*Poprvé otištěno v časopise
„Minušije gody“, čís. 1, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Marxův pseudonym.

Marx Rudolphu Meyerovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 28. května 79
41, Maitland Park Road, N. W.

Vážený pane,
přikládám dopis pana Reichenbacha určený pro Vás; zároveň
posílám pod křížovou páskou sešit 10.⁵¹¹

Po různých marných pokusech o seznámení s Vašimi „Politische Gründer“ se rád osobně seznámím s Vámi. Nejste-li vázán jinak, zastihnete mě zítra kdykoli mezi 10. hodinou dopolední a 3. hodinou odpoledne.⁵¹²

Váš oddaný

Karel Marx

Panu R. Meyerovi.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels J. Gugenheimovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 16. června 79

Odpovídám na Váš milý dopis z 29. května a lituji, že za daných okolností bohužel nemohu vyhovět přání, které v něm vyslovujete,⁵¹³ abych pronesl ve Vašem spolku⁵⁰² přednášku.

Orgán spolku, „Freiheit“, pokládal za vhodné veřejně napadat postoj sociálně demokratických poslanců v říšském sněmu.⁵¹⁴ I když výroky jednotlivých našich představitelů pronesené ve sněmovně pokládám rovněž za nevhodné (a o tom jsem neopomněl vyjádřit soukromě svůj názor na patřičném místě),⁵¹⁵ nemohu rozhodně souhlasit se způsobem kritiky, jaký si zvolila „Freiheit“, a vůbec už ne s tím, že pokládala za nutné kritiku *tohoto druhu* vyslovit veřejně.

Chápete, že kdybych chtěl za těchto okolností pronést ve spolku přednášku, nutně by to v Německu i jinde vzbudilo názor, že schvaluji postoj, který zaujala „Freiheit“.

*Poprvé otištěno ruský
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu⁵¹⁶

(Koncept)

[Londýn] 17. června [1879]

Na Vaše řádky ze 13. t. m., které jsem dostal teprve včera, Vám musím s politováním oznámit, že nemohu jmenovat nikoho, kdo by dokázal napsat žádané články opravdu věcně.⁵¹⁷

Anglické dělnické hnutí se už po řadu let točí v začarovaném kruhu stávek za zvýšení mezd a za zkrácení pracovní doby, přičemž to není východisko z nouze a prostředek propagandy a organizace, ale konečný cíl. Tradeuniony dokonce zásadně a přímo ve stanovách vylučují jakoukoli politickou aktivitu a tedy i účast na jakékoli všeobecné činnosti dělnické třídy jako třídy. Dělníci se politicky dělí na konzervativce a liberální radikály, na stoupence Disraeliho (Beaconsfieldova) kabinetu a stoupence kabinetu Gladstonova. O skutečném dělnickém hnutí se proto dá mluvit jen potud, pokud zde probíhají stávky, které ovšem, ať už jsou úspěšné či nejsou, nedostanou hnutí ani o krok kupředu. Takové stávky, které navíc v posledních letech špatných obchodů často záměrně vyvolávají sami kapitalisté, aby měli záminku zavírat továrny, takové stávky, při nichž se dělnická třída nehne ani o krok z místa, nafukovat jako světodějné zápasy, jak to dělá např. zdejší „Freiheit“, to může podle mého názoru jen škodit. Nelze zamlčovat, že vlastní dělnické hnutí v kontinentálním slova smyslu zde v této chvíli neexistuje, a proto myslím, že o mnoho nepřijdete, nedostanete-li prozatím zprávu o činnosti zdejších tradeunionů.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

(Koncept)

Londýn, 122, Regent's Park Road, N. W.
26. června 1879

Vážený soudruhu,

lituji, že jste mi hned neřekl, že při Vašem dotazu šlo o to, abych Vám referoval *já*. Byl byste dostal hned konkrétní odpověď.*

Už tehdy, když jsem se na velké naléhání rozhodl pustit se do nudného pana Dühringa²¹, řekl jsem jasně Liebknechtovi^{**}, že je to ale naposled, co nechávám pro žurnalistiku práce na větších věcech, ledaže by to politické události — a to podle mého vlastního úsudku — absolutně vyžadovaly. Za těch devět let, co jsem tady v Londýně, jsem získal zkušenost, že není možné dokončovat větší práce a zároveň působit v praktické agitaci. Nejsem už žádný mladík a musím se konečně už jednou omezit na některé věci, chci-li vůbec něco dotáhnout do konce. To jsem také napsal panu Wiedovi, když se zakládala „Neue Gesellschaft“.^{***}

Pokud jde o pana Höchberga, myslíte se, věříte-li, že k němu chovám nějaký „odpor“. Když pan Höchberg zakládal „Zukunft“, dostali jsme výzvu ke spolupráci podepsanou „Redakce“.¹¹⁷ Nemýlím-li se, neznali jsme tehdy ani jméno pana Höchberga a bylo samozřejmé, že jsme nebrali takové anonymní příписy na vědomí. Krátce nato zveřejnil pan Höchberg svůj program „Zukunft“,⁴¹⁸ podle něhož by se měl socialismus zdůvodnit pojmem „spravedl-

* Viz tento svazek, str. 431.

** Viz tento svazek, str. 331.

*** Viz tento svazek, str. 328.

nosti“. Takový program přímo vylučoval předem všechny, kdo socialismus nechápou koneckonců jako závěr z nějakých idejí nebo principů, jako je spravedlnost atd., nýbrž jako ideový produkt materiálně ekonomického procesu, společenského výrobního procesu na určitém stupni. Tím tedy pan Höchberg sám znemožnil jakoukoli spolupráci z naší strany. Kromě uvedeného programu jsem však nedostal do rukou nic, z čeho bych si mohl udělat autentický úsudek o filosofických názorech pana Höchberga. To všechno však není důvod, proč bych měl vůči němu pociťovat nějaký „odpor“ nebo měl být apriorně zaujat proti nápadu, se kterým přišel. Postavil jsem se k němu stejně jako ke každé jiné socialistické publikaci, dokud jsem nevěděl, co se v ní bude psát: se sympatiemi, ale vyčkávavě.

To všechno je ale vedlejší; hlavní je to, že si musím spolupráci s časopisy zakázat, chci-li dokončit práce, které snad budou mít pro hnutí jako celek větší význam než pár článků v novinách. A jak vidíte, řídil jsem se tímto pravidlem už několik let stejně vůči každému.

Zajímavá je pro mne také Vaše zpráva, podle níž Vám odtud namluvili, že já a zřejmě tedy i Marx jsme s postojem zdejší „Freiheit“ — „plně srozumění“. Pravý opak je pravda. Pana Mosta jsme neviděli od té doby, co začal se svými útoky proti sociálně demokratickým poslancům⁵¹⁴. Pokud jde o náš názor na to, mohl se ho dovědět teprve v polovině měsíce z mé odpovědi* tajemníkovi Dělnického spolku⁵⁰², který mne požádal, abych jim udělal přednášku. Rovnou jsem to odmítl, protože jinak by si v Německu a jinde museli udělat závěr, že souhlasím s takovou polemikou, jakou zahájila — a k tomu veřejně — „Freiheit“ proti sociálně demokratickým poslancům; a to, i když určité výroky v říšském sněmu naprosto neschvalují, vůbec není pravda.

Protože jsme podobné zprávy dostali i odjinud, rádi bychom těm mystifikacím jednou provždy udělali konec. Nejjednodušší by bylo, kdybyste nám laskavě poslal v opisu příslušné pasáže z dopisů, abychom přesně věděli, co se o nás říkalo, a mohli se pak ve svém

* Viz tento svazek, str. 430.

vystoupení podle toho zařídit. Mohl jste nám to samozřejmě naznačit jen všeobecně, ale právě proto potřebujeme přesné informace, abychom mohli hned zakročit. Revoluční žvanírna není pro nás už takřka 40 let nic nového.

Kdyby se pan Most dostal do rukou anarchistům nebo dokonce Rusům, jako je Tkačov, doplatil by na to nejvýš on sám. Tihle lidé zajdou v anarchii, kterou vyvolávají sami mezi sebou. Tím nechci říci, že by se jim to nemělo čas od času osladit.

Nebude-li z knih, o nichž se zmiňujete, ta či ona k dostání v knihkupectvích, nebudu Vám je moci opatřit, sám už nemám od několika ani jeden výtisk a marně je sháním po antikvariátech.

Pokud jde o francouzské hnutí, jsme ve styku nejen se zdejšími soudruhy, ale také přímo s Paříží, a vůbec nitky navázané za Internacionály nejsou rozhodně zpřetrhány. Tak jsme třeba před několika dny dostali socialistický list založený nedávno v Oportu: „O operaio“.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 1. července 1879

Milý starouši,

s novým pololetím mi přišly nějaké peníze a tak Ti honem oznamuji, že jsem Ti poslal poštovní poukázkou čtyři libry št., tj. sto franků 80 centimů, které jistě dostaneš hned po tomhle psaní. Snad to bude stačit, aby ses alespoň nakrátko dostal z té své chronické mizérie.⁵¹⁸ Přál bych si, abychom mchli udělat víc, než jenom tak příležitostně vypomáhat, ale jak víš, poslední dobou vzrostly požadavky na všech stranách.

Liebknechtova nemístná umírněnost v říšském sněmu⁵¹⁹ zapůsobila pochopitelně velmi nepříznivě v románské části Evropy a také mezi Němci vyvolala všude nepřijemný dojem. Hned jsme to také vyjádřili v dopise⁵¹⁵. Staré bezstarostné sousedské agitaci s šesti týdny až šesti měsíci příležitostné „basy“ je v Německu jednou provždy konec. Ať už nynější stav skončí tak anebo tak, nové hnutí začíná na víceméně revolučním podkladě, a proto také musí mít mnohem rozhodnější charakter než v uplynulém prvním období. Heslo o pokojném dosažení cíle buď nebudeme už vůbec potřebovat, anebo je už nebudeme brát vážně. Tím, že Bismarck toto heslo znemožnil a donutil hnutí, aby se dalo revoluční cestou, prokázal nám obrovskou službu, která mnohonásobně vyvažuje nepatrnou škodu vzniklou zastavením agitace.

Na druhé straně mělo *toto krotké vystoupení v říšském sněmu* za následek, že se teď hrdinové revolučních frází zase bijí v prsa a chtějí klikařením a pletichami dezorganizovat stranu. Ohniskem

těch rejdu je zdejší Dělnický spolek⁵⁰², kde stále sedí tluchubové z roku 1849 à la Weber, Neustadt an der Hardt a spol. Co ožilo hnutí v Německu, ztratili všichni ti lidé význam, který měli ještě v letech 1840—1862, a vidí teď zase příležitost, jak proniknout do čela. Mladý Weber, nějaký Kaufmann a jiní vytvořili v posledních letech už nejmiň šestkrát ústřední výbor evropsko-amerického dělnického hnutí, ale ten bezbožný svět je pořád tvrdošíjně ignoroval. Teď se chtějí prosadit násilím a našli si spojence v Mostovi. Ve „*Freiheit*“ se žvástá o krvavé revoluci, což je přirozené pro toho dobráka Mosta úplně nové potěšení, které si dříve nikdy nemohl dovolit. Přitom se ty případy z říšského sněmu kolosálně zveličují a slouží za záminku ke zničení strany a založení nové. To znamená, že tuhého náhubkového režimu vládnoucího v Německu využívá ve svůj prospěch několik tupců, jejichž ješitnost podivuhodně kontrastuje s jejich schopnostmi, a jestliže Most rozhlásil, jak se dovídáme, že stojíme za ním, lže. Co začal hrát tuhle roli, už se neukázal. V podstatě je dobré, že se tak odhalil a pro budoucnost si to v Německu tak pokazil; je docela nadaný, ale příšerně ješitný, neukázněný a ctižádostivý, a tak je líp, když se zostudí. „*Freiheit*“ už se ostatně asi dlouho neudrží a pak zase všechno pěkně usne.

Srdečný pozdrav od Marxe a

Tvého

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“
Berlin 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Marx Carlu Cafierovi

do Neapole

(Koncept)

29. července 1879

41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Milý občane,

děkuji Vám upřímně za dva výtisky Vaší práce!⁵²⁰ Před nějakou dobou jsem dostal dvě podobné práce, jednu psanou srbsky a druhou v angličtině (vydanou ve Spojených státech)⁴⁰⁷, obě ale mají tu vadu, že chtějí podat stručný a populární nástin „Kapitálu“, ovšem přidržují se příliš pedantsky vědecké *formy* výkladu. Připadá mi, že se tak víceméně mýjejí svým hlavním posláním — zapůsobit na čtenáře, pro něž jsou takové nástinu určeny. A v tom je velká přednost Vaší práce!

Pokud jde o základní pojetí *věci* samé, myslím, že se nemýlím, když v úvahách, jež rozvíjíte v předmluvě, zjišťuji zřejmou mezeru — chybějí zde totiž důkazy, že *materiální podmínky* potřebné k emancipaci proletariátu se živelně vytvářejí v procesu vývoje kapitalistické výroby.*

Jinak sdílím Váš názor — pokud jsem si správně vyložil Vaši předmluvu — že nemůžeme přetěžovat mozek lidí, které chceme vychovávat. Nic Vám nebrání vrátit se k té věci v příhodnou

* V rukopise je dále škrtnuto: „a třídního boje, který s sebou tato výroba přináší“... „přitom sám tento třídní boj je jednou z materiálních podmínek, které vedou koneckonců k sociální revoluci.“ „Tato materiální základna je podle mého názoru právě to, čím se liší kritický a revoluční socialismus od svých předchůdců. Tato materiální základna ukazuje, že na určitém stupni historického vývoje se zvíře nutně mění v člověka...“

dobu a tuto materialistickou základnu „Kapitálu“ ještě víc zdůraznit.

Ještě jednou Vám děkuji a zůstávám

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno v časopise
„La Vie Ouvrière“,
čís. 57 z 5. února 1912*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska ⁵²¹

(Opis)

Londýn 4. srpna 79

Opis.

Milý Bebele,

když jsem Vám poslal svůj poslední dopis* z 25. července³⁹, informoval nás Hirsch o své korespondenci s Bernsteinem a Liebknechtem ve věci nového listu.¹⁷⁹ Podle toho vypadá ta věc docela jinak, než jsme se mohli domnívat na základě Vašeho dopisu.

Protože Hirsch na své velmi oprávněné dotazy co do dispozic a lidí, kteří by stáli za listem jednak při jeho financování, jednak při jeho řízení, nedostal od Liebknechta jinou odpověď než: „strana a Höchberg“ a opětovné ujištění, že je všechno v pořádku¹⁸⁰ — museli jsme už z toho předpokládat, že list financuje Höchberg a že také „my“, podle dopisu E. Bernsteina¹⁸² pověření „přípravou a dohledem“, jsou zase Höchberg a jeho tajemník Bernstein.**

Z druhého Bernsteinova dopisu Hirschovi⁵²², který jsme právě dostali, vyplývá, že je to opravdu tak.

Jistě Vám po tom všem je jasné, že list bude teď od samého začátku takřka nevyhnutelně trpět těmi nedostatky, před nimiž

* V rukopise konceptu: který jste doufám dostal (byl *doporučený*).

** V rukopise konceptu škrtnuto: Že za těchto okolností se C. Hirsch nemůže ujmout redakce bez zcela *konkrétních* záruk své nezávislosti vůči dohlížiteli financujícímu list, je jasné. Silně pochybuji, zda se takové *dostatečné* záruky najdou, a považuji téměř za jisté, že jednání s C. Hirschem k ničemu nepovede. I kdyby ale skončilo úspěšně, je jisté, že Hirsch by nemohl ve své funkci natrvalo zůstat pod kontrolou dvou dohlízejících, z nichž jeden, který list financuje, není sociální demokrat, nýbrž sociální filantrop, a druhý, jak připouští Liebknecht, „by se chtěl sám stát redaktorem“.

jsem varoval v posledním dopise. Höchberg se po teoretické stránce osvědčil jako člověk s naprostým zmatkem v hlavě a v praxi je přímo posedlý sbratřováním se všemi, kdo vydávají své názory nejenom za socialistické, ale dokonce i za *sociální*. Co je zač, to předvedl už v „Zukunft“, která teoreticky i prakticky diskredituje stranu.

Strana potřebuje především *politický* orgán. A Höchberg je přece opravdu v nejlepším případě úplně nepolitický člověk, není to ani sociální *demokrat*, nýbrž sociální *filantrop*. Podle Bernsteinových dopisů list také *vůbec nemá být politický*, ale principiálně socialistický, tj. v takových rukou nevyhnutelně sociálně fantazírující, navazující na „Zukunft“. Takový list reprezentuje stranu jen tehdy, pokud se chce degradovat na přívěsek Höchberga a jeho přátel z řad katedrových socialistů¹²⁸. Kdyby předáci strany chtěli postavit proletariát pod vedení Höchberga a jeho ideově nejasných přátel, dělníci by na to sotva přistoupili; došlo by nevyhnutelně k rozkolu a dezorganizaci; ale pro Mosta a zdejší křiklouny by to byl ten největší triumf.

Za těchto okolností, o kterých jsme vůbec nevěděli, když jsem Vám naposled psal, vidíme, že Hirsch má docela pravdu, když s tím nechce mít nic společného. Totéž platí o Marxovi a mně. Přislíbili jsme spolupráci opravdovému stranickému orgánu a jen pro takový orgán mohl tedy náš slib platit, a ne pro soukromý orgán pana Höchberga, který se za stranický orgán jenom vydává. S takovým za žádných okolností spolupracovat nebudeme.* Marx a já Vás tedy výslovně prosíme, abyste laskavě zajistil, že nebudeme uváděni jako spolupracovníci.

*Poprvé otištěno v časopise
„Die Kommunistische Internationale“,
sešit 23, 1931*

*Podle opisu (napsaného Engelsem),
porovnaného s originálem konceptu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise konceptu škrtnuto: Zůstáváme s C. Hirschem v písemném styku a uvidíme, co se dá dělat, přijme-li funkci redaktora. Za nynějších okolností je ze všech možných redaktorů jediný, kterému můžeme dost důvěřovat.

Marx Rudolphu Meyerovi

do Londýna

[Londýn] 7. srpna 1879

Milý pane Meyere,

posílám Vám dnes pod křížovou páskou Vaše „Gründer“.

Svůj odjezd¹⁷⁷ jsem odložil, protože Longuet onemocněl: jsou tu obavy, že by to mohla být gastritida; dnes se už snad dovíme, co s ním je. Bude-li to vážné, musím se vzdát zamýšlené cesty do Jersey (chtěl jsem tam, protože moje nejmladší dcera*, která mě provází, to místo ještě nezná) a jet do nějakých mořských lázní v blízkosti Londýna. Do těch bych jel za všech okolností, i po návratu z Jersey, s paní Lafarguovou a vnukem**, a tam byste mě pak mohl navštívit.

Kdyby nějaké nepředvídané události uspíšily Váš odjezd, jistě mi laskavě vrátíte ty časopisy (lipské a pařížské) a dáte mi zároveň vědět (veškeré dopisy mi budou z domova posílat), zda po lednovém sešitu (1879) „*Österreichische Monatsschrift für Gesellschaftswissenschaften*“ vyšel ještě nějaký další.

S přáním všeho nejlepšího do budoucna a s přátelskými pozdravy od manželky a dcery Eleanor

Váš oddaný

Karel Marx

Poprvé otištěno
v příloze časopisu „*Die rote Fahne*“,
čís. 294 ze 14. prosince 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Eleanor Marxová.

** Jeanem Laurentem Frederickem Longuetem.

Marx Jenny Longuetové

do Ramsgate

Hôtel de l'Europe, St. Héliér
19. srpna 1879

Jeničko, mé drahé srdíčko,

ať žije náš malý světoobčan!¹⁸⁴ Svět se musí zalidňovat kluky, tím spíš, že anglické statistiky vykazují přebytek holčiček. Jsem rád, že to nakonec dobře dopadlo, i když bohužel za ztížených podmínek. To, co zařídila mamka, mi zdaleka nepřipadá nejlepší. Rozhodně startuji s Tussy zítra ráno do Londýna¹⁸⁶ a pak už budu co nevidět u Tebe a všechno se v klidu urovná. Tady je už zase deštivo — jinak věc na tomhle půvabném ostrově nevidaná, a tak jsme začali právě mluvit o odjezdu, protože náš celkový názor na pobyt tady se měnil s klimatickými a meteorologickými proměnami.

Hôtel de l'Europe je skvělý a jednou se sem musíme podívat společně, celá rodina.

Nemohu se ani dočkat zítřejšího rána, kdy odtud odjíždí loď do Southamptonu. Tolik se bojím o Tebe a o malého Johnnyho.

Zatím zdravím srdečně mamku a Longueta. Jenom si nedělej žádné starosti a nepřipouštěj žádné obavy, holčičko, všechno bude v pořádku.

Tvůj věrný

Starý čert

Mustíš prominout, že píšu tak stručně, dopis musí hned na poštu.

*Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“,
roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny
a angličtiny*

Engels Karlu Höchbergovi

do Scheveningen ⁵²³

Eastbourne 26. srpna 1879

Vážený pane Höchbergu,

protože nevím, jak dlouho zůstanete v Scheveningen, odpovídám Vám hned, že o tom, co nám údajně sdělil C. Hirsch, jste byl nesprávně informován. Neujišťoval nás, že nový list¹⁷⁹ má být „Vaším soukromým majetkem“, ani že „má zaujímat umírněný postoj“. ⁵²⁴ Náš názor na věc nespočívá na Hirschových ujištěních, nýbrž na seznámení s veškerou korespondencí o této věci mezi Lipskem a Curychem na jedné a C. Hirschem na druhé straně. Nemohu rozebírat celou tu komedii plnou omylů, která se odehrává v těchto dopisech a na níž nemá nikdo menší vinu než Hirsch. Ten si v celé té záležitosti počínal podle mého názoru naprosto racionálně, otevřeně a poctivě. Musím proto plně schválit jeho rozhodnutí vzhledem k současným podmínkám, které nejsou dosud vyjasněny ani mezi lipskými a curyšskými účastníky, funkci redaktora odmítnout, a jde mi jen o to, abych ho uchránil výčitek, které si nezaslouží.

Se sociálně demokratickým pozdravem

Váš oddaný

*B. Engels*Od pozítřka jsem zase v Londýně.¹⁷⁵*Poprvé otištěno*v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 8. září 1879

Milý starouši,

jsem z toho smutný, když vidím, že se Ti pořád lépe smůla na paty a že není v mé moci úplně Tě z ní dostat. Mezitím se mi podařilo pro Tebe uvolnit dvě libry št. a třetí jsem dostal od jednoho přítele*, skvělého chemika a právě tak skvělého komunisty; zrovna jsem Ti poslal poukázku na ty tři libry neboli 75,60 franku a doufám, že Ti budou hned vyplaceny. Je přece samozřejmé, že se přede mnou nemusíš vůbec ostýchat; co pro Tebe mohu udělat, určitě vždycky a s radostí udělám; je to stejná hanba, že jsme se ještě nedostali tak daleko, abychom mohli našim veteránům zajistit klidnou existenci.

„Freiheit“ těžko přežije Nový rok, pokud jí znovu nepřidají na významu hlouposti té druhé strany. Chtějí založit oficiální stranický orgán v Curychu¹⁷⁹ a vedení svěřit — pod vrchní kontrolou Lipských — curyšským Němcům, o kterých nemohu říci, že by ve mně vzbuzovali právě důvěru. Ve společenskovědném „Jahrbuch“¹⁸⁵, který vydal jeden z nich, Höchberg, jsou alespoň vyloženy kuriozity: strana chybovala, když vystupovala jako *dělnická* strana, zavinila si sama zákon proti socialistům¹⁶⁴ *zbytečnými* útoky proti *buržoazii*, nejde prý o revoluci, ale o *dlouhý* pokojný vývoj atd. Tyhle zbabělé pitomosti, to je přirozeně voda na Mostův mlýn, a on toho také využívá, jak můžeš vidět na posledních číslech

* Carla Schorlemmera.

„Freiheit“.¹⁹⁴ Z Lipska nás vyzvali ke spolupráci s novým orgánem, a my jsme jim to také slíbili³⁹; když jsme se ale dověděli, kdo to má přímo řídit, zase jsme odřekli, a od „Jahrbuch“ definitivně skončil veškerý náš styk s lidmi, kteří chtějí do strany propašovat tyhle pitomosti a tohle zbabělé lezení do zadku — s Höchbergem a soudruhy. V Lipsku brzo uvidí, jaké to ulovili spojence. Vůbec bude už brzy třeba vystoupit proti těm filantropickým velko- a maloměšťákům, studentům a doktorům, kteří se hrnou do německé strany a chtějí rozředit třídní boj proletariátu proti jeho utlačovatelům, udělat z něho všeobecnou sbíratelskou instituci, a to ve chvíli, kdy nás buržoové, se kterými nás chtějí sbírat, stavějí mimo zákon, rozbíjejí náš tisk, rozhánějí naše schůze, vystavují nás otevřené zvlí policie. Němečtí dělníci se sotva dají získat pro takovou kampaň.

Naši lidé v Rusku se dočkali velkého triumfu: rozbili rusko-pruskou alianci.* Kdyby byli svou bezohlednou akcí ruskou vládu tak zoufale nevydělali, určitě by se dokázala vypořádat s vnitřní nespokojeností šlechty a buržoazie, vyvolanou jednak tím, že Anglie nedovolila vtáhnout do otevřeného Cařihradu⁵²⁵, jednak následující diplomatickou porážkou v Berlíně¹⁸⁹. Strýček se synovcem mohou v Alexandrovu⁵²⁶ tu trhlínu jakžtakž zalepit, ale vyléčit se to už nedá. A jestliže katastrofa v Rusku nenastane velmi brzy, vypukne válka mezi Ruskem a Pruskem, kterou generální rada předvíдалa už za francouzské války jako její nevyhnutelný důsledek a které se v roce 1873 jen stěží zabránilo.⁵²⁷

Jen odvalu a zase se brzy ozvi; a napiš pořádný dopis, na takové dopisnici si přece člověk nemůže jaksepatří vylít srdce.

Srdečný pozdrav od Marxe a

Tvého věrného

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 133.

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 15. září 1879

Milý starouši,
můj poslední dopis* a těch 75 franků, které jsem Ti poslal poštou, jsi už doufám dostal.

Sorge píše, že se na Tebe také obrátil kvůli obnovení plné moci ve věci Lingenuovy závěti⁴¹⁴; je to nutné, protože Geibova smrt by mohla dát advokátům druhé strany příležitost prohlásit starou plnou moc za neplatnou a vyvolat tím nové průtahy.

Marx, který je ještě u moře¹⁸⁶ a skvěle se prý zotavil, mi teď píše**, že Tě mám požádat o zaslání formuláře pro plnou moc, aby tak mohl zařídit, co je třeba. Buď tedy tak laskav a udělej to co nejdřív. Budeš-li s tím mít nějaké výdaje, napiš mi hned, kolik to dělá, a já Ti pošlu peníze. Čím dřív se to obstará, tím líp. Plná moc se má samozřejmě formulovat úplně stejně jako ta stará, jenomže v ní nebude jmenován Geib, nebo se tam uvede, že zemřel.

S tím německým stranickým orgánem v Curychu¹⁷⁹ je to čím dál tím lepší. Curyšská redakční komise, která má pod vrchním vedením Lipských list kontrolovat a cenzurovat, se skládá z Höchberga, Schramma a Bernsteina. Jenže Schramm, Höchberg a Bernstein napsali pro „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“¹⁸⁵, kterou vydal Höchberg v Curychu, článek „Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“, ze kterého vysvítá, že jsou všichni tři úplně tuctoví buržoové, mírumilovní filantropové; dávají straně

* Viz tento svazek, str. 444–445.

** Viz tento svazek, str. 131.

za vinu, že byla výhradně „*dělnickou stranou*“, že vyprovokovala nenávisť buržoazie, a požadují, aby vedení hnutí převzali „vzdělaní“ buržoové jejich typu. To už přestává všechna legrace.

Naštěstí mi sem předevcírem znenadání vtrhl do kvartýru Höchberg. Tak jsem mu nalil čistého vína. Chudák hoch, v podstatě dobrý chlapík, ale strašně naivní, vypadal, jako když spadne z měsíce, když jsem mu vyložil, že by nám vůbec nemohlo přijít na mysl, abychom nechali padnout proletářský prapor, který jsme třímali takřka čtyřicet let, a že právě tak nemůžeme přizvukovat maloburžoaznímu nadšenému všeobecnému bratříčkování, které jsme také už bezmála 40 let potírali. Krátce, ví teď konečně, na čem s námi je a proč nemůžeme jít stejnou cestou s lidmi jako je on, ať už Lipští dělají a říkají cokoli.

Pošleme také Bebelovi naprosto kategorické prohlášení o našem stanovisku k těmhle spojencům německé strany* a pak uvidíme, co udělají. Vystoupí-li stranický orgán v duchu toho buržoazního článku, vyslovíme se veřejně proti němu. Ale tak daleko to snad nenechají dojít.

Napiš tedy brzy.

Srdečný pozdrav od Marxe a

Tvého věrného

B. Engelse

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 448—462.

Marx a Engels Augustu Bebelovi,
Wilhelmu Liebknechtovi,
Wilhelmu Brackovi a dalším

do Lipska

(Okružní dopis.⁵²⁸ Koncept)

[Londýn 17.—18. září 1879]

Milý Bebele,

odpověď na Váš dopis z 20. srpna⁵²⁹ se opozdila jednak proto, že se prodloužila Marxova nepřítomnost¹⁸⁶, jednak kvůli několika událostem: za první přišel Richterův „Jahrbuch“¹⁸⁵, za druhé přijel sám Hirsch.¹⁸⁷

Mám za to, že Liebknecht Vám neukázal můj poslední dopis, ačkoli jsem ho k tomu přímo vyzval. Jinak byste jistě neuváděl tytéž důvody, které uplatňoval Liebknecht a na něž jsem v onom dopise už *odpověděl*.*

Proberme teď jednotlivé body, o které tu jde.

I. Jednání s C. Hirschem

Liebknecht se dotazuje Hirsche, chce-li se ujmout redakce nového stranického orgánu, který má být založen v Curychu.¹⁷⁹ Hirsch žádá informace o tom, jak bude list finančně zajištěn: jaké fondy jsou k dispozici a kdo je poskytuje. To první proto, aby věděl, zda list už za několik měsíců nezanikne. To druhé proto, aby se ujistil, kdo drží ruku na měšci a kdo tedy bude s konečnou platností rozhodovat o zaměření listu. Liebknechtovu odpověď

* Viz tento svazek, str. 120.

„všechno v pořádku, další se dovíš v Curychu“ (Liebknecht Hirschovi 28. července), Hirsch nedostává. Z Curychu však přichází Bernsteinův dopis Hirschovi (24. července), v němž Bernstein sděluje, že „uspořádáním listu a *dohledem* (nad ním) jsme byli pověřeni *my*“. Proběhla prý porada mezi Viereckem a *námi*, na níž se shledalo, že „Vaše postavení by se poněkud ztížilo vzhledem k rozporům, které jste měl jako představitel ‚Laterne‘ s jednotlivými soudruhy, avšak *já* nepokládám tuto nesnáz za příliš závažnou.“ O finančním zajištění ani slovo.

Hirsch odpovídá obratem 26. července otázkou o materiální situaci listu. Kteří soudruzi se zavázali krýt schodky? Do jaké částky a na jak dlouho? — Platová otázka redaktora přitom nehraje absolutně žádnou roli. Hirsch chce pouze vědět, „jsou-li zajištěny prostředky, které by zabezpečily list nejméně na rok“.

Bernstein odpovídá 31. července: Eventuální schodek se bude krýt z dobrovolných příspěvků, z nichž *několik*(!) je už upsáno. Na Hirschovy poznámky o zaměření, jaké hodlá listu dát — o tom dále — následují poznámky vyjadřující nesouhlas a *předpisy*: „Na tom musí *dozorčí komise* trvat tím spíš, že sama je také pod kontrolou, tj. je odpovědná. O těchto bodech se musíte tedy dohodnout s dozorčí komisí.“ Neodkladná, pokud možno telegrafická odpověď žádoucí.

Tedy místo odpovědi na své oprávněné otázky dostává Hirsch zprávu, že má redigovat pod *dozorčí komisí*, která má sídlo v Curychu, jejíž názory se velmi podstatně rozcházejí s jeho názory a jejíž členové mu ani nebyli jmenováni!

Hirsch, plným právem rozhořčen tímto jednáním, dává přednost dohodě s Lipskými. Jeho dopis Liebknechtovi z 2. srpna musíte znát, neboť Hirsch výslovně žádal, abyste Vy a Viereck byli informováni. Hirsch se chce dokonce curyšské komisi podřídit do té míry, že tato komise má redakci dávat písemné připomínky a k rozhodnutí bude možné pozvat lipskou kontrolní komisi.

Liebknecht píše mezitím Hirschovi 28. července: „Podnik je *samozřejmě* finančně zajištěn, protože za ním stojí celá strana + (inkluze) Höchberg. O podrobnosti se ale nestarám.“

Také příští Liebknechtův dopis neobsahuje o finančním za-

jištění zase nic, zato však je v něm ujištění, že curyšská komise není redakční komise, ale že je pověřena jen *administrativou* a finančními záležitostmi. Ještě 14. srpna mi Liebknecht píše totéž a žádá, abychom Hirsche přemluvili, aby to přijal. Vy sám jste ještě 20. srpna tak málo obeznámen s pravým stavem věcí, že mi píšete: „On (Höchberg) už nemůže do redakce listu mluvit o nic víc než *každý jiný známý člen strany*.“

Konečně dostává Hirsch od Vierecka dopis datovaný 11. srpna, v němž se připouští, že „trojka, která je v Curychu, se má jako *redakční komise* chopit založení listu a v souhlase s lipskou trojkou vybrat redaktora... *pokud si vzpomínám*, bylo v oznámených usneseníh rovněž uvedeno, že zakládající (curyšský) výbor, zmíněný v bodě 2, má vůči straně převzít *jak politickou*, tak finanční odpovědnost... Na základě těchto faktů se mi zdá jasné, že... bez spoluúčasti trojky, která je v Curychu a je stranou pověřena založit list, nelze na převzetí redakce pomýšlet.“

Zde už měl Hirsch konečně alespoň *něco* určitého, i když jen o postavení redaktora vůči Curyšským. Ti tvoří *redakční* komisi, mají také *politickou* odpovědnost; bez jejich spoluúčasti nelze žádnou redakci převzít. Zkrátka Hirsch je jednoduše odkázán na to, aby se domluvil s těmi 3 lidmi v Curychu, jejichž jména stále ještě nezná.

Ale aby byl zmatek úplný, připisuje Liebknecht k Viereckovu dopisu zprávu: „Právě tu byl Singer z Berlína a *oznámil*: dozorčí komise v Curychu *není*, jak se domnívá Viereck, *redakční* komise, ale hlavně *administrativní* komise, která je straně, tj. nám, za list odpovědná finančně; členové mají ovšem také právo a povinnost s Tebou o redakci diskutovat (právo a povinnost, které má mimochodem *každý* člen strany); *nejsou* zmocnění k tomu, aby Tě dali *pod kuratelu*.“

Curyšská trojka a jeden člen výboru z Lipska — *jediný*, kdo byl jednání přítomen — trvají na tom, že Hirsch se má podřídit oficiálnímu vedení Curyšských, druhý lipský člen to prostě popírá. A to se má Hirsch rozhodnout dříve, než se ti pánové dohodnou mezi sebou? Na to, že Hirsch má právo být obeznámen s přijatými usneseními obsahujícími podmínky, které mu byly před-

loženy, aby se jim podřídil, nikdo ani nepomyslel, tím spíš, že zřejmě ani Lipské nenapadlo, aby si o těchto usneseních opatřili *sami* autentické informace. Jak jinak by mohlo dojít ke zmíněnému rozporu?

Nemohou-li se Lipští dohodnout o pravomoci Curyšských, jsou zato Curyšští v tomto ohledu naprosto zajedno.

Schramm píše Hirschovi 14. srpna: „Kdybyste nebyl svého času napsal, že byste ve stejném případě“ (jako s Kayserem¹⁹⁵) „postupoval právě tak, a nenaznačil tak, že byste i ve stejném duchu psal, neztráceli bychom o tom ani slova. Takto si ale musíme vzhledem k tomuto Vašemu prohlášení vyhradit právo rozhodovat s konečnou platností o přijímání článků do nového listu.“

Dopis Bernsteinovi, v němž se prý Hirsch takto vyjádřil, je z 26. července, byl tedy napsán *dlouho* po konferenci v Curychu, na níž byla stanovena pravomoc curyšské trojky. V Curychu se však už do té míry kochají vědomím své byrokratické všemocnosti, že v odpovědi na tento pozdější Hirschův dopis si osobují nové právo *rozhodovat* o přijímání článků. Z redakční komise se tak už stává komise *cenzurní*.

Teprve když přijel do Paříže Höchberg, dověděl se od něho Hirsch *jména* členů obou komisí.

Co bylo tedy příčinou, že vyjednávání s Hirschem ztroskotalo?

1. To, že se jak Lipští, tak Curyšští tvrdošíjně zdráhali sdělit mu něco konkrétního o finančních podkladech a tím i o možnosti, jak udržet list naživu byť i jen jeden rok. Určenou částku se dozvěděl teprve tady ode mne (když jste mi ji Vy sdělil). Bylo tedy téměř nemožné vyvodit z dřívějších sdělení (strana + Höchberg) jiný závěr než ten, že buď list už teď převážně financuje Höchberg, anebo že tak jako tak bude brzy zcela závislý na jeho příspěvcích. A tato druhá možnost není ani dnes zdaleka vyloučena. Částka — čtu-li správně — 800 marek je *přesně* táž (40 liber št.), jakou musel zdejší spolek⁵⁰² dosadit na „*Freiheit*“ za *první pololetí*.

2. Liebknechtovo opakované ujišťování — které se pak ukázalo jako naprosto nesprávné — že Curyšští nemají redakci nijak oficiálně kontrolovat, a komedie plná omylů, která z toho vzešla.

3. Konečně nabytá jistota, že Curyšští mají redakci nejen

kontrolovat, ale dokonce cenzurovat, a jemu, Hirschovi, že přitom připadá jen úloha nastrčené figury.

Můžeme mu dát jedině za pravdu, když po tom všem odmítl. Lipská komise, jak se dovídáme od Höchberga*, byla poslána dvěma členy, kteří v Lipsku nebydlí, a může tedy rychle zakročit jen tehdy, je-li lipská trojka jednotná. Tím se skutečné těžiště nadobro překládá do Curychu a s Curyšskými by Hirsch stejně jako kterýkoli jiný opravdu revolučně a proletářsky smýšlející redaktor nemohl natrvalo pracovat. O tom později.

II. Předpokládané zaměření listu

Už 24. července oznamuje Bernstein Hirschovi, že rozpory, které měl jako představitel „Laterne“ s jednotlivými soudruhy, by ztížily jeho postavení.

Hirsch odpovídá, že podle jeho názoru musí mít list vcelku stejné zaměření jako „Laterne“, tj. takové, aby se ve Švýcarsku zabránilo procesům a v Německu zbytečnému strachu. Ptá se, kdo jsou oni soudruzi, a pokračuje: „Znám jenom jednoho a slibuji Vám, že bych s ním v obdobném případě *porušení disciplíny* jednal právě tak.“

Bernstein na to opovídá s vědomím své nové oficiální hodnosti cenzora: „Co se týče zaměření listu, dozorcí komise je rozhodně toho názoru, že pro něj nemá být vzorem ‚Laterne‘; podle našeho názoru se nemá list orientovat ani tak na politický radikalismus, jako na principiálně socialistický postoj. Takovým případům, jako byl útok na Kaysera, který vyvolal odpor u všech soudruhů bez výjimky(!), se musí za všech okolností zabránit.“

A tak dále a tak dále. Liebknecht nazývá napadení Kaysera „botou“ a Schramm je považuje za tak nebezpečné, že kvůli tomu větší Hirschovi na krk cenzuru.

Hirsch píše znova Höchbergovi, že k případu, jako byl Kayserův, „nemůže dojít, existuje-li oficiální stranický orgán, protože nad jeho jasnými direktivami a dobře míněnými pokyny *nemůže* žádný poslanec jen tak opovážlivě mávnout rukou“.

* Slova „od Höchberga“ jsou doplněna tužkou.

Také Viereck píše, že novému listu „je předepsáno umírněné zaměření a co největší ignorování všech existujících rozporů“, že to nemá být „rozšířená ‚Laterne‘“ a že Bernsteinovi „by se dalo nanejvýš vytknout, že zastává příliš umírněný směr, pokud to v době, kdy nemůžeme pochodovat s rozvinutým praporem, vůbec je výtka“.

Co to vlastně je Kayserův případ¹⁸³, tento neprominutelný zločin, kterého se prý Hirsch dopustil? Kayser jako jediný ze sociálně demokratických poslanců mluví a hlasuje v říšském sněmu pro ochranná cla. Hirsch ho obviňuje, že porušil stranickou disciplínu, protože

1. hlasuje pro nepřímé daně, jejichž odstranění výslovně požaduje program strany;

2. povoluje Bismarckovi peníze a tím porušuje nejzákladnější zásadu celé naší stranické taktiky: této vládě ani halť.

V obou bodech má Hirsch nepopíratelně pravdu. A když Kayser pošlapal jak program strany, na který poslanci tak říkajíc přísahali přijetím usnesení sjezdu, tak i zcela nevyhnutelné, nej-přednější základní pravidlo stranické taktiky a *odhlasoval* Bismarckovi *peníze jako dlek za zákon proti socialistům*¹⁸⁴, byl podle našeho názoru Hirsch rovněž naprosto v právu, když Kaysera tak ostře napadl.

Nikdy jsme nemohli pochopit, jak mohl tento útok proti Kayserovi vyvolat v Německu tolik rozhořčení. Teď mi Höchberg vykládá*, že „frakce“ Kayserovi jeho vystoupení *povolila* a Kayser je tedy tímto povolením kryt.

I kdyby tomu tak bylo, je to přece jen trochu mnoho. Především nemohl Hirsch stejně jako ostatní svět o tomto tajném usnesení nic vědět.** Dále se touto historkou jen ještě zvětšuje ostuda strany, kterou dříve bylo možno svést pouze na Kaysera, a tím větší je Hirschova zásluha, že otevřeně a před celým světem

* Viz tento svazek, str. 446–447.

** V rukopise dále škrtnuto: „I kdybychom připustili, že by se dva nebo tři jiní sociálně demokratičtí poslanci (neboť víc jich tam sotva bylo) dali svést k tomu, aby nechali Kaysera před celým světem vykládat jeho odporné řeči a aby povolili Bismarckovi peníze, tak byli povinni vzít zato na sebe veřejně odpovědnost a čekat, co tomu asi Hirsch řekne.“

odhalil tyto Kayserovy odporné fráze a ještě odpornější hlasování, a zachránil tak čest strany. Nebo je snad německá sociální demokracie opravdu nakažena nemocí parlamentarismu a věří, že když byli poslanci zvoleni lidem, osvítil je duch svatý, zasedání frakcí že se změnilo v neomylná koncilia a jejich usnesení v nedotknutelná dogmata?

Bota se rozhodně stala, ale neudělal ji Hirsch, nýbrž poslanci, kteří Kaysera kryli svým usnesením. A jestliže ti, kdo jsou především povoláni, aby dbali na dodržování stranické disciplíny, sami takovým usnesením stranickou disciplínu tak zjevně porušují, je to tím horší. Ještě horší však je, jestliže se dojde až k přesvědčení, že stranickou disciplínu neporušil Kayser svou řečí a svým hlasováním a ostatní poslanci svým usnesením, ale Hirsch, protože napadl Kaysera přes toto usnesení, o němž ke všemu ani nevěděl.

Ostatně je jisté, že strana zaujala v otázce ochranných cel totéž nejasné a nerozhodné stanovisko, jako až dosud téměř ve všech ekonomických otázkách, které se objevily v praxi, např. v otázce říšských železnic.* Příčina tkví v tom, že stranické orgány, zejména „*Vorwärts*“, místo aby tyto otázky důkladně prodiskutovaly, s oblibou hloubaly o uspořádání budoucího společenského řádu. Když *po* přijetí zákona proti socialistům nabyla otázka ochranných cel praktického významu, názory na ni se rozešly do nejružnějších odstínů a nenašel se vůbec nikdo, kdo by měl předpoklad dojít k jasnému a správnému úsudku: znalost poměrů v německém průmyslu a jeho postavení na světovém trhu. Ochrannářské tendence se mimoto mohly tu a tam objevit i u voličů a to se mělo také brát v úvahu. Jediná cesta, jak se dostat z tohoto zmatku, je chápat otázku čistě politicky (jako tomu bylo v „*Laterne*“), a tu strana s rozhodností nenastoupila. Proto se muselo stát, že v této otázce poprvé zaváhala, vystupovala nejistě a nejasně a nakonec se Kayserovou vinou a spolu s ním důkladně blamovala.

Útok na Kaysera je nyní podnětem k tomu, aby se Hirschovi ve všech tóninách kázalo, že nový list nemá v žádném případě napodobovat výstřelky „*Laterne*“, že se nemá orientovat ani tak

* Viz tento svazek, str. 377–378.

na politický radikalismus, jako na principiálně socialistický a nezaújatý postoj. Viereck je v tom stejně příčinlivý jako Bernstein, který se mu právě proto, že je příliš umírněný, zdá být tím pravým, neboť teď se přece nedá pochodovat s rozvinutým praporem.

Ale proč se vůbec uchylovat za hranice, když ne proto, aby bylo možno pochodovat s rozvinutým praporem? Za hranicemi tomu nic nebrání. Ve Švýcarsku neexistují německé tiskové, spolčovací a trestní zákony. Tam se tedy nejen mohou, ale přímo *musí* říkat věci, které se doma před zákonem proti socialistům při normálních německých zákonech říkat nedaly. Neboť zde nestojíme jen před tváří Německa, ale celé Evropy a jsme povinni, pokud to *švýcarské* zákony dovolují, Evropě nezastřeně objasňovat cesty a cíle německé strany. Kdo by se chtěl ve Švýcarsku vázat na *německé* zákony, dokázal by jen, že si tyto německé zákony zaslouží a že nemá vlastně nic víc co říci než to, co se smělo říkat v Německu před výjimečným zákonem. Nelze se ohlížet ani na to, že by členům redakce mohl být na čas znemožněn návrat do Německa. Kdo není odhodlán něco takového riskovat, nepatří na tak exponované čestné místo.

A dále. Německá strana je výjimečným zákonem dána do klatby právě *proto*, že byla jedinou vážnou opoziční stranou v Německu. Projevuje-li Bismarckovi ve svém zahraničním orgánu vděčnost tím, že se zřídka úlohy jediné vážné opoziční strany, že se chová hezky krotce, že způsobně drží, když dostává kopanec, pak tím jen dokazuje, že si tento kopanec zasloužila. Ze všech německých emigrantských listů, které vycházely v zahraničí od roku 1830, je „*Laterne*“ jistě jedním z nejmírnějších. Jestliže však i „*Laterne*“ byla příliš opovážlivá — pak nový orgán může stranu před jejími přívrženci v neněmeckých zemích leda zkompromitovat.

III. Manifest curyšské trojky

Mezitím jsme obdrželi Höchbergův „Jahrbuch“ s článkem „Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“, který sepsali, jak mi řekl sám Höchberg, právě ti tři členové curyšské komise. Máme tu tedy jejich autentickou kritiku dosavadního hnutí a tedy

i jejich autentický program pro postoj nového orgánu, pokud tento postoj závisí na nich.

Hned na začátku se říká:

„Hnutí, které Lassalle považoval za eminentně politické, do kterého svolával nejen dělníky, nýbrž všechny poctivé demokraty, v jehož čele měli kráčet nezávislí představitelé vědy a všichni ti, kdo jsou prochnuti opravdovou láskou k bližnímu, se zploštilo za předsednictví J. B. Schweitzera v jednostranný boj za zájmy průmyslových dělníků.“

Nezkoumám, zda a jak dalece to historicky odpovídá pravdě. Schweitzerovi se tu vytýká zejména, že lassallovství, které se tu chápe jako buržoazní demokraticko-filantropické hnutí, *zploštil* v jednostranný boj za zájmy průmyslových dělníků tím, že *prohloubil* charakter tohoto hnutí jako třídního boje průmyslových dělníků proti buržoazii.* Dále se mu (Schweitzerovi) vytýká jeho „odmítání buržoazní demokracie“. Co má buržoazní demokracie co pohledávat v sociálně demokratické straně? Jestliže se skládá z „poctivých lidí“, pak nemůže stát o to, aby se do ní dostala, a chce-li se tam přece dostat, pak jen proto, aby zanášela nesváry.

Lassallovská strana „si raději vedla *naprosto jednostranně jako dělnická strana*“. Pánové, kteří toto píší, jsou sami členy strany, která si vede *naprosto jednostranně jako dělnická strana*, a zastávají v ní teď oficiální funkce. To se však absolutně nesrovnává. Myslíte-li tak, jak píší, pak musí ze strany vystoupit nebo alespoň složit

* Místo obou těchto vět následovala původně tato pasáž, která je v rukopise škrtnuta: „Schweitzer byl velký darebák, ale velmi talentovaná hlava. (Jeho zásluhou bylo právě to, že původní úzké lassallovství s jeho omezeným všelékem státní podpory prolomil.) Ať zavinil z korupčních pohnutek cokoli a ať jakkoli lpěl na lassallovském všeléku státní podpory, aby si udržel svou moc, přesto je jeho zásluhou, že prorazil původní úzké lassallovství, rozšířil ekonomický rozhled strany a tím připravil její pozdější splnutí s celoněmeckou stranou²²⁶. Třídní boj mezi proletariátem a buržoazií, tento stěžejní bod všeho revolučního socialismu, hlásal už Lassalle. Jestliže Schweitzer tento bod ještě ostřeji zdůrazňoval, tak to byl v podstatě rozhodně pokrok, i když mu to třeba sloužilo jako záminka k podezřívání osob nebezpečných jeho diktatuře. Je skutečně pravda, že udělal z lassallovství *jednostranný boj za zájmy průmyslového dělnictva*. Ale jen proto jednostranný, že z důvodů politické korupce nechtěl nic vědět o boji za zájmy zemědělských dělníků proti velkému pozemkovému vlastnictví. Ale tohle se mu tu nevytýká, „zploštění“ spočívá v tom, že prohloubil charakter hnutí jako třídního boje průmyslových dělníků proti buržoazii.“

funkce. Jestliže to neudělají, přiznávají tím, že zamýšlejí používat svého oficiálního postavení k tomu, aby potírali proletářský charakter strany. Strana se tedy sama zrazuje, když jim ponechává jejich oficiální funkce.

Podle názoru těchto pánů *nemá* tedy sociálně demokratická strana být jednostrannou dělnickou stranou, nýbrž všestrannou stranou „všech, kdo jsou prodchnuti opravdovou láskou k bližnímu“. Má to dokázat především tím, že odloží hrubé proletářské vášně a podřídí se vedení vzdělaných lidumilných buržoů, aby „si osvojila dobrý vkus“ a „naučila se dobrému tónu“ (str. 85). Potom také ustoupí „obhroublé vystupování“ některých vůdců ctihodnému „měšťanskému vystupování“. (Jako kdyby navenek obhroublé vystupování zde míněných lidí nebylo to nejmenší, co se jim dá vytýkat!) Potom se také dostaví „četní přívrženci z kruhů vzdělaných a majetných tříd. Ti však musí být teprve získáni, má-li... prováděná agitace mít *hmatatelné úspěchy*.“ Německý socialismus „kládl příliš velkou váhu na získání *mas* a přitom opomíjel energickou (!) propagandu v tzv. horních vrstvách společnosti“. Neboť „straně ještě scházejí lidé, kteří by byli schopni ji zastupovat v říšském sněmu“. Je však „žádoucí a nutné, aby se mandáty svěrovaly lidem, kteří měli příležitost a čas důkladně se seznámit s projednávanými otázkami. Prostý dělník a drobný řemeslník... má k tomu potřebný čas jen v řídkých, výjimečných případech.“ Volte proto buržoy!

Zkrátka: dělnická třída není s to se osvobodit sama. K tomu se musí podříditi vedení „vzdělaných a majetných“ buržoů, kteří jediné „mají příležitost a čas“ seznámit se s tím, co dělníkům prospěje. A za druhé se za nic na světě nesmí proti buržoazii bojovat, nýbrž energickou propagandou ji — *získávat*.

Chceme-li však získat hořejší vrstvy společnosti anebo jen ty jejich elementy, které to s námi myslí dobře, nesmíme je za nic na světě polekat. A tu se tato curyšská trojka domnívá, že udělala uklidňující objev:

„Strana ukazuje právě nyní pod tlakem zákona proti socialismu, že *nechce* jít cestou násilné krvavé revoluce, nýbrž je rozhodnuta... dát se cestou zákonnosti, tj. *reformy*.“ Jestliže tedy těch

500 000 — 600 000 sociálně demokratických voličů, $\frac{1}{10}$ až $\frac{1}{8}$ všech voličů, k tomu ještě rozptýlených po celé zemi, si počíná tak rozumně, že se neženou hlavou proti zdi a nepokoušejí se — jeden proti deseti — o „krvavou revoluci“, znamená to, že si také jednou provždy *zakazují* využít jakékoli mohutné vnější události a jí vyvolané náhlé revoluční vlny, ba dokonce *vítězství* lidu ve srážce, která by z toho vznikla! Kdyby Berlín měl být zase jednou tak nevzdělaný a udělat nový 18. březen⁵⁸⁰, museli by sociální demokraté, místo aby se účastnili boje jako „darebáci chtiví barikád“ (str. 88), spíš „nastoupit cestu zákonnosti“, zastavit boj, odstranit barikády a popřípadě pochodovat po boku skvělé armády proti jednostranným, surovým, nevzdělaným masám. Anebo jestliže ti pánové tvrdí, že to tak nemysleli, jak to tedy vlastně mysleli?

Ale dál to je ještě větší nádhera.

„Čím klidněji, věcněji, uvážlivěji vystupuje tedy“ (strana) „ve své kritice nynějších poměrů a ve svých návrzích na jejich změnu, tím menší je možnost, že se bude opakovat tah, který se nyní podařil“ (zavedením zákona proti socialistům) „a kterým uvědomělá reakce zahнала buržoazii do úzkých, když jí nahнала strach z rudého strašidla“ (str. 88).

Aby se buržoazie zbavila poslední stopy strachu, má se jí jasně a pádně dokázat, že rudé strašidlo je skutečně jen strašidlo, že neexistuje. Co je však tajemstvím rudého strašidla, ne-li strach buržoazie z nevyhnutelného boje na život a na smrt mezi ní a proletariátem? Strach z neodvratného rozhodnutí moderního třídního boje? Odstraňte třídní boj, a buržoazie a „všichni nezávislí lidé“ se nebudou „strachovat jít ruku v ruce s proletáři“! A kdo by na to doplatil, to by byli právě proletáři.

Nechť tedy strana dokáže pokorným a krotkým vystupováním, že se jednou provždy vzdala „nepřístojností a výstřelků“, které daly podnět k zákonu proti socialistům. Slíbí-li dobrovolně, že se bude pohybovat pouze v mezích zákona proti socialistům, budou snad Bismarck a buržoové tak laskavi a zruší tento zákon, který pak bude zbytečný!

„Aby nám bylo dobře rozuměno,“ nechceme „se vzdát své strany a svého programu, ale myslíme, že máme na léta dost

práce, jestliže všechnu svou sílu, všechnu svou energii soustředíme na dosažení určitých blízkých cílů, kterých se musí stůj co stůj dosáhnout, dříve než se může pomýšlet na uskutečnění dalekosáhlých snah.“ Potom se k nám také budou hromadně přidávat příslušníci buržoazie, maloburžoazie a dělníci, kteří „jsou dnes dalekosáhlými požadavky... odstrašováni“.

Nemáme se *vzdávat* programu, nýbrž jej jen *odložit* — na neurčito. Přijímáme program, ale vlastně ne pro sebe a pro svou dobu, nýbrž posmrtně, jako dědictví pro své děti a děti svých dětí. Mezitím máme vynaložit celou svou „sílu a energii“ na všelijaké tretky a záplatování kapitalistického společenského zřízení, aby to alespoň vypadalo, že se něco děje, ale aby se přitom buržoazie nepoděsila. To je mi přece jen milejší komunista Miquel, který své nezvratné přesvědčení, že pád kapitalistické společnosti je během několika set let nevyhnutelný, dokazuje tím, že horlivě podvádí a spekuluje, že poctivě přispívá svým dílem ke krachu z roku 1873³⁷⁹ a tím *skutečně* něco dělá pro zhroucení nynějšího řádu.

Jiným přestupkem proti dobrému tónu byly také „přehnané útoky na gründery“, kteří přece byli „jen dětmi své doby“; „nadávání na Strousberga a podobné lidi... si mohli proto raději odpustit“. Bohužel všichni lidé jsou „jen dětmi své doby“ a je-li to dostatečnou omluvou, nesmí být už nikdo napadán, všechna polemika a všechny boj naší strany přestane; dáme si klidně líbit všechny kopance od našich odpůrců, protože my jako moudřejší víme, že jsou „jen dětmi své doby“ a nemohou jednat jinak, než jak jednají. Místo abychom jim kopance vraceli i s úroky, mělo by nám těch chudáků být spíš líto.

Rovněž ta okolnost, že se strana postavila za Komunu, měla tu nevýhodu, „že se odradili lidé nám jinak naklonění a vůbec *nenávisť buržoazie* proti nám vzrostla“. A dále není strana „docela bez viny na tom, že byl přijat říjnový zákon, protože zvyšovala zbytečně *nenávisť buržoazie*“.

Takový je tedy program tří cenzorů z Curychu. Jasný je až dost, zvláště pro nás, protože my velmi dobře známe všechny tyto fráze ještě z roku 1848. Jsou to představitelé maloburžoazie, kteří se ohlašují plni strachu, že by proletariát donucený svou revoluční

situaci mohl „zajít příliš daleko“. Místo rozhodné politické opozice — všeobecné zprostředkování; místo boje proti vládě a buržoazii — pokus je získat a přemluvit; místo neústupného odporu proti týrání shora — pokorná poníženost a přiznání, že trest je zasloužený. Všechny historicky nutné konflikty se vykládají jako nedorozumění a každá diskuse končí ujištěním, že v podstatě jsme přece všichni zajedno. Lidé, kteří vystupovali roku 1848 jako buržoazní demokraté, mohou se nyní právě tak dobře nazývat sociálními demokraty. Jako se prvním zdálo, že demokratická republika je ještě v nedohledné dálce, tak se druhým zdá pád kapitalistického zřízení tak vzdálený, že nemá absolutně žádný význam pro politickou praxi přítomnosti; je možné se domlouvat, uzavírat kompromisy, hrát si na lidumily, co hrdlo ráčí. Zrovna tak je to s třídním bojem mezi proletariátem a buržoazií. Na papíře ho uznávají, protože ho už nemohou popřít, v praxi se ho však snaží zastřít, vymazat, oslabit. Sociálně demokratická strana *nemá* být dělnickou stranou, nemá proti sobě vzbuzovat nenávist buržoazie nebo vůbec něčí nenávist; má především provádět energickou propagandu mezi buržoazií; místo aby kladla důraz na dalekosáhlé, buržoazii odstrašující a v naší generaci přece nedosažitelné cíle, má raději vynaložit všechnu svou sílu a energii na takové maloburžoazní příštípkařské reformy, které by poskytly starému společenskému řádu novou oporu, a tím by snad mohly změnit konečnou katastrofu v pozvolný, postupný a pokud možno pokojný rozkladný proces. Jsou to tíž lidé, kteří se tváří, jako by byli neúnavně činní, ale nejenže sami nic nedělají, nýbrž se snaží zabránit, aby se dělalo vůbec něco jiného, než — žvanilo; tíž lidé, jejichž strach z jakéhokoli činu roku 1848 a 1849 brzdil hnutí na každém kroku a nakonec vedl k jeho porážce; tíž lidé, kteří nikdy nevidí reakci a pak jsou celí udivení, že se nakonec dostali do slepé uličky, kde není možné ani se postavit na odpor, ani se dát na útěk; tíž lidé, kteří by chtěli uzavřít dějiny do svého úzkého šosáckého obzoru, které však dějiny pokaždé přejdou.

Pokud jde o jejich socialistickou náplň, byla už dostatečně kritizována v „Manifestu“*, v kapitole „Německý aneb pravý so-

* K. Marx a B. Engels, „Manifest Komunistické strany“.

cialismus“. Kde je třídní boj odstrčen stranou jako nemilý „hrubý“ jev, tam zůstává jako základna socialismu jenom „pravá láska k člověku“ a prázdné fráze o „spravedlnosti“.

Je to vývojem podmíněný a nevyhnutelný jev, že se i lidé z dosud vládnoucí třídy přidávají k bojujícímu proletariátu a že do něho vnášejí elementy vzdělání. To jsme jasně vyslovili už v „Manifestu“. Je však třeba přitom poznamenat dvě věci:

Předně musí tito lidé, mají-li prospět proletářskému hnutí, vnášet do něho elementy skutečného vzdělání. U velké většiny německých konvertitů z řad buržoazie tomu však tak není. Ani „Zukunft“, ani „Neue Gesellschaft“ nepřinesly nic, čím by se hnutí dostalo alespoň o krok kupředu. Skutečný, faktický nebo teoretický vzdělávací materiál tam naprosto chybí. Místo toho se objevují pokusy uvést povrchně osvojené socialistické myšlenky v soulad s nejrůznějšími teoretickými hledisky, která si tito pánové přinesli z university nebo odjinud a která jsou jedno zmatenější než druhé, díky tomu, že zbytky německé filosofie dnes prodělávají proces rozkladu. Místo aby každý z nich sám nejprve důkladně studoval novou vědu, spíš si ji přistřihává podle hlediska, které si přinesl, buduje si zkrátka svou vlastní soukromou vědu a vystupuje hned s nárokem, že ji bude přednášet. Proto mají tito pánové asi právě tolik stanovisek jako hlav; místo aby něco objasnili, způsobili jenom hrozný zmatek — naštěstí skoro jen mezi sebou. Bez takových vzdělavatelů, jejichž první zásadou je učit tomu, čemu se sami ne-naučili, se může strana velmi dobře obejít.

Ža druhé. Jestliže se takoví lidé z jiných tříd připojují k proletářskému hnutí, je prvním požadavkem, aby s sebou nepřinášeli zbytky buržoazních, maloburžoazních apod. předsudků, nýbrž aby si plně osvojili proletářský způsob nazírání. Tito pánové však, jak je dokázáno, vězí až po krk v buržoazních a maloburžoazních představách. V tak maloburžoazní zemi, jako je Německo, mají tyto představy určitě své oprávnění, ale jen *mimo* sociálně demokratickou dělnickou stranu. Jestliže se tito pánové ustaví jako sociálně demokratická maloburžoazní strana, mají na to plné právo; pak bychom s nimi mohli jednat, podle okolností uzavírat dohody atd. Ale v dělnické straně jsou cizorodým živlem. Jsou-li tu důvody,

abychom je v ní prozatím trpěli, máme povinnost je *jenom* trpět, nedovolit jim ovlivňovat vedení strany, musíme si být vědomi, že roztržka s nimi je jen otázkou času. Zdá se ostatně, že tento čas už nastal. Jak může strana ještě déle trpět autory tohoto článku ve svém středu, je nám nepochopitelné. Podaří-li se takovým lidem víceméně dostat do rukou vedení strany, bude strana prostě vykleštěna a bude konec proletářské říznosti.

Co se nás týká, pro nás je po celé naší minulosti možná jen jedna cesta. Už téměř 40 let zdůrazňujeme, že třídní boj je bezprostřední hybnou silou dějin a zejména třídní boj mezi buržoazií a proletariátem je mohutnou pákou moderního sociálního převratu; rozhodně tedy nemůžeme jít s lidmi, kteří chtějí tento třídní boj z hnutí vyškrtnout. Při založení Internacionály jsme výslovně razili bojové heslo: osvobození dělnické třídy musí být dílem dělnické třídy samé. Nemůžeme tedy jít s lidmi, kteří otevřeně prohlašují, že dělníci jsou příliš nevzdělaní, aby se sami osvobodili, že musí být osvobozeni shora, lidumilnými velkoburžoy a maloburžoy. Zaujme-li nový stranický orgán postoj, který odpovídá smýšlení oněch pánů a který bude buržoazní, a ne proletářský, nezbude nám nic jiného, ať je nám to sebevíc líto, než abychom se proti tomu veřejně ohradili a porušili solidaritu, s níž jsme až dosud zastupovali německou stranu v cizině. Ale *tak daleko* to snad přece jen nedojde.

Tento dopis je určen všem 5 členům komise v Německu* a také Brackovi...

Nemáme námitky proti tomu, aby se s dopisem seznámili také Curyšští.

*Poprvé otištěno v časopise
„Die Kommunistische Internationale“,
roč. 12, sešit 23 z 15. června 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Augustu Bebelovi, Wilhelmu Liebknechtovi, Friedrichu Wilhelmu Fritzschovi, Bruno Geiserovi a Wilhelmu Hasencleverovi.

Marx Carlu Hirschovi

do Londýna⁵³¹

[Londýn] 18. září 1879

Milý Hirschi,
už jsem zase v Londýně!⁵³²
Salut.

Váš
K. M.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

19. září 1879
41, Maitland Park Road
Haverstock Hill, Londýn N. W.

Vážený pane,

vrátil jsem se právě do Londýna bezmála po dvou měsících venkovského života na ostrově Jersey¹⁷⁷ a v jiných místech u moře¹⁸⁶. Musel jsem to udělat a přerušit na tu dobu veškerou práci na radu lékaře, protože jsem měl nervy v nepořádku. Z toho důvodu jsem si také nemohl pochutnat na duševní potravě, kterou jste mi laskavě poslal, ale teď už se zase cítím plný sil a dám se pilně do práce.

Kovalevského knihu jsem dostal přímo od autora.⁵³³ Je to jeden z mých „vědeckých“ přátel a přijíždí každý rok do Londýna bádat v pokladech Britského muzea.

Dostanete delší dopis, jakmile vyřídím naléhavou práci, která se tu nahromadila během mé nepřítomnosti.

Zatím zůstávám se srdečnými pozdravy

Váš

*A. Williams**

*Poprvé otištěno rusky
v časopise „Minuvšije gody“,
čís. 1, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Marxův pseudonym.

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

19. září 1879

41, Maitland Park Road

Haverstock Hill, Londýn N. W.

Milý příteli,

vrátil jsem se do Londýna teprve předečím, po sedmi týdnech pobytu na Jersey¹⁷⁷ a pak v Ramsgate¹⁸⁶. Zařídil jsem, aby všechny záležitosti a *úkoly*, o nichž píšeš, obstaral hned Engels. Starý Becker* mi však neposlal, jak ho o to Engels žádal**, formulář plné moci pro Tebe, kterou mám podepsat. Jakmile ho dostanu, hned to vyřídím. Zůstal jsem venku déle kvůli nervům (zhoršilo se mi to, protože Bismarckovou vinou nemohu už 2 roky do Karlových Varů) — a to mi nakonec takřka znemožnilo veškerou duševní práci. Teď už je mi ale mnohem líp.

Nové vydání *Weitlinga*⁵³⁴ jsem nedostal. Z amerických novin dostávám jen „Paterson Labor Standard“, ve kterém toho moc není. Tvé poslední zásilky, statistiky pracovního úřadu z Pennsylvánie, Ohia a Massachusetts jsem dostal (Stewardovu řeč také) a děkuji Ti za ně. Jsem velmi rád, že šéf massachusettského úřadu*** mi bude, jak mi to oznámil v dopise, publikace (včetně výsledků sčítání lidu) posílat přímo, hned jak vyjdou.†

Pokud jde o Mosta a spol., chováme se vůči nim „pasívně“,

* Johann Philipp Becker.

** Viz tento svazek, str. 446.

*** Carol Davidson Wright.

† Viz také tento svazek, str. 125.

tj. neudržíme s nimi žádné styky, ačkoli Most sám ke mně tu a tam zajde. Že jsme s Engelsem vydali nějaké „*prohlášení*“ proti Mostovi nebo proti „*Freiheit*“, to je lež pana Lübecka. Ten židáček Bernstein psal Engelsovi z Curychu, že Most napsal do Švýcarska a Německa, že za ním stojíme. Nato Engels odpověděl: podá-li o tom Bernstein *důkazy*, pak on učiní proti takovým nepravdám veřejné prohlášení.* Ale Bernstein (synovec berlínského rabína Rebensteina z berlínské „*Volks-Zeitung*“) nemohl fakticky uvést sebemenší důkaz. Místo toho prozradil vymyšlené tajemství tomu hlupáku Lübeckovi, který to s obvyklou diskrétností takových pisálků prodal hned do Spojených států.

Rozcházíme se s Mostem v naprosto jiných věcech než curyšští pánové, to trio „dr. Höchberg — Bernstein (jeho tajemník) — a C. A. Schramm“. Nevyčítáme Mostovi, že jeho „*Freiheit*“ je *příliš revoluční*; vyčítáme listu, že *nemá žádný revoluční obsah*, nýbrž hlásá jenom *revoluční fráze*. Nevyčítáme mu také to, že *kritizuje stranické předáky v Německu*, nýbrž za prvé to, že *dělá kolem toho veřejný skandál*, místo aby jako my sdělil těm lidem své mínění písemně, tj. *v dopise*; za druhé ale, že je to pro něho jen *záminka*, aby se sám naparoval a pouštěl do oběhu ty *idiotské plány* pánů Webera mladšího a Kaufmanna *na tajné spiknutí*. Tihle mládenci se už dlouho před Mostovým příjezdem cítili povoláni podřídit „*všeobecné dělnické hnutí*“ svému vrchnímu velení a své mnohonásobné pokusy realizovat ten „*ušlechtilý*“ a odvážný čin roztroubili na všechny strany. Chrabrý John Most, velmi dětinský a ješitný člověk, si doopravdy myslí, že poměry ve světě nesmírně utrpěly tím, že Most už nežije v Německu, ale v Londýně. Nadání mu neschází, ale on je ubíjí tou svou psavostí. Navíc mu chybí důslednost. Při každé změně větru se točí hned na tu, hned zase na onu stranu jako korouhvička.

Naproti tomu by to skutečně mohlo dojít tak daleko, že bychom s Engelsem museli vydat „*veřejné prohlášení*“ proti Lipským a Curyšským, kteří se s nimi spojili.

Vypadá to tak: Bebel nám psal, že chtějí v Curychu založit

* Viz tento svazek, str. 433—434.

stranický orgán,¹⁷⁹ a žádal, aby nás mohl uvést jako spolupracovníky. Bylo nám řečeno, že odpovědným redaktorem je Hirsch. Nato jsme nabídku *přijali* a já jsem napsal přímo Hirschovi³⁹ (tehdy byl v Paříži, odkud byl potom už podruhé vypovězen¹⁸⁷, aby se ujal redakce, protože jedině on nám poskytuje záruku, že se bude pevně držet linie strany a že tam nepustí tu doktorskou, studentskou atd. čeládku a tu smečku katedrových socialistů¹²⁸, která se roztahovala v „Zukunft“ a začala pronikat už i do „Vorwärts“. Ale ukázalo se, že Hirsch objevil v Curychu vosí hnízdo. Těch 5, *dr. Höchberg* (který si za své peníze zakoupil vstup do strany, Sonnemannův bratranec, fanfarón), židáček *Bernstein*, jeho tajemník *C. A. Schramm*, šosák, i když to myslí dobře, a pan *Viereck*, kterého poslali z Lipska (taky takový šosák a tulpas, levoboček německého císaře*) a obchodník *Singer* z Berlína (maloměšťák, pupkáč, před několika měsíci byl za mnou), těch pět lidí tedy vytvořilo — s nejvyšším svolením z Lipska — zakládající výbor a jako administrativní a *dozorčí komisi pro redakci* jmenovalo curyšskou trojku** (*Höchberg—Bernstein C. A. Schramm*), která měla rozhodovat v první instanci; jako poslední odvolací instance byli nad nimi *Bebel*, *Liebknicht* a ještě několik lidí z německého vedení; Hirsch chtěl především vědět, *od koho* jsou peníze, *Liebknicht* mu napsal, že od „strany + Höchberga“; Hirsch odečetl tu řečnickou floskuli a redukoval to zcela správně na „Höchberga“. Za druhé se Hirsch nechtěl podíídit triu Höchberg—Bernstein—C. A. Schramm, k čemuž měl právo tím spíš, že Bernstein v odpovědi na dopis, kterým žádal o informace, si na něho otevřel hubu jako byrokrat, odsoudil jeho „Laterne“ — *mirabile dictu* — jako ultrarevoluční atd. Po delší korespondenci, ve které se Liebknicht právě nevyznamenal, Hirsch couvl; Engels napsal Bebelovi, že my také jdeme od toho,** stejně jako jsme hned od počátku odmítli spolupracovat s „Zukunft“ (*Höchberg*)¹¹⁷ a „*Neue Gesellschaft*“ (*Wiede*)⁹². Ti lidé, teoreticky nuly a prakticky k ničemu, chtějí socialismu (který si přistříhli podle universitních receptů) a zejména sociálně demokratické straně vy-

* Viléma I.

** Viz tento svazek, str. 439–440.

lámat zuby, chtějí dělníky vzdělávat, nebo jak sami říkají, vštěpovat jim „prvky vzdělání“ — přitom sami jsou popletení polovzdělanci; a především chtějí dodat straně vážnosti v očích šosáků. Jsou to ubozí *kontrarevoluční* tluchubové. Ale dál. Ten týdeník vychází teď (nebo má vycházet) v Curychu, pod jejich dozorem a pod vrchním dohledem Lipských. (Redaktorem je Vollmar.)

Mezitím sem přijel Höchberg*, aby nás zlákal. Našel jenom Engelse a ten mu kritikou „Jahrbuch“, kterou Höchberg vydával (pod pseudonymem dr. *L. Richter*), vysvětlil, jaká hluboká propast nás od něho dělí. (Na ten *ubohý* výplod se podívej: článek podepsaný třemi hvězdičkami je od souhvězdí Höchberg—Bernstein—C. A. Schramm.¹⁸⁵ (Ale figuruje tam i náš chrabrý John Most s podlézavým článkem o tom psavci Schöfflovi.) Nikdy ještě nevyšlo nic, co by stranu víc zostudilo. Jak dobře udělal Bismarck, *ne pro sebe, ale pro nás*, že přinutil Německo k mlčení a tak umožnil těmhle mládencům, aby je bylo dobře slyšet. Höchberg jako by spadl z měsíce, když mu Engels nalil čistého vína; je to stoupenec „pokojného“ vývoje a očekává osvobození proletariátu vlastně jen od „vzdělaných buržoů“, tj. lidí, jako je sám. Vždyť Liebknecht mu přece řekl, že se v podstatě všichni shodujeme. Všichni v Německu — tj. všichni předáci — sdílejí prý jeho názory.

Liebknecht, když udělal tu velkou botu dohodou s lassallovci, otevřel skutečně všem těm polovičatým typům dveře dokořán a nechtě tak připravil demoralizaci ve straně, kterou mohl odstranit *jen* zákon proti socialistům¹⁵⁴.

Kdyby měl ten „týdeník“ — orgán strany — opravdu *kráčet dál* ve šlepějích Höchbergovy „Jahrbuch“, museli bychom proti takovému prznění strany a teorie veřejně vystoupit. Engels napsal oběžník (dopis) Bebelovi atd.** (má ovšem kolovat *bez účasti veřejnosti* jen mezi vůdci německé strany), ve kterém vyložil naprosto otevřeně náš názor. Varovali jsme tedy ty pány předem a oni nás také natolik znají, aby věděli, že to znamená: buď — anebo! Chtějí-li se kompromitovat, tím hůř! Ale aby kompromitovali *nás*, to jim rozhodně nedovolíme. Jak dalece už zpitoměli a propadli parlamentarismu,

* Viz tento svazek, str. 446—447.

** Viz tento svazek, str. 448—462.

můžeš vidět mimo jiné z toho, že obvinili Hirsche z hrozného zločinu — proč? Protože si v „Laterne“ trochu vypůjčil toho mizeru Kaysera za jeho skandální řeč o Bismarckově celním zákonodárství.¹⁹⁵ Ale vždyť přece — říkají teď — strana, tj. hrstka parlamentních zástupců strany, zmocnila Kaysera, aby tak mluvil! Tím větší ostuda pro tu hrstku! Ale i to je lichá výmluva. Ve skutečnosti byli tak bláhoví, že dovolili Kayserovi, aby mluvil svým jménem a jménem svých voličů; on ale mluvil jménem strany. Ať tak či onak, nakazili se už parlamentním kretenismem natolik, že se cítí povzneseni *nad veškerou kritiku*, že kritiku zatracují jako zločin urážky veličenstva!

Pokud jde o „Komunistický manifest“²⁹⁹, neudělalo se s tím zatím nic, protože hned jsem neměl čas já, hned zase Engels. Jednou se to ale konečně bude muset udělat.

Doufám, že se z příštího dopisu dovím uspokojující zprávy, že jsi i s rodinou zdrav a že se Vám dobře vede. Zatím Ti vyřizuji srdečný pozdrav od mé ženy a zůstávám

Tvůj věrný přítel

Karel Marx

John Most mi psal o Lübeckově žvástu v tom chicagském listu*.

Neodpověděl jsem mu; teď ale, když jsem v Londýně, ho osobně pozvu a řeknu mu své mínění ústně.

Hirsch je tady od té doby, co byl vypovězen z Paříže. Ještě jsem ho neviděl, protože jsem tady nebyl, a tak mě přirozeně nemohl zastihnout doma.

Dopis posílám v „doporučené“ obálce, protože jinou jsem neměl po ruce a nechtěl jsem to odkládat.

Poprvé otištěno v knize

„Briefe und Auszüge aus Briefen

von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,

Friedrich Engels, Karl Marx u. A.

an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* „Chicago Arbeiter-Zeitung“.

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 24. září 79

Milý starouši,

dostal jsem Tvou dopisnici. Poslal jsem Ti hned poštovní poukázkou 1 libru 12 šilinků, což by mělo dělat 40,20 franku, abys nebyl úplně na suchu, kdyby byly náklady na tu plnou moc* trochu vyšší. Marx je zase tady¹⁸⁶ a vypadá to, že je na tom se zdravím opravdu výborně, takže mu ten druhý díl „Kapitálu“²¹⁸ teď jistě půjde pěkně od ruky.

O tom, jak probíhá jednání s lidmi ze země šosáků, Tě budu v patřičnou dobu dál informovat.**

Ve spěchu

Tvůj starý

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
B. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 446.

** Viz tento svazek, str. 489–491.

Marx Bertě Augustiové

do Koblence

[Londýn] 25. října 1879

Milá paní Berto,

mám tu právě vedle návštěvu (otravnou), ale nechci zmeškat příležitost vyslovit Vám alespoň ve spěchu dík za požitek, který mi poskytla četba Vašeho románu v „Kolářance“. Velký talent je každému patrný, ale hlavně je dílo překvapením pro toho, kdo ví, v jak stísněných, před okolním světem uzavřených poměrech pracujete. Dovolte mi ostatně dodat, že jsem, pokud jde o německé romány, velký kacíř, nedbám o ně a jsem velmi zhýčkan nejlepšími francouzskými, anglickými a ruskými romanopisci, takže jsem se i do četby Vašeho „Verhängnisvolles Jahr“ pouštěl s obvyklou nedůvěrou.

Srdečně Vám přeji mnoho zdaru

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 34, Berlín 1966*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska⁵³⁵

Londýn 14. listopadu 1879

Milý Bebele,

děkuji srdečně Vám i Fritzschovi a Liebknechtovi⁵³⁶ za informace, které nám konečně umožňují zjednat si jasno o faktické situaci.

Že ta věc ale naprosto nebyla od počátku tak jasná, to dokazují dřívější dopisy z Lipska i celý ten bláznivec s Hirschem.* K tomu by nedošlo, kdyby byli Lipští hned odmítli Curyšské, když si činili nárok na cenzuru. Kdyby se to bylo udělalo a řeklo se o tom Hirschovi, bylo všechno v pořádku. Protože se to ale nestalo, mohu teď — když znova porovnávám, co se stalo a co se opomenulo, když srovnávám nynější informace všech zúčastněných s jejich dřívějšími dopisy, — dospět jen k tomu závěru, že Höchberg neměl tak docela nepravdu, když mi říkal, že curyšská cenzura byla zavedena jenom kvůli Hirschovi, vůči Vollmarovi že je zbytečná.

Pokud jde o financování, nijak zvlášť mě neudivuje, že to berete tak na lehkou váhu. Je to tím, že se pokoušíte o něco takového poprvé. Ale Hirsch získal právě s „Laterne“ praktické zkušenosti a my, kteří jsme něco takového viděli už častěji a také to sami za-

* V rukopise konceptu škrtnuto: Jestliže curyšská trojka neměla právo vykonávat cenzuru, proč Lipsko okamžitě neodmítlo tento požadavek, který tak hlasitě a naléhavě prosazovali? Přimět Hirsche, aby jel do Curychu, k tomu bylo zapotřebí jen dvou věcí: 1. informovat ho o skutečné situaci, tak jak jsme s ní teď byli seznámeni my; 2. oznámit mu: my, Lipští, jsme Curyšským napsali, že se oficiálně nemají do redakce plést, a jestliže to přesto udělají, nebudeš to respektovat, zodpovídáš se nám a jenom nám.

kusili, mu můžeme dát jen za pravdu, že chtěl, aby se tento bod odpovědně uvážil. „Freiheit“ přes všechny subvence uzavírá 3. čtvrtletí se schodkem 100 liber št. = 2000 marek. Ještě nikdy jsem neviděl doma zakázaný německý list, který by se udržel bez rozsáhlých subvencí. Nedejte se zaslepit prvními úspěchy. Vlastní potíže s pašováním se ukáží teprve časem a stále porostou.

To, co říkáte o postoji poslanců a stranických předáků vůbec v otázce ochranných cel, potvrzuje každé slovo mého dopisu.* Dost špatné bylo už to, že strana, která se chlubí tím, že má v ekonomických otázkách nad buržoy takovou převahu, byla při té první hospodářské zkoušce stejně nejednotná a bezradná jako národní liberálové⁵³⁷, kteří přece jen měli pro svůj žalostný krach alespoň tu omluvu, že se tady dostaly do konfliktu opravdové buržoazní zájmy. Ještě horší bylo, že se dopustilo, aby tento rozkol byl viditelný, že se vystupovalo nejistě a kolísavě. Když už nebylo možné se na něčem sjednotit, byla tu jen jedna cesta: prohlásit otázku za vyloženou záležitost buržoazie, kterou také fakticky je**, a zdržet se hlasování. Nejhorší bylo, že se Kayserovi dovolilo pronést ty jeho žalostné řeči a *hlasovat při prvním čtení pro zákon*.¹⁸³ Teprve *po* tomto hlasování ho Hirsch napadl¹⁹⁵, a když pak Kayser při 3. čtení hlasuje proti zákonu, nesvědčí to pro něho, nýbrž spíš proti němu.

Usnesením sjezdu se to nedá omluvit.⁵³⁸ Chce-li strana dnes ještě lpět na všech starých sjezdových usneseních přijatých v pohodě klidného období, pak si sama nasazuje pouta. Živá strana si musí nejen sama vytvářet právní půdu, na které se pohybuje, ale musí mít také možnost kdykoli ji změnit. Tím, že zákon proti socialistům¹⁵⁴ znemožňuje všechny sjezdy a tedy i změnu starých sjezdových usnesení, ruší také jejich závaznost. Strana připravená o možnost činit závazná usnesení musí hledat své zákony jen ve svých živých, stále se měnících potřebách. Chce-li však podříditi tyto potřeby dřívějším usnesením, která teď ustrnula a odumřela, kope si tím sama hrob.

* Viz tento svazek, str. 448–462.

** V rukopise konceptu škrtnuto: odvolat se na bod programu, který odsuzuje *veškeré* nepřímé daně, a na taktiku, jež zakazuje povolovat této vládě *jakékoli* daně, a *zdržet se* hlasování, to je jediná linie, jakou lze zaujmout.

Tolik k formální stránce. Teprve obsah tohoto usnesení však ukazuje doopravdy jeho chatrnost. Za prvé je v rozporu s programem tím, že připouští schválení *nepřímých daní*. Za druhé je v rozporu se závaznou taktikou strany tím, že dovoluje schválit daně dnešnímu státu. Za třetí ale říká, přeložíme-li to do srozumitelné němčiny, toto:

Sjezd přiznává, že není o otázce ochranných cel informován natolik, aby se mohl rozhodně vyslovit pro nebo proti. Prohlašuje tedy, že v této otázce *není kompetentní*, neboť se s ohledem na milou veřejnost omezuje na to, že vyslovuje několik zčásti nic neříkajících a zčásti programu strany odporujících banalit, a je rád, že to má z krku.

A tohle prohlášení o nekompetentnosti, kterým se v pokojném období otázka, tehdy čistě akademická, odložila na neurčito,* má být teď, za války, kdy se otázka stala palčivou, tak dlouho závazné pro celou stranu, dokud nebude pravoplatně zrušeno novým usnesením, které teď nemůže být přijato?

Jisté je jedno: ať už Hirschovy útoky proti Kayserovi zapůsobily na poslance tak anebo jinak, jsou odrazem dojmu, jaký vyvolalo neodpovědné Kayserovo vystoupení mezi německými a neněmeckými socialisty v zahraničí. A mělo by se konečně uznat, že dobrou pověst strany máme udržovat nejen doma, ale i před Evropou a Amerikou.

Tím přicházím ke zprávě o činnosti.⁵³⁹ Jak dobrý je začátek, jak obratně je — za dané situace — rozebrána otázka ochranných cel, tak nepřijemné jsou ústupky německým šosákům ve třetí části. K čemu to úplně zbytečné místo o „občanské válce“, k čemu smekat klobouk před „veřejným míněním“, které bude v Německu vždycky míněním pivních šosáků, k čemu se tu úplně smazává třídní charakter hnutí? K čemu dělat radost anarchistům? A kromě toho jsou všechny ty ústupky úplně zbytečné. Německý šosák je vtělená zbabělost; má respekt jen z toho, z koho má strach.** Kdo se mu chce zalíbit, toho má za sobě rovného a podle toho si ho také váží —

* V rukopise konceptu dále: tohle staré haraburdí.

** V rukopise konceptu škrtnuto: „Od Bismarcka dostává, co si zaslouží, totiž kopance, a proto Bismarcka zbožňuje.“

totiž vůbec ne. A teď, když prudké rozhořčení těch pivních šosáků, zvané veřejné mínění, jak se přiznává, utichlo, teď, kdy ti lidé pod tíhou daní beztoho zase zkrátli, k čemu ještě ty sladké řeči? Kdybyste věděl, jak to zní v cizině! Je jistě správné, aby orgán strany redigovali lidé, kteří jsou v centru stranického života a boje. Ale kdybyste byl jenom šest měsíců za hranicemi, díval byste se docela jinak na to, jak úplně zbytečně se poslanci strany ponižují před šosáky. Bouře, která se po Komuně rozpoutala nad francouzskými socialisty, byla přece jen něco docela jiného než pokřik kolem Nobilinga v Německu. A oč hrději a sebevědoměji se chovali Francouzi! Kde tam najdete takovou slabost, takové poklonkování před odpůrci? Mlčeli, kde nemohli mluvit svobodně, nechali šosáka, aby se vyřval, věděli, že jejich čas zase přijde, a ten je teď tady.

Rád věřím tomu, co říkáte o Höchbergovi.⁵⁴⁰ Vždyť já proti jeho osobnímu charakteru vůbec nic nemám. Myslím si také, že si teprve při těch štvanicích proti socialistům ujasnil, co v hloubi srdce chce. Že to, co chce, je buržoazní, a ne proletářské, to jsem se mu snažil vysvětlit — pravděpodobně marně.* Ale když už si sestavil program, musel bych mu přisuzovat větší slabost, než jaká je u německých filistrů obvyklá, kdybych předpokládal, že se nebude snažit také jej prosadit. Höchberg před oním článkem¹⁸⁵ a po něm, to jsou dva různí lidé.**

Teď ale vidím v „Sozialdemokraten“ čís. 5 příspěvek od dolního Labe⁵⁴¹, ve kterém si Auer bere můj dopis*** za záminku k tomu, aby mne — aniž mě sice jmenuje, ale přesto dostatečně jasně — obvinil z toho, že „zasévám nedůvěru k nejosvědčenějším soudruhům“, tedy že je *pomlouvám* (protože jinak bych měl přece na to právo).† To mu ale nestačí, a tak mi ten lhář připisuje hlouposti a hanebnosti, které v mém dopise vůbec nejsou. Jak to tak vypadá, myslí si Auer, že *já* chci něco od strany. Víte však, že ne *já* od strany, ale naopak *strana* chce něco *ode mne*. Vy a Liebknecht to

* Viz tento svazek, str. 447 a 468.

** V rukopise konceptu škrtnuto: alespoň pro stranu.

*** Viz tento svazek, str. 448–462.

† V rukopise konceptu škrtnuto: Nemám v úmyslu zabývat se hloupým a přitom sprostým a ničím neodůvodněným Auerovým výpadem. Ale přece jen musím poznamenat, že Auer si patrně představuje...

víte: jediné, co jsem kdy od strany chtěl, je dostatek klidu, abych mohl dokončit své teoretické práce.³⁵ Víte, že se na mne přesto v posledních šestnácti letech stále, zas a znova obraceli, abych psal do stranických orgánů; víte, že jsem to také dělal, napsal jsem celé seriály článků a celé brožury, které si Liebknecht *výslovně objednal* — tak třeba „Bytovou otázku“ a „Anti-Dühringa“. Jaké jsem za to sklidil od strany laskavosti — například ty příjemné diskuse o „Dühringovi“⁹⁸ na sjezdu — o tom se nechci šířit. Víte také, že Marx i já jsme ochotně hájili stranu po celou dobu její existence proti jejím vnějším nepřátelům a že jsme za to od ní požadovali jenom jedno — aby se nezpronevěřila sama sobě.

Když ale strana na mně chce, abych spolupracoval s jejím novým orgánem*, pak je samozřejmé, že se postará přinejmenším o to, abych nebyl ještě v průběhu jednání, a k tomu nominálním spolumajitelem listu, v témže orgánu pomlouván jako pomlouvač. Neznám žádný literární nebo jiný kodex cti, se kterým by to bylo slučitelné, a myslím si, že ani žádná reptilie¹⁶⁵ by si to nedala líbit. Musím se tedy zeptat:

1. Jakou satisfakci mi můžete nabídnout za tuto nevyprovokovanou a sprostou urážku;

2. jakou záruku mi můžete dát, že se nic takového nebude opakovat?

Ostatně chtěl bych ještě poznamenat k Auerovým podvrhům, že my tady nepodceňujeme ani potíže, s nimiž musí strana v Německu bojovat, ani význam úspěchů, jichž přes to všechno dobyla, ani doposud opravdu vzorný postoj stranických *mas*. Je samozřejmé, že každé vítězství v Německu nás těší právě tak jako vítězství dobyté jinde a ještě víc, vždyť přece německá strana se od počátku ve svém vývoji opírala o naše teoretické zásady. Ale právě proto nám musí obzvlášť záležet na tom, aby praktický postoj německé strany a zvláště veřejná vyjádření jejího vedení byly vždy v souladu s všeobecnou teorií. Naše kritika je jistě některým lidem nepříjemná; ale víc než všechny nekritické komplimenty musí přece straně** prospět, má-li v cizině několik lidí, kteří neovlivnění matoucími místními

* „Sozialdemokrat“.

** V rukopise konceptu: a vedení strany.

poměry a jednotlivostmi boje* konfrontují čas od času to, co se děje a mluví, s teoretickými poučkami platnými pro veškeré moderní proletářské hnutí, a ukáží straně jako v zrcadle, jakým dojmem působí její vystupování mimo Německo.

Přátelsky Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
část III, Stuttgart 1914*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V rukopise konceptu: praktického boje.

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

41, Maitland Park Road, Londýn N. W.
14. listopadu 1879

Milý Sorge,

konečně Ti mohu poslat všechny ty plné moci. Dostal jsem ty ostatní teprve koncem předminulého týdne⁵⁴²; přišly, když jsem *nemohl z domu*, byl jsem opravdu ošklivě nachlazen a pak se s tím můj pan advokát babral celý týden, až jsem dnes konečně dostal *svou* plnou moc. Pošlu Ti později za ni i za tu první účet. Ty 3 (resp. 4) ostatní plné moci Ti posílám zároveň, ale v jiné obálce.

Můj dopis*, ve kterém jsem Ti psal o posledních událostech ve straně, jsi snad už dostal. Od té doby byli Höchberg a jeho curyšští spolupracovníci** *odstraněni*, alespoň nominálně, z redakční komise, která teď sídlí v Lipsku, kdežto Vollmar funguje jako redaktor v Curychu. Za mnoho ten jeho „Sozialdemokrat“ nestojí. V každém případě všichni významnější z našich soudruhů, Liebknecht, Bebel, Bracke atd. „Jahrbuch“ dr. Höchberga alias Richtera¹⁸⁵ odsoudili, i když zatím jen — soukromě.

Z novin ses už asi dověděl, že ta antikomunistická, složením velmi pestrá banda byla na marseilleském sjezdu nakonec poražena.⁵⁴³

Žena stále nebezpečně stůně a já sám pořád ještě nejsem docela v pořádku.

* Viz tento svazek, str. 465—469.

** Eduard Bernstein a Carl August Schramm.

Se srdečnými pozdravy od naší rodiny

Tvůj
Karel Marx

*Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 24. listopadu 79

Milý Bebele,

měl jsem dobré důvody, když jsem Auerovu narážku vztahoval na sebe. Datum nic nedokazuje. Mosta *výslovně vylučuje*. *Zeptejte se ho tedy sám, koho tím míní*, uvidíme pak, co na to řekne. Jsem přesvědčen, že nedorozumění *není* na mé straně.⁵⁴⁴

Dotyčné prohlášení Höchberg ovšem učinil.*

Že jste se jednání s Hirschem většinou neúčastnil, to vím, a vůbec mě nenapadá činit Vás osobně zodpovědným za to, co se stalo.

Co se týče celní otázky, potvrzuje Váš dopis právě to, co jsem řekl.** Jestliže se názory rozcházejí, a tak to také bylo, pak — pokud se tyto rozdílné názory měly respektovat — bylo nutné *právě proto se zdržet* hlasování. Jinak totiž se respektovalo stanovisko jen *jedné části*. Proč si ale ta část frakce, která byla pro ochranná cla, zasluhovala víc respektu než stoupenci svobodného obchodu, to je nepochopitelné. Říkáte, že v parlamentě nemůžete setrvávat na půdě pouhé negace. Ale tím, že jste nakonec hlasovali *proti* zákonu, jste právě na půdě pouhé negace setrvali. Říkám jen to, že bylo třeba si předem ujasnit, jaký postoj zaujmout; mělo se postupovat v souladu s konečným hlasováním.

Okruh otázek, ve kterých mohou sociálně demokratičtí poslanci opustit půdu čisté negace, je velmi úzký. Jsou to všechno

* Viz tento svazek, str. 472.

** Viz tento svazek, str. 473—474.

otázky, jež se přímo týkají poměru dělníků ke kapitalistovi: tovární zákony, normální pracovní den, povinné ručení, vyplácení mezd ve zboží atd. Pak nanejvýš ještě zlepšení v čistě buržoazním smyslu, která znamenají nesporný pokrok: jednotná měna a jednotná soustava vah, volnost pohybu, rozšiřování osobní svobody atd. Tím vás asi zatím nebudou obtěžovat. Ve všech ostatních hospodářských otázkách, jako jsou ochranná cla, zestátnění železnic, pojištění atd., budou muset sociálně demokratičtí poslanci vždycky zastávat rozhodné stanovisko, nepovolovat nic, co posiluje moc vlády vůči lidu. A je to tím snazší, že v takových případech se budou zpravidla názory ve straně samé rozcházet, takže zdržet se hlasování, negace — to z toho plyne samo sebou.

To, co říkáte o Kayserovi, mu jenom přitěžuje. Když mluví všeobecně pro ochranná cla, proč potom hlasuje proti?¹⁸³ Když chce hlasovat proti, proč mluví pro ně? A jestli to téma pečlivě prostudoval, jak může hlasovat pro cla na železo? Kdyby to jeho studium mělo za mák ceny, musel by se při něm dovědět, že v Německu jsou *dvě* hutě, Dortmunder Union a Königshütte—Laurahütte a jsou s to *krýt celou domácí potřebu*; vedle toho je tu ještě řada menších; že tedy je zde ochranné clo vyložený nesmysl; že tady může pomoci jen ovládnutí zahraničního trhu a otázka proto zní — absolutní svoboda obchodu, nebo *krach*; že sami výrobci železa mohou chtít ochranné clo jen tehdy, když se spojí v *kartel*, ve spiklenecký svazek, který vnutí *vnitřnímu trhu monopolní ceny*, aby se pak přebytečná produkce mohla udat venku za babku, *jak to už také fakticky dělají*. V zájmu tohoto kartelu, tohoto spiknutí monopolistů Kayser mluvil, a protože dal hlas pro clo na železo, také hlasoval, a Hansemann z Dortmunder Union a Bleichröder z Königshütte—Laurahütte se potichu smějí tomu hloupému sociálnímu demokratovi, který ještě k tomu tohle téma *pečlivě prostudoval!*

Musíte si rozhodně opatřit „Politische Gründer in Deutschland“ od Rudolpha Meyera. Bez znalosti materiálu o spekulaci, krachu a politické korupci z posledních let, který je v té knize shromážděn, se nedají současné německé poměry vůbec zhodnotit. Jak se mohlo stát, že stranický tisk svého času netěžil z takového bohatého zdroje?⁵⁴⁵ Kniha je přirozeně zakázána.

Ta místa ve zprávě o činnosti⁵³⁹, o která mi především jde*, jsou 1. pasáže, ve kterých se klade tak velký důraz na získání veřejného mínění — kdo má tento faktor proti sobě, je prý ochromen — bylo prý otázkou bytí a nebytí, aby „*tato nenávisť byla přeměněna v sympatii*“ — sympatii! u lidí, kteří se právě během té hrůzovlády⁵⁴⁶ projeví jako ničemové! atd. Tak daleko se nemuselo zacházet, zvláště když ta hrůzovláda byla už *dávno pryč*. — 2. že strana, jež odsuzuje válku v každé podobě (tedy i tu, kterou *musí* sama vést a kterou přesto vede) a má za cíl všeobecné sbratření všech lidí (to si slovy klade za cíl každá a fakticky žádná strana, protože ani my se nechceme sbatřit s buržoy, pokud chtějí buržoy zůstat), nemůže usilovat o občanskou válku (tedy ani v tom případě, kdy by občanská válka byla jediný prostředek vedoucí k cíli). — Tato věta se dá pochopit také takto: že strana, která ztrácuje jakékoli prolévání krve, nemůže usilovat ani o pouštění žilou, ani o amputaci údů zachvácených sněti, ani o vědeckou vivisekci. K čemu takové fráze? Nechci na vás „silná slova“, nevyčítám zprávě, že říká příliš málo — naopak, je v ní spousta věcí, které tam raději neměly vůbec přijít. Další text je už zase mnohem lepší, a tak pan Hans Most naštěstí přehlédl těch pár míst, ze kterých mohl vytřískat kapitál.

Byla ale hloupost oznamovat slavnostně v „Sozialdemokratu“, že Liebknecht aj. složili tu saskou přísahu.⁵⁴⁷ To si Hans** nedal ujít a jeho přátelé anarchisté už s tím budou operovat dál. Marx a já vůbec nepokládáme věc samu za tak nebezpečnou, jak ji například bral v prvním zápalu Hirsch; vy přece musíte vědět, zda „Paris vaut bien la messe“^{***}, jak řekl Jindřich IV., když se dal ke katolíkům a ušetřil tím Francii třicetileté války. Musíte sami posoudit, jsou-li výhody toho rázu, aby bylo možné dopustit se takové nedůslednosti a složit přísahu, která navíc jediná nemůže mít za následek proces pro křivopřísežnictví. Ale když už se přísahalo, mělo se o tom mlčet, dokud by kolem toho nespustili pokřik *jiné*, na obhajobu by pak bylo času dost. Nebyť „Sozialdemokratu“, nedověděl by se o tom Hans ani slovo.

* Viz tento svazek, str. 474—475.

** Johann Most.

*** „Paříž stojí za mši“.

Velmi nás potěšilo, jak jste zepsul toho notorického ochlastu a lumpa.⁵⁴⁸ Postaráme se, aby se to rozšířilo v Paříži, a jenom dobře nevíme, jakými francouzskými slovy reprodukovat uvedené silné výrazy.

Že se nám tady, jak se říká, snadno mluví a že máte mnohem obtížnější postavení než my, to dobře víme.

To, že se do hnutí zapojuje maloburžoazie a rolníci, svědčí sice o prudkém vzestupu hnutí, ale zároveň to pro ně znamená nebezpečí, pokud se zapomíná, že ti lidé sice přicházejí z musejí, ale že také přicházejí jen *proto*, že musejí. Jejich zapojení dokazuje, že proletariát se fakticky stal vedoucí silou. Ale protože přicházejí s maloburžoazními a rolnickými představami a přáními, nesmí se zapomínat, že proletariát by svou vedoucí historickou úlohu promarnil, kdyby těmto představám a přáním dělal ústupky.

Přátelsky Váš

B. Engels

Přikládám ještě zvlášť doušku.⁵⁴⁹

*Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
část III, Stuttgart 1914*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Achille Loriovi

do Mantovy

3. prosince 1879

41, Maitland Park Road, Londýn N. W.

Vážený pane,

musel jsem ze zdravotních důvodů opustit na určitou dobu Londýn. Dnes jsem se vrátil a našel jsem Váš dopis z 23. listopadu a Vaši práci⁵⁵⁰. Chci Vám urychleně potvrdit příjem a vyslovit Vám zároveň svůj dík.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx neznámému adresátovi

do Londýna⁵⁵¹

[Londýn] 11. prosince 79

Vážený pane,
 přišel byste k nám v neděli ve 2 hodiny na oběd?
 S přátelským pozdravem Váš

*Karel Marx**Poprvé otištěno jako faksimile v knize:**G. P. Brocher, Ľ. S. Remezov,**L. Děkan, „Pismo G. P. Brocher.**Posledňaja komunarka 1871 g. Les Anciennes.**P. Kropotkin. P. L. Lavrov“, Paříž 1924**Podle rukopisu**Přeloženo z angličtiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska⁵⁵²

Londýn 16. prosince 1879

Milý Bebele,

nechápu, jak Auer teď může říkat, že měl na mysli mj. Mosta, když ho v článku vyloučil tak zřetelně, jak jen vůbec mohl.* Ale nechme toho.

V čís. 10 „Sozialdemokratu“ je uveřejněna „historická retrospektiva tisku“, která určitě pochází od jedné z těch tří hvězd**. Píše se tam: pro sociální demokraty je *jenom ctí*, když jsou srovnávání s beletristy jako je Gutzkow a Laube, tedy s lidmi, kteří už dávno před osmačtyřicátým pochovali zbytek svého politického charakteru, pokud kdy vůbec nějaký měli. Dále: „Události z roku 1848 musely přijít, buď *s veškerým mírovým požehnáním*, kdyby vlády dostály požadavkům doby, anebo — protože to neučinily — nezůstala **bohužel** jiná cesta než cesta násilné revoluce.“

V časopise, kde je možné přímo *hořekovat* nad revolucí 1848, která přece teprve otevřela brány sociální demokracii, v takovém časopise není pro nás místa. Z tohoto článku a z Höchbergova dopisu jasně vysvítá, že si to trojhvězdi dělá nárok, aby se jejich maloburžoazněsocialistické názory, poprvé jasně vyslovené v „Jahrbuch“¹⁸⁵, uplatnily v „Sozialdemokratu“ jako rovnocenné s proletářskými. A nedovedu si představit, jak vy v Lipsku byste tomu mohli zabránit bez výslovné roztržky, když už je to tak nazadrmo. A vy uznáváte ty lidi pořád za příslušníky strany. To my nemůžeme.

* Viz tento svazek, str. 480.

** Karl Höchberg, Eduard Bernstein a Carl August Schramm.

Článek v „Jahrbuch“ nás od nich ostře a nadobro odděluje. Nemůžeme s těmi lidmi ani jednat, pokud tvrdí, že patří ke stejné straně jako my. Otázky, o které tu jde, to jsou věci, které v žádné proletářské straně vůbec nemohou být předmětem diskuse. Připustit o nich diskusi uvnitř strany znamená uvést v pochybnost celý proletářský socialismus.

Bude opravdu líp, když za těchto okolností nebudeme s listem spolupracovat. Museli bychom ustavičně protestovat a za několik týdnů bychom stejně museli veřejně prohlásit, že s ním nemáme nic společného, a to by věci také příliš neprospělo.

Je nám velmi líto, že právě teď, kdy jste vystaveni represáliím, nemůžeme vám stát po boku bez výhrad. Dokud zůstávala strana v Německu věrna svému proletářskému charakteru, nechávali jsme všechny ostatní zřetele stranou. Ale teď, když maloburžoazní živly, které byly přijaty do strany, přiznaly otevřeně barvu,* je to něco jiného. Pokud se jim bude trpět, aby po troškách pašovaly své maloměšťácké představy do orgánu německé strany, bude pro nás právě proto tento orgán jednoduše uzavřen.**

S tou přísahou⁵⁴⁷ je nám to celkem jedno. Snad by se dala, jak jste chtěli, najít jiná cesta, která by ten nepřijemný dojem oslabila,⁵⁵³ ale na tom příliš nezáleží. Požadovanou diskrétnost zachováme.

Malonův časopis*** může dobře působit, protože za prvé Malon není člověk schopný natropit mnoho zla a za druhé jeho francouzští spolupracovníci se už postarají o to, aby věc zůstala ve správných kolejích. Jestliže Höchberg sní o tom, že tu najde půdu pro své maloburžoazní tendence, zjistí, že jenom zbytečně vyhodil peníze.

Volby v Magdeburku⁵⁵⁴ nám udělaly velkou radost. Je ob-

* V rukopise konceptu škrtnuto: a požadují, aby se jejich maloměšťácké kolísání a omezenost uplatnily uvnitř strany jako socialismus, je to něco jiného. Do strany, k níž patří oni, tam my nepatříme; nemůžeme také s těmi lidmi jednat (uzavírat žádnou dohodu), dokud se nezkonstitují ve vlastní maloburžoazní socialistickou stranickou frakci nebo (v rukopise nečitelné), dokud tedy tvrdí, že přece patří do jedné strany s námi, nemůžeme s nimi ani jednat.

** V rukopise konceptu škrtnuto: Nemůžeme a nikdy také nepotáháme za jeden provaz s maloburžoazním socialismem.

*** „La Revue socialiste“.

divuhodné, jak jsou dělnické masy v Německu pevné. Příspěvky dělníků v „Sozialdemokraten“ jsou to jediné, co je tam dobrého.

Höchbergův dopis v příloze vracím. Ten člověk je nenapravitelný. Když jsme nechtěli dělat s lidmi z „Zukunft“, tak to byla od nás osobní ješitnost. Ale třetinu těch lidí jsme *vůbec neznali* a stále neznáme ani jménem a zhruba druhá třetina byli notoričtí maloburžoazní socialisté. A něco takového si říkalo „vědecký časopis“? A Höchberg si ještě myslí, že ten časopis „šířil osvětu“. Dokladem je jeho vlastní tak pozoruhodně osvětlená hlava, která dodnes nemůže přes všechnu mou snahu pochopit rozdíl mezi maloburžoazním a proletářským socialismem. Všechny neshody jsou u něho „nedorozumění“. Úplně jako u těch demokratických vzdychalů⁵⁵⁵ z osmačtyřicátého. Anebo prý „unáhlené“ závěry. Přirozeně, protože unáhlený je každý závěr, kterým žvásty těchhle pánů ztrácejí jakýkoli smysl. Vždyť oni nechtějí říkat jenom *to*, nýbrž podle možnosti i ono.

Ostatně světové dějiny jdou klidně svou cestou bez ohledu na tyhle mudrlantské a smířovatelské šosáky. V Rusku to musí teď během několika měsíců prasknout. Buď se absolutismus zhroutí, a pak po svržení té velké zálohy reakce začne vát v Evropě jiný vítr. Anebo dojde k evropské válce a ta pohřbí i *nynější* německou stranu v boji, který nevyhnutelně povede každý národ o svou národní existenci. Taková válka by byla naším největším neštěstím, mohla by vrhnout hnutí o 20 let zpátky. Ale nová strana, která by z ní přece jen nakonec musela vzejít, by se ve všech evropských zemích oprostila od všeho toho kolísání a malicherností, které dnes všude hnutí oslabují.

S přátelským pozdravem

Váš

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
část III, Stuttgart 1914*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 19. prosince 1879

Milý starouši,

na včerejšek jsem měl avizovány nějaké peníze a už dávno jsem se rozhodl, že pak taky hned něco dostaneš. Ale bylo příliš pozdě, než abych Ti ještě týž den poslal poukázku, a tak jsem měl celé odpoledne jedinou myšlenku: dnes večer určitě přijde dopis od Philippa! A taky že ano. Připravil jsi mě tedy o potěšení uchystat Ti vánoční překvapení. Poslal jsem Ti poštovní poukázkou pět liber št., za které by Ti podle zdejší tabulky měli vyplatit 126 franků, což také jistě hned dostaneš.

Nám se tu vede jakž takž, já si nemohu stěžovat, Marx je na tom líp než loni, ale přece jen to není docela takové, jaké by to mělo být. Paní Marxová má už delší dobu občas potíže s trávením a málokdy se cítí úplně dobře. II. díl²¹³ pokračuje pomalu a rychleji to asi nepůjde, dokud nepřijde lepší léto, než bylo to poslední a Marx nebude mít možnost pořádně se zotavit.

Včera jsem psal Bebelovi⁵⁵⁶, že se „Sozialdemokratem“ nemůžeme spolupracovat. Z dalších Höchbergových dopisů vyplývá, že pokládá za samozřejmé zastávat i v „Sozialdemokratu“ názory vyslovované v „Jahrbuch“.¹⁸⁵ A dokud budou vztahy mezi Lipskými a jeho šosáckými kolegy takové jako teď, nedovedu si představit, jak by mu to mohli zarazit. Tím ovšem jsme z toho vyloučení my. Už od období „Manifestu“ (a vlastně od Marxova spisu proti Proudhonovi*) jsme tento maloburžoazní socialismus potírali;

* „Bída filosofie“.

jak bychom se s ním tedy mohli dohodnout ve chvíli, kdy využívá zákona proti socialistům¹⁵⁴, aby znovu zvedl prapor. A je to tak lepší. Zapletli bychom se s těmi pány do nekonečné debaty, že „Sozialdemokratu“ by se stalo bojiště a nakonec bychom stejně museli veřejně prohlásit, že odcházíme. To všechno by posloužilo jenom Prušákům a buržoám, a tak se tomu raději vyhneme. Ale nechceme tím vůbec dávat příklad jiným lidem, kteří také nebyli nuceni — tak jako jsme právě *samotným průběhem jednání* byli přinuceni my — zvednout rukavici hrozenou Höchbergem a spol. Rozhodně nevím, proč bys třeba Ty neměl s tím listem spolupracovat.⁵⁵⁷ Příspěvky německých dělníků jsou to jediné, z čeho tam má člověk ještě radost, a Tvé práce by jenom zvedly úroveň listu; a když už tady jednou ty noviny jsou, ať jsou raději dobré, a ne špatné. Když to říkám, předpokládám, že Ti pořádně zaplatí, protože chytí, abys při své situaci pracoval ještě gratis, to už by bylo příliš. Také se kvůli celé té věci na Lipské nijak zvlášť nehněváme. Pozorovali jsme už léta, jak se k tomu schyluje. Ten nenapravitelný Liebknecht už nemůže jinak a zprostředkovává a získává přátele napravo nalevo. Stačí, aby strana navenek vystupovala jako silná, početná a pokud možno zámožná, a Liebknecht přivře nad těmi přivandrovalci oči. To potrvá tak dlouho, dokud si na tom nespálí prsty. Až se to stane, naberou tihle dobráci zase správný směr.

„Freiheit“ je samý halas beze všeho obsahu a rozumu a Most, jinak docela nadaný člověk, v ní ukazuje, že od té doby, co se odtrhl od stranické půdy, není schopen přijít s jednou jedinou myšlenkou. Až někdy budu mít chuť číst samé nadávky, přečtu si raději starého Karla Heinzena, ten to přece bral ještě víc od polahy.

Plné moci jsem už odeslal všechny do New Yorku*, ale od té doby jsem o tom nic neslyšel. Na Liebknechtovy naděje se člověk nemůže moc spoléhat, dělá si jich vždycky víc, než je záhodno.

Lessner nemá už léta se zdejšími spolky⁵⁰² nic společného, objeví se jen zřídka a to většinou jen proto, aby si trochu zanažoval na celkovou situaci.

V Rusku to jde skvěle! Určitě to tam brzo bouchne. A pak

* Viz tento svazek, str. 478.

budou mít ti velcí páni z německé říše hned strachu plné kalhoty. To bude příští mezník v dějinách.

Nekaz si kvůli těm ubožákům anarchistům tolik náladu.⁵⁵⁸ Vždyť už jsou nadobro vyřízení. Na západě už jim nezbyvá nic jiného než pěstovat anarchii mezi sebou, až z nich chlupy lítají, a v Rusku s celým tím svým mordováním jenom tahají kaštany z ohně za konstitucionalisty — právě teď na to ke své hrůze přišli!

Pozdravy od Marxe

a Tvého

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, „Vergessene Briefe“

(Briefe Friedrich Engels‘

an Johann Philipp Becker),

Berlin 1920

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Amélii Engelové

do Londýna⁵⁵⁹

(Koncept)

[Londýn koncem roku 1879 — počátkem roku 1880]

Madame,

dlouholeté zkušenosti mě přinutily ze zásady za žádných okolností nepodporovat penězi osoby mně neznámé.

Požadovanou částku nemám nadto momentálně k dispozici. A kdybych ji měl, byl bych povinen věnovat ji, tak jako *každý fenýk*, na podporu našich německých straníků pronásledovaných Bismarckem.

Ostatně protože máte známosti, jež Vám zjednávají audience u princezen, nemůže být pro Vás problémem dostat se z nynějších nesnází.

Konečně si nemohu odpustit poznámku, že jak byla Vaše návštěva pro mne nečekaná, tak jsem od té doby bezpečně počítal s žádostí obsaženou ve Vašem dopise.

S úctou

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 10. ledna 1880

Milý Liebknechte,

Tvůj dopis přišel právě do toho svátečního blázince, který při početnosti Marxovy rodiny a tím, že jsem tu měl dva přátele z Manchesteru*, nabyl značných rozměrů. Abych mohl Tvůj dopis odeslat, musel jsem se podívat do *posledního* poštovního adresáře, a ten nebyl nikde v blízkosti mého bytu k sehnání. Nakonec jsem ho počátkem tohoto týdne sehnal a Tvůj dopis jsem poslal na adresu

Alexander Macdonald, Esq. M. P.

Well Hill (v adresáři je Well hl.)

by Hamilton, North Britain (N. B.).

Macdonald je z těch dvou** větší pacholek, ale udržuje hlubší oficiální styky s havíři z uhelných dolů. Dostaneš možná jeho odpověď dřív než moji. Jakmile začne zasedat parlament, můžeš to adresovat jednoduše: Alexander Macdonald, Dolní sněmovna.

Říkáš, žeš ho požádal o ty dokumenty, které jsi hlavně chtěl ve svém dopise, a tak s tím nebudu přirozeně dál nic dělat, dokud se zase neozveš.

Tu věc se stříbrnou, respektive dvojí měnou⁵⁶⁰ vymudrovalo pár liverpoolských spekulantů s bavlou. Protože v Indii a v Číně obíhá v obchodě prakticky jenom stříbro, a to kleslo za deset let z $\frac{1}{15\frac{1}{2}}$ na $\frac{1}{17\frac{1}{2}}$ — $\frac{1}{18}$ hodnoty zlata, zostrila se samozřejmě

* pravděpodobně Carla Schorlemmera a Samuela Moora.

** Alexandra Macdonalda a Thomase Burta.

krize v bavlněném zboží vyvolaná nadměrným vývozem tohoto artiklu na Dálný východ. Za prvé klesly ceny v důsledku zvýšené nabídky a navíc pro anglického vývozce vyjadřovaly tyto pokleslé ceny nižší hodnotu ve zlatě než dříve. Panikáři v Liverpoolu, kteří si vůbec nedovedou představit, že i bavlna by jednou mohla klesnout v ceně, svádějí všechno na valutový rozdíl a myslí si, že všechno bude v pořádku a obchod s Indií a Čínou zase pokvete, jakmile se tady nadekretuje, že stříbro má mít zase hodnotu $\frac{1}{15\frac{1}{4}}$ zlata, tj. že anglická veřejnost si má nechat vnutit stříbro za 13 — 15 % nad hodnotu, aby vývozci bavlněného zboží tolik vydělali. To je celá ta spekulace, na kterou se chytilo ještě tak pár potrhých kramářů. Velký význam to nikdy nemělo. „Times“ vyslovily nedávno ve své humánnosti názor, že pro tak chudou zemi, jako je Německo, se zlatá měna nehodí, že by se mělo raději vrátit k pohodlnější stříbrné měně — skryté přání vytvořit tak londýnskému peněžnímu trhu odbytiště, na kterém by mohl své znehodnocené stříbro udat nad hodnotu.⁵⁶¹ Přirozeně stejně zbožné přání jako dětinská fantazie našeho přítele Bismarcka, který se chtěl vrátit k dvojí měně a vydávat zase tolary jako měnu plnohodnotnou při všech platbách, ačkoli mají o 15 % nižší hodnotu než nominálně. Jenže z německých peněžníků se za přítele Bismarcka stali *takoví* panikáři, že to už netáhlo a že vydané tolary závratnou rychlostí mizely zase v bankách a erárních pokladnách.

Blahopřeji Také Tobě a Vám všem k novému roku a tím i k *ruské revoluci*, která letos určitě propukne a vtiskne hned celé Evropě jiný charakter. I za to můžeme poděkovat především našemu příteli Bismarckovi, který svou demonstrativní cestou do Rakouska a aliancí s ním⁵⁶² postavil ruskou vládu právě v ten pravý (*pro nás!*) okamžik před alternativu: válka, nebo revoluce. Ten génius!

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Carlu Hirschovi

do Londýna

[Londýn] 17. února 1880

Milý Hirschi,

děkuji srdečně za peněžní dopis, který v příloze vracím. Nemám ovšem sebemenší ponětí, co má znamenat to „prodat à 340^{cs}“. Nemohu najít absolutně žádnou racionální souvislost mezi tímto číslem, markami a rakouskou měnou. Kdyby nám chtěl ten člověk říci, kolik si myslí, že může dostat marek za 200 rakouských zlatých, mohl by se Borkheim rozhodnout, co s tím, a já mám za to, že by mu je poslal k realizaci.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Bernhardu Krausovi

do Londýna⁵⁶³

[Londýn] 26. března 1880

Milý dr. Krausi [Kranzi?],

úplně jsem zapomněl, že je dnes Velký pátek: zjistil jsem tedy se svou dcerou Eleanor ve 12 hodin, že v Café Royal mají zavřeno, čekal jsem do jedné, a protože jste nepřišel, [jeli?] jsme za Vámi do hotelu. Buďte tak laskav a napište mi ještě dnes — abych dostal odpověď zítra — zda nás můžete poctit návštěvou a přijít k nám poobědvat v neděli až v 5 hodin (ne ve 2).

S pozdravem od Miss Eleanor

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisného opisu
Přeloženo z němčiny*

Engels H. Meyerovi

do Londýna ⁵⁶⁴

[Londýn koncem března 1880]

Panu H. Meyerovi.

Vaše milé psaní z 25. března jsem dostal teprve v sobotu 27. března pozdě večer, takže už z toho důvodu bych nemohl vyhovět Vašemu pozvání.

Pokud jde o rozkol a názorové různosti, jež se poslední dobou tady i jinde projevily mezi německými sociálními demokraty, nemohu se prozatím vyslovit ani pro jednu, ani pro druhou stranu, a to tím spíše, že zaměření curyšského „Sozialdemokraten“¹⁷⁹ musím odsoudit právě tak jako zaměření londýnské „Freiheit“.

S prosbou, abyste to laskavě sdělil představenstvu, zůstávám s projevem úcty

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 1. dubna 1880

Milý staroušku,
oznamuji Ti, že jsem Ti poslal poštovní poukázkou čtyři libry št., což má dělat 100 franků 80 centimů, a přeji Ti, abys je v pořádku dostal. Doufám, že teď, když už je po té kruté zimě, jste na tom Ty i Tvoje žena se zdravím líp. Tady to nevypadá právě slavně. Paní Marxová stále není v pořádku a Marx to taky nemá nejlepší — když přejde zima, je to pro něj vždycky nejhorší doba, záchvaty kašle mu nedají spát.

Jinak to tady vypadá zase jako anno 1850. Dělnický spolek⁵⁰² se rozpadá na nejrůznější skupiny — někteří jdou za Mostem, jiní zase za Rackowem — a my máme co dělat, abychom se do toho blázince nedali strhnout. Všechno jsou to bouře ve sklenici vody, které by mohly mít určitý kladný vliv na účastníky tím, že rozšíří trochu jejich obzory, ale pro světa běh je celkem jedno, zda se stovka německých dělníků vysloví pro tu či onu stranu. Ještě tak kdyby to mohlo nějak ovlivnit Angličany — ale o tom nemůže být vůbec řeč. Most se svou zmatenou horečnou aktivitou nevydrží chvíli v klidu, ale nic také nedovede do konce; a lidé v Německu — co se dá dělat, jsou už takoví — nechtějí uznat, že teď, když Most musel opustit Německo, přišla chvíle pro revoluci. „Freiheit“ se div nepřetrhne, aby se stala nejrevolučnějším listem světa, ale toho se nedosáhne tím, že se jen v každé řádce opakuje slovo revoluce. Naštěstí je to celkem fuk, co se tam píše a co ne. Totéž platí o curyšském orgánu*, který dnes hlásá revoluci, zítra prohlásí ná-

* „Sozialdemokraten“.

silný převrat za největší neštěstí, na jedné straně má strach, že ho Most přetrumfne velkými slovy, a na druhé straně se bojí, že by dělníci mohli jeho vlastní slova brát vážně. A pak si má člověk vybrat mezi prázdným rámusením „Freiheit“ a omezeným filistrovstvím „Sozialdemokratur“!

Bojím se, že naši přátelé v Německu se mýlí co do typu organizace, který je třeba za nynějších okolností zachovat. Že se do čela stavějí zvolení členové parlamentu, protože tu jinak není žádné vedení, proti tomu nic nemám. Ale přísnou poslušnost, jakou mohlo požadovat staré stranické vedení jako vedení zvolené k *tomuto* účelu, nemohou vyžadovat a také ji nemohou prosadit. Alespoň ne za nynějších okolností, bez tisku, bez masových shromáždění. Čím je teď organizace zdánlivě volnější, tím je ve skutečnosti pevnější. Místo toho má být zachován starý systém, stranické vedení rozhoduje s konečnou platností (ačkoli tu není žádný sjezd, který by je korigoval nebo v případě potřeby sesadil) a kdo někoho z nich napadne, je kacír. Přitom ti nejlepší sami vědí, že jsou mezi nimi i všelijací lidé neschopní nebo i z jiných důvodů ne tak docela košer, a musí přece být důkladně omezení, když nevidí, že v jejich vlastním orgánu neporoučejí oni, ale Höchberg díky svému měšci a vedle něho jeho kolegové filistři Schramm a Bernstein. Podle mého názoru je *stará* strana i se svou dřívější organizací u konce s dechem. Jestliže se evropské hnutí, jak se to dá očekávat, zase brzo rozproudí, vstoupí do něho velká masa německého proletariátu a těch 500 000 lidí z roku 1878⁵⁶⁵ se stane vzdělaným, vyškoleným jádrem této masy; ale pak se také stará, z lassallovských tradic převzatá „tuhá organizace“ stane brzdou, která by sice mohla zadržet vůz, ale nezastaví lavinu.

Přitom dělají ti lidé samé takové věci, které mohou stranu zničit. Za prvé si má strana pořád pěstovat své staré agitátory a redaktory — věší se jí totiž na krk spousta novin, ve kterých není nic, co by se člověk nedočel v každém buržoazním plátku. A v tom mají dělníci pořád držet s nimi! Za druhé vystupují v říšském a saském zemském sněmu většinou tak krotce, že dělají sobě a straně před celým světem ostudu, předkládají nynější vládě „pozitivní“ návrhy, jak by to mohla dělat líp v malých detailních

otázkách atd. A to mají dělníci, postavení mimo zákon a s pouty na rukou i nohou vydaní zvůli policie, pokládat za správné zastoupení! Za třetí je to filistrovské maloměššáctví „Sozialdemokratu“, které schvalují. V *každém* dopise nám píš, abychom nevěřili zprávám, že ve straně došlo k rozkolu a názorovým různostem, ale každý, kdo přijede z Německa, tvrdí, že lidé jsou úplně dezorientováni postojem svých předáků a naprosto jej neschvalují. Při charakteru našich dělníků, který se tak skvěle osvědčuje, to ani není jinak možné. Německé hnutí se vyznačuje tou zvláštností, že masy vždycky napravují všechny chyby vedení, a snad to tak bude i tentokrát.

Tak jenom hlavu vzhůru a zase se ozvi. Borkheim je v podstatě stále v tom starém bezmocném stavu.*

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 418.

Engels Paulu Lafarguovi

do Londýna

Londýn 4. května 1880

Milý Lafargue,

co uděláme s tím úvodem, který nám navrhl Malon?⁵⁶⁶ Jsem mu velmi vděčný za jeho ochotu, ale tady jde o fakta a kde on by je vzal? Dějiny německého socialismu z let 1843—1863 ještě nevyšly a Malonovi němečtí přátelé v Curychu nevědí o tomto období, které prošlo, ještě než vstoupili do politického života, takřka nic. Je tedy přirozené, že Malonova předmluva nechává stranou nejdůležitější fakta a přitom zachází do podrobností, které nemohou francouzského čtenáře valně zajímat, a že se kromě toho hemží dost závažnými chybami. Abych vytkl jenom jednu, Lassalle nikdy nebyl redaktorem „*Neue Rheinische Zeitung*“. Nikdy pro ni dokonce nic nenapsal, kromě fejetonu v jednom jediném čísle, a ten ještě redakce úplně přepracovala. Lassalle se tehdy zabýval takřka výhradně rozvodovým procesem vedeným pro nevěru mezi hraběnkou Hatzfeldtovou a jejím manželem;⁵⁶⁷ a kdyby nám byl nabídl, že vstoupí do redakce, byli bychom jednoznačně odmítli vzít mezi sebe člověka, který vězel až po uši ve špinavostech, jak to od něho vedení toho skandálního procesu vyžadovalo. Marx ani já jsme s Lassallem nikdy nespolečupracovali. Kolem roku 1860 nám navrhl, abychom s ním založili v Berlíně velký deník, ale naše podmínky byly takové, že mu musely připadat nepřijatelné.⁵⁶⁸

Kdybych ostatně potřeboval někoho, kdo by mě uvedl u francouzské veřejnosti, což je velmi pravděpodobné, mohl byste to být podle mého názoru jenom Vy, protože jste si dal práci s překládá-

ním mých článků a protože *jen* Vy si můžete opatřit nezbytné informace. Požádal jsem Marxe, aby Vám je poslal.* Zdá se mi, že jsem Vám i sobě samému povinován nebrat na to nikoho jiného.

Váš upřímný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize:

F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 503.

Marx Paulu Lafarguovi

do Londýna⁵⁶⁹

[Londýn 4. nebo 5. května 1880]

Milý Lafargue,
 přikládám výsledek své porady (radili jsme se včera večer)
 s Engelsem. Stylisticky to upravte, ale obsah nechte beze změny.

Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno jako faksimile
 v Marx-Engels, Sočinenija,
 2. vyd., sv. 19, Moskva 1961*

*Podle rukopisu
 Přeloženo z francouzštiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

[Londýn počátkem května 1880]

[...]* aby byla celá věc znemožněna i bez přímého zákazu.

Pan Hasselmann bude brzo zneškodněn,⁵⁷⁰ budou-li o něm uveřejněna *opravdu* kompromitující fakta a vezme-li se mu v říšském sněmu vítr z plachet, tj. bude-li se tam otevřeně revolučně vystupovat, což se dá provést i zcela klidným tónem, jak jste to vzorně udělal Vy v projevu o perzekucích⁵⁷¹. Jestliže se ovšem naši pořád bojí, že by je filistr mohl pokládat za trochu extrémnější, než opravdu jsou — jak se to dost často stává — a jestliže má dokonce pravdu přiložený výstřižek z „Kölnische Zeitung“, když referuje, že sociální demokraté podali návrh na obnovení *cechovních výsad* v obchodu se zbožím vyrobeným po domácku, pak to mají Hasselmannové a Mostové lehké.

To všechno však není příliš důležité. Strana teď žije tichou živelnou činností jednotlivců, udržovanou a organizovanou formou zájezdů, které se nedají zakázat. Jsme v Německu naštěstí tak daleko, že všechno, co dělají protivníci, se obrací v náš prospěch, že všechny historické síly pracují pro nás, že se nic, vůbec nic nemůže stát, abychom z toho netěžili my. Proto můžeme naše protivníky klidně nechat pracovat pro nás. Bismarck pro nás dělá skutečně obrovskou práci. Teď nám dobyl Hamburk⁵⁷² a chce nám

* Začátek dopisu schází.

podarovat i Altonu a po ní Brémy. Národní liberálové⁵³⁷ pracují pro nás, i když nedělají nic jiného, než že si nechávají zasazovat kopance a povolují daně. Katolíci pracují pro nás, když nejdřív zákon proti socialistům odmítnou a pak hlasují *pro* něj⁵⁷³ a když je Bismarck za to také vystaví vyslovené zvůli vlády a tedy postaví mimo zákon i je. Všechno, co můžeme udělat, je jenom stín ve srovnání s tím, co teď pro nás dělají události. Horečná Bismarckova činnost, která všechno dezorganizuje a rozvrací, aniž může mít sebemenší účinek, která zbúhdarma a do krajnosti ždímá z filistra daně, dnes chce jedno a zítra zas pravý opak a která filistra, tak ochotného lísat se mu k nohám, násilím žene do náručí revoluce — to je náš nejsilnější spojenec; a jsem velmi rád, že mi na základě vlastního názoru můžete potvrdit, jak přitom nevyhnutelně nastává přesun doleva.

I ve Francii se to dobře vyvíjí. Náš komunistický názor si tam razí všude cestu a ti nejlepší z jeho propagátorů jsou všichni bývalí anarchisté, kteří k nám přišli, aniž jsme hnuli prstem. Tím je vytvořena názorová jednota mezi evropskými socialisty; co ještě bloudí mimo, nestojí za řeč od té doby, co se poslední sekta — anarchisté — sama zlikvidovala. I ve Francii se u buržoá a rolníků všechno přesouvá stále víc doleva, jak jste si už všiml; ale má to jeden háček: ten přesun doleva posiluje především tendenci k *revanšistické válce*, a té je nutno zabránit.

Vítězství zdejších liberálů⁵⁷⁴ má alespoň tu dobrou stránku, že se Bismarckovi zkazila jeho zahraniční politika. Ruskou válku teď patrně pustí z hlavy a jako obvykle tedy asi někomu prodá svého spojence — Rakousko. Rakušané se už v letech 1864 až 1866 vrchovatě přesvědčili o tom, že Bismarck hledá spojence jen proto, aby je zradil — jsou však příliš hloupí a znovu sedají na lep.

I v Rusku jde všechno výtečně, přes ty justiční vraždy, deportace a zdánlivý klid. Ten srab, co mají ve financích, do vyhnanství poslat nemohou. *Žádný bankéř nepůjčí* bez parlamentní záruky. Proto teď ten poslední pokus s *vnitřní* půjčkou. *Na papíře* se podaří, ve skutečnosti totálně zkrachuje. A pak budou přece jen muset

nějaké to shromáždění svolat, už proto, aby dostali hotové peníze —
jestli se do té doby nepříhodí ještě něco jiného.

Srdečný pozdrav Vám i Liebknechtovi od Marxe a

Vašeho

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

27. června 1880
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Vážený pane,

můj lékař mi nařídil zdržet se po určitou dobu veškeré práce a* já bych už také opustil touto dobou Londýn, abych se zotavil někde u moře nebo na horách, kdyby mi v tom nebránila velmi povážlivá choroba mé ženy. Dopisy zaslané na výše uvedenou adresu ovšem vždycky dostanu, protože je za mnou budou posílat.

Nehledě na svůj dnešní zdravotní stav bych však nemohl splnit Vaši žádost už proto, že neumím holandsky natolik, abych mohl posoudit, zda ten či onen výraz je věcně správný.⁵⁷⁵

Po článcích, které jsem od Vás četl v „Jahrbuch der Sozialwissenschaft“ (první ročník, druhá část)⁵⁷⁶, však ani v nejmenším nepochybují, že jste plně povolán podat Holanďanům resumé „Kapitálu“. — Poznáménávám ještě jen *mimochodem*, že pan Schramm (C. A. S. na str. 81)⁵⁷⁷ *špatně chápe* mou *teorii hodnoty*. Už z jedné poznámky v „Kapitálu“, kde se říká, že A. Smith a Ricardo se mylí,* když *směšují hodnotu a výrobní cenu* (nemluvě tedy už vůbec o *tržních cenách*)⁵⁷⁸, mohl vidět, že souvislost mezi „hodnotou“ a „výrobní cenou“, a tedy i mezi „hodnotou“ a tržními cenami kolísajícími kolem „výrobních cen“ naprosto nepatří do vlastní

* Na tomto místě je papír poškozen.

teorie hodnoty a že ji už vůbec nelze *anticipovat* všeobecnými scholastickými obraty.

Druhá část „Kapitálu“²¹³ nemůže za nynějších okolností v Německu vyjít, což se mi docela hodí, protože právě v tomto okamžiku vstoupily určité ekonomické jevy do nového vývojového stadia a musí se tedy znovu zpracovat.

Se srdečnými pozdravy

Váš

[*Karel Marx*]

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Istorik-marxist“, sv. 6 (40), 1934*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Minně Karlovně Gorbunovové

do Biarritzu

122, Regent's Park Road N. W.
Londýn 22. července 1880

Vážená paní!

Váš dopis z Biarritzu⁵⁷⁹ chvíli bloudil, než se mi zde, kde bydlím už 10 let, dostal do rukou, a spěchám tedy dát Vám informace, jaké jsem s to poskytnout.

Mluvil jsem o tom se svým přítelem Marxem a jsme oba toho názoru, že zde nejsou k anglickému průmyslovému školství žádné lepší prameny než ony oficiální zprávy,⁵⁸⁰ které už máte. Obsahem ostatní, neoficiální literatury k tomuto tématu je takřka výhradně přikrašlování, pokud neslouží přímo reklamě pro ten či onem humbuk. Podívám se, zda mezi zprávami školních rad a ministerstva školství z posledních let nenajdu něco, co by Vás mohlo zajímat, o čemž bych Vás pak blíže informoval, kdybyste mi laskavě sdělila, kam bych Vám mohl — buď zhruba do 14 dní, nebo na podzim (odjíždím totiž na nějakou dobu z Londýna)²⁰² — adresovat dopis či zásilky. Průmyslová výchova mládeže je tady ještě víc ve psí než ve většině zemí na kontinentu, to, co se dělá, dělá se většinou jen naoko. Z těch zpráv jste jistě poznala, že „Industrial Schools“ vůbec nejsou průmyslové školy jako na kontinentě, ale jakési kárné ústavy, do kterých se posílají opuštěné děti soudním rozhodnutím na určitý počet let.

Naproti tomu by Vás mohlo spíše zaujmout to, oč se pokoušejí Američané. Spojené státy poslaly k tomu na pařížskou výstavu⁵⁰⁹ velmi bohatý materiál, který je patrně uložen ve velké knihovně

v Richelieuově ulici⁵⁸¹, tam také o něm najdete bližší údaje ve výstavním katalogu.

Dále Vám sháním adresu nějakého pana Da Costy z Paříže, jehož syn* byl účastníkem Komuny v roce 1871; Costa starší sám působí ve školství, zajímá se vášnivě o svůj obor a bude Vám velmi ochotně k dispozici.

Ani pokračovací školy pro dospělé dělníky tady za mnoho nestojí. Kde se dělá něco dobrého, je to zásluhou zvláštních okolností a jednotlivců, což znamená, že se to děje jenom místy a dočasně. Soustavně se tu ve všech takových záležitostech dělá jenom jedno: humbuk. I ten nejlepší ústav propadne zakrátko ubíjející rutině a jeho veřejné poslání se stává stále víc jen záminkou, aby mohli zaměstnanci co nejpohodlněji pobírat své platy. To je natolik běžné, že ani ústavy pro výchovu dětí střední třídy — buržoazie — nejsou výjimkou. Právě v tomto ohledu jsem se v poslední době zase setkal s pozoruhodnými příklady.

Lituji, že Vám sám nemohu dát k dispozici žádný nový materiál; bohužel jsem už řadu let nemohl vývoj školství podrobně sledovat. Jinak by mi způsobilo zvláštní radost, kdybych Vám mohl nabídnout víc. Máme opravdu vřelý zájem o všechno, co zvyšuje vzdělání lidu a tak, třeba nepřímo, podporuje hnutí v zemi, jako je Rusko, které prožívá předvečer krize světového historického významu a kde se zrodilo pokrokové hnutí, jež se vyznačuje nevídanou obětavostí a energií.

V hluboké úctě

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský v knize
„Нѣзданные писма F. Engelsa“,
Leningrad 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Charles Nicolas Da Costa.

Engels Minně Karlovně Gorbunovové

do Biarritzu

122, Regent's Park Road N. W.
Londýn 2. srpna 80

Vážená paní,
posílám Vám ve velkém spěchu — mám byt plný přátel, kteří přijeli na návštěvu z venkova — adresu:

M. Da Costa, 40 rue Gay-Lussac, Paris. Protože jsem se setkal se starým pánem jen jednou a jenom na chvíli, určitě se na mne už nepamatuje, ale můžete se klidně odvolat na to, že Marx mi opatřil jeho adresu výslovně pro Vás přes svého zetě Longueta, který je přítelem mladého Da Costy*.

Tento týden budu mít čas Vám napsat obsírněji,** a to do Paříže, poste restante.

Zatím zůstávám

v hluboké úctě

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský v knize
„Něizdannyye pisma F. Engelsa“,
Leningrad 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Charlese Nicolase Da Costy.
** Viz tento svazek, str. 512—514.

Engels Minně Karlovně Gorbunovové

do Paříže

Londýn N. W., 122*, Regent's Park Road
5. srpna 1880

Vážená paní!

K těm několika řádkům, které jsem Vám poslal do Biarritz, ** Vám mohu na doplnění sdělit jen tolik, že si opravdu nemohu vzpomenout na žádné další dokumenty a zprávy, které bych Vám ještě mohl doporučit kromě těch, jež jste sama už uvedla ve svém posledním dopise. Ale po školních prázdninách, až se sem vrátí někteří moji známí, zahájím další pátrání, a vyskytne-li se něco nového, pošlu Vám to do Moskvy nebo Vám o tom napíšu. Aby korespondence byla docela nenápadná, budu psát anglicky a podepisovat se E. Burns. Vy mi odtamtud můžete posílat dopisy na adresu Miss E. Burns, Regent's Park Road, N. W., London. Druhé obálky není třeba, je to moje neter.

Zprávy o Vaší činnosti v Moskvě jsem přečetl s velkým zájmem, rovněž i to, že doufáte s podporou předsedy zemstva *** otevřít průmyslovou školu. Máme tu statistické údaje všech ruských zemstev *** a vůbec skvělý materiál o hospodářské situaci Ruska. Teď jsem do nich bohužel nemohl nahlédnout, protože jsou u Marxe a ten je s celou rodinou v přímořských lázních.²⁰⁵ Ostatně při odpovědi na Váš dotaz⁵⁸² by mi to mnoho nepomohlo, protože k tomu je zapotřebí znát příslušná odvětví domácího průmyslu,

* V rukopise: 112.

** Viz tento svazek, str. 511.

*** Slovo „zemstva“ napsal Engels azbukou.

jejich výrobu a zboží v nich vyráběné a vědět, zda jsou schopny konkurence, a takovou znalost lze získat jen na místě. Celkem se mi zdá, že většina výrobních odvětví, které uvádíte, bude alespoň většinou ještě po určitou dobu schopna konkurovat s velkým průmyslem. Podobné průmyslové převraty se obvykle uskutečňují pomalu; v Německu není v mnohých odvětvích ještě dodnes úplně vytlačen ani ruční tkalcovský stav, kdežto v Anglii byl vypuzen z těchto odvětví už před 20—30 lety. V Rusku to půjde patrně ještě pomaleji. Vždyť dlouhá zima tam ponechává rolníkům tolik volného času; a kdyby si za den vydělal seabméně, i to je dobré. Tyto primitivní způsoby výroby musí ovšem nakonec nutně zaniknout a v zemi s vysoce vyvinutým průmyslem, jako například zde, se lze přesvědčit, že je humánnější tento proces urychlovat, než ho zpomalovat. Ale je docela možné, že v Rusku je tomu jinak, tím spíše, že se tam s určitostí dají čekat ohromné změny celkové politické situace. Malé a ubohé příštípky, které přinesly v Německu i jinde, jak jste se sama přesvědčila, velmi málo prospěchu, by v Rusku leckde možná pomohly lidu přežít politickou krizi a uchovat si svou výrobu do doby, než se sám dostane k slovu. Školy by mu možná do určité míry usnadnily pochopit, co bude muset vlastně říci. A k tomu by větší či menší měrou přispěly všechny skutečné prvky vzdělání rozšířené mezi lidem. Technické vzdělání by snad nejsnadněji dosáhlo svého cíle, kdyby se jednak pokusilo racionálněji organizovat výrobu alespoň v běžných odvětvích, která mají největší životaschopnost, a jednak dalo dětem takové všeobecné technické vědomosti, které by jim usnadnily přechod do jiných průmyslových odvětví. Žijí příliš daleko od toho všeho, abych o tom mohl říci víc než tyto všeobecnosti, ale zdá se mi celkem nesporné, že se moskevská gubernie ještě hned tak nestane střediskem velkého průmyslu, protože je příliš vzdálena od uhelných oblastí a palivového dříví se už nyní nedostává. Některý druh domácího průmyslu by se tam mohl přes časté střídání ještě nějakou dobu udržet, i když se jednotlivé velké podniky díky ochranným clům rozrostou, jako bavlnářský průmysl v Šuji a Ivanovu ve Vladimírské gubernii. A nakonec lze rolníkům pomoci jen tím, že dostanou víc půdy a budou ji obdělávat kolektivně.

Vaše zprávy o počínajícím rozkladu občiny* a artělů potvrzují také informace, které jsme dostali z jiných pramenů. Nicméně může tento proces rozkladu trvat ještě velmi dlouho. A protože všeobecný vývoj v západní Evropě jde úplně opačným směrem a při nejbližším otřesu získá neobyčejně na síle, dá se očekávat, že i v Rusku, které přece za posledních 30 let zrodilo tolik kriticky myslících hlav, tento proud včas natolik zesílí, aby se mohl opřít o tisícileté živelné sklony lidu ke kolektivismu, dříve než úplně zaniknou. Proto je nutno posuzovat výrobní družstva a jiné formy sdružování vžitě mezi ruským lidem z jiného hlediska než na západě. Ale nakonec zůstanou přece jen drobnými náplastmi.

V hluboké úctě

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky v knize
„Něizdannyye pisma F. Engelsa“,
Leningrad 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Slovo „občiny“ napsal Engels azbukou.

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Ramsgate 17. srpna 1880

Milý starouši,

poslali mi sem²⁰² Tvou dopisnici teprve dnes a já jsem Ti hned expedoval poštovní poukázkou dvě libry št., tedy 50 franků a nějaké centimy (a uvedl jsem na ní svou *londýnskou* adresu). Samozřejmě nedopustíme, aby Tě vyhodili z bytu, zatímco my si tady restaurujeme zdraví v lázních u moře. Nemusíš dělat z těch pár grošů žádnou vědu, mezi starými spolubojovníky, kteří bojují čtyřicet let pod stejným praporem a slyší na stejné signály, je to přece samozřejmost.

Jsmo tady všichni, Marx, jeho žena, jeho dcery s muži a dětmi^{*205}, a pobyt tady dělá dobře hlavně Marxovi, doufám, že se zas docela zotaví. Jeho žena bohužel už delší dobu churaví, ale drží se opravdu statečně. Pojedu příští týden zase do Londýna, ale Marx tu má zůstat co nejdéle.

A propos, mám Ti ještě říci, že s těmi dopisy to je hrozně zmatené. Marx od Tebe žádné dopisy k uschování nikdy nedostal, zato prý měl od Tebe nějaké dopisy Borkheim. Ty jsi požádal Marxe přes jeho ženu, ještě když byla za Tebou v Ženevě, aby si je u Borkheima vyzvedl.** Jenže ten tvrdí, že od Tebe nikdy žádné nedostal. Takže se tu vůbec nemůžeme dopátrat, jak to vlastně je.

Doufám tedy, že jsi teď alespoň prozatím z nejhoršího venku

* Laura a Paul Lafarguovi; Jenny a Charles, Jean Laurent Frederick, Henry a Edgar Longuetovi.

** Viz tento svazek, str. 590.

a budeš mít nějaký čas pokoj. Srdečný pozdrav od nás všech a především od

Tvého

B.Engelse

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels’
an Johann Philipp Becker)“,
Berlin 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Friedrichu Sorgovi

do Hobokenu

[Ramsgate] 30. srpna 1880

Milý Sorge,

píšu Ti z Ramsgate, kde jsem teď se ženou²⁰⁵; předtím jsem s ní byl v Manchesteru na vyšetření u svého přítele dr. Gumperta. Trpí *nebezpečnou* nemocí jater.

Kvůli tomu našemu vandrování jsem dostal Tvůj dopis se zpožděním. Plně sdílím Tvůj názor. Neseženeš-li peníze — tj. 200 dolarů — u Amerikánů, musíš to nechat plavat.⁵⁸³ Jak to vypadá tady, vidíš už z toho, že „Égalité“ zašla na 3000 franků, které jí scházely.⁵⁸⁴ Budu — pro pořádek — informovat o té věci Liebknechta.

Článek ze „Sun“ jsem dostal,⁵⁸⁵ děkuji; ten člověk přes nejlepší vůli ukazuje, že nerozumí ani základním prvkům věci, o které referuje.

De minimis non curat lex* a já mezi ta minima počítám i toho kazatele Douaie.⁵⁸⁶

Se srdečným pozdravem

Tvůj

Karel Marx

*Poprvé otištěno v knize**„Briefe und Auszüge aus Briefen**von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,**Friedrich Engels, Karl Marx u. A.**an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906**Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* Na maličkosti zákon nepamatuje.

Engels Lauře Lafarguové

do Londýna

[Bridlington Quay] 3. září 80

Má milá Lauro,

mám jen pár minut na to, abych odpověděl na Tvůj milý dopis — dnes večer jsme si prohlédli jednu amatérskou geologickou sbírku: a zítra jedeme na výlet na Flamborough Head. Je tady pořád nádherné počasí; přímo porýnská říjnová pohoda, podle mne nejkrásnější počasí, jaké může být, na obloze ani mráček, slunce žhne a do toho ten chladný, posilující vzduch. Snad bys sem mohla s Lafarguem na týden zajet; vylidňuje se to tu, pokoje a ubytování všeho druhu jsou bohatě k dispozici.

O Pumps jsem neslyšel od dopisu, který jsem dostal do Ramsgate²⁰², myslím, že byl z 15. srpna. Hned jsem jí odepsal a potom, když jsem byl minulý pátek* v Londýně, jsem jí ještě poslal lístek⁵⁸⁷; je to dnes právě týden, a odpověď žádná. Předpokládám, že napsala Sáře nebo její matce, paní Nichollsové, která u nás bydlí, co jsem pryč. Směl bych Tě obtěžovat, abys tam zašla a informovala mě, co ses dověděla? Začínám si dělat starosti a jsem si jist, že zůstávám beze zpráv jen vinou nějakého nedorozumění.

Je teď 1/2 10 večer; všechna okna jsou dokořán, a přece ten čistý, chladný vzduch neproniká dovnitř tak rychle, abych si musel vzít kabát. Pivo — ach, to pivo, už jenom kvůli němu by se Vám vyplatilo sem přijet, vypít ho sklenici v přístavní hospodě, malé hezoučké hospůdce — takové nádherné pivo!

* 27. srpna.

Moore a Beust* si vyrazili na „promenádu“ (jak víš, ve všech mořských lázních se obligátně korzuje) poslechnout si hudbu a ulovit nějakého žabce, jsou tu některé krásné exempláře; víš přece, že žabci jsou pořád na suchu. Ale než odešli, dali Vás oba** srdečně pozdravovat.

Srdečně Tvůj oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

*F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956*

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* Adolf von Beust.

** Lauru a Paula Lafarguovy.

Engels Paulu Lafarguovi

do Londýna⁵⁸⁸

7, Burlington Place
Bridlington Quay, Yorkshire
3. září 80

Milý Lafargue,
proč Ženeva? Švýcarská federální vláda sídlí v Bernu a každé jiné švýcarské město je stejně dobré jako Ženeva. Nemáte-li nějaké zvláštní důvody, o kterých nemohu vědět, bylo by stejně dobře možné deponovat to v Curychu a tam by se určitě našel někdo, kdo by si to vzal na starost. Vyhovuje-li Vám to, pčšlete mi ty věci sem²⁰² a pak se pošlou někomu, kdo se o ně postará.*

Que la terre soit légère
A l'Égalité égalitaire.**

Váš
B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et. L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz tento svazek, str. 524.

** Buď iž té egalitářské „Égalité“ země lehká. (Viz tento svazek, str. 517.)

Engels Paulu Lafarguovi

do Londýna⁵⁸⁹Bridlington Quay
9. září 80

Milý Lafargue,

předevčírem jsem Vám mohl napsat jen ve spěchu,⁸⁹ protože jsem v 9.30 odjížděl na výlet na Flamborough Head, kde se oba naši přírodovědci* rýpali v mořské flóře. Bojím se, že jsem se nevyjádřil dost jasně, a tak to raději shrnuji.

Nejpovážlivější stránkou Grantova plánu je to, že bude záležet jenom na něm, aby zvýšil či snížil hodnotu Vašich akcií, nebo dokonce ji redukoval takřka na nulu. Především, za první čtyři průvodce inkasuje předem 12 % ročně. Bude-li hrubý zisk činit 15 %, zůstanou na čistý zisk a dividendy pro akcionáře jen 3 %; při 20 % zůstane jen 8 % atd. Jenomže bude možné počítat s takovými zisky při těch velkorysých platech, které chce Grant vyplácet ředitelům poboček? Velmi o tom pochybuji.

Předpokládejme přesto, že čistý zisk bude činit 20, či dokonce 25 %. Co udělá Grant potom? Navrhne vypůjčit si další peníze a vydat za ně ostatní průvodce. A bude tvrdit, že je sežene jenom na 15 nebo 20 %. Protože bude mít zaručenu většinu, odhlasuje se mu to. A dokud Vy s Jorrisem nebudete s to sehnat peníze na nižší úrok, nebudete mít žádné vyhlídky na úspěch, když mu budete oponovat. 3000 liber št. na 12 %, 3000 liber št. na 20 %, to dělá v průměru 16 %, a tak tedy zvažte, zda nějaký podnik může běžet, je-li zatížen takovým úrokem, ještě než se dá pomýšlet na dividendy.

* Samuel Moore a Adolf von Beust.

Grantovi nic nebrání poskytovat vám finanční prostředky, jakmile jich bude znovu zapotřebí, a to na stále vyšší úrok, jehož sazba bude záviset jen na něm. Protože tento úrok inkasuje on, alespoň z větší části, je zainteresován na tom, aby ho co nejvíce přiblížil míře hrubého zisku z tohoto podniku. O úrok se dělí jenom s tím, kdo mu půjčí peníze, ale o čistý zisk se všemi ostatními akcionáři.

Ve skutečnosti tedy hodnota Vašich splacených akcií stále klesá a záleží jen na Grantovi, aby ji plně zlikvidoval. To znamená, že Vám oběma vyplatí za vaše autorská práva 1) 400 liber š. 2) 300 liber š. každému v den, kdy se Grantovi zlíbí zbavit se Vás, 3) akcie nebudou mít takřka žádnou hodnotu a nepoplynou z nich skoro žádné dividendy; celkem tedy dostane každý 500 liber š., nenajde-li Grant přece jen nějaký prostředek, jak se vyhnout vyplacení těch 300 liber š., což by mohl snadno udělat, kdyby Vás obvinil z porušení smlouvy; a už je tu pěkný proces, který Vás bude stát mnohem víc než 300 liber š., i když jej vyhražete.

Grant se nemůže opírat o Váš dopis. I kdyby v něm bylo to, co tvrdí, po uplynutí měsíce, po který Vás zavazoval, už není k ničemu.

Jorrisův zájem není totožný s Vaším. Jestliže pustil všechny své transakce k vodě a je ochoten je všechny obětovat za 300 liber š. ročně, dokazuje to, že nestály ani za řeč. Jorris zůstává v Londýně. Když už ho jednou Grant do téhle věci dostal, má Jorris zájem na tom, aby se s ním zúčastnil i dalšího podnikání a dělal mu nějaký čas poskoka, dokud nebude mít dost peněz a známostí mezi finančníky, aby se obešel bez něho. Vám o nic takového nejde. Jedete do Paříže a chcete si tím podnikem zajistit existenci. Ptejte se sám sebe, zda si ji zajistíte za podmínek, které Grant navrhuje.

Váš právní zástupce, zřejmě také malý človíček, má rovněž zájem Grantovi podkuřovat. Všichni jsou na tom zainteresováni, až na Vás. Což je o důvod víc, abyste se k ničemu nezavazoval ukvapeně.

Jorris se zavázal sehnat potřebný kapitál; dobře, ale je samozřejmé, že se to musí stát za podmínek pro Vás přijatelných,

a ne tak, že budete spoutaný na rukou i nohou vydán napospas takovému vydřiduchovi.

Bylo by dobré otukat Bradshawa. Ten má dvojí zájem na dohodě s Vámi: tady i na kontinentě. I kdyby to bylo jen proto, abyste měl prostředek k nátlaku na Granta; ještě lepší by bylo, kdybyste si mohl mezi těmi dvěma vybrat. A Bradshaw si nemůže dovolit podvůdky, jakými se živí ten druhý. Jorrisovi nemůžete bohužel plně důvěřovat od té doby, co prohlašuje, že toho má dost, a radí Vám, abyste to hned přijal.

To je přirozeně nejsmutnější stránka věci. Grant má možná liberálnější záměry, ale že mu budete vydán na milost a nemilost, jakmile smlouvu podepíšete, je jisté.

Nevím, jak se pojistit proti člověku, jako je Grant. Mohl byste požadovat jako podmínku, aby všechny čisté zisky byly použity ke splacení těch 3000 liber št. a aby nebyly vypláceny žádné dividendy, dokud bude společnost platit úroky vyšší než 6 % — buď by tu podmínku nepřijali, nebo by našli nějaký způsob, jak ji na prvním shromáždění akcionářů zlikvidovat. A to by ještě byla záruka jen pro těch prvních 3000 liber št., u pozdějších půjček by to neznamenal nic, protože by byl nesmysl jednou rukou peníze splácet a druhou si je půjčovat.

Můj názor je: *pokuste se udělat to bez Granta*, a nepůjde-li to, snažte se mu alespoň nahnat strach tím, že byste se mohl bez něho obejít, aby Vás neokrádal alespoň tak nemilosrdně, jak má v úmyslu. Ale okrádat Vás bude vždycky.

Počasí je tu²⁰² pořád velkolepé; stále slunečno, svěží vzduch, severovýchodní větřík, na koupání je voda v moři už trochu chladná; ale dnes večer si budu muset zřejmě už vzít plášť jako v Ramsgate. Hosté jsou tu podstatně jiní než v Ramsgate. Jsou to kramáři, továrníci a obchodníci z Leedsu, Sheffieldu, Hullu atd., rozhodně mají vystupování provincionálnější, ale také solidnější než v Ramsgate; výtržníci tu žádní nejsou. Do očí nejvíc bije to, že veškerou mládež tu představují žáby od 14 do 17 let, ve věku, kterému vy říkáte ošklivá léta, ačkoli některé z nich jsou tady velmi hezké. Dospělé dívky žádné nebo takřka žádné. Jakmile odrostou z těch pulců a dostanou dlouhé šaty, zřejmě se hned vdávají. Všechny

ženy přes 18 let jsou tu s manželem a dokonce i s dětmi. A tak se chudáku Beustovi*, který vrhá na ty žabky něžné pohledy, nepodařilo navázat sebemenší milostnou konverzací. Papá a mamá jsou „stále na stráži“ jako Prušáci Bedřicha II.

Pozdravujte pěkně Lauru. Oba naši kytíčkáři rovněž pozdravují. Tu věc jsme poslali Beustovu otci** do Curychu.*** Noviny dostanete zpátky, kde je Marx, nevím,²⁰⁵ nemám o něm žádné zprávy.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* Adolfu von Beustovi.

** Friedrichu von Beustovi.

*** Viz tento svazek, str. 520.

Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu⁴⁹²

12. září 1880

Ramsgate

Vážený pane,

nemusím Vám ani říkat, jak bych byl rád, kdybych Vám mohl být nějak užitečný,⁵⁹⁰ ale stručný referát o mé nynější situaci Vás přesvědčí, že teď nejsem schopen teoretické práce. Poslali mě sem²⁰⁵ lékaři, abych pěstoval „nicnedělání“ a vyléčil si tímto „far niente“ nervy, ale nemoc, kterou moje žena už dlouho trpí, se náhle zhoršila tak, že může dojít k *nejhoršímu*. Tu trochu času, co mohu urvat na práci, musím věnovat výhradně věcem, které prostě *musím* dodělat, abych je měl už konečně jednou z krku.

Kromě toho má pro *širokou čtenářskou obec* největší význam ta část, kterou jste už dokončil — sestavení statistických tabulek a výklad *faktů* v nich obsažených. Byla by škoda, kdybyste odkládal vydání své práce, kterou sám očekávám s největší netrpělivostí.

Můžete volně disponovat vším, čeho by se dalo podle Vašeho úsudku k tomuto účelu z mých dopisů použít. Jenom se bojím, že toho nebude mnoho, protože jsem Vám poslal jen několik fragmentů.

Nynější krize⁵⁹¹ je co do trvání, rozsahu a intenzity největší, jakou kdy Anglie prodělala,* ale přes zhroucení několika skotských a provinčních anglických bank chybělo tentokrát úplně to, čím dřívější velké periodické krize v Anglii vrcholily, totiž krach na londýnské burze. Tato naprosto mimořádná věc — že nevznikla žádná *finanční panika* ve vlastním smyslu — byla dána shodou okol-

* Viz též tento svazek, str. 411 a 423–425.

ností, jejichž rozbor by mě nyní zavedl příliš daleko. Jednou z rozhodujících okolností však bylo to, že velký odliv drahých kovů v roce 1879 byl do značné míry kompenzován za pomoci Francouzské banky a Německé říšské banky. Na druhé straně náhlé oživení ve Spojených státech, jež začalo na jaře 1879, zapůsobilo na Anglii jako *deus ex machina*.

Pokud jde o agrární krizi, bude sílit, rozvíjet se a postupně vyvrcholí, přičemž přinese úplnou revoluci ve vztazích pozemkového vlastnictví — naprosto nezávisle na cyklech obchodních a průmyslových krizí. I takoví optimisté jako Mr. Caird začínají „věřit něco nedobrého“. Velmi příznačné pro anglickou zbednělost je toto: už dva roky jsou otiskovány — v „*Times*“ i v zemědělských listech — dopisy, ve kterých farmáři srovnávají jednotlivé položky svých nákladů na hospodaření s tím, co jim to vynáší při současných cenách, a ukazují, že končí s jasným *deficitem*. Věřil byste, že ani jeden z odborníků, kteří ty propočty tak široce rozebírají, se nezamýšlí nad tím, *jak by tyto propočty* vypadaly, kdyby položka „renta“ v mnoha případech odpadla nebo v mnoha dalších byla „velmi citelně“ zredukována? Ale to je delikátní náležitost, o které se nesmí mluvit. Farmáři sami přestali sice věřit v *univerzální prostředky*, které jim navrhuji jejich landlordi či jimi najatí „*plumitifs*“*, ale přesto se neodvažují vystoupit jako chlapi, protože se cítí sami ohroženi venkovskou „pracující třídou“. Je to všechno dohromady pěkný zmatek.

Doufám, že v Evropě nevypukne všeobecná válka. Ačkoli by ve svých důsledcích nemohla zabrzdit sociální, chci říci *ekonomický* vývoj a spíše by jej urychlila, znamenala by určitě na kratší či delší období zbytečnou ztrátu sil.

Pište mi, prosím, jako dosud na mou londýnskou adresu, korespondenci budu odtud stále dostávat i za své dočasné nepřítomnosti.

Váš

A. Williams**

*Poprvé otištěno ruský
v časopise „Minuvšije gody“, čís. 1, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* pisálkové.

** Marxův pseudonym.

Engels Paulu Lafarguovi

do Londýna

Bridlington Quay 12. září 80

Milý Lafargue,

jak Vám mám poradit v obchodních záležitostech, když mě informujete o všem až *dodatečně*? Kdybyste mi byl poslal návrh smlouvy⁵⁹² dříve, věděl bych líp, co vám poradit.* Neříkejte, že jste ho nedostal, měl jste si ho obstarat hned, jakmile ho vydali. Člověk by ale řekl, že přímo hoříte touhou dát se okrást.

Říkáte, že ustanovení smlouvy *zakazují* půjčovat si peníze na vyšší než desetiprocentní úrok. Ten, kdo Vám to řekl, počítá s Vaší důvěřivostí, ať už je to kdokoli. Článek 74 říká výslovně, že ředitelé si mohou půjčovat peníze *v každém ohledu za takových podmínek a klauzulí, jaké uznají za vhodné*. Nevím sice a nemohu také vědět, zda nějaká usnesení parlamentu nezakazují akciovým společnostem opatřovat si peníze na vyšší než desetiprocentní úrok. Pochybují o tom. A jestliže ano, máte před očima důkaz, že se to vůbec nerespektuje. Což jste mi nepsal, že Grant chce vzít 3000 liber št. na desetiprocentní úrok a 20procentní prémii splatnou po pěti letech? 20 děleno 5 jsou 4 a 10 + 4 je 14, takže fakticky za ty peníze zaplatíte 14 %. Proč se o tom nezmíníte, když Vám ti lidé chtějí namluvit, že Grant nemůže vyrazit z vaší společnosti víc než 10 %?

Pak říkáte, že Jorris a Mason se pojistili proti Grantovi tím, že na ničem novém není možné se usnést bez souhlasu minimálně

* Viz tento svazek, str. 521–524.

liber ředitelům v Londýně a Paříži atd. A to všechno při provozním kapitálu 3000 liber št., necelém trojnásobku uvedených platů! A navíc čtrnáctiprocentní úrok!

O Jorrisovi Vám nemohu napsat nic, protože píšete, že moje dopisy jemu a Masonovi předčítáte. Jinak bych měl k tomu co říci. V každém případě se finančnickova „poctivost“ liší od poctivosti jiných lidí, ať už je sám svým způsobem jakkoli čestný.

Musím končit; prostírá se. Jestliže nevidíte jinou cestu, je to tím, že jste zašel příliš daleko, než abyste sám mohl couvnout. Ale rozmyslete si to dobře a informujte se o těch výše uvedených bodech.

Mám tady jenom peníze, které potřebuji nezbytně na cestu, a to mi ještě nebudou možná ani stačit. Šekovou knížku mám v Londýně, kam se vrátím v sobotu večer²⁰²; do té doby nemohu nic dělat.

Můžete-li tu záležitost s Grantem odložit do mého příjezdu, mohli bychom snad získat další informace.

Pozdravujte Lauru od nás všech*.

Váš

B. E.

Návrh smluvních ustanovení společnosti vezmu s sebou, nepotřebujete-li ho ovšem hned.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. I., Paříž 1956

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

a francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 521 a 524.

Marx Ferdinandu Flecklesovi

do Karlových Varů

[Londýn] 29. září 1880

Milý příteli,

děkuji Vám srdečně za Váš dopis. Dámy mají zkrátka vlastní hlavu. A tak moje žena nechtěla odpovědět na této straně dotazníku a vůbec nechtěla odpovědět podle toho schématu, ale po svém.⁵⁹³ Protože jsem její dopis nečetl, nevím také, zda její odpověď vyhovuje účelu — ale co dělat, vůle dámy je jejím královstvím nebeským.

Eleanor Vám posílá přátelský pozdrav.

Váš oddaný

Karel Marx

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 34, Berlin 1966*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Eugenu Oswaldovi
a neznámému adresátovi

do Londýna⁵⁹⁴

[Londýn] 122, Regent's Park Road
5. října 80

Milý Oswalde,

srdečný dík za ty pozdravy pro Beusta, které jsou všechny vyřízeny. Pokud jde o Kaulitze, dostal jsem doslova stejný dopis, opis mé odpovědi je na rubu. Kvůli Br.* se určitě nepopereme.

Váš

B. Engels

(Opis) Důvěrné

Vážený pane,

když pan Kaulitz přijel loni na jaře do Anglie, znal jsem ho už podle dopisu jednoho svého starého přítele z Německa. V tomto dopise bylo uvedeno, že pan Kaulitz pochází z velmi vážené rodiny — jeho otec je jedním z předních notářů v Brunšviku (což je v Německu velmi významná funkce, svědčící o velké důvěryhodnosti), a byl mi v něm vřele doporučen.⁵⁹⁵ Podle toho, co jsem viděl později, je to zřejmě pracovně velmi schopný člověk a měl prozatím značné úspěchy v pedagogické činnosti; avšak v této věci

* Pravděpodobně jde o Benneta Burleigha (viz tento svazek str. 534).

by vám nepochybně mohl dát uspokojivější informace onen odborník, na nějž Vás pan Kaulitz pravděpodobně odkázal.

Zůstávám atd.

B. E.

*Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle strojového opisu (dopis
Oswaldovi) a fotokopie rukopisu
(dopis neznámému adresátovi)
Přeloženo z němčiny a angličtiny*

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 12. října 1880

Milý starouši,

dovídám se od Liebknechta, že jsi stále ještě na suchu, ale že Ti momentálně nemohou pomoci. Naštěstí mi pro Tebe právě vybyla pětilibrovka, kterou jsem urychleně proměnil v poštovní poukázku na 126 franků; přeji Ti, abys je v pořádku a brzy dostal a aby Ti pomohly překonat ty první potíže, pokud pro Tebe nebudou moci něco udělat v Lipsku. Vždyť je to k čertu jejich povinnost, jsi přece obětí výjimečného zákona¹⁵⁴ právě tak jako agitátoři, kteří přišli o chleba v Německu.

Liebknecht byl tady a slíbil, že curyšský list změní své zaměření v duchu starého postoje strany.¹⁷⁹ Stane-li se to, je to všechno, co požadujeme.

Buď zdrav a nevěš hlavu.

Tvůj věrný

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels
an Johann Philipp Becker)“,
Berlín 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Harrymu Kaulitzovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 28. října 80

Panu Harrymu Kaulitzovi.

Vracím Vám v příloze dopis pana Burleigha.

Pokud jde o tu záležitost s panem Lafarguem, přiznáváte to hlavní: že jste se na něho odvolával bez jeho svolení. Ostatní je vedlejší.

Pokud jde o Beusta*, nechci se zabývat tím, *kdy* jste na jiném místě nabízel, že budete dávat ty hodiny. Jisté je, že jste po našem návratu z Bridlington Quay²⁰² Beustovi to vyučování znova nabídl, že jste přede mnou a Schorlemmerem slíbil zahájit je tak, jak bylo stanoveno, ale udělal jste pravý opak toho, co jste slíbil, a že Beust svého „nejdražšího Kaulitze“ naprosto nenapadal za jeho zády, nýbrž mu na Trafalgar Square velmi jasně řekl své mínění s naprosto správným dodatkem, že jsme všichni tři byli předem přesvědčeni, že nic ze svých slibů nesplníte. Byl bych Vám hned nato napsal, kdybych se neřídil zásadou nerozcházet se kvůli *soukromým* záležitostem s lidmi, s nimiž jsem udržoval nějaké *politické* styky.**

Pokud jde o ty žvásty agentury „Central News“, chci nechat stranou, zda jste je šířil Vy nebo Most, protože nemám svolení uvádět zdroj svých informací, a na druhé straně nepřikládám dopisu agenta žádnou váhu.

Je-li někdo nucen učinit takové rozhodnutí, jaké jsem učinil já vůči Vám, nezáleží to na té či oné jednotlivé indiskreci, nýbrž

* Adolpha Beusta.

** Viz tento svazek, str. 531.

na tom, jak si dotyčný počínal delší dobu. A kromě toho Vámi doznávaný takřka denní styk s Mostem a spol. plně stačí k tomu, aby místo faktu, který popíráte, zaujal jiný, stejně postačující fakt.

S úctou

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Marx Johnu Swintonovi

do New Yorku

4. listopadu 1880

41, Maitland Park Road, Londýn N. W.

Vážený pane,

poslal jsem Vám dnes jeden výtisk francouzského vydání „Kapitálu“²¹⁰. Zároveň Vám chci poděkovat za Váš přátelský článek v „Sun“.

Vedle „senzačních“ neúspěchů pana Gladstona ve světě soustřeďuje se tu teď politický zájem na „problém půdy“ v Irsku. A proč? Hlavně proto, že je předzvěstí *anglického „problému půdy“*.

Angličtí landlordi nejenže jsou zároveň největšími pozemkovými vlastníky v Irsku; anglický pozemkový systém — poté co ztroskotal v oblasti ironicky nazývané „sesterským“ ostrovem — nebude už udržitelný ani doma. Stavějí se proti němu britští farmáři, klesající pod břemenem vysokého pachtovného a — vinou americké konkurence — nízkých cen; britští zemědělstí dělníci, kteří už mají konečně dost toho, že se s nimi tradičně zachází jako s dobytkem a — ona britská strana, jež si říká „radikální“. Tvoří ji dvě kategorie lidí; za prvé to jsou její *ideologové*, kteří chtějí svrhnout politickou moc aristokracie podkopáváním její materiální základny, polofeudálního pozemkového vlastnictví. Za těmito hlasateli zásad se však skrývá druhá skupina, která je popoháněná — prohnání, lakotní, vypočítaví *kapitalisté*, kteří dobře vědí, že odstranit staré pozemkové právo způsobem, jaký navrhnou ideologové, nutně znamená udělat z půdy zboží, jímž se dá obchodovat a jež se nakonec musí koncentrovat v ruce kapitálu.

Na druhé straně se Johna Bulla jako ztělesnění národa zmocňují nepříjemné obavy, že jakmile padne v Irsku pevnost anglického šlechtického velkostatku, padne i politická nadvláda Anglie nad Irskem!

Liebknecht musí na 6 měsíců do vězení.⁵⁹⁶ — Protože *zákon proti socialistům*¹⁵⁴ nebyl s to zničit ani oslabit sociálně demokratickou organizaci v Německu, chytá se Bismarck tím zoufaleji svého všeléku a namlouvá si, že *musí* zapůsobit, jenom když bude použit ve větším rozsahu. Proto rozšířil *stav obležení* na Hamburk, Altonu a 3 další severoněmecká města.⁵⁹⁷ Za této situace mi němečtí přátelé napsali dopis, ve kterém zní jedna pasáž takto:

„Zákon proti socialistům nemůže sice zlomit naši organizaci a nikdy ji nezlomí, ale znamená pro nás takřka neúnosné finanční zatížení. Podporovat rodiny zbídačené policií, udržovat těch několik málo novin, které nám zůstaly, navazovat potřebné spojení prostřednictvím důvěrníků, vést boj na celé frontě — to všechno vyžaduje peníze. Jsme takřka na dně a musíme proto apelovat na své přátele a sympatizující v jiných zemích.“ Potud výňatek.

My tady v Londýně, Paříži atd. uděláme, co budeme moci. Ale myslím si také, že člověk s Vaším vlivem by mohl uspořádat ve Spojených státech sbírku. I kdyby nebyl finanční efekt nijak velký, bylo by dobré odhalit Bismarckův nový coup d'état na veřejných shromážděních, která byste uspořádal, a pak o tom referovat v americkém tisku a tyto zprávy přetiskovat na druhé straně Atlantiku — citelně by to zasáhlo toho pomořanského junkera a všichni evropští socialisté by to uvítali. Bližší informace můžete dostat od pana Sorga (Hoboken)*. Případný výtěžek sbírky pošlete panu *Otto Freytagovi*, *poslanci zemského sněmu, Amtmannshof, Lipsko*. Jeho adresa by se přirozeně neměla zveřejňovat; jinak by německá policie peníze prostě *zkonfiskovala*.

À propos. Moje nejmladší dcera — ta co s námi nebyla v Rams-gate²⁰⁵ — mi právě říká, že z „Kapitálu“, který jsem Vám poslal, vyřízla můj portrét,³⁸² protože prý to je vyslovená karikatura.

* Viz tento svazek, str. 540.

Odškodním Vás za to fotografií, kterou si dám udělat, jen co bude první pěkný den.

Moje žena a celá rodina Vás srdečně pozdravují.

Váš upřímný

Karel Marx

*Poprvé otištěno v časopise
„Science et Society“,
sv. II., čís. 2, 1938*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn] 5. listopadu 1880
41, Maitland Park Road, N. W.

Milý Sorge,

jistě pochopíš důvody, proč jsem se tak dlouho neozýval: 1. velké pracovní přetížení, 2. nebezpečná choroba mé ženy, která trvá už přes rok.

Sám jsi viděl, jaké kvítko se vyklubalo z Johna Mosta a na druhé straně jak mizerně byl redigován — pod vedením dr. Höchberga — tzv. stranický orgán, curyšský „Sozialdemokrat“ (nemluvě ani o tamější „Jahrbuch“). Já i Engels jsme v té věci neustále písemně polemizovali s Lipskem* a často velmi ostře. Ale varovali jsme se jakéhokoli *veřejného* zákroku. Nesluší se, aby ti, kdo sedí poměrně v klidu v cizině, ztěžovali ještě ke gaudiu buržoů a vlády postavení těm, kdo působí za nejtěžších podmínek a s velkými osobními obětmi doma. Liebknecht byl před několika nedělemi tady²⁰³ a slíbil, že se to po všech stránkách „zlepší“. Byly ustaveny nové stranické orgány, což se mohlo stát jen tajně, tj. natolik „tajně“, aby to ušlo policii.

Jak sprostě si počíná Most, to jsem plně odhalil až v jednom *ruském* socialistickém listě. Nikdy se neodvážil vytisknout *německy* to, co se tady člověk dočte v *ruštině*. Neútočí už jenom na jednotlivé osoby, ale špiní tam *celé německé dělnické hnutí*. Zároveň tady groteskně vyniká to, že *absolutně nerozumí* učení, kterým se dřív

* Viz tento svazek, str. 439–440, 448–462, 472–477, 480–483 a 486 až 488.

oháněl. Je to žvanění, tak hloupé, tak nelogické, tak ničemné, že se nakonec rozplývá v nic, to jest zbývá z něho jen bezměrná osobní ješitnost Johannese Mosta. Protože v Německu přes všechn halas — až na úspěchy mezi berlínskou luzou — nepořídil, spojil se s pařížskými následovníky bakuninovců, skupinou, která vydává „*Révolution Sociale*“ (jež má přesně 210 čtenářů, ale také spojení v podobě *Pyatovy* „Commune“). Ten zbabělý, melodramatický šašek Pyat — v jehož „Commune“ figuruji jako *Bismarckova* pravá ruka — se na mne vzteká, protože mám pro něho odjakživa jen absolutní opovržení a překazil jsem mu všechny pokusy využít *Internacionály* k bombastickým efektům). V každém případě udělal Mcst dobrou věc, že dal všechny ty křiklouny — Andream Scheue, Hasselmannu atd. — dohromady jako skupinu.

Protože *Bismarck* vyhlásil mimořádný stav na dalších místech⁵⁹⁷ a pronásleduje naše straníky, je absolutně nezbytné sehnat pro stranu *peníze*. Psal jsem v té věci včera *Johnu Swintonovi* (pocitový buržoa se k tomu totiž nejlíp hodí)* a řekl mu zároveň, že bližší informace o situaci v Německu si má vyžádat u Tebe.

Až na ty lapálie, o kterých píšu na předchozí stránce — a kolik jsme jich za ta dlouhá léta našeho exilu viděli vznikat a zas beze stopy mizet! — vyvíjejí se věci jak vcelku (myslím celkový evropský vývoj), tak uvnitř skutečně revoluční strany na kontinentě znamenitě.

Pravděpodobně sis všiml, že zejména „*Égalité*“ (především díky tomu, že *Guesde* přešel k nám, a díky pracím mého zetě Lafargua) se stala prvním francouzským „dělnickým listem“ v pravém smyslu slova. Také *Malon* se musel v „*Revue socialiste*“ — i když s nedůsledností typickou pro jeho eklektickou povahu — vyslovit pro vědecký, moderní, tj. pro *německý* socialismus (byli jsme nepřáteli, poněvadž byl původně spoluzakladatelem *Aliance*³³⁶). Sestavil jsem pro něj „anketu“, která vyšla nejprve v „*Revue socialiste*“** a pak byla ve značném nákladu rozšířena po celé Francii.⁵⁹⁸ Krátce nato přijel *Guesde* do Londýna, aby tu s námi (mnou, Engelsem a Lafarguem) vypracoval k chystaným všeobecným volbám volební program pro

* Viz tento svazek, str. 536–538.

** V rukopise: *Sociale*.

dělníky.⁵⁹⁹ Až na několik nesmyslů, které Guesde přes můj protest považoval za nutné předložit francouzským dělníkům, jako zákonné zajištění *minimální mzdy* atd. (řekl jsem mu: Je-li francouzský proletariát ještě tak dětinský, že potřebuje taková vnadidla, pak vůbec nestojí za to nějaký program sestavovat), obsahuje tento velmi stručný dokument kromě úvodních slov, kde je v několika řádcích definován komunistický cíl, ve své ekonomické části jen požadavky, které opravdu vyrostly živelně přímo z dělnického hnutí. Byl to obrovský pokus strhnout francouzské dělníky z mlhavých výšek frází na půdu skutečnosti a vzbudil také velké rozhořčení u všech těch francouzských šejdířů, kteří jsou živi ze „zamlžování“. Po prudké opozici anarchistů byl přijat nejprve v *Région centrale*, tj. Paříž a všechno, co k ní patří, později v mnoha jiných dělnických centrech. Současně se vytvořily opoziční dělnické skupiny, které však přijaly většinu „praktických“ požadavků programu (kromě anarchistů, což ovšem nejsou skuteční dělníci, ale deklasované živly s několika svedenými dělníky jako prostými vojáky); to, že se v ostatních otázkách uplatňovala velmi rozdílná hlediska, je pro mne důkazem, že to je *první opravdu dělnické hnutí ve Francii*. Až dosud tam byly jen sekty, které přirozeně přebíraly hesla svých zakladatelů, což znamená, že masa proletariátu šla za radikálními a radikálně se tvářícími buržoy a za ně také v rozhodné chvíli bojovala, načež byla těmi chlapíky, kterým pomohla k veslu, hned den nato masakrována, deportována atd.

„*Émancipation*“, která vyšla před několika dnů v Lyonu, bude orgánem „parti ouvrier“* vzniklé na základě německého socialismu.

Měli jsme a máme své bojovníky i přímo v táboře protivníků — tj. v radikálním táboře. *Theisz* se začal zabývat dělnickou otázkou v Rochefortově orgánu „*Intransigeant*“; po porážce „Komuny“ jako všichni „myslíci“ francouzští socialisté přijel do Londýna jako proudhonovec, ale úplně se tam změnil osobním stykem se mnou a svědomitým studiem „Kapitálu“. Na druhé straně se můj zeť vzdal místa profesora na King's College⁴⁵, vrátil se do Paříže (jeho rodina naštěstí zůstala zatím tady) a stal se jedním z nejvlivnějších redak-

* „dělnické strany“.

torů „*Justice*“, časopisu vůdce krajní levice Clemenceaua. Pracoval tak dobře, že Clemenceau, který ještě letos v dubnu vystupoval veřejně proti socialismu a jako zastánce americko-demokraticko-republikánských názorů, ve své poslední řeči proti Gambettovi, kterou měl v Marseille, přešel k nám, a to jak všeobecným zaměřením svého projevu, tak pokud jde o jednotlivé hlavní body *minimálního programu*.⁶⁰⁰ Je úplně jedno, zda dodrží, co slibuje. V každém případě zanesl něco našeho do radikální strany, jejíž orgány komicky žasnou nad tím, co slyší z Clemenceauových úst, jako nad něčím zázračným, zatímco to ignorovaly nebo se tomu vysmívaly, dokud se to vyslovovalo jen jako heslo „*parti ouvrier*“*.

Nemusím Ti ani říkat — znáš přece *francouzský šovinismus* — že pokud jde o ty tajné nitky, kterými byli předáci od Guesda a Malona po Clemenceaua uvedeni do pohybu, musí to zůstat jen *mezi námi*. Nesmí se o tom mluvit. Když chceš něco udělat pro pány Francouze, musíš to *udělat anonymně*, abys neurazil jejich „národní“ cítění. Už teď to vypadá tak, že anarchisté označují naše spolupracovníky za *pruské* agenty podřízené diktátu „pověstného“ pruského agenta — Karla Marxe.

V Rusku, kde se „Kapitál“ čte a uznává víc než kdekoli jinde, je náš úspěch ještě větší. Máme tam jednak *kritiky* (většinou mladé universitní profesory, zčásti mé osobní přátele a také několik publicistů), jednak *ústřední výbor teroristů*⁶⁰¹, jehož *program*, nedávno tajně vytištěný a vydaný v Petrohradě, vzbudil velké rozhořčení u ruských anarchistů ve *Švýcarsku*, kteří vydávají v Ženevě „*Die schwarze Verteilung*“** (to je doslovný překlad z ruštiny). Jsou to většinou lidé (ne všichni), kteří opustili Rusko *dobrovolně*, a na rozdíl od teroristů, kteří nosí svou kůži na trh, tvoří tzv. stranu propagandy. (Aby mohli dělat *propagandu v Rusku*, odcházejí *do Ženevy*. Pěkná logika!) Ti pánové jsou proti jakékoli politické revoluční činnosti. Jedno salto mortale má přenést Rusko do anarchisticko-komunisticko-ateistického věku! Prozatím se připravují na ten skok nudným doktrinářstvím, o jehož tzv. principech štěbetají od dob nebožtíka Bakunina vrabci na střeše.

* „*dělnické strany*“.

** „*Černýj pereděl*“.

A teď pro tentokrát už dost. Ozvi se zase brzy. Srdečný pozdrav od mé ženy.

Tvůj věrný

Karel Marx

Byl bych moc rád, kdybys mi mohl sehnat něco pořádného (obsažného) o ekonomické situaci v *Kalifornii*, samozřejmě na můj účet — Kalifornie je pro mne velmi důležitá, protože převrat vyvolaný kapitalistickou centralizací neproběhl nikde jinde tak nezastřeně a tak rychle jako tam.

Poprvé otištěno v knize

„Briefe und Auszüge aus Briefen

von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,

Friedrich Engels, Karl Marx u. A.

an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn] 5. listopadu 1880

Ve spěchu

Milý Sorge,

právě jsem Ti poslal delší dopis*; dodatečně — post festum, ale ještě než zavřou na poště — mě napadá ještě jedna věc, která se týká toho chudáka Borkheima. Když jsem za ním v létě zajel z Ramsgate²⁰⁵ do Hastingsu, kde jsem ho našel nemocného na lůžku, prosil mě, abych Tě požádal, abys zašel k nějakému *Francisi Murhardovi* (215, Washington Street, Hoboken). Dluží našemu Borkheimovi nějaké peníze — mám dojem, že je to deset liber št., které mu půjčil na cestu do Ameriky a na které má potvrzenku.

Salut.

Tvůj

K. M.

Poprvé otištěno v knize

„Briefe und Auszüge aus Briefen

von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,

Friedrich Engels, Karl Marx u. A.

an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 539—543.

Marx Ferdinandu Flecklesovi

do Karlových Varů⁶⁰²

[Londýn 12. listopadu 1880]

Jistě jste už dostal dopis, který Vám konečně poslala moje žena; jako všechny pacientky přestává vždycky věřit lékařům, kteří ji právě léčí.*

Poprvé otištěno v publikaci
„F. Altmann-Antiquariat“, Berlín 1923

Podle textu v časopise
„Aufbau“, sešit 6, 1949
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 530.

Marx Achille Loriovi

do Mantovy

13. listopadu 1880

41, Maitland Park Road, Londýn

Milý pane Lorio,

rodinné starosti, vyvolané velmi nebezpečnou chorobou mé ženy, jsou příčinou, proč Vám odpovídám na Váš dopis ze 14. září tak pozdě.⁶⁰³ Lituji, že mi nedostatečné osobní prostředky nedovolují zajistit Váš pobyt v Londýně, tím spíše, že vysoce hodnotím Vaše nadání, Vaše znalosti a Vaši vědeckou budoucnost.

Protože žiji tak trochu jako samotář a vyhýbám se kontaktům s anglickým tiskem, mám jen nepatrný vliv a málo známostí, jichž bych mohl využít k Vašemu prospěchu. Ze zkušenosti vím, že konkurence mezi Italy je v Londýně velmi ostrá, ať už jde o spolupráci s tiskem nebo o soukromé vyučování, stejně jako je tomu ve všech ostatních sférách boje o život.

Až začne opět zasedat parlament — do té doby jsou všichni, tj. *horních deset tisíc*, mimo hlavní město — poradím se nicméně s několika ochotnými a vlivnými lidmi. Mezitím mě, prosím, informujte, zda mluvíte francouzsky a alespoň trochu anglicky.

V hluboké úctě Váš

Karel Marx

*Poprvé otištěno zkráceně
v knize A. Loria, „Ricordi di uno studente
settuaenario“, Bologna 1927*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Henrymu Mayersi Hyndmanovi

do Londýna

[Londýn] 8. prosince 1880

Vážený pane,

jako většina nemocných lidí, jejichž choroba nabyla chronické povahy, bývá moje žena občas náhle upcutána na lůžko a pak je zase nějakou dobu schopna společenského styku. V přesvědčení, že bude moci v několika dnech navštívit Vaši choť, neodepsala jí hned. Ale protože jsme tento týden přímo zaplaveni návštěvami z kontinentu, prosí mě, abych Vám napsal, že si dovolí navštívit paní Hyndmanovou příští týden.

Vítám vyhlídky na list, o němž se zmiňujete. Říkáte-li, že nesdílíte názory mé strany, pokud jde o Anglii, mohu odpovédět jen tolik, že tato strana nepokládá anglickou revoluci za *nevyhnutelnou*, nýbrž — v souladu s historickými precedenty — za *možnou*. Přemění-li se nevyhnutelná evoluce v revoluci, budou na tom mít vinu nejen vládnoucí třídy, ale i dělnická třída. Každý pokojný ústupek, který učinily vládnoucí třídy, jim byl vyrván „tlakem zvnějška“. Jednaly v souladu s tímto tlakem, a jestliže ten stále slábl, bylo to jen proto, že anglická dělnická třída neví, jak má vykonávat svou moc a užívat svých práv, ačkoli jí podle zákona obojí patří.

V Německu bylo dělnické třídě od počátku dělnického hnutí úplně jasné, že zbavit se vojenského despotismu je možné jenom revolucí. Zároveň však chápali dělníci i to, že bez předběžné organizace, bez osvojení znalostí, propagandy a....* by se taková

* Nečitelné slovo.

revoluce, třeba zpočátku úspěšná, obrátila nakonec proti nim. Proto se pohybovali v přísně *zákonných mezích*. Nezákonně si počínala jenom vláda, která je postavila *mimo zákon*¹⁵⁴. Neprovinili se *činy*, nýbrž *názory*, jež se nelíbily jejich vládčům. Naštěstí se táž vláda — když za pomoci buržoazie zatlačila dělnickou třídu do pozadí — stává stále nesnesitelnější právě pro tuto buržoazii, protože zasahuje její nejcitlivější místo — kapsu. Tento stav nemůže trvat dlouho.

Vyřídte, prosím, ode mne pozdrav paní Hyndmanové.

Váš

Karel Marx

Poprvé otištěno v knize

Henry Mayers Hyndman, „The record of an adventurous life“, Londýn 1911

Podle textu knihy

Přeloženo z angličtiny

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 24. prosince 1880

Milý starouši,

ve velkém spěchu Ti oznamuji, že jsem Ti právě poslal poštovní poukázkou pět liber št. = 126 franků, které doufám dostaneš.

Když byl Liebknecht tady²⁰³, vynadal jsem mu za to, že tě při rozdělování podpůrného fondu opomíjejí, ačkoli jsi právě tak a ještě větší měrou obětí zákona proti socialistům¹⁶⁴ jako spousta těch Berlíňanů, mezi nimiž jsou i notoričtí lumpové. Teď mi píše: *O Beckera se postaráme*. Dohlédni tedy, aby to udělali, a kdyby ses ostýchal to urgovat, napiš mi pár řádek a já to udělám za Tebe.

Více štěstí v novém roce.

Tvůj věrný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, „Vergessene Briefe

(Briefe Friedrich Engels' an

Johann Philipp Becker)“, Berlín 1920

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Marx Carlu Hirschovi

do Londýna⁶⁰⁴

[Londýn] 29. prosince 1880

Milý Hirschi,
 buď tak laskav a přijď v pátek večer (*v 7 h*) s námi povečeřet
 a oslavit Nový rok.
 Salut.

K. M.

*Poprvé otištěno
 v Marx-Engels, Werke,
 sv. 34, Berlín 1966*

*Podle rukopisu
 Přeloženo z němčiny*

PŘÍLOHY

- A. Karel Marx: Konspekt rozpravy o zákonu proti socialistům v říšském sněmu
- B. Z Marxovy korespondence s jinými osobami — Engelsovo oznámení o úmrtí jeho ženy — Marxův interview poskytnutý listu „Chicago Tribune“ — Interview se zakladatelem moderního socialismu
- C. Devět dopisů Jenny Marxové, Eleanor Marxové a Jenny Longuetové

A)

KAREL MARX

KONSPEKT ROZPRÁVY O ZÁKONU
PROTI SOCIALISTŮM V ŘÍŠSKÉM SNĚMU

Karel Marx

Konspekt rozpravy o zákonu proti socialistům v říšském sněmu⁶⁰⁵

Zasedání říšského sněmu ze 16. a 17. září 1878

Vice-Bismarck — *von Stolberg* mluvil 4 minuty 7 vteřin.

*Ze stenografické zprávy*⁶⁰⁶

Říšský sněm. 4. zasedání. Pondělí 16. září 1878.

Předseda: Forckenbeck.

(Zasedání zahájeno v 11 hodin 30 minut. Konec ve 3 hodiny 40 minut.)

Zástupce říšského kancléře, státní ministr hrabě Stolberg-Wernigerode:

„Půjde o to... postarat se, aby tato agitace nemohla být na-
příště provozována s jakýmkoli zdáním zákonnosti.“

Z projevů na zasedání ze 16. září

*Atentát*⁴⁶⁵

Bebel: „Pánové, na počátku dnešního shromáždění bylo zá-
stupcem říšského kancléře poukázáno, stejně jako před několika dny
v trůnní řeči a ve zdůvodnění zákona, který nám byl předložen, ze-
jména na atentáty; všichni řečníci se dnes rovněž ve větší či menší
míře dotkli atentátů a všichni je označili za bezprostřední podnět
k tomuto výjimečnému zákonu, a nic není také zjevnějšího než
to, že byly jeho příčinou. — Tu by se dalo, pánové, právem očekávat,
že se vláda v tomto ohledu vysloví jasně a přesně, že dokáže, jaká
odhalení učinila, jaké přítěžující skutečnosti proti nám vyšly najevo,
jež by dokazovaly nějakou třeba jen ideovou souvislost mezi pachateli
atentátů a sociální demokracií. Dodnes se však nic takového nestalo,

zůstalo při prázdných slovech a obviněních. Nicméně se stále hlásá: „Atentáty zavinila sociální demokracie.“ To znamená obvinění: „Sociální demokracie je strana královrahů“, atd.... Naprosto nehodláme nechat si líbit, aby se ještě dnes mlčelo... Máme ten největší zájem dovědět se neprodleně, co je obsahem tolika protokolů sepsaných ve věci atentátů. Chceme zejména vědět, co vyšlo najevo při neobyčejném množství výsledků, jímž byli v různých oblastech Německa podrobeni naši straníci i nečlenové strany, lidé nejrozumnějšího zaměření, byť byla mezi nimi a atentátníky jen velmi vzdálená souvislost. My, to jest ti, na něž je kladena vina a odpovědnost, požadujeme, aby bylo konečně zjednáno jasno. Hlavně pokud jde o poslední atentát, který byl bezprostředním podnětem pro nové volby do říšského sněmu⁴⁶⁴ a k předložení tohoto zákona... Odešel jsem“ (z „Vorwärts“, kde se byl informovat na dr. Nobilinga, a to 2. června /1878/ pozdě večer) „velmi spokojen tím, co jsem slyšel, a přišel po několika minutách ke krámu, kde jsem ke svému největšímu překvapení našel vylepenou depeši, která zněla:

„Berlín, 2 hodiny v noci. Při pozdějším soudním výsledku pachatel atentátu Nobiling doznal, že je stoupencem socialistických tendencí, že se zde několikrát zúčastnil socialistických schůzí a už týden měl v úmyslu zastřelit Jeho Veličenstvo císaře, protože pro blaho státu pokládá za prospěšné hlavu tohoto státu odstranit.“

...Depeše, kterou se pustila do světa tato zpráva, je výslovně označena jako oficiální. Mám tady v ruce depeši, jež byla redakci „Kreuz-Zeitung“ úředně doručena, s poznámkami psanými rukou redaktora „Kreuz-Zeitung“. O úředním charakteru této depeše není nejmenších pochyb. Různými věrohodnými zprávami bylo však doloženo, že v den atentátu či následující noc Nobiling naprosto nebyl soudně vyslýchán, že nebylo zjištěno nic, z čeho by se dalo vážně usuzovat na vrahovy motivy a jeho politické smýšlení. Každý z vás ví, pánové, jak to vypadá s Wolffovou telegrafní kanceláří“ (souhlas), „každý ví, že takové depeše absolutně nemohou projít bez úředního schválení. Navíc bylo k této depeši úřady ještě výslovně připojeno slovo „oficiální“. Podle mne je tedy naprosto nesporné, že tato depeše byla úřady vědomě a záměrně zfalšována a jako taková poslána do světa.“ (Slyšte, slyšte!) „Depeše obsahuje jednu z nejhanebnějších pomluv, jaké kdy byly z oficiálních míst

puštěny do světa, a to s úmyslem vzbudit tím nejničemnějším způsobem podezření proti celé velké politické straně a vtisknout jí cejch spoluvíníka zločinu... Ptám se dále, jak je možné, že vládní orgány, všechen polooficiální a oficiální tisk — a jeho příkladem se řídil takřka všechen ostatní tisk — mohly na nás na základě této depeše neustále celé týdny a měsíce, den co den naprosto neslýchaným a krajně pomlouvačným způsobem útočit; jak je možné, že den co den mohly pouštět do světa hrůzné a znepokojující zprávy o *odhalených komplotech, spoluvinících* atd., aniž vládní místa jedinkrát atd... Naopak, *vládní místa udělala všechno pro to*, aby víru ve správnost nepravdivých tvrzení ve veřejnosti *co nejvíce rozšířila a upevnila*; a až do této chvíle neráčili oficiální zástupci vlády ani podat ke zmíněným nejasnostem sebemenší vysvětlení...“ Bebel přechází teď (str. 39, sloupec II) ke štvanicím. „*Udělalo se zřejmě všechno pro to*, aby byly vyprovokovány nepokoje; chtěli nás do krajnosti podráždit, abychom se *dali strhnout k nějakým násilným krokům. Zřejmě jim atentáty nestačily*. Určité kruhy by nesporně potěšilo, kdybychom se dali tím štváním strhnout k násilným krokům, a oni pak měli tím bohatší a závažnější materiál proti nám, aby mohli co nejostřeji zakročit atd.“ Bebel nato požaduje, aby už *konečně byly zpřístupněny protokoly*, aby byly *vydány tiskem* a předloženy v této podobě *říšskému sněmu a zvláště komisi*, která má tento návrh zákona přezkoumat. „Razím zde podobný požadavek, jaký byl před několika dny při projednávání katastrofy ‚Velkého kurfiřta‘⁶⁰⁷ vysloven plným právem, za souhlasu takřka všech složek sněmovny, právě pokud jde o uvedenou katastrofu, a který *ministr válečného loďstva*“ (*von Stosch*) „*co se jeho týká (!) výslovně schválil*.“ (Bebelovu žádost uvítal říšský sněm voláním „Velmi správně! Velmi dobře!“)

(Co odpoví teď pruská vláda na tuto drtivou obžalobu? Odpoví ústy Eulenburga, že protokoly nepředloží a že vůbec žádný materiál k obžalobě neexistuje.)

Ministr vnitra hrabě von Eulenburg: „Pokud jde o tu první záležitost“ (zástupci vlád spolkových zemí se dotazují na „šetření zavedené proti zločinci Nobilingovi, který mezitím zemřel“)...

1. „K oné první záležitosti chci prohlásit, že o *možnosti* či

přítupnosti informací o průběhu procesu, který byl zahájen proti Nobilingovi, by se musely vyslovit pruské justiční úřady, pokud byl vznesen požadavek tyto informace předložit. Tolik vám však, pánové, mohu říci, že nějaký výslech u Nobilinga byl a že při tomto výslechu, pokud jsem se dověděl, vypověděl, že se zúčastnil sociálně demokratických schůzí a že se mu líbilo učení, které tam bylo hlášáno. Podrobnějších informací se musím zdržet vzhledem k tomu, že o předložení spisů musí rozhodnout pruské justiční úřady.“

(Pozitivního říká Eulenburg jen toto: 1. že se určitý výslech konal; raději ovšem neříká: „soudní“ výslech. Právě tak neříká, *kdy* se výslech konal [asi poté, co mu prohnali kulku hlavou, až mu z ní lezl mozek?].) Ale to, co Nobiling podle Eulenburga při tomto „nějakém“ výslechu řekl (za předpokladu, že byl v *příčetném* stavu), dokazuje za prvé: že se nevzdával za *sociálního demokrata*, za *člena sociálně demokratické strany*, řekl jen, že byl na několika jejích mítincích stejně jako ničemní šosáci a že „se mu líbilo učení, které tam bylo hlášáno“. Toto učení nebylo tedy jeho učení. Stavěl se k němu jako nováček. Za druhé: že neuváděl svůj „atentát“ do *žádné* souvislosti s mítinky a učení, které se tam hlásalo.

Ale to ještě není konec těch kuriozit. Své „tolik“, co může říci, dělá pan Eulenburg sám problematickým nebo to alespoň problematicky říká: „že při tomto výslechu, *pokud jsem se dověděl*, vypověděl“. Podle toho pan Eulenburg *nikdy neviděl protokol*, zná jej jenom z doslechu a může říci jen tolik, „co se touto cestou o tom dověděl“. Hned nato se ale sám usvědčuje ze lži. Právě řekl všechno, „co se o tom dověděl“. Ale hned v příští větě stojí: „*Podrobnějších informací se musím zdržet vzhledem k tomu, že o předložení spisů musí rozhodnout pruské justiční úřady.*“ Jinak řečeno: kompromitoval by vládu, kdyby „informoval“ o tom, co ví.

Mimochodem: Došlo-li k nějakému výslechu, víme také „kdy“, totiž toho dne, co byl Nobiling zatčen s kulkami v hlavě a ranou šavlí do hlavy, totiž toho dne, právě toho dne, co byl puštěn do světa onen pověsný telegram, *2. června ve 2 hod. v noci*. Později se však vláda snažila svalit odpovědnost za Nobilinga na *ultramontánní stranu*. Výslech tedy vůbec neukázal, že by mezi Nobilingovým atentátem a sociální demokracií byla *nějaká souvislost*.

Eulenburg však ještě není hotov se svým doznáním. Musí „výslovně poukázat na to, že jsem *v květnu* z tohoto místa už řekl, že *se netvrdí*, že tyto činy byly přímo podníceny sociální demokracií; ani teď nemohu něco takového tvrdit **nebo vůbec dodat v tomto směru něco nového**“. Bravo! Eulenburg bez obalu přiznává, že celá ta hanebná policejní a vyšetřovací štvanice v období od Hödelova atentátu do zasedání říšského sněmu nepřinesla ani *atom skutkové podstaty* ve prospěch oblíbené vládní „teorie“ atentátů!

Eulenburg a spol., kteří „respektují“ pravomoc „pruských justičních úřadů“ tak delikátně, že v ní nacházejí presumptivní překážku pro předložení „protokolů“ říšskému sněmu v době, kdy už je Hödel stat a Nobiling zemřel a kdy je tedy veškeré šetření jednou provždy uzavřeno, se nestydí vyvolat při zahájení vyšetřování proti Nobilingovi, přímo v den atentátu, tendenčně zbarveným telegramem o údajném prvním Nobilingově výsledku delirium tremens u německého šosáka a dát na tom svým tiskem vybudovat celou soustavu lži! Jaká úcta před *justičními úřady* a hlavně před těmi, koho vláda obžalovala ze spoluplivy!

Když tedy pan Eulenburg prohlásí, že neexistuje žádná *skutková podstata* pro obžalování sociální demokracie na základě těchto atentátů — a to je také důvod, proč odmítá předložit protokoly, které by ukázaly tuto hanebnou okolnost v groteskním světle — pokračuje tím, že předloha zákona spočívá fakticky jenom na „teorii“, vládní teorii, podle níž „by učení sociální demokracie v té podobě, jak je vášnivou agitací šířeno, mohlo vést k tomu, že by ve **zdivočelých myslích** dozrály stejně neblahé plody, jaké jsme ke své nejhlubší lítosti museli zakusit“. Neblahé plody jako Sefeloge, Tschetch, Schneider, Becker, Kullmann, Cohen (alias Blind?). „A já věřím, pánové, že v tomto tvrzení *se shodují s veškerým německým tiskem*“ (tj. pokud se plazí¹⁶⁵, id est s jedinou výjimkou *nezávislých listů všech směrů*) „s jedinou výjimkou tisku sociálně demokratického, i dnes.“ (Zase vyložené lži!)

(Shromáždění, kterých se Nobiling zúčastnil, se jako všechna konala *pod policejním dozorem*, za účasti policisty; nebylo tedy na nich nic závadného; učení, které slyšel, se mohlo vztahovat jen na témata, která byla na programu.)

Po těchto *věcně* nesprávných výrocích o „veškerém německém tisku“ je si pan Eulenburg „jist, že se v tomto ohledu neseťká s opačným tvrzením“.

Proti Bebelovi musí „*připomenout*, jaké stanovisko zaujal sociálně demokratický tisk k těmto událostem“, aby dokázal, „že sociální demokracie *nezavrhuje*“, jak tvrdí, „*vraždu*, ať už v jakékoli podobě“.

Důkaz: 1. „Orgány sociální demokracie se zpočátku pokoušely dokázat, že atentáty byly provedeny na objednávku.“ (Korunní princ.)

(Stížnosti „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ na zákonný charakter německé sociálně demokratické agitace.)

2. „Když viděly, že takovým způsobem se daleko nedostanou... přešly k tvrzení, že oba zločinci byli nepřítelští, a líčily je jako izolované pomatence a jejich činy jako jevy, k jakým tu a tam docházelo v každé době“ (není to tak?) „a za něž nelze dávat vinu nikomu jinému.“ (Což dokazuje zálibu ve „vraždění“.) (Dělalo to hodně listů, ne však sociálně demokratických.)

Místo aby předložil „protokoly“, o kterých podle své dřívější výpovědi nic neví — nebo se s ohledem na „pruské justiční úřady“ musí „zdržet“ toho, aby vyžvanil, co ví — požaduje teď pan Eulenburg, aby se mu na základě těchto „protokolů“, které odepřel, věřilo toto: „Pánové, šetřením, jež se provedlo, nebylo zjištěno absolutně nic, co by ukazovalo, že oba muži nebyli snad s to zvážit důsledky a význam svých činů. Naopak, *všechno, co se dalo zjistit*, je to, že bylo jednáno v naprosté přičetnosti a v posledním případě *po předběžné zlovolné a vychytralé úvaze*“ (u popraveného Hödela tedy ne?), „s jakou se setkáme jen zřídka.“

3. „V mnoha orgánech sociální demokracie se přešlo k *omlouvání těchto činů, pachatelé byli zprošťováni viny*. „Ne jim, ale společnosti“ (vláda je zprostila viny tím, že učinila odpovědnými nikoli *je*, nýbrž „sociálně demokratické učení“ a agitátory dělnické třídy — tedy *části společnosti* a jejich „učení“ se dávala odpovědnost za spáchané zločiny“ (neomlouvaly se tedy *činy*, jinak by nebyly pokládány za „zločiny“ a o otázce „viny“ by se vůbec nediskutovalo). (*Citován „Vorwärts“*, týkalo se plným právem Hödela.)

Po všem tom žvanění:

4. „Podobné byly, pánové, výroky o zločinech chystaných, případně spáchaných v Rusku proti vysokým úředníkům. V souvislosti s atentátem *Věry Zasuličové*“ (Petrohradský sněm a tisk celého světa!) „a zavražděním generála *Mezencova*“⁶⁰⁸ (o tom později u Bismarcka) „četli jste v jednom zdejší listě otázku: „Co jim zbývalo? Jak jinak si měli pomoci?““

5. „A nakonec dala *sociální demokracie v zahraničí* výslovně a přímými slovy najevo své sympatie s těmito činy. *Sjezd Ťurské federace*, který se konal *letos* v červenci *ve Freiburgu*, výslovně prohlásil, že Hödelův a Nobilingův čin byly revoluční činy, jež měly jeho plnou sympatii atd.“⁶⁰⁹

Je však německá sociální demokracie „odpovědná“ za výroky a činy jí nepřátelské kliky, která se zatím dopustila úkladných vražd apod. v Itálii, Švýcarsku, Španělsku (i Rusku: Něčajev) jen na příslušnících „Marxova směru“?

(Předtím řekl pan Eulenburg o těchto anarchitech, že názor, podle něhož „atentáty byly provedeny na objednávku, byl neudržitelný, protože i orgány sociální demokracie — uvedu pak příklad — v zahraničí prohlásily, že jsou přesvědčeny, že *něco takového* neodpovídá pravdě“; zapomíná však onen „příklad“ uvést.)

Následuje *krásná pasáž* o „*Marxově směru*“ a „*směru tzv. anarchistů*“ (str. 50, sloupec I). Jsou to odlišné směry, ale „*nelze popřít, že tyto spolky* mají všechny určitou“ (jakou? *nepřátelskou*) „vzájemnou souvislost“, tak jako tato určitá souvislost fakticky existuje mezi všemi jevy jedné a téže epochy. Kdo chce udělat z této „souvislosti“ hrdelní zločin, musí především dokázat její *konkrétní charakter*, a ne se spokojit frází, která se ve světě, kde všechno „určitým“ způsobem souvisí se vším, hodí na všechno možné. „Marxův směr“ dokázal, že je určitá „souvislost“ mezi učením a skutky „anarchistů“ a činy evropské „policie“. Když byla v publikaci o Alianci* tato souvislost podrobně odhalena, všechen patolízalský a loajální tisk mlčel. Tato „odhalení“ se nehodila do jeho „souvislosti“. (Vražedné atentáty páchala zatím tato klika jen na příslušnících „Marxova směru“.)

* K. Marx a B. Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“.

Na tuto vytáčku navazuje pan Eulenburg nepatrným „a“ větu snažící se dokázat tuto „souvislost“ falešnou banalitou, která je navíc vyslovena velmi „kritickou“ formou:

„...a,“ pokračuje, „existuje taková *zkušenost* s takovými pohyby* *spočívajícími na zákonu tíže*“ (určitý pohyb může spočívat na zákonu tíže, např. pohyb pádu, ale zkušenost spočívá *prima facie* na fenoménu pádu), „že *extrémní směry*“ (např. v křesťanství sebe-mrzačení) „nabývají *postupně* vrchu a umírněnější směry se nemohou vůči nim udržet.“ Za prvé je to *falešná* banalita říkat, že v historických hnutích nabývají vrchu takzvané extrémní směry souběžného hnutí, Luther proti Tomáši Münzerovi, puritáni proti levelerům, jakobíni proti hébertovcům. Dějiny dokazují pravý opak. *Za druhé* však: „Anarchistický“ směr není žádný „extrém“ v německé sociální demokracii, což má Eulenburg dokázat, ale místo toho jí to jen podsouvá. Tady jde o skutečné historické hnutí dělnické třídy; to druhé hnutí je prelud zoufalé mládeže, která neví kudy kam a chce dělat dějiny, a ukazuje to jen, jak u deklasovaných příslušníků vyšších tříd nabývají myšlenky francouzského socialismu zkarikované podoby. Proto byl také anarchismus fakticky všude poražen a vegetuje jenom tam, kde žádné opravdové dělnické hnutí neexistuje. Taková je skutečnost.

Pan Eulenburg dokazuje jen, jak nebezpečné je, když se „policie“ pustí do „filosofování“.

Viz následující větu (sloupec I, str. 51), kde Eulenburg mluví tak, jako by všechno bylo v pořádku.

Chce dokázat společenskou škodlivost „*učení a cílů sociální demokracie*“. Jak to ale dělá? Třemi citáty.

Ale napřed ještě tu skvělou větu, kterou k tomu přechází:

„A když se na toto učení a cíle sociální demokracie podíváte poněkud blíže, zjistíte, že *pokojný vývoj není cílem*, jak bylo dříve řečeno, nýbrž že *pokojný vývoj je pouze etapou*, jež má vést ke *konečným cílům*, jichž nelze dosáhnout žádnou jinou cestou než cestou násilí.“ (Asi tak jako byl „Národní spolek“⁶¹⁰ „etapou“ na cestě k *násilnému popruštění Německa*, představuje si to pan Eulenburg „krví a železem“.)

* Bewegungen (tj. též „hnutími“).

Vezmeme-li první část věty, říká jen tautologii nebo hloupost. Má-li vývoj „cíl“, „konečné cíle“, pak jsou jejím „cílem“ tyto „cíle“ a není jím charakter tohoto vývoje, ať už „pokojný“ nebo „nepokojný“. Eulenburg chce fakticky říci toto: Pokojný vývoj k cíli je jenom etapou, jež má vést k násilnému dosažení cíle, a tato pozdější přeměna „pokojného“ vývoje v „násilný“ spočívá podle Eulenburga v samé povaze cíle, o nějž se usiluje. Cílem v daném případě je osvobození dělnické třídy a v tom obsažený převrat (přeměna) společnosti. „Pokojný“ může zůstat historický vývoj jenom tak dlouho, dokud mu ti, kdo právě mají ve společnosti moc, nepostaví do cesty překážky v podobě násilí. Když získá např. v Anglii nebo ve Spojených státech dělnická třída většinu v parlamentu nebo v Kongresu, mohla by zákony a instituce, které jí překážejí ve vývoji, odstranit zákonnou cestou, a to také jen tehdy, pokud by to vývoj společnosti vyžadoval. Přesto by se mohl „pokojný“ vývoj proměnit v „násilný“ vzpourou těch, kdo jsou zainteresováni na starém stavu; jsou-li (jako v americké občanské válce a ve Francouzské revoluci) *násilím* rozdrčení, pak jako vzbouřenci proti „zákonné“ moci.

Co však Eulenburg káže, je *násilná reakce* držitelů moci proti *vývoji v nynější* „pokojné etapě“, a to proto, aby se zabránilo pozdějším „násilným“ konfliktům (*ze strany* společenské třídy, která je *na vzestupu*); je to válečný pokřik násilné kontrarevoluce proti fakticky „pokojnému“ vývoji; fakticky se vláda pokouší *násilím* rozdrtit jí nemilý, ale *právně* nenapadnutelný vývoj. To je nezbytný úvod k násilným revolucím. Je to stará písnička, ale zůstává věčně nová.

Pan Eulenburg dokazuje teď sociálně demokratické učení o násilí 3 citáty:

1. *Marx říká ve svém spisu o kapitálu*: „Naše cíle atd.“ (Ale „naše“ cíle není zde řečeno ve jménu německé sociální demokracie, nýbrž *komunistické strany*.) Tato pasáž není z „*Kapitálu*“, který vyšel roku 1867, nýbrž z „*Komunistického manifestu*“, jež vyšel v roce „1847“, tedy 20 let před skutečným založením „německé sociální demokracie“. ⁶¹¹

2. A na jiném místě, které je citováno ve spisu pana Bebela „*Unsere Ziele*“, je uvedeno jako Marxův výrok: {On, který cituje

z „*Kapitálu*“ místo, které tam není, cituje přirozeně místo, které tam je, jako jinde reprodukováný výrok (srovnej *pasáž* v „*Kapitálu*“, 2. vydání).} Ale ta pasáž u Bebela zní:

„Vidíme tedy, jak v různých dějinných obdobích hraje svou úlohu násilí, a K. Marx volá nikoli neprávem (ve své knize „*Kapitál*“, kde líčí vývoj kapitalistické výroby): „Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná společností novou. Je samo ekonomickou silou.““

3. Citát z Bebela: „*Unsere Ziele*“ (sloupec I, str. 51) cituje totiž: „Průběh tohoto vývoje závisí na intenzitě (síle), s níž zúčastněné kruhy čelí hnutí, závisí na odporu protivníků, s nímž se toto hnutí střetává. Jedno je jisté: Čím prudší je odpor, tím násilnější je dosažení nového stavu. Skrápěním voňavkou se ta otázka nevyřeší.“ (To cituje Eulenburg z Bebela, „*Unsere Ziele*“. Je to na str. 16, viz *zatržené místo*, 16 a 15; srovnej také *zatržené místo*, str. 43). Zase „zfalšováno“, protože citováno *mimo kontext*.

Po těchto siláckých kouscích na téma násilí viz naivní a samu sebe vyvracející blbost, když žvaní, jak Bismarck „cítí“ s „předáky sociální demokracie“ (str. 51, sloupec II).⁶¹²

Na témže zasedání

Po Stolbergovi mluví Reichensperger. Jeho hlavní obavy: že zákon, který všechno podřizuje policii, by se dalo použít proti jiným vládě nepřijemným stranám; k tomu to věčné katolické kvákání. (Viz zaškrtnutá místa na str. 30—35.)

Po Reichenspergerovi mluví von Helldorf-Bedra. To nejnaivnější: „Pánové, tento zákon se charakterizuje jako preventivní zákon v tom nejeminentnějším smyslu slova; nepřináší žádná trestní ustanovení, nýbrž jenom zmocňuje policii vydávat zákazy a váže tresty na překračování těchto jednoznačných zakázů“ (str. 36, sloupec I). (Dovoluje jenom policii všechno zakázat a netrestá přestoupení zákona, nýbrž „přestupování“ policejních nařízení. Náramně podařený způsob, jak udělat trestní zákony zbytečnými.)

„Nebezpečí,“ doznává pan von Helldorf, spočívá ve volebních vítězstvích sociálních demokratů, která nebyla oslabena ani štvanicí kolem atentátů! Za to je třeba trestat. Využít všeobecného

volebního práva způsobem, který se nelíbí vládě! (36, sloupec II.)

Dává ale Reichenspergerovi zapravdu v tom, že „instancí pro podávání stížností“ je „komise Spolkové rady“, což je blbost. „Jde prostě o rozhodnutí *policejní otázky* a obklopovat takovou *instanci právními zárukami* — je zásadně nesprávné;“ proti zneužití pomáhá „důvěra v *politicky vysoce postavené úředníky*“ (37, I a II). Požaduje „korekturu našeho volebního práva“ (38, I).

Napsáno koncem září 1878

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“
sv. I(VI), 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

B)

Z MARXOVY KORESPONDENCE
S JINÝMI OSOBAMI

ENGELSOVO OZNÁMENÍ VE „VORWÄRTSU“

MARXŮV INTERVIEW
POSKYTNUTÝ LISTU „CHICAGO TRIBUNE“

Reprodukce obsahu několika dopisů, které poslal Marx Carlu Hirschovi

do Paříže⁶¹³

31. ledna 1875 posílá K. Marx Hirschovi dopis týkající se práce „Bída filosofie“, kterou vydal na jeho náklad (1500 výtisků) nějaký pan Vogler, nakladatel v Bruselu. V tomto dopise dále říká, že Vernouillet, který si s ním dopisuje, je velmi rozumný člověk; posléze se Marx Hirsche ptá, zda je to už dlouho, co viděl Freunda a Mesu. Poslední Freundova adresa, kterou znal, byla: 33, route de Versailles (Auteuil).

10. prosince 1875. Karel Marx, 41, Maitland Park Road, Londýn N. W., píše Hirschovi o své knize „Kapitál“, zmiňuje se o Lachâtrovi ve Vevey (Švýcarsko) a o Kaubovi.

16. února 76. Karel Marx vybízí Hirsche, že by měl navštívit jeho přítele Lopatina, 25, rue Gay Lussac, a radí mu, aby se s ním seznámil.

4. května 76. Karel Marx informuje Hirsche, že nějaký Henri Oriol, 177, rue St. Denis, zaměstnanec Lachâtrova knihkupectví, mu napsal, že ho „Rappel“ požádal o recenzi díla „Kapitál“, a pan Oriol ode mne chce, říká Marx, článek o tomto díle, jakýsi klíč, který by mohl sloužit jako úvod. K. Marx prosí zároveň o zprávy o Kaubovi.

23. září 1876. K. Marx píše Hirschovi: Včera jsem se vrátil z Karlových Varů.⁶¹⁴ Po návratu jsem našel dopis od Lavrova

týkající se knihy „Kapitál“, kterou je prý ve Francii zakázáno šířit, jak mu to sdělil jeho pařížský komisionář Guyot z Palais Royal.* Posílá pozdravy Kaubově rodině.

10. dubna 1877. Karel Marx žádá Hirsche o informace k aféře s Galliffetem a madame de Beaumontovou.** Dodává, že „Vorwärts“ nazývá Galliffeta „rošťákem“¹⁰⁷, a ptá se ho také, jak dopadl skandální proces „prošťáčka“ Louise Blanka proti Rusovi Panajevovi.

14. května 1877. K. Marx píše Hirschovi dopis, ve kterém mluví o Kaubově rodině a který je zaměřen proti carovi, jehož nazývá „Kinderhund“, prznitel dětí. Ale stráž ho hlídá.

1. srpna 1877. K. Marx píše Hirschovi socialistický dopis, ve kterém jsou uvedena jména Höchberg, Engel[s?], Elisée Reclus, Arnould a který je zaměřen proti protestantským pastorům v Německu.

20. února 1878 informuje Karel Marx Hirsche, že Lissagaray mu sdělil, že velký počet lidí, stoupenců „Commune“ F. Pyata, znovu usiluje o restauraci toho kašpara Thierse, který připravil Komuně tolik zlého; dále říká: Louis Blanc má alespoň tolik odvahy, že nelíže panu Thiersovi boty jako J. Favre, Simon atd.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle spisů C. Hirsche
v archívu pařížské policejní prefektury
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz tento svazek, str. 245.

** Viz tento svazek, str. 79.

Jules Guesde Marxovi

(Výňatek)⁶¹⁵

[Paříž koncem roku 1878 — počátkem roku 1879]

...Neboť všechno, co vyjadřujete ve svém dopise, si myslím i já, a myslím si to vždycky.

Jestliže jsem revolucionář a věřím jako Vy v nezbytnost násilí při radikálním řešení sociální otázky v duchu kolektivismu a komunismu, pak stejně jako Vy jsem energickým odpůrcem hnutí à la Cafiero, která — možná užitečná v Rusku — ani ve Francii, ani v Německu, ani v Itálii naprosto neodpovídají požadavkům situace...

Jako Vy jsem přesvědčen, že dříve než je možné pomýšlet na akci, je třeba mít aktivní a trvalou propagandou vybudovanou stranu, uvědomělou armádu.

A jako Vy konečně popírám, že pouhé zničení existujícího stačí k vybudování toho, co chceme, a myslím si, že ještě po určité době musí přicházet impuls, vedení shora, od těch, kdo „více vědí“.

Za těchto podmínek jsem po svém návratu pracoval na vytvoření této „nezávislé a bojovné dělnické strany“, kterou tak správně prohlašujete za „maximálně důležitou“ vzhledem k blížícím se událostem...

*Poprvé otištěno v „Le combat marxiste“,
roč. 3, čís. 19, Paříž v květnu 1935*

*Podle textu listu
Přeloženo z francouzštiny*

Marx Maximu Maximoviči Kovalevskému

do Moskvy⁶¹⁶

[Londýn, duben 1879]

Dílo pana Karejeva⁶¹⁷ je vynikající. Jenom nesdílím plně jeho názory na fyziokraty. Vezměme teorii kapitálu, tj. soudobého společenského řádu. Od Pettyho po Huma byla tato teorie rozvíjena jen po částech — kousek zde, kousek tam — jak to odpovídalo epoše, ve které autor žil. Quesnay první učinil základem politické ekonomie její skutečnou, tj. kapitalistickou základnu a zvláštní je jen, že si přitom očividně počíná jako pachtýř nějakého pozemkového vlastníka. Pan Karejev naprosto nemá pravdu, když říká, že fyziokraté stavěli jen jednu činnost společnosti, to jest zemědělství, proti jiným činnostem, tj. průmyslu a obchodu, avšak nikdy nedospěli jako Smith až k protikladu společenských tříd. Kdyby si pan Karejev vzpomněl na základní myšlenku předmluvy k proslulému Ricardovu dílu⁶¹⁸, kde se rozlišují tři třídy společnosti (pozemkoví vlastníci, kapitalisté a dělníci obdělávající půdu), přesvědčil by se, že k objevu tří tříd v ekonomické sféře a jejich vzájemných vztahů mohlo dojít jenom v zemědělství, jak to učinil Quesnay. Navíc musí publicista rozlišovat, co autor říká ve skutečnosti a co si představuje, že říká. To platí i u filosofických systémů: tak například, co Spinoza pokládal za úhelný kámen svého systému a co jej tvoří ve skutečnosti — to jsou dvě zcela rozdílné věci. Není proto divu, že několik Quesnayových stoupenců, jako třeba Mercier de la Rivière, spatřovalo podstatu celého systému v jeho ozdůbkách, zatímco angličtí fyziokraté, kteří psali v roce

1798, dokazovali jako první na základě Quesnaye oproti A. Smithovi, že musí být odstraněno soukromé vlastnictví půdy.

*Poprvé otištěno ruský v časopise
„Byloje“, č. 20, 1922*

*Podle textu časopisu
Přeloženo z ruštiny*

Oznámení Bedřicha Engelse o úmrtí jeho ženy

Oznamuji svým přátelům v Německu, že této noci mi vzala smrt mou ženu Lydii, rozenou Burnsovou.

Londýn 12. září 1878

Bedřich Engels

*Poprvé otištěno ve „Vorwärts“,
čís. 110 z 18. září 1878*

*Podle textu v novinách
Přeloženo z němčiny*

Interview se zakladatelem moderního socialismu

Speciálně pro „Tribune“⁶¹⁹

Londýn 18. prosince [1878]

V malé vile na Haverstock Hillu v severozápadní části Londýna bydlí Karel Marx, zakladatel moderního socialismu. V roce 1844 byl vypovězen ze své vlasti — Německa — pro šíření revolučních teorií. V roce 1848 se vrátil, ale pár měsíců nato byl znova vykázán. Nato se usídlil v Paříži, odkud však byl v roce 1849 pro své politické teorie rovněž vykázán, a od té doby je jeho hlavním stanem Londýn. Jeho přesvědčení mu od počátku přinášelo těžkosti. Soudě podle jeho domova, určitě mu nevyneslo žádný blahobyt. Po všechna ta léta zastával Marx úporně své názory s důrazem, který nesporně spočívá na pevném přesvědčení o jejich správnosti, a ať je člověk sebevíc proti jejich šíření, musí pociťovat určitou úctu k obětavosti tohoto nyní už letitého emigranta.

Náš korespondent ho navštívil dvakrát či třikrát a pokaždé našel doktora v jeho knihovně s knihou v jedné a cigaretou v druhé ruce. Musí mu být přes sedmdesát. Je urostlý, statný a drží se zpříma. Má hlavu intelektuála a vzezření vzdělaného žida. Vlasy a vousy má dlouhé, silně prošedivělé. Černé, jiskrné oči jsou zastíněny hustými brvami. Vůči neznámému je mimořádně opatrný. Cizince však zpravidla přijímá; starosvětsky vyhlížející Němka přijímající návštěvníky* má však pokyn nepustit žádného, kdo pochází z vlasti, pokud si nepřinese písemné doporučení. Když

* Helene Demuthová.

už se ale člověk dostane k němu do knihovny a Marx si nasadí monokl, aby si takříkajíc změřil vaše intelektuální dimenze, odloží tuto rezervovanost a poutavě před vámi rozvíjí své poznatky o lidech a věcech všude na světě. V rozhovoru není jednostranný, nýbrž dotýká se tolika témat jako svazky v jeho knihovnách. Člověka lze zpravidla posoudit podle knih, které čte, a čtenář si může udělat vlastní závěry z toho, co mi prozradil zběžný pohled: Shakespeare, Dickens, Thackeray, Molière, Racine, Montaigne, Bacon, Goethe, Voltaire, Paine; anglické, americké a francouzské Modré knihy; politická a filosofická díla v ruštině, němčině, španělštině, italštině atd. atd.

Při našich debatách mě Marx velmi překvapil tím, jak důvěrně je seznámen s americkými problémy posledních dvaceti let. Jejich znalost a zarážející přesnost, s níž kritizoval naše ústřední a místní zákonodárství, ve mně vzbuzovaly dojem, že čerpá své informace z důvěrných pramenů.* Tyto znalosti se však neomezuji jen na Ameriku, nýbrž zahrnují celou Evropu. Mluví-li na své oblíbené téma — o socialismu — nerozplývá se v oněch melodramatických tirádách, které se mu všeobecně připisují. Rozvádí své utopické plány o „osvobození lidstva“ s vážností a důrazem, jež ukazují, že je pevně přesvědčen o uskutečnění svých teorií ne-li v tomto, pak alespoň v příštím století.

Dr. Karel Marx se stal v Americe nejznámějším jako autor „Kapitálu“ a zakladatel Mezinárodního sdružení či přinejmenším jako jeho hlavní opěrný sloup. Následující interview ukáže, co říká o Sdružení, tak jak vypadá dnes. Zatím vám však chci reprodukovat několik výňatků z tištěných stanov Mezinárodního sdružení vydaných v roce 1871 z pověření generální rady, z nichž si lze udělat nestranný úsudek o jeho poslání a cílech.⁶²⁰

Za své návštěvy jsem poukázal dr. Marxovi na to, že J. C. Bancroft Davis informuje v roce 1877 ve své oficiální zprávě o programu, který pokládám prozatím za nejjasnější stručný výklad cílů socialismu. Odpověděl, že program je převzat ze zprávy o socialistickém sjezdu v Německu z května 1875 v Gotě.⁶²¹ Překlad

* Viz tento svazek, str. 351, 411, 425 a 465.

je prý ale chybný. Dr. Marx se nabídl, že jej opraví, a já jej zde uvádím podle jeho diktátu⁶²²:

1. Všeobecné, přímé a tajné hlasovací právo pro všechny muže starší dvaceti let při všech volbách v obci i ve státě.

2. Přímé zákonodárství lidu. O válce a míru má rozhodovat přímé lidové hlasování.

3. Všeobecná vojenská povinnost. Stálá armáda nebude.

4. Zrušení všech výjimečných zákonů, hlavně zákonů o tisku a veřejném shromažďování.

5. Bezplatné soudnictví. Soudní řízení prováděné lidem.

6. Výchovu má provádět stát — všeobecnou, povinnou a bezplatnou. Svoboda vědy a náboženství.

7. Všechny nepřímé daně zrušit. Peníze na státní a obecní účely vybírat přímou progresivní důchodovou daní.

8. Svoboda sdružování pro pracující třídy.

9. Zákonné stanovení pracovního dne pro muže. Omezení práce žen a zákaz dětské práce.

10. Zákony na ochranu života a zdraví dělnictva a kontrolu dělnických obydlí a dílen budou vymáhat osoby volené dělnictvem.

11. Vhodná úprava práce ve věznicích.

Ve zprávě pana Bancrofta Davise se vyskytuje ještě další, dvanactý článek, který je nejdůležitější ze všech a zní takto:

„Státní podpora a úvěr pro výrobní družstva pod demokratickou kontrolou.“⁶²³

Ptal jsem se dr. Marx, proč tento článek vynechal, a on mi odpovídal:

„Když se konalo gothajské shromáždění, v roce 1875²²⁵, byla sociální demokracie rozštěpena. Jedno křídlo tvořili Lassalloví stoupenci; druhé ti, kdo v zásadě uznávali program Internacionály a kterým se říkalo eisenaušská strana. Uvedený dvanactý článek nebyl zařazen do vlastního programu, nýbrž začleněn jako ústupek lassallovcům do všeobecného úvodu. Pak už se o něm nikdy nemluvilo. Pan Davis neříká nic o tom, že tento článek byl vzat do programu jako kompromis bez jakéhokoli zvláštního významu, nýbrž jej naprosto vážně vyzvedává jako jednu z hlavních zásad programu.“

„Vždyť ale,“ řekl jsem, „socialisté všeobecně pokládají převedení pracovních prostředků do společenského kolektivního vlastnictví za vyvrcholení svého hnutí?“

Marx: „Ano, říkáme, že to bude výsledkem hnutí, ale bude to otázka času, výchovy a vytváření vyšších forem společnosti.“

Otázka: „Tento program platí patrně jen pro Německo a dvě nebo tři jiné země?“

Marx: „Chcete-li vyvozovat závěry jenom z tohoto programu, pak nevíte nic o činnosti strany. Řada jeho bodů nemá mimo Německo žádný význam. Španělsko, Rusko, Anglie a Amerika mají vlastní programy, přizpůsobené jejich zvláštním problémům. Podobají se jenom v jednom, a to v konečném cíli, který vytyčují.“

Otázka: „A to je vláda dělníků?“

Marx: „To je osvobození práce.“

Otázka: „Berou evropští socialisté americké hnutí vážně?“

Marx: „Ano, je přirozeným důsledkem vývoje této země. Bylo řečeno, že toto hnutí tam importovali cizinci. Když se před padesáti lety stalo dělnické hnutí v Anglii nepříjemné, říkalo se totéž. A to bylo dávno předtím, než se začalo mluvit o socialismu! V Americe nabylo dělnické hnutí většího významu až po roce 1875. Začaly sílit odbory, pak byly založeny odborové svazy, v nichž se spojili dělníci z různých odvětví, a potom přišel Národní dělnický svaz⁶²⁴. Vezmete-li v úvahu chronologii tohoto pokroku, uvidíte, že socialismus v Americe vznikl bez zahraniční pomoci, jenom v důsledku koncentrace kapitálu a změněných vztahů mezi dělníky a jejich zaměstnavateli.“

Otázka: „Čeho zatím socialismus dosáhl?“

Marx: „Dvou věcí. Socialisté dokázali, že všeobecný boj mezi kapitálem a prací probíhá všude, stručně řečeno, dokázali jeho kosmopolitní povahu — a pokusili se proto dosáhnout dorozumění mezi dělníky různých zemí, což bylo tím nutnější, že kapitalisté byli stále kosmopolitnější a že najímali — nejenom v Americe, ale i v Anglii, Francii a Německu — zahraniční pracovní síly a využívali je proti domácím dělníkům. Ihned vzniklo mezi dělníky různých zemí mezinárodní spojení: ukázalo se, že socialismus není jen místní, nýbrž mezinárodní problém, a musí být rozřešen mezi-

národní akci dělníků. Pracující třídy se dostaly do pohybu spontánně, aniž věděly, kam tento pohyb povede. Socialisté si žádný pohyb nevymýšlejí, nýbrž jen vysvětlují dělníkům jeho charakter a jeho cíle.“

Otázka: „To znamená: svržení vládnoucího společenského řádu?“

Marx: „O tomto systému, kde půda a kapitál patří podnikatelům, zatímco dělníci mají jenom svou pracovní sílu, kterou musí prodávat jako zboží, říkáme, že je to jenom určitá historická fáze, která zmizí a udělá místo vyššímu společenskému řádu. Vidíme, že společnost je všude rozdělena. Antagonismus těchto dvou tříd jde ruku v ruce s rozvojem průmyslových zdrojů civilizovaných zemí. Ze socialistického hlediska existují už prostředky k revoluční přeměně současné historické fáze. V mnoha zemích vznikly z odborů politické organizace. V Americe se jasně ukázalo, že je zapotřebí nezávislé dělnické strany. Dělníci už nemohou důvěřovat politikům. Zákonodárných orgánů se zmocnili spekulanti a kliky a z politiky se stal obchod. V tom není Amerika sama, jenže lid je tam rozhodněji než v Evropě. V Americe dozrává všechno rychleji. Není tam tolik pokrytectví a licoměrnosti jako na této straně oceánu.“

Otázka: „Jak vysvětlujete rychlý růst socialistické strany v Německu?“

Marx: „Dnešní socialistická strana vznikla pozdě. Neužil se tam utopický systém, který do jisté míry prorazil ve Francii a Anglii. V německém myšlení se víc než u jiných národů projevuje sklon k teoretizování. Z dřívějších zkušeností vyvodili Němci praktické závěry. Nesmíte zapomenout, že moderní kapitalismus je pro Německo v porovnání s jinými státy něco úplně nového. Na pořad dne se dostaly otázky, na něž se ve Francii a Anglii už takřka zapomnělo, a politické síly, kterým se národy oněch zemí podrobily, stály v Německu v okamžiku svého zrodu proti dělnické třídě už prodchnuté socialistickými teoriemi. Proto mohli dělníci bezmála už při zavádění moderního průmyslového systému vytvořit nezávislou politickou stranu.⁶²⁵ Měli své zástupce v parlamentě. Nebyla tam žádná opoziční strana proti vládní politice a tato úloha při-

padla tedy jim. Trvalo by příliš dlouho líčit dějiny této strany; mohu však říci toto: německá buržoazie, kdyby se na rozdíl od americké a anglické buržoazie neskládala z těch největších zbabělců, musela by tuto opoziční politiku vůči vládě už dávno dělat sama.“

Otázka: „Kolik lassallovců má Internacionála ve svých řadách?“

Marx: „Lassallovci jako strana neexistují. Mají u nás přirozeně pár stoupenců, ale je jich málo. Lassalle anticipoval naše všeobecné zásady. Když po reakci, jež nastala po roce 1848, začal organizovat své hnutí, domníval se, že bude moci nejlépe oživit dělnické hnutí propagováním dělnických výrobních družstev. Tím chtěl dělníky zaktivizovat. Pokládal to za pouhý prostředek k dosažení skutečných cílů hnutí. Mám od něho dopisy v tomto smyslu.“

Otázka: „Řekl byste tedy, že to byl v jeho očích jakýsi všelék?“

Marx: „Přesně tak. Šel k Bismarckovi a vyprávěl mu, co má v úmyslu. Bismarck tehdy Lassallovu snahu všemožně povzbuzoval.“

Otázka: „Co tím Bismarck sledoval?“

Marx: „Chtěl postavit dělnickou třídu proti buržoazii, která podnítila bouře z roku 1848.“

Otázka: „Říká se, že jste hlavou a mozkem socialistického hnutí, že ve svém domě taháte za všechny nitky vedoucí k nynějším organizacím, revolucím atd. Co tomu říkáte?“

Marx: „Já vím. Je to velmi absurdní; a má to komickou stránku. Dva měsíce před Hödelovým atentátem⁴⁶⁵ si Bismarck stěžoval ve svých „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“, že se paktují s páterem Beckxem,⁴⁸⁰ hlavou jezuitů, a že jsme zpracovali socialistické hnutí tak, že s ním nic nesvede.“

Otázka: „Ale vaše Mezinárodní sdružení v Londýně řídí přece hnutí?“

Marx: „Mezinárodní sdružení bylo užitečné, ale přežilo se a už neexistuje. Bylo zde a řídilo hnutí; ale socialistické hnutí vzrostlo v posledních letech natolik, že existence Sdružení se stala zbytečnou. V různých zemích byly založeny noviny a uskutečňuje se jejich vzájemná výměna. Je to jediné spojení, které strany

v různých zemích mezi sebou udržují. Mezinárodní sdružení bylo vytvořeno v první řadě proto, aby dalo dělníky dohromady a ukázalo jim, že je prospěšné vytvořit organizaci spojující dělníky různých národností. Zájmy jednotlivých stran v různých zemích nejsou stejné. Ten strašák v podobě vůdců Internacionály sedících v Londýně je pouhý výmysl. Je pravda, že jsme zahraničním spolkům předpisovali, bezprostředně když byla internacionální organizace založena. Byli jsme nuceni vyloučit několik newyorských sekcí, mezi nimi tu, ve které hrála přední úlohu paní Woodhullová. To bylo v roce 1871. Je řada amerických politiků — nechci je jmenovat — kteří by rádi udělali obchod s hnutím. Američtí socialisté je velmi dobře znají.“

Otázka: „Vám a Vaším stoupencům, pane doktore, se připisují všelijaké paličské řeči proti náboženství. Vy byste přirozeně uvítali, kdyby byl vyvrácen z kořenů celý systém?“

Marx: „Víme, že násilná opatření proti náboženství jsou nesmyslná. Ale podle našeho názoru bude náboženství mizet tou měrou, jak bude socialismus sílit. Společenský vývoj musí napomáhat k tomu, aby mizelo, a při tom připadne významná úloha výchově.“

Otázka: „Reverend Joseph Cook z Bostonu — jistě ho znáte —“

Marx: „Slyšel jsem o něm; je o socialismu velmi špatně informován.“

Otázka pokračuje: „prohlásil nedávno v jedné přednášce: „Karel Marx prý řekl, že ve Spojených státech, ve Velké Británii a snad také ve Francii může dojít k reformě práce bez krvavé revoluce, ale v Německu, Rusku, Itálii a Rakousku bude muset téci krev.““

Marx: „Socialisté nemusí ani předpovídat, že v Rusku, Německu, Rakousku, a snad také v Itálii, budou-li Italové pokračovat v nynější politice, dojde ke krvavé revoluci. To, co se dělo za Francouzské revoluce, se může znovu odehrát v těchto zemích. To je jasné každému, kdo se hlouběji zabývá politickými otázkami. Tyto revoluce však provede většina. Revoluci nemůže udělat strana, tu musí udělat celý národ.“

Otázka: „Pan reverend citoval také vyňatek z dopisu, který

jste podle něho poslal v roce 1871 pařížským komunistům. Zní takto: „Teď jsou nás nanejvýš tři milióny. Za dvacet let nás však bude 50 nebo i 100 miliónů. Pak bude svět patřit nám, protože proti nenáviděnému kapitálu povstane nejen Paříž, Lyon a Marseille, ale i Berlín, Mnichov, Drážďany, Londýn, Liverpool, Manchester, Brusel, Petrohrad, New York — zkrátka celý svět. A před těmito novými povstáními, jaká dosud dějiny nepoznaly, zmizí minulost jako děsivá noční můra; lidový požár, který propukne na několika stovkách míst najednou, zničí totiž i samu vzpomínku na ni!“ Připouštíte, pane doktore, že jste autorem tohoto výňatku?“

Marx: „Nenapsal jsem z toho ani jediné slovo. Nikdy nepíšu takové melodramatické hlouposti. Velice si rozmýšlím, co píšu. Bylo to tehdy uveřejněno ve „*Figaru*“ s mým podpisem. Tenkrát byly šířeny stovky takových dopisů. Napsal jsem do londýnských „*Times*“ a prohlásil jsem, že to jsou výmysly⁶²⁶; ale kdybych měl dementovat všechno, co se o mně řeklo a napsalo, potřeboval bych tucet sekretářů.“

Otázka: „Psal jste však o pařížských komunistech se sympatiemi?“

Marx: „Ovšem, navzdory tomu, co se o nich psalo v úvodních; příspěvky posílané z Paříže do anglických listů vyvracejí však dostatečně nepravdy šířené v redakčních článcích. Komuna zabila jenom kolem šedesáti lidí; ale maršál Mac-Mahon jich s armádou svých hrdlořezů pobil přes 60 000. Ještě nikdy nebylo žádné hnutí tak pomlouváno jako Komuna.“

Otázka: „Stoupenci socialismu tedy považují vraždění a prolévání krve za nezbytné k prosazení socialistických zásad?“

Marx: „Žádné velké hnutí nikdy nevzniklo bez prolévání krve. Amerika získala nezávislost proléváním krve, Napoleon dobyl Francii také tak a sám byl svržen stejnými prostředky. Itálie, Anglie, Německo a všechny ostatní země dokazují totéž. A pokud jde o vraždy, nemusím snad ani říkat, že to není nic nového. Orsini se pokusil zabít Napoleona; králové zabili víc lidí než kdokoli jiný; jezuité zabíjeli a puritáni za Cromwella zabíjeli také. To všechno se dělo nebo k takovým pokusům docházelo už tenkrát, kdy o soci-

alismu ještě nikdo nic nevěděl. Ale teď se každý atentát na monarchu nebo nějakého státníka připisuje socialistům. Smrti německého císaře* by nyní socialisté velmi litovali; je na svém místě velmi užitečný; a Bismarck udělal záměrným zotřováním situace pro naši věc víc než kterýkoli jiný státník.“⁶²⁷

Otázka: „Co si myslíte o Bismarckovi?“

Marx: „Napoleon byl až do svého pádu pokládán za génia; pak se o něm říkalo, že byl blázen. S Bismarckem to dopadne stejně. Pod záminkou sjednocení země začal nastolovat despotii. Oč mu jde, je každému jasné. Jeho poslední tah, to je vlastně jenom pokus o puč; ale tento pokus ztroskotá. Němečtí i francouzští socialisté protestovali proti válce z roku 1870 jako proti válce čistě dynastické. Ve svých manifestech předpověděli německému lidu, že bude potrestán nastolením vojenské despotie a bezohledným potlačením pracujících mas, dopustí-li, aby se údajná obranná válka přeměnila ve válku dobovačnou. Sociálně demokratická strana Německa tehdy pořádala mítinky a publikovala manifesty za čestný mír s Francií; pruská vláda ji začala hned pronásledovat a uvěznila mnoho jejích předáků. Přesto se její poslanci odvážili jako jediní protestovat, a to velmi energicky, v říšském sněmu proti násilnému připojení francouzských provincií. Bismarck však prosadil svou politiku násilím a lidé o něm mluvili jako o géniovi. Válka skončila, a když už nemohl pokračovat v dobývání a měl přijít s nějakými originálními myšlenkami, jasně ztroskotat.** Lid mu přestal věřit. Jeho popularita je ta tam. Potřebuje peníze a stát je také potřebuje. Zavedl jakousi náhražku ústavy a zatížil lid v zájmu svých vojenských a sjednocovacích plánů daněmi natolik, že další daně už ukládat nemůže, a teď se pokouší obejít se při tom vůbec bez ústavy. Aby mohl ždímat z lidu peníze, vyvolal příznak socialismu a dělal všechno možné, aby vyprovokoval vzpouru.“

Otázka: „Dostáváte pravidelně informace z Berlína?“

Marx: „Ano, moji přátelé mě dobře informují. V Berlíně je naprostý klid a Bismarck je tím zklamán. Vypověděl 48 předáků, mezi nimi poslance Hasselmanna a Fritzsche, dále Rackowa,

* Viléma I.

** Srovnej Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 480 a 486–487.

Baumanna a Auera z „Freie Presse“*.⁶²⁸ Tito lidé nabádali berlínské dělníky ke klidu a Bismarck to věděl. Věděl také, že v Berlíně má 75 000 dělníků blízko k vyhladovění. Počítal s tím, že chudina povstane, až budou tito předáci odstraněni a že to bude pro něho signál k masakru. Pak by utáhl šrouby celé německé říši; jeho oblíbená teorie sjednocení země krví a železem by pak měla volnou cestu a mohl by pak zdaňovat donekonečna. Zatím však k žádné rebelii nedošlo a tak je dnes vyveden z míry situací a blamoval se před všemi státníky.“

*V plném znění otištěno poprvé
v „Chicago Tribune“
z 5. ledna 1879*

*Podle textu listu
Přeloženo z angličtiny*

* „Berliner Freie Presse“.

C)

DEVĚT DOPISŮ

JENNY MARXOVÉ, ELEANOR MARXOVÉ
A JENNY LONGUETOVÉ

Eleanor Marxová Carlu Hirschovi

do Paříže

41, Maitland Park Road

Londýn

25. října 75

Drahý pane Hirschi,

posílám Vám v příloze malou kritiku jednoho anglického herce, pana Irvinga, kterou napsala maminka. Chtěla by, abyste ji dal do „Frankfurter Zeitung“, je-li to možné.⁶²⁹

Kdyby byl měl tatínek čas, byl by kritiku pana Irvinga, který nás velice zajímá (ačkoli ho osobně neznáme), napsal sám. Je to především vzácně nadaný člověk, a pak, celý anglický tisk se na něho vrhl v důsledku ničemných intrik a rozpoutal proti němu úplnou kampaň. Kdybyste dostal mamčinu kritiku do „Frankfurtanky“, udělal byste nám velkou radost.

Mám se Vás také zeptat z pověření jedné přítelkyně, jistě ruské dámy, zda myslíte, že by se dala uveřejnit kritika pana Irvinga v „Journal des Débats“ nebo v „Temps“ či „Siècle“.

Prosím o prominutí, že Vás s tím obtěžuji, ale Vy máte takové styky s francouzským a německým tiskem a takový vliv, že se musíme obrátit právě na Vás. Doufám, že mě omluvíte a že se na mne nebudete příliš hněvat.

Tatínek Vám mnohokrát děkuje za noviny, které jste mu laskavě poslal. Pozdravuje také společně s námi všemi našeho přítele Kauba. Maminka Vám předem děkuje a já zůstávám

Vaše

Eleanor Marxová

Maminka Vám vzkazuje, že nechce, aby se ve „Frankfurter“ objevilo její jméno, ale „mezi přáteli“, budete-li chtít, můžete říci, kdo tu kritiku napsal.

*Poprvé otištěno v „Bulletin
of the Society for the Study
of Labour History“, čís. 8, 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Jenny Marxová Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

[Londýn mezi 16. a 20. srpnem 1876]

Drahý, vážený příteli,

doopravdy jste mě zahanbil a já bych se teď měla, když se podívám na datum Vašeho prvního milého psaní a dokonce i toho, co přišlo po něm, zahalit do žíněného roucha a posypat si hlavu popelem. *Přicházím* k Vám s upřímným pater peccavi.* Hned jak jsem dostala Váš první dopis, chtěla jsem Vám odepsat, ale pak do toho něco přišlo, já to odložila a odkládání je ten nejspolehlivější způsob, jak korespondenci zabít. Jakmile člověk začne psaní odkládat, je ze dne týden, z týdne měsíc a jak rychle ty měsíce narostou, až se zaokrouhlí v rok, to vědí nejlíp bohové a my starší lidé. Čím starší je člověk a čím horší jsou časy, tím kvapněji míjejí léta a tím rychleji ubíhají hodiny. Mně to tak alespoň připadá. A přece i to stáří chce své. Je to ukrutná bída, už jenom to, že je pryč mládí, svěžest a „zdravíčko“, člověk to cítí, zvláště když ke stáří přibude ještě nemoc; právě tak to bylo poslední dobou se mnou a to mě snad nejvíc omlouvá za to, že své korespondenční povinnosti vůči starému a věrnému příteli plním s takovým zpožděním. Celé měsíce mě tak bolela hlava atd. atd., že jsem z toho často byla celá otupělá a sotva jsem stála na nohou a už kvůli tomu jsem nemohla psát. Třítýdenní pobyt v Brightonu mě zase trochu postavil na nohy. Můj muž s nejmladší dcerou** odjeli minulý pátek do Karlových Varů, oba bohužel kvůli zdraví či vlastně správněji

* otče, zhřešila jsem.

** Eleanor.

kvůli nemocem. Ta nákladná cesta znemožňuje veškeré jiné výlety a brání nám navštívit naše věrné přátele daleké i blízké, a ať už by můj muž seberaději pozdravil Montblanc a starého Beckera, musí se omezit jen na své léčení a vyvarovat se všech dalších cest. Já si také letos nemohu sbalit raneček, a tak se tu plahočím v tom dábelském parnu. Včera přišel dopis z Karlových Varů. Dostali se konečně po mnoha strastech do sanatoria, kde léčí nemoci jater. V Norimberku běhali celé hodiny, aby sehnali postel. Nenašel se ani sebemenší kamrlík. Měli tam sjezd pekaři a ze všech stran se tam sjížděli trubači a bubeníci „hudby budoucnosti“, Siegfriedové, Valkýry a hrdinové Soumraku bohů,* takže museli Norimberk zase opustit s nepořízenou. Potom si spletli vlak a teprve po pravém donkichotovském putování sem a tam, které trvalo 28 hodin, se dostali do země vřidel.

Všechny Vaše zprávy mě velmi zajímaly, a to, že na ně dnes podrobně neodpovídám, připište na konto tomu ukrutnému vedru, na to se teď jistě svádí mnoho věcí. Ani Vám nemohu říci, jak mě mrzí, že jsem Vám dosud nesehnala žádný materiál.** S tím obchodníkem, jak to tak vypadá, asi nic nepořídíme. Psala jsem mu mnohokrát. Nedávno však dostal muž od Borkheima dopis, podle kterého je už na tom trochu líp. Myslím, že by bylo nejlepší a nejspolehlivější, kdybyste se obrátil osobně na něho. Ví nejlíp, kde ty věci jsou, a může nařídít, aby je vyhledali a poslali Vám je. Pokud jde o ostatní knihy, papíry atd., které potřebujete, obrátím se s tím na našeho starého přítele Lessnera. Engels a můj muž nemají se starým Dělnickým spolkem⁵⁰², který hrozně *zdegeneroval* a ze kterého se stal vyloženě *spolek omezenců a tlučhubů*, už žádné styky.

Lessner to zatím držel uměle pohromadě, ale teď už toho má také po krk. Může Vám však být maximálně užitečný a je to poctivý, spolehlivý člověk, který se politicky vždycky choval velmi dobře a čestně. Jeden ze staré gardy, „která padne, ale nevzdá se“!⁶³⁰ Protože příští týden navštívím přítele Engelse v Ramsgate***, chci

* Viz tento svazek, str. 47–48.

** Viz tento svazek, str. 515.

*** Viz tento svazek, str. 50.

ještě dát napřed s Lessnerem všechno co nejvíc do pořádku. Jsem přesvědčena, že uděláte nejlíp, když se domluvíte přímo s Borkheimem. Jeho adresa je:

S. Borkheim, Anglie
Denmark Place
Hastings

A teď se s Vámi, vážený příteli, pro dnešek loučím. Doufáme, že příští rok zavítáme všichni „tam v tu stranu“, tj. do „milé otčiny“, abychom se zas jednou shledali se všemi starými kamarády. Pak to také vezmeme rovnou k tátovi Beckerovi. Srdečně Vás zdraví

Vaše stará přítelkyně

Jenny Marxová

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněníja,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Jenny Marxová Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn 20. nebo 21. ledna 1877]
41, Maitland Park Road, Haverstock Hill

Drahý příteli!

Dlouho, dlouho jsem nedávala znát, že jsem naživu a že na Vás vzpomínám; mlčela jsem dokonce i tehdy, když Vás postihla ta nová, hrozná rána osudu a vy jste mohl právem očekávat slova účasti od svých přátel.⁶³² Buďte ujštěn, že jsem neoněměla z nedostatku soucitu; nepsala jsem proto, že mi ta smutná zpráva doslova vyrazila dech a že jsem nechtěla přistupovat k tak velké bolesti se všemi těmi banálními slovy, jimiž lidé vyslovují účast a útěchu. Vím až příliš dobře, jak těžké je a jak dlouho trvá, než člověk po takových ztrátách zase najde rovnováhu: přichází nám pak na pomoc život se svými malými radostmi a velkými starostmi, se svým každodenním trápením a malicherným soužením; ta větší bolest je pak přehlušena drobnými strastmi, kterých je tolik, a prudký žal se nepozorovaně mírní; ne snad, že by se ta rána někdy zacelila, zvláště když zeje v srdci matky, ale přece jen se krok za krokem probouzí v mysli znova vnímavost a citlivost pro nové bolesti a nové radosti, a tak člověk žije pořád dál s bolavým a přece stále doufajícím srdcem, až se mu nakonec úplně zastaví a nastane věčný mír.

Nám se vcelku (nějaké ty mraky jsou vždycky a všude) vedlo slušně. Můj muž a Tussy (to je naše nejmladší) museli letos zase do Karlových Varů, které jim dříve dělaly tak dobře. Léčba šla i tentokrát manželovi skvěle k duhu. Bohužel se však hned při

návratu do té naší vlhké země mlh tak nachladil, že se dosud nezabavil krajně nepříjemné, teď už skoro chronické rýmy a kašle. Ani malá operace, zkrácení ochablého a protaženého tzv. čípku v krku, který vyvolával trvalé zahlednění, mu zatím zřejmě příliš nepomohla. Tussy v Karlových Varech vážně onemocněla a vrátila se bledá a pohublá. Teď už se zase zotavila a překládá různé texty z němčiny nebo francouzštiny do angličtiny. Jako členka Shakespeareovy společnosti přeložila brožuru bonnského profesora Deliusa pojednávající o epickém prvku u Shakespeara³⁶⁰, k velké spokojenosti všech, a profesor Delius jí napsal velice lichotivý dopis, ve kterém gratuloval sobě i společnosti k takovému „kolegovi“. Tenhle úspěch jí zjedná určitý přístup do literárních kruhů a listů, takže tu snad najde nějakou placenou práci, která ji zbaví toho nepříjemného a na její zdraví příliš namáhavého domácího vyučování. Lissagaray, se kterým je zasnoubena, vydal v Bruselu svou knihu o Komuně. Dopadla opravdu dobře, vypadá to, že se dobře prodává a překládá se právě do němčiny³¹⁴ a angličtiny. Můj muž se teď ponořil do východní otázky a je velmi potěšen tím, jak pevně a poctivě vystupují synové Mohamedovi proti všem těm křesťanským podvodníkům a pokrytcům, co povykují o zvěrstvech⁵⁷. Podle dnešních telegramů se zdá, že Rusové (podle Gladstona, Brighta a všech těch borců za svobodnou, pokojnou a šťastnou Anglii prý civilizátoři) utíkají ostošest.

Neméně než touto velkou politickou otázkou se zabývá vítězstvím socialistů v Německu²⁷⁷; nejde o to, že pošlou do parlamentu navíc tolik a tolik „mužů“, ale počet hlasů, který dostali všude, dokonce i v berlínských lepších čtvrtích, je opravdu impo-
nující a všechny kariéristy, gründery a vydřiduchy zřejmě úplně vyvádí z míry.

Longuet onemocněl na jaře nervovou horečkou, ze které se jen pomalu zotavuje a je následkem toho ještě pořád hrozně nervózní a podrážděný. Vzteká se, křičí a argumentuje jako dřív, ale musím k jeho chvále říci, že plnil svůj učební závazek v King's College⁴⁵ pravidelně a ke spokojenosti svých představených. Jenny měla 10. května zase chlapečka*, který byl ze začátku slaboučký, drobný

* Jeana Laurenta Fredericka Longueta.

a vypadal bídne. Teď už má jeden zoubek a vykrmili ho tak, že je z něho kulaťoučký statný kluk jako buk, radost celé rodiny. Když přijede ve své ekvipáži, tj. v kočárku, vrhá se mu každý s jásotem vstříc, aby ho uvítal první — babička v čele. Jenny trpí pořád zádachou a stále kašle, což jí ale nebrání ve vzorném plnění jejích těžkých školních i domácích povinností; nic jí to také neubralo na tvarech a na zářivé svěžesti jejích růžových tváří. Lafargue s Laurou bydlí také docela blízko. Bohužel s tím jejích podnikem, tiskem podle Gillotova postupu, to zatím nebylo valné.⁴⁶ Konkurence velkokapitálu — to je stálá a všudypřítomná překážka. Lafargue proti němu zoufale bojoval přímo nadlidskou dřinou. Právě tak Laura prokázala po všech stránkách v domácnosti i mimo dům obdivuhodnou energii, odvahu a ohromnou píli. „Ševče, drž se svého kopyta“ — to by se dalo říci i o Lafarguovi. Je to bída, že zradil starého tatíčka Aeskulapa. Ale v poslední době se rysují větší vyhlídky na úspěch. Začínají mu chodit větší objednávky, a Lafargue, který si vždycky staví vzdušné zámky, doufá teď v pořádný „kšeft“. Laura se dala fyzicky zase úplně dohromady, takže jenom kvete; vypadá svěže a tak mladě, že kdo neví, že je už 9 let vdaná, jí říká „slečno“.

Našemu příteli Engelsovi se vede jako vždy dobře. Je pořád zdravý, svěží, veselý a dobře naladěný a holduje labužnický pivu (zvláště když je to vídeňské). O ostatních známých nevím, co bych Vám řekla, protože se většinou s nimi už nestýkáme, hlavně s Francouzi ne — s těmi Le Moussy, Serrailliery a především blanquisty. Měli jsme jich už dost. Wróblewski navázal spojení s tureckým vyslancem, chystá se odjet do Turecka, hned jak by vypukla válka. Byl by udělal mohem líp, kdyby tam odjel už dávno, protože tady žije v nouzi, trápí ho jeho zranění a má tak velmi těžký život. Nezačne-li válka, úplně tady zhyne, hlavně pro svůj hrozně podrážděný stav. Bylo by ho škoda, kdyby se nemohl nějak vhodně uplatnit. Je to skutečně geniální hlava a poctivý chlapík. O anglických dělnících à la Mottershead, Eccarius, Hales, Jung atd. raději pomlčím. Jsou to všechno arcilotři, zaprodaní a prodejní, honí se, aby si zasloužili nějaký ten šilink, vem kde vem. Opravdu žalostná sebranka! Ale dost už pro dnešek. Muž *doufal*, zatím marně, že

dostane ty slíbené články z „*Tribuny*“*, které *shromáždil* Weydemeyer. Byl by Vám velmi vděčen, kdybyste se na to podíval a poslal mu je. Nutně je potřebuje. A teď už mi zbývá jen růžek k tomu, abych se s Vámi rozloučila se srdečným přáním všeho nejlepšího Vám i Vaší rodině od muže, dětí a především od Vaší staré přítelkyně

Jenny Marxové

(Douška na první straně dopisu)

Lessnerovi se s tím jeho penzionem vede celkem dobře, rok co rok děcko, učiněná králíkárna.

*Poprvé otištěno ve zkráceném znění
v „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, K. Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „New York Daily Tribune“.

Eleanor Marxová Carlu Hirschovi

do Paříže

Londýn 8. června 1878*

Drahý pane Hirschi,

musím se Vám omluvit za to, že jsem byla takový lajdák a neodpověděla na Váš milý dopis, ale doufám, že se na mne příliš nehněváte. Trápila mě několik neděl neuralgie a bolely mě hrozně zuby — a jestliže Vás někdy bolely zuby, pochopíte, že mi nebylo do psaní. A pak pracuji teď také v Britském muzeu pro několik literárních společností (Chaucerovu, Shakespearovu, Filologickou atd.), a to mi zabírá takřka všechnen čas.** A nakonec jsem se tak styděla za svou lenost, že jsem se vůbec neodvažovala psát. Dnes jsem si ale dodala odvahy, protože mě tatínek pověřil, abych Vám napsala pár slov místo něho. Je teď velmi nemocen a při svém současném zdravotním stavu Vám *nemůže* poslat nic pro Váš časopis***. Myslím si, že je poslední dobou přepracován a že bezpodmínečně *musí* na nějaký čas úplně vysadit. Jsem přesvědčena, že ho omluvíte a že to řeknete svým kolegům z „*Égalité*“.

Chtěla bych Vám také poděkovat za nabídku spolupráce s Vaším časopisem, ale teď to nejde — celý den mi zabere práce v muzeu.

Co říkáte Nobilingovi?⁴⁶⁵ Víte o tom člověku něco? — Anglický tisk je pobouřen — možná víc než německý. Je vidět, jak by uvítali, kdyby to mohli všechno svalit na socialisty všech zemí a začít tak znova s pronásledováním. Jsou nadšeni, že v Německu přichází

* V rukopise: 1879.

** Viz tento svazek, str. 594-595.

*** „*L'Egalité*“.

určitá reakce a teror — jenom kdyby toho mohli aspoň trochu využít i tady! Bojím se kvůli našim přátelům, Liebknechtovi a ostatním, že to bude zlé. Menší perzekuce nevadí, ale něco jiného je reakce, která zastavuje noviny a znemožňuje schůze — zkrátka ochromuje všechny prostředky propagandy. Neznáme o Nobilingovi žádné podrobnosti, protože reakčním novinám se nedá věřit. Zapůsobilo to tady jako úder blesku, když se veřejnost dověděla o tom druhém atentátu. Ze všech stran jediné rozhořčené volání — volání tím rozhořčenější, že buržoazii zachvátil ukrutný strach. Víte-li tedy něco o Nobilingovi, napište nám.

Setkali jsme se jednou či dvakrát s panem Zanardellim. Není tak trochu padlý na hlavu? Poznala jsem ho příliš málo, než abych to mohla posoudit, ale připadalo mi to tak.

Lissagaray odjel včera na Jersey — před odjezdem mi uložil, abych Vám tlumočila jeho upřímný pozdrav. I tatínek Vám tiskne srdečně ruku a také Kaubovi.

Uvidíme Vás brzy v Londýně? — Měl byste sem přijet na pár dní.

Vaše

Eleanor Marxová

*Poprvé otištěno v „Bulletin
of the Society for the Study
of Labour History“, čís. 8, 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi

do Paříže

[Londýn] 1. října 80

Můj milý Charlesi,

byla jsem včera mile odměněna za to, že jsem bez reptání trávil hrozně smutný večer — večery jsou teď tak dlouhé a chladné — došel totiž Tvůj článek. Velmi mě potěšil, je vtipně napsán a mám radost při pomyslení, že to bude velké zadostiučinění pro Liebknechta. Liebknecht je velký nadšenec, pokud jde o revoluční Francii — v tom ohledu je opravdu tak velký optimista, že za prusko-francouzské války atd. ztratil dokonce všechnu soudnost při posuzování Trochuho a spol. — proto mu bude ta Tvá pochvala v „Justice“ znít v uších jako nejsladší hudba a pomůže mu na chvíli zapomenout na starosti, které ho tolik tíží. Připadá mi, že ho poslední dva roky úplně zlomily. Vyprávěl mi se slzami v očích o svízelných, kterými se svou rodinou prošel a které mají ještě před sebou. Se všemi syny se musel rozžehnat, jestliže nechtěl, aby mu je zastřelili nebo zmrzačili, museli emigrovat do Ameriky. „Nejkrásnější dny,“ říkal, „byly ty, které jsem prožil v Anglii“ — a přitom nebesa vědí, že tu neměl na růžích ustláno! — „Často na ně s lítostí vzpomínám. Ale osud mě hnál zpátky do Německa, stále mě od té doby pronásleduje a bude rozhodovat o mém životě až do konce. Když jsem se doslechl o amnestii, patřila moje první myšlenka Vám všem — viděl jsem Vás už, jak se bez oddechu a bez naděje zmítáte v malé lodičce na tom rozbouřeném pařížském oceánu. Ale co se má stát, stane se.“ Řekla jsem k tomu amen. Existuje jakási Prozřetelnost

(či vlastně spíš osud), která nakonec utváří naše osudy, ať si je člověk narýsuje jak chce! — Plně sdílím Tvůj názor, že komunardi nikdy nezapomenou, jak statečně bojovali němečtí socialisté za věc poražených, a že jsi tím článkem splatil morální dluh; a myslím si *teď*, že Bebel s Liebknechtem projevíli vůči ruským nihilistům⁶³³ menší sympatie proto, že měli o věci naprosto špatnou představu a měli tu smůlu, že se setkávali se spoustou ruských hochštaplerů, kteří si říkají nihilisté a kterými se kontinent jen hemží.

Naštěstí *teď* Liebknechtovi otevřeli oči tatínek s Hartmannem; Hartmann ho na té věci hluboce zainteresoval a ukázal mu význam ruského hnutí i nesrovnatelnou velikost opravdových nihilistických hrdinů. Takzvaní nihilisté, kteří zaplavili kontinent, to jsou podle Hartmanna takřka všechno lidé, kteří opustili Rusko jenom proto, že nechtějí pracovat a myslí si, že jinde najdou prostředky k bezpracnému živobytí — řada jich vůbec nejsou emigranti.

Promiň mi ten nekonečný dopis, ve kterém jsem si ještě nenašla čas zmínit se o tom, co je Tvému srdci nejbližší. Protahuji schválně to psaní, dokud neuslyším vítaný zvuk, klepání listonoše, a nedostanu od Tebe psaní nebo si nepřečtu nějaký Tvůj článek. Teprve co jsi pryč, můj milý Charlesi, cítím, jak Tě mám ráda a jak osamělý by byl život bez Tebe! Nebylo mi dnes ráno a včera dobře, chtělo se mi strašně zvracet — ale *teď*, když to přešlo, jsem zase úplně v pořádku. Moje obavy se ukázaly úplně oprávněné!!! Děti kvetou jako růžičky a Harry* midenně sílí před očima. Začíná se úžasně zajímat o všechno, co dělá Vlček**, zalíbilo se mu to, a tak za ním chodí z pokoje do pokoje a volá ho, když je pryč. Malý Edgar je moc roztomilý a bystrý, svou rozkošnou veselostí mi připomíná chudáčka našeho malého Cara*** a já se třesu při pomyslení, že by se tomu líbeznému dítěti mohlo něco stát. Vyplašil jsi mne tou svou neuralgií a doufám, že ten lék od Tussy to zase zažehnal.

Tvá Jenny

* Henry Longuet.

** Edgar Longuet.

*** Charles Longuet.

Jak je možné, že dostávám „Justice“ jen jednou, když tam máš články? Nezapomeň ji posílat dvakrát.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi

do Paříže

(Výňatek)

[Londýn] 27. října 80

...Byla jsem velmi ráda, že ty poznámky o východní krizi přinášíš tak dobré plody. Pelletan napsal nedávno na to téma úplně dětinský nesmysl, každý řádek ukazuje, že tomu ani za mák nerozumí. Tvůj článek je napsán prostým, jasným a elegantním slohem, kterým se proslavila francouzská próza, a díky jemu je ta látka docela stravitelná. Ale proč jsi tak lakomý? Proč mi neposíláš své články vždycky *čtyřikrát* — nebo přinejmenším *tříkrát*. Teď už zas nemám žádné číslo pro svého dopisovatele Colleta, který by posílal víc materiálu, kdyby viděl, že se těch informací využívá. Od tatínka je vyloučeno dostat noviny zpátky, a i kdyby je vrátil, nemohla bych je nikomu poslat, protože jsou celé počmárané modrou tužkou. Proto jsem také nemohla poslat hned Tvůj poslední článek Parnellovi. Kdyby se začal zajímat o „Justice“, byl by to velký úspěch. Poznámky přímo od něho by byly v téhle krizi neocenitelné. Tvůj článek o berlínské smlouvě⁶³⁴ tatínek ještě neviděl, takže Tě nemohu informovat o jeho názoru. Řekl mi minulou neděli, pohoršen tou Pelletanovou neznalostí východní otázky, že objedná „Modré knihy“ a sám Ti o tom napíše. Měj se hezky

Tvá milující

Jenny

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi

do Paříže

(Výňatek)

[Londýn] 31. října 80

...Včera večer jsem dostala „Justice“ s Tvými dvěma články a měla jsem velkou radost z toho, jak skvěle jsi využil materiály, které jsem Ti poslala. Tvůj článek o hranicích musel vyvolat senzaci, to, co v něm odhaluješ, je pro Francii úplná novinka a dokonce i v Anglii se o tom málo ví, protože je to záměrně potlačováno. A pak forma, kterou dáváš té těžké látce, je tak zábavná a sarkastická, že ani francouzskému čtenáři to nebude připadat příliš suché. Škoda jenom, že mi vždycky posíláš jen jeden výtisk a já nemohu poslat noviny Colletovi, ačkoli bych tak udržela svou korespondenci s tou osobností, která sice nemá lokte, ale má postřeh, a tak bych Ti opatřila přehled současných intrik a ušetřila Ti práci se čtením Modrých knih: potřebuji pro Colleta také ten první článek* o berlínské smlouvě.⁶³⁴ Tatínkovi se Tvůj článek moc líbil — často nadával na ty dětinské zprávy v „Justice“ o průtazích vyvolaných Turky atd. — průtazích, které ve skutečnosti obratně vyvolávali Rusové! Líbil se mu také Tvůj článek o Girardinovi a přečetl si s gustem ten citát z Proudhona o sedlákovi a oslu. Ale já jsem přesvědčena, že pro *Tebe* bylo větší potěšení citovat jméno svého Mistra než citát sám!!! Mám pravdu?

Mrzí mě, že sis dal tu práci a přeložil to, co jsem ti po-

* Viz tento svazek, str. 603.

slala o Irsku. To jsem vůbec neměla v úmyslu, předpokládala jsem, že si z toho vybereš pár míst a sestavíš z nich maximálně za hodinu něco jako příspěvek z Irska. Ale když z toho děláš takovou vědu, nebudu Ti už žádné své výplody posílat. Jenom bys takhle ztrácel čas. Já jsem Ti právě chtěla ušetřit čas tím, že jsem za Tebe přečetla spoustu materiálu k Irsku. Je to už tak dlouho, co jsem Ti poslala ten dopis, že si nepamatuji, co jsem napsala, ale předpokládám, že ty zprávy teď už zastaraly.

Royův článek jsem nečetla. Tatínek si myslí, že ten druhý předčí všechno, co bylo zatím uveřejněno o Littrém.

Všichni zdraví a líbají.

Tvá

Jenny

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd, sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi

do Paříže

[Londýn] 23. listopadu 80

Můj milý Charlesi,

chtěla jsem zrovna napsat tatínkovi a požádat ho, aby Ti poslal jeden výtisk „Kapitálu“, když jsem se dověděla od maminky, že Ti právě jeden svazek poslali. Dneska jsme absolvovali s Johnnym pravidelnou návštěvu v Maitland Parku (mám čas tam zajít jenom jednou týdně), a tak jsem měla konečně příležitost zeptat se tatínka, co si myslí o Tvých posledních pracích. Velmi ho potěšilo uveřejnění Brightova názoru na irskou otázku, které podle jeho mínění přichází vhod, a divil se, jak jsi přišel k tomu zajímavému dokumentu. Liebknechtův dopis podle něho prokáže opravdu dobrou službu. Dodal jsi Liebknechtovu stylu eleganci, jaká pro něho vcelku není příznačná. Pokud jde o Tvůj vlastní článek, kterým jsi odpovídal Massardovi, tatínek se o něm rovněž vyslovil s uznáním, ačkoli musím dodat, že jeho chvála je zdrženlivější, než byla moje. Za prvé s Tebou nesouhlasí, pokud jde o význam té události ze 4. srpna⁶³⁵ — prohlašuje, že pečlivé studium jejích dějin překvapivě oslabuje její význam a ukazuje, že byly povoleny jen druhořadé věci. Pokud jde o revoluční stránku boje za omezení pracovního dne, myslí si, žeš ji ve své odpovědi těm revolucionářům ohně a meče opomenul.

Z „Kapitálu“ uvidíš, že boj anglické dělnické třídy nabyl nejednou povahy revoluce a že vládnoucí třídy poskytly jenom to, co se neodvážily odepřít. Žízní-li Massard a spol. po boji, udělá jim dobře, prostudují-li si dějiny zkracování pracovního dne v An-

glii! Pokud jde o otázku stanovení minimální mzdy, bude Tě snad zajímat, že tatínek dělal co mohl, aby přesvědčil Guesda, že to nemá zařazovat do jejich programu⁵⁹⁹; řekl mu, že takové opatření by v případě přijetí mělo podle ekonomických zákonů ten výsledek, že by se z tohoto stanoveného minima stalo *maximum*. Ale Guesde na tom trval a zdůvodňoval to tím, že by získali vliv na dělnickou třídu, i kdyby se tím nedosáhlo ničeho jiného, Guesde je, jak vidíš, oportunista jako všichni ostatní.*

Tatínek žasne nad tím nedostatkem soudnosti, jaký projevuje francouzský radikální tisk vůči generálu Farrovi; ten si podle jeho názoru počíná jako člověk, který ví, že Cissey bude zachráněn, budou-li ho soudit jeho kumpáni, že vrána k vráně sedá. Dosáhne-li tisk tím svým bláznivým vykřikováním toho, že Farre bude odvolán, pak podle tatínka přijdou o nejlepšího člověka v táboře gambettovců.

Přislíbený seriál Tvých článků jsem ještě nedostala. Protože předpokládám, že budu muset ještě trochu počkat, než uskutečníš ten svůj dobrý úmysl, pošli mi, prosím Tě, zatím *obratem* svůj poslední článek s Brightovým dopisem...⁶³⁶

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněnija,
2. vyd, sv. 34, Moskva 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 540—541.

vlastností člověka a jejich vývoje abstrahuje Quételet od jednotlivých individuí a vychází z „průměrného člověka“. Tento „průměrný člověk“ ve vztahu k národu resp. společnosti je pro něho *typem*, modelem, podle něhož lze vyzkoumat zákonitosti rodu. Marx četl Quételetovo základní pojednání v anglickém vydání „A Treatise on Man and the Development of his Faculties“ [„Pojednání o člověku a vývoji jeho schopností“], Edinburgh 1842. — 28.

⁷ Na 6. srpna 1875 připadalo sté výročí narození Daniela O'Connella — vůdce právého, liberálního křídla irského národně osvobozenického hnutí. — 30.

⁸ *Kulturní boj* — název, který dali buržoazní liberálové opatřením Bismarckovy vlády k laicizaci kultury v sedmdesátých letech 19. století. Tato opatření byla namířena proti partikularistickým a protipruským snahám katolického kléru a strany středu (viz poznámku 156). V letech 1871—1875 vydal Bismarck v rámci kulturního boje řadu zákonů provázených ostrou propagandou proti katolické církvi. Tato „štvanice na katolíky“ měla liberály, kteří podporovali kulturní boj, odvrátit od demokratických požadavků a část dělnické třídy od revolučního boje proti důsledkům krize. Zároveň využívala vláda boje proti katolicismu jako záminky ke stupňování národnostního útlaču v polských územích, která byla pod nadvládou Pruska. Protože opatření kulturního boje nevedla k žádoucímu výsledku, zatímco vliv strany středu vzrůstal, pokoušel se Bismarck od roku 1878 o vyrovnání s Vatikánem. Bismarck potřeboval střed pro boj proti sílícímu socialistickému dělnickému hnutí (viz poznámku 154) a k uskutečnění své ochranné politiky. Roku 1878 kulturní boj v podstatě skončil a začátkem osmdesátých let byla převážná většina zákonů o kulturním boji zrušena. — 30.

⁹ *Rudá internacionála* — tak se začalo říkat v šedesátých letech 19. století Mezinárodnímu dělnickému sdružení. Když Bismarck zakázal v roce 1873 jezuitský řád, vznikl jako paralela pojem Černé internacionály. — 31.

¹⁰ Ve „Frankfurter Zeitung“ ze 17. srpna 1875 se v rubrice „Frankfurtské záležitosti“ objevila tato noticka: „Frankfurt 17. srpna. Koncem minulého týdne k nám přibyl pan Karel Marx z Londýna. Jeho přátelé byli příjemně překvapeni jeho zdravým vzezřením a dobrou náladou. Cestoval do Karlových Varů, kde zamýšlí zůstat asi čtyři týdny.“

Marx se zastavil ve Frankfurtu nad Mohanem kolem 13.—14. srpna 1875. 31.

¹¹ Jde o jeden ze soudních procesů proti „Frankfurter Zeitung“. Důvodem k soudnímu stíhání novin byl článek o kulturním boji (viz poznámku 8), uveřejněný 25. března 1875, a článek o „reptilním fondu“ (viz poznámku

165), který vyšel 30. března téhož roku. Protože redaktoři odmítli jmenovat autory těchto článků, byli odsouzeni k trestům na svobodě. Šéfredaktor a vydavatel listu Leopold Sonnemann byl 28. srpna 1875 uvězněn a byl ve vazbě do konce září téhož roku. — 31.

- ¹² Podle nových stanov přijatých gothajským slučovacíím sjezdem v květnu 1875 (viz poznámku 225) měla Socialistická dělnická strana Německa tyto vedoucí orgány: představenstvo, kontrolní komisi a výkonný výbor. V představenstvu zvoleném na sjezdu bylo těchto pět členů: Wilhelm Hasenclever a Georg Hartmann (předsedové), Ignaz Auer a Karl Derossi (tajemníci) a August Geib (pokladník). Skládalo se tedy ze tří lassallovců (Hasenclever, Hartmann a Derossi) a dvou eisenaušských (Auer a Geib). Za sídlo představenstva byl určen Hamburk. — 31, 33, 80, 191, 193.

- ¹³ Žádný ze zmíněných dopisů nebyl, pokud víme, nalezen. — 33.

- ¹⁴ 1. a 2. září 1870 došlo u Sedanu k rozhodující bitvě prusko-francouzské války; Prusové v ní na hlavu porazili francouzskou Mac-Mahonovu armádu a přinutili ji ke kapitulaci. — 34, 86, 248.

- ¹⁵ Marx míní německého socialistu Gustava Adolpha Köttgena, s nímž byl on i Engels ve spojení v letech 1845—1846 (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 38—40). — 34.

- ¹⁶ Úvod ke svému přírodně filosofickému dílu uveřejňoval Karl Grün v časopise „Die Wage“ na pokračování od 20. srpna do 17. září 1875 pod názvem „Ueber Weltanschauungen. Präludium zur ‚Philosophie in der Gegenwart‘“ [„O světových názorech. Preludium k ‚Filosofii v dnešní době‘“]. Knihu dokončil v březnu 1876; vyšla pod názvem „Die Philosophie in der Gegenwart. Realismus und Idealismus“ [„Filosofie v dnešní době. Realismus a idealismus“], Lipsko 1876.

Engels pracoval od května 1873 na „Dialektice přírody“ (viz poznámku 35). — 34.

- ¹⁷ Asi od 20. května do 2. června 1876 byl Engels se svou ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou na zotavení v Ramsgate. Znovu se do Ramsgate vrátili 24. července a zdrželi se tam asi do 1. září. Mezitím, začátkem srpna, navštívili v Heidelbergu neteř Lydie Burnsové, Mary Ellen Burnsovou, která tam žila v penzionátě (viz též poznámku 286). Do Ramsgate se Engels vrátil 5. srpna. — 35, 37, 42, 43, 45, 47, 50, 224, 226, 227, 302.

- ¹⁸ Jde o dopis Wilhelma Liebknechta ze 16. května 1876 a o dopis Johanna Mosta. Liebknecht píše: „Přikládám Mostův rukopis, který Ti ukáže, že

dühringovský mor nakazil i jinak rozumné lidi; vypořádat se s ním je nutné. Rukopis vrať. “ V doušce Liebknecht sděluje, že kvůli poštovním výlohám posílá Mostův rukopis v křížové pásce. — 35.

- ¹⁹ Eugen Dühring, „Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung“ [„Kurs filosofie jako přísně vědeckého světového názoru a formování života“]. — 35, 43, 51.
 - ²⁰ Brožura Johanna Mosta „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital‘ von Karl Marx“ [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu‘ Karla Marxe“] vyšla v Saské Kamenici 1873. Na žádost Wilhelma Liebknechta ji Marx a Engels přehlédli pro druhé, opravené vydání, jež pak vyšlo v Saské Kamenici v dubnu 1876. Marx a Engels považovali tento výtah za nezdařilý a mohli opravit jen nejhrubší chyby; Marx proto žádal, aby jeho jméno nebylo uváděno do žádné souvislosti ani s tímto opraveným vydáním (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 381–382). — 35, 217, 339.
 - ²¹ Od září 1876 do počátku dubna 1878 psal Engels svou práci „Pana Eugena Dühringa převrat vědy“ („Anti-Dühring“) (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20). Wilhelm Liebknecht na Engelse delší dobu naléhal, aby napsal pro „Volksstaat“ práci o Eugenu Dühringovi, který chtěl nahradit dialektický a historický materialismus eklektickou mechanistickou filosofií. Tak např. vyzýval Engelse v dopisech z 1. února a 21. dubna 1875 přímo, aby se ve „Volksstaatu“ s Dühringem důkladně vypořádali, protože ten začal značně ovlivňovat i stranické kruhy. Engels přerušil práci na „Dialektice přírody“ (viz poznámky 35 a 362) a v září 1876 se začal vypořádávat s Dühringovými pseudovědeckými názory. První oddíl napsal v podstatě od září 1876 do počátku ledna 1877 a uveřejnil jej jako sérii článků pod názvem „Pana Eugena Dühringa převrat filosofie“ ve „Vorwärts“ z 3. ledna až 13. května 1877. Druhý oddíl, na kterém spolupracoval i Marx, byl napsán od června do srpna 1877. Byl pod názvem „Pana Eugena Dühringa převrat politické ekonomie“ uveřejněn ve „Vědecké příloze“, resp. „Příloze“ „Vorwärtsu“ z 27. července až 30. prosince 1877. Třetí oddíl „Pana Eugena Dühringa převrat socialismu“ vznikl v období srpen 1877 až březen–duben 1878 a vycházel v příloze „Vorwärtsu“ od 5. května do 7. července 1878.
- Engels vykládá v „Anti-Dühringu“ marxismus poprvé jako ucelené učení. Podává obšírný a ucelený výklad tří součástí marxistické teorie a dokazuje, že dialektický materialismus jako učení o základních zákonech vývoje přírody, společnosti a myšlení je filosofickou základnou vědeckého komunismu, že je světovým názorem dělnické třídy, která je schopna splnit své světodějně posláné jedině díky jemu. Dále zde formuluje základní zákony materialistické dialektiky a podává kvalitativně nové vysvětlení mnoha problémů materialis-

mu. „Anti-Dühring“ obsahuje soustavný výklad materialistického pojetí dějin a nejdůležitějších základních zákonů socialistické společnosti.

„Anti-Dühring“ měl velký význam pro světonázorovou výchovu dělnické třídy, pro překonání různých predsudků a nevědeckých názorů. Pomohl vyspělým dělníkům uvědomit si historickou úlohu dělnické třídy a zachovat revoluční charakter strany. — 36, 37, 51, 60, 63, 83, 255, 267, 272, 278, 306, 308, 323, 331, 349, 358, 363, 374, 378, 432.

²² 10. května 1876 se konala v Cařihradě mohutná demonstrace softů (muslimských studentů teologie a práv). Softové požadovali, aby byla pevně stanovena a kontrolována sultánova civilní lista (výdaje na panovníkův dvůr) a aby bylosvoláno shromáždění notáblů ke kontrole státních příjmů a výdajů. Sultán byl nucen některé požadavky splnit. Tak byly například nově obsazeny funkce velkovezíra a šejch ul isláma (nejvyšší muslimský duchovní hodnostář). 36, 41, 68.

²³ Koncem května 1876 se srbská vláda vzhledem k chystané válce s Tureckem (viz poznámku 42) rozhodla vypsát národní půjčky. — 36.

²⁴ V červenci 1875 vypuklo v Hercegovině národně osvobozené povstání proti turecké nadvládě a v srpnu téhož roku zasáhlo i Bosnu. Během celé druhé poloviny roku probíhalo úspěšně. Začátkem roku 1876 začalo několikaměsíční jednání mezi povstanci a Turky, avšak nevedlo k žádnému pozitivnímu výsledku (viz také poznámku 37). Povstání znamenalo počátek východní krize sedmdesátých let, která pak vedla k válce Srbska a Černé Hory proti Turecku (viz poznámku 42) a nakonec k rusko-turecké válce z let 1877–1878 (viz poznámku 86). Podle podmínek berlínské mírové smlouvy (viz poznámku 169) obsadilo rakousko-uherské vojsko Bosnu a Hercegovinu. Odpor povstalců proti této okupaci byl potlačen. — 36.

²⁵ 10. května 1876 se narodil Marxův vnuk Jean Laurent Frederick Longuet. V rodině se mu říkalo Johnny. — 36.

²⁶ Engels dostal od Wilhelma Liebknechta rukopis většího pojednání o Eugenu Dühringovi, jehož autorem byl Johann Most. Byl to hotový chvalozpěv na Dühringovu filosofii, zvláště pak na jeho „Cursus der Philosophie“ z roku 1875, jehož studium Most ostatním straníkům „velmi vřele“ doporučoval. Mostův článek měl původně vyjít ve „Vorwärts“; byl uveřejněn pod názvem „Ein Philosoph“ v září a v říjnu 1876 v „Berliner Freie Presse“. — 36, 37, 40, 307.

²⁷ Od 19. srpna do 21. září 1874 byl Marx se svou dcerou Eleanor poprvé na léčení v Karlových Varech. Na zpáteční cestě do Londýna se zastavil v Drážďanech, Lipsku, Berlíně a Hamburku. V Lipsku byl asi od 23. do 25. září a měl tu obšírné rozhovory s Wilhelmem Liebknechtem, Wilhelmem Blosem a

jinými členy lipské stranické organizace o situaci v německém dělnickém hnutí. V Berlíně se zdržel asi od 25. do 28. září. Mezi 29. zářím a asi 1. říjnem se v Hamburku radil s Augustem Geibem a Ignazem Auereem o stranických záležitostech. Pak se vrátil do Londýna. — 37, 147, 151.

²⁸ Marx má zřejmě na mysli Dühringův výrok o brožůře Johanna Mosta „Kapital und Arbeit“ (viz poznámku 20) ve druhém vydání Dühringových „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus“ [„Kritické dějiny národní ekonomie a socialismu“], Berlín 1875, str. 570. — 38.

²⁹ V prvním a třetím oddílu své práce „K bytové otázce“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 241—317) kritizuje Engels maloburžoazní představy proudhonovce Arthura Mülbergera o řešení bytové otázky. Odhaluje zde podstatu maloburžoazního reformismu a dokazuje, že bytová otázka je součástí sociální otázky a že může být plně vyřešena jen odstraněním kapitalistických výrobních vztahů. Odhaluje zároveň reakční charakter pruského státu a objasňuje Marxovo ekonomické učení. — 38.

³⁰ 30. května 1876 byl sultán Abd-ul-Azíz svržen palácovou revolucí; sultánem byl prohlášen jeho synovec, princ Murad, jako Murad V. 4. června 1876 byl Abd-ul-Azíz zavražděn; Murad byl sesazen už v srpnu téhož roku a vláda byla svěřena jeho bratrovi Abd-ul-Hámidovi II. — 38.

³¹ 6. června 1876 byl v Kodani zahájen ustavující sjezd dánské Sociálně demokratické dělnické strany (Det socialdemokratiske Arbejderparti). Sjezd schválil stanovy a program, který se značně opíral o gothajský program Socialistické dělnické strany Německa (viz poznámku 225). Předsedou byl zvolen Louis Pio, druhým předsedou Paul Geleff. — 38.

³² Na zasedání Dolní sněmovny 22. května 1876 se dotázal jeden irský poslanec ministerského předsedy Disraeliho (Dizzy), zda vláda nemá v úmyslu amnestovat feniany, kteří jsou ještě ve vězení. Disraeli odpověděl, že ve vězení je ještě 15 fenianů, a odmítl jejich omilostnění s tím, že nejde o politické vězně, nýbrž o těžké zločince (vrahy, dezertéry a vlastizrádce). Jeho stanovisko vyvolalo mezi irskými poslanci bouři rozhořčení.

Feniané byli příslušníci tajné organizace revolučního (nebo republikánského) bratrstva, které vzniklo koncem padesátých let (1857) mezi irskými emigranty v Americe a pak i v samém Irsku. Bojovali za vytvoření nezávislé irské republiky, čímž objektivně zastupovali zájmy irských rolníků. Marx a Engels sice nejednou poukazovali na slabiny fenianského hnutí a kritizovali feniany pro jejich spikleneckou taktiku a nacionalistické chyby, ale naproti tomu oceňovali revoluční charakter tohoto hnutí a snažili se přivést feniany k masovému boji a společnému postupu s anglickou dělnickou třídou. V září 1865 byli

četní fenianští vůdcové uvěznění a surově týráni. Zároveň anglická vláda zakázala fenianský tisk. Po nezdařeném pokusu fenianů o povstání roku 1867 uvrhla anglická vláda do žaláře stovky Irů. V sedmdesátých letech bylo už fenianské hnutí v úpadku. — 39.

³³ V dopise ze 16. května 1876 varoval Wilhelm Liebknecht Engelse před ruským emigrantem Richtěrem: „Dej si pozor na ‚Richtěra‘ a varuj také lidi z ‚Vorwärts‘. Mám důvody k podezření, které vyváží všechna Vaše doporučení.“ V dopise z 10. června 1875 uvádí pak Liebknecht podrobněji, oč své podezření opírá (viz tento svazek, str. 221). Jak se později ukázalo, nebylo toto podezření opodstatněné. — 39, 218, 219, 221.

³⁴ Německý diplomat Harry von Arnim (od roku 1872 německý velvyslanec ve Francii) byl v roce 1874 pro odpor vůči Bismarckově politice odvolán z Paříže. Přitom si, jak vyšlo později najevo — ponechal důležité úřední dokumenty z archívu velvyslanectví, za což byl odsouzen k trestu vězení. Mezitím však odcestoval do Švýcarska a Itálie. 15. května 1876 mu vypršela tříměsíční lhůta pro nástup trestu a 16. května byl na něho vydán zatykač, který byl uveřejněn 21. května v berlínských listech a krátce nato i v jiných německých novinách. — 39.

³⁵ V květnu 1876 přerušil Engels práci na „Dialektice přírody“ a začal sbírat materiál ke svému polemickému spisu proti Eugenu Dühringovi (viz poznámku 21).

O „Dialektice přírody“ viz poznámku 362. — 40, 247, 476.

³⁶ Eugen Dühring, „Cursus der National-und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik“ [„Kurs národní a sociální ekonomie zahrnující hlavní otázky finanční politiky“], druhé, zčásti přepracované vydání, Lipsko 1876 (první vydání vyšlo v roce 1873 v Berlíně.). Engels používal při práci na „Anti-Dühringovi“ hlavně tohoto druhého vydání. Zachoval se výtisk s četnými Engelsovými poznámkami na okraji a dále rukopis obsáhlých výňatků z druhého vydání Dühringovy knihy s Engelsovými kritickými poznámkami (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 605–612). 40, 63.

³⁷ Od 11. do 13. května 1876 rokovali v Berlíně zástupci Ruska (Gorčakov), Rakouska-Uherska (Andrássy) a Německa (Bismarck) o řešení východní krize, jež vznikla povstáním v Bosně a Hercegovině (viz poznámku 24). 13. května 1876 bylo dohodnuto tzv. *berlínské memorandum*, v němž se turecká vláda vyzývala, aby uzavřela s povstalci dvouměsíční příměří. Kromě toho obsahovalo memorandum řadu návrhů, které sledovaly překlenutí diferencí a zajištění statu quo v Turecku. Francie a Itálie vyslovily s memorandumem

souhlas, Anglie se však k němu odmítla připojit. Pro odpor Anglie bylo předání dokumentu Turecku odloženo na 30. května 1876; palácová revoluce (viz poznámku 30) si však vynutila nový odklad a nakonec signatáři od oficiálního předání memoranda upustili, když bylo stejně jasné, že Turecko podporované Anglií požadavky tohoto dokumentu nesplní. — 41.

³⁸ Hermann von Helmholtz uveřejnil v roce 1876 své „Populäre Wissenschaftliche Vorträge“ [„Populární vědecké přednášky“]. Mnohé z těchto přednášek byly uveřejněny už v padesátých letech, tj. před vydáním Darwinova stěžejního díla „O vzniku druhů“ v roce 1859. — 42.

³⁹ Tento dopis nebyl, pokud víme, nalezen. — 43, 45, 58, 117, 123, 124, 219, 221, 261, 269, 272, 308, 316, 336, 339, 380, 388, 439, 445, 467, 521.

⁴⁰ Wilhelm Liebknecht psal asi v polovině července 1876 Engelsovi: „À propos, tak mě napadá: *jak se stavíte k pokusům bakuninců o sblížení?* Na *společný kongres*, před kterým by delegáti obou stran zasedali odděleně, by se snad dalo přistoupit. Napiš mi, co si o tom myslíte.“ Engelsova odpověď (zmiňuje se o ní v dopise Johannu Philippu Beckerovi z 21. prosince 1876, viz tento svazek, str. 276) nebyla, pokud víme, nalezena. — 43, 276.

⁴¹ Anarchisté využili pohřbu Michaila Bakunina, aby se pokusili o spojení se sekcemi a federacemi Mezinárodního dělnického sdružení (viz tento svazek, str. 46), jež formálně existovalo až do července 1876. K tomu měl posloužit také anarchistický kongres, který se konal ve dnech 26.—30. října 1876 v Bernu.

Sekce a federace Mezinárodního dělnického sdružení ovlivněné anarchisty odmítly uznat usnesení haagského kongresu z roku 1872 (viz poznámku 296). V rezoluci generální rady z 30. května 1873 je uvedeno, že se odmítnutím usnesení kongresu „*sami postavili mimo Mezinárodní dělnické sdružení a přestali být jeho členy*“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, Praha 1966, str. 692). Usnesení ženevského kongresu anarchistů ze září 1873 ukázala, že jeho účastníci se neodvolatelně rozešli s programem a organizačními zásadami Internacionály. Zásadně se zřekli jakéhokoli politického boje a přijali anarchistickou rezoluci k organizačním otázkám — místním sekcím a federacím byla poskytnuta absolutní autonomie. Anarchisté se vyslovili proti podřizování menšiny většině a proti každoročnímu svolávání kongresů. Naproti tomu byli pro kongresy, jež měly sloužit výhradně k výměně názorů. Prohlásili generální stávkou za výlučný a jedině správný nástroj sociálního osvobození. Ženevský kongres z roku 1873 zpečetil s konečnou platností rozkol Internacionály.

Pokusy o spojení v roce 1876 měly sloužit k tomu, aby se anarchistická organizace udržela naživu, když její teoretické názory i organizační principy vyvrátil sám vývoj dělnického hnutí a když velká různost názorů jednotlivých

seskupení urychlila rozpad anarchistického sdružení (viz také poznámku 402). — 43, 46, 247, 250, 262, 265, 276, 362, 374.

⁴² Srbsko a Černá Hora vyhlásily 30. června 1876 Turecku válku, aby podpořily povstání v Bosně a Hercegovině (viz poznámku 24.) Postup srbského vojska byl však už v první polovině července zastaven a srbská armáda utrpěla řadu porážek. Černohorské jednotky měly určité vojenské úspěchy. Ruský zákrok u Turecka vedl k příměří se Srbskem a Černou Horou a zabránil turecké okupaci Srbska. 28. února 1877 byla se Srbskem uzavřena mírová smlouva, kterou byl obnoven předválečný stav. — 43, 51, 270.

⁴³ Podle frankfurtské mírové smlouvy z 10. května 1871 musela Francie zaplatit v letech 1871–1873 Německu válečnou náhradu ve výši 5 miliard franků. Toto „požehnání miliard“ přivodilo v Německu bouřlivý průmyslový rozmach provázený horečnou zakladatelskou činností a ohromným vzrůstem kapitalistických spekulací a burzovních manipulací. „Gründerská léta“ skončila v květnu 1873 hospodářskou krizí, jež trvala až do roku 1877 (viz o tom též v Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 198–206). — 44, 187.

⁴⁴ Engels bydlel v Londýně, N. W., 122, Regent's Park Road. — 45, 113.

⁴⁵ Od roku 1877 vyučoval Charles Longuet na King's College v Londýně francouzštině a Jenny Longuetová na Clementově-Dunově škole němčině. V roce 1880 se Longuet vrátil do Paříže. — 45, 126, 138, 541, 595.

⁴⁶ Brzy po svém přestěhování do Londýna v roce 1872 vstoupil Paul Lafargue do družstva, které otevřelo fotografický a litografický ateliér. — 45, 173, 595.

⁴⁷ Od 15. srpna do 15. září 1876 se Marx po třetí léčil v Karlových Varech. Provázela ho jeho dcera Eleanor (Tussy). Poté strávili několik dní v Praze u Maxe Oppenheima a po krátkém pobytu v Kreuznachu a Lüttichu se 22. září 1876 vrátili do Londýna. — 45, 47, 50, 227, 229, 231–236, 238, 247, 286.

⁴⁸ Článek „Pochorony M. A. Bakunina“ byl uveřejněn ve „Vperjod!“ z 15. července 1876 bez podpisu s datem: Bern 21. června. Časopis „Vperjod“ vydával Petr Lavrovič Lavrov v Londýně. — 46.

⁴⁹ Mínil se bakuninovská Jurská federace, která se odštěpila od Románské federace na sjezdu v La Chaux-de-Fonds v dubnu 1870 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čís. vyd. 1966, str. 48–51). Jurské sekce ve Švýcarsku byly hlavní baštou bakuninovských anarchistů. — 46.

⁵⁰ Marx zde reprodukuje obsah rezoluce, jež byla přijata 3. července 1876 na poradě účastníků Bakuninova pohřbu. Článek 3 stanov přijatých na

- ženevském kongresu anarchistů (takzvaný šestý všeobecný kongres Mezinárodního dělnického sdružení, konal se 1.—6. září 1873) dával federacím a sekcím úplnou autonomii. — 46.
- ⁵¹ Ve „Volksstaatu“ ze 16. července 1876 byla v rubrice „Politický přehled“ uveřejněna rezoluce účastníků Bakuninova pohřbu spolu s redakčním komentářem. — 46.
- ⁵² V březnu 1873 byl Marx se svou dcerou Eleanor několik dní v Brightonu na zotavené. — 46.
- ⁵³ Ve dnech 13.—17. srpna 1876 měl v Bayreuthu (u příležitosti otevření budovy pro wagnerovské festivaly — Wagners Festspielhaus) premiéru Wagnerův monumentální operní cyklus „Prsten Nibelungův“. — 47, 230.
- ⁵⁴ Henrich Joachim Gehlsen, „Das Buch vom ‚grossen‘ Lasker oder Leiden und Freuden einer schönen Mannes-Seele“ [„Kniha o ‚velkém‘ Laskerovi aneb strasti a slasti jedné krásné mužské duše“], Berlín a Lipsko 1874 až 1875. — 49.
- ⁵⁵ Dílo P. L. Lavrova „Gosudarstvennyj element v budoučem občestve“ [„Prvek státu v budoucí společnosti“] vyšlo anonymně v první polovině srpna 1876 v časopise „Vperjod!“, Londýn, sešit 1. — 49.
- ⁵⁶ *Hudbou budoucnosti* se míní hudba Richarda Wagnera. Ironická narážka na Wagnerův dopis konzervátorovi francouzských muzejí Frédéricu Villotovi, který vyšel knižně v roce 1861 pod názvem „Zukunftsmusik. An einen französischen Freund“ [„Hudba budoucnosti. Francouzskému příteli“] a na Wagnerovu knihu „Das Kunstwerk der Zukunft“ [„Umělecké dílo budoucnosti“], Lipsko 1850. — 49, 286.
- ⁵⁷ V dubnu 1876 vypuklo v Bulharsku povstání proti turecké nadvládě a už v květnu bylo tureckým vojskem úplně rozdraceno. Během povstání i po jeho potlačení se turecké jednotky dopouštěly násilností na bulharském obyvatelstvu. Tyto represálie vyvolaly velké pobouření u značné části evropského tisku. — 51, 251, 275, 595.
- ⁵⁸ 12. srpna 1876 dostal Disraeli (*Dizzy*) titul earla z Beaconsfieldu. Tím se stal členem Sněmovny lordů a vůdcem konzervativců v ní. — 51.
- ⁵⁹ Georg Hanssen, „Die Gehöferschaften (Erbgenossenschaften) im Regierungsbezirk Trier“ [„Dvorcové obce (dědičná společenství) v kraji Trevír“], Berlín 1863. Tohoto Hanssenova spisu použil Engels při práci na svém „Anti-Dühringovi“. — 53.

⁶⁰ 8. prosince 1876 se konala v londýnské St. James' Hall tzv. národní konference o východní otázce. Hlavními organizátory byli zástupci liberální strany, kteří měli také mezi účastníky většinu. Účast byla jenom na pozvánky, takže pořadatelé mohli ovlivnit složení konference. — 53.

⁶¹ Engelsův „Dopis E. Bignamimu o německých volbách z roku 1877“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 121—123) z 13. února 1877, v němž Engels hodnotil význam voleb do říšského sněmu z 10. ledna 1877 (viz poznámku 277), byl přečten na sjezdu Severoitalské federace (viz poznámku 67) a poté otištěn v „Plebe“ z 26. února 1877. — 55.

⁶² Asi od 20. února do 13. března 1877 byl Engels se svou churavějící ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou v Brightonu. — 55, 58, 60, 62, 64, 65, 294, 297, 302.

⁶³ 20. února 1877 dostal Engels od Enrika Bignamiho „Plebe“ ze 7. a 21. ledna a ze 16. února 1877. — 55.

⁶⁴ Viz „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“ (Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 409). — 55.

⁶⁵ „La Plebe“ z 21. ledna 1877. — 55.

⁶⁶ Zmíněný oběžník, který kromě Johanna Philippa Beckera podepsali ještě Georg Wilhelm a Wilhelm Wärmner, vyšel německy jako brožura pod názvem „Internationale Arbeiterassoziation. Das Zentralkomite der Sektionsgruppe deutscher Sprache an die Sektion Zürich“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Ústřední výbor skupiny německy mluvících sekcí curyšské sekce“], a rovněž francouzsky (viz poznámku 348). V „Plebe“ ze 16. února 1877 je o tomto dokumentu zmínka v rubrice „Esteró“.

Oběžník odmítal návrh curyšské sekce Internacionály zúčastnit se v říjnu 1876 usmiřovacího kongresu anarchistů (viz poznámku 41) a zdůraznil zásadní protikladnost anarchistických a marxistických názorů. Konstatoval, že Mezinárodní dělnické sdružení splnilo své dějinné poslání a že nové mezinárodní sdružení lze vytvořit jedině na základě samostatných národních stran. „Jsme přitom toho názoru, že Mezinárodní dělnické sdružení, založené před dvanácti lety, jež iniciativně uvedlo do chodu a do mezinárodních souvislostí dělnické hnutí ve všech kulturních zemích a dalo mu také společenskovoědní základnu, splnilo zatím s uspokojivým výsledkem své kulturně historické poslání — zahájit nový věk — nyní však dospělo po namáhavých pochodech a bojích k bodu klidu a potřebuje nový šat, přiměřený značně změněným — částečně jeho zásluhou — okolnostem, tj. omlazující stanovy. Zatímco v prvních letech jeho existence byly jeho kongresy obesílány více či

méně socialistickými sdruženími, jež patřila zčásti k zastaralým školám a většinou nebyla mezi sebou v příslušných zemích organizačně spojena, vytvořily se během doby spíše národní cestou — jako už předtím v Anglii — i v Německu, Rakousku, Uhrách, Dánsku, Švýcarsku a Severní Americe, a to na společné principiální základně, velké sociálně demokratické organizace, strany, a ve Francii je dělnictvo na nejlepší cestě vykročit tímto směrem, stejně jako tomu nasvědčují dobré náznaky v Belgii a Holandsku... Bude-li zmíněná organizace dovršena, budou-li v různých zemích vytvořeny velké společné organizace s obdobnou principiální náplní, bude mezinárodní spojení a sbatrření velmi jednoduché a snadné..."

Ústřední výbor německy mluvících sekcí ve Švýcarsku se domníval, že ustavující kongres takového mezinárodního sdružení by se mohl konat už v roce 1877. — 56, 265.

⁶⁷ 17. a 18. února 1877 rokoval v Miláně druhý sjezd Severoitalské federace (Federazione dell' Alta Italia). Jeho význam zhodnotil Engels v článku „Z Itálie“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 127—128). — 56.

⁶⁸ V *Neuchâtelu* (Švýcarsko) žil James Guillaume, který stál po Bakuninově smrti (1876) v čele mezinárodní anarchistické organizace (viz poznámku 41). 56.

⁶⁹ Jde o sloupcové korektury prvního oddílu „Anti-Dühringa“ (viz poznámku 21). — 58, 60, 64, 291.

⁷⁰ Míni se stanovy Mezinárodního dělnického sdružení přijaté 1. listopadu 1864 prozatímním výborem a definitivně potvrzené ženovským kongresem 5. září 1866 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 46—49 a 568 až 572). — 60.

⁷¹ „La Plebe“ z 26. února 1877 uveřejnila pod názvem „Congresso socialista di Milano“ [„Socialistický sjezd v Miláně“] tři usnesení druhého sjezdu Severoitalské federace (viz poznámku 67). Marx se zde odvolává na usnesení III. — 60.

⁷² Engels použil článků z „La Plebe“ ve stati „Z Itálie“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 124—128), která vyšla ve „Vorwärts“ z 16. března 1877. — 60, 64.

⁷³ Émile de Laveleye, „Le socialisme contemporain en Allemagne. I. Les théoriciens“ [„Soudobý socialismus v Německu. I. Teoretikové“], otištěno v pařížské „Revue des deux Mondes“, sešit 17 z 1. září 1876, str. 121—149. — 61, 246, 290.

- ⁷⁴ Marx míní článek Maurice Blocka „Les théoriciens du socialisme en Allemagne“ [„Teoretikové socialismu v Německu“], který byl uveřejněn v červenci a srpnu 1872 v pařížském „Journal des Économistes“. Článek vyšel rovněž jako brožura pod názvem „Les théoriciens du socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Économistes“ [„Teoretikové socialismu v Německu. Zvláštní otisk z Journal des Économistes“], Paříž 1872. Jeden výtisk této brožury měl Marx ve své knihovně. Zatrhl v ní řadu míst a napsal na okraj poznámku. — 61, 290.
- ⁷⁵ Marx poslal Engelsovi své „Poznámky k Dühringovým ‚Kritickým dějinám národní ekonomie‘“ (viz také poznámku 140). V tomto rukopise kritizoval první tři oddíly druhého vydání Dühringovy knihy. Engels Marxovy poznámky poněkud zkrátil a pod názvem „Z ‚Kritických dějin‘“ je zařadil do „Anti-Dühringa“ jako X. kapitolu druhého oddílu (viz poznámku 21). V roce 1894 napsal o tom v předmluvě ke třetímu vydání: „Jak jsem se zmínil už v předmluvě k druhému vydání, všechno podstatné v této kapitole pochází od Marxe. V jejím prvním znění určeném pro článek v novinách jsem musel Marxův rukopis značně zkrátit, a to právě v těch pasážích, kde kritika Dühringových vývodů ustupuje spíše samostatným výkladům z dějin ekonomie. Ale právě tato část rukopisu má i dnes největší a trvalý význam. Pokládám za svou povinnost uvést pokud možno úplně a v doslovném znění ty Marxovy vývody, v nichž vymezuje, jaké místo zaujímají v genezi klasické ekonomie lidé jako Petty, North, Locke, Hume; tím spíše pak jeho objasnění Quesnayovy ‚ekonomické tabulky‘, která byla pro celou moderní ekonomii nerozluštitelnou hádankou. Naopak jsem vynechal, pokud tím nebyla porušena souvislost, všechno, co se týkalo výhradně spisů pana Dühringa.“ (K. Marx a B. Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 40). Úplný text Marxových poznámek byl uveřejněn ve vydání Friedrich Engels, „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Dialektik der Natur“, Moskva-Leningrad 1935, str. 341—371. — 62, 63, 65, 96.
- ⁷⁶ V únoru až březnu 1875 poskytl Marx anglickému novináři Maltmanu Barrymu materiál k článkům proti Gladstonově zahraniční politice. Barryho články vyšly v několika anglických konzervativních listech. Tak vyšel v týdeníku „Vanity Fair“ z 3. března 1877 článek „Mr. Gladstone“. Týž časopis přinesl 10. března jako pokračování článek „The great agitator unmasked“ [„Velký agitátor bez masky“]. — 62, 66, 341.
- ⁷⁷ David Hume, „Essays and treatises on several subjects“ [„Pojednání a rozpravy o různých otázkách“], sv. I., Dublin 1879, str. 303—304 (Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 239—240). — 65.
- ⁷⁸ Eugen Dühring, „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des So-

zialismus“ [„Kritické dějiny národní ekonomie a socialismu“], druhé, zčásti přepracované vydání, Berlín 1875. — 65.

- ⁷⁹ První z uvedených citátů v prvním (1867) a druhém (1872) německém vydání „Kapitálu“ vůbec není, z druhého je v obou vydáních jen začátek (2 věty). Engels později převzal obě tyto pasáže z francouzského vydání (viz poznámku 210) do třetího německého vydání (Hamburk 1883). Náš překlad z francouzštiny přihlíží proto k Engelsovu překladu do němčiny v tomto vydání. Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 622 až 623 a 538. — 66.
- ⁸⁰ *Ekonomická tabulka* (Tableau économique) — fyziokrat François Quesnay se ve svém spise „Tableau économique“ (1758) poprvé pokusil o schematické znázornění reprodukce a oběhu úhrnného společenského kapitálu. Roku 1766 vyšel tento spis pod názvem „Analyse du Tableau économique“ [„Rozbor ekonomické tabulky“]. Marx jej měl k dispozici ve vydání Eugèna Daira, „Physiocrates“ [„Fyziokraté“], část první, Paříž 1846. Ekonomickou tabulku rozebral Marx zevrubně v „Teoriích o nadhodnotě“, díl I, kapitola 6, dále v kapitole X druhého oddílu Engelsova „Anti-Dühringa“, a konečně v „Kapitálu“, díl II, kapitola 19. — 66, 95.
- ⁸¹ Citovaná místa z 2. německého vydání viz K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 563 a 176—182. — 66.
- ⁸² V týdeníku „The Witehall Review“ vyšel 3. února 1877 bez podpisu článek „Mr. Gladstone and Russian intrigue“ [„Pan Gladstone a ruské intriky“], který napsal Maltman Barry podle Marxových pokynů. Článek byl namířen proti Gladstonově stati „Russian policy and deeds in Turkestan“ [„Ruská politika a události v Turkestánu“] uveřejněné v „The Contemporary Review“, sv. XXVIII, červen-listopad 1876, Londýn 1876. — 67, 341.
- ⁸³ 4. září 1870 došlo v Paříži po porážce francouzské armády u Sedanu (viz poznámku 14) a o zajetí Napoleona III. k revolučnímu povstání lidu, jež vedlo k pádu druhého císařství a k vyhlášení republiky. Řízení vládních záležitostí převzala však reakční „vláda národní obrany“. Jedním z jejích prvních opatření bylo, že „vypravila Thierse na pouť po všech evropských dvorech, aby u nich vyprosil zprostředkování a nabídl za to výměnu republiky za krále“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 354). — 67.
- ⁸⁴ Carlo Gambuzzi, „Sulla tomba di Giuseppe Fanelli“ [„Nad hrobem Giuseppe Fanelliho“]. Nekrolog je datován 6. ledna 1877. — 67.

- ⁸⁵ V druhé polovině května 1877 byl Engels se svou chorou ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou v Brightonu. — 68, 70.
- ⁸⁶ Po zásahu Ruska skončila v únoru 1877 válka Srbska a Černé Hory proti Turecku (viz poznámku 42). Rusko se přesto i nadále snažilo zesílit svůj vliv na Balkáně, a když Turecko na jaře 1877 odmítlo návrh na autonomii Bosny, Hercegoviny a Bulharska, vyhlásilo mu Rusko 24. dubna válku. Válka začala ruskou ofenzívou na kavkazském bojišti, hlavní boje se však odehrály na Balkáně. Na straně Ruska bojovali Srbsko, Černá Hora, Rumunsko a bulharští lidoví dobrovolníci. Po počátečních úspěších byla sice ruská vojska v Asii i Evropě na čas zastavena, nakonec však byli Turci úplně poraženi a podepsali 31. ledna 1878 příměří. 3. března 1878 uzavřely Rusko a Turecko v San Stefanu předběžný mír, který však byl ještě téhož roku na berlínském kongresu (13. června — 13. července 1878) značně revidován (viz poznámku 169). — 68, 70, 72, 75, 81, 89, 102, 109, 256, 273, 285, 286, 302, 363.
- ⁸⁷ Francouzský prezident maršál Mac-Mahon se v roce 1877 pokusil o protirepublikánský státní převrat. 16. května 1877 uveřejnil ve vládním orgánu „Journal Officiel“ dopis ministerskému předsedovi, buržoaznímu republikánu Jules Simonovi, v němž vyjádřil svou nespokojenost s jeho činností. Dopis byl vědomě formulován tak, že Simon musel odpovědět žádostí o propuštění. Spolu s ním odstoupili i ostatní ministři. Z Mac-Mahonova pověření vytvořil pak monarchista Jacques Victor Albert Broglie novou vládu, jež se sešla už následujícího dne. 18. května 1877 bylo zasedání obou sněmoven Národního shromáždění odročeno na 16. června 1877. V této době byli mnozí republikánští prefekti a podprefekti nahrazeni reakčními úředníky, většinou bonapartovci. 25. června 1877 byla rozpuštěna poslanecká sněmovna, ve které měli republikáni většinu. Nové volby byly vypsané na 14. října 1877 a skončily výrazným vítězstvím republikánů (viz o tom poznámku 434). — 68, 71, 79, 342.
- ⁸⁸ Marx se zmiňuje o dvou příspěvcích v „Times“ z 31. května 1877, jež vyšly pod názvem „Peace rumours“ [„Pověsti o míru“] a „The new French ministry“ [„Nová francouzská vláda“]. — 70.
- ⁸⁹ Na kavkazském bojišti rozpoutali Adžarci v týlu ruské armády partyzánský boj a brzdili ruskou ofenzívu. — 70.
- ⁹⁰ Od 11. července do 28. srpna 1877 byl Engels se svou chorou ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou na zotavené v Ramsgate. — 72, 74, 77, 78, 82, 85, 89, 91, 95, 99, 101, 326, 328–330, 333, 337, 344.

- ⁹¹ Kolem 4. srpna 1877 odjel Engels na několik dní do Manchesteru. — 72, 326.
- ⁹² Franz Wiede požádal Marxe dopisem z 8. července 1877 a Engelse obdobným dopisem z 10. července o spolupráci s chystaným časopisem „Die Neue Gesellschaft“. Časopis vycházel od října 1877 v Curychu. V dopise, který poslal Engelsovi 20. července 1877, naléhal Wiede na brzkou odpověď. Marx a Engels nabídku na spolupráci s tímto časopisem odmítli (viz tento svazek, str. 74, 76 a 328). — 72, 74, 81, 88, 328, 331, 467.
- ⁹³ Míní se sloupcová korektura druhého oddílu Engelsova „Anti-Dühringa“ (viz poznámku 21), který vycházel pod názvem „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der politischen Oekonomie“ na pokračování od 27. července do 30. prosince 1877 ve „Vorwärts“. — 72.
- ⁹⁴ V červenci 1877 vyšel první oddíl Engelsova „Anti-Dühringa“ v Lipsku jako separát pod názvem „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. I. Philosophie“. — 72.
- ⁹⁵ Turecký výsadek se vylodil v Suchumi v květnu 1877. Jeho úkolem bylo rozpoutat partyzánské akce v týle ruské kavkazské armády. Začátkem září byl však vytlačen. — 73.
- ⁹⁶ O obléhání turecké pevnosti Silistry ruskou armádou (v květnu až červnu 1854) ze krymské války napsal Engels články „Obléhání Silistry“ a „Válka na Dunaji“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 10, čes. vyd. 1961, str. 292–304 a 335–340). — 73.
- ⁹⁷ Marxův dopis Franzi Wiedovi nemáme. Zachoval se náčrt Engelsova dopisu Wiedovi z 25. července 1877 (viz tento svazek, str. 328). — 74, 93.
- ⁹⁸ Poslední den zasedání všeobecného socialistického sjezdu v Gotě 27. až 29. května 1877 se někteří delegáti — Dühringovi stoupenci — pokoušeli prosadit zákaz dalšího uveřejňování Engelsova „Anti-Dühringa“ (viz poznámku 21) v ústředním tiskovém orgánu strany. Johann Most předložil tento návrh: „Sjezd prohlašuje: Články, které — jako například Engelsovy kritické stati proti Dühringovi uveřejňované v posledních měsících — nejsou pro většinu čtenářů ‚Vorwärts‘ zajímavé, nechť nejsou napříště v ústředním orgánu otiskovány.“ V podobném smyslu vystoupil i Julius Vahlteich, který měl námitky proti tónu „Anti-Dühringa“. Marx i Engels prý straně velmi prospěli a lze doufat, že tomu tak bude i nadále; totéž však platí i u Dühringa. Těchto lidí je třeba využívat v zájmu strany, avšak spory mezi profesory nepatří do „Vorwärts“ — ty je třeba vybojovat v brožurách. August Bebel předložil kompromisní návrh: „Vzhledem k rozsahu, jehož dosáhly a při

pokračování zřejmě ještě dosáhnou Engelsovy články proti Dühringovi, a vzhledem k tomu, že Engelsova polemika contra Dühring vedená ve „Vorwärts“ dává Dühringovi nebo jeho přívržencům právo odpovědět stejně obsírně, což zabírá ve „Vorwärts“ nepřiměřeně mnoho místa a neprospívá ani věci samé, v níž jde o čistě vědecký spor, sjezd se usnáší: zastavit uveřejňování Engelsových článků contra Dühring v hlavním listu „Vorwärts“ a uveřejňovat je v „revui“, případně v její předchůdkyni, ve vědecké příloze „Vorwärts“, nebo je publikovat jako brožuru. Právě tak nechť je z hlavního listu vypuštěno každé další posuzování této sporné otázky.“

Wilhelm Liebknecht se rozhodně ohradil proti Mostovu návrhu a Vahlteichovu tvrzení. Prohlásil, že když bylo rozhodnuto založit vědeckou přílohu nebo revui, mohou být v budoucnu takovéto články otiskovány v některé z nich. Předtím tu však byl k dispozici jenom jeden list, „Vorwärts“, a kromě toho se na tomto uveřejnění usnesl loňský sjezd, což vyprovokovali „dühringovci“. Články se někomu zdají příliš dlouhé — ale vždyť člověku, jako je Engels, jehož lze co do vědeckého významu porovnat jen s Marxem, není možné předepisovat, jak dlouhé či krátké články má psát. Engels si ve svých člancích proti Dühringovi předsevzal odrazit na celé čáře Dühringovy útoky obsažené v tlustých svazcích a vyvrátit — filosoficky, přírodovědecky a ekonomicky — celý jeho systém, což nelze udělat stručně. Engels splní svůj úkol skvěle, řekl dále Liebknecht. Od té doby, co vyšel Marxův „Kapitál“¹ jsou, jak se domnívá, tyto články proti Dühringovi nejvýznamnější vědeckou prací, která vznikla v lůně strany. Tato práce byla nezbytná i v zájmu strany, neboť Dühring napadl její vědecké základy, a proto bylo zapotřebí obhájit půdu, na níž strana stojí. To Engels udělal a strana by mu za to měla být vděčná.

Po krátké diskusi byl přijat návrh Bebelův se změnou navrženou Liebknechtem: uveřejňovat takovéto články ve vědecké příloze „Vorwärts“ nebo ve vědecké „revui“ (viz poznámku 118), popřípadě jako brožury. Druhá a třetí část „Anti-Dühringa“ vyšla pak ve vědecké příloze, resp. příloze „Vorwärts“. — 74, 76, 323, 326, 331, 358, 476.

⁹⁹ Za prusko-francouzské války z let 1870—1871 obléhala pruská armáda Paříž od 19. září 1870 do 28. ledna 1871. — 75.

¹⁰⁰ Wilhelm Liebknecht psal 13. července 1877 Engelsovi: „Krátce před „slučovacím sjezdem““ (viz poznámku 225) „poslal Marx Brackovi dopis s delší kritikou našeho slučovacího programu“ (viz tento svazek, str. 167—168 a poznámku 246). „List mi dali přečíst, ale než jsem si jej mohl opsat, musel být Marxovi na jeho přání vrácen. Připravuji zrovna výklad našeho programu („programovou brožuru“), a tak by se mi neobyčejně hodilo, kdybych mohl mít po ruce Marxovu kritiku. Požádal bys ho o to laskavě? Adresovat přirozeně mé ženě.“ — 76.

- ¹⁰¹ Zmíněný Engelsův dopis nebyl, pokud víme, nalezen. O jeho obsahu se zmiňuje Engels v dopisech Marxovi z 19. července 1877 a Liebknechtovi z 31. července 1877. Liebknecht odpověděl na tento Engelsův dopis 21. července 1877. — 76, 330.
- ¹⁰² Ve „Vorwärts“ z 11. července 1877 vyšly dva články Wilhelma Liebknechta: „Das Ketzergericht in Berlin“ [„Berlínský soud nad kacíři“] a první článek seriálu „Die Rothen wider die Blauen“ [„Rudí proti modrým“]. Druhý článek seriálu vyšel ve „Vorwärts“ 13. července, třetí a čtvrtý 18. a 20. července 1877. — 76.
- ¹⁰³ „*Pravý socialismus*“ — maloburžoazní ideologie, jež vznikla v letech 1844 až 1845. K jejím nejvýznamnějším představitelům patřili mj. Karl Grün a Moses Hess. „Praví socialisté“ byli filosofičtí idealisté, kteří nespatořovali kořen všeho zla v kapitalistických výrobních vztazích, nýbrž v lidském sobectví. Odmítali revoluční třídní boj a operovali frázemi o „všeobecné lidskosti“ a o „lásce“, jež by spojila vykořisťovatele a vykořisťované. Brzdili vznik samostatného proletářského hnutí, založení první revoluční strany dělnické třídy a sjednocení všech demokratických sil v boji proti feudální reakci.
- Marx a Engels kritizovali názory „pravých socialistů“ v řadě prací, zejména v druhé části „*Německé ideologie*“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 463–551 a dotisk z roku 1962, str. 467–555). — 77.
- ¹⁰⁴ Na bulharském území existoval pevnostní čtyřúhelník (Ruščuk, Silistra, Varna a Šumla), o nějž se opíraly akce tureckého vojska. Na počátku rusko-turecké války (viz poznámku 86) byly v této oblasti soustředěny hlavní síly turecké armády. — 77, 84.
- ¹⁰⁵ Po dvoudenním bombardování (15. a 16. července 1877) kapitulovala obležená turecká pevnost Nikopol na jižním břehu Dunaje.
11. října 1828, za rusko-turecké války 1828–1829, dobyly ruské jednotky Varnu. — 77.
- ¹⁰⁶ Od 8. srpna 1877 byl Marx se svou ženou a s dcerou Eleanor na léčení v lázních Neuenahr. Krátce před 27. zářím se vrátil do Londýna. — 78, 82, 85, 95, 99, 101, 332–337, 339, 346.
- ¹⁰⁷ Marx se o skandálu mezi generálem Galliffetem a paní de Beaumontovou dověděl pravděpodobně z „Vorwärts“, kde byla 6. dubna 1877 v rubrice „Sozialpolitische Uebersicht“ otištěna zprávička začínající slovy: „Už zase jednoho popadla Nemesis za pačesy!“ Sděluje se v ní, že asi před dvěma týdny na plesu ve Velké opeře generál Galliffet těžce poranil dýkou svou

milenu paní Beaumontovou, sestru choti presidenta Mac-Mahona, a že byl nato vzat do vazby. Všechn pařížský tisk tento skandál zamlčel. „Vorwärts“ hodnotil tuto aféru, jejímž hlavním aktérem byl „zachránce pořádku“ a kat Pařížské komuny, jako pozoruhodný doklad „morálky“ buržoazní společnosti. Marx požádal 10. dubna 1877 Carla Hirsche o informace o této aféře (viz tento svazek, str. 569–570). — 79, 570.

¹⁰⁸ Obměněný citát z bible: Nebo poněvadž na zeleném dřevě toto se děje, i co pak bude na suchém? (Lukáš, 23, 31.) — 79.

¹⁰⁹ V *Elysejském paláci* v Paříži sídlí prezident Francouzské republiky. — 79.

¹¹⁰ *J'y suis, j'y reste* (Tady jsem a tady zůstanu) — tento výrok prý pronesl Mac-Mahon 8. září 1855 za krymské války, když Francouzi dobyli ztečí Malachovskou mohyly, která měla klíčové postavení v systému opevnění Sevastopolu. — 80.

¹¹¹ O konfliktu mezi monarchistickými skupinami a republikánskou většinou poslanecké sněmovny, k němuž došlo ve Francii, jakož i o Mac-Mahonových pokusech o monarchistický puč (viz poznámku 87) vyšla ve „Vorwärts“ řada článků. První z nich byl úvodník „Zum jüngsten Staatsstreich des Herrn Mac-Mahon“ [„K poslednímu státnímu převratu pana Mac-Mahona“] z 10. června 1877. Redakce zastávala názor, že francouzská buržoazní republika se svou zdánlivou svobodou demoralizuje ještě víc než monarchie. Pro francouzské dělníky je prý proto lhostejné, zda bojují na půdě buržoazní republiky, nebo na půdě monarchie. Tyto názory byly vyjádřeny zvlášť jasně v článku „*Nieder mit der Republik!*“ [„Pryč s republikou!“] v čísle z 1. července 1877, jehož autorem byl Wilhelm Hasenclever. Marx s Engelsem toto nesprávné stanovisko „Vorwärts“ odsuzovali (viz tento svazek, str. 326–327). — 80, 326, 363.

¹¹² Jde o ústavní konflikt, k němuž došlo v letech 1862–1866 v Prusku, když liberální většina poslanecké sněmovny pruského zemského sněmu odmítla povolit prostředky na reorganizaci armády a na další zbrojení. Bismarckova vláda přesto během několika let vojenskou reformu provedla a vydávala na ni prostředky bez schválení zemského sněmu. Ústavní konflikt, který byl jedním z projevů revoluční krize v Německu šedesátých let, byl vyřešen až v roce 1866, kdy po pruském vítězství nad Rakouskem německá liberální buržoazie před Bismarckem kapitulovala. — 80.

¹¹³ Marx má na mysli „Westphälische Volkszeitung“, orgán Pokrokové strany. Buržoazní levicově liberální Pokroková strana, založená v červnu 1861, požadovala ve svém programu sjednocení Německa pod pruským vede-

ním, svolání celoněmeckého parlamentu a vytvoření silné liberální vlády odpovědné poslanecké sněmovně. Její pravé křídlo se po vítězství Pruska nad Rakouskem v roce 1866 odštěpilo a založilo Národní liberální stranu (viz poznámku 537), která ve všech podstatných otázkách podporovala Bismarcka. Politikové, kteří zůstali v Pokrokové straně, zastupovali převážně zájmy obchodní buržoazie, menších podnikatelů a městské buržoazie, přičemž maloburžoazní křídlo se muselo ve všech rozhodujících otázkách podrobit. Na rozdíl od národních liberálů se pokrokáři po sjednocení Německa v roce 1871 prohlásili za opoziční stranu; ale s dalším rozmachem kapitalismu po roce 1871 a v důsledku programového nepřátelství vůči silicím socialistickému hnutí opozice této strany proti Bismarckovu režimu stále slábla. V době rozmachu prusko-německého šovinismu v roce 1871 souhlasila s anexí Alsaska-Lotrinska a akceptovala poloabsolutistickou říšskou ústavu. Ještě jednou si vybojovala úspěchy v parlamentě, a to počátkem osmdesátých let, kdy se postavila proti Bismarckovým zákonům o ochranných clech; v důsledku svého protisocialistického postoje nedokázala však této své opozice dále využít. Splynula v roce 1884 s levým křídlem Národně liberální strany v tzv. Německou stranu svobodomyslných. — 80.

¹¹⁴ Podle usnesení všeobecného socialistického sjezdu v Gotě 19. až 23. srpna 1876, přijatého na zasedání z 23. srpna, byl od 1. října 1876 místo listů „Volksstaat“ a „Neuer Social-Demokrat“ vydáván jako jednotný ústřední orgán Socialistické dělnické strany Německa „Vorwärts“. Za jeho redaktory byli na sjezdu zvoleni Wilhelm Liebknecht a Wilhelm Hasenclever. — 80, 248.

¹¹⁵ Kniha moudrosti (z apokryfů, připisovaná Šalamounovi), kap. 11, verš 16. — 80.

¹¹⁶ 27. června 1877 psal Wilhelm Liebknecht Engelsovi z lipského vězení, kde si od 15. června do 15. srpna odpykával trest: „Mám to tady docela dobré, ale sedět znamená sedět a do 16. srpna je ještě hodně dlouho. A kdyby to bylo alespoň všechno. Nejnebezpečnější osidla jsem nedávno v *Berlině* přetrhal, zbývají však přesto ještě různé „nitky“, ze kterých se dá uplést pořádná oprátka. Za jeden článek, který vyšel ve „Vorwärts“ v *mé nepřítomnosti*, mi před nějakou dobou napařili 6 týdnů (pozití je odvolací řízení); za druhý obdobně předevidím: 10 týdnů; za volební leták jsem předvolán před *slezský* soud (v důsledku hloupé denunciacie), obžalován z porušení § 130, § 131 a ještě půl tuctu jiných paragrafů. Nebudou mi moci nic udělat — častou praxí se ze mne postupně stal dostatečně mazaný právník — ale stojí to čas a jsou s tím na každý pád mrzutosti. Pak je tu ještě pultucet soukromých procesů (pro urážky, hlavně za předvolební kampaně).“ — 80, 326.

¹¹⁷ Redakce „Zukunft“ poslala 20. července obdobné dopisy Engelsovi a Marxo-

vi. Odvolávala se v nich na usnesení gothajského sjezdu z května 1877 o vydávání vědecké revue (viz následující poznámku) a navrhovala jim, aby s tímto časopisem spolupracovali. Dopisy byly podepsány pouze „redakce, Zukunft“. Jako adresa časopisu byla udána expedice „Berliner Freie Presse“, jejímž šéfredaktorem byl Johann Most. — 81, 82, 93, 331, 432, 467.

¹¹⁸ Všeobecný socialistický sjezd v Gotě 17. až 29. května 1877 se na zasedání z 29. května na návrh Augusta Geiba usnesl „vydávat ve vhodném formátu dvakrát měsíčně v Berlíně od 1. října tohoto roku vědeckou revui. Do této doby přidávat k ‚Vorwärts‘ každých 14 dní přílohu převážně vědeckého obsahu.“ Od 1. října 1877 vycházela pak v Berlíně „Die Zukunft“ jako oficiální teoretický orgán strany. Tento časopis, který financoval a pod pseudonymem R. F. Seifert řídil sociální filantrop Karl Höchberg, se snažil zatlačit stranu na reformistickou cestu. V dopise Wilhelmu Brackovi z 23. října 1877 charakterizuje Marx stručně a výstižně tento orgán (viz tento svazek, str. 352). — 82, 87, 89, 92, 331.

¹¹⁹ Citát z písně „Kurzweil“ („Kratochvíle“) z romantické sbírky německých lidových písní „Des Knaben Wunderhorn“ [„Chlapečův kouzelný roh“], kterou zpracovali a vydali Achim von Arnim a Clemens Brentano. — 83.

¹²⁰ Eugen Dühring, od roku 1863 soukromý docent na berlínské universitě, napadal od roku 1872 ve svých spisech několik universitních profesorů, mj. Hermanna von Helmholtze, a kritizoval ostře universitní řád. Za tuto kritiku byl pronásledován reakčními profesory. V roce 1877 opakovl svou kritiku universitních poměrů a svá obvinění proti některým profesorům v ještě ostřejší formě. Nato s ním bylo zavedeno disciplinární řízení, na jehož základě byl v červenci 1877 zbaven práva vyučovat na universitě. Dühringovo propuštění vyvolalo bouřlivou protestní kampaň jeho stoupenců a tento svévolný akt byl odsuzován i v dělnickém hnutí a v široké demokratické veřejnosti. — 83, 323, 330.

¹²¹ Engels naráží na Liebknechtův seriál článků „Die Rothen wider die Blauen“ (viz poznámku 102). — 83.

¹²² V roce 1877 došlo ve Spojených státech v důsledku dlouhotrvající krize a masové nezaměstnanosti k ostrému střetnutí dělnictva s podnikateli. Jednou z nejvýznamnějších událostí tohoto boje byla stávka, do níž vstoupili po dalším snížení mezd železniční dělníci. Stávka se rozšířila do 17 států a zachvátila i jiná průmyslová odvětví; měla podporu velké části obyvatelstva. Zásahem vládního vojska a policie byly vyprovokovány ozbrojené srážky a stávka byla krvavě potlačena. Dělnická strana Spojených států vyhlásila

- solidaritu se stávkou a pořádala všude schůze. Byla však příliš slabá, aby se mohla postavit do jejího čela a přímo ji řídit. V oblastech, kde měla Dělnická strana silné organizace, např. v Cincinnati, skončila stávka úspěšně. — 85, 89.
- ¹²⁰ Haagský kongres v září 1872 se usnesl přeložit sídlo generální rady Mezinárodního dělnického sdružení z Londýna do New Yorku (viz Marx-Engels, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 189—190 a 684—685). — 86.
- ¹²⁴ Tento článek, jehož autorem byl Paul Armand Challemel-Lacour, vyšel bez podpisu jako úvodník v „République Française“ z 12. července 1877. — 86.
- ¹²⁵ Francouzský maršál Bazaine, který vydal 27. října 1870 pevnost Mety Němcům, byl obviněn z velezrady a postaven před vojenský soud. Proces se konal ve Versailles od 6. října do 10. prosince 1873. Bazaine byl odsouzen k smrti, ale Mac-Mahon mu cestou milosti změnil trest na 20 let pevnostní vazby na ostrově sv. Markéty; odtud uprchl Bazaine v srpnu 1874 do Španělska — 86.
- ¹²⁶ Od května 1873 do května 1874 byl Jacques Victor Albert Broglie poprvé předsedou vlády. Jeho reakční vláda byla jmenována hned po zvolení Mac-Mahona prezidentem republiky. Jako svůj cíl proklamovala zavedení „mravního řádu“. — 86.
- ¹²⁷ *Křišťálový palác* byl postaven z kovu a skla pro první světovou obchodní a průmyslovou výstavu, jež se konala v roce 1851 v Londýně. — 86.
- ¹²⁸ *Katedroví socialisté* — stoupenci sociálně reformistického směru v politické ekonomii, který vznikl v poslední třetině 19. století na německých vysokých školách. Jeho hlavní představitelé byli Lujo Brentano, Gustav Schmoller a Adolph Wagner. Katedroví socialisté požadovali, aby stát zmírňoval sociální protiklady reformami; jejich program se omezoval na organizování dělnického nemocenského a úrazového pojištění, na zavedení některých opatření na poli továrního zákonodárství atd. — 87, 440, 467.
- ¹²⁹ Carl Knies, „Geld und Credit. Erste Abteilung: Das Geld...“ [„Peníze a úvěr. První oddíl: Peníze...“], Berlín 1873, str. 119. — 87, 89.
- ¹³⁰ Zřejmě během všeobecného socialistického sjezdu v Gotě 19.—23. srpna 1876. — 87.
- ¹³¹ Wilhelm Liebknecht psal 28. července 1877 Engelsovi: „Naše revue („Die Zukunft“ — název se mi nijak zvlášť nezamlouvá) začne vycházet 1. října; redakci vedou Höchberg (který nám dává ročně 10 tisíc marek) a dr. Wiede

- oba zdatní mladí lidé, jmenovitě první z nich, a oba *protivníci* dühringovského švindlu. Kromě toho je organizována tak přísná kontrola, že se nemusíme bát nějakých kukaččích vajec. Budeš požádán o spolupráci (Marx přirozene také)“ (viz poznámku 117) „a bude dobré, když to přijmeš, i když bude stejně jako předtím zapotřebí, aby ses věnoval hlavně ‚Vorwärts‘.“ — 85, 89, 331.
- ¹⁸³ Tuto tezi vyložil Dühring ve své práci „Cursus der National-und Social-ökonomie“ (viz poznámku 36). Engels ji rozebírá v druhém oddíle svého „Anti-Dühringa“, především v kapitole V, Theorie hodnoty (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 190–200). — 89.
- ¹⁸³ Narážka na Bürgersovy „Erinnerungen an Ferdinand Freiligrath“ [„Vzpomínky na Ferdinanda Freiligratha“], jež vyšly koncem listopadu a v prosinci 1876 v berlínském listě „Vossische Zeitung“. Heinrich Bürgers se v nich zmiňuje také o založení „Neue Rheinische Zeitung“ a poznamenává, že první kroky k založení demokratických novin v Kolíně nad Rýnem podnikl společně s Georgem Weerthem (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 47). V oddíle V. svých „Vzpomínek“ nazývá Marxe „duší starého ústředního výboru“ Svazu komunistů. — 91.
- ¹⁸⁴ V rukopise stojí „Le Travail“. „Le Travail“ byl anarchistický týdeník, který vycházel od srpna do září 1873 v Ženevě za redakce Jamese Guillauma. Od května 1877 do dubna-května 1878 vycházel v Ženevě měsíčník „Le Travailleur“. Takřka všichni spolupracovníci tohoto časopisu působili již v „Le Travail“. — 91.
- ¹⁸⁵ Parafráze z Schillerova dramatu „Vilém Tell“, druhé dějství, výstup první („ku drahé vlasti své se přitul blíž“ — překlad Jaroslava Vrchlického). — 92.
- ¹⁸⁶ Franz Mehring, „Zur Geschichte der deutschen Socialdemokratie“ [„K dějinám německé sociální demokracie“], Magdeburg 1877. — 92.
- ¹⁸⁷ „Herr von Treitschke, der Sozialistentödter und die Endziele des Liberalismus“ [„Pan von Treitschke, zhouba socialistů, a konečné cíle liberalismu“], Lipsko 1875. Tato brožura Franze Mehringa vyšla anonymně. — 92.
- ¹⁸⁸ Illarion Ignatěvič Kaufman, „Teorija kolebanija cen“ [„Teorie kolísání cen“], Charkov 1867, str. 123 (druhá kapitola, nikoli první, jak uvádí Marx). — 93.
- ¹⁸⁹ Buttův dopis generální radě Mezinárodního dělnického sdružení byl přečten na schůzi rady 4. ledna 1870. Isaac Butt nabízel generální radě, že bude podporovat vytvoření spolku mezi anglickými a irskými dělníky (viz „Geně-

- ralnyj Sovet Pervogo Internacionala. 1868—1870. Protokoly“, Moskva 1964, str. 138). — 94.
- ¹⁴⁰ Příložená je část práce, kterou Marx napsal pro Engelsova „Anti-Dühringa“, (viz poznámku 21) a která pak byla zařazena do druhého oddílu jako kapitola X pod názvem „Z „Kritických dějin““ (viz poznámku 75). — 95.
- ¹⁴¹ Pravděpodobně jde o spis Roberta Owena „The marriage system of the new moral world“ [„Manželská soustava nového mravního světa“], Leeds 1838. — 00.
- ¹⁴² Zmíněných děl Williama Lucase Sarganta, Roberta Owena, François Marie Charlese Fouriera a Nicolase Gustava Hubbarda použil Engels při práci na kapitole I třetího oddílu svého „Anti-Dühringa“ (viz poznámku 21). — 95.
- ¹⁴³ Od 5. asi do 21. září 1877 byl Engels se svou ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou ve Skotsku. — 101, 333, 344, 348.
- ¹⁴⁴ V červnu a červenci 1849 se Engels účastnil revolučních bojů v Bádensku a ve Falcí. Byl pobočníkem Augusta Williche, který velel v bádensko-falcké povstalecké armádě oddílu dobrovolníků. Engels vypracovával spolu s Willichem plány vojenských operací a řídil provedení zvláště složitých a nebezpečných bojových úkolů. Zúčastnil se osobně čtyř bojových střetnutí, mimo jiné velké bitvy u Rastattu. O své účasti v těchto bojích píše paní Jenny Marxové v dopise z 25. července 1849 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 27, čes. vyd. 1968, str. 565—566). — 101.
- ¹⁴⁵ V červenci 1877 překročil předsunutý oddíl ruské armády pod velením generála Gurka Balkán, dobyl průsmyk Šipka a podnikl výpad směrem na Drinopol. Koncem července a počátkem srpna 1877 byl však Gurko nucen stáhnout se opět na Šipku. Od 21. do 26. srpna se turecká armáda pokoušela dobýt průsmyk zpět, ale bez úspěchu. — 102.
- ¹⁴⁶ „Nemocným mužem“ nazval car Mikuláš I. Turecko v rozhovoru s anglickým velvyslancem v Petrohradě G. H. Seymourem 9. ledna 1853 a také v dalších rozhovorech. Tajnou korespondenci o tomto setkání uveřejnila britská vláda v Modré knize „Correspondence respecting the rights and privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey“ [„Korespondence o právech a výsadách římské a řecké církve v Turecku“], Londýn 1854. Marx analyzoval dokumenty z této sbírky v článcích „Dokumenty o rozdělení Turecka“ a „Tajná diplomatická korespondence“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 10, čes. vyd. 1961, str. 161—187). Marx s Engelsem označovali později ironicky jako „nemocného muže“ samotného cara. — 102, 285.

- ¹⁴⁷ 30. července 1877 podnikli Rusové druhý neúspěšný pokus dobýt Plevno. Podařilo se jim to teprve 10. prosince 1877. — 103, 347, 366.
- ¹⁴⁸ Johann Gottfried Herder, „Der Cid“, zpěv 28. — 103.
- ¹⁴⁹ Když Rusko vypovědělo Turecku 24. dubna 1877 válku, připravovaly se ruské jednotky na překročení Dunaje. 11. května a v noci z 25. na 26. květen byly na Dunaji potopeny tři nejlepší turecké obrněné lodi. 22. června 1877 překročily některé svazky Dunaj v oblasti ústí (v prostoru Bráila-Mácin). Hlavní síly překročily řeku až 27. června 1877, a to u Zimnice. — 103, 324, 327.
- ¹⁵⁰ Tento dopis byl dosud uveřejňován s datem „koncem roku 1876“. Byl však podle všeho napsán koncem roku 1877 nebo počátkem roku 1878. Souvisí totiž s Engelsovým článkem „Přírodověda ve světě duchů“, který vznikl pravděpodobně počátkem roku 1878. K tomuto článku prostudoval Engels i dva spisky, o nichž se zmiňuje v dopise: *John Nevil Maskelyne*, „Modern Spiritualism“ [„Moderní spiritismus“], Londýn 1876, a *Alfred Russell Wallace*, „On Miracles and Modern Spiritualism“ [„O zázracích a moderním spiritismu“], Londýn 1875. Článek byl později zařazen do „Dialektiky přírody“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 350–359). — 104.
- ¹⁵¹ Po smrti Lydie (Lizzy) Burnsové 12. září 1878 odjel Engels 16. září na nějakou dobu do Littlehamptonu. — 105, 108, 110, 113–115, 395.
- ¹⁵² Marx byl od 4. do 14. září 1878 s ženou a dcerou Jenny Longuetovou v Malvern. — 105, 391, 396.
- ¹⁵³ Londýnské noviny, hlavně „The Daily News“ a „The Standard“, uveřejnily 17. září 1878 telegrafické zprávy Reuterovy agentury a některých dopisovatelů o zasedání německého říšského sněmu z 16. září 1878, na němž byla zahájena rozprava k návrhu výjimečného zákona proti sociální demokracii (viz následující poznámku). V rozpravě ze 16. září 1878 promluvili poslanci říšského sněmu Otto hrabě ze Stolberg-Wernigerode, August Reichensperger, Otto Heinrich von Helldorf, August Bebel a Ludwig Bamberger a dále pruský ministr vnitra Botho zu Eulenburg. — 105, 397.
- ¹⁵⁴ Výjimečný zákon čili zákon proti socialistům (zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie) byl schválen 19. října 1878 v říšském sněmu a 21. října téhož roku vstoupil v platnost. Příležitost k prosazení tohoto dávno chystaného zákona poskytly dva atentáty na Viléma I., v květnu a červnu 1878 (viz poznámku 465), přestože s nimi sociální demokracie neměla vůbec nic společného. Když byl první návrh zamítnut, rozpustil Bismarck po druhém

atentátu říšský sněm a v nových volbách získal pak v říšském sněmu povolnou většinu (viz poznámku 464).

Výjimečný zákon zakazoval všechny organizace strany a všechny odborové organizace, pokud sledovaly socialistické cíle. Veškerý významný socialistický tisk byl potlačen, nesměla se konat žádná schůze, která by měla socialistický charakter. Na některá města a kraje byl uvalen takzvaný malý stav obležení, což umožňovalo policii vypovídat svévolně sociálně demokratické dělníky a funkcionáře. Jakékoli demokratické hnutí mělo tak být zbaveno vedení a tudíž i ztratit zcela svůj vliv.

Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom musela ještě čelit pravicovým oportunistům a anarchistické skupině uvnitř strany. Marx a Engels pomáhali straně překonávat oportunistické i „ultralevé“ tendence a účinně spojovat legální a ilegální formy boje. Výjimečný zákon se tak minul účinkem a sociální demokracie se naopak vyvinula v masovou marxistickou stranu. Ve volbách v únoru 1890 získala 19,7 procenta hlasů a stala se vůbec nejsilnější stranou v Německu. 25. ledna 1890 odmítl říšský sněm zákon proti socialistům prodloužit; jeho platnost vypršela pak 30. září téhož roku. Engels věnoval výjimečnému zákonu řadu článků: „Výjimečný zákon proti socialistům v Německu. — Situace v Rusku“, „Bismarck a německá dělnická strana“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 179–180 a 307–309), „Volby v Německu v roce 1890“, „Co teď?“ „Dopis na rozloučenou se členáři listu „Sozialdemokrat““ (viz tamtéž, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 39–42, 43–46, 113–117) aj. — 105, 111, 116, 133, 136, 388, 395, 444, 453, 468, 473, 490, 533, 537, 548, 549.

¹⁶⁵ „*La légalité nous tue*“ („Legalita nás zabíjí“) — tento výrok Odilona Barrota, konzervativního francouzského politika druhé republiky, je výrazem snahy francouzské reakce na přelomu roku 1848–1849 vyprovokovat lidové povstání a po jeho porážce obnovit monarchii (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 74–75). — 106.

¹⁶⁶ *Střed (centrum)* — politická strana katolíků. Vytvořili ji v létě 1870 katoličtí poslanci pruské poslanecké sněmovny a po říšských volbách 1871 se ustavila také v říšském sněmu (křesla poslanců strany středu byla uprostřed zasedacích síní). Strana středu se opírala o katolickou maloburžoazii a o většinu katolických rolníků a dělníků v jižním a západním Německu a v horním Slezsku. Hájila především zájmy katolických statkářů a průmyslníků. Střed byl zpočátku v opozici proti Bismarckově vládě a zastával partikularistické, protipruské snahy. Přitom však hlasoval pro Bismarckova opatření proti dělnickému hnutí. Charakteristiku strany středu podal Engels ve své práci „Úloha násilí v dějinách“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 491–492) a v článku „Co teď?“ (viz tamtéž, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 43–46). — 106, 111, 397.

- ¹⁵⁷ „Vždyť jsme přece psi“ — těmito slovy charakterizoval Ludwig Bamberger — podle Augusta Bebela — způsob, jakým Bismarck zacházel s národními liberály. — 106, 385, 397.
- ¹⁵⁸ August Bebel vyvrátil ve své řeči v říšském sněmu 16. září 1878 nepodložená obvinění Bismarckovy vlády, jež měla přispět k přijetí výjimečného zákona (viz poznámku 154). Vypověděl touto řečí boj chystanému policejnímu teroru. Řekl: „Dělníci budou, o tom nepochybuje, hájit s krajní houževnatostí své přesvědčení, budou se scházet v dílnách, v továrnách, v rodině i v pivnici, na železnici, v neděli na vycházkách a na mnoha jiných místech, kde je nikdo nebude moci přesně kontrolovat... A vy vůbec nebudete schopni znemožnit tuto činnost...“ V závěru znovu zdůraznil: „Ať už, pánové, rozhodnete jakkoli, my budeme žít dál, a to tak dlouho, dokud nebude odstraněn stav, který zplodil nynější smutné poměry v Německu. Nemyslete si, že můžete socialismus potlačit násilnými prostředky...“. — 106, 108, 111, 397.
- ¹⁵⁹ V srpnu 1878 byl oděským válečným soudem odsouzen jistý Kowalsky k smrti zastřelením. — 106.
- ¹⁶⁰ „The Standard“ uveřejnil 18. září 1878 v každodenním mezinárodním přehledu články o první debatě k návrhu výjimečného zákona proti socialistům (viz poznámku 154), jež se konala v německém říšském sněmu 16. září 1878. Dále se Engels odvolává na telegrafické zprávy o zasedání sněmu 17. září, uveřejněné v témž čísle pod názvem „The German Parliament. The Anti-Socialists Bill. Speech of Prince Bismarck“ [„Německý parlament. Zákon proti socialistům. Projev knížete Bismarcka“]. — 108.
- ¹⁶¹ Ve „Vorwärts“ z 27. září 1878 jsou pod titulkem „Aus England. London, 20. September“ [„Z Anglie. Londýn 20. září“] otištěny výňatky z různých anglických novin, jež se týkají zákona proti socialistům. „The Standard“ není uveden. — 108.
- ¹⁶² Jde pravděpodobně o „Kölnische Zeitung“ ze 7. září 1878. — 108.
- ¹⁶³ Ve Färberstrasse 12^{II} sídlila redakce „Vorwärts“. — 109.
- ¹⁶⁴ Podle usnesení druhého francouzského dělnického sjezdu, který zasedal od 28. ledna do 8. února 1878 v Lyonu, se měl konat v září 1878 u příležitosti světové výstavy v Paříži mezinárodní socialistický dělnický kongres. Francouzská vláda jej však zakázala. Uzavřenou schůzi, svolanou namísto toho na 5. září 1878 pro ty delegáty, kteří přijeli od Paříže, policie násilím rozehnala. Zatkla 38 účastníků, kteří byli — v čele s Jules Guesdem — postaveni

22. října 1878 před soud. Carl Hirsch, jenž se shromáždění zúčastnil jako pozorovatel, byl 6. září zatčen a po propuštění 9. října 1878 vypovězen z Francie. — 110, 114, 404.

- ¹⁶⁵ *Reptilie* (plazi) — novináři a noviny v žoldu Bismarckovy vlády. Tohoto výrazu použil poprvé Bismarck ve své řeči v pruské poslanecké sněmovně 30. ledna 1869, ovšem v jiném smyslu: nazval tak odpůrce vlády. Výraz se pak vžil, ale jako označení pro prodejné probismarckovské novináře a tiskové orgány podplácené vládou ze zvláštního, tzv. reptilního fondu. — 111, 386, 399, 476, 559.
- ¹⁶⁶ Adolph Samter, „Die Reform des Geldwesens“ [„Reforma peněžnictví“], Berlín 1869, str. 62. Příslušné místo u Marxe viz „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 107; srovnej též odpovídající pasáž v Marxově díle „Ke kritice politické ekonomie“ (Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 160). — 111.
- ¹⁶⁷ Citát z knihy Williama Pettyho „A Treatise of Taxes and Contributions“ [„Pojednání o daních a poplatcích“], Londýn 1667, str. 47, uvádí Marx v prvním dílu „Kapitálu“ (viz čes. vyd. 1953, str. 60). Samter jej reprodukuje podle „Kapitálu“ na str. 7 své knihy, avšak zkromoleně. — 112.
- ¹⁶⁸ Článek Williama Ralstona „Russian Revolutionary Literature“ [„Ruská revoluční literatura“] byl uveřejněn v londýnském časopise „The Nineteenth Century“, sv. I, čís. 3, květen 1877. Jenny Marxová jej kritizovala v článku „Vom Londoner Theater“ [„O londýnském divadle“], který vyšel 25. května 1877 ve „Frankfurter Zeitung“. Označuje v něm Ralstona za „šarlatána a podfukáře“. — 112.
- ¹⁶⁹ Když skončila rusko-turecká válka (viz poznámku 86), uzavřely Rusko a Turecko 3. března 1878 předběžný *sanstefanský mír*, jímž byl značně posílen ruský vliv na Balkáně. Smlouva vyvolala ostrý protest Anglie a Rakousko-Uherska za skryté podpory Německa. Diplomatický nátlak a vojenské hrozby přinutily Rusko, aby předložilo smlouvu k revizi mezinárodnímu kongresu. Kongres zasedal od 13. června do 13. července 1878 v Berlíně. Zúčastnili se ho zástupci Ruska, Německa, Rakousko-Uherska, Francie, Anglie, Itálie a Turecka. Výsledkem jednání kongresu bylo uzavření *berlínského míru*, jímž se podmínky sanstefanské smlouvy podstatně změnily v neprospěch Ruska a slovanského obyvatelstva na Balkáně. Berlínský mír potvrzoval sanstefanskou smlouvu v tom, že Rusku má být vrácena část Besarábie, která mu byla odňata v roce 1856; rovněž bylo schváleno, aby Rusko dostalo Kars, Ardahan a Batumi.

Dále byla berlínským mírem potvrzena nezávislost Srbska, Černé Hory a Rumunska. Podle sanstefanské smlouvy mělo Bulharsko, osvobozené válkou

z turecké nadvlády, dostat autonomii. Makedonie měla připadnout Bulharsku. Berlínský kongres revidoval tato ustanovení takto: Bulharsko bylo rozděleno na knížectví Bulharské a na autonomní provincii Východní Rumelie, poplatnou Turecku. Makedonie připadla zpět Turecku.

Bosna a Hercegovina byly se schválením berlínského kongresu obsazeny Rakousko-Uherskem. Anglii, která se těsně před zahájením kongresu zmocnila Kypru, byla přičtena jeho správa.

Usnesení berlínského kongresu posilovala především pozice Anglie a Rakousko-Uherska; ve svých důsledcích vedla k novým mezinárodním třenicím na Balkáně a vyvolávala nebezpečí nové války. — 114, 366, 445.

- ¹⁷⁰ Jde o Liebknechtův kondolenční dopis z 22. září 1878 k úmrtí Engelsovy ženy, která zemřela 12. září 1878. — 115.

- ¹⁷¹ 16. a 17. září 1878 se konala v říšském sněmu první rozprava k vládnímu návrhu zákona proti socialistům (viz poznámku 154). Stenografický záznam o této rozpravě je uveřejněn ve „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags“. 4. Legislaturperiode. I. Session 1878 [„Stenografické zprávy o jednáních Německého říšského sněmu“. 4. zákonodárné období. I. zasedání 1878], první svazek, Berlín 1878, str. 29 až 91. — 115.

- ¹⁷² Protože po rusko-turecké válce 1877–1878 vzniklo nebezpečí války mezi Anglií a Ruskem, rozhodla se ruská vláda uzavřít spolek s Afghánistánem. V červenci 1878 jednal ruský vyslanec Stoletov v Kábulu o uzavření rusko-afghánské spojenecké smlouvy. Když však bylo anglo-ruské napětí urovnáno diplomatickou cestou, Rusko od svého plánu na spojenectví s Afghánistánem upustilo.

V srpnu 1878 vyslala anglická vláda do Kábulu sira Neville Chamberlaina jako vyslance. Tomu však na indicko-afghánských hranicích afghánská vláda zakázala pokračovat v cestě. Tento akt vyhrotil anglo-afghánské vztahy. V listopadu 1878 zahájila Anglie 2. anglo-afghánskou válku, jež trvala takřka tři roky. — 115.

- ¹⁷³ *Leighton Grove* — v této londýnské ulici bydleli Longuetovi. — 116.

- ¹⁷⁴ Anglický duchovní Moritz Kaufmann požádal Marxe, aby přehlédl stať, kterou napsal pro chystanou knihu o dějinách socialismu. Marx této prosbě vyhověl (viz tento svazek, str. 398–400). V prosinci 1878 vyšel Kaufmannův článek s menšími změnami v časopise „Leisure Hour“. Kniha, v níž Marx přehlédl dvě poslední kapitoly, vyšla v roce 1879 v Londýně pod názvem „Utopias; or Schemes of Social Improvement. From Sir Thomas More to Karl Marx“ [„Utopie; aneb projekty zdokonalení společnosti. Od sira Thomase Mora po Karla Marxe“]. — 116, 398, 399.

- ¹⁷⁵ Engels odjel mezi 5. a 7. srpnem 1879, provázen Carlem Schorlemmerem, do Eastbourne na zotavenou. 28. srpna 1879 se vrátil do Londýna. — *117, 121, 124, 127, 128, 443.*
- ¹⁷⁶ Carl Hirsch napsal Marxovi 7. srpna 1879 a vrátil mu opis Engelsova dopisu Augustu Bebelovi ze 4. srpna 1879 (viz tento svazek, str. 439–440). Dále citoval z dopisu Wilhelma Liebknechta (dostal ho 7. srpna), který mu Liebknecht napsal v souvislosti s chystaným vydáním ilegálního stranického orgánu (viz poznámku 179). Engels a Marx se zmiňují o obsahu tohoto dopisu ve svém okružním dopise (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 184–185). — *117, 120.*
- ¹⁷⁷ Marx a jeho dcera Eleanor byli přibližně od 8. do 20. srpna 1879 v St. Hélier na ostrově Jersey na zotavené (viz také poznámku 186). — *117, 120, 441, 464, 465.*
- ¹⁷⁸ Tento Engelsův dopis Wilhelmu Liebknechtovi, napsaný zřejmě 20. srpna 1879, se nám nepodařilo objevit. Byla to odpověď na Liebknechtův dopis ze 14. srpna 1879, který se rovněž nepodařilo objevit. Engels měl domluvit Carlu Hirschovi, aby převzal redakci chystaného ilegálního stranického orgánu. Engels a Marx se zmiňují o tomto Liebknechtově dopise ve svém okružním dopise (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 184 až 185). — *120, 126.*
- ¹⁷⁹ Když v důsledku zákona proti socialistům (viz poznámku 154) přestal 27. října 1878 vycházet ústřední orgán Socialistické dělnické strany Německa „Vorwärts“, připravovala strana v roce 1879 vydávání ilegálního stranického listu. V létě 1879 se Karl Höchberg, Eduard Bernstein, Carl August Schramm a jiní pravíkoví oportunisté pokusili zmocnit se vedení tohoto listu. Proto došlo v červenci až září 1879 k rozsáhlé korespondenci mezi Lipskem (August Bebel, Wilhelm Liebknecht a Louis Viereck), Paříží (Carl Hirsch), Curychem (Bernstein, Höchberg, Schramm) a Londýnem (Marx a Engels). Marx s Engelsem pomáhali revolučním předákům německé sociální demokracie Bebelovi, Liebknechtovi a Wilhelmu Brackovi založit revoluční stranický orgán, bez něhož se německá sociální demokracie nemohla za podmínek zákona proti socialistům obejít. Nejdůležitější v této korespondenci je okružní dopis ze 17.–18. září 1879 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 183–197). 28. září 1879 vyšlo v Curychu první číslo ilegálního stranického listu „Der Sozialdemokrat“, z něhož se pak stal, především díky Marxově a Engelsově pomoci (viz také poznámku 203), orgán revoluční sociální demokracie. V roce 1881 zahájili Marx s Engelsem těsnou, trvalou spolupráci s tímto listem, jež se neomezovala na pouhé uveřejňování článků, ale dotýkala se všech úseků řízení revolučních novin. Ve svém „Dopise na rozloučenou

se čtenáři listu „Sozialdemokrat“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 113–117) vylíčil Engels svou spolupráci s listem a zhodnotil jeho význam jako „praporu německé strany“. — 120, 122, 126, 132, 135, 439, 443, 444, 446, 448, 467, 497, 533.

¹⁸⁰ Engels cituje z Liebknechtova dopisu Carlu Hirschovi z 28. července 1879 (viz též tento svazek, str. 448–449); Hirsch jej poslal Marxovi a Engelsovi pro informaci. — 120, 439.

¹⁸¹ Jde o dopis Wilhelma Liebknechta Engelsovi ze 14. srpna 1879 (viz poznámku 178). — 120.

¹⁸² Jde o dopis Eduarda Bernsteina z 24. července 1879 Carlu Hirschovi; Marx s Engelsem se o něm zmiňují a citují jej ve svém okružním dopise (viz tento svazek, str. 449 a 452). — 120, 439.

¹⁸³ Sociálně demokratický poslanec Max Kayser se vyslovil 17. května 1879 se svolením své frakce pro vládní předlohu zákona o ochranných celních tarifech, podle níž měla být zavedena vysoká ochranná cla na železo, dříví, obilí a dobytek. Tento návrh, který byl pak uzákoněn, vyjadřoval zájmy nejreakčnější části velkoburžoazie a junkerů. Marx a Engels odsoudili rozhodně jak Kayserovo vystoupení, tak i shovívavý postoj některých předáků německé sociální demokracie ke Kayserovi (viz tento svazek, str. 452–455). — 120, 453, 473, 481.

¹⁸⁴ 18. srpna 1879 se narodil v Ramsgate Marxův vnuk Edgar Longuet. — 121, 123, 124, 126, 128, 130, 138, 442.

¹⁸⁵ V srpnu 1879 vyšel v Curychu první svazek „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ [„Ročenka pro sociální vědu a politiku“], kterou pod pseudonymem dr. Ludwig Richter vydal Karl Höchberg. Höchberg, Eduard Bernstein a Carl August Schramm zde uveřejnili — především v článku „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland“ [„Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“] — svůj pravicově oportunistický program. Zevrubnou kritiku tohoto programu, který fakticky požadoval přeměnu sociální demokracie v maloburžoazně demokratickou reformistickou stranu, podali Marx a Engels v „Okružním dopise Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi aj.“, a to v oddíle III. „Manifest curyšské trojky“ (viz tento svazek, str. 455–462). — 121, 135, 444, 446, 448, 468, 475, 478, 486, 489.

¹⁸⁶ Marx přerušil 20. srpna 1879 svůj pobyt na ostrově Jersey (viz poznámku 177) a odjel přes Londýn 21. srpna ke své dceři Jenny Longuetové do

- Ramsgate (viz tento svazek, str. 124). 17. září 1879 se vrátil do Londýna. — 122, 124, 126, 128—132, 135, 137, 138, 140, 442, 446, 448, 464, 465, 470.
- ¹⁸⁷ 23. srpna 1879 psal Carl Hirsch Engelsovi do Eastbourne: „Divíte se asi, že jsem u Lessnera. Dnes týden jsem byl v Paříži na ulici, kudy jsem šel s Höchbergem, zatčen dvěma policisty, odveden k policejnímu komisaři a odtud do policejního vězení, kde mne nechali dva dny trčet, a pak, po marném pokusu odsoudit mne na měsíc do vězení pro „neoprávněný návrat“, mě přinutili opustit okamžitě Francii.“ Vypovězením Hirsche z Francie v říjnu 1878 (viz poznámku 164) a jeho novým vykázáním v roce 1879 prokázala francouzská vláda úsluhu Bismarckovu režimu. Umožnila mu tak pronásledovat podle zákona proti socialistům (viz poznámku 154) i sociální demokraty žijící v zahraničí. — 122, 448, 467.
- ¹⁸⁸ Tento dopis, v němž byly citovány výňatky z Liebknechtova dopisu Engelsovi ze 14. srpna 1879 (viz poznámku 178), nebyl, pokud víme, nalezen. — 122.
- ¹⁸⁹ Na tento dopis Karla Höchberga z 24. srpna 1879 odpověděl Engels 26. srpna (viz tento svazek, str. 443). — 122.
- ¹⁹⁰ Na dopis Augusta Bebela z 20. srpna 1879 odpověděli Marx s Engelsem ve svém „Okružním dopise Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi aj.“ (viz tento svazek, str. 448—462). — 122, 126, 132.
- ¹⁹¹ Carl Hirsch oznámil 20. srpna 1879 návštěvkou svůj příjezd do Londýna (viz poznámku 187). — 125.
- ¹⁹² 20. srpna 1879 pronesl James Allman na 49. výročním zasedání British Association for Advancement of Science (Britské společnosti pro povznesení věd) jako její president zahajovací projev. Byl uveřejněn 21. srpna v časopise „Nature“. — 125.
- ¹⁹³ Johann Wolfgang Goethe, „Faust“, druhý díl tragédie, páté dějství, závěrečná scéna „Horská rokle“. — 127.
- ¹⁹⁴ V týdeníku „Freiheit“, který vydával Johann Most v Londýně, vyšly 30. srpna 1879 v rubrice „Socialpolitische Rundschau“ [„Sociálně politický obzor“] a 6. září 1879 pod titulkem „Auch eine Denkschrift“ [„Také jeden pamětní spis“] dva články namířené proti prvnímu svazku časopisu „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ (viz poznámku 185) a napsané z ultralevých anarchistických pozic. První článek podával všeobecný přehled o obsahu prvního čísla „Jahrbuch“, druhý rozebíral článek „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland“. — 133, 445.

- ¹⁸⁵ Carl Hirsch otiskl v „Laterne“ z 25. května a 8. června 1879 články „Die Zolldebatte“ [„Rozprava o clech“] a „Zur Kayser'schen Rede und Abstimmung“ [„Ke Kayserovu projevu a hlasování“]. Kritizoval v něm vystoupení Maxe Kaysera v rozpravě o ochranných clech v říšském sněmu (viz poznámku 183). — 135, 451, 469, 473.
- ¹⁸⁶ Ironická narážka na Napoleona III., který podle listu „Moniteur universel“ (z 28. srpna 1867) 26. srpna řekl: „Za těch čtrnáct let se naplnily mnohé z mých nadějí a byl učiněn velký pokrok, avšak náš obzor zachmuřovala také temná mračna.“ — 136.
- ¹⁸⁷ *Pařížská smlouva z roku 1856* — mírová smlouva podepsaná 30. března 1856, kterou skončila krymská válka z let 1853—1856. Ruské diplomacii se podařilo využít anglo-francouzských rozporů a dosáhnout tak příznivých mírových podmínek. — 136.
- ¹⁸⁸ Dvanáctý výroční sjezd britských tradeunionů se konal od 15. do 20. září 1879 v Edinburghu. — 138.
- ¹⁸⁹ V rukopise je 14. září. 14. září 1879 byla však neděle. Dopis byl zřejmě napsán v pátek 12. září jako odpověď na Engelsův dopis z 11. září 1879. — 140.
- ²⁰⁰ Engels napsal tyto řádky na rub dopisu, který mu poslal Maltman Barry 8. října 1879. Barry mu psal: „Milý Engeli! Marx mi v neděli řekl, že možná budete ochoten podívat se na Blindův článek ve „Fraser“ a poskytnout mi k němu laskavě pár poznámek. Chcete-li to udělat, dejte mi, prosím, vědět, zda a kdy si k Vám pro to mohu zajít nebo zda mi to pošlete poštou. Nemusím Vám ani říkat, jak velice bych Vám byl povděčen. Váš oddaný M. M. Barry. — P.S. Pro případ, že by Vám to Marx zapomněl říci, rád bych upozornil, že mám *neomezenou plnou moc* bít naprosto bez okolků.“ — 141.
- ²⁰¹ Míní se Engelsovy poznámky k článku Karla Blinda „Prince Napoleon and European Democracy“ [„Princ Napoleon a evropská demokracie“], který vyšel ve „Fraser's Magazine“ z října 1879; poznámky se nám nepodařilo objevit. — 141.
- ²⁰² V polovině srpna 1880 odjel Engels za Marxem do Ramsgate (viz poznámku 205). 27. srpna se vrátil do Londýna. Po krátkém pobytu v Londýně odjel do Bridlington Quay, kde zůstal do 18. září 1880. — 142, 509, 515, 518, 520, 523, 529, 534.
- ²⁰³ Wilhelm Liebknecht navštívil v poslední třetině září 1880 Marxe a Engelse v Londýně. August Bebel nemohl přijet, ač to měl v úmyslu. Psal 22. září 1880

Engelsovi: „Strašně rád bych se tam byl konečně jednou podíval, abych se s Vámi osobně seznámil, ale opět se mi to nehodí...“ Ještě týž rok — zhruba od 9. do 16. prosince — navštívil však Marxe a Engelse v Londýně spolu s Eduardem Bernsteinem. Při obou těchto setkáních vložili Marx a Engels svým návštěvníkům, jaké politické a teoretické stanovisko musí podle jejich názoru stranický orgán zaujmout, aby správně orientoval členy strany za podmínek zákona proti socialistům (viz poznámku 154). — 142, 203, 539, 549.

²⁰⁴ Engelsův lístek se, pokud je nám známo, nezachoval. — 142.

²⁰⁵ Od počátku srpna do 13. září 1880 byl Marx se svou rodinou v Ramsgate na zotavené. — 142, 512, 515, 517, 524, 525, 537, 544.

²⁰⁶ V 13 číslech „Volksstaatu“ (28. října—18. prosince 1874) byla v plném znění otištěna „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443—508) (první vydání vyšlo v roce 1853 v Basileji). 29. října 1874 psal Wilhelm Liebknecht Marxovi: „Jak vidíš, uveřejňujeme teď Odhalení o procesu proti komunistům. Buď tak laskav a rozhodni, co máme otisknout na začátek (k opravě a doplnění). Protože chystáme separátní otisk, prosím Tě, abys l. můžeš-li, napsal předmluvu a 2. upozornil mě neprodleně na eventuální tiskové chyby v textu otiskovaném ve „Volksstaatu“.“ 8. ledna 1875 napsal Marx „Doslov“ (tamtéž, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 585—588) a poslal jej 9. ledna Liebknechtovi. „Doslov“ vyšel 27. ledna 1875 ve „Volksstaatu“ a byl pak převzat do nového vydání „Odhalení“, jež vyšlo v roce 1875 v Lipsku. — 145, 146, 168.

²⁰⁷ V redakčním dodatku „Vysvětlení cizích slov“ ke kapitole IV Marxových „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ ve „Volksstaatu“ z 2. prosince 1874 bylo uvedeno: „Fleurs de Lys, lilie — symbol legitimní monarchie.“ Tato chyba byla po Marxově upozornění opravena ve „Volksstaatu“ z 20. ledna 1875. — 145.

²⁰⁸ „Volksstaat“ uveřejnil 2. a 4. prosince 1874 článek nazvaný „Der Bankgesetz-Entwurf“ [„Návrh bankovního zákona“] a 16. prosince článek „Die Reichsbank oder die Association des Reiches mit dem Kapital“ [„Říšská banka aneb asociace státu s kapitálem“]. Oba články byly podepsány šifrou K-z. — 145.

²⁰⁹ „Volksstaat“ z 23. prosince 1874 referoval v rubrice „Politische Übersicht“ pod titulkem „Kulturkampf und Parlamentarismus“ [„Kulturní boj a parlamentarismus“] o spise Julia Hermannna von Kirchmanna „Ueber Parlamentarische Debatten“ [„O parlamentních rozpravách“]; v referátu byly citovány obšírné výňatky z Kirchmannovy brožury. — 145.

²¹⁰ První díl „Kapitálu“ přeložil do francouzštiny Joseph Roy. V předmluvě a v doslovu k francouzskému vydání (viz „Kapitál“, díl první, čes. vyd. 1954, str. 32 a 35) a také v řadě dopisů zařazených v tomto svazku hodnotí Marx význam tohoto překladu a svůj vlastní podíl na přípravě francouzského vydání. Podle smlouvy s nakladatelem Mauricem Lachâtreem měl „Kapitál“ vyjít ve 44 sešitech po jednom tiskovém archu. Nakonec však bylo vždy pět sešitů spojeno v jeden, takže francouzské vydání vyšlo od září 1872 do listopadu 1875 celkem v devíti sešitech.

Francouzský překlad „Kapitálu“ byl vydáván v ovzduší politické reakce, jež nastala po porážce Pařížské komuny. V polovině roku 1875 převedla francouzská Broglieova vláda správu Lachâtrova pařížského nakladatelství na reakcionáře Adolpha Quêsta, jenž tiska a odbyt „Kapitálu“ všemožně zdržoval. — 147, 149, 151, 168, 172, 186, 211, 212, 217, 261, 340, 349, 354, 410, 536.

²¹¹ V dopise z 29. prosince 1874 sděloval Max Oppenheim Marxovi, že mu z Berlína pravidelně posílají list „International Gazette“, vycházející v angličtině. Předpokládal, že autorem článků z Londýna je Marx. — 147.

²¹² V Rusku vydal „Kapitál“ Nikolaj Petrovič Poljakov. Jeho jménem vedl korespondenci s Marxem (začala v září 1868) Nikolaj Francevič Danielson. — 149.

²¹³ Marx měl v úmyslu vydat svou hlavní ekonomickou práci ve třech dílech. V roce 1867 vyšel první díl „Kapitálu“. „Druhý díl tohoto spisu,“ říká Marx v předmluvě, „pojedná o procesu oběhu kapitálu (kniha II) a o celkovém kapitalistickém procesu (kniha III), závěrečný třetí díl (kniha IV) o dějinách ekonomických teorií“ (viz „Kapitál“, díl první, čes. vyd. 1954, str. 20). Marx však nestačil tento záměr uskutečnit. Po jeho smrti se jeho rukopisů ujal Engels; v roce 1885 vydal knihu II jako druhý díl a v roce 1894 knihu III jako třetí díl „Kapitálu“. Ke zpracování a uveřejnění čtvrtého dílu „Kapitálu“ („Teorie o nadhodnotě“) se však již nedostal. — 149, 256, 411, 423, 470, 489, 508.

²¹⁴ Rukopis tohoto dopisu nebyl, pokud víme, nalezen. Výňatek, který zde uveřejňujeme, cituje mnichovský antikvář Emil Hirsch v dopise dr. Pappenheimovi z 9. září 1899. Podle toho, co sděluje Hirsch Pappenheimovi, měl Marxův dopis dvě stránky, byl napsán v Londýně 3. února 1875 a týkal se vytištění „Kapitálu“, které měl obstarat pařížský tiskař Louis Lahure.

Citovaná pasáž byla podle Hirsche na konci Marxova dopisu. — 150.

²¹⁵ 21. ledna 1875 začalo francouzské Národní shromáždění projednávat návrh „Ústavního zákona o organizaci francouzské státní moci“. Tento zákon

vešel do ústavy z roku 1875, jež byla přijata 25. února 1875 a vstoupila v platnost 1. ledna 1876. Rozprava 29.—30. ledna 1875 byla věnována především otázce státní formy. Závěrečným hlasováním 30. ledna 1875 bylo v textu ústavy nepřímo (formulací „president republiky...“) uznáno, že státní formou Francie je republika, jež byla vyhlášena už 4. září 1870. — 150.

- ²¹⁶ *Statkářským režimem* míní Marx reakční režim ve Francii v době takzvaného „statkářského shromáždění“. Toto Národní shromáždění se sešlo v únoru 1871 v Bordeaux a jeho poslanci byli převážnou většinou monarchisté: statkáři, úředníci, rentiéři a obchodníci zvolení ve venkovských volebních obvodech. — 150.
- ²¹⁷ Just Vernouillet byl stejného názoru jako Marx a odpověděl mu 5. února 1875: „I já doufám, že se republika ve Francii udrží. Ale jaká republika! Podstatné koneckonců bylo ustavit ji, a to se prakticky už stalo, budeme ji mít podle jména, až ji budeme mít i fakticky; to je teď už jenom otázka času.“ — 150.
- ²¹⁸ Druhé německé vydání prvního dílu „Kapitálu“ vycházelo u Otto Meissnera v Hamburku od června 1872 do května 1873 nejprve v sešitech, kterých bylo celkem devět. V létě 1873 pak vyšlo jako kniha s rokem vydání 1872. Druhé vydání bylo ve srovnání s prvním lépe rozčleněno, jednotlivé kapitoly byly pečlivě zredigovány, v textu a poznámkách provedl Marx řadu doplňků. O rozsahu změn informoval Marx v „Doslovu k druhému vydání“ (viz „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 21–31). — 151, 183, 340, 349, 410, 414.
- ²¹⁹ Ve francouzském vydání „Kapitálu“ kritizoval Marx poprvé teorii Johna Stuarta Milla vyloženou ve spise „Principles of Political Economy“ [„Základy politické ekonomie“] (viz též tento svazek, str. 414–415). Tento pasus převzal Engels do třetího (1883) a do čtvrtého (1890) německého vydání (viz „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 545–547). — 151.
- ²²⁰ „Čto dělajetsja na rodině?“ [„Co se děje ve vlasti?“] — rubrika v časopise „Vperjod!“, který vydával v Londýně Petr Lavrovič Lavrov; byly v ní otiskovány zprávy z Ruska. — 151.
- ²²¹ V časopise „Vperjod!“, 3. svazek, Londýn 1874, vyšel v rubrice „Čto dělajetsja na rodině“ anonymní příspěvek z Irkutska datovaný „únor 1874“. Autorem článku byl German Alexandrovič Lopatin. Píše v něm o sektě „Ně-Naši“, na kterou narazil na Sibiři. Její stoupenci se stavěli naprosto odmítavě k tehdejšímu společenskému řádu v Rusku, odmítali boha, státní moc, vlastnictví, rodinu a vůbec všechny existující zákony a mravy. — 151.

²²² „Doklad vysočejše učrežděnnoj kommissii dlja issledovanija nyněšněgo položenija selskogo chozjajstva i selskoj proizvoditelnosti v Rossii“ [„Zpráva carské komise pro prozkoumání současného stavu zemědělství a zemědělské produktivity v Rusku“], přílohy I—V, Petrohrad 1873.

„Trudy kommissii vysočejše učrežděnnoj dlja peresmotra sistěmy podatěj i sborov“ [„Práce komise ustavené carem pro přezkoumání systému daní a dávek“], sv. XXII, část I—III, Petrohrad 1872—1873. — 151.

²²³ K oddílu o pozemkové rentě podnikl Marx v sedmdesátých letech rozsáhlé speciální studium, přičemž zvláštní pozornost věnoval agrárním poměrům v Rusku.

V předmluvě ke třetímu dílu „Kapitálu“ (viz poznámku 213) říká o tom Engels: „Při rozmanitosti forem jak pozemkového vlastnictví, tak i vykořisťování zemědělských výrobců v Rusku mělo mít v oddílu o pozemkové rentě Rusko tutěž úlohu jako v knize I Anglie při zkoumání průmyslové námezdní práce. Nebylo mu bohužel dopřáno tento plán uskutečnit.“ (viz „Kapitál“, díl III—I, čes. vyd. 1955, str. 14). — 151.

²²⁴ Tuto poznámku napsal Engels na dopis, který mu poslal 7. února 1875 Hermann Ramm. Engelsova odpověď Rammovi nebyla, pokud víme, nalezena. Ramm sděloval vydavatelství „Volksstaat“, že hodlá zakoupit v Lipsku pozemek pro družstevní tiskárnu. Prosil Engelse, aby vypomohl nějakou částkou na tzv. „závdavek“ na pozemek. — 153.

²²⁵ Na sjezdu 22.—27. května 1875 v Gotě se Sociálně demokratická dělnická strana a Všeobecný německý dělnický spolek sloučily v Socialistickou dělnickou stranu Německa. Tím se dostala do čela německé dělnické třídy jednotná strana schopná vytyčit směr a cíl boji proti junkersko-buržoaznímu vykořisťovatelskému režimu a proti pruskému militarismu. Na slučovacím sjezdu byly přijaty nové stanovy, jež vycházely ze zkušeností eisenaušské strany a v nichž byly přijaty a rozvinuty marxistické organizační principy. Program přijatý sjezdem (viz poznámku 272) neodpovídal však významu sloučení a byl hluboko pod teoretickou úrovní programu schváleného v roce 1869 v Eisenachu (viz poznámku 229). Marx kritizoval návrh programu v „Poznámkách k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 246) a Engels především v dopise Augustu Bebelovi z 18.—28. března 1875 (viz tento svazek, str. 154—160). — 153, 167, 189, 192, 331, 363, 456, 577.

²²⁶ Engelsův dopis Augustu Bebelovi z 18.—28. března 1875 obsahově souvisí s Marxovými „Poznámkami k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 246). Rukopis tohoto dopisu nebyl, pokud víme, nalezen. Dopis byl uveřejněn roku 1911 v Bebelově knize „Aus meinem Leben“ [„Z mého života“]. — 151.

- ²²⁷ August Bebel psal Engelsovi: „Co říkáte Vy a Marx tomu sloučení? Já to nemohu dost dobře posoudit; nemám totiž vůbec žádné informace, vím jen to, co psaly noviny. Nemohu se dočkat, až se 1. dubna dostanu na svobodu, abych se dozvěděl, jak to vlastně vypadá.“ — 154.
- ²²⁸ 7. března 1875 vyšlo v listech „Volksstaat“ (orgán Sociálně demokratické dělnické strany) a „Neuer Social-Demokrat“ (orgán lassallovců) svolání „An die Sozialdemokraten Deutschlands!“ [„Sociálním demokratům Německa!“]. Tímto svoláním, které přijali zmocněnci obou stran na přípravné konferenci 14. a 15. února 1875 v Gotě, byl svolán „sjezd sociálních demokratů Německa“ (viz poznámka 225). Zároveň byly uveřejněny návrhy programu a stanov strany projednané rovněž na této konferenci. — 154.
- ²²⁹ Eisenašský program byl přijat na všeobecném německém sociálně demokratickém sjezdu, který se konal 7.—9. srpna 1869 v Eisenachu. Na tomto sjezdu, jehož se zúčastnili také představitelé různých německých dělnických spolků v Rakousku a Švýcarsku, byla založena Sociálně demokratická dělnická strana. Návrh programu vypracoval August Bebel ve spolupráci s Wilhelmem Liebknechtem, Wilhelmem Brackem, Augustem Geibem a jinými předáky německého dělnického hnutí. Bebel se při tom opíral o Marxovy programové zásady z preambule ke stanovám Mezinárodního dělnického sdružení. Bebelův návrh byl na eisenašském sjezdu s několika málo změnami schválen. Sociálně demokratická dělnická strana tak dostala program, který odpovídal potřebám třídního boje v Německu a dával německému dělnickému hnutí revoluční orientaci. — 154, 167, 192.
- ²³⁰ *Německá lidová strana* vznikla roku 1865 jako představitelka demokraticky orientované maloburžoazie a zčásti i buržoazie převážně jihoněmeckých států. Na rozdíl od národních liberálů vystupovala proti hegemonii Pruska v Německu a usilovala o vytvoření federativního velkoněmeckého národního státu, k němuž by patřily jak Prusko, tak Rakousko. Hlásala všeobecně demokratická hesla a získala si zásluhy svou protipruskou politikou, zároveň však podléhala partikularistickým a austrofilským tendencím a odmítala sjednocení Německa v centralizovanou demokratickou republiku.
- Roku 1866 se k Německé lidové straně připojila Saská lidová strana, jejíž jádro tvořili dělníci. S Lidovou stranou ji spojoval jen protipruský postoj a snaha dosáhnout spojenými silami národního sjednocení země demokratickou cestou. Toto levé křídlo Lidové strany se dále vyvíjelo socialisticky. Většina strany se odtrhla od maloburžoazních demokratů a připojila se v srpnu 1869 k Sociálně demokratické dělnické straně (eisenašským). — 155, 167, 190, 192.
- ²³¹ Jde o tyto body z návrhu gothajského programu:

„Německá dělnická strana žádá jako svobodný základ státu:

1. Všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo pro všechny muže od 21. roku při všech volbách do státních a obecních orgánů.

2. Přímé lidové zákonodárství s právem navrhnout a zamítnout.

3. Všeobecnou brannou povinnost. Lidovou obranu místo stálého vojska. O válce a míru rozhoduje zastupitelský orgán lidu.

4. Zrušení všech výjimečných zákonů, zvláště tiskového, společného a shromažďovacího zákona.

5. Lidové soudy. Bezplatné soudní řízení.

Německá dělnická strana žádá jako duchovní a mravní základ státu:

1. Všeobecnou a rovnou výchovu lidu státem. Všeobecnou povinnou školní docházku. Bezplatné vyučování.

2. Svobodu vědy. Svobodu svědomí.“ — 155.

²³³ *Liga míru a svobody*— buržoazní pacifistická organizace založená roku 1867 ve Švýcarsku maloburžoazními republikány a liberály (za aktivní účasti Viktora Huga, Giuseppe Garibaldiho aj.). Liga usilovala o zachování míru v Evropě, o zrušení stálých vojsk a prosazovala další demokratické požadavky. Ve svém programu z roku 1868 vytyčila iluzorní požadavek vytvoření „Spojených států evropských“, federace, která by byla založena na právní rovnosti jednotlivců a na autonomii obcí a provincií. — 155.

²³³ Ferdinand Lassalle, „Arbeiterlesebuch“ [„Dělnická čítanka“], Frankfurt nad Mohanem 1863. Na str. 5 cituje Lassalle „železný ekonomický zákon, který... určuje mzdu“ ze své brožury „Offnes Antwortschreiben an das Central-Comité zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig“ [„Otevřená odpověď ústřednímu výboru ke svolání všeobecného německého dělnického sjezdu v Lipsku“], Curych 1863, str. 15 až 16. — 156.

²³⁴ Viz K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 595—814. — 156.

²³⁵ Wilhelm Bracke kritizoval v roce 1873 ve spise „Der Lassalle'sche Vorschlag. Ein Wort an den 4. Congress der social-demokratischen Arbeiterpartei“ [„Lassallův návrh. Slovo ke 4. sjezdu sociálně demokratické dělnické strany“] bod 10 „nejbližších požadavků v agitaci sociálně demokratické dělnické strany“. Tento bod eisenachského programu zněl: „Státní podpora družstevnictví a státní úvěr pro svobodná výrobní družstva s demokratickými zárukami.“ Bracke požadoval „nahrazení tohoto bodu programu body vyhraněné socialistickými, odpovídajícími třídnímu boji“. Byly to tyto body: „nezbytnost široké odborové organizace“, „odstranění soukromého vlastnictví všeho, čemu se nyní říká kapitál“, a „mezinárodní sounáležitost proletariátu“. — 156, 192.

- ²³⁶ Zmíněná místa v „Bídě filosofie“ a v „Manifestu Komunistické strany“ viz v Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 196 a 450. — 158.
- ²³⁷ Engels míní Bakuninovy výroky v knize „Gosudarstvennost' i anarchija“ [„Státnost a anarchie“], která vyšla roku 1873 anonymně ve Švýcarsku (viz také Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 613–656). — 158, 167.
- ²³⁸ August Bebel a Wilhelm Liebknecht byli v březnu 1872 odsouzeni v Lipsku pro velezradu (pro příslušnost k Mezinárodnímu dělnickému sdružení, socialistické smýšlení a demokratickou politiku) ke dvěma letům pevnostního vězení. V dubnu 1872 byl Bebel v novém procesu odsouzen pro „urážku majestátu“ k dalším devíti měsícům vězení a ke ztrátě poslaneckého mandátu. Liebknecht byl propuštěn z vězení 15. dubna 1874 a Bebel 1. dubna 1875. — 160.
- ²³⁹ Wilhelm Bracke psal 25. března 1875 Engelsovi: „K napsání těchto řádek mě nutí program předložený pro ‚slučovací sjezd‘, který je podepsán Liebknechtem a Geibem. Přijmout tento program nemohu a také Bebel říká za sebe totéž.“ Bracke se staví především proti přijetí bodu, který požaduje zavádění výrobních družstev se státní podporou. „Lassallovci prohlásili zřejmě tento bod za *conditio sine qua non* sloučení, a naši zástupci, mezi nimi Liebknecht a Geib, kvůli sloučení svolili. Aby to sloučení ‚dostali pod střechu‘, obětovali vlastní přesvědčení a př kývli k něčemu, o čem jsou přesvědčeni, že je to nesmysl... Protože však Bebel je zřejmě odhodlán pustit se do boje, chtěl bych ho alespoň podle svých sil podporovat. Předtím bych se ale přece jen rád dověděl, co si Vy a Marx o této záležitosti myslíte. Máte zralejší zkušenosti a vidíte do toho líp než já.“ — 160.
- ²⁴⁰ Tento dopis nebyl, pokud víme, nalezen. Hermann Ramm však 24. května 1875 odpověděl: „Přípis, který jste mi poslal, stejně jako Marxův Brackovi“ (viz tento svazek, str. 167–168), všechny oběhl a z jednání sjezdu seznáte, že jsme se snažili Vaším a Marxovým intencím vyhovět, což je na sjezdu — o kterém Liebknecht v tuto hodinu píše, že všechno jde znamenitě — mnohem snazší než před dvěma měsíci... Jinak je tomu však s taktickou stránkou našeho postupu. Tady vůbec nepochybujeme, že nebýt rozhodných ústupků z naší strany, nemohli by hasselmannovci při nejlepším vůli učinit myšlenku sjednocení přijatelnou svým straníkům — díky tomu, že jim sami řadu let mátlí hlavy. — 160.
- ²⁴¹ Tento dopis nebyl, pokud víme, nalezen. Wilhelm Liebknecht odpověděl na Engelsův dopis 21. dubna 1875: „Nedostatky, na které upozorňuješ, program nesporně má a byly nám také hned od začátku jasné — ale na *konferenci*

(viz poznámku 228) se jim nedalo zabránit, *nemělo-li být jednání o sloučení přerušeno*. Lassallovci měli těsně předtím schůzi *představenstva* a přišli v souvislosti s několika obzvlášť problematickými body s *vázaným mandátem*. Museli jsme jim ustoupit, a to tím spíš, že nikdo z nás (a ani z těch druhých) v nejmenším nepochyboval, že *sloučení znamená smrt lassallovství*.“ — 160.

²⁴² Dopisem, který se nepodařilo objevit, pozval Engels Augusta Bebela do Londýna. Bebel odpověděl 23. února 1875: „Chtěl byste, abych přijel s Liebknechtem v tomto roce k Vám do Londýna; přijel bych opravdu rád a Liebknecht jistě také, ale letos nemohu. Až mě pustí, dostanu — a nejenom od strany — víc pozvání na schůze, než je v roce dní — to je teď u nás úplně běžné a v každém místě si myslí, že po tak dlouhé době mají právo na to, abych tam přišel...“ Bebel navštívil Engelse a Marxe v Londýně až v prosinci 1880 (viz poznámku 203). — 160.

²⁴³ Rukopis tohoto dopisu je v archívu rodiny Engelsovy v Engelskirchenu. Jeho fotokopii dal laskavě k dispozici berlínskému nakladatelství Dietz Verlag pan Hermann Engels, prasynovec Bedřicha Engelse. — 161.

²⁴⁴ *Endowed Schools commission* (komise pro nadační školy) byla ustavena v roce 1869 pro nadační školy v Anglii a Walesu.

Roby byl tajemníkem (1869–1872) a zmocněncem (1872–31. prosince 1874) této komise a spolu s dr. Templem měl hlavní podíl na její práci. Komise přezkoumala víc než 800 nadačních škol. Zjistila velmi hrubé závady a učinila opatření k jejich nápravě, zejména k odstranění nešvarů při používání nadačních peněz. V roce 1874 byla *Endowed Schools commission* na návrh konzervativní strany sloučena s *Charity Commission* (do kompetence této komise vytvořené za vlády konzervativců patřila kontrola charitních ústavů), což vedlo k obnovení starých poměrů. — 161.

²⁴⁵ Dopis vyšel poprvé ve zkráceném znění v časopise „*Die Neue Zeit*“, ročník 9 (1891), sv. I, čís. 18. — 167.

²⁴⁶ Tyto Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“ (Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 43–61) patří k nejdůležitějším teoretickým dokumentům marxismu. Marx v nich podrobil zevrubně kritice návrh o programu příští sloučené Socialistické dělnické strany Německa (viz poznámku 225), který byl otištěn 7. března 1875 v listech „*Volksstaat*“ a „*Neuer Sozial-Demokrat*“ (viz také poznámku 228). — 167, 193.

²⁴⁷ V rukopise (viz také faksimile na str. 165 tohoto svazku) je toto notabene v záhlaví dopisu a je opatřeno křížkem, který se opakuje na příslušném místě v textu. Věta „Rukopis se musí vrátit do Vašich rukou“ je podtržena.

Je velmi pravděpodobné, že ji nepodtrhl Marx; totéž platí o nadepsaném „W. Bracke“. — 167.

- ²⁴⁸ Od tohoto prohlášení Marx a Engels upustili (viz tento svazek, str. 190 a 193). — 167.
- ²⁴⁹ Wilhelm Liebknecht píše o tom v dopise Engelsovi z 21. dubna 1875 (viz poznámku 241). — 168.
- ²⁵⁰ Podle provolání „Sociálním demokratům Německa!“ (viz poznámku 228) se měl společný sjezd konat ve dnech 23.—25. května 1875. Lassallovci svolali svůj sjezd před tímto datem a sjezd Sociálně demokratické dělnické strany (eisenšské) se měl konat ve dnech 25.—27. května v Gotě. Ve skutečnosti zasedal gothajský slučovací sjezd od 22. do 27. května 1875 a souběžně s ním probíhaly i sjezdy eisenšské strany a lassallovců. — 168.
- ²⁵¹ 31. března 1875 psal Carl August Schramm Marxovi: „Dohodl jsem se s Liebknechtem, že seznámím čtenáře v několika článcích co nejpopulárnějším způsobem se základními národohospodářskými pojmy a s naším stanoviskem k dnešnímu výrobnímu způsobu, a budu proto hledět Vaše názory, které rozvíjíte v ‚Kapitálu‘, pokud jim může porozumět velký okruh čtenářů, vyložit ještě populárněji, než to už udělal Most. Přitom však narazím také na jeden bod, u něhož si nejsem jist, jaké teoretické stanovisko zastáváte, totiž na teorii pozemkové renty. Ve své Otevřené korespondenci s M. Hirschem jsem sice poukázal na to, že asi předpokládáte vznik hodnoty z půdy (srov. str. 61 ‚Kapitálu‘) — nerad bych však předstupoval před čtenáře ‚Volksstaatu‘ s různými teoriemi. Já sám se domnívám, že názor vyložený v Rodbertusově ‚3. sociálním dopise‘ odpovídá pravdě; Ricardo stejně jako Thünen uznávají jenom rentu danou výhodnou polohou. Smím Vás poprosit, abyste mi několika slovy řekl, zda se vyslovíte pro některý názor a pro který?“ — 169.
- ²⁵² Tento dopis nebyl, pokud víme, nalezen. Carl August Schramm píše ve své odpovědi Marxovi ze 14. května 1875: „Děkuji Vám srdečně za Váš přátelský a zevrubný dopis, objasnění o pozemkové rentě mají pro mne zvlášť velkou cenu. Podle Vašeho přání uvádím níže žádanou adresu; oba majitele, Bambergera a Bernsteina, osobně znám a myslím, že se mohu zaručit za jejich spolehlivost.“
Jde zřejmě o berlínskou firmu Bamberger a spol., lněné a bavlněné zboží ve velkém, Breitstrasse 22, jejímiž majiteli byli Jacob Bamberger a Ad. Bernstein. — 169, 172.
- ²⁵³ Z tohoto dopisu se dochovala rovněž obálka s adresou napsanou Engelsovým rukopisem: „Dr. Oswald, 23, Gloncisln Crescent, Regent's Park, N. W.“ — 170.

- ²⁵⁴ *Annolied* [*Píseň o Annonovi*] je historické básnické dílo raného středověku, oslavná báseň o Annonovi (asi 1010–1075), arcibiskupovi kolínském, později (1083) prohlášeném za svatého. Napsal ji pravděpodobně kolem roku 1105 nějaký středofranský duchovní. Tento chvalozpěv na partikularistickou moc říšského biskupa je široce uveden jakousi veršovanou kronikou celých světových dějin od stvoření člověka — nejstarším básnickým historickým dílem v německém jazyce. — 170.
- ²⁵⁵ V dopisech z 29. března a 25. dubna 1875 žádal E. Glaser de Willebrord Marx, aby spolupracoval se socialistickým týdníkem „La Réforme sociale“, jež zamýšlel vydávat v Bruselu. — 172.
- ²⁵⁶ Tento text je náčrt Engelsovy odpovědi Patricku Johnu Colemanovi na jeho dopis z 19. května 1875. Coleman psal Engelsovi, že se hodlá věnovat obchodnímu podnikání, a požádal ho, aby se stal jeho ručitelem. Engels napsal tento náčrt na poslední stránku Colemanova dopisu, vlastní dopis nebyl, pokud víme, nalezen. — 174.
- ²⁵⁷ Tuto poznámku napsal později Engels německy na obálku dopisu Patricka Johna Colemana. — 174.
- ²⁵⁸ *Traubovy „umělé buňky“* jsou anorganické útvary, modely živých buněk, schopné látkové výměny i růstu a sloužící ke zkoumání jednotlivých projevů života. Německý chemik a fyziolog Moritz Traube je tvořil míšením koloidních roztoků. Zprávu o svých pokusech podal Traube na zasedání botanické sekce 47. sjezdu německých přírodovědců a lékařů ve Vratislavi 23. září 1874. O Traubových umělých buňkách se Engels zmiňuje také ve svém „Anti-Dühringovi“ a v „Dialektice přírody“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 97, 573 a 593). — 176.
- ²⁵⁹ Tuto teorii kritizuje také Engels v „Dialektice přírody“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 569–573). — 176.
- ²⁶⁰ Rukopis tohoto dopisu nemáme k dispozici. Neúplný text dopisu byl uveřejněn v publikaci: Sotheby and Co., „Catalogue of valuable printed books, autograph letters, historical documents, etc.“ [„Katalog cenných tištěných knih, rukopisů dopisů, historických dokumentů, atd.“], Londýn 1952. Podle údajů v tomto dražebním katalogu měl dopis 2 $\frac{1}{2}$ strany. Jeho první stránka a poslední řádky jsou v katalogu reprodukovány jako faksimile.
Když Marx psal tento dopis, nevěděl, že adresátem je žena (viz tento svazek, str. 186). — 178.
- ²⁶¹ První část článku Matildy Bethamové-Edwardsové „The International Wor-

king Men's Association“ [„Mezinárodní dělnické sdružení“] vyšla v červenci 1857 anonymně v časopise „Fraser's Magazine“. V srpnu a září vyšla pak ještě dvě pokračování. — 178, 186.

- ²⁶² *Basilejský kongres* Mezinárodního dělnického sdružení se konal od 6. do 11. září 1869. — 179.
- ²⁶³ Hermann Schumacher psal 27. června 1875 Marxovi, že mu, inspirován studiem „Kapitálu“, dal poslat třetí vydání knihy Johanna von Thüнена „Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie“ [„Izolovaný stát ve vztahu k zemědělství a národnímu hospodářství“], které uspořádal. Prosil Marxe, aby mu sdělil svůj úsudek o jeho předmluvě k této knize. — 183.
- ²⁶⁴ „Johann Heinrich von Thünen. Ein Forscherleben“ [„Johann Heinrich von Thünen. Život badatele“] napsal a v roce 1868 anonymně vydal v Rostocku Hermann Schumacher. — 183.
- ²⁶⁵ Lavrovův článek „Socializm i borba za suščestvovanie“ [„Socialismus a boj o existenci“] vyšel bez podpisu v časopise „Vperjod!“ z 15. září 1875. Lavrov psal 20. září 1875 Engelsovi: „Dostal jste čís. 17, Vperjod!“. První článek pojednává o tématu, kterým jste se, jak mi řekl Marx, v poslední době hodně zabýval“ (viz poznámku 35). „Čekám netrpělivě na tuto Vaši práci, ještě však nevyšla. Podle toho, co mi řekl Marx, zabýváte se tímto tématem sice z jiného hlediska. Přesto byste mi prokázal velkou službu, kdybyste laskavě přečetl můj článek o socialismu a boji o existenci a řekl mi, co o něm soudíte. — 184, 203.
- ²⁶⁶ Brožura „Quelques mots d'un groupe socialiste révolutionnaire russe à propos de la brochure: Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs“ [„Několik slov ruské revoluční socialistické skupiny k brožuře: Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“] vyšla v Bruselu anonymně a bez udání roku. Marxovu a Engelsovu zprávu, proti níž polemizovala, viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359–489. Lavrov psal 20. září 1875 Engelsovi. „Pravděpodobně jste už viděl malou brožurku, kterou vydali v Bruselu anonymní Něčajevovi stoupenci tak říkajíc jako odpověď na brožuru o Alianci. Mimochodem řečeno, ta skupina je bezvýznamná a práce také.“ Koncem září nebo počátkem října 1875 poslal Lavrov tuto brožuru Engelsovi. — 184, 188.
- ²⁶⁷ V „Dundee Advertiser“ z 25. září 1875 vyšel článek „The International Working Men's Association. By an Internationalist“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Napsal internacionalista“]. Autor polemizuje s článkem „The Inter-

national Working Mens' Association“, jenž vyšel na pokračování ve „Fraser's Magazine“ (viz poznámku 261).

V dopise z 25. září 1875 psal Peter Imandt Marxovi: „Z přílohy zjistíš, že do „Dundee Advertiser“ dopisuje nějaký Tvůj velmi dobrý přítel. Byl jsem udiven, když jsem ráno uviděl ten článek, a nemám tušení, odkud pochází. Ty to pravděpodobně víš, a potom posílám sovy do Atén.“ — 186.

²⁶⁸ Když vypukla v roce 1870 prusko-francouzská válka, museli mnozí Němci žijící v Paříži opustit město. — 186.

²⁶⁹ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní jeho rukou tato adresa: „Mons. P. Lawroff, 3, Evershot Road, Tollington Park, Holloway.“ — 188.

²⁷⁰ Úryvek z tohoto dopisu byl otištěn v knize F. Engels, „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen“ [„Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů“], Berlín 1920. — 189, 377.

²⁷¹ Engels má na mysli představenstvo Socialistické dělnické strany Německa (viz poznámku 12). — 189, 193.

²⁷² Mínil se program Socialistické dělnické strany Německa přijatý jednomyslně na slučovacím sjezdu v Gotě a uveřejněný ve „Volksstaatu“ z 28. května 1875. Návrh programu, jež Marx podrobil kritice v „Poznámkách k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 246) a Engels zejména ve svém dopise Bebelovi z 15.—28. března 1875 (viz tento svazek, str. 154—160), byl na sjezdu s nepatrnými změnami schválen — jedinou významnou změnou byl bod o proletářském internacionalismu pojatý do programu na návrh Wilhelma Liebknechta. — 189, 192.

²⁷³ Stejnou myšlenku vyslovil Wilhelm Bracke v dopise Engelsovi z 25. března 1875: „Můj názor je, že chtějí-li spolu jít 2 lidé, jejichž mínění se v některých věcech rozchází, musí si dát do společného programu to, co je spojuje, co je jim společné; ale když se některý z nich snaží uznat, je k tomu přinucen a uzná, co odporuje jeho přesvědčení, je to od něho zbabělé a od toho druhého neomalené.“ — 189.

²⁷⁴ Jak vysvítá z dopisu, který poslal José Mesa 4. července 1875 Engelsovi, přečetl mu Engels za jeho pobytu v Londýně gothajský program. Ve zmíněném dopise žádá Mesa Engelse, aby ho informoval o poslední činnosti německých přátel, o jejich sloučení s lassallovci a o gothajském programu. Mesa hodlal zaslat tyto informace svým přátelům v Madridu. — 190.

²⁷⁵ V dopise z 28. června až 7. července 1875 sdělil Wilhelm Bracke Engelsovi,

že představenstvo Socialistické dělnické strany Německa v Hamburku, v němž měli většinu bývalí členové Všeobecného německého dělnického spolku, se rozhodlo škrtnout z oficiálního seznamu stranické literatury uveřejňovaného ve „Volksstaate“ a v „Neuer Sozialdemokratu“ tyto protilassallovské publikace: Wilhelm Bracke, „Der Lassalle'sche Vorschlag“ [„Lassalův návrh“], Brunšvik 1873, a Bernhard Becker, „Geschichte der Arbeiter-Agitation Ferdinand Lassalle's“ [„Dějiny agitace Ferdinanda Lassalla mezi dělnictvem“], Brunšvik 1874. Obě knihy vyšly v nakladatelství Wilhelma Bracka. Na Brackův důrazný protest bylo toto usnesení představenstva odvoláno. — 190, 193.

- ²⁷⁶ Všeobecná německá družstevní tiskárna v Berlíně (zapsané společenstvo) byla definitivně založena na mimořádné valné hromadě 29. srpna 1875 v Berlíně. Do představenstva tiskárny byli zvoleni lassallovci Wilhelm Haselmann, Friedrich Wilhelm Fritzsche a Heinrich Rackow, za dozorčí radu bylo zvoleno představenstvo Socialistické dělnické strany Německa — stejnou funkci vykonávalo od června 1875 pro družstevní tiskárnu, kterou v roce 1872 založili eisenachští v Lipsku. — 190.

- ²⁷⁷ Volby do říšského sněmu se konaly 10. ledna 1877. Německá sociální demokracie dostala 493 447 hlasů, tj. přes 9 % všech odevzdaných hlasů. Přírůstek činil ve srovnání s rokem 1874 40 %. Počet sociálně demokratických poslanců v říšském sněmu vzrostl z 9 na 12.

Engels psal o významu těchto voleb v „Dopise E. Bignamimu o německých volbách z roku 1877“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 121–123). — 191, 192, 278, 282, 284, 286, 295, 306, 362, 595.

- ²⁷⁸ Rukopis tohoto dopisu nebyl, pokud víme, nalezen. Bebel jej uveřejnil poprvé v roce 1911 v knize „Aus meinem Leben“ [„Z mého života“] v tomto neúplném znění (viz poznámku 280). — 192.

- ²⁷⁹ 21. září 1875 psal August Bebel Engelsovi: „S Vaším hodnocením návrhu programu“ (viz tento svazek, str. 154–160) „plně souhlasím, jak to také dokazují moje dopisy Brackovi. Také jsem Liebknechtovi ostře vyčetl jeho povolnost, ale když už se to neštěstí jednou stalo, šlo o to, abychom z toho vyšli co nejlíp. To, na čem se sjezd usnesl, bylo maximum, kterého se dalo dosáhnout. Na druhé straně jsme naráželi na příšernou omezenost a zčásti i zarputilost, museli jsme s těmi lidmi zacházet jako s porcelánovými panenkami, když jsme nechtěli, aby se slučovací sjezd, uspořádaný s takovým halasem, k jásootu odpůrců a k obrovské blamáži strany zase bez výsledku rozešel. Nakonec se přece podařilo, zejména v otázce osob, postupovat tak, že jsme mohli být s výsledkem spokojeni. Budeme se ovšem muset ještě nejdnou utkat s omezeností a osobním egoismem, ale nepochybuji, že tyto zápasy, povedeme-li je obratně,

budou vybojovány beze škody pro celek a že ty elementy, které teď zčásti ještě paličatě trvají na svém, ovládne do dvou let docela jiný duch.“ — 192.

²⁸⁰ Začátek tohoto dopisu chybí. Nahoře na první stránce je poznamenáno rukopisem Augusta Bebela: „K Engelsovu dopisu z 12. října 1875.“ Uvážíme-li dále, že předchozí dopis z 12. října 1875 uveřejnil Bebel ve své knize „Aus meinem Leben“ [„Z mého života“] bez závěru, opravňuje nás to k domněnce, že tu jde o pokračování dopisu z 12. října napsané jiný den a že Engels poslal obojí Bebelovi jako jeden dopis (12.—15. října 1875). Protože však pasus mezi oběma částmi dopisu chybí a jeho rozsah nelze rekonstruovat, otiskujeme je zvlášť jako samostatné dopisy. — 195.

²⁸¹ Engels má zřejmě na mysli družstevní tiskárnu v Lipsku, kterou v roce 1872 založila Sociálně demokratická dělnická strana (eisenachští). Od června 1875 vykonávalo představenstvo Socialistické dělnické strany Německa, v němž měli většinu bývalí členové Všeobecného německého dělnického spolku, funkci její dozorcí rady (viz tento svazek, str. 190). — 195.

²⁸² Ve „Volksstaatu“ z 8., 10. a 15. září 1875 byl otištěn článek „Karl Marx über Strikes und Arbeiter-Koalitionen“ [„Karel Marx o stávkách a dělnických koalících“], převzatý z vídeňské „Gleichheit“, ústředního orgánu rakouské sociální demokracie. Byl to německý překlad § V druhé kapitoly Marxovy „Bídy filosofie“ („Stávky a dělnická sdružení“ — viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 190—196), opatřený úvodem a doslovem anonymního autora článku. Ve „Volksstaatu“ z 10. září 1875 připojila redakce k místu „Ekonomové a socialisté“ tuto poznámku: „Socialisté ražení pana Proudhona. To je třeba mít na paměti, protože se toho slova používá v tomto smyslu i později. Marx a jeho přátelé měli tehdy ve zvyku označovat důsledně socialisty jako komunisty.“

V roce 1885 vyšlo první německé vydání „Bídy filosofie“, jež pořídili Karl Kautsky a Eduard Bernstein. Engels je přehlédl a napsal k němu předmluvu; zmíněné místo pak opatřil touto poznámkou: „To jest tehdejší socialisté, fourierovci ve Francii a owenovci v Anglii“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 193). — 195.

²⁸³ Ve „Volksstaatu“ z roku 1875 byla otištěna řada článků (v číslech 55, 68, 82, 91, 92) podepsaných šifrou K-z (viz též poznámku 208).

Symmachos byl pseudonym Karla Kautského v letech 1875—1880. Jeho první článek pro „Volksstaat“ měl název „Die soziale Frage vom Standpunkte eines Kopfarbeiters aus betrachtet“ [„Sociální otázka nazíraná z hlediska duševního pracovníka“] a vyšel v číslech ze 17., 22., 24. a 29. září a z 1., 6. a 8. října 1875. — 196.

- ²⁸⁴ Engels přirovnává období reforem v Rusku, jež začalo roku 1861 zrušením nevolnictví, k liberálnímu kursu v Prusku v letech 1858—1862, k takzvané „nové éře“. — 196.
- ²⁸⁵ Engels má pravděpodobně na mysli tyto brožury A. Košeleva: „Naše položení“ [„Naše situace“], „Ob obščinnom zemlevladdenii v Rossii“ [„O občinovém vlastnictví půdy v Rusku“] a „Obščaja zemskaja дума v Rossii“ [„Všeobecná zemská дума v Rusku“]. Tyto brožury vyšly v roce 1875 v Berlíně. — 197.
- ²⁸⁶ Koncem října až počátkem listopadu 1875 jel Engels se svou ženou Lydií (Lizzy) Burnsovou do Heidelbergu. Doprovázeli tam do penzionátu neteř Lydie Burnsové, Mary Ellen Burnsovou. Engels a jeho žena se vrátili 6. listopadu 1875 do Londýna. Mary Ellen Burnsová zůstala v Heidelbergu od listopadu 1875 do března 1877. — 198, 200, 203.
- ²⁸⁷ Engelsova brožura „Soziales aus Russland“ [„O sociálních poměrech v Rusku“] vyšla v roce 1875 v Lipsku. Byl to otisk článku V ze série „Emigrantská literatura“, opatřený stručnou Engelsovou předmluvou (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 573—584 a 602—604). „Prvním článkem, sem nepojatým,“ míní Engels článek IV „Emigrantské literatury“ (viz tamtéž, str. 564—572), který byl stejně jako článek V této série namířen proti Tkačovově brožuře „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels“ [„Otevřený dopis panu Bedřichu Engelsovi“], Curych 1874 (viz poznámku 1). Článek VI vyšel ve „Volksstaatu“ z 28. března a 2. dubna 1875. — 199.
- ²⁸⁸ Obsah tohoto dopisu se místy skoro doslova shoduje s poznámkou „Struggle for life“ v „Dialektice přírody“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 578—579). — 203.
- ²⁸⁹ Thomas Hobbes vyslovil ve svém díle „Elementa philosophica de cive“ [„Filosofické základy učení o občanu“], Libertas, kap. I, názor, „že přirozeným stavem lidí, než se spojili do společností, byla válka jako taková, a to válka všech proti všem“ (bellum omnium contra omnes). Stejnou myšlenku vyslovil také v díle „Leviathan“, kap. XIII a XIV. — 204.
- ²⁹⁰ Paul Kersten psal 24. listopadu Engelsovi: „Není snad nic samozřejmějšího než to, že sociálně demokratický nováček, který přichází do Londýna, nemůže potlačit přání, aby se setkal s Vámi a panem Marxem.“ Na tento dopis napsal Engels později tuto poznámku: „Kersten, 75, už se nikdy neukázal.“ — 207.
- ²⁹¹ Výňatky z tohoto dopisu přečetl Walery Wróblevski při zahájení mítinku

na počest výročí polského povstání z roku 1830, který se konal 4. prosince 1875 v Londýně. Ve zprávě o mítinku uveřejněné ve „Vperjod!“ z 31. prosince 1875 byla část dopisu doslovně reprodukována. — 208, 209.

- ²⁹² Marx a Engels promluvil o Polsku v roce 1847, a to na mítinku svolaném k výročí polského povstání z roku 1830 v Londýně (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 376–378). — 208.

- ²⁹³ Po vítězství Pruska nad Rakouskem a Francií (1866 a 1871) potřebovalo si německé císařství, vytvořené v roce 1871, zajistit spojení, aby tak zabránilo případnému vzniku protiněmecké koalice a udrželo Francii v zahraničně politické izolaci. Ve dnech 5.–12. září 1872 došlo v Berlíně ke schůzce německého, ruského a rakousko-uherského císaře. Všechny tři spojoval zájem na zachování monarchie a na boji proti všem republikánským tendencím a stále narůstajícímu revolučnímu hnutí. Schůzka tří císařů byla pokusem o obnovení reakční Svaté aliance z roku 1815.

Při berlínských rozhovorech v září 1872 došlo jen k ústním úmluvám. V červnu 1873 (německý císař se připojil v říjnu) byla mezi Německem, Ruskem a Rakousko-Uherskem uzavřena dohoda, tzv. spolek tří císařů. Účastníci se zavazovali, že se v případě vojenských konfliktů s jinými státy dohodnou o společném postupu. Bismarckovi se však nepodařilo dát této dohodě přímé protifrancouzské ostří.

V roce 1881 uzavřely tyto tři mocnosti pakt o neutralitě (nazývaný rovněž spolek tří císařů), který byl sice v roce 1884 prodloužen na další tři roky, avšak brzo ztratil význam, především pro narůstání rozporů mezi Německem a Ruskem. — 208, 366, 381, 407.

- ²⁹⁴ 15. prosince 1875 psal Friedrich Lessner Engelsovi: „Právě se dovídám, že v ‚Daily News‘ byla uveřejněna poslední pondělí telegrafická zpráva, podle níž byl Frankel ve Vídni zatčen a obžalován z účasti na vládě Komuny.“

Leo Frankel byl zatčen ve Vídni 9. prosince 1875. Byl obviněn, že se jako člen Pařížské komuny podílel na vypálení městských budov a zastřelení rukojmí, mezi nimiž byl i pařížský arcibiskup Darboy. Po dvouměsíční vazbě ve vídeňském vězení byl 18. února 1876 převezen do budapeštské věznice. Francouzská vláda požádala o jeho vydání, ale protože neposlala do Rakouska příslušné spisy, byl Frankel 27. března 1876 propuštěn z vazby na kauci 5000 zlatých. 28. března 1876 to Frankel sdělil Marxovi a informoval ho podrobně o svém zatčení a uvěznění. Trestní řízení proti Frankelovi však pokračovalo. — 210.

- ²⁹⁵ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní jeho rukou následující adresa: „M. P. Lavroff, 3, Evershot Road, Tollington Park, Holloway.“ — 211.

- ²⁹⁶ Haagský kongres Mezinárodního dělnického sdružení se konal 2.—7. září 1872. Zúčastnilo se ho 65 delegátů z 15 zemí. Na kongresu vyvrcholil mnohaletý boj Marxe, Engelse a jejich stoupenců proti všem odrůdám maloburžoazního sektářství v dělnickém hnutí. Kongres odsoudil rozbíječskou činnost anarchistů a vyloučil jejich předáky, Bakunina a Guillauma, z Internacionály. Usnesení haagského kongresu, zejména schválení rezoluce „O politické činnosti dělnické třídy“, položila základy pro pozdější vybudování samostatných národních dělnických stran. — 212, 249, 251, 275, 300, 331.
- ²⁹⁷ Ve své recenzi ruského vydání Careyových „Politickoekonomických dopisů prezidentovi Spojených států amerických“ Černyševskij říká: „Cesta dějin, to není chodník na Něvském prospektu... Kdo má strach, že se zapráší a že si zašpiní boty, ať se nepouští do veřejné činnosti.“ — 212.
- ²⁹⁸ V dopise Marxovi ze 17. března 1876 se Friedrich Adolph Sorge ptal, zda by Marx s Engelsem nechtěli přijet na oslavy stého výročí založení Spojených států do Filadelfie. — 212.
- ²⁹⁹ 17. března 1876 psal Friedrich Adolph Sorge Marxovi: „Hnutí sílí každým dnem, i když je v něm ještě hodně nejasných elementů. Jde teď o to, pustit mezi anglicky mluvící obyvatelstvo několik zápalných spisů a urovnat *tak naši* straně k němu cestu, připravit jí půdu. — Domluvil jsem se v té věci se starým Weydemeyerovým přítelem Hermannem Meyerem, který bohužel předčasně zemřel, a udělal jsem potřebné kroky, aby zde na jaře vyšel ‚Komunistický manifest‘ v angličtině. Jeho skolem (Meyerovým) plán ztroskotat a teď musíte pomoci Vy. Máte Meyerův překlad Manifestu (přivezl jsem Vám ho v roce 1872); přehlédněte jej, napiště k němu *slíbený dodatek*, pošlete mi to a já se pak postarám, aby byl tady rychle vydán a rozšířen. — Udělejte, co můžete, a rychle!“ Sorge opakoval svou prosbu v několika dopisech z let 1876—1880. Marx a Engels se však ke zpracování tohoto anglického překladu pro vydání ve Spojených státech nedostali (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 383—384). — 213, 340, 350, 469.
- ³⁰⁰ Marx tu zřejmě naráží na podvody a spekulace s pozemky při stavbě transkontinentálních pacifických železnic a na další korupční skandály, k nimž došlo v USA za presidenta Granta. — 213, 217.
- ³⁰¹ Engels a jeho žena Lydia (Lizzy) Burnsová navštívili svou neteř Mary Ellen Burnsovou v Heidelbergu (viz poznámku 286) koncem června 1876. — 214, 223.
- ³⁰² Dánský socialistický předák Louis Albert François Pio navštívil za svého londýnského pobytu (zdržel se tam do 22. května 1876) Marxe a doručil

mu pozvání na ustavující sjezd dánské Sociálně demokratické dělnické strany svolaný na 6. června 1876 do Kodaně (viz tento svazek, str. 38). — 216.

³⁰³ Od tohoto dopisu se zachovala také obálka s adresou napsanou Marxovým rukopisem: „Mr. F. A. Sorge, Bez. 101, Hoboken, N. J., via *New York* (U. States), *per next steamer*.“ — 217.

³⁰⁴ Když Friedrich Adolph Sorge dostal Marxův dopis ze 4. dubna 1876 (viz tento svazek, str. 212–213), obrátil se ve věci článků v „Tribune“ na Livingstona, blízkého přítele zesnulého Hermanna Meyera. Livingstone mu sdělil, že už před několika měsíci požádal o zaslání těchto článků Ludwig Kugelmann s tím, že Otto Meissner v Hamburku chystá souborné vydání Marxových děl, přičemž Kugelmann zdůraznil, že články by nebyly uveřejněny bez Marxovy spolupráce a bez jeho vědomí. Livingstone prý však Kugelmannovi ještě nic neposlal a také mu prozatím nic nepošle. Sorge o tom napsal Marxovi 2. června 1876 a doslovně citoval příslušná místa Livingstonova dopisu. — 217.

³⁰⁵ Od tohoto dopisu se zachovala také obálka s adresou napsanou Engelsovým rukopisem: „P. Lawroff, Esq., 3. Evershot Rd., Tollington Park, Holloway N.“ — 221.

³⁰⁶ Engels tu mluví o sbírce Karla Gottfrieda Nadlera „Fröhlich Palz, Gott erhalts!“ Gedichte in Pfälzer Mundart [„Veselé Falci, Bůh tě zachovej!“ Básně ve falckém nářečí], druhé vydání, Frankfurt nad Mohanem 1851. (Tohoto vydání použil Engels také ve své práci „Francká doba“ — viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 561–563).

V prvním případě cituje z básničky „Die hochdeutsche Nähdersmädle“ [„Hornoněmecká švadlenka“], v druhém má zřejmě na mysli především „vlasteneckou idylu o třiceti obrazech“ o „Panu Kryštofu Trdýlkovi, někdejší ševci a lidovém řečníku“ atd. („Herr Christoph Hackstrumpf...“). — 224.

³⁰⁷ Petr Lavrovič Lavrov byl dopisem Wilhelma Liebknechta ze 4. srpna 1876 vyrozuměn o tom, že Grigorij Jevsejevič Gurevič „*vydal poště a policii* do rukou balík dopisů“. Lavrov to v dopise ze 7. srpna 1876 sděluje Engelsovi a píše, že Gurevič nevybíral delší čas dopisy, jež mu byly adresovány poste restante, mezi nimi i dopisy od Liebknechta, takže byly otevřeny. Lavrov prosí Engelse, aby Liebknechtovi napsal, že se spolu s ostatními Rusy postará o to, aby se taková chyba už neopakovala, ale že nemají proč pochybovat o tomto mladém ruském socialistovi, jenž působí jako jejich spojka v Berlíně a byl pro svou politickou činnost zvlášť doporučen socialistickými skupinami v Rusku. Dále píše, že dostal 6. srpna 1876 z Lipska dopis od nějakého Vladimíra Gavriloviče Děchtěrjova, který mu, prý jménem německých so-

ciálních demokratů, sděluje, že k přešetření této záležitosti poslali do Berlína jistého Ivana Jakovleviče Černyševa. Liebknecht odpověděl 31. srpna 1876 (viz tento svazek, str. 237). — 226.

- ³⁰⁸ Wilhelm Bracke psal Marxovi v dopise z 27. září 1876: „Víte, že Bernhard Becker, a to právě na můj popud, začal psát dějiny Komuny. Bude s tím hotov do května 1877, jak mi napsal před několika měsíci. Protože však Becker požadoval za... 55 archů, které měl dodat, zhruba 2200 tolarů — částku, kterou jsem ani nebyl s to opatřit, ani by ji kniha nevynesla — a protože Becker odmítl přikře a urážlivou formou i jiné návrhy, jež jsem mu učinil s nejlepšími úmysly, zrušil jsem s ním dohodu a oželel jsem těch 300 tolarů, které jsem mu za jeho práci (o Komuně z roku 1871) vyplatil jako zálohu. Engels je informován o podrobnostech.“ — 242.
- ³⁰⁹ Stav obležení vyhlášený v roce 1871 k potlačení Pařížské komuny trval v 39 francouzských departementech až do prosince 1875 a pro města Paříž, Lyon a Marseille zůstal v platnosti do 1. května 1876. — 245.
- ³¹⁰ Lavrovův článek „Russkije pered južno-slavjanskim voprosom“ [„Rusové a problém jižních Slovanů“] byl uveřejněn bez podpisu v časopise „Vperjod!“ z 1. října 1876. Obsah článku byl shrnut s několika doslovnými citacemi anglicky 19. října 1876 v „Pall Mall Gazette“ pod názvem „A Russian Socialist's View of the Eastern Question“ [„Názor ruského socialisty na východní otázku“]. — 246.
- ³¹¹ Od 19. do 23. srpna 1876 se konal v Gotě 2. všeobecný socialistický sjezd. „Volksstaat“ o něm referoval od 23. srpna do 1. září 1876 v rubrice „Sjezd socialistů Německa“. Podle zprávy ve „Volksstaatu“ z 1. září 1876 prohlásil prý Wilhelm Liebknecht na sjezdu mj.: „Marx a Dühring budou hájit své názory [ve „Volksstaatu“] sami.“ Ve své odpovědi Marxovi z 9. října 1876 píše Liebknecht: „Zprávu ve „Volksstaatu“ jsem nepsal ani nečetl; a dověděl jsem se o tom omylu teprve od Tebe. Motteler, autor zprávy, si Tě spletl s Engelsem. Přirozeně jsem mluvil jen o Engelsovi.“ — 247.
- ³¹² Citát z tragédie Adolfa Müllnera „Die Schuld“ [„Vina“], druhé jednání, pátý obraz. — 247.
- ³¹³ Ve zprávě o všeobecném socialistickém sjezdu ve „Volksstaatu“ (v části uveřejněné 25. srpna 1876) se uvádělo, že bernští socialisté poslali sjezdu pozdrav, v němž vyjádřili naději bakuninovců žijících ve Švýcarsku na usmíření a pozvali zástupce Socialistické dělnické strany Německa na bernský kongres anarchistů 26.—30. října 1876. Na návrh Augusta Bebela se sjezd usnesl „odpovědět v přátelském bratrském duchu“. Jak však sdělil Wilhelm Liebknecht Marxovi v dopise z 9. října 1876, odmítla strana vyslat na

anarchistický kongres oficiální delegaci. Bernského kongresu anarchistů se zúčastnil jako host Julius Vahlteich, který zde také promluvil (viz poznámku 401). — 247, 250, 262, 276.

- ³¹⁴ Německý překlad knihy Prospera Oliviera Lissagaraye „Histoire de la Commune de 1871“ [„Dějiny Komuny z roku 1871“] vydané roku 1876 v Bruselu vyšel v roce 1877 v Brunšviku. Na Marxovo doporučení (viz tento svazek, str. 240–244) se ujal německého vydání Wilhelm Bracke. Podstatnou část německého překladu (viz poznámku 333) redigoval Marx. První české vydání Lissagarayovy práce v překladu J. Skaláka vyšlo v roce 1900, poslední v nakladatelství Svoboda v roce 1953. — 248, 261, 264, 282, 293, 296, 310, 320, 332, 333, 335, 336, 595.
- ³¹⁵ Na tento Marxův podnět napsal Wilhelm Liebknecht rozsáhlý článek „Die Schande Europas“ [„Ostuda Evropy“], jenž vyšel 13. října 1876 jako úvodník ve „Vorwärts“. — 248.
- ³¹⁶ Narážka na brožuru Emila de Girardina „La honte de l'Europe“ [„Ostuda Evropy“], Paříž 1876. — 248.
- ³¹⁷ Mínil se pravděpodobně masové hnutí za druhou reformu volebního práva v Anglii v letech 1865–1867. — 248, 251.
- ³¹⁸ Tato věta je připsána nahoře na první stránce dopisu. — 249.
- ³¹⁹ Rukopis tohoto německy psaného dopisu nebyl, pokud víme, nalezen. Existuje jen jako maďarský překlad, který byl otištěn 17. června 1906 v listu „Népszava“. — 250.
- ³²⁰ Leo Frankel psal Marxovi 22. května 1876 o poměrech v pozemkovém vlastnictví v Uhrách. 9. října 1876 mu sdělil, že trestní řízení proti němu (viz poznámku 294) bylo konečně zastaveno. — 250.
- ³²¹ Toto místo Marxova dopisu bylo pravděpodobně přeloženo do maďarštiny nepřesně. 9. října 1876 psal Leo Frankel Marxovi: „Jak to vypadá s Mezinárodním dělnickým sdružením? Četl jsem někde, že ve Švýcarsku se má sejít nějaký kongres, na němž se bude usilovat o nějaké sloučení, protože tam mají být zastoupeni — tak to tam stálo — také Marxovi a Lassalovi stoupenci. Prosím Tě, abys mě o tom co nejdřív informoval, abych věděl, jak si mám v té věci počínat.“ Lze tedy předpokládat, že dotyčná věta zněla v rukopise přibližně takto: „Jak máš jako starý člen generální rady a účastník haagského kongresu postupovat, to je úplně samozřejmé.“ Následující věta je rovněž formulována jako rada Frankelovi. — 251.

- ³²⁸ Marx řekl na zasedání haagského kongresu z 3. září 1872 při ověřování mandátů, že takzvaní vůdcové anglických dělníků jsou více nebo méně koupeni buržoazií a vládou (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 678). — 251, 406.
- ³²⁹ Marx má na mysli zprávy otištěné v Urquhartově „The Diplomatic Review“ (sv. XXIV, čís. 4, říjen 1876) pod souborným názvem „The Bulgarian Insurrection“ [„Bulharské povstání“]. — 251.
- ³²⁴ Engelsův dopis Ernstu Dronkovi nebyl, pokud víme, nalezen. Tuto poznámku napsal Engels na dopis ze 13. října 1876, ve kterém se Dronke na něho obrací s prosbou, aby mu pomohl opatřit úvěr ve výši 150 liber. št. — 252.
- ³²⁵ Engelsův dopis Emilu Blankovi nebyl, pokud víme, nalezen. Engels jej opsal na Dronkův dopis z 13. října 1876 (viz předchozí poznámku). — 253.
- ³²⁶ Engelsův dopis Ernstu Dronkovi nebyl, pokud víme, nalezen. Opis je na Dronkově dopise z 13. října 1876 (viz poznámku 324). — 254.
- ³²⁷ Ludwig Kugelmann psal 16. října 1876 Engelsovi: „Caro tvrdí, že *přečetl* ‚Kapitál‘, ale já pochybuji, že jej *prostudoval*; domnívám se, že pokládá mylně články v augsburské „Allgemeine Zeitung“ za Marxovy práce. Tvrdí totiž, že *určitě* ví, že Marx je už 6—8 let stálým spolupracovníkem tohoto listu, a nedal si to vymluvit. — ‚Pana Vogta‘, na něhož jsem poukázal, neznal. — Pripadá mi ale naprosto nežádoucí, aby ve vědeckých kruzích činili Marxu odpovědným za výroky jiných, a tak jsem Carovi slíbil, že mu poskytnu autentické informace.“ —
Zmíněná Marxova prohlášení otištěná v „Allgemeine Zeitung“ jsou čtyři (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 729—730, 735—736, 740—741, 747—748). — 255.
- ³²⁸ Ludwig Kugelmann poskytl Engelsovi požadovanou informaci v dopise z 22. října 1876. Dühringova recenze prvního dílu „Kapitálu“ vyšla v „Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart“ [„Listy k doplnění poznání přítomnosti“], sv. 3, sešit 3, Hildburghausen 1867, str. 182—186.
Engels se odvolává na tuto recenzi ve svém „Anti-Dühringovi“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 135 a 143). — 255.
- ³²⁹ K svému dopisu Engelsovi z 16. října 1876 přiložil Ludwig Kugelmann článek, k němuž poznamenal: „Přiložená recenze se týká asi Schaffleho a bude Vás pravděpodobně zajímat.“ — 256.
- ³³⁰ Následující část dopisu uveřejnil Lavrov rusky v časopise „Vperjod!“

z 1. listopadu 1876, a to pod názvem „Iz pisma k redaktoru ‚Vperjod!‘“ [„Z dopisu redaktorovi ‚Vperjod!‘“]. — 257.

³³¹ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Jeho koncept napsal Engels na rub Dronkova dopisu z 31. října 1876. Dronke žádal Engelse, aby mu byl ručitelem na úvěr ve výši 200 liber št. — 259.

³³² Engels vystoupil 30. června 1869 z firmy Ermen a Engels v Manchesteru. — 259.

³³³ Engels navrhl písemně Wilhelmu Blosovi, aby přeložil Lissagarayovu knihu „Histoire de la Commune de 1871“ (viz poznámku 314) do němčiny. Tento Engelsův dopis nebyl, pokud víme, nalezen. 16. listopadu 1876 odpověděl Blos, že dopis dostal a že je ochoten „překlad udělat“. Ale už 14. října 1876 sdělil Bracke Marxovi, že našel překladatelku. Překlad Isoldy Kurzové neodpovídal však požadavkům, a proto jej dal Bracke koncem října 1877 k přepracování a dokončení Blosovi. — 261, 352, 357.

³³⁴ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Jeho koncept napsal Engels na rub Dronkova dopisu z 12. listopadu 1876. Dronke v něm sděloval, že splatnost pojistky, kterou dal Engelsovi jako jistotu za poskytnutý úvěr, připadá na 22. listopad, a navrhoval, že sám uhradí její obnovení (viz tento svazek, str. 259–260). — 263.

³³⁵ Wilhelm Bracke přiložil k dopisu Marxovi ze 14. listopadu 1876 dopis Jamese Guillauma, který mu měl Marx vrátit. — 264.

³³⁶ *Alianci socialistické demokracie* založil Michail Bakunin v říjnu 1868 jako mezinárodní organizaci anarchistů. Ve svém programu hlásala Aliance především tzv. vyrovnání tříd a okamžité zrušení státu. Odmítala organizovaný boj dělnické třídy o politickou moc.

V roce 1869 vyslovila generální rada Mezinárodního dělnického sdružení souhlas s přijetím Aliance do Internacionály, a to pod podmínkou, že Aliance přestane existovat jako samostatná mezinárodní organizace. Anarchisté na to formálně přistoupili, ale ve skutečnosti svou organizaci zachovali. Aliance vedla neustálý boj proti generální radě a snažila se podřídit Mezinárodní dělnické sdružení svému vedení. Po Pařížské komuně se akce anarchistů proti generální radě vystupňovaly. Bakunin a jeho stoupenci napadali zejména marxistickou teorii státu a diktatury proletariátu. Odmítali jakýkoli politický boj, popírali potřebu masových revolučních stran. Na haagském kongresu 1872 (viz poznámku 296) byli anarchističtí předáci Bakunin a Guillaume vyloučeni z Internacionály.

Historii této činnosti anarchistů v Internacionále vylíčili Marx a Engels

- ve zprávě „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359–489). — 264, 330, 540.
- ³³⁷ Wilhelm Bracke psal 14. listopadu 1876 Marxovi: „Naši *rolníci* se skvěle činí.“ V sedmdesátých letech agitoval Bracke úspěšně mezi severoněmeckým rolnictvem. Zastával názor, že dělnická třída může dosáhnout úspěchu jenom v těsném svazku s rolnictvem. Při volbách do Německého říšského sněmu 10. ledna 1877 (viz poznámku 277) kandidoval Bracke v I. brunšvickém volebním obvodu, kde bylo hodně rolníků. Tehdy byl zvolen kandidát národních liberálů, avšak Bracke zvítězil 22. února 1877 v doplňovacích volbách, jež musely být vypsaný v Glauchau-Meerane (viz poznámku 368). — 264.
- ³³⁸ První socialistický dělnický sjezd v Portugalsku se konal ve dnech 1.—4. února 1877 v Lisabonu. Byla tam definitivně ustavena portugalská Socialistická strana založená v roce 1875; kongres schválil stanovy a program podobný gothajskému programu Socialistické dělnické strany Německa a zvolil ústřední výbor. Jak o to požádal v dopise Engelsovi z 21. ledna 1877 Azedo Gnecco, poslali Marx a Engels koncem ledna sjezdu pozdravný přepis, který podepsali také Friedrich Lessner, Paul Lafargue a Maltman Barry. (Tento dokument nemáme k dispozici.) Sjezd pozdravilo rovněž vedení Socialistické dělnické strany Německa. Engels tento sjezd stručně zhodnotil v článku „Evropští dělníci v roce 1877“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 157).
- Johann Philipp Becker uveřejnil zprávu o chystaném sjezdu portugalských socialistů v „Tagwacht“ z 2. prosince 1876. — 266.
- ³³⁹ Spis Johanna Philippa Beckera „Neue Stunden der Andacht“ [„Nové zbožné hodinky“] vycházel v roce 1875 a 1876 v sešitech. — 267, 275.
- ³⁴⁰ Tento dopis nebyl, pokud víme, nalezen. Jeho koncept napsal Engels na Raschův dopis ze 13. listopadu 1876. — 268.
- ³⁴¹ V polovině roku 1876 se rozpoutala ve „Volksstaatu“, reps. ve „Vorwärts“ (viz poznámku 114) polemika mezi Gustavem Raschem a Karlem Schaiblem. Započala Raschovým článkem „Deutsche Flüchtlinge in London“ [„Němečtí emigranti v Londýně“], který vyšel ve „Volksstaatu“ z 30. července 1876, a Schaiblovou odpovědí „Antwort eines Deutschen auf Gustav Rasch's ‚Deutsche Flüchtlinge in London‘“ [„Odpověď Němce na Raschovy ‚Německé emigranty v Londýně‘“] otištěnou ve „Vorwärts“ z 12. listopadu 1876. Nato napsal Rasch 13. listopadu 1876 Engelsovi: „Prosím Vás, napište mi obratem, jak to bylo s tou poslední Schaiblovou obhajobou Blinda — hájil ho, myslím, proti Marxovi? Vyprávěli mi o tom v Londýně. Zapomněl

jsem ale podrobnosti.“ Kromě toho žádal Engelse o další poznámky, jichž by mohl použít ve své replice Schaiblovi. Rasch použil Engelsovy odpovědi v článku ve „Vorwärts“ z 12. ledna 1877 nazvaném stejně jako výše zmíněný článek Schaiblův. Reprodukoval zde bez udání pramene celou pasáž Engelsova dopisu, jež se týkala Karla Blinda a Schaibla. — 268.

- ³⁴² Polemika na stránkách „Allgemeine Zeitung“ začala Marxovým „Dopisem redaktorovi „Allgemeine Zeitung““ otištěným 27. října 1879. 3. listopadu zde vyšlo „Prohlášení“ Karla Blinda a 21. listopadu v příloze Marxovo „Prohlášení redakci „Allgemeine Zeitung““. 11. prosince 1859 následovala Blindova „Prohlášení“ s dodatkem, že další prohlášení už „Allgemeine Zeitung“ nehodlá uveřejňovat (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 523–524). — 269.
- ³⁴³ Ve „Vorwärts“ z 12. ledna 1877 je na tomto místě otištěn následující výňatek z prohlášení Karla Schaibla: „Tento leták pochází *ode mne*, na mně spočívá odpovědnost.“ — 269.
- ³⁴⁴ Gustav Rasch napsal v článku „Deutsche Flüchtlinge in London“ [„Němečtí emigranti v Londýně“], že navštívil v Londýně Marxe a Engelse a že se tam mluvilo o právu člověka na sebeurčení, o autonomii národů, o sociální republice a o popravených v Bádensku. — 270.
- ³⁴⁵ Na stránce 55 prvního vydání „Pana Vogta“ začíná kapitola VII „Augsburská kampaň“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 509–529). — 270.
- ³⁴⁶ Tyto informace sdělil Engelsovi v dopise z 5. září 1876 redaktor „Frankfurter Zeitung“ Eduard Sarny. Byla to odpověď na Engelsův dopis z 2. září 1876, adresovaný pravděpodobně Leopoldu Sonnemannovi, který se nepodařilo objevit. — 272.
- ³⁴⁷ Ve dnech 11.–23. prosince 1876 se v Cařihradě konala konference vyslanců evropských zemí v Turecku. Bylo dohodnuto požadovat na Turecku, aby poskytlo Bosně, Hercegovině a Bulharsku dalekosáhlou autonomii. — 274.
- ³⁴⁸ Johann Philipp Becker poslal Engelsovi zřejmě dva výtisky oběžníku „Association Internationale des travailleurs. Réponse du Comité central des sections de langue allemande en Suisse à une lettre de la section de Zurich, concernant le congrès international de la secte des antiautoritaires, du 26. Octobre 1876 à Berne“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Odpověď ústředního výboru německy mluvících sekcí ve Švýcarsku na dopis curyšské sekce, týkající se mezinárodního kongresu antiautoritářské sekty svolaného na 26. října 1876

- do Bernu“]. Německé znění oběžníku (viz poznámku 66) dostal Engels již v říjnu nebo listopadu 1876 (viz tento svazek, str. 265–266). — 275.
- ³⁴⁹ 25.—26. prosince 1872 se konal v Bruselu sjezd Belgické federace Mezinárodního dělnického sdružení, jehož se zúčastnili většinou bakuninovci. Odmítl uznat usnesení haagského kongresu a novou generální radu v New Yorku. V rezoluci generální rady z 30. května 1873 se proto konstatovalo, že Belgická federace se tím sama postavila *mimo* Mezinárodní dělnické sdružení a přestala být jeho členem (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 692). — 275.
- ³⁵⁰ Na konferenci Mezinárodního dělnického sdružení 15. července 1876 ve Filadelfii bylo přijato usnesení o rozpuštění I. Internacionály a generální rady. Materiály konference vyšly v brožuře nazvané „Internationale Arbeiter-Association. Verhandlungen der Delegierten-Konferenz zu Philadelphia, 15. Juli 1876“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Jednání konference delegátů ve Filadelfii 15. července 1876“], New York 1876. — 276.
- ³⁵¹ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 408–410. — 276.
- ³⁵² U tohoto dopisu se zachoval také koncept shodný s dopisem. Podnět k tomuto dopisu dal Nikolaj Isaakovič Utin, který napsal 17. prosince 1876 Marxovi o situaci manželů Tomanovské a Davydovského a požádal ho, aby jim s Engelsem pomohl. — 277.
- ³⁵³ Část tohoto dopisu (předposlední odstavec — viz poznámku 355) citoval Liebknecht v noticce otiské ve „Vorwärts“ z 19. ledna 1877. — 278.
- ³⁵⁴ Wilhelm Liebknecht psal 8. prosince 1876 Engelsovi: „Právě se dovídám od Geiba, našeho ministra financí, že pro 2 mé důležité volební obvody (v Sasku a Hesensku), které jsou oba *velmi, velmi chudé*, se nesežene dost peněz a že stranické orgány počítaly s tím, že potřebnou částku opatřím soukromě. Nezbyvá mi tedy nic jiného než zaklepat tu a tam na dveře. Také u Tebe. *Můžeš mi dát pár liber šterlinků?*“ — 278.
- ³⁵⁵ Druhý list rukopisu je odtržen. Následující odstavec je reprodukován podle „Vorwärts“ z 19. ledna 1877 (viz poznámku 353), kde Liebknecht uvádí citát těmito slovy: „O současném stavu východní otázky nám píše jeden kompetentní znalec v soukromém dopise: “.
- Poslední odstavec dopisu je napsán na rubu dochovaného prvního listu rukopisu. — 278.
- ³⁵⁶ Všeobecná branná povinnost byla v Rusku zavedena 1. (13.) ledna 1874. — 278, 280.

- ³⁵⁷ První odstavec tohoto dopisu byl otištěn v knize P. Kampffmeyer - B. Altmann, „Vor dem Sozialistengesetz“ [„Před protisocialistickým zákonem“], Berlín 1928. — 282.
- ³⁵⁸ Žádný z obou dopisů Isoldě Kurzové, o nichž se zde Marx zmiňuje, nebyl, pokud víme, nalezen. — 282.
- ³⁵⁹ V jednom vyprávění z „Hovorů u stolu“ („Tischreden“) přirovnává Luther svět k opilému sedlákovi, který není s to udržet se v sedle. — 286.
- ³⁶⁰ Článek Nikolause Deliusa „Die epischen Elemente in Shakespeare's Dramen“ [„Epické prvky v Shakespearových dramatech“] vyšel v roce 1877 v „Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft“ a byl uveřejněn v anglickém překladu ve vědeckých zprávách Nové Shakespearovy společnosti. — 286, 595.
- ³⁶¹ Wilhelm Alexander Freund odpověděl Marxovi 29. července 1877. Šlo o tuto knihu: Gustav Rümelin, „Shakespeare-Studien“ [„Shakespearovské studie“], 2. vydání, Stuttgart 1874. — 286.
- ³⁶² Od roku 1873 do roku 1883 pracoval Engels na rozsáhlém díle „Dialektika přírody“. V letech 1873—1876 se zabýval hlavně studiem materiálu, napsal většinu fragmentů a úvod. Od roku 1878 do Marxovy smrti (1883) pracoval na konkrétním plánu „Dialektiky přírody“ a napsal vedle fragmentů téměř všechny kapitoly.
- „Dialektikou přírody“ si Engels vytyčoval tento úkol: „Šlo mi o to... přesvědčit se i v jednotlivostech — obecně jsem o tom vůbec nepochyboval — že se v přírodě prosazují ve spleti nesčíslných změn tytéž dialektické pohybové zákony, jež i v dějinách ovládají zdánlivou nahodilost událostí.“ Ve svých statích zobecnil Engels filosoficky nejdůležitější poznatky tehdejší přírodovědy, dokázal platnost materialistické dialektiky ve všech oborech přírodovědy a ukázal, že moderní přírodovědec bude pracovat tím úspěšněji, čím vědoměji bude užívat dialektické metody.
- Toto dílo (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966), jemuž Engels přikládal zvlášť velký význam, zůstalo však nedokončeno: poprvé přerušil Engels práci na „Dialektice přírody“ v letech 1876—1878, kdy napsal svůj známý polemický spis „Anti-Dühring“ (viz poznámku 21), a podruhé definitivně po Marxově smrti 1883, kdy připravoval do tisku druhý a třetí díl Marxova „Kapitálu“. — 287, 328, 331, 358.
- ³⁶³ Marx má na mysli především Traubovy umělé buňky (viz poznámku 258). — 287.
- ³⁶⁴ *Inner Temple* — kolej jedné ze čtyř londýnských institucí, které připravují kandidáty advokacie. — 288.

- ³⁶⁵ Gabriel Deville se nabídl, že připraví a vydá výtah z prvního dílu francouzského vydání „Kapitálu“, jež vyšlo v Paříži v letech 1872–1875 u Maurice Lachâtra (viz poznámku 210). Část Devillova rukopisu přehlédl sám Marx. Po Marxově smrti přečetl zbývající část Engels. V roce 1883 vyšla Devillova kniha pod názvem „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique“ [„Kapitál Karla Marxe, stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu“]. Engels vysoce hodnotil zvláště teoretickou část knihy (viz jeho dopis Petru Lavroviči Lavrovovi z 5. února 1884 a Karlu Kautskému z 9. ledna 1884 ve svazku 36 Spisů). — 289.
- ³⁶⁶ Zmíněný dopis Carlu Hirschovi a oba dopisy Maurici Lachâtrovi nebyly, pokud víme, nalezeny. — 289.
- ³⁶⁷ V lednu 1877 kandidoval Wilhelm Liebknecht v Offenbachu v užších volbách. — 291.
- ³⁶⁸ Po volbách do říšského sněmu z 10. ledna 1877 (viz poznámku 277) se ještě v lednu konaly užší volby. K devíti sociálně demokratickým poslancům zvoleným 10. ledna přibyli tři další: August Bebel, August Kapell a Moritz Rittinghausen. Bebel, který byl zvolen již v prvním kole ve volebním obvodu Glauchau-Meerane, přijal volbu za obvod Drážďany-Staré město, kde se poprvé podařilo dosáhnout v užších volbách vítězství. Při doplňovacích volbách v Blauchau-Meerane zvítězil 22. února 1877 Wilhelm Bracke (viz poznámku 337). — 291.
- ³⁶⁹ Lavrov požadovaný přehled o soudních a policejních perzekucích v Rusku skutečně vypracoval. Člen Dolní sněmovny Keyes O'Clery použil informací, jež dostal od Marxe, a později též zmíněného Lavrovova materiálu ve svých projevech na zasedáních Dolní sněmovny 12. března, 3. a 14. května 1877. Kromě toho napsal Lavrov na toto téma článek „La Justice en Russie“ [„Justice v Rusku“], jenž byl s Marxovou pomocí uveřejněn francouzsky v anglickém týdeníku „Vanity Fair“ ze 14. dubna 1877. — 298, 305.
- ³⁷⁰ Míni se přehled o soudních a policejních perzekucích v Rusku, jež Lavrov vypracoval pro Keyese O'Cleryho (viz předchozí poznámku). — 299, 309.
- ³⁷¹ Míni se Lavrovův článek „Justice v Rusku“ (viz poznámku 369). — 299, 309.
- ³⁷² Nikolaj Francevič Danielson psal 7. března 1877 Marxovi, že mu posílá tyto knihy: A. Vasilčikov, „Zemlevládníje i zemleděljje v Rossii i drugih jevropejskich gosudarstvach“ [„Pozemkové vlastnictví a zemědělství v Rusku a jiných evropských státech“], sv. I–II, Petrohrad 1876; P. A. Sokolovskij,

- „Očerkek istorii selskoj občiny na severe Rossii“ [„Nástin dějin vesnické občiny na severu Ruska“], Petrohrad 1877; V. J. Buňakovskij, „Antropobiologičeskije issledovanija i ich priloženije k mužskomu naseleniju v Rossii“ [„Antropobiologické výzkumy a jejich aplikace na mužské obyvatelstvo Ruska“], Petrohrad 1874; „Sbornik matěrialov ob artěljach v Rossii“ [„Sborník materiálů o artělech v Rusku“]; „Statističeskij Vremennik Rossijskoj Imperii“ [„Statistický letopis ruského impéria“], Petrohrad 1875, 3 sešity. — 299, 411.
- ³⁷³ Johann Philipp Becker a Christian Essellen, „Geschichte der Süddeutschen Mai-Revolution des Jahres 1849“ [„Historie jihoněmecké květnové revoluce roku 1849“], Ženeva 1849. — 300.
- ³⁷⁴ V roce 1864 založil Michal Bakunin ve Florencii tajnou anarchistickou Alianci sociální demokracie, ke které se brzo připojili také Francouzi, Poláci aj. Její členstvo tvořili tzv. národní a mezinárodní bratři. Z této tajné organizace (jež byla později přejmenována na Alianci socialistických revolucionářů a Mezinárodní revoluční společnost) vznikla v roce 1868 veřejná Aliance socialistické demokracie (viz poznámku 336), v jejímž rámci však zůstala tajná organizace zachována (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359–489). — 300.
- ³⁷⁵ Johann Philipp Becker uveřejňoval v 1. ročníku časopisu „Neue Welt“ (duben — červen 1876) své vzpomínky pod názvem „Abgerissene Bilder aus meinem Leben“ [„Hrst obrazů z mého života“]. — 301.
- ³⁷⁶ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Na druhé straně je jeho rukou následující adresa: „M. P. Lawroff, 21, Alfred Place, Tottenham Court Road“. — 304.
- ³⁷⁷ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Na druhé straně je jeho rukou následující adresa: „M. P. Lawroff, 21, Alfred Place, Tottenham Court Road, W.“ — 305.
- ³⁷⁸ Wilhelm Bracke psal 9. dubna 1877 Marxovi ve věci německého vydání Lissagarayovy knihy „Histoire de la Commune de 1871“ (viz poznámku 314): „Titul jsem, jak uvidíte, navrhl, přiznám se však, že se mi nelíbí. Zvlášť se mi nezamlouvá poznámka, že Lissagaray text předtím opravil.“ — 306.
- ³⁷⁹ Krize v Německu začala krachem z roku 1873, jímž skončilo období „gründerských let“ (viz poznámku 43). — 306, 377, 459.

- ³⁸⁰ Z „Ezopských bajek Phaedra, Augustova propuštění“. V bajce „Plešatec a moucha“ se vysmívá moucha plešatci, kterého štípla a který se sám uhodil, když se ji snažil zabít: „Co z toho máš, že si ke škodě přidáváš ještě ostudu.“ — 308.
- ³⁸¹ Předáci dánské sociálně demokratické strany Louis Pio a Paul Geleff si neoprávněně přivlastnili stranické peníze a odjeli s nimi do USA (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 159). — 309.
- ³⁸² Jde o Marxův portrét, který byl použit ve francouzském vydání prvního dílu „Kapitálu“ (viz také tento svazek, str. 354). — 310, 316, 537.
- ³⁸³ Obavy z tajné smlouvy mezi Pruskem a Ruskem nebyly bezpředmětné. Už Manteuffelova mise k caru Alexandrovi II. z počátku roku 1876 se týkala dohody s Ruskem. 31. října 1876 přislíbil německý vyslanec v Petrohradě generál von Schleinitz ruskému carovi, že taková dohoda bude uzavřena, podepíše-li Rusko s Německem garanční smlouvu o anexi Alsaska-Lotrinska. K uzavření dvoustranné smlouvy však nedošlo. — 310.
- ³⁸⁴ V březnu 1877 vyslovila rumunská vláda zásadní souhlas s průchodem ruských jednotek rumunským územím. 24. dubna 1877 vyhlásilo Rusko Turecku válku (viz poznámku 86). — 310, 317, 324.
- ³⁸⁵ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Na druhé straně je jeho rukou následující adresa: „P. Lawroff, Esq., 21, Alfred Place, Tottenham Court Road, W.“ — 313.
- ³⁸⁶ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Koncept napsal Engels na Lindheimrův dopis z 20. dubna 1877. — 314.
- ³⁸⁷ Wilhelm Bracke požádal 13. dubna 1877 Engelse, aby napsal článek o Marxovi: „Musel by obsahovat stručné životopisné údaje a hlavně vylíčit Marxovu politickou a vědeckou činnost a jeho význam pro věc práce, a to tak, aby tomu rozuměli i obyčejný lid.“ V polovině června 1877 napsal Engels stručný životopis „Karel Marx“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 129–139), který byl pak uveřejněn ve „Volks-Kalender“, Brunšvik 1878. — 316.
- ³⁸⁸ Wilhelm Bracke poslal Engelsovi zprávy o 22., 23. a 24. zasedání říšského sněmu (z 16., 17. a 18. dubna 1877). Na těchto zasedáních se projednával mj. návrh katolické strany středu na změnu živnostenského řádu. Tento návrh měl omezit svobodu stěhování u dělnictva a omezit živnostenskou svobodu, proti čemuž sociální demokracie vystupovala jako proti zastřenému

pokusu uvalit na dělnictvo kasárenský pořádek, a podala proto svůj protinávrh. Na zasedání říšského sněmu z 18. dubna obhajoval August Bebel tento protinávrh, který předpokládal celý systém sociálních opatření, jako např. úpravu a zkrácení pracovního dne, ochranu práce atd. Bracke se rovněž pokusil promluvit k tomuto problému. Nedostal se však ke slovu, protože národně liberální poslanec Valentin podal návrh na ukončení rozpravy.

Na témž zasedání zdůvodnil Bracke svůj návrh na opětné přezkoumání volby národního liberála Weigela z Kasselu, protože při jeho volbě vykonávali podnikatelé silný nátlak na své dělníky. Aby nevystavil dělníky, kteří ho o tom informovali, represáliím ze strany podnikatelů, nemohl Bracke uvést jejich jména. Říšský sněm se rozhodl vrátit tuto záležitost komisi pro ověřování voleb. Řeč k tomuto bodu jednání byla prvním Brackovým projevem v parlamentě. (Viz „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages“ [„Stenografické zprávy o jednáních Německého říšského sněmu“], 3. volební období, I. zasedání 1877, první svazek, Berlín 1877, str. 489—594). — 316.

³⁸⁹ Ve svém dopise Engelsovi z 19. dubna 1877 reagoval Bracke na Marxovy poznámky z 11. dubna 1877 (viz tento svazek, str. 306—307) o způsobu uveřejňování Engelsových článků proti Dühringovi (viz poznámku 21): „Vaše domněnka, že způsob uveřejňování Vašich článků ve ‚Vorwärts‘ vyplývá ze záměrného úmyslu nebo nedbalosti, je mylná. Liebknecht si naříkal před prázdninami na to, že je všechno narušeno agitací a jednáním říšského sněmu a že je čas dát se zase do práce a udělat pořádek. To je asi příčina i tohoto nepořádku.“ — 316.

³⁹⁰ Jde o návrh zákona o úpravě pracovní doby, zvláště v domáckém průmyslu a řemeslnických dílnách, který předložil v roce 1877 anglický ministr vnitra Cross. Návrh, který předpokládal mimo jiné omezení pracovního dne u mladistvých na 10¹/₂ hodiny a doplňoval zákon o omezení dětské práce z roku 1874, se stal v roce 1878 zákonem. — 317.

³⁹¹ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Koncept napsal Engels na Lindheimerův dopis z 25. dubna 1877. — 318.

³⁹² Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Koncept napsal Engels na Lindheimerův dopis z 3. května 1877. — 319.

³⁹³ Jde o honorář za Engelsův článek „Karel Marx“ (viz poznámku 387). — 323.

³⁹⁴ 22. června 1877 psal Wilhelm Bracke Engelsovi: „Článek“ (viz poznámku 387) „je přímo vynikající, ale máte úplně pravdu, že na vyřešení toho úkolu

je málo místa. Ale teď mě napadá, že bychom měli v příštích ročnících kalendáře pojednat o jednotlivých úsecích zvlášť, pro čtenáře by to bylo nesmírně zajímavé, a ani lipší přátelé by se nad tím nemohli horšit, protože berou, možná musejí brát, přílišný ohled na sektáře — lassallovce, dühringovce. Tak by se dalo pojednat o jednotlivých epochách z dějin dělnického hnutí še zřetelem k Marxovým osobním zážitkům, dále pak o jeho jednotlivých vědeckých pracích. Tím nebudeme pěstovat žádný kult osobnosti — čemuž jste se také ve svém článku uměl tak skvěle vyhnout — nýbrž jen učiníme zadost pravdě a napomůžeme rozvoji hnutí, tím, že zaměříme pozornost na základní věci a podnítíme k dalšímu přemýšlení, neboť hrozí nebezpečí, že muži, jako jsou Lassalle a Dühring, budou uctíváni jako bohové a tím bude zploštěno celé hnutí.“ — 323.

³⁹⁵ Míni se jednání gothajského sjezdu 1876 o stranickém tisku, zejména pak o vydávání ústředního orgánu strany — listu „Vorwärts“. — 323.

³⁹⁶ Wilhelm Bracke psal o rusko-turecké válce (viz poznámku 86), která vypukla 24. dubna 1877: „S tou válkou začíná být nuda. Jak to vypadá, měli Rusové na začátku víc štěstí než teď, možná také padli do chytře nastražené turecké pasti. Jisté je, že se Turci pevně zachytili, a zřejmě se i tentokrát potvrdí, že Turecko stačí na Rusy samo. Sotva bych to byl pokládal za možné!“ — 324.

³⁹⁷ Wilhelm Liebknecht požádal Engelse v dopise ze 14. června 1877, aby mu opatřil nějakou dobrou fotografii Davida Urquharta (zemřel 16. května 1877) a napsal stručnou črtu o jeho životě a působení. V dopise z 27. června 1877 svou žádost připomenul. — 326.

³⁹⁸ Tento odstavec souhlasí (většinou doslovně) s notickou ve „Vorwärts“ uveřejněnou 11. července 1877 v rubrice „Sociálně politický přehled“. Noticka začíná slovy: „Ž Paříže nám píš“ a redakce „Vorwärts“ ji komentuje v poznámkách pod čarou. Je možné, že notickou napsal Carl Hirsch na základě neznámého dopisu od Engelse. — 327.

³⁹⁹ Za svého pobytu v Londýně (1876) udržoval Gustav Rasch přátelské styky s černohorským knížetem Nikolou I. — 327.

⁴⁰⁰ Od 15. června do 15. srpna 1877 si Wilhelm Liebknecht odpykával trest v lipském vězení (viz též poznámku 116). — 329.

⁴⁰¹ Julius Vahlteich prohlásil 27. října v projevu na bernském kongresu anarchistů, kde byl přítomen jako host (viz poznámku 313): „Mezi námi nejsou ani marxovci, ani dühringovci.“ Liebknecht napsal 21. června 1877 Engelsovi, že „Vahlteich takový výrok ovšem nepronese!“ — 330.

⁴⁰³ V Gentu se konal ve dnech 9.—15. září 1877 světový socialistický kongres svolaný belgickými socialisty. Zúčastnilo se ho 45 delegátů z Belgie, Dánska, Německa, Anglie, Francie, Itálie, Švýcarska, Španělska a dalších zemí. Čtvrtinu delegátů tvořili bakuninovci. Německá sociální demokracie byla na kongresu oficiálně zastoupena Wilhelmem Liebknechtem.

Jádrem jednání byly spory s anarchy. V jedné z rezolucí se zdůrazňovalo, že je nezbytné, aby se „stát zastupující a zahrnující všechny lid... stal vlastníkem půdy a ostatních pracovních nástrojů“. Tím zaujala většina kongresu v této otázce stanovisko v podstatě marxistické. Zvláště významné byly Liebknechtovy vývody, v nichž dokazoval nezbytnost politické činnosti dělnické třídy. Liebknechtovo stanovisko bylo pojato do rezoluce, jež doporučovala, aby proletariát použil všech dosažitelných politických prostředků ke svému sociálnímu osvobození.

Pakt solidarity s anarchy byl zamítnut. Zástupci socialistických organizací z Belgie, Dánska, Německa, Anglie, Francie, Itálie, Rakousko-Uherska a Švýcarska uzavřeli dohodu o solidaritě, která je zavazovala „navzájem se morálně a materiálně podporovat ve všem hospodářském a politickém úsilí“.

Engels tento kongres stručně zhodnotil v článku „Evropští dělníci v roce 1877“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 155—156). — 331, 336, 337, 341.

⁴⁰³ Wilhelm Liebknecht nemohl Engelsovu pozvání vyhovět. 17. září 1877 psal: „Nemohl jsem bohužel do Londýna; byl jsem příliš vyčerpan a neměl jsem čas.“ Navštívil Marxe a Engelse v Londýně až v září 1880 (viz poznámku 203). — 331, 337.

⁴⁰⁴ Wilhelm Bracke psal 5. srpna 1877 Marxovi: „Srovnám teď u následujících archů, *po* sl. Kurzové, překlad s francouzským originálem a ve sporných případech se poradím s Liebknechtem, Engelsem nebo B. Beckerem.“ — 333.

⁴⁰⁵ V „Times“ z 11. srpna 1877 bylo uveřejněno oznámení podepsané Maltmanem Barrym, že se na 13. srpna svolává schůze pro přípravu národní demonstrace, na níž budou vyjádřeny sympatie s Tureckem a odsouzena ruská politika. — 334.

⁴⁰⁶ Natalie Liebknechtová napsala 28. srpna 1877 Engelsovi: „Je to už skoro 14 dní, co byl muž propuštěn z vazby, měl ale včera v Darmstadtu a bude mít za 14 dní v Reichenbachu ve Slezsku další procesy, které mu určitě také něco vynesou“ (viz také poznámku 116). „Že při tomto neklidném, vzrušujícím životě mého muže nemůže rodinný život nijak prospívat, je samozřejmé. Muž si sice dělá už dva roky po každém novém útoku ta nejlepší předsevzetí, ale poměry jsou silnější než jeho vůle, vždy znovu ho posílají na přední hlídky a on proti tomu ani nic nenamítá.“ — 338.

- ⁴⁰⁷ Otto Weydemeyer přeložil do angličtiny Mostovu brožuru „Kapital und Arbeit“ (viz poznámku 20), a to podle druhého německého vydání, jež poslal Marx v červnu 1876 Friedrichu Adolphu Sorgovi (viz tento svazek, str. 217). Tento překlad vycházel poprvé v americkém týdeníku „The Labour Standard“ na pokračování od 30. prosince 1877 do 10. března 1878. V srpnu 1878 vyšel anonymně jako brožura pod názvem „Extracts from the ‚Capital‘ of Karl Marx“ [„Výňatky z ‚Kapitálu‘ Karla Marxe“]. — 339, 391, 437.
- ⁴⁰⁸ Jak vyplývá ze Sorgova dopisu Marxovi z 19. srpna 1878, nebyl Sorge přesvědčen, že Karl Daniel Adolph Douai je schopen přeložit „Kapitál“ do angličtiny. Douai je prý „psavec, a tudíž často hodně plytký a povrchní“. Napsal také články pro „Vorwärts“, které Marxe právem tak rozzlobily (viz poznámku 419). Kromě toho byl Douai značně zaneprázdněn jako novinář, a proto mu Sorge nepředal ani německý rukopis připravený Marxem, ani francouzské vydání „Kapitálu“, což Marx schválil (viz tento svazek, str. 391). — 340, 349, 391.
- ⁴⁰⁹ Už v letech 1872–1873 ztroskotal pokus Enrika Bignamiho vydat italský překlad prvního dílu „Kapitálu“. Nepodařilo se to ani Urielu Cavagnarimu. Stručnou italskou verzi vydal v roce 1879 Carlo Cafiero v Miláně. První úplné italské vydání vyšlo až v roce 1886. — 340.
- ⁴¹⁰ *London Trades Council* (Londýnská odborová rada) — byla poprvé zvolena na konferenci delegátů londýnských tradeunionů v květnu 1860. Rada stála v čele několika tisíc odborářů hlavního města a měla vliv na dělnickou třídu v celé Anglii. — 340.
- ⁴¹¹ Desátý výroční sjezd britských tradeunionů se konal od 17. do 22. září 1877 v Leicesteru. — 341.
- ⁴¹² Ve „Standard“ z 11., 13., 17. a 18. září 1877 byly otiskovány v rubrice „Mezinárodní dělnické sdružení“ obšírné zprávy („od našeho vlastního dopisovatele“) o gentském kongresu, jejichž autorem byl zřejmě Maltman Barry. — 341.
- ⁴¹³ Narážka na mexické tažení v letech 1861–1867. Jde o ozbrojenou intervenci Francie (zpočátku společně se Španělskem a Anglií) v Mexiku, jež měla potlačit mexickou revoluci a přeměnit Mexiko v kolonii evropských velmocí. Anglie a Francie hodlaly zároveň použít Mexika jako nástupišť k intervenci v americké občanské válce ve prospěch otrokářských států. Francouzským interventům se sice podařilo v létě 1863 dobýt hlavní město Mexiko, vyhlásit „císařství“ a dosadit na trůn rakouského arcivévodu Maxmiliána, který byl chráněncem Napoleona III., ale postupně utrpěli řadu drtivých porážek.

V březnu 1876 musela Francie svá vojska z Mexika odvolat. Mexická expedice stála Francii obrovskou sumu peněz a citelně oslabila druhé císařství. — 342.

⁴¹⁴ Ferdinand Lingenau, Američan německého původu, odkázal 18. března 1876 asi 7000 dolarů (polovinu své peněžní hotovosti) Socialistické dělnické straně Německa. Za vykonavatele závěti určil Augusta Bebela, Johanna Philippa Beckera, Wilhelma Bracka, Augusta Geiba, Wilhelma Liebknechta a Karla Marxe. Když 4. srpna 1877 zemřel v St. Louis, snažili se vykonavatelé závěti zajistit straně tyto peníze. Jmenovali svým zmocněncem Friedricha Adolpha Sorgia. Bismarck usiloval silným diplomatickým tlakem o to, aby německá sociální demokracie toto dědictví nedostala, což se mu nakonec také podařilo. — 342, 446.

⁴¹⁵ Dopis vyšel poprvé ve zkráceném znění v časopise „Deutsche Revue“, ročník 46, sv. 3, 1921. — 344.

⁴¹⁶ 8. října 1877 psal Kugelmann Engelsovi: „Před několika měsíci mě tu konzultovala žena, pruského královského továrního inspektora‘ Karla Eckera. Mimochodem jsme v rozhovoru s panem Eckerem narazili na jeho povolání a já jsem mu doporučil ‚Kapitál‘, aby si tam našel mj. vzory svých anglických kolegů. Dnes přišel ke mně a řekl mi, že právě pracuje na návrzích o dělnických bytech, protože poznal, v jakém jsou strašném stavu. — ‚Kapitál‘ prý si stačil zatím jen prolistovat, prostuduje ho, ale postrádá v něm podrobný věcný rejstřík, aby mohl hned najít, co potřebuje. Prosil mne o praktické návrhy, k čemuž nemám podrobné znalosti. — Doporučil jsem mu Tvé ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘, které si hned objedná... Dále jsem mu poradil, aby se obrátil na Tebe, což pravděpodobně v těchto dnech udělá.“ — 346.

⁴¹⁷ Engels strávil 7 týdnů u moře a 2 týdny ve Skotsku (viz poznámky 90 a 143). — 346.

⁴¹⁸ Program „Zukunft“ vyložil Karl Höchberg jednak v prospektu tohoto časopisu, jednak v úvodníku „Der Sozialismus und die Wissenschaft“ [„Sozialismus a věda“], uveřejněném v prvním čísle „Zukunft“. — 350, 352, 432.

⁴¹⁹ 5. a 7. října 1877 vyšel ve „Vorwärts“ anonymní článek „Die Folgen des grossen Krachs“ [„Následky velkého krachu“]. Později se Marx dověděl (ze Sorgova dopisu z 19. července 1878), že jeho autorem je Karl Daniel Adolph Douai. — 350.

⁴²⁰ Ve „Vorwärts“ z 15. a 17. června, 10., 12., 14. a 17. října 1877 byl uveřejněn nepodepsaný seriál článků „Aus Heuchelland. Stille Beobachtungen eines

- Berliners in London“ [„Ze země pokrytců. Tichá pozorování Berlíňana v Londýně“]. Počínaje 10. říjnem 1877 připojovala redakce k jednotlivým pokračováním poznámky, v nichž se distancovala od některých autorových názorů. — 351.
- ⁴²¹ Friedrich Adolph Sorge poslal Marxovi po dlouhém pátrání v srpnu 1878 „Annual Report of the Secretary of Internal Affairs of the Commonwealth of Pennsylvania, for 1876—1877“ [„Výroční zpráva ministra vnitra státu Pensylvánie za rok 1876—1877“]. Publikace obsahovala cenné údaje o postavení horníků v pensylvánských uhelných revírech. — 351, 391.
- ⁴²² Od konce roku 1874 do poloviny roku 1875 probíhala v Pensylvánii velká stávková dělnická v kamennouhelných dolech. — 351.
- ⁴²³ Jde o první díl knihy Mosese Hesse „Dynamische Stofflehre“ (Kosmischer Teil) [„Dynamická nauka o hmotě“ (Kosmická část)], jež vyšla v roce 1877 v Paříži. Díly II (Organická část) a III (Sociální část), ohlášené v předmluvě k prvnímu dílu, pravděpodobně nevyšly. — 353, 360.
- ⁴²⁴ Marx má na mysli „Teorie o nadhodnotě“ (viz poznámku 213). — 354.
- ⁴²⁵ Od tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s následující adresou napsanou Marxovým rukopisem : „*via Ostend*, Herrn W. Bloss, 5, Amelungsstrasse, Hamburg (Germany)“. — 357.
- ⁴²⁶ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 370—385. — 357.
- ⁴²⁷ Heinrich Heine, „Lyrické intermezzo“, 18. báseň. — 357.
- ⁴²⁸ V dopise z 30. října — 6. listopadu 1877 psal Wilhelm Bloss Marxovi: „Zároveň chci zde využít této příležitosti a zeptat se, zda skutečně existuje nějaké napětí mezi londýnskými přáteli a straníky v Německu. Nevím: pokud jde o mne, přece jsem se v ničem nezměnil. Stalo se hodně jiného, ale určitě ne v náš neprospěch. Divím se, že londýnští přátelé se dávají *poměrně* málo slyšet v tisku, protože teď by se přece setkali u německých dělníků s většími sympatiemi než kdy jindy a jsou teď díky naší agitaci populárnější, než snad sami vědí.“ — 357.
- ⁴²⁹ Jde o Svaz komunistů, první revoluční stranu dělnické třídy. Vznikl v roce 1847 a existoval do roku 1852. Svým programem a složením byl mezinárodní organizací dělnické třídy a tedy předchůdcem Mezinárodního dělnického sdružení. Zároveň to byla také první německá dělnická strana. Většinu jeho členů tvořili němečtí dělníci, takže všichni řemeslníčtí tovaryši. Nad-

cházející revoluce postavila Německo do centra činnosti Svazu. (Viz také Bedřich Engels, „K dějinám Svazu komunistů“, Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 238–256.)

„Stanovy svazu komunistů“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 518–523), jejichž návrh byl projednán už na prvním sjezdu Svazu počátkem června 1847, byly schváleny na jeho druhém sjezdu (29. listopadu – 8. prosince 1847 v Londýně). V těchto stanovách byly poprvé v dějinách mezinárodního dělnického hnutí vypracovány zásady demokratického centralismu. — 357.

⁴³⁰ V dopise z 30. října – 6. listopadu 1877 psal Wilhelm Bloss Marxovi, že „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ otiskuje „často i několikrát týdně úvodníky o ‚vzájemných kombinacích dr. Marxe a pátera Beckxe‘“, a dodává k tomu: „Máte-li o ten krám zájem, tak Vám tu a tam něco pošlu.“ Bloss má na mysli úvodníky o gentském kongresu (viz poznámku 402), v nichž byla mezinárodní organizace socialistů nemístně srovnávána s jezuitským řádem a Marx s generálem jezuitů Beckxem. — 358, 580.

⁴³¹ Sám dopis Ernstu Dronkovi z 20. listopadu 1877 nebyl, pokud víme, nalezen. Uvedený opis si Engels zaznamenal na Dronkův dopis z 16. listopadu 1877; Dronke v něm sděloval, že dostal 15. listopadu 1877 Engelsův dopis s šekem na 14 liber št. Ani tento Engelsův dopis nemáme k dispozici. — 359.

⁴³² Marx se léčil v Neuenahru (viz poznámku 106) a Engels byl v Ramsgate a ve Skotsku (viz poznámky 90 a 143). — 360.

⁴³³ Na sjezdu Švýcarské dělnické konfederace v květnu 1877 v Neuenburgu bylo rozhodnuto vytvořit z Dělnické konfederace a ze spolku Grütli sociálně demokratickou stranu. Společná komise obou organizací vypracovala „Smlouvu o alianci“ a „Program sociálně demokratické strany ve Švýcarsku“, k němuž byl předlohou mj. gothajský program (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 159). Svazek mezi Švýcarskou dělnickou konfederací a spolkem Grütli se však neuskutečnil, protože konference delegátů Spolku Grütli v červnu 1878 smlouvu o alianci odmítla a program přijala jen s výhradou, že bude revidován. — 362.

⁴³⁴ Ve volbách do poslanecké sněmovny 14. října 1877 (viz poznámku 87) dosáhli republikáni významného vítězství, které donutilo Brogliovu vládu odstoupit (19. listopadu 1877). Mac-Mahon se musel podříditi republikánské většině poslanecké sněmovny a pověřil 13. prosince 1877 Dufaure vytvořením nové vlády. Tím byl boj různých frakcí francouzské buržoazie rozhodnut ve prospěch republikánů. Koncem ledna 1879 byl Mac-Mahon donucen předčasně odstoupit. Presidentem republiky byl zvolen umírněný republikán

Grévy a boj o zachování republiky byl úspěšně zakončen. Engels hodnotí význam tohoto vítězství republikánů pro další vývoj dělnické třídy ve Francii a příčiny, jež k němu vedly, v článku „Evropští dělníci v roce 1877“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 160—164). — 363.

- ⁴³⁵ „Vorwärts“ uveřejnil 21. a 31. října, 2., 9., 11. a 30 listopadu a 12. prosince 1877 v rubrice „Z Francie“ dopisy Hippolyta Buffenoira. Týkaly se voleb ze 14. října 1877 a manifestu, který vydala 9. října 1877 skupina tzv. autonomních socialistů v Paříži a jehož byl spoluautorem. 9. a 11. listopadu 1877 uveřejnil „Vorwärts“ německý překlad tohoto manifestu. — 363.

- ⁴³⁶ Dopisy ze 4. a 11. února 1878 jsou odpovědi na dopis Wilhelma Liebknechta z 22. ledna 1878. Liebknecht žádal Marxe o materiál nebo o článek, popřípadě několik článků k východní otázce. Ve své odpovědi na první dopis ze 4. února Liebknecht psal: „Tvůj dopis mě velmi potěšil. Zmocňuješ mě, abych veřejně použil té části, která se týká východní otázky? S uvedením Tvého jména nebo bez něho? Mám to těžké a může se mi velmi dobře hodit, když mi někdo bude ‚krýt záda‘.“ A 25. února 1878 psal Engelsovi: „Poslal mi [Marx] mimochodem skvělé poznámky k východní otázce, které uveřejním ve 2. vydání své brožurky a uplatním co nejlépe i jinak.“ Oba dopisy byly bez uvedení jména otištěny ve 2. vydání Liebknechtovy brožury „Zur orientalischen Frage oder Soll Europa kosakisch werden? Ein Mahnwort an das deutsche Volk“ [„K východní otázce aneb Mají Evrope vládnout kozáci? Varovné slovo k německému lidu“]. Dodatečná poznámka ke 2. vydání datovaná 27. února 1878, měsíc po prvním vydání, končí slovy: „Na závěr uvádím ještě dva dopisy jednoho přítele, jenž prostudoval východní otázku jako sotva kdo jiný. Pronikavý soud, jistý pohled, rozsáhlé vědomosti prozrazují mistra. Ex ungue leonem [„Po spáru poznáš lva“].“

Některé základní myšlenky z obou dopisů se opakují v Liebknechtově projevu 19. února 1878 v říšském sněmu, který později vyšel jako brožura pod názvem „Die Orientdebatte im deutschen Reichstag“ [„Debaty o východní otázce v německém říšském sněmu“].

Rukopisy obou dopisů nemáme k dispozici. Text je reprodukován podle znění uveřejněného Liebknechtem. Vysvětlivky k cizím slovům a cizojazyčným výrazům, uvedené v závorkách, napsal patrně Liebknecht. — 365, 368.

- ⁴³⁷ 25. prosince 1877 zahájila ruská armáda rozhodující ofenzívu na balkánském bojišti (viz poznámku 86). Po přechodu přes pohoří Balkán dobyly ruské jednotky 4. ledna 1878 Sofii, zničily v bitvě u Filippopolis (Plovdiv) od 15.—17. ledna poslední tureckou armádu a vyrazily na Cařihrad. V Drinopoli, kterou obsadily 20. ledna, byla pak 31. ledna 1878 podepsána dohoda o příměří — 365.

- ⁴³⁸ *Veliký Kofta* — jméno egyptského kněze, kterého si vymyslel proslulý podvodník 18. století hrabě Cagliostro (Giuseppe Balsamo). Kofta prý byl všemocným a vševědoucím vůdcem jakési zednářské „egyptské lóže“, za jejíhož zakladatele a člena se Cagliostro vydával. — 365.
- ⁴³⁹ 7. a 8. února 1878 rokovala Dolní sněmovna o povolení dodatečných úvěrů ve výši 6 miliónů liber šterlinků, o něž požádala vláda pro případ, že by Anglie vstoupila do rusko-turecké války, aby zabránila obsazení Cařihradu a Dardanel ruskými vojsky. Předáci liberální strany se v rozpravě vyslovili kategoricky proti válečným úvěrům a odmítli jakákoli opatření proti Rusku. Část liberálů zase změnila taktiku a opustila před konečným hlasováním sněmovnu, čímž získala konzervativní vláda podstatnou většinu — požadavek vlády byl schválen 328 hlasy proti 124. — 368, 693.
- ⁴⁴⁰ Helmuth Karl Moltke, „Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829“ [„Rusko-turecké tažení v evropském Turecku 1828 a 1829“], Berlín 1845. Roku 1877 vyšlo druhé vydání. — 369.
- ⁴⁴¹ Rusko-turecká válka 1828—1829 se odehrála ve dvou taženích; první proběhlo v létě 1828 v květnu až říjnu, druhé v létě 1829 v květnu až září. Už průběh prvního tažení odhalil kritickou situaci ruské armády. Měla proti sobě početně silnějšího nepřítele, jehož strategie záležela v podstatě ve vyčkávaní a vyčerpávání protivníka. — 369.
- ⁴⁴² „Heil dir im Siegerkranz“ [„Sláva ti, ty s věncem vítěze“] — počáteční slova pruské národní hymny, jejímž původním autorem je Heinrich Harries. Pruskou národní hymnou se však tato píseň stala teprve poté, když ji B. G. Schumacher roku 1793 přepracoval v „Berlínskou lidovou píseň“ („Berliner Volksgesang“). 369.
- ⁴⁴³ 6. července 1827 podepsaly tři mocnosti Rusko, Anglie a Francie v souvislosti s národně osvobozeným bojem řeckého lidu proti turecké nadvládě londýnskou konvenci přiznávající Řecku právo na autonomii. Obsahovala mj. ujednání o diplomatickém uznání Řecka a o jeho vojenské podpoře v konfliktu s Tureckem. — 370.
- ⁴⁴⁴ 5. září 1829 byla uzavřena mezi Tureckem a Ruskem drinopolská mírová smlouva. Podle této smlouvy připadlo Rusku ústí Dunaje s ostrovy v dunajské deltě a značná část východního pobřeží Černého moře na jih od ústí Kubáně. Turecko muselo uznat autonomii Moldavska a Valašska a poskytnout jim právo, aby si samy volily své panovníky. Tuto autonomii mělo zaručovat Rusko; tím se fakticky ustanovil nad oběma knížectvími protektorát ruského cara. Kromě toho byla turecká vláda donucena uznat nezávislost Řecka,

jež zůstalo spojeno s Tureckem už jen tím, že platilo sultánovi roční poplatek. Dále se Turecko zavázalo, že dodrží všechny dřívější dohody o autonomii Srbska a že tuto autonomii uzákoní zvláštním výnosem. — 371.

⁴⁴⁵ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 542. — 371.

⁴⁴⁶ Po válkách proti napoleonské Francii 1812–1813 vzniklo mezi německou inteligencí a studentstvem pokrokové liberálně demokratické hnutí, jež bylo namířeno proti reakčnímu zřízení v německých státech a požadovalo sjednocení Německa. Rozsáhlé perzekuce účastníků tohoto hnutí začaly po karlovarské konferenci ministrů německých států v srpnu 1819, na níž také dostali název „demagogové“; po francouzské revoluci 1830 bylo pronásledování „demagogů“ obnoveno. — 372.

⁴⁴⁷ Nelze spolehlivě dokázat, že poslední odstavec napsal Marx. Je možné, že tuto poznámku připojil Liebknecht, i když sám na tomto místě ani v doslovu ke 2. vydání ničím nenaznačuje, že tento dodatek pochází od něho. — 372.

⁴⁴⁸ Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s následující adresou, napsanou Marxovým rukopisem: „To the Publisher of *„Forward“*, *Hornsey Road, Post Office*, London, N.“ — 373.

⁴⁴⁹ 13. dubna 1878 psal Carl Hirsch: „Váš dopis byl poslán do Švýcarska; Lopatin bydlí už několik měsíců v Montreux...“ — 374.

⁴⁵⁰ Wilhelm Bracke psal 4. března 1878 Engelsovi: „Bude-li náš přítel Lopatin tak laskav a napíše článek o procesech s Rusy vůbec a o odsouzených Ruskách zvlášť, budu velmi rád.“ Z dopisů Germana Alexandroviče Lopatina Engelsovi ze 17. a 23. dubna a 23. listopadu 1878 a z Lopatinova dopisu Petru Lavroviči Lavrovovi ze 17. dubna 1878 vyplývá, že Lopatin požádal Valeriana Nikolajeviče Smirnova a poté Kuljabka-Koreckého, aby napsali pro „Volks-Kalender“ na rok 1879 článek o procesech s ruskými sociálními demokraty. Článek však napsán nebyl. Když vstoupil v platnost zákon proti socialistům (viz poznámku 154), bylo vydávání „Volks-Kalender“ zakázáno. — 374.

⁴⁵¹ Engelsův dopis Germanu Alexandroviči Lopatinovi ze 3. dubna 1878 (viz také tento svazek, str. 374) nebyl, pokud víme, nalezen. Zachoval se jen malý úryvek, který Lopatin cituje francouzsky v dopise Petru Lavroviči Lavrovovi ze 17. dubna 1878. Další místa z Engelsova dopisu reprodukuje volně rusky: „Napsal mi a požádal mě o fotografii odsouzených žen v procesu s 50 pro Brackův ‚Volks-Kalender‘ na rok 1879. Chce ode mne také článku o tomto procesu nebo o ruském hnutí z poslední doby, asi 16 stránek velkého formátu,

za 160 marek — 200 franků (viz předchozí poznámku).“ „...Engels píše, že v Anglii jsou patrné všechny příznaky blížící se obchodní a průmyslové krize, která bude důstojným vyvrcholením všech evropských krachů: rakouského, pruského, ruského atd. Zatím jsou prý silně postižena dvě hlavní odvětví výroby: bavlnářský a železářský průmysl. Je prý možné, že se všeobecný krach oddálí až do srpna nebo září.“ — 375.

⁴⁵² Pod názvem „Die Folgen der czaristischen Reformen“ [„Výsledky carských reforem“] otiskoval „Vorwärts“ od 15. února do 15. března 1878 na pokračování německý překlad článku „Plody reform. Očerki úspěchů ekonomické exploatace v Rusku za poslední léta“ [„Plody reforem. Přehled úspěchů ekonomické exploatace v Rusku za poslední léta“]. Tento článek vyšel ve „Vperjod“, sv. V, Londýn 1877. Autorem byl Kuljabko-Koreckij (pseudonym: Dal), jak sdělil Lopatin Engelsovi v dopise z 23. dubna 1878. — 375.

⁴⁵³ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní tato adresa psaná jeho rukopisem: Th. Allsop Esq., Exmouth (Devon). — 376.

⁴⁵⁴ V polovině sedmdesátých let začal Bismarck propagovat a prosazovat zestrátnění pruských železnic a zavedení státního tabákového monopolu v Německé říši; snažil se tak získat nové finanční zdroje na rostoucí zbrojení (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 203–206).

V dopise z 26. dubna 1878 psal o tom Wilhelm Bracke Engelsovi: „Pokud jde o Bismarckovy plány, přece jen si myslím, že se proti nim musí velmi rozhodně vystoupit. Otevřeně řečeno, budu rád, když ten železniční projekt prosadí, a ten tabákový monopol mi také nepřípadá nepřijatelný; ale jakoukoli účast strany při realizování těchto věcí bych pokládal za nerozumnou. Kdybyste byl jiného názoru, prosím, abyste mě laskavě poučil několika přátelskými řádky.“ — 377.

⁴⁵⁵ Své myšlenky o přechodu výrobních a dopravních prostředků do státního vlastnictví vyložil Engels podrobně v „Anti-Dühringu“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 265–281). Tato kapitola byl uveřejněna v příloze „Vorwärts“ z 26. května 1878. V druhém vydání své knihy z roku 1886 připojil Engels poznámku o zestrátnění (tamtéž, str. 275). — 377.

⁴⁵⁶ Na zasedání říšského sněmu 10. dubna 1878 byl projednáván návrh zákona, který předložil Wilhelm Bracke. Bracke navrhoval, aby bylo zrušeno nařízení z 22. prosince 1868, jímž byly určité vojenské osoby osvobozeny od obecních dávek. V rozpravě zaujal k Brackovu návrhu stanovisko Eugen Richter, jeden z předáků Pokrokové strany (viz poznámku 113). Řekl: „Pánové, pokládáme za dost významné zaznamenat změněnou taktiku,

kteřou v tomto okamžiku začali uplatňovat v říšském sněmu páni socialisté, neboť ji pokládáme za obrat k lepšímu. Pánové, vy tedy nepovažujete dnešní stát a jeho řád přece jen za tak docela špatný, aby se jej nevyplatilo v jednotlivostech vylepšovat a dát si s tím tolik práce, jak to učinil pan předřečník ve svém projevu... Vůbec na vás nežárlíme, že se vydáváte našimi cestami, že přejímáte naše staré návrhy...“ — 378.

- ⁴⁵⁷ Bucherova odpověď na Marxův dopis redaktorovi „Daily News“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 169—170), datovaná 20. června 1878, byla 21. června 1878 uveřejněna v „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ a „Frankfurter Allgemeine Zeitung“. 27. června 1878 napsal Marx „Odpověď na Bucherovo „Prohlášení““ (viz tamtéž, str. 171—172) a poslal ji redakcím několika německých novin. — 379.

- ⁴⁵⁸ Ve „Vossische Zeitung“ z 9. července 1878 napsal londýnský dopisovatel, prý na základě hodnověrných pramenů, že Marx hodlá odpovědět na Bucherovo prohlášení v „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ (viz předchozí poznámku) celou knihou, která bude mít název „Pan Bucher“.

O „3000“ řádků, které by prý Bucher potřeboval k odpovědi na Marxových „30“ řádků, viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 171. — 381.

- ⁴⁵⁹ V červenci a srpnu 1878 byl Bismarck na léčení v lázních Kissingen. Marx naráží patrně na to, že 13. června 1874 byl na Bismarcka spáchán v těchto lázních atentát, který mu pak posloužil k zostřené perzekuci dělnického hnutí. — 381.

- ⁴⁶⁰ V první polovině července 1878 vyšlo v Lipsku první knižní vydání Engelsova spisu „Pana Eugena Dühringa převrat vědy“ s autorovou předmluvou datovanou 11. června 1878. — 383, 384, 388, 398, 400.

- ⁴⁶¹ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Schmidt odpověděl Engelsovi 23. července 1878 a poděkoval mu za zaslání „Anti-Dühringa“. — 384.

- ⁴⁶² V časopise „Nature“ z 18. července 1878 byl otištěn program 51. sjezdu německých přírodovědců a lékařů, svolaného do Kasselu (18.—24. září 1879). Mezi ohlášenými přednáškami byla i přednáška Oscara Schmidta „On the Relation of Darwinism to Social Democracy“ [„O vztahu darwinismu k sociální demokracii“].

V odpovědi z 23. července 1878 slíbil Schmidt Engelsovi, že mu pošle separátní výtisky své přednášky, jež měla vyjít v listopadovém čísle „Deutsche Rundschau“. Po skončení sjezdu vyšla tato přednáška jako brožura pod

názvem „Darwinismus und Socialdemokratie“ [„Darwinismus a sociální demokracie“], Bonn 1878.

Vystoupení buržoazních darwinistů (mezi nimi Schmidta) proti socialismu chtěl Engels kriticky rozebrat v „Dialektice přírody“ viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 321–322). — 384, 388.

⁴⁶³ Engels má na mysli projev Rudolfa Virchowa na 50. sjezdu německých přírodovědců a lékařů 22. září 1877 v Mnichově. Virchow varoval před tím, aby darwinismus, který uznával pouze jako hypotézu, byl začleněn do vědeckého učení. „...doufám a věřím, že nám descendenční teorie nepřinese všechny ty hrůzy, které podobné teorie skutečně natropily v sousední zemi. Tato teorie má přece jen, je-li důsledně uplatňována, svou nesmírně povážlivou stránku, a že s ní socialismus navázal kontakt, to vám doufám neuniklo“ (Virchow, „Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat“ [„Svoboda vědy v moderním státě“], Berlín 1877, str. 12). — 348, 388.

⁴⁶⁴ 24. května 1878 zamítl říšský sněm 251 hlasy proti 57 vládní návrh zákona proti socialistům (viz poznámku 154), ale druhý atentát na Viléma I. (viz následující poznámku) posloužil Bismarckovi za záminku k tomu, aby 11. června 1878 sněm rozpustil. Nové volby byly vypsány na 30. července 1878 a Bismarck pak získal v říšském sněmu povolnou většinu. Socialistická dělnická strana Německa dostala přes volební teror a přes nevídané politické a hospodářské represálie 437 158 hlasů (srovnej poznámku 277). Do říšského sněmu bylo zvoleno devět socialistických poslanců. — 385, 556.

⁴⁶⁵ 11. května a 2. června 1878 byly spáchány na Viléma I. dva atentáty; pachatelem prvního byl klempířský tovaryš Max Hödel, druhého anarchista Karl Eduard Nobiling. Bismarck se pokusil svalit vinu za tyto atentáty na německou sociální demokracii a využil jich jako záminky k prosazení zákona proti socialistům (viz poznámku 154). — 385, 555, 580, 598.

⁴⁶⁶ 4. července 1878 se narodil Marxův vnuk Henry Longuet („Harry“). — 386.

⁴⁶⁷ Mary Ellen Burnsová, neteř Engelsovy ženy, byla v letech 1877–1878 u příbuzných v Manchesteru. — 387.

⁴⁶⁸ Engels má na mysli následující noticku uveřejněnou v čís. 2 listu „Načalo“ z dubna 1878: „V těchto dnech byli v Petrohradě zatčeni: 1. *Pjankov*, který byl policií uvězněn ve Furštdatské ulici a bez nejmenšího důvodu zbit takřka k smrti; vypovězen (!!!) do Archangelska; *Goloušev* — hlavní svědek procesu se *Zasuličovou*; 3. *Pavlovskij* a 4. *Lopatín*.“

Ve své odpovědi z 11. srpna 1878 píše Petr Lavrovič Lavrov Engelsovi:

- „Zprávy v ‚Načalo‘ se týkají bratra *našeho* Lopatina, který byl souzen v posledním procesu se 193, nebo jeho bratrance, jenž byl nedávno jako účastník kyjevské studentské aféry vypovězen do vologodské gubernie. *Náš* Lopatin se vrátil ze Švýcarska a pak znovu na nějakou dobu odjel; myslím, že do měsíce nebo ještě dřív bude zpátky. Adresu mi nedal, ale právě před 14 dny jsem od něho dostal dopis.“ — 388.
- ⁴⁶⁹ Ernst Haeckel, „Freie Wissenschaft und freie Lehre. Eine Entgegnung auf Rudolf Virchow's Münchener Rede über ‚Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat““ [„Svobodná věda a svobodná výuka. Odpověď na mnichovský projev Rudolfa Virchowa ‚Svoboda vědy v moderním státě““], Stuttgart 1878. — 388.
- ⁴⁷⁰ Tento záměr nebyl pravděpodobně uskutečněn. — 391.
- ⁴⁷¹ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní adresa napsaná Marxovou rukou: „Mrs. Longuet, Mendip House, *West Malvern* (Worcestershire)“. — 395.
- ⁴⁷² Franz Mehring v květnu 1876 veřejně obvinil Leopolda Sonnemanna, „že v období spekulací využil svého veřejného postavení majitele a ředitele ‚Frankfurter Zeitung‘ k tajným ziskům z gründerského podnikání, o němž čtenáři právem hledali v jeho listu nepodplatné a nestranné zhodnocení.“ Sonnemann nazval Mehringa notorickým pomlouvačem a Mehring ho za to žaloval pro urážku na cti. V první instanci Mehring v prosinci 1876 proces prohrál: soud neshledal v Sonnemannově účasti na gründerském podnikání nic odsouzeníhodného a označil Mehringa rovněž za notorického pomlouvače. Ten se odvolal k vyšší instanci. Při odvolacím řízení v červnu 1877 se soud připojil k Mehringovu názoru a uznal Sonnemannova „notorického pomlouvače“ za urážku; neuložil mu ovšem žádný trest, protože Mehring se o něm také vyjádřil urážlivě. — 399.
- ⁴⁷³ Koncem padesátých let vydala mexická vláda Zuloagy a Miramóna státní obligace, které se staly ve Francii předmětem velikých finančních spekulací (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 15, čes. vyd. 1964, str. 522–524). — 400.
- ⁴⁷⁴ Marx poslal zřejmě Moritzi Kaufmannovi svůj článek „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 173–178). Vyvracel v něm tvrzení renegáta Howella, obsažená v článku „The History of the International Association“ [„Dějiny Mezinárodního sdružení“], který vyšel v červencovém čísle časopisu „Nineteenth Century“. Howellův článek obsahoval vyhlaná tvrzení o Internacionále a o Marxově úloze při jejím založení a v jejím vývoji. — 400.

- ⁴⁷⁵ Dopis sám nebyl, pokud víme, nalezen. Koncept odpovědi je napsán na Arnoldtově dopise z 18. října 1878. Arnoldt, člen místního královeckého výboru „Nadace Johanna Jacobyho“ (fond na podporu sociálně demokratického tisku), prosil Engelse, aby vzal do úschovy kolem 3000 marek fondu ve formě pruských cenných papírů, protože se očekávalo, že pruská vláda po vydání zákona proti socialistům (viz poznámka 154) tyto peníze zkonfiskuje. — 401.
- ⁴⁷⁶ Marx a Engels se snažili opatřit Liebknechtovi místo dopisovatele „Whitehall Review“, protože zůstal po vyhlášení zákona proti socialistům a po zákazu „Vorwärts“ bez prostředků. Právě o tom psal Marx 4. listopadu 1878 v dopise, který poslal prostřednictvím třetí osoby Natalii Liebknechtové. Tento dopis se však nepodařilo nalézt. Liebknecht byl od 29. října 1878 12 týdnů ve vězení. Marxův dopis byl doručen adresátce 14. listopadu 1878. 18. listopadu 1878 odpověděl Wilhelm Liebknecht Engelsovi: „Jsem Marxovi a Tobě velmi vděčný za službu, kterou jste mi prokázali. S tak velkou rodinou, jako mám já, to není maličkost, když člověk přijde *třebas jen* o část beztak *krajně skroupych* zdrojů příjmu. Ta banda by nás chtěla *vyhladovět*, protože se nám jinak nemůže dostat na kobytku. Myslím si ale, že i to jí úplně překazíme a že najdeme existenční prostředky pro všechny ohrožené. — Jestliže se to jenom s tou ‚Whitehall Review‘ podaří, jsem *já* ze všech patálií venku, a nad očekávání dobře... Podmínky jsou mimořádně příznivé, honorář předstihuje všechno očekávání, to, co se na mně požaduje, odpovídá zcela mým přáním. — Nejrady bych spojil výklad našich principů atd. s kritikou celé té politiky atentátů, ale ještě uvidím.“ (Srovnej tento svazek, str. 421). — 402, 421.
- ⁴⁷⁷ Dopis Pierra Theodora Alfreda Talandiera, zasláný 2. října 1878 redaktorovi listu „La Marseillaise“ a obsahující pomlouvačné výpady proti Maltmanu Barrymu, byl uveřejněn v „Marseillaise“ ze 6. října 1878 pod titulkem „Congrès ouvrier“ [„Dělnický kongres“]. — 403.
- ⁴⁷⁸ Uveřejňujeme tento text v pořadí odpovídajícím pravděpodobně Marxovu záměru, tak jak jsme jej mohli rekonstruovat podle jeho škrtnů a přehazovaných pasáží. Marx označil zamýšlené pořadí na okraji textu číslicemi 1–9. Číslice 6 v rukopise konceptu chybí. — 404.
- ⁴⁷⁹ Dopis Maltmana Barryho byl otištěn v „La Marseillaise“ 2. října 1878 pod názvem „Les socialistes et le gouvernement“ [„Socialisté a vláda“]. Je datován: Londýn 19. září 1878. Barry v něm líčí, co se mu přihodilo na pařížské policejní prefektuře, když chtěl mluvit se zatčeným Carlem Hirschem (viz také tento svazek, str. 110–111). — 404.
- ⁴⁸⁰ „Vorwärts“ uveřejnil 15. září 1878 v rubrice „Sociálně politický přehled“

stručnou zprávu o zatýkání mezi delegáty socialistického dělnického kongresu v Paříži. — 405.

- ⁴⁸¹ Jde o *Mezinárodní dělnickou unii (International Labour Union)* — reformistickou organizaci, kterou založili v lednu 1878 v Londýně Johann Georg Eccarius, Hermann Jung, Johl Weston, John Hales aj. Tento pokus reformistických elementů o vytvoření vlastní mezinárodní organizace zakrátko ztroskotál. — 406, 407, 408.
- ⁴⁸² Pierre Théodore Alfred Talandier byl stálým pařížským dopisovatelem časopisu „The National Reformer“, jež vydával Charles Bradlaugh. — 406.
- ⁴⁸³ Oportunisté se říkalo ve Francii umírněným republikánům kolem Léona Gambetty, Grévyho aj., kteří za Mac-Mahonova presidentství čelili jeho pokusům o restauraci monarchie (viz také poznámku 87 a 434) a zasazovali se o zachování republiky. V roce 1879 utvořili umírnění republikáni ve Francii vládu. — 407.
- ⁴⁸⁴ Tento odstavec není v rukopise škrtnut. Ale to, že text se takřka doslovně opakuje v dalším odstavci a fakta v něm obsažená jsou uváděna znova v části 9, naznačuje, že Marx chtěl tento odstavec škrtnout. — 407.
- ⁴⁸⁵ 22. září 1878 byla v týdeníku „The National Reformer“, který vydával Charles Bradlaugh, uveřejněna poznámka s odpornými pomluvami na adresu Maltmana Barryho. — 408.
- ⁴⁸⁶ Narážka na Eugenii, choť Napoleona III., která se po jeho smrti v roce 1873 postavila do čela bonapartistické strany. Po pádu druhého císařství uprchla 4. září 1870 z Francie a usadila se poblíž Londýna. — 408.
- ⁴⁸⁷ Marx má na mysli svůj dopis redaktorovi „Eastern Post“, který byl v tomto listu uveřejněn 23. prosince 1871 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 523–524).
V též čísle byla otištěna zpráva o zasedání generální rady Mezinárodního dělnického sdružení z 19. prosince 1871, kde Marx odhalil Charlese Bradlaughu. — 408.
- ⁴⁸⁸ U tohoto dopisu se zachovala i obálka s následující adresou napsanou rukou Eleanor Marxové: „N. Danielson, Esq., Société du Crédit Mutuel, Pont de Kazan, Maison Lessnikoff, St. Petersburg, Russia.“
Část tohoto dopisu cituje Danielson v předmluvě k prvnímu ruskému vydání druhého dílu „Kapitálu“ (Petrohrad 1885). — 410, 423.

⁴⁸⁹ V dopise z 28. října (9. listopadu) 1878 psal Nikolaj Francevič Danielson Marxovi: „Asi před 6—7 měsíci jsem Vám psal 1. ve věci druhého vydání ruského překladu prvního dílu „Kapitálu“, protože v knihkupectvích se už vůbec nesežene. Přitom jsem se Vás ptal, zda nehodláte udělat ve francouzském a v druhém německém vydání nějaké změny; 2. na druhý díl pro případ, že je v tisku, přičemž jsem Vás žádal, abyste mi archy originálu laskavě posílal průběžně s tiskem v nefrankované obálce.“

Druhé ruské vydání prvního dílu „Kapitálu“ vyšlo teprve v roce 1898. — 410.

⁴⁹⁰ Polemiku o prvním dílu Marxova „Kapitálu“, vedenou v letech 1877—1879 v ruském tisku, zahájil v září 1877 Julij Galaktionovič Žukovskij článkem „Karl Marx i jeho kniha o kapitale“ [„Karel Marx a jeho kniha o kapitálu“], uveřejněným v časopise „Vestnik Jevropy“. Jako odpověď na něj vyšla řada článků, mezi nimiž byly i ty, které poslal Nikolaj Francevič Danielson Marxovi: Nikolaj Ivanovič Ziber, „Několko zaměčanj po povodu stati g. J. Žukovskogo „Karl Marx i jeho kniha o kapitale““ [„Několik poznámek ke stati p. J. Žukovského „Karel Marx a jeho kniha o kapitálu““] („Otčestvennyje zapiski“, listopad 1877) a Nikolaj Konstantinovič Michajlovskij, „Karl Marx pered sudom g. J. Žukovskogo“ [„Karel Marx před soudem p. J. Žukovského“] („Otčestvennyje zapiski“, říjen 1877). Článek Michajlovského přiměl Marxe napsat „Dopis redakci listu „Otčestvennyje zapiski““ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 140—145). V roce 1878 Boris Nikolajevič Čičerin ostře polemizoval s Marxem v článku „Německije socialisty. 2. Karl Marx“ [„Němečtí socialisté. 2. Karel Marx“] v publikaci „Sbornik gosudarstvennych znaniy“, sv. VI, Petrohrad 1878. Jako odpověď na něj vyšla v únoru 1879 v časopise „Slova“ Ziberova stať „B. Čičerin kontra K. Marx“. — 411.

⁴⁹¹ O osudech těchto dvou Engelsových dopisů Dronkovi nám není nic známo. — 413.

⁴⁹² U tohoto dopisu se zachovala i obálka s následující adresou napsanou rukou Eleanor Marxové: „N. Danielson, Esq., Société du Crédit Mutuel, Pont de Kazan, Maison Lessnikoff, St. Petersburg, Russia.“ — 414, 525.

⁴⁹³ Jak vyplývá z dopisu, který poslal Nikolaj Francevič Danielson Marxovi 28. října 1878, šlo mj. o „Sbornik gosudarstvennych znaniy“ s článkem B. N. Čičerina „Němečtí socialisté. 2. Karel Marx“ (viz poznámku 490) a knihu A. Čuprova „Železnodorožnoe chozjajstvo“, díl II, Moskva 1878. — 414.

⁴⁹⁴ Pasáž, kterou Marx uvádí, zní v druhém německém vydání takto: „Und in der Tat ist der Wert jeder individuellen Elle ja auch nur die Materiatur desselben

gesellschaftlich bestimmten Quantums gleichartiger menschlicher Arbeit.“ Viz Marx-Engels, „Werke“, sv. 23, Berlín 1966, str. 122. Viz také K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1954, str. 125, kde příslušné místo v českém překladu zní: „A skutečně: hodnota každého individuálního lokte je jen materializací téhož společensky určitého množství stejnorodé lidské práce.“ — 414.

⁴⁰⁵ Příslušná pasáž ve francouzském vydání „Kapitálu“, ve které měly být podle Marxova rozhodnutí provedeny změny, zní takto: „Je présuppose toujours, dit-il, l'état actuel des choses qui prédomine universellement à peu d'exceptions près c'est-à-dire que le capitaliste fait toutes les avances y inclus la rémunération du travailleur“ [„Předpokládám vždy, říká, nynější stav věcí, který panuje až na nepatrné výjimky všude, tj. že kapitalista platí všechny předběžné náklady, včetně odměny dělníka“]. (Srovnej K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1954, str. 546). — 415.

⁴⁰⁶ Srovnej K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1954, str. 547. — 415.

⁴⁰⁷ V dopisech z 9. prosince 1878 a 26. ledna 1879 psal Johann Philipp Becker o velkých hmotných starostech, jež prožíval se svou rodinou. 9. prosince 1878 psal: „Zákazem našeho stranického tisku v Německu (viz poznámku 154) jsem bohužel přišel o tu jedinou příležitost k výdělku, co mi v poslední době ještě zůstala, a musím tedy hledat jinou práci, abych doma zmírnil tu bídu. *Nemohl bys mi za tím účelem zprostředkovat komisi prodeje nějakého anglického zboží?*“ — 417, 419.

⁴⁰⁸ Engelsův „Anti-Dühring“ byl po vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 154) zakázán. — 418.

⁴⁰⁹ Kalvín zastával názor, že bůh předurčuje od věků určité lidi ke spasení a jiné opět k ztracení. Jeho učení a historickou úlohu kalvínství hodnotí Engels v „Úvodu k anglickému vydání (1892) Vývoje socialismu od utopie k vědě“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 345–346). — 419.

⁵⁰⁰ V březnu a dubnu 1868 stávkovalo v Ženevě 3000 stavebních dělníků. Požadovali zkrácení pracovní doby na deset hodin, zvýšení mezd a zavedení hodinové mzdy místo denní. Stávka řízená ústředními výbory Mezinárodního dělnického sdružení v Ženevě (německým a románským) skončila vítězstvím dělníků.

Ve zprávě generální rady pro bruselský kongres z roku 1868 psal Marx, že v bojích ženevských stavebních dělníků šlo do jisté míry o existenci Internacionály ve Švýcarsku (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 360).

Internacionála zorganizovala v řadě zemí solidární akce na podporu stávkujících. V Německu tak došlo k první větší akci, již projevilí dělníci solidaritu se svými soudruhy v zahraničí. — 419.

⁵⁰¹ James Guillaume vystoupil z Jurské federace anarchistické Internacionály a odcestoval v květnu 1878 do Paříže. — 419.

⁵⁰³ Jde o Dělnický vzdělávací spolek, založený v roce 1840 v Londýně členy Svazu spravedlivých. V jeho čele byli mj. Karl Schapper, Joseph Moll a Heinrich Bauer. Tento veřejný spolek se postupně měnil z německého v mezinárodní sdružení. V následujících letech změnil několikrát název a jmenoval se dočasně také Londýnský německý dělnický spolek, Vzdělávací spolek pro dělníky a Komunistický dělnický vzdělávací spolek.

Po založení Svazu komunistů hrály obce Svazu v tomto spolku vedoucí úlohu. Marx a Engels začali ve spolku působit koncem listopadu 1847. V období 1849—1850 v něm s řadou svých druhů udávali tón, avšak v září 1850 s nimi zespolku vystoupili, protože vedení přešlo do rukou maloburžoazní frakce Willich-Schappera, která chtěla učinit „hybnou silou“ revoluce pouhou vůli bez ohledu na objektivní historické poměry a vystupovala proti ústřednímu výboru Svazu komunistů.

Koncem padesátých let se Marx s Engelsem začali opět aktivně podílet na práci spolku, který v lednu 1865 jako jedna z prvních organizací přistoupil k Mezinárodnímu dělnickému sdružení. Někteří jeho členové (mj. Friedrich Lessner, Georg Lochner a Carl Pfänder) byli členy generální rady Mezinárodního dělnického sdružení, kde podporovali — stejně jako ve spolku — Marxovu a Engelsonu linii.

Krátce po vydání zákona proti socialistům (viz poznámka 154) vznikla ve spolku, který měl tenkrát název Komunistický dělnický vzdělávací spolek, anarchistická skupina, jež dočasně nabyla vrchu. Za podpory spolku a zpočátku z jeho pověření vydával Johann Most (bývalý socialistický dělnický předák, který z Německa emigroval do Londýna) list „Freiheit“. List útočil na taktiku, kterou sledovali sociálně demokratičtí předáci v Německu v boji se zákonem proti socialistům, odsuzoval spojování legálních prostředků boje s ilegálními, požadoval, aby se strana vzdala veškeré parlamentní činnosti a propagoval individuální teror (viz tento svazek, str. 436). V březnu 1880 se odloučila značná část spolku od anarchistických elementů a konstituovala se pod dosavadním názvem. Tyto síly chtěly rozvíjet svou činnost na základě principů a taktiky německé sociální demokracie. Název Komunistický dělnický vzdělávací spolek si ponechala i anarchistická skupina. — 420, 430, 433, 436, 451, 490, 498, 590.

⁵⁰³ 31. prosince 1878 schválila Spolková rada předlohu zákona o disciplinární kompetenci říšského sněmu vůči poslancům (tzv. náhubkový zákon nebo také

„zákon o nepřístojnostech“). Od 4. do 7. března 1879 se o předloze ve sněmu debatovalo. Podle ní měl být říšský sněm oprávněn vylučovat poslance pro takzvané nepřístojné řeči a dokonce je zbavovat volitelnosti. Bismarck sledoval tímto zákonem v první řadě vyloučení sociálních demokratů, ale kromě toho i jiných představitelů opozice z říšského sněmu. Za sociální demokracii pranýřoval August Bebel 4. března 1879 předlohu zákona jako neslýchaný útok na elementární demokratická práva. Protože se proti chystanému umlčování názorů postavily i liberální strany, byla nakonec předloha zamítnuta. — 420, 421.

⁵⁰⁴ Engels má na mysli Pokrokovou stranu a Národně liberální stranu (viz poznámky 113 a 537). — 420.

⁵⁰⁵ 4. února 1879 se konaly v jednom ze dvou volebních okrsků města Vratislav doplňovací volby, jež si vyžádalo úmrtí Heinricha Bürgerse, poslance Pokrokové strany. Sociální demokracii se podařilo přes největší překážky postoupit se svým kandidátem Juliem Kräckerem (5184 ze 14 586 odevzdaných hlasů) do užších voleb. V těchto užších volbách, jež se konaly 21. února 1879, podlehl sice Kräcker kandidátu Pokrokové strany, ale získal 7544 ze 16 504 odevzdaných hlasů. Byl to názorný důkaz, že pronásledovaná strana začíná opět sbírat síly. — 421.

⁵⁰⁶ „*Případ od případu*“ — výrok připisovaný rakousko-uherskému ministru zahraničních věcí Juliu Andrásseymu a používaný jako synonymum náhodnosti, neurčitosti v politice. Andrassy prohlásil o berlínské konferenci Ruska, Německa a Rakousko-Uherska v roce 1876, že tyto tři velké státy nepřijaly žádné konkrétní rozhodnutí o východní otázce, ale dohodly se pouze, že *případ od případu* zkoordinují své postoje. Engels používá tohoto výrazu jako slovní hříčky. „Von Fall zu Fall“ znamená „případ od případu“, ale také totéž, co francouzské „de chute en chute“: „od porážky k porážce“. — 421.

⁵⁰⁷ Marx má pravděpodobně na mysli dopis a zásilku z 5. února 1879, o nichž se Nikolaj Francevič Danielson zmiňoval v psaní z 5. března 1879. 5. února 1879 poslal Danielson Marxovi přehled finanční situace a finanční politiky Ruska „za posledních 15 let“ a větší počet knih, zčásti vzácných, z nichž tento přehled vycházel. — 423.

⁵⁰⁸ Ve snaze překonat obtíže vznikající při směňování bankovek za zlato vydala anglická vláda v roce 1844 na návrh Roberta Peela zákon o reformě Anglické banky. Podle tohoto zákona byla banka rozdělena na dvě samostatná oddělení se zvláštními peněžními fondy: bankovní, které provádělo pouze bankovní operace, a emisní, které bylo pověřeno vydáváním bankovek. Byla stanovena pevná norma krytí bankovek zlatem. Krytí bylo zajištěno zlatým fondem, který musel být stále k dispozici. Emise bankovek, které nebyly

- kryty zlatem, byla omezena na 14 miliónů liber št. Avšak přes vydání zákona z roku 1844 nezáviselo množství bankovek v oběhu na fondu krytí, ale na poptávce v oblasti oběhu. Za hospodářských krizí, kdy se zvláště ostře pociťoval nedostatek peněz, anglická vláda pozastavila platnost zákona z roku 1844 a zvýšila množství bankovek bez zlatého krytí. — 424.
- ⁵⁰⁹ V Paříži se konala v roce 1878 světová výstava. — 425, 509.
- ⁵¹⁰ Ruský buržoazní ekonom Illarion Ignatěvič Kaufman uveřejnil v petrohradském časopise „Věstník Jevropy“, sv. III, 1872, článek o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ nazvaný „Točka zreníja politiko-ekonomičeskoj kritiki u Karla Marxa“ [„Z jakého hlediska kritizuje Karel Marx politickou ekonomii“] (viz K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1954, str. 28–30). — 428.
- ⁵¹¹ Mladý publicista Reichenbach poslal Marxovi z Paříže dopis a tiskoviny s prosbou, aby je zaslal ekonomu Rudolphu Meyerovi, žijícímu v Londýně. — 429.
- ⁵¹² Rudolph Meyer psal 27. května 1879 Marxovi: „Máte-li nazbyt hodinku pro přátele, které nepřivádí pouhá zvědavost, napište mi, prosím.“ Meyer ujišťuje Marxe, že „rozdílnost politických stanovisek mi nebrání obdivovat ve Vás vynikajícího národohospodáře a skvělého badatele, pracovníka a nelitostného kritika. ‚Kapitál‘ nepatří žádné straně, nýbrž nám všem, a tedy i mně.“ — 429.
- ⁵¹³ V dopise z 29. května 1879 J. Gugenheim jako tajemník Komunistického dělnického vzdělávacího spolku v Londýně požádal Engelse, aby ve spolkové místnosti pronesl „vědeckou přednášku“. — 430.
- ⁵¹⁴ „Freiheit“ začala v květnu 1879 veřejně kritizovat postoj sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. 24. května 1879 kritizovala ve svém „Sociálně politickém obzoru“ postoj frakce v rozpravě o ochranných clech (viz poznámku 183). V kritice frakce pokračovala pak i v dalších zprávách o debatách v říšském sněmu. — 430, 433.
- ⁵¹⁵ O osudech tohoto dopisu nám není nic známo. Z dopisu, který poslal Wilhelm Bracke Engelsovi 6. června 1879, vyplývá, že Engels napsal 16. května 1879 Brackovi dopis a prosil ho, aby jej zaslal Augustu Bebelovi. Bebel pak odpověděl 24. května 1879 dopisem adresovaným Brackovi, jehož opis Bracke poslal Engelsovi: „V příloze vracím Engelsův dopis; s jeho obsahem plně souhlasím. Zlobilo mě už to, jak Liebknecht v projevu o stavu obležení ostentativně prohlásil, že on i my se podřizujeme zákonu proti socialistům, a toto prohlášení ve své řeči ještě 2–3krát zdůraznil. Přišel jsem tenkrát pár

minut po projevu, četl jsem den nato zprávy a nechtěl jsem je brát za bernou minci; počkal jsem si na stenografický záznam, a když jsem to snad ještě v horší podobě viděl vytištěno, nečekal jsem a Liebknechtovi jsem to vytkl. Informoval jsem ho také o Engelsově dopisu; přijal to mlčky. Až budeš psát Engelsovi, pozdravuj ho ode mne a řekni mu, že s ním plně souhlasím...“

Své názory na nedůsledný postoj sociálně demokratických poslanců v rozpravě o ochranných clech vyložili Marx a Engels v okružním dopise (viz tento svazek, str. 452–455). — 430, 435.

- ⁵¹⁶ Tento koncept napsal Engels na jednu stránku dopisu Eduarda Bernsteina z 13. června 1879. O osudech jeho dopisu Bernsteinovi nám není nic známo. — 431.

- ⁵¹⁷ Eduard Bernstein informoval v dopise z 13. června 1879 Engelse, že v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft“ (viz poznámku 185) mají být publikovány zprávy o socialistickém respektive dělnickém hnutí různých zemí. Ptal se Engelse, zda „by mohl někoho doporučit“ pro Anglii (viz tento svazek, str. 432). „Jde o to, podat zhuštěnou zprávu o dělnickém hnutí a s ním souvisejících událostech v Anglii za posledních 6–8 měsíců.“ — 431.

- ⁵¹⁸ Johann Philipp Becker psal 9. června 1879 Engelsovi: „Se svou snahou uplatnit se v obchodě“ (viz poznámku 497) „jsem to daleko nedotáhl, jako notoricky známého nespolehlivého „rudšase“ mě na nejvyšší míru vyděšení obchodníci přijímají s nechutí a odmítavě, asi k tomu ovšem zpočátku přispělo mé hodně obnošené oblečení. — Co říkáš dnešnímu stanovisku a postoji sociálně demokratických předáků?“ — 435.

- ⁵¹⁹ 17. března 1879 se v říšském sněmu konala rozprava k vládnímu memorandu o vyhlášení tzv. malého stavu obležení v Berlíně a okolí. Za sociálně demokratickou frakci se dostal ke slovu jen Wilhelm Liebknecht, který sice vládní memorandum nelítostně „rozcupoval“, ale udělal také ústupky pravice oporunistickým silám frakce, když označil sociální demokracii za reformistickou stranu v nejpřísnějším smyslu slova. — 435.

- ⁵²⁰ Carlo Cafiero poslal Marxovi svou brožuru „Il Capitale di Carlo Marx“, populární výtah z prvního dílu „Kapitálu“, který vyšel v roce 1879 v Miláně. — 437.

- ⁵²¹ O osudech dopisu adresovaného Augustu Bebelovi nám není nic známo. Zachoval se z něho jen koncept a opis, jež jsou v podstatě shodné. Otiskujeme dopis podle rukopisu, avšak v poznámkách pod čarou uvádíme pasáže připsané či naopak škrtnuté v konceptu. Je možné, že Engels pořídil opis pro Carla Hirsche (viz poznámku 176). — 439.

- ⁵²² Jde o dopis Eduarda Bernsteina Carlu Hirschovi z 31. července 1879; Marx s Engelsem se o něm zmiňují a citují jej v okružním dopise (viz tento svazek, str. 449). — 439.
- ⁵²³ Od tohoto dopisu se zachoval také koncept stejného znění. Kromě toho se zachovala obálka s adresou napsanou Engelsovým rukopisem: „Pan Karl Höchberg, Dr. phil., Hôtel Ealeries, Scheveningen, Holandsko.“ — 443.
- ⁵²⁴ Karl Höchberg psal 24. srpna 1879 Engelsovi: „Jak jsem byl právě informován, odvolal jste svou spolupráci s novým listem v Curychu“ (viz tento svazek, str. 440), „protože je to údajně ‚můj soukromý majetek‘ a má zaujímat ‚umírněný postoj‘. Prý vám to napsal C. Hirsch.“ — 443.
- ⁵²⁵ Za rusko-turecké války v letech 1877–1878 (viz poznámku 86) se anglická vláda a parlament rozhodly nepřipustit, aby ruská vojska vtáhla do Cařihradu, a pohrozily Rusku přerušáním diplomatických styků (viz též poznámku 439). Carská vláda se obsazení Cařihradu vzdala. — 445.
- ⁵²⁶ 3. a 4. září 1879 se Vilém I. sešel se svým synovcem Alexandrem II. v Alexandrovu nedaleko německo-ruských hranic. — 445.
- ⁵²⁷ Tím je míněna „Druhá adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 304–312), kterou Marx napsal ve dnech 6.–9. září 1870. Bismarck svou protiprávní anexí Alsaska-Lotrinska vyvolal v život alianci Francie s Ruskem. Usiloval proto na jedné straně o dobrý poměr s Ruskem, ale na druhé straně hrozil Francii novou válkou. V srpnu 1873 si vzal za záminku pastýřský list biskupa z Nancy (v němž se klérus vyzýval k modlitbám za vrácení Alsaska-Lotrinska Francii) a rozpoutal ostrou kampaň proti Francii. Německá vláda a generalita uvažovaly o válce proti Francii. Tato agresivní propaganda vyvrcholila článkem „Válka v dohledu?“, který otiskl 8. dubna 1875 orgán německé říšské strany „Die Post“, známý jako Bismarckův mluvčí. Německo však zůstalo úplně izolováno. Především zásahem Ruska byl Bismarck donucen vzdát se svých plánů. — 445.
- ⁵²⁸ Marxův a Engelsův dopis Augustu Bebelovi je určen zároveň vedení německé socialistické dělnické strany a má charakter vnitrostranického dokumentu. Svědčí o tom jeho obsah i Marxova a Engelsova vlastní prohlášení. V dopise Friedrichu Adolphu Sorgovi z 19. září 1879 např. nazývá Marx tento dokument okružním dopisem, který má „kolovat samozřejmě *bez účasti veřejnosti* mezi vůdci německé strany“ (viz tento svazek, str. 468). Koncept dopisu napsal Engels v polovině září 1879. 17. září pak po Marxově návratu do Londýna oba koncept znovu probrali a zformulovali konečné znění.

Ze všech dopisů, které Marx a Engels napsali v souvislosti se založením ilegálního stranického orgánu „Der Sozialdemokrat“ (viz poznámku 179), je tento okružní dopis nejdůležitější. Marx a Engels se tu soustřeďují na boj proti pravicovému oportunismu, který tehdy představoval pro stranu hlavní nebezpečí. Tento dopis sloužil ke správné orientaci strany na revoluční politiku vzhledem k zákonu proti socialistům, ale má i zásadní a teoretickou hodnotu jako příspěvek k učení o straně v 19. století. Základní myšlenky dopisu neztratily dodnes svůj význam. — 448.

⁵²⁹ V rukopise je 29. srpna; August Bebel opravil ve svém dopise 19. na 20. — 448.

⁵³⁰ Tím se myslí boje na barikádách v Berlíně 18. března 1848. — 458.

⁵³¹ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní tato adresa psaná jeho rukopisem: Carl Hirsch Esq., 12, Fitzroy Street, Fitzroy Square, W. — 463.

⁵³² Asi od 8. srpna do 17. září 1879 byl Marx na zotavené na ostrově Jersey a v Ramsgate. — 463.

⁵³³ Nikolaj Francevič Danielson informoval Marxe v dopise z 30. srpna 1879, že Maxim Maximovič Kovalevskij uveřejnil už první část své „velmi zajímavé práce“ „Obščinnaje zemlevladienje, pričiny, chod i posledstvija jeho razloženiija“ [„Občinnová držba půdy, příčiny, průběh a následky jejího rozkladu“]. Nabídl Marxovi, že mu tuto knihu pošle, pokud ji nedostal přímo od autora.

Marx začal studovat Kovalevského knihu v říjnu 1879; dělal si při tom podrobné poznámky o charakteru občiny, její úloze a sociálně ekonomickém významu v různých dobách a u různých národů. — 464.

⁵³⁴ Knihu Wilhelma Weitlinga „Garantien der Harmonie und Freiheit“ [„Záruky harmonie a svobody“] vydal znovu Silvius Landsberg v roce 1879 v New Yorku pod názvem „Des seligen Schneiders Weitling Lehre vom Sozialismus und Communismus“ [„Učení zesnulého krejčího Weitlinga o socialismu a komunismu“]. — 465.

⁵³⁵ Od tohoto dopisu se zachoval rovněž koncept, který je v podstatě stejného znění. Pasáže, jež jsou v konceptu navíc nebo jsou tam naopak škrtnuty, uvádíme v poznámkách pod čarou. — 472.

⁵³⁶ Dopisem z 23. října 1879 odpověděl August Bebel na Marxův a Engelsův okružní dopis (viz tento svazek, str. 448–462). Zároveň zaslal Engelsovi dopis z 21. října 1879, který napsal Friedrich Wilhelm Fritzsche a podepsal rovněž Wilhelm Liebknecht; Fritzsche a Liebknecht v něm zaujímalí stanovisko

ke kritice, kterou Marx s Engelsem vznesli ve svém okružním dopise na vůdce Socialistické dělnické strany Německa, a to pro jejich nedůsledný postoj vůči pravicovým oportunistům, kteří se chtěli zmocnit řízení ilegálního stranického orgánu (viz poznámku 179). — 472.

- ⁵³⁷ *Národně liberální strana*, zastupující zájmy německé a především pruské buržoazie, byla založena na podzim roku 1866 po rozkolu buržoazní Pokrokové strany (viz poznámku 113). Národní liberálové obětovali požadavky na politické panství buržoazie ve prospěch uspokojení jejich materiálních požadavků a pokládali za svůj hlavní cíl sjednocení Německa pod vedením Pruska. Jejich politika byla odrazem kapitulace německé liberální buržoazie před Bismarckem.

Po sjednocení Německa se Národně liberální strana stala definitivně stranou velkoburžoazie a byla až do roku 1879 nejdůležitější Bismarckovou oporou v říšském sněmu. Když Bismarck začal provádět ochrannářskou politiku, národní liberálové se s ním rozešli; od roku 1884 se s ním však znovu sblížovali a později začali opět podporovat jeho reakční politiku. — 473, 505.

- ⁵³⁸ V dopise Engelsovi z 23. října 1879 se August Bebel odvolává na usnesení o otázce ochranných cel přijaté gothajským sjezdem v roce 1876 a potvrzené gothajským sjezdem z roku 1877. Cituje zde toto usnesení: „Otázka, zda ochranné clo nebo svoboda obchodu, není pro sociální demokracii otázkou zásadní; sjezd proto ponechává členům strany na vůli, aby k ní zaujali stanovisko podle svého subjektivního názoru.“ Toto usnesení bylo přijato proto — vysvětloval Bebel — že v otázce, zda průmysl za daných poměrů ochranná cla potřebuje, byly mezi poslanci i „ve straně vůbec“ rozdílné názory (viz tento svazek, str. 473–474 a 480–481). — 473.

- ⁵³⁹ „Zpráva o činnosti sociálně demokratických členů Německého říšského sněmu“, („Rechenschaftsbericht der sozialdemokratischen Mitglieder des deutschen Reichstages“) byla otištěna v „Sozialdemokraten“ z 12., 19. a 26. října 1879. Tuto zprávu kritizuje Engels ve svých dopisech Augustu Bebelovi ze 14. a 24. listopadu 1879. — 474, 482.

- ⁵⁴⁰ August Bebel psal v dopise Engelsovi z 23. října 1879, že Karl Höchberg „ačkoli přinesl straně opravdu velkorysé materiální oběti, se nikdy ani v nejmenším nesnažil získat za to odpovídající vliv“. Pro tuto „krajně vzácnou nezištnost“ mu on, Bebel, prominul leckteré chyby. — 475.

- ⁵⁴¹ V „Sozialdemokraten“ z 2. listopadu 1879 byl pod názvem „Von der Niederelbe“ („Od dolního Labe“) uveřejněn anonymní příspěvek datovaný 23. října 1879. Jeho autorem byl Ignaz Auer. — 475.

- ⁵⁴² Wilhelm Bracke napsal 27. dubna 1879 Marxovi: „V příloze najdete několik

- písemností ve věci našeho dědictví“ (viz poznámku 414). „Žádáme Vás, abyste je laskavě doplnil podobnou plnou mocí, která musí být, jak píše Bebel, ‚soudně‘ a konzulárně ověřena... Pak se musí všechny ty písemnosti poslat Sorgovi. Ten se domnívá, že bychom ty peníze mohli dostat do Nového roku.“ — 478.
- ⁵⁴³ V říjnu 1879 se konal v Marseille sjezd francouzských socialistických dělníků. V ostrých politických konfliktech se nakonec prosadily marxistické síly kolem Julese Guesda, který se sám sjezdu nezúčastnil. Sjezd se pak usnesl založit Francouzskou dělnickou stranu (Fédération du Parti des travailleurs socialistes de France). — 478.
- ⁵⁴⁴ 18. listopadu 1879 odpověděl August Bebel na Engelsův dopis ze 14. listopadu 1879. Na Engelsovy poznámky k příspěvku Ignaze Auera v „Sozialdemokraten“ (viz tento svazek, str. 475–477) píše: „Domníváte se, že příspěvek... je zaměřen proti Vám. To je omyl. Toho dne nedostal Auer, jak Vás *mohu spolehlivě ujistit*, ten dopis“ (viz tento svazek, str. 448–462) „ještě vůbec do rukou. ...Auer měl zřejmě na mysli, a já jsem hned na první pohled jeho příspěvek jinak nechápal, Hanse Mosta a nikoho jiného.“ — 480.
- ⁵⁴⁵ Ve „Vorwärts“ ze 4. března 1877 byla v rubrice „Přehled knih“ uveřejněna recenze knihy Rudolpha Meyera. — 481.
- ⁵⁴⁶ „Zpráva o činnosti sociálně demokratických členů Německého říšského sněmu“ charakterizovala období od rozpuštění říšského sněmu (květen 1878) do nových voleb z 30. července 1878 a do přijetí zákona proti socialistům (viz poznámku 154) jako období „hrůzovlády“. — 482.
- ⁵⁴⁷ „Sozialdemokrat“ ze 16. listopadu 1879 informoval čtenáře v redakčním článku „K zahájení saského zemského sněmu“, že do tohoto sněmu byli poprvé zvoleni sociální demokraté (Wilhelm Liebknecht, Otto Freytag, Ludwig Puttrich), kteří také složili předepsanou přísahu, v níž se přísahá věrnost králi, ústavě apod. Bez splnění této zákonem stanovené formality by se byli vůbec nemohli ujmout poslanecké funkce. „Freiheit“ k tomu otiskla 22. listopadu 1879 v „Sociálně politickém obzoru“ noticku s krajně nenávislivými výpady proti Liebknechtovi a taktice německého stranického vedení. — 482, 487.
- ⁵⁴⁸ August Bebel uveřejnil v „Sozialdemokraten“ z 23. listopadu 1879 v rubrice „Přehled knih“ drtivou recenzi práce Bernharda Beckera „Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871“ [„Dějiny a teorie Pařížské revoluční komuny z roku 1871“]. Bebel označil knihu za „pamflet a hanopis namířený proti socialistům a Komuně“ a Beckera nazval „člověkem, který je všem, kdo ho znají, znám jako ochlasta a lump prvního řádu“. — 483.

- ⁵⁴⁹ O osudech této doušky nám není nic známo. — 483.
- ⁵⁵⁰ Achille Loria poslal Marxovi svou knihu „La rendita fondiaria e la sua elisione naturale“ [„Pozemková renta a její přirozené zanikání“]. — 484.
- ⁵⁵¹ Tento dopis byl nalezen v albu s autogramy slavných osobností, jež patřilo francouzskému revolucionáři Gustavu Brocherovi, známému Marxu a Engelse. Brocher požádal Engelse písemně asi v dubnu 1883, aby mu poslal Marxův autogram. V dopise napsaném asi 23. dubna 1883 děkoval pak Engelsovi za zaslání. Z těchto dopisů se dá soudit, že Engels poslal zřejmě Brocherovi tyto Marxovy řádky kvůli autogramu. — 485.
- ⁵⁵² K prvním pěti odstavcům tohoto dopisu se zachoval i koncept, který se až na několik stylistických odchylek kryje s textem dopisu. Pasáže, které byly v konceptu škrtnuty, uvádíme v poznámkách pod čarou. — 486.
- ⁵⁵³ August Bebel psal 11. prosince 1879 Engelsovi: „Zvlášť v otázce té přísahy jsem zastával jiné stanovisko. Že se má přísaha složit, to byl i můj názor, protože kdybychom ji složit nechtěli, nepotřebovali jsme vůbec chodit do voleb, ale já jsem chtěl, aby se před přísahou prohlásilo, že ji pokládáme jenom za formalitu, kterou je nutno splnit, protože jinak bychom nemohli do sněmovny vůbec vkročit a vykonávat svůj mandát. Přísaha nás nemohla při našich socialistických republikánských názorech nijak pohoršovat.“ — 487.
- ⁵⁵⁴ 10. prosince 1879 se konaly v Magdeburku doplňovací volby, když se národně liberální poslanec von Unruh vzdal svého mandátu. Sociální demokracii se podařilo ve volbách přes překážky dané zákonem proti socialistům postoupit se svým kandidátem Louísem Viereckem (4721 ze 14 771 odevzdaných hlasů) do užších voleb. V užších volbách, které se konaly 23. prosince 1879, dostal Viereck 7308 z 15 761 odevzdaných hlasů a podlehl tak jen těsně kandidátu Národně liberální strany. — 487.
- ⁵⁵⁵ *Vzdychalové* (Heuler) — přezdívká, kterou dali za revoluce z let 1848–1849 republikánští demokraté buržoazním konstitucionalistům. — 488.
- ⁵⁵⁶ Engels má zřejmě na mysli dopis, který poslal Augustu Bebelovi 16. prosince 1879 (viz tento svazek, str. 486–488). Dopis Johannu Philippu Beckerovi měl původně jiné datum, které Engels změnil na 19. Původní datování je v rukopise nečitelné. — 489.
- ⁵⁵⁷ Johann Philipp Becker psal 16. prosince 1879: „Vaše pokyny z Londýna v Lipsku a Curychu zapůsobily. Liebknecht mi napsal, že dotyčný článek

z „Jahrbuch etc.“ zpracuje ve zvláštní brožůře, a v „Sozialdemokratu“ se přece jen ozvala svěžejší a zásadovější řeč. Přesto jsem zatím naléhavě výzvě Höchberga, Bernsteina a Liebknechta ke spolupráci nevyhověl.“ — 490.

⁵⁵⁸ Johann Philipp Becker napsal 16. prosince 1879 Engelsovi: „Tady v Ženevě, kde si anarchisté (juršťi)“ (viz poznámku 41) „zřídili před 18 měsíci hlavní stan a kde ve víře, že právě oni našli kámen mudrců, fanaticky propagují tu svou církevičku a čepují kyselinu dusičnou jako elixír života, musíme se bránit ještě téhle kalamitě, jako bychom neměli jiného trápení dost.“ — 491.

⁵⁵⁹ O osudech Engelsova dopisu Amélii Engelové nám není nic známo. Koncept napsal na volnou stránku dopisu, v němž ho Amélie Engelová (kterou neznal) žádala o finanční podporu. — 492.

⁵⁶⁰ O problému měny, resp. hodnotového poměru zlata a stříbra pojednává Marx v prvním díle „Kapitálu“ (viz K. Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1954, str. 114–115 a 161–162). Engels se touto otázkou podrobně zabývá v dopise Eduardu Bernsteinovi z 10. března 1882 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35). — 493.

⁵⁶¹ Tuto část dopisu (od „Tu věc se stříbrnou, respektive dvojí měnou...“ po „udat nad hodnotu“) citoval Wilhelm Liebknecht doslovně ve své řeči na zasedání saského zemského sněmu 16. ledna 1880. Debatovalo se o návrhu liberálního poslance Heina, aby byla znovu zavedena stříbrná či dvojí měna. Heine viděl ve zlaté měně příčinu všech zlořádů kapitalistické společnosti. Liebknecht patrně ve svém dopise, o jehož osudech nám není nic známo, žádal Engelse, aby mu pro jeho vystoupení v zemském sněmu sdělil svůj názor. Liebknecht ve svém projevu řekl: „Protože se zde... odvolávají na to, že v Anglii existuje údajně tendence ve prospěch stříbrné či dvojí měny, bude mi snad dovoleno přecíst něco ze soukromého dopisu, který jsem dostal od jednoho ze svých přátel uznávaného za jednoho z nejvýznamnějších ekonomů současnosti a nejlepších znalců anglických poměrů... Sleduji vývoj anglických poměrů velmi pečlivě a žasl jsem, když jsem se ve zdůvodnění dočetl, že prý v Anglii existuje tak vlivné hnutí, o kterém jsem se z anglických listů nic nedověděl. Informoval jsem se proto u jednoho přítele v Londýně a dostal odpověď...“ (Dr. Heine: „od Marxů!“) „od Marxů, od Engelse, který má snad jako ekonomická autorita stejný význam jako Marx. A protože padlo Marxovo jméno, chtěl bych dát panu dr. Heinovi na uvážení, zda by si neměl přecíst Marxovo dílo o kapitálu; kdyby to udělal, pak by myslím nepodával svůj návrh a nezdůvodňoval by ho takovým způsobem“ (poslanec Heine: „To znám velmi dobře!“) „Přečetl bych s dovolením pasáž, která se týká tohoto tématu...“ — V „Sozialdemokratu“ z 8. února 1880 vyšla pod názvem „Zlatá nebo dvojí měna“ zpráva o Lieb-

- knechtově vystoupení v zemském sněmu, v níž bylo rovněž doslovně reprodukováno uvedené místo z Engelsova dopisu. — 494.
- ⁵⁶² Bismarck jel v září 1879 do Vídně, aby tam připravil spojeneckou smlouvu s Rakousko-Uherskem. Tato smlouva podepsaná 7. října 1879 ve Vídni zavazovala smluvní strany ke vzájemné pomoci v případě ruského útoku a k blahovůli neutralitě v případě útoku jiného státu. Německo-rakouská spojenecká smlouva byla jádrem tajné smlouvy o trojspolku uzavřené v květnu 1882 mezi Německem, Itálií a Rakousko-Uherskem. — 494.
- ⁵⁶³ Od tohoto psaní máme jen opis pořízený neznámou osobou. Dotyčný zjevně nebyl s to rozluštit příjmení příjemce a slovo označené v opisu otazníkem a uvedené v hranatých závorkách. Na opisu je dále poznámka (její autor rovněž není znám), že byl dopis prodán v aukci Henrici 27.—28. května 1927 v Berlíně. — 496.
- ⁵⁶⁴ O osudech Engelsova dopisu H. Meyerovi nám není nic známo. Koncept napsal na třetí, volnou stránku dopisu, který mu Meyer poslal 25. března 1880. Meyer v něm referoval Engelsovi o rozkolu v Komunistickém dělnickém vzdělávacím spolku a o tom, že byl ustaven nový spolek se stejným názvem (viz poznámku 502). Zároveň tlumočil Engelsovi pozvání na otevření spolkového domu, jež se konalo 27. března 1880. — 497.
- ⁵⁶⁵ Při volbách do říšského sněmu 30. července 1878 (tedy před schválením zákona proti socialistům) hlasovalo pro sociální demokracii 437 158 voličů (viz poznámku 464). — 499.
- ⁵⁶⁶ Jde o úvod k francouzskému vydání Engelsovy práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207 až 248). Na žádost Paula Lafargua zpracoval Engels od ledna do poloviny března 1880 tři kapitoly „Anti-Dühringa“ (kapitolu I úvodu a kapitoly I a II třetí části) jako samostatný spis. Ten pak vyšel v Lafarguově překladu nejprve ve francouzském socialistickém časopise „La Revue socialiste“ a ještě v témže roce byl pod názvem „Socialisme utopique et socialisme scientifique“ [„Socialismus utopický a socialismus vědecký“] vydán jako brožura. Francouzský socialista Benoît Malon chtěl k ní napsat úvod, ale jeho náčrt se ukázal nepoužitelný. 4. nebo 5. května napsal Marx „Úvod k francouzskému vydání Engelsovy brožury „Vývoj socialismu od utopie k vědě““ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 259—261). Vyšel v brožuře s Lafarguovým podpisem. — 501.
- ⁵⁶⁷ Ferdinand Lassalle vedl v letech 1846—1854 rozvodový proces hraběnky Sophie von Hatzfeldtové. — 501.

- ⁵⁶⁸ V lednu 1861 navrhl Ferdinand Lassalle Marxovi, aby společně vydávali v Berlíně noviny. Marx s Engelsem pokládali však takovou spolupráci za nemožnou (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 30, čes. vyd. 1970, str. 196–197, 199 a 676). — 501.
- ⁵⁶⁹ Tyto řádky napsal Marx na poslední stránku svého „Úvodu k francouzskému vydání“ Engelsovy brožury „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz poznámku 566). — 503.
- ⁵⁷⁰ Na zasedáních ze 6. března, 17. a 19. dubna a 4. května 1880 rokoval říšský sněm o prodloužení platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 154). Při třetí rozpravě o předloze zákona vystoupil 4. května 1880 sociálně demokratický poslanec Wilhelm Hasselmann s ultrarevolučním projevem, ve kterém se solidarizoval s ruskými a francouzskými anarchisty a otevřeně se vyslovil proti strategii a taktice Socialistické dělnické strany Německa. Redakce „Sozialdemokraten“ k tomu prohlásila v čís. 20 ze 16. května 1880, že tímto vystoupením vyvrcholila činnost, kterou Hasselmann od chvíle, kdy vstoupil v platnost zákon proti socialistům, poškozoval stranu, a že jej nadále nelze pokládat za člena strany. Oficiálně byl vyloučen na sjezdu ve Wydenu, který se konal ve dnech 20.–23. srpna 1880. — 504.
- ⁵⁷¹ August Bebel pranýřoval 6. března 1880 v říšském sněmu nezákonné, podlé a zločinné metody, jimiž policie pronásledovala, zavírala a vypovídala ze země sociální demokraty. Ukončil svůj projev takto: „Co tedy musí, pánové, takový stav nezbytně vzbuzovat v srdci a cítění mas, jaké musí přinést výsledky? Nic než nenávisť, nic než rozhořčení, takové rozhořčení, jež nakonec musí vést k obecné víře a přesvědčení, že nezbývá nic jiného než násilím svrhnout nynější řád. To jste, pánové, způsobili svými opatřeními, a nejen to, nýbrž také touhu — neboť máte co dělat s lidmi — a já říkám, že touhu po pomstě a odplatě, kterou potlačování nezbytně vyvolává, která se probouzí ve statisících lidských srdcích. To jsou ty plody, jichž jste dosáhli, a jste-li s těmito plody spokojeni — pak my také!“
- S titulkem „Policejní orgie v Berlíně za stavu obležení“ byla pak Bebelova řeč v poněkud zkráceném znění uveřejněna v „Sozialdemokraten“ ze 14. března 1880. — 504.
- ⁵⁷² Cílem Bismarckovy celní politiky bylo mj. zapojit ihned Altonu a hamburské předměstí St. Pauli do Celního spolku. 19. dubna 1880 navrhlo Prusko Spolkové radě, aby Altona a St. Pauli byly přijaty do Celního spolku, ačkoli podle ústavy mohla být hanzovní města do spolku přijímána jen na vlastní žádost. Do tohoto konfliktu spadaly časově doplňovací volby ve 2. hamburském volebním obvodu, vypsané proto, že poslanec Bauer, který vystoupil z parlamentní frakce Národní liberální strany, složil svůj mandát. 27. dubna 1880

- si sociální demokraté vybojovali v tomto obvodu přes nejostřejší represálie 13 155 ze 23 231 odevzdaných hlasů, což znamenalo, že jejich poslanec Georg Wilhelm Hartmann zvítězil. To byl velký úspěch v porovnání s volbami z let 1877 a 1878. V roce 1877 dosáhl Hartmann proti kandidátu Národně liberální strany 10 654 ze 22 937 hlasů a v roce 1878 12 447 z 25 981 odevzdaných hlasů. — 504.
- ⁵⁷³ Při třetím rokování o prodloužení zákona proti socialistům (viz poznámku 154) v říšském sněmu hlasovala 4. května 1880 většina strany středu (viz poznámku 156) proti prodloužení. Na předcházejících zasedáních byla odmítnuta řada návrhů této strany, jimiž měly být zmírněny některé paragrafy zákona. — 505.
- ⁵⁷⁴ Od konce března do poloviny dubna 1880 se konaly v Anglii volby (9. března rozpustil totiž Beaconsfield anglický parlament). Volby skončily vítězstvím liberálů nad konzervativní stranou. Novým ministerským předsedou se stal Gladstone, který za vlády konzervativců ostře napadal Beaconsfieldovu zahraniční politiku. — 505.
- ⁵⁷⁵ V dopise z 19. června 1880 sděloval holandský socialista Ferdinand Domela Nieuwenhuis Marxovi, že připravil v holandštině populární výtah z prvního dílu „Kapitálu“. Prosil Marxe, aby jeho práci prověřil co do věrnosti originálu; práce pak vyšla v roce 1881 v Haagu pod názvem „Karl Marx. ,Kapitaal en arbeid“ [„Karel Marx, ,Kapitál a práce.“]. — 507.
- ⁵⁷⁶ V publikaci „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, 1. roč., 2. část, Curych 1880 (viz poznámku 185) vyšly dvě recenze Ferdinanda Domely Nieuwenhuise — ke knize Eduarda von Hartmanna „Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins“ [„Fenomenologie mravního vědomí“] a ke knize J. A. Levyho „Engelsch ,Katheder-Socialisme“ [„Anglický ,katedrový socialismus“]. — 507.
- ⁵⁷⁷ Carl August Schramm uveřejnil v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, 1. roč., 2. část, Curych 1880, článek „Zur Werththeorie“ [„K teorii hodnoty“], podepsaný C. A. S. Vykládal v něm nesprávně jedno místo z „Kapitálu“, kde se pojednává o teorii hodnoty, a napadal v této souvislosti Marxe. — 507.
- ⁵⁷⁸ Tato poznámka je uvedena v prvním díle „Kapitálu“ (viz čes. vyd. 1954, str. 184–185). Marx tam užívá termínu „průměrná cena“ místo „výrobní cena“. — 507.
- ⁵⁷⁹ Minna Karlovna Gorbunovová napsala v první polovině července 1880 Engelsovi, že působí jako učitelka na průmyslové škole v Moskvě a že se

obzvlášť zajímá o činnost průmyslových škol v jiných zemích, jejichž zkušenosti by chtěla prakticky uplatnit v Rusku. Žádala Engelse o materiál k anglickým průmyslovým školám. — 509.

⁵⁸⁰ Jak vyplývá z prvního dopisu M. K. Gorbunovové Engelsovi (viz poznámku 579), jde o „Modré knihy“ — „Reports of the commissioners appointed to inquire into the state of popular education in England 1861“ [„Zprávy členů komise jmenované za účelem průzkumu lidového školství v Anglii roku 1861“] a „Reports of reformatory and industrial school“ [„Zprávy o polepšovnách a průmyslových školách“]. — 509.

⁵⁸¹ V pařížské Rue de Richelieu je Národní knihovna. — 510.

⁵⁸² V dopise z 25. července 1880 psala Minna Karlovna Gorbunovová, že by měla ráda jasno — než se dá do budování průmyslové školy — v tom, jak požadavek doby, vznikání velkých podniků, uvést do souladu s poměry na ruském venkově, s převládajícím domáckým průmyslem. — 512.

⁵⁸³ Jde o proces o dědictví po Ferdinandu Lingenuovi (viz poznámku 414). K dalšímu vedení procesu bylo zapotřebí 200 dolarů. Friedrich Adolph Sorge psal 13. srpna 1880, že už nepodnikne v té věci žádné další kroky, nesežene-li peníze, protože nevěří, že by proces dopadl dobře. — 517.

⁵⁸⁴ V srpnu 1880 byl pro nedostatek finančních prostředků dočasně zastaven francouzský list „Égalité“, v němž pracoval Paul Lafargue. — 517.

⁵⁸⁵ Jde o článek o Marxově činnosti a spisech podepsaný jménem Hazeltine. — 517.

⁵⁸⁶ V dopise ze 13. srpna 1880 sděloval Friedrich Adolph Sorge Marxovi, že poslal Engelsovi jedno číslo „New Yorker Volkszeitung“ s článkem, v němž Karl Daniel Adolph Douai opět vyrukoval se svými moudrostmi o Eugenu Dühringovi atd. — 517.

⁵⁸⁷ O osudu dopisu a dopisnice, jež byly zaslány Mary Ellen Burnsové, nám není nic známo. — 518.

⁵⁸⁸ Tyto řádky poslal Engels spolu s dopisem Lauře Lafarguové do Londýna. — 520.

⁵⁸⁹ Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou psanou Engelsovým rukopisem: „P. Lafargue, Esq., 37, Tremlett Grove, Junction Road, N., London.“ — 521.

- ⁵⁹⁰ Dopis, který Nikolaj Francevič Danielson poslal 21. srpna (2. září) 1880 Marxovi (viz také poznámku 488), obsahuje přesné údaje o některých jevech v zemědělské výrobě Ruska a o jejich účincích na oběh peněz. Vzhledem k teoretickému a praktickému významu těchto jevů žádal Marx, aby na základě jeho materiálů napsal článek pro jeden ruský časopis. — 525.
- ⁵⁹¹ V roce 1873 propukla světová hospodářská krize, která zachvátila především Spojené státy a Německo. Koncem 70. let postihla tato krize i Anglii. — 525.
- ⁵⁹² Jde o smluvní ustanovení Grantovy akciové společnosti, jejímž podílníkem měl být Paul Lafargue. — 527.
- ⁵⁹³ Marx napsal dopis na pravou stranu listu, kterou nechal dr. Ferdinand Fleckles volnou pro odpovědi na otázky, jež na levé straně kladl Jenny Marxové. Ta místo odpovědi na lékařovy jednotlivé otázky podala celkovou zprávu o své chorobě. Je to ořesný dokument fyzického a duševního utrpení ženy, jež provázela Marxu životem. Píše zde mimo jiné: „Poslední dobou možná zhoršuje můj stav jedna velká starost, která tíží nás ‚staré‘. Francouzská amnestie bude podle všeho pro nás znamenat ztrátu všech našich dětí a dětí našich dětí. A přestěhovat se do Paříže, z toho mám ve svém nynějším stavu strach... A tak se chytám každého stébka. Chtěla bych tak ráda ještě nějaký čas žít, milý, dobrý pane doktore. Je to divné, že člověk lpí na tom ‚pozemském slzavém údolí‘ tím víc, čím víc to spěje ke konci.“ — 530.
- ⁵⁹⁴ Rukopis Engelsova dopisu Eugenu Oswaldovi nemá Institut marxismu-leninismu v Moskvě k dispozici. Dopis byl otištěn podle strojového opisu. Pokud jde o dopis neznámému adresátu opsaný Engelsovou rukou na rubu dopisu Oswaldovi, disponuje ústav jeho fotokopii. — 531.
- ⁵⁹⁵ Wilhelm Bracke psal 11. března 1880 Engelsovi: „Doručitel tohoto dopisu je Harry Kaulitz, syn jednoho z našich předních notářů, je znám z těch hanebných rozsudků v Saarbrückenu, kde dostal s Hackenbergerem, nemýlím-li se, 2 1/2 roku vězení. Odpykal si je v Trevíru, teď je zase na svobodě a opouští na přání svých rodičů Německo... Kdybyste mu mohl pomoci radou, byl bych Vám velmi zavázán.“
Kaulitz byl na nátlak velkopřemyslníka von Stumma-Halberga odsouzen v Saarbrückenu na 2 1/2 roku do vězení, aby se tak zabránilo jeho úspěšnému působení mezi dělníky sárské oblasti. — 531.
- ⁵⁹⁶ V polovině listopadu musel Liebknecht nastoupit v Lipsku šestiměsíční trest vězení. — 537.
- ⁵⁹⁷ 27. října 1880 se spolková vláda rozhodla vyhlásit nad Hamburkem a okolím

s platností od 29. října 1880 tzv. malý stav obležení. Stalo se tak na základě § 28 zákona proti socialistům. Zároveň s vyhlášením tohoto rozhodnutí bylo z Hamburku vypovězeno 75 osob. — 537, 540.

- ⁵⁹⁸ „Dělnickou anketu“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 251—258) napsal Marx v první polovině dubna 1880 na žádost vydavatele listu „La Revue socialiste“ Benoît Malona. Redakce uveřejnila anketu bez podpisu v „Revue socialiste“ z 20. dubna 1880 a jako separátní brožuru, která byla v 25 000 výtiscích rozšířena po celé Francii. — 540.
- ⁵⁹⁹ Volební program Francouzské dělnické strany („Programme électoral des travailleurs socialistes“) vypracovali v květnu 1880 Jules Guesde a Paul Lafargue spolu s Marxem a Engelsem. Poprvé byl uveřejněn 30. června 1880 v „Égalité“. V roce 1883 vyšel jako separát, přičemž jako autoři byli uvedeni Guesde a Lafargue. „Úvod k programu Francouzské dělnické strany“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265 a sv. 35, dopis II/40) nadiktoval Guesdovi Marx. Ostatní bylo výsledkem společné diskuse (viz tamtéž, poznámku 193 na str. 597—598). — 541, 607.
- ⁶⁰⁰ Georges Benjamin Clemenceau vyložil 29. října 1880 ve svém projevu v Marseille program jednotlivých demokratických a sociálních reforem, jako bylo např. nahrazení nepřímých daní progresivní daní z příjmů a dědictví, zrušení pracovních knížek, účast dělnictva na zavedení vnitropodnikového řádu, samospráva dělnických pokladen, zákaz práce dětí do 14 let, zkrácení pracovního dne atd. Některé body tohoto programu převzal Clemenceau z minimálního programu Francouzské dělnické strany (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 597—598). — 542.
- ⁶⁰¹ Jde o petrohradský výkonný výbor tajné organizace narodníků Narodnaja Volja založené v roce 1879. Narodníci zahájili revoluční boj proti carskému samodržaví, ale snažili se dosáhnout svých cílů individuálním terorem. V roce 1881 byla jejich organizace carskou vládou rozbita. — 542.
- ⁶⁰² O osudech dopisu zasláního 12. listopadu 1880 Ferdinandu Flecklesovi nám není nic známo. Jeho originál byl spolu s obálkou vydražen v květnu 1923 v Berlíně, jak vyplývá z dražebního katalogu čís. 25 berlínského antikvariátu Josefa Altmanna. V katalogu se udává, že dopis je půlstránkový a že je to jakýsi „průvodní dopis k doporučení zaslánímu jeho zeti“. Z dopisu je v katalogu reprodukována doslovně pouze část našeho textu. Ten je převzat z článků „Karel Marx v Karlových Varech“ od Egona Ervína Kische, otisklých v „Aufbau“, čís. 6, Berlín 1949 (česky knižně ve Svobodě, 1949, str. 67). — 545.
- ⁶⁰³ Tímto dopisem odpovídá Marx na psaní, které mu poslal Achille Loria

14. září 1880. Sděloval mu v něm, že by rád strávil delší dobu v Londýně, aby v tomto centru výzkumů života společnosti mohl na základě anglické ekonomické literatury pokračovat ve svých studiích a prohloubit své znalosti. Protože neměl pobyt v Londýně finančně zajištěný, prosil Marxe, aby mu opatřil místo v anglickém tisku; nabídl se také, že bude pracovat jako jeho osobní tajemník. — 546.

⁰⁰⁴ Tyto řádky napsal Marx na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukou: C. Hirsch, Esq., 30, Calthorpe Street, Grays Inn Road, W. C.“ — 550.

⁰⁰⁵ Už 17. září 1878, den poté, co v říšském sněmu započala rozprava o zákonu proti socialismu (viz poznámku 154), zaujal Marx na základě zpráv anglického tisku v dopise Engelsovi kritické stanovisko k těmto událostem v Německu (viz tento svazek, str. 105–107). V dopise Engelsovi z 24. září (viz tento svazek, str. 115) uvádí Marx, že dostal od Wilhelma Bracka „Stenografické zprávy“ ze schůzí říšského sněmu ze 16. a 17. září 1878 (viz poznámku 171) a že z nich právě připravuje výtah pro anglický tisk. Marx začal psát konspekt o průběhu obou schůzí, avšak práci nedokončil a omezil se na zasedání ze 16. září. — 555.

⁰⁰⁶ Všechna kurzívou označená místa ze „Stenografických zpráv“ zdůraznil Marx; pasáže, které Marx v rukopise podtrhl dvakrát, jsou vytištěny polotučně. Pasáže, který byly zdůrazněny i ve „Stenografických zprávách“, jsou vytištěny proložené. — 555.

⁰⁰⁷ Německý křižník „Grosser Kurfürst“ se 31. května 1878 po srážce s obrněnou lodí „König Wilhelm“ potopil i s posádkou 270 mužů. V této souvislosti se říšský sněm na zasedání z 13. září 1878 zabýval interpelací požadující, aby ztroskotání lodi bylo úředně vysvětleno. Odpověděl na ni ministr válečného loďstva von Stosch. — 557.

⁰⁰⁸ Atentát Věry Zasuličové na petrohradského městského hejtmana Trepova z 24. ledna (5. února podle nového kalendáře) a její osvobození porotním soudem zapůsobily obrovským dojmem v celé Evropě. 4. (16.) srpna 1878 zabil Kravčinskij dýkou náčelníka četnictva Mezencova. — 561.

⁰⁰⁹ Sjezd anarchistické Jurské federace ve Fribourgu (Švýcarsko) se konal od 3. do 5. srpna 1878. — 561.

⁰¹⁰ Německý Národní spolek sdružoval liberální buržoazii a usiloval o sjednocení Německa v silný centralizovaný stát bez Rakouska, pod vedením pruské monarchie (tzv. Malé Německo). Spolek byl založen na kongresu ve Frankfurtu v září 1859. Základní jádro Národního spolku tvořila proruská liberál-

ní gothajská strana, založená v Gotě v červnu 1849 zástupci kontrarevoluční velkoburžoazie a pravicových liberálů, kteří byli vyloučeni z frankfurtského Národního shromáždění. Po prusko-rakouské válce 1866 a vytvoření Severoněmeckého spolku se Národní spolek prohlásil v listopadu 1876 za rozpuštěný. — 562.

- ⁶¹¹ Jde o toto místo z „Manifestu Komunistické strany“: „Komunisté... prohlašují otevřeně, že jejich cílů lze dosáhnout jen násilným svržením celého dosavadního společenského řádu.“ (Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 462.) — 563.
- ⁶¹² August Bebel prohlásil ve svém vystoupení 16. září 1878 v říšském sněmu, že Bismarck, který teď viní sociální demokracii z přípravy převratu, udržoval dříve mimořádně těsný kontakt s Ferdinandem Lassallem. Eulenburg na to reagoval na témže zasedání takto: „Začne-li se rozvíjet tak rozsáhlé hnutí, jako je dělnické, je pak pro vládu nejen žádoucí, nýbrž nezbytné nespolehat se jenom na to, co se říká nebo co se píše v publikacích o vlastních cílech, o které jde, a neinformovat se jenom z těchto zdrojů, nýbrž dovědět se pokud možno přímo od předáků tohoto hnutí, jaké cíle sledují, jaké mají motivy, a pak, pokud to jde, převádět takové mohutné hnutí do pokojného proudu zákonného vývoje — to je pouze povinnost... A to jsem ještě ani neuvedl, že v době, kdy prý došlo k onomu sblížení, o němž mluvil pan předřečník, se hnutí pohybovalo v docela jiných kolejích než dnes: tenkrát byli v jeho čele Lassalle a jeho stoupenci, zatímco je každému známo, že později byl tento směr potlačen a odstraněn směrem jdoucím mnohem dále, takzvaným internacionálním směrem, a ten že dnes vládne.“ (Viz „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags, 4. Legislaturperiode, I. Session 1878“ [„Stenografické zprávy o jednáních Německého říšského sněmu, 4. volební období. I. zasedání 1878“], první díl, Berlín 1878). — 564.
- ⁶¹³ Tato příloha obsahuje stručné údaje o obsahu dopisů, jež poslal Marx Carlu Hirschovi do Paříže. Tyto záznamy byly pořízeny francouzskou policií a uloženy v archivu pařížské policejní prefektury.
- Dopisy samy byly — jak sděluje „Vorwärts“ v příloze z 20. září 1878 — konfiskovány 6. září 1878, při Hirschově zatčení (viz poznámku 164).
- Zmíněné záznamy jsou součástí ručně psaných 86 stránkových spisů o Hirschovi, které jsou opatřeny razítkem „Préfecture de police. Archives, Secrétariat général“. Obsahují údaje o Hirschově rozsáhlé korespondenci, mj. i o dopisech, které dostal od Eleanor Marxové. Tak např. je zde uveden i obsah dopisu uveřejněného v tomto svazku na str. 587—588.
- ⁶¹⁴ Marx byl v září 1876 na léčení v Karlových Varech (viz poznámku 47). — 569.

- ⁶¹⁶ Tento výňatek z dopisu, který poslal Jules Guesde Marxovi někdy koncem roku 1878 nebo počátkem roku 1879, se opírá o „Le combat marxiste“ (Paříž) čís. 19 z května 1935, kde byl dopis poprvé uveřejněn. Guesde v něm zřejmě odpovídal na Marxovo psaní, o jehož osudech nám však není nic známo. Proto uveřejňujeme z jeho dopisu místa, ve kterých se přímo odvolává na myšlenky obsažené v Marxově dopise. — 571.
- ⁶¹⁷ Originál tohoto dopisu nemá moskevský Institut marxismu-leninismu k dispozici. Uveřejněný výňatek zaznamenal ruský historik Nikolaj Ivanovič Karejev, když mu Maxim Maximovič Kovalevskij ústně překládal anglicky psaný dopis do ruštiny. Karejev uveřejnil tento záznam v článku „Pismo Karla Marxa k M. M. Kovalevskomu o fiziokratách“ [„Dopis Karla Marxe o fiziokratách adresovaný M. M. Kovalevskému“], který vyšel v časopise „Byloje“, čís. 20 z roku 1922. Z článku vyplývá, že originál dopisu byl pravděpodobně zničen po revoluci z let 1905–1907, kdy byli pokrokoví intelektuálové pronásledováni. — 572.
- ⁶¹⁸ Nikolaj Ivanovič Karejev, „Kresťaně i kresťanskij vopros vo Francii v posledněj četverti XVIII. veka“ [„Rolníci a rolnická otázka ve Francii v poslední čtvrtině XVIII. století“], Moskva 1879. Tuto knihu poslal Maxim Maximovič Kovalevskij s autorovým souhlasem Marxovi. Jak vyplývá z Karejevova článku (viz poznámka 616), děkoval Marx v úvodu (nezachovaném) tohoto dopisu Kovalevskému za její zaslání. Karejev cituje v článku místa ze své knihy, na něž se Marx v dopise patrně odvolává, a zaujímá stručně stanovisko k Marxově kritice. — 572.
- ⁶¹⁹ David Ricardo, „On the principles of political economy, and taxation“ [„O zásadách politické ekonomie a zdanění“], Londýn 1817. — 572.
- ⁶²⁰ Úplné znění tohoto interviewu, který Marx poskytl počátkem prosince 1878 dopisovateli „Chicago Tribune“, objevil nedávno Louis Lazarus v New Yorku (srov. „Second Supplement to Marx and Engels: American manuscripts and imprints 1846 till 1898, prepared by Louis Lazarus“ [„Druhý dodatek k Marx-Engels, Americké rukopisy a publikace z let 1846–1898, připravil Louis Lazarus“] v „Library Bulletin Tamiment Institute Library in New York“ [„Bulletin knihovny Tamimentova ústavu v New Yorku“], čís. 40 z května 1964); interview byl uveřejněn v „The Chicago Tribune“ z 5. ledna 1879; výňatek z něho (poslední odpověď, viz tento svazek, str. 583), který převzal z „Tribune“ s nepatrnými změnami chicagský týdeník „The Socialist“, čís. 18 z 11. ledna 1879, uveřejnil podle tohoto pramenu Karl Obermann anglicky a v německém překladu v článku „Die Beziehungen von Marx und Engels zur amerikanischen Arbeiterbewegung in der Zeit zwischen der I. und II. Internationale“ [„Vztahy Marxe a Engelse k ame-

rickému dělnickému hnutí v období mezi I. a II. internacionálou“] („Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, Berlín 1964, čís. 1). Neúplné německé verze interview byly dále otištěny v „New Yorker Volkszeitung“ z 10. ledna 1879 a v chicagském listu „Vorbote“ z 11. ledna 1879. Dánský stranický orgán „Sozial-Demokraten“ přinesl 9. a 10. dubna překlad z „Vorbote“.

V současné době byl plný text interview uveřejněn s úvodem Berta Andréase a četnými komentujícími poznámkami resp. vysvětlivkami v „Archiv für Sozialgeschichte“, sv. 5, Hannover 1965, str. 363–376 pod názvem „Marx über die SPD, Bismarck und das Sozialistengesetz“ [„Marx o Sociálně demokratické straně Německa, Bismarckovi a zákonu proti socialistům“]. Bert Andréas ve svém úvodu poznamenává: „Anonymita referujícího, novinářská forma textu a to, že se Marx nijak nevyjádřil k výpovědím, jež se mu zde připisují — to samo o sobě nedovoluje zabývat se blíže jednotlivými teoreticky či historicky významnými body, jako je např. otázka, v jaké míře se liší specifické zájmy jednotlivých národních dělnických stran, nebo otázka o dopisech, jež poslal Marxovi Lassalle v posledních dvou letech svého života. To, že referující byl pravděpodobně jen nepatrně obeznám s tématem a hlavně s Marxovou terminologií, mohlo vést k některým nepřesnostem a někde ke zkreslení smyslu. Jenom s touto výhradou lze tento text zde předložit jako příspěvek k doplnění znalostí o Marxovi. Vzhledem k této nezbytné výhradě a ke skutečnosti, že text jako interview nemůže už svým charakterem platit za plně autentický Marxův text, je snad možné upustit od přetištění anglického originálu. Marxovy odpovědi byly přeloženy pokud možno doslovně podle originálu. Podtitulky a mezititulky dodané redaktorem byly vynechány a fráze, jimiž tázající se na několika místech spojoval text, byly nahrazeny přehlednějším označením *otázka a Marx*.“ — 575.

²⁰ Jde o „Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 484–500). „Chicago Tribune“ cituje celkem přesně nejdůležitější místa ze stanov Internacionály. Tyto výňatky zde neuvádíme. — 576.

²¹ Úřední zpráva, kterou poslal americký velvyslanec v Berlíně J. C. Bancroft Davis 10. února 1877 svému ministru zahraničních věcí, obsahovala mj. resumé gothajského programu Socialistické dělnické strany Německa rozdělené do 12 bodů; bylo uveřejněno v „United States. State Department. Papers Relating to Foreign Relations of the United States“ [„Spojené státy. Ministerstvo zahraničních věcí. Dokumenty k zahraničním vztahům Spojených států“], Washington 1877. — 576.

²² Jednotlivé body programu reprodukuje podle anglické verze „Chicago Tribune“. V textu protokolu sluchovacího sjezdu sociálních demokratů Němec-

ka, konaného v Gotě od 22. do 27. května 1875 („Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands, abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875“), Lipsko 1875, zní takto:

1. Všeobecné, rovné, přímé volební a hlasovací právo s tajným a povinným hlasováním všech státních příslušníků starších dvaceti let při všech volbách a hlasováních ve státě a obci. Dnem voleb či hlasování musí být neděle nebo svátek.

2. Přímé zákonodárství lidu. Lid rozhoduje o válce a míru.

3. Všeobecná brannost. Lidová obrana místo stálého vojska.

4. Zrušení všech výjimečných zákonů, zejména zákonů o tisku, spolčování a shromažďování; vůbec všech zákonů, jež omezují svobodu projevu, svobodu myšlení a bádání.

5. Lidové soudy. Bezplatné soudnictví.

6. Všeobecná a rovná výchova lidu státem. Všeobecná povinná školní docházka. Bezplatné vyučování ve všech vzdělávacích institucích.

7. Co největší rozšíření politických práv a svobod ve smyslu výše uvedených požadavků.

8. Jediná progresivní důchodová daň ve prospěch státu a obcí místo všech dosavadních daní, především nepřímých daní zatěžujících lid.

9. Neomezené právo sdružování.

10. Normální pracovní den odpovídající společenským potřebám. Zákaz nedělní práce.

11. Zákaz dětské práce a veškeré práce žen škodící zdraví a morálce.

12. Zákony na ochranu životů a zdraví dělnictva. Zdravotní kontrola dělnických obydlí. Dozor nad doly, továrními, dílenským a domáckým průmyslem prostřednictvím úředníků volených dělnictvem.

Účinný zákon o odpovědnosti podnikatelů.

13. Úprava práce ve věznicích.

Číslování článků v interview se liší od číslování v německém znění programu. — 577.

⁶²³ Ve zprávě J. C. Bancrofta Davise (viz poznámku 621) chyběly články 1 a 3 gothajského programu („Co největší rozšíření politických práv a svobod ve smyslu výše uvedených požadavků“ a „Neomezené právo sdružování“). Jako bod 12 uvedl Davis citovaný požadavek z preambule programu. — 577.

⁶²⁴ *Národní dělnický svaz* (National Labor Union) byl založen v USA v srpnu 1866 na sjezdu v Baltimore. Založení svazu se aktivně zúčastnil významný činitel amerického dělnického hnutí William H. Sylvis. Svaz, který sehrál důležitou úlohu v boji za samostatnou politiku dělnických organizací v USA, za solidaritu černochů a bělošských dělníků, za osmihodinový pracovní den a za práva pracujících žen, brzy navázal spojení s Mezinárodním dělnickým sdružením. Roku 1869 se delegát svazu Cameron zúčastnil posledních zasedá-

ní basilejského kongresu Internacionály. V srpnu 1870 na svém sjezdu v Cincinnati přijal svaz rezoluci, v níž vyjádřil souhlas se zásadami Mezinárodního dělnického sdružení, a oznámil, že má v úmyslu připojit se k Internacionále. Toto usnesení však nebylo realizováno. Vedení Národního dělnického svazu se brzy začalo zabývat utopickými plány na peněžní reformu, která by odstranila bankovní systém a zajistila levný úvěr od státu. V letech 1870 až 1871 se od svazu oddělily odbory a roku 1872 svaz prakticky přestal existovat. — 578.

⁴²⁵ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 484–485. — 579.

⁴²⁶ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 329–337. — 582.

⁴²⁷ Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 601. — 583.

⁴²⁸ August Bebel vypráví („Aus meinem Leben“, třetí díl, Stuttgart 1914, str. 24): „...překvapila nás 29. listopadu zpráva, že den předtím vyšlo v „Reichsanzeigeru“ provolání, podle něhož byl v Berlíně vyhlášen malý stav obležení. Po této Jobově zvěsti následovala příští den zpráva, že 67 našich nejznámějších soudruhů včetně J. Auera, Heinricha Rackowa, F. W. Fritzsche... bylo vypovězeno. Několik jich muselo opustit město do 24 hodin, většina ostatních do 47 hodin...“ — 584.

⁴²⁹ Recenze Jenny Marxové vyšla bez podpisu ve fejetonu ranního vydání „Frankfurter Zeitung“ z 21. listopadu 1875, pod názvem „Z londýnského divadelního světa“ a s datem „Londýn, listopad.“

O příspěvku Jenny Marxové ve „Frankfurter Zeitung“ srovnaj Marxův dopis Jenny Longuetové ze 7. prosince 1881 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35). — 587.

⁴³⁰ V bitvě u Waterloo (18. června 1815) odpověděl prý generál Cambronne (1770–1842) na výzvu Angličanů ke kapitulaci: „La garde meurt et ne se rend pas“ („Garda padne, ale nevzdá se“). — 590.

⁴³¹ Jde o francouzské vydání „Kapitálu“, které vycházelo nejdříve v sešitech (viz poznámku 210). Z dopisu, který zaslal 29. října 1876 Carlu Hirschovi Henri Oriol, pracovník Lachâtrova nakladatelství, vyplývá, že zasláné sešity sice dostal, obchodvedoucí však odmítla je vyměnit a že tu záležitost má teď v rukou pan Quêt, správce nakladatelství. Oriol píše mj.: „Musím Vám říci, že jsem měl tu výměnu příslibenu, když jsem Karlu Marxovi psal, aby mi poslal své sešity...“ V závěru pak psal: „Až budete Karlu Marxovi psát, sdělte mu, že ta jeho záležitost probíhá *piano, piano*, ale nemluvte o nepřijemnostech, s nimiž musím v té věci bojovat, stále je ještě

dost času ho o tom informovat.“ V dalším (nedatovaném) dopise sděloval Oriol Hirschovi, že dostal od Quěsta dopis, ve kterém Quěst odmítá Marxův požadavek, aby mu byly nekompletní sešity „Kapitálu“ vyměněny. — 593.

⁶³³ Jenny Marxová se zmiňuje pravděpodobně o smrti Sorgovy dcery (zemřela v únoru 1873) a o úmrtí jeho nejmladšího syna Maxe, který zemřel 16. října 1874 ve věku čtrnácti a půl roku. — 594.

⁶³⁸ „Nihilisty“ nazývali reakční ruští publicisté v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století ruské revoluční demokraty (raznočince). V sedmdesátých letech se tohoto pojmu přestalo v Rusku postupně užívat, ale buržoazní tisk v zahraničí jím označoval ruské revolucionáře i nadále. — 601.

⁶³⁴ Články Charlese Longueta z „Justice“ neměl moskevský Institut marxismu-leninismu k dispozici. O berlínské smlouvě viz poznámku 169. — 603, 604.

⁶³⁵ Pravděpodobně jde o narážku na 4. srpen 1789, kdy francouzské Ústavodárné shromáždění pod tlakem rostoucího rolnického hnutí slavnostně vyhlásilo zrušení řady feudálních práv, která v té době byla už fakticky zrušena vzbouřenými rolníky. Avšak zákony vydané bezprostředně potom rušily jen některé osobní robotní povinnosti. Ze všech základních povinností se měli rolníci vykoupit. Zrušení všech feudálních práv bez výkupu bylo uskutečněno až v době jakobínské diktatury zákonem ze 17. července 1793. — 606.

⁶³⁶ Konec tohoto dopisu nemá moskevský Institut marxismu-leninismu k dispozici. — 607.

- Abd-ul-Azíz* (1830—1876), turecký sultán (1861—1876), v počátcích své vlády prováděl politiku reforem, později neskrýval reakční kurs své vlády; v květnu 1876 donucen mladotureckým hnutím k demisi a 4. června 1876 zavražděn. — 38, 41
- Abd-ul-Hámíd II.* (1842—1918), turecký sultán (1876—1909). — 84, 343, 366
- Abd-ul-Káder bej*, turecký státník, nejvyšší cařihradský a anatolský soudce, zplnomocněnec při rusko-tureckých mírových jednáních v Drinopolu (1829). — 370
- Abd-ul Kerím paša* (1807—1885), turecký generál, na počátku rusko-turecké války 1877—1878 vrchní velitel turecké armády; po porážce, kterou utrpěla turecká armáda pod jeho velením, byl 1877 z velení odvolán a poslán do vyhnanství. — 83, 90, 92, 317
- Abeele*, Henry van den, belgický obchodník, anarchista, delegát haagského kongresu Internacionály 1872, usnesením generální rady 1873 z Internacionály vyloučen. — 249
- Aberdeen*, George Hamilton Gordon, hrabě (1784—1860), anglický státník, tory, od 1850 předák peelovců; ministr zahraničních věcí (1828 až 1830, 1841—1846) a ministerský předseda koaliční vlády (1852 až 1855). — 370, 371
- Acolas*, Émile (1820—1891), francouzský právník, publicista a politik; maloburžoazní demokrat. — 91
- Agoultová*, Marie Catherine Sophie de Flavigny, hraběnka d' (pseudonym *Daniel Stern*) (1805—1876), francouzská spisovatelka a publicistka. — 229
- Alexandr II.* (1818—1881), ruský car (1855—1881). — 52, 68, 70, 285, 341, 372, 445
- Alexandr Alexandrovič* (1845—1894), jako *Alexandr III.* ruský car (1881 až 1894). — 341
- Allman*, George James (1812—1898), anglický biolog. — 125
- Allmann*. — 215
- * *Allsop*, Thomas (1795—1880), anglický burzovní makléř, publicista, přidal se k chartistům; aktivně podporoval Marxe při organizování pomoci uprchlým komunardům, byl v přátelském vztahu k Marxově rodině. — 95, 299, 376

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

- Andrássy*, Gyula, hrabě (1823—1890), rakousko-uherský státník a politik; ministr zahraničních věcí (1871 až 1879), 1879 uzavřel s Bismarckem německo-rakouskou smlouvu. — 41, 248
- Arnim*, Harry, hrabě *von* (1824—1881), německý diplomat, Bismarckův protivník; 1874 byl odsouzen za odcizení diplomatických dokumentů. — 39
- **Arnoldt*, Hermann, německý sociální demokrat, člen místního královského výboru společnosti „Nadace Johanna Jacobyho“. — 401
- Arnould*, Arthur (1833—1895), francouzský spisovatel, novinář a politik, proudhonovec; člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Švýcarska; spolupracovník „Révolution Sociale“ a jiných anarchistických listů; po amnestii 1880 se vrátil do Francie. — 250, 570
- Auer*, Ignaz (1846—1907), německý sedlák; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany; 1874 tajemník výboru strany; 1875 až 1877 jeden ze dvou tajemníků Socialistické dělnické strany Německa, řídil berlínské tiskárenské sdružení a spolupracoval v redakci „Berliner Freie Presse“ (1877); po vyhlášení výjimečného zákona v době tzv. „malého stavu obležení“ 1878 vykázan z Berlína a 1880 z Hamburku; poslanec říšského sněmu (1877 až 1878, 1880—1881, 1884—1887, 1890—1907); v devadesátých letech přešel na pozice reformismu. — 167, 191, 193, 475, 476, 480, 486, 584
- Auerbach*, Berthold (1812—1882), německý liberální spisovatel; idealizoval život maloročníků v jižním Německu. — 49
- **Augustiová*, Bertha (1827—1886), německá spisovatelka, sestra Liny Schölerové. — 471
- Bacon*, Francis (Baco Verulámský) (1561—1626), anglický státník a politik, filosof, přírodovědec a historik, zakladatel anglického materialismu. — 576
- Bakunin*, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský revolucionář a publicista, účastník revoluce 1848 až 1849 v Německu; později jeden z ideologů narodnictví a anarchismu; v I. internacionále vystupoval jako zapřisáhlý odpůrce marxismu a na haagském kongresu 1872 byl z I. internacionály pro svou rozbižskou činnost vyloučen. — 27, 32, 46, 64, 158, 167, 420, 542
- Balzac*, Honoré *de* (1799—1850), velký francouzský realistický spisovatel. — 396
- Bamberger*, Ludwig (Louis) (1823 až 1899), německý politik, ekonom a publicista, buržoazní demokrat; účastník bádensko-falckého povstání 1849; později emigrant ve Švýcarsku, Anglii a Holandsku, od 1853 ve Francii; 1866 se vrátil do Německa a připojil se tam k národním liberálům; člen Německého říšského sněmu (1871—1893). — 106, 397, 400
- Bancroft*, Hubert Howe (1832—1918), americký historik, autor řady prací o dějinách a etnografii Severní a Střední Ameriky. — 93
- **Barry*, Maltman (1842—1909), anglický novinář, člen I. internacionály, delegát haagského kongresu 1872,

- člen generální rady (1871—1872) a britské federální rady (1872 až 1874); podporoval Marx a Engelse v jejich boji proti bakuninovcům a reformistickým vůdcům anglických tradeunionů; po rozpuštění I. internacionály pracoval dál v anglickém socialistickém hnutí; zároveň spolupracoval s konzervativním listem „The Standard“, v devadesátých letech podporoval tzv. „socialistické křídlo“ konzervativců. — 62, 66, 67, 94, 110, 111, 114, 141, 186, 334, 336, 341, 403—409, 421
- Bastelica*, André (1845—1884), představitel francouzského a španělského dělnického hnutí, povoláním typograf; člen I. internacionály, bakuninovec; účastník revolučního povstání v Marseille 1870, člen generální rady I. internacionály a delegát londýnské konference 1871, byl proti nutnosti politické akce dělnické třídy. — 249, 276
- Bastiat*, Claude Frédéric (1801—1850), francouzský vulgární ekonom, propagoval teorii harmonie třídních zájmů v buržoazní společnosti. — 246, 414
- Baudeau*, Nicolas (1730—1792), francouzský abbé a ekonom, stoupenec fyziokratů. — 97
- Baumann*, August, německý sociální demokrat, povoláním sazeč; ve volbách do říšského sněmu v Berlíně 1877 kandidoval za Socialistickou dělnickou stranu Německa; vypovězen 1878 z Berlína, 1880 z Hamburku, emigroval do Ameriky. — 584
- Bayer*, Karl Emmerich Robert von (pseudonym *Robert Byr*) (1835 až 1902), německo-rakouský romanopisec. — 204
- Bazaine*, Francois Achille (1811 až 1888), francouzský generál, od 1864 maršál, monarchista; vedl ozbrojenou intervenci v Mexiku (1863—1867); za prusko-francouzské války velel 3. sboru, později Rýnské armádě, v říjnu 1870 kapituloval v Metách. — 86
- Beaconsfield*, hrabě of, viz *Disraeli*, Benjamin
- Beaumarchais*, Pierre Augustin Caron de (1732—1799), významný francouzský dramatik, známý svými komediemi „Lazebník sevillský“ (1775) a „Figarova svatba“ (1784), které byly namířeny proti feudální etice. — 396
- Beaumontová*, de, sestra Mac-Mahonovy ženy. — 79, 570
- **Bebel*, August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník; Marxův a Engelsův přítel a žák; od 1863 jeden z vůdců, od 1867 předseda Svazu německých dělnických spolků, od 1866 člen I. internacionály, 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867 až 1870) a Německého říšského sněmu (1871—1881, 1883—1913); za prusko-francouzské války aktivně vystupoval proti pruským anekčním plánům a na podporu Pařížské komuny; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu usiloval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou. — 31, 106, 108, 111, 122, 126, 132, 133, 142, 154—160, 167, 191, 192—197, 195—197, 250, 316, 397, 439, 440, 447, 448—462, 466—468, 472—478, 480—483, 486

- až 489, 504—506, 555, 557, 560, 563, 564, 601
- Becker*, Bernhard (1826—1882), německý spisovatel a redaktor; účastník revoluce 1848—1849, představitel frankfurtského Dělnického vzdělávacího spolku na ustavujícím sjezdu Všeobecného německého dělnického spolku, jeho předseda (1864 až 1865), 1870 vstoupil do Sociálně demokratické dělnické strany, delegát haagského kongresu 1872; po 1874 zanechal činnosti v dělnickém hnutí, napsal hanopis o Pařížské komuně. — 38, 168, 190, 193, 242, 243, 261, 333, 335, 483
- **Becker*, Johann Philipp (1809—1886), významný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním kartáčník; řečník na hambašské slavnosti 1832; 1849 vrchní velitel bádenské domobrany; od 1860 Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; 1864 spoluzakladatel ženevské sekce I. internacionály, 1865 předseda německého oddělení ústředního výboru I. internacionály pro Švýcarsko; od 1866 předseda skupiny sekcí německého jazyka I. internacionály, 1866—1871 redaktor měsíčníku „Der Vorbote“; delegát londýnské konference 1865 a všech kongresů I. internacionály; až do své smrti průkopník švýcarského, spolubojovník německého a neúnavný organizátor mezinárodního dělnického hnutí. — 56, 131, 265—267, 275, 276, 300, 301, 362—364, 417—420, 435, 436, 444—447, 465, 470, 489—491, 498 až 500, 515, 516, 533, 549, 589—591
- Becker*, Oskar (1839—1868), posluchač lipské university; 1861 spáchal atentát na pruského krále Viléma I. a byl odsouzen k dvaceti letům kázně, 1866 omilostněn. — 559
- Beckerová*, Elisabeth (zemř. 1884), žena Johanna Philippa Beckera. — 498
- Beckx*, Pierre Jean (1795—1887), belgický duchovní, řádový generál jezuitů. — 358, 580
- Bedřich II.* („Veliký“) (1712—1786), pruský král (1740—1786). — 524
- Bedřich Vilém III.* (1770—1840), pruský král (1797—1840). — 369
- Bedřich Vilém IV.* (1795—1861), pruský král (1840—1861). — 92
- Beesly*, Edward Spencer (1831—1915), anglický historik a politik, buržoazní radikál, pozitivista; profesor na londýnské universitě; předseda ustavujícího shromáždění I. internacionály 7.—28. září 1864 v St. Martin's Hallu; 1870—1871 hájil v anglickém tisku I. internacionálu a Pařížskou komunu; Marxův přítel. — 299
- Behr*, B., berlínský nakladatel. — 197
- Bernstein*, viz *Börnstein*
- Bernstein*, Aaron (pseudonym *A. Rebenstein*) (1812—1884), německý publicista a spisovatel, levý liberál; zakladatel (1853) a redaktor berlínského listu „Volks-Zeitung“; strýc Eduarda Bernsteina. — 466
- **Bernstein*, Eduard (1850—1932), německý sociální demokrat, publicista; 1878 odešel jako Höchbergův literární tajemník do Curychu, v prosinci 1880 odjel s Bebelem, Marxem a Engelsem do Londýna, od té doby si s nimi, zvláště s Engelsem, dopisoval; pod jejich vlivem se stal stoupencem marxismu; 1881—1890 redaktor listu „Sozialdemokrat“; od 1896 hlásal otevřeně

- revizi marxismu, stal se teoretickým zakladatelem revizionismu; jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály. — 120, 121, 123, 129, 132, 431—434, 439, 440, 446, 449, 451—453, 455, 466—468, 478, 486, 499
- *Bethamová-Edwardsová*, Matilda Barbara (1836—1919), anglická spisovatelka. — 178, 179, 186
- Beust*, Adolf von, německý lékař, syn Friedricha von Beusta, vzdálený příbuzný Bedřicha Engelse. — 142, 519, 521, 524, 529, 531, 534
- Beust*, Friedrich von (1817—1899), pruský důstojník, pro své politické přesvědčení odešel do výslužby; 1848 člen výboru kolínského Dělnického spolku, redaktor listu „Neue Kölnische Zeitung für Bürger, Bauern und Soldaten“; jeden z vojenských vůdců bádensko-falckého povstání 1849; emigroval do Švýcarska; v Curychu učitel a reformátor školství v duchu Pestalozziho a Fröbela; člen curyšské německé sekce I. internacionály, účastník kongresu Ligy míru a svobody v Ženevě 1867. — 524
- Bignami*, italský policejní úředník, policejní ředitel v Turínu. — 55
- Bignami*, Enrico (1846—1921), italský novinář, republikán, účastník Garibaldiho tažení, zakladatel sekce I. internacionály v Lodi; vydavatel listu „La Plebe“ (1868—1882); od 1871 si dopisoval s Engelsem; bojoval za vytvoření nezávislé dělnické strany v Itálii; vystupoval proti anarchistům. — 55, 56, 64, 300
- Biscamp*, Elard, německý maloburžoazní demokrat, novinář, účastník revoluce 1848—1849 v Německu; po porážce revoluce emigroval do Londýna, kde 1859 založil list „Das Volk“. — 381, 390
- Bismarck*, Otto, kníže von (1815—1898), pruský a německý státník a diplomat, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862 až 1872 a 1873—1890) a říšský kancléř (1871—1890); sjednotil Německo „shora“ protidemokratickou cestou s pomocí dynastických válek; vnitropolitickými opatřeními zajistil spojenectví junkerstva s velkoburžoazií a podporoval růst pruskoněmeckého militarismu; jako nepřítel dělnického hnutí prosadil 1878 zákon proti socialistům, který 1890 padl zásluhou boje dělnické třídy; tento neúspěch byl hlavní příčinou Bismarckova pádu. — 39, 41, 49, 106—111, 114—116, 133, 136, 159, 196, 220, 223, 248, 249, 311, 342, 366, 367, 372, 376—378, 381, 385, 386, 389, 391, 395, 405, 407, 408, 418, 420, 421, 435, 453, 455, 458, 465, 468, 469, 474, 492, 494, 504, 505, 537, 540, 555, 561, 564, 580, 583, 584
- Blanc*, Jean Joseph Louis (1811—1822), francouzský maloburžoazní socialista, novinář a historik; 1848 člen prozatímní vlády a předseda lucemburské komise; byl pro třídní smír s buržoazií; v srpnu 1848 emigroval do Anglie; jeden z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně; vystoupil proti Pařížské komuně; od 1871 člen Národního shromáždění. — 570
- Blandini*, italský policista v Turínu. — 55
- *Blank*, Karl Emil (1817—1893), ně-

- mecký obchodník, ve čtyřicátých až padesátých letech se klonil k socialistickým názorům; muž Engelsovy sestry Marie. — 252—254, 259, 260, 273
- Bleichröder, Gerson von* (1822—1893), ředitel velké berlínské banky, Bismarckův osobní bankéř, jeho neoficiální poradce ve finančních otázkách a prostředník v různých finančních machinacích. — 481
- Blind, Karl* (1826—1907), německý novinář a politik, maloburžoazní demokrat, účastník revolučního hnutí v Bádensku 1848—1849; v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Londýně; od 1869 národní liberál. — 268, 269
- Block, Maurice* (1816—1901), francouzský buržoazní statistik a ekonom. — 61, 290
- **Blos, Wilhelm* (1849—1927), německý sociální demokrat, novinář a historik, jeden z redaktorů listu „Volksstaat“ (1872—1874); poslanec říšského sněmu (1877—1878, 1881 až 1887, 1900—1906 a 1912—1918); za první světové války sociálšovinista; po listopadové revoluci 1918 až 1920 württemberský státník a ministerský předseda. — 41, 352, 357, 358
- Bonaparte, viz Napoleon III.*
- Bonaparte, Napoléon Joseph Charles Paul, princ Napoleon* (1822—1891), syn Jérôma Bonaparta, bratranec Napoleona III.; po smrti svého staršího bratra 1847 přijal jméno Jérôme; za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění; znám pod přízviskem Plon-Plon. — 408, 409
- Borchardt, Louis*, německý lékař, Engelsův známý v Manchesteru. — 259
- Borkheim, Sigismund Ludwig* (1825 až 1885), německý novinář a demokrat; účastník revoluce 1848—1849 (zúčastnil se útoku na zbrojnici v Berlíně a bádensko-falckého povstání); emigrant ve Švýcarsku a ve Francii, od 1851 obchodník v Londýně; od 1860 Marxův a Engelsův přítel. — 418, 495, 500, 515, 544, 590, 591
- Börnstein (Bernstein).* — 29, 30
- Bowles, Thomas Gibson* (1842—1922), anglický publicista a politik, konzervativce; 1868 zakladatel a vydavatel týdeníku „Vanity Fair“. — 66
- Bowlesová, Jessica* (zemř. 1887), žena předešlého. — 66
- **Bracke, Wilhelm* (1842—1880), německý nakladatel a knihkupec, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany a jeden z jejích marxistických vůdců; 1865 zakladatel brunšvické obce Všeobecného německého dělnického spolku, od 1867 jeho hlavní pokladník; vedl ve spolku opozici společně s bebelovsko-liebknechtovským směrem; na eisenachském sjezdu 1869 zvolen do stranického výboru, v září 1870 s ostatními členy výboru zatčen, 1871 obžalován v brunšvickém procesu pro velezradu, 1877—1879 poslanec říšského sněmu; svými spisy významně přispěl k rozbití lassallovství a k prosazení marxismu v Německu; jeden z Marxových a Engelsových nejbližších přátel. — 80, 115, 156, 160, 167, 168, 172, 189—193, 240—244, 248, 261, 262, 264, 278, 282, 283, 293, 310—312, 316, 317,

- 320—325, 332, 333, 335, 336, 352, 374, 377, 378, 448—462, 478
- Bradlaugh*, Charles (1833—1891), anglický novinář, buržoazní sociální reformátor, redaktor týdeníku „The National Reformer“; po pádu Pařížské komuny šířil pomluvy o Marxovi a I. internacionále. — 406—409
- Bradshaw*, anglický podnikatel. — 523
- Brassey*, Thomas (1805—1870), významný anglický železniční podnikatel, podílel se na stavbě železnicích tratí v Evropě, Americe, Indii a Austrálii. — 341
- Brassey*, Thomas, od 1911 hrabě (1836 až 1918), anglický buržoazní ekonom a politik, liberál; velký železniční a loďařský podnikatel, člen parlamentu; syn předešlého. — 341
- Bravová*, — 45
- Bright*, John (1811—1889), anglický továrník, přední liberální politik, freetrader, jeden ze zakladatelů Ligy proti obilním zákonům, od počátku šedesátých let předák levého křídla liberální strany; byl několikrát ministrem v liberálních vládách. — 248, 251, 368, 406, 595, 606, 607
- Brismée*, Désiré (1823—1888), belgický typograf, proudhonovec, později bakuninovec; 1865 jeden ze zakladatelů belgické sekce I. internacionály; od 1869 člen belgické federální rady; 1868 delegát bruselského kongresu, 1869 místopředseda basilejského kongresu a 1872 delegát haagského kongresu; později člen představenstva Belgické dělnické strany. — 341
- Broglie*, Jacques Victor Albert, prince, od 1870 vévoda *de* (1821—1901), francouzský monarchistický politik, publicista a historik; spolupracovník katolického časopisu „Le Correspondant“; od 1873 několikrát ministerský předseda a ministr. — 69, 71, 79, 86, 289
- Brousse*, Paul Louis Marie (1844 až 1912), francouzský lékař a politik, maloburžoazní socialista; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Španělska a Švýcarska, přidal se k anarchistům; jeden ze zakladatelů Francouzské dělnické strany (1879), později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 46, 420
- Buffenoir*, Hippolyte François Philibert (1847—1928), francouzský historik, spisovatel a politik; 1877 spolupracovník listu „Vorwärts“. — 363
- Buffet*, Louis Joseph (1818—1898), francouzský politik a státník; liberál, později konzervativce; 1848—1849 poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, 1871 člen Národního shromáždění, 1872 jeho předseda; ministr zahraničních věcí (březen 1875—únor 1876) a náměstek ministerského předsedy; bojoval ostře proti republikánům. — 245
- Bucher*, Lothar (1817—1892), pruský justiční úředník, publicista; 1848 poslanec pruského Národního shromáždění (levý střed); po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Londýna; dopisovatel berlínské „National-Zeitung“; později národní liberál, spolupracovník Bismarckův v zahraničním úřadě. — 136, 379, 381, 390
- Buche*, Philippe Joseph Benjamin (1796—1865), francouzský politik a historik, buržoazní republikán; ideolog katolického socialismu, žák Saint-Simonův. — 156, 157
- Büchner*, Ludwig (1824—1899), ně-

- mecký fyziolog, přírodovědec a filozof; účastník revoluce 1848—1849, patřil ke krajnímu levému křídlu maloburžoazní demokracie; člen I. internacionály, 1867 delegát lausannského kongresu, odmítal samostatné dělnické hnutí; představitel mechanistického materialismu. — 203
- Bülow*, Hans Quido von (1830—1894), německý pianista a dirigent. — 229
- Bürgers*, Heinrich (1820—1878), německý radikální publicista; 1844 až 1845 uzavřel v Paříži přátelství s Marxem; člen kolínského Svazu komunistů, 1848—1849 jeden z redaktorů listu „Neue Rheinische Zeitung“; od 1850 člen ústředního výboru Svazu komunistů, v kolínském procesu proti komunistům (1852) jako jeden z hlavních obžalovaných odsouzen k šesti letům pevnostního vězení; v šedesátých letech přešel na stranu buržoazie, 1877—1878 jako představitel Pokrokové strany poslanec říšského sněmu. — 91
- Burke*, Edmund (1729—1797), anglický státník a politický spisovatel. — 248
- Burleigh*, Bennet (1839—1914), anglický novinář, jeden z prvních ředitelů zpravodajské agentury „Central News“, založené 1870. — 531, 534
- Burnsová*, Lizzy (Lizzie, Lydia) (1827 až 1878), irská dělnice, účastnila se irského národně osvobozenického hnutí; druhá žena Bedřicha Engelse. — 32, 34, 36, 39, 42, 49, 50, 52, 60, 64, 72, 77, 81, 84, 95, 100, 101, 173, 198, 200, 214, 215, 225, 227, 228, 271, 272, 294, 295, 297, 302, 303, 326, 337, 338, 350, 386, 393, 394, 574
- Burnsová*, Mary Ellen (Pumps), neteř Engelsovy ženy. — 39, 42, 58, 117, 121, 123, 125, 128, 134, 135, 141, 198, 200, 214, 215, 228, 271, 294, 297, 302, 387, 395, 396, 512, 518
- Burt*, Thomas (1837—1922), anglický tradeunionista, horník; tajemník Svazu horníků v Northumberlandu, člen parlamentu (1874—1918), prováděl politiku liberální strany. — 368, 493
- Butt*, Isaac (1813—1897), irský právník a politik, levý liberál, člen parlamentu; v šedesátých letech vystupoval na obranu uvězněných irských fenianů; 1873 jeden z organizátorů hnutí za samosprávu Irska (Home Rule). — 94
- Byr*, Robert, viz *Bayer*, Karl Robert von
- Cabet*, Étienne (1788—1856), francouzský právník a publicista, významný představitel utopického komunismu; autor utopického románu „Voyage en Icarie“. — 195
- **Cafiero*, Carlo (1846—1892), představitel italského dělnického hnutí, člen I. internacionály; v roce 1871, kdy si dopisoval s Engelsem, zastával v Itálii linii generální rady; od 1872 jeden z vůdců italské anarchistické organizace; koncem sedmdesátých let se odvrátil od anarchismu, 1879 vydal italský stručný výklad prvního dílu Marxova „Kapitálu“. — 32, 46, 55, 437, 438, 571
- Caird*, sir James (1816—1892), skotský agronom, liberál, člen parlamentu; autor několika spisů o zemědělství v Anglii a Irsku. — 526
- Cambridge*, George William Frederick Charles, vévoda of (1819—1904),

- anglický generál, za krymské války 1854 velel divizi; vrchní velitel anglické armády (1856—1895). — 407
- Cappelle*, katolický duchovní. — 31
- Carey*, Henry Charles (1793—1879), americký vulgární ekonom, ochránář, zastánce reakční teorie o harmonii třídních zájmů v buržoazní společnosti. — 246
- Carleton*, William (1794—1869), irský spisovatel, známý především svým dílem „*Traits and stories of the Irish peasantry*“ (1830). — 118, 119
- Carnarvon*, Henry Howard Molyneux *Herbert*, hrabě *of* (1831—1890), anglický státník, konzervativce, ministr pro kolonie (1866—1868 a 1874 až 1878). — 365
- Caro*, Jakob (1836—1904), německý historik, od konce šedesátých let profesor na vratislavské universitě, autor řady prací o dějinách Polska a Ruska. — 255
- Carol I.* (1839—1914), roz. jako princ *Karl von Hohenzollern-Sigmaringen*, kníže (od 1866) a rumunský král (1881—1914); velel v rusko-turecké válce 1877 rumunským oddílům. — 248, 367
- Carry*. — 95
- Castelnau*, H., francouzský socialista, redaktor listu „*L'Intransigeant*“. — 61
- Cavagnari*, Uriele, italský socialista, 1877 zamýšlel vydat italsky první díl „*Kapitálu*“. — 340
- Cissey*, Ernest Louis Octave Courtot *de* (1810—1882), francouzský generál a politik, zúčastnil se prusko-francouzské války (1870—1871) a potlačení Pařížské komuny (1871); 1871 člen Národního shromáždění a ministr války (1871—1873 a 1874 až 1876); velitel 11. sboru, na základě procesu v říjnu 1880 byl tohoto úřadu zbaven. — 607
- Clemenceau*, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský publicista a politik; 1871 člen Národního shromáždění, od 1876 patřil v parlamentu k radikálům, později jejich vůdce; zakladatel a šéfredaktor listu „*Justice*“; ministerský předseda (1906 až 1908 a 1917—1920), prováděl imperialistickou politiku. — 542
- Cobden*, Richard (1804—1865), manchesterský továrník, liberál; jeden z vůdců freetraderů a spoluzakladatel Ligy proti obilním zákonům; člen parlamentu. — 406
- Cohen*, Ferdinand (asi 1842—1866), německý student, nevlastní syn Karla Blinda; v květnu 1866 se pokusil o atentát na Bismarcka; ve vězení spáchal sebevraždu. — 559
- Cohen N. a spol.*, bankovní dům v Londýně. — 113
- Cohn*, Gustav (1840—1919), německý buržoazní ekonom, od 1875 profesor v Curychu, později v Göttingen. — 132
- **Coleman*, Patrick John, dopisující tajemník jedné z irských sekcí I. internacionály v Londýně. — 174
- Collet*, syn Charlese Dobsona Colleta. — 62
- Collet*, Charles Dobson, anglický novinář a politik, radikál; redaktor a vydavatel listu „*Free Press*“, od 1866 vydavatel časopisu „*Diplomatic Review*“. — 62, 63, 67, 71, 78, 603, 604
- Colletová*, dcera Charlese Dobsona Colleta. — 62
- Cook*, Flavius Josephus, zvaný *Joseph*

- (1838—1901), americký farář, od 1873 vystupoval s populárně vědeckými přednáškami, které uveřejnil v 11 svazcích; 1879 a 1880 z nich vyšly svazky „Labor“ a „Socialism“. — 581
- Costa, Andrea* (1851—1910), představitel italského dělnického a socialistického hnutí, v sedmdesátých letech jeden z vůdců anarchistického hnutí v Itálii; 1879 kritizoval anarchismus a bojoval pak za vytvoření samostatné politické dělnické strany; od 1892 člen Socialistické strany Itálie, přiklonil se k reformistickému křídlu; od 1882 člen parlamentu. — 373
- Coxová.* — 45
- Cromwell, Oliver* (1599—1658), anglický státník; vůdce buržoazie a zburžoaznělé šlechty za buržoazní revoluce v 17. stol.; od 1649 vrchní velitel irské armády a lord místodržitel Irsku, 1653—1658 lord protektor Anglie, Skotska a Irsku. — 582
- Cross, Richard Assheton*, (1823—1914), anglický státník, konzervativce; ministr vnitra (1874—1880 a 1885 až 1886). — 317
- Cuno, Theodor Friedrich* (1847 až 1934), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním strojní inženýr; 1870 člen vídeňského Dělnického vzdělávacího spolku, 1871 zakladatel milánské sekce I. internacionály, delegát haagského kongresu (1872), kde aktivně hájil politiku generální rady v boji proti bakuninovcům, od 1872 pracoval pro I. internacionálu v USA, jeden z vůdců americké dělnické organizace „Rytíři práce“ („The Knights of Labor“); spolupracoval s listem „New Yorker Volkszeitung“. — 56
- Čerňajev, Michail Grigorevič* (1828 až 1898), ruský generál, účastník krymské války, 1876 vrchní velitel srbské armády. — 53
- Čičerin, Boris Nikolajevič* (1828—1904), ruský teoretik státního práva, historik a filosof, 1861—1866 profesor na moskevské universitě, přívrženec konstituční monarchie; ve svých četných pracích tvrdil, že původ ruské obcíny je v daňové politice carské vlády. — 411, 414
- Černyšev, Ivan Jakovlevič*, ruský socialista, emigrant ve Švýcarsku a Německu. — 237
- Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič* (1828 až 1889), ruský materialistický filosof a revoluční demokrat, jeden z nejvýznamnějších průkopníků ruské sociální demokracie, spisovatel a literární kritik. — 212
- Da Costa, Eugène François* (1819 až 1888), profesor matematiky v Paříži. — 510, 511
- Da Costa, Charles Nicolas* (nar. 1846), francouzský socialista, blanquista; nejstarší syn Eugène François Da Costy; účastník Pařížské komuny, emigroval po její porážce do Anglie, v nepřítomnosti odsouzen k deseti letům vězení; po amnestii z 1880 se vrátil do Francie, nezúčastňoval se už aktivně politického života; 1911 vydal práci o blanquistech; přítel Charlese Longueta. — 510, 511
- Damad Mahmúd*, viz *Mahmúd Dželál-ed-din paša Damad*
- Dana, Charles Anderson* (1819—1897), americký pokrokový novinář; ve čty-

- řících až šedesátých letech redaktor listu „New-York Daily Tribune“, „New American Cyclopaedia“ a později newyorského „Sun“.
— 125
- **Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym *Nikolaj-on*) (1844—1918), ruský spisovatel a ekonom; v osmdesátých a devadesátých letech jeden z ideologů nacionalismu; řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem, přeložil do ruštiny tři díly „Kapitálu“ (první díl společně s G. A. Lopatinem). — 410—412, 414, 415, 423 až 428, 464, 525, 526
- Darwin*, Charles Robert (1809—1882), anglický přírodovědec, původce evoluční teorie a zakladatel moderní materialistické vývojové biologie (darwinismu). — 42, 54, 184, 203, 204, 384
- Davis*, John Chandler Bancroft (1822 až 1907), americký diplomat, 1874 až 1877 vyslanec v Berlíně. — 576, 577
- Davydovskij*, Ivan Michajlovič, muž J. L. Tomanovské. — 277
- Delius*, Nikolaus (1813—1888) německý filolog, kritik Shakespearova díla, profesor na bonnské universitě. — 286, 595
- Demuth*, Frederik, anglický dělník, syn Heleny Demuthové. — 57
- Demuthová*, Helene (Lenka) (1823 až 1890), hospodyně a věrná přítelkyně Marxovy rodiny. — 45, 50, 51, 77, 78, 107, 140, 173, 575
- De Paepe*, César (1842—1890), významný představitel belgického dělnického a socialistického hnutí, povoláním typograf, později lékař; člen belgické všeobecné federální jednoty, spoluzakladatel belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady, delegát londýnských konferencí 1865 a 1871, lausannského (1867), bruselského (1868) a baskilejského (1869) kongresu; po haagském kongresu 1872 podporoval nějaký čas bakuninovce; 1885 jeden ze zakladatelů Belgické dělnické strany. — 56, 264, 275, 341
- Derby*, Edward Henry Smith Stanley, hrabě *of* (1828—1893), anglický státník, konzervativce, později liberál; ministr zahraničních věcí (1867 až 1868 a 1874—1878). — 365, 368
- Derosi*, Karl (1844—1910), německý sociální demokrat, lassalovec; od 1875 člen předsednictva Socialistické dělnické strany Německa; v osmdesátých letech emigroval do Švýcarska, pak do USA. — 191, 193
- **Deville*, Gabriel (nar. 1854), francouzský publicista, socialista, člen Francouzské dělnické strany; autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu“ a různých filosofických, ekonomických a historických prací; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; počátkem dvacátých let přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 289, 290
- Devonshire*, Spencer Compton Cavendish, vévoda *of*, markýz *of* Hartington (1833—1908), anglický státník a politik, liberál; od 1857 člen parlamentu; předák liberální strany (1875—1880); ministr války (1882 až 1885). — 368
- Děchtěrev*, Vladimir Gavrilovič (1853 až 1903), ruský psychiatr. — 237
- Dibič*, Ivan Ivanovič, hrabě (1785 až 1831), ruský generál-polní maršál, vrchní velitel za rusko-turecké války 1828—1829; vrchní velitel armády,

- která potlačila polské povstání 1830 až 1831. — 369—371
Dickens, Charles (pseudonym *Boz*) (1812—1870), anglický realistický spisovatel. — 576
Disraeli, Benjamin, od 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický politik a spisovatel, jeden z vůdců toryů, později vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (1852, 1858 až 1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874—1880). — 39, 51, 161, 248, 365, 431
Dizzy viz *Disraeli*, Benjamin
Dmitrijevo, Jelizaveta, viz *Tomanovská*, Jelizaveta Lukinična
Dolleschall, Laurenz (nar. 1790), policejní úředník v Kolíně nad Rýnem (1819—1847); do listopadu 1842 cenzor listu „*Rheinische Zeitung*“. — 86
Dörenberg, E., německý publicista, spolupracovník listu „*Berliner Freie Presse*“. — 56
Douai, Karl Daniel Adolph (1819 až 1888), německý novinář, maloburžoazní demokrat, později socialista; původem Francouz; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; 1852 emigroval do USA; zúčastnil se amerického socialistického hnutí, redaktor řady socialistických listů, redaktor listu „*New Yorker Volkszeitung*“ (1878—1888); nějakou dobu spolupracovník listu „*Vorwärts*“. — 340, 349, 391, 517
Drake a syn. — 263
**Dronke*, Ernst (1822—1891), německý publicista a spisovatel, zpočátku „pravý“ socialista, od 1848 člen Svazu komunistů, 1848—1849 jeden z redaktorů „*Neue Rheinische Zeitung*“; po porážce revoluce emigroval do Francie; po rozkolu ve Svazu komunistů v roce 1850 zůstal Marxovým a Engelsovým stoupencem; koncem dubna 1852 odešel do Anglie, zde podporoval Marxe a Engelse při odhalování policejních šikan během kolínského procesu proti komunistům; po rozpuštění Svazu v listopadu 1852 odešel z politického života. — 99, 252—254, 259, 260, 263, 359, 413, 416
Dronková, druhá žena Ernsta Dronka. — 413, 416
Dühring, Eugen (1833—1921), německý vulgární ekonom, ideolog reakčního maloburžoazního socialismu; od 1863 soukromý docent na berlínské universitě, 1877 podroben disciplinárnímu řízení pro své opoziční smýšlení; v sedmdesátých letech měl silný vliv na některé složky sociální demokracie; jeho eklektické filosofické a ekonomické názory podrobil Engels zdrcující kritice v díle „*Pana Eugena Dühringa převrat vědy*“. — 35, 37, 38, 40—43, 51, 60, 62, 65, 74, 78, 80, 81, 83, 85, 87—89, 92, 247, 255, 267, 279, 291, 306, 307, 316, 323, 324, 328, 330, 331, 339, 350, 363, 374, 378, 383, 384, 388, 432, 476
Dupont, Eugène (asi 1831—1881), francouzský hudební nástrojař; účastník pařížského červnového povstání 1848, od 1862 žil v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864—1872), dopisující tajemník pro Francii (1865—1871), účastník všech konferencí a kongresů I. internacionály do 1872; bojoval za uskutečnění Marxovy a Engelsovy politiky, 1870 odešel do Manchesteru a založil tam sekci I. inter-

- nacionály; 1872—1873 člen britské federální rady, 1874 se přestěhoval do USA. — 175
- Eccarius, Johann Georg* (1818—1889), významný pracovník mezinárodního a německého dělnického hnutí, publicista, povoláním krejčí; emigrant v Londýně; člen Svazu spravedlivých, později člen ústředního výboru Svazu komunistů; jeden z vůdců Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864—1872), delegát všech kongresů a konferencí I. internacionály; po haagském kongresu 1872 se přiklonil k reformistickým vůdcům anglických tradeunionů, později pracoval v tradeunionistickém hnutí. — 186, 275, 341, 407, 596
- Ecker, Karl*, německý inženýr, tovární inspektor v Hannoveru. — 346
- Ehrhart, Franz Joseph* (1853—1908), německý sociální demokrat, povoláním čalouník; emigrant v Anglii; stoupenec Johanna Mosta; 1878 až jaro 1879 dopisující tajemník Komunistického dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; poslanec říšského sněmu (1898—1908). — 386, 404
- Eichhoff, Karl Wilhelm* (1833—1895), německý obchodník, socialistický spisovatel a redaktor; koncem padesátých let odhaloval korupci v pruské policii, především provokatérskou a špionážní činnost Stieberovu, byl za to odsouzen do vězení; od 1859 si dopisoval s Marxem, 1861—1866 za pobytu v Anglii se seznámil s Engelsem; od 1868 pracoval v berlínském dělnickém hnutí; člen a do-
- pisovatel I. internacionály; 1868 za Marxovy spolupráce napsal dějiny I. internacionály; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany a spolupracovník socialistického tisku v Německu. — 39
- *Engelová, Amélie.* — 492
- *Engels, Hermann* (1822—1905), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu, od 1860 společník firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 200, 253, 273, 274, 280, 281, 344, 345, 347, 348
- Engels, Hermann Friedrich Theodor* (nar. 1858, zemř. po 1920), synovec Bedřicha Engelse, syn předešlého; 1876—1877 studoval ekonomii v Berlíně a v Bonnu, později továrník, společník firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 280
- Engels, Paul* (1857—1883), synovec Bedřicha Engelse, syn Rudolfa Engelse, obchodník, později důstojník. — 200
- *Engels, Rudolf* (1831—1903), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu; od 1860 společník firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 161—163, 200, 394
- Engels, Rudolf Moritz* (1858—1893), synovec Bedřicha Engelse, syn Rudolfa Engelse, studující práv v Lipsku (1876—1878) a v Bonnu (1878—1879), později společník firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 280
- Engelsová, Emma* (nar. 1834), žena Hermanna Engelse. — 274, 345
- Engelsová Lydia* (Lizzy, Lizzie), viz *Burnsová, Lizzy*
- Engelsová Mathilde* (1831—1905), žena Rudolfa Engelse. — 163, 200
- Ermen, Franz*, společník firmy Ermen

- a Engels v Manchesteru, syn Petera Alberta Ermena. — 161—163
- Ermen*, Franz, společník firmy Ermen a Engels v Manchesteru, syn předeshlého. — 161, 162
- Ermen*, Gottfried, anglický továrník německého původu; 1841 založil společně s Bedřichem Engelsem st. přádelnu na bavlnu Ermen a Engels v Engelskirchenu; později hlavní společník firmy Ermen a Engels v Manchesteru, založené 1837, řídil ji od vyloučení Petera Alberta Ermena z podílu (1853) až do jejího zrušení; 1874—1875 založil společně s Henry Johnem Robym firmu Ermen a Roby v Manchesteru; bratr Petera Alberta Ermena. — 161 až 163
- Ermen*, Heinrich, společník přádelny Gottfrieda Ermena v Bridgewater Mill, Pendlebury; syn Petera Alberta Ermena. — 161—163
- Ermen*, Peter Albert, anglický továrník německého původu; 1820 založil v Manchesteru společně s bratry Gottfriedem a Antonem firmu Ermen a 1837 společně s Bedřichem Engelsem st. přádelnu Ermen a Engels, kterou řídil do 1853. — 161, 162
- Ermenová*, žena Heinricha Ermena. — 163
- Eugénie Marie de Montijo de Gurman*, hraběnka *de Teba* (1826—1920), francouzská císařovna, manželka Napoleona III. — 407
- Eulenburg*, Botho Wend August, hrabě zu (1831—1912), pruský státník, konzervavec; jako pruský ministr vnitra (1878—1881) spoluzodpovědný za vydání a provádění zákona proti socialistům. — 105, 397, 557 až 564
- Failly*, Pierre Louis Charles *de* (1810 až 1892), francouzský generál, za prusko-francouzské války velitel 5. sboru, zajat u Sedanu. — 86
- Fanelli*, Giuseppe (1826—1877), představitel italského buržoazně demokratického hnutí; zúčastnil se revoluce 1848—1849 v Itálii a Garibaldiho tažení 1860; přívrženec Mazziniho, od poloviny šedesátých let blízký přítel Bakuninův; člen vedení Aliance socialistické demokracie; 1868 založil ve Španělsku první sekci I. internacionály a skupiny Aliance; delegát basilejského kongresu (1869); od 1865 člen italského parlamentu. — 67
- Farre*, Jean Joseph Frédéric Albert (1816—1887), francouzský generál, 1879—1881 ministr války. — 607
- Favre*, Claude Gabriel Jules (1809 až 1880), francouzský advokát a politik, umírněný buržoazní republikán; ministr zahraničních věcí ve vládě národní obrany a v Thiersově vládě (1870—1871); vedl jednání o kapitulaci Paříže a uzavření míru s Německem; kat Pařížské komuny, jeden z iniciátorů boje proti I. internacionále. — 311, 312, 570
- Fawcett*, Henry (1833—1884), anglický vulgární ekonom, liberál; od 1865 člen parlamentu. — 251
- **Fleckles*, Ferdinand (zemř. asi 1894), německý lékař v Karlových Varech, Marxův známý. — 34, 48, 234, 236, 238, 239, 284, 285, 530, 545
- Fleury*, Charles (vlastním jménem Carl Friedrich August *Krause*) (nar. 1824) německý obchodník v Londýně, pruský špión a policejní agent. — 145

Forbes, Archibald (1838—1900), anglický novinář, za prusko-francouzské a rusko-turecké války dopisovatel listů „Morning Advertiser“ a „Daily News“. — 51

Forckenbeck, Max von (1821—1892), německý právník a politik, spoluzakladatel pokrokové strany (1861) a Národně liberální strany (1866); poslanec říšského sněmu (1871 až 1892), 1874—1879 předseda říšského sněmu. — 555

Forster, William Edward (1818—1886), anglický továrník a politik, liberál; člen parlamentu, ministr pro Irsko (1880—1882), krutě potlačil irské národně osvobozené hnutí. — 368

Fourier, François Marie Charles (1772 až 1837), francouzský utopický socialista. — 95

* *Frankel*, Leo (1844—1896), představitel uherského a mezinárodního dělnického hnutí; povoláním zlatník; Marxův a Engelsův spolupojovník; člen Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály (1871—1872); delegát londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872; jeden ze zakladatelů Všeobecné dělnické strany Uher. — 210, 250, 251, 267

František Josef I. (1830—1916), rakouský císař (1848—1916). — 96

* *Freund*, Wilhelm Alexander (1833 až 1918), německý gynekolog, soukromý docent ve Vratislavi, zajímal se o dělnické hnutí, přítel Marxovy rodiny. — 286, 287, 569

Freundová, žena Wilhelma Alexandra Freunda. — 286

Freytag, Otto, německý advokát, sociální demokrat; obhájce Lieb-

knechtův, Bebelův a Hepnerův v lipském procesu s velezrádci 1872; obhajoval Bebelu a jiné sociální demokraty v mnoha procesech. — 537

Fribourg, E. E., francouzský rytec, později obchodník, pravicový proudhonovec; účastník ustavujícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, jeden z vůdců pařížské sekce I. internacionály, delegát londýnské konference 1865 a ženevského kongresu 1866; 1871 vydal knihu namířenou proti I. internacionále a Pařížské komuně. — 179

Friedberg, Hermann (1817—1884), německý lékař, od 1866 profesor na universitě ve Vratislavi. — 49

Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825 až 1905), německý dělník, pracoval v tabákovém průmyslu; účastník revoluce 1848—1849; jeden ze zakladatelů Všeobecného německého dělnického spolku 1863 a Všeobecného německého spolku dělníků v tabákovém průmyslu 1865, člen I. internacionály, do 1878 předseda odborového svazu dělníků v tabákovém průmyslu; 1866—1878 vydavatel a redaktor listu „Botschafter“, delegát eisenaušského sjezdu 1869 a slučovacího sjezdu v Gotě 1875, poslanec Severoněmeckého říšského sněmu (1868—1871) a Německého říšského sněmu (1877—1881); 1881 emigroval do USA. — 462, 472, 583

Frossard, Charles Auguste (1807 až 1875), francouzský generál, za prusko-francouzské války velel 2. sboru Rýnské armády, zajat v Metách. — 86

Furniwall, Frederick James (1825 až

- 1910), anglický filolog, křesťanský socialista; založil řadu literárních společností, mimo jiné i „New Shakespeare Society“. — 286
- Galliffet*, Gaston Alexandre Auguste, markýz de (1830—1909), francouzský generál, za prusko-francouzské války velel jízdnímu pluku, zajat u Sedanu; byl propuštěn ze zajetí a zúčastnil se boje proti Komuně; velel jízdní brigádě Versailleských, kat Pařížské komuny. — 79, 570
- Gambetta*, Léon (1838—1882), francouzský státník, buržoazní republikán; člen vlády národní obrany (1870—1871); organizoval v provinciích ozbrojený boj proti Prusům; v roce 1871 založil list „La République Française“; od 1876 člen poslanecké sněmovny, za MacMahonovy vlády bojoval proti jeho plánům na státní převrat; ministerský předseda a ministr zahraničí (1881—1882). — 79, 86, 327, 363, 542
- Gambuzzi*, Carlo (1837—1902), italský advokát, začátkem šedesátých let stoupenec Mazziniho, později anarchista, jeden z vůdců tajné Aliance socialistické demokracie a jiných anarchistických organizací v Itálii. — 67
- Gandolfi*, Mauro, italský obchodník, bakuninovec, člen milánské sekce I. internacionály. — 56
- Gans*, německý lékař v Karlových Varech. — 28
- Gans*, německý lékař v Karlových Varech, syn předešlého. — 33
- Geib*, August (1842—1879), knihkupec v Hamburku, přední sociální demokrat; blízký přítel Bebelův a Liebknechtův; 1864—1865 člen Všeobecného německého dělnického spolku, hájil zájmy I. internacionály, v červnu 1869 se připojil k bebelovsko-liebknechtovskému směru, 1869 jeden ze zakladatelů Sociálně demokratické dělnické strany, člen její kontrolní komise v Hamburku (1870 až 1871), pokladník strany (1872 až 1878); poslanec říšského sněmu (1874—1876). — 80, 85, 87, 92, 167, 191, 193, 278, 446
- Geiser*, Bruno (1846—1898), německý novinář; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, agitátor ve Slezsku, 1872 člen I. internacionály, 1875 redaktor listu „Volksstaat“, 1877—1886 redaktor listu „Neue Welt“; poslanec říšského sněmu (1881—1887), jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie. — 462
- Gigot*, Albert (1835—1913), francouzský advokát, liberál, později konzervativce; 1877—1879 policejní prefekt v Paříži. — 110, 111, 405
- Gillot*, Firmin (1820—1872), francouzský litograf, jako první použil způsobu leptání zinkem, nazvaného po něm gillotáž. — 596
- Girardin*, Émile de (1806—1881), francouzský buržoazní publicista a politik, ve třicátých až padesátých letech s přestávkami redaktor „La Presse“, později „Liberté“; v politice naprosto bezzásadový; před revolucí 1848 byl v opozici proti Guizotově vládě, za revoluce buržoazní republikán, poslanec Zákonomodárnyho shromáždění (1850 až 1851); později bonapartista. — 71, 604
- Gladstone*, William Ewart (1809—1898),

- anglický státník, tory, později peelo-vec; od 1865 předák liberální strany, kancléř pokladu (1852—1855 a 1859 až 1866) a ministerský předseda (1868—1874, 1880—1885), 1886, 1892—1894). — 53, 62, 63, 67, 161, 248, 251, 341, 366, 368, 431, 536, 595
- Glaser de Willebrord*, E., představitel belgického dělnického hnutí, člen bruselské sekce I. internacionály. — 172
- Gnecco*, Eudóxió César d'Azedo (1849 až 1911), portugalský tiskař a novinář, představitel portugalského dělnického hnutí; 1875 spoluzakladatel Portugalské socialistické strany a člen její ústřední rady; spoluzakladatel (1875) a redaktor listu „O Protesto“. — 266
- Goegg*, Amand (1820—1897), německý novinář, maloburžoazní demokrat; 1849 člen bádenské prozatímní vlády; po porážce revoluce emigroval; jeden z předáků Ligy míru a svobody v Ženevě, člen ústředního výboru německých dělnických vzdělávacích spolků v Ženevě (1869); v sedmdesátých letech se přiklonil k německé sociální demokracii. — 156
- Goethe*, Johann Wolfgang von (1749 až 1832), velký německý spisovatel a myslitel. — 576
- Golochvastov*, Pavel Dmitrijevič (1839 až 1892), ruský reakční historik a publicista. — 257
- **Gorbunovová* (v druhém manželství *Kablukovová*), Minna Karlovna (1840 až 1931), ruská statistička, ekonomka, učitelka na odborné škole, spisovatelka narodnického zaměření; studovala v zahraničí organizaci odborného školství; v osmdesátých letech studovala ženskou práci v Moskevské gubernii, spolupracovala s časopisem „Otčestvennyje zapiski“. — 509—514
- Gorčakov*, Alexandr Michajlovič, kníže (1798—1883), ruský státník a diplomat, ministr zahraničních věcí (1856—1882). — 41, 136, 255
- Gordon*, sir Robert (1791—1847), anglický diplomat, mimořádný velvyslanec v Cařihradě (1828—1831) a ve Vídni (1841—1846). — 370, 371
- Gore*, Angličan, známý Eleanor Marxové. — 51
- Goschen*, George Joachim, od 1900 vikomt *Goschen of Hawkhurst* (1831 až 1907), anglický státník a politik německého původu, zprvu liberál; od 1863 člen parlamentu, několikrát člen vlády; autor ekonomických a sociálně politických prací. — 368
- Götz*, E., Engelsův známý v Manchesteru. — 259
- **Gouppý*, A., francouzský emigrant v Manchesteru. — 175
- Grant*, Albert, německý podnikatel z Mohanu. — 400, 521—523, 527 až 529
- Greulich*, Hermann (1842—1925), německý knihař; 1865 odešel do Švýcarska, od 1867 jeden z předáků curyšské sekce I. internacionály, delegát německých dělnických vzdělávacích spolků ve Švýcarsku na norimberském sjezdu německých dělnických spolků 1868 a na eisenasském sjezdu 1869, redaktor curyšského listu „Tagwacht“ (1869 až 1880); spoluzakladatel švýcarské sociálně demokratické strany a předák jejího pravého křídla, za první světové války sociálšovinista. — 418

- Grimm*, Jacob (1785—1863), významný německý filolog a historik umění; s bratrem Wilhelmem (1786—1859) zakladatel germanistiky jako literární a jazykové vědy; 1837 zbaven úřadu za příslušnost ke Göttingenské sedmce; 1848—1849 člen frankfurtského Národního shromáždění; mj. vydával spolu s bratrem Wilhelmem od 1852 první čtyři svazky „Deutsches Wörterbuch“. — 170
- Grün*, Karl (pseudonym *Ernst von der Haide*) (1817—1887), německý maloburžoazní publicista, v polovině čtyřicátých let hlavní představitel „pravého“ socialismu; za revoluce 1848—1849 maloburžoazní demokrat; emigrant v Bruselu (1850 až 1861), profesor ve Frankfurtu nad Mohanem (1862—1865), od 1870 ve Vídni. — 34
- Grunzig*, Julius (nar. 1855), německý novinář, sociální demokrat; v době platnosti výjimečného zákona vykázan z Berlína (1883), emigroval do Ameriky; spolupracovník listu „New Yorker Volkszeitung“, později vedl list „New Jersey-Arbeiterzeitung“. — 240, 241, 243, 261
- **Guesde*, Mathieu Basile, zvaný *Jules* (1845—1922), představitel francouzského a mezinárodní dělnického a socialistického hnutí; nejprve buržoazní republikán, v první polovině sedmdesátých let se přimkl k anarchistům, později spoluzakladatel Francouzské dělnické strany (1879), propagátor idejí marxismu ve Francii, několik let vůdce revolučního hnutí, bojoval proti oportunismu, za první světové války sociálšovinista. — 110, 540—542, 571, 607
- **Gugenheim*, J., od dubna 1879 tajemník Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 430, 433
- Guillaume*, James (1844—1916), švýcarský učitel, anarchista, bakuninovec; jeden z organizátorů Aliance socialistické demokracie, delegát ženevského (1866), lausannského (1867), basilejského (1869) a haagského (1872) kongresu I. internacionály; redaktor listů „Le Progrès“, „La Solidarité“ a „Bulletin de la Fédération Jurassienne“; na haagském kongresu s Bakuninem z I. internacionály vyloučen. — 46, 57, 64, 91, 247, 249, 250, 264, 300, 341, 374, 418—420
- Guilleminot*, Armand Charles, hrabě (1774—1840), francouzský generál a diplomat, účastník válek Francouzské republiky a Napoleonské Francie; 1823 náčelník štábu francouzské intervenční armády ve Španělsku; 1824—1831 velvyslanec v Cařihradě. — 370, 371
- Gumpert*, Eduard (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, Marxův a Engelsův přítel. — 77, 78, 134, 517
- Gurevič*, Grigorij Jevsejevič (nar. 1854, zemř. po 1920), ruský publicista, socialista; přidal se k narodníkům; 1874—1879 emigrant v Německu. — 237
- Gurko*, Josif Vladimirovič (1828 až 1901), ruský generál, účastník ruskoturecké války 1877—1878. — 102
- Gutzkow*, Karl Ferdinand (1811 až 1878), německý spisovatel, jeden z představitelů literární skupiny „Mladé Německo“; 1838—1842 redaktor časopisu „Telegraph für Deutschland“, 1847—1850 drama-

- turg dvorního divadla v Drážďanech. — 486
- Guyot*, v sedmdesátých letech 19. stol. Lavrovův komisionář v Paříži. — 245, 570
- Haeckel*, Ernst (1834—1919), německý biolog, darwinista; představitel přírodovědeckého materialismu, ateista; obhajoval a popularizoval Darwinovu evoluční teorii a na jejím základě formuloval biogenetický zákon o kmenovém vývoji (fylogenezi) biologických druhů; jeden ze zakladatelů a ideologů reakční nauky „sociálního darwinismu“. — 388
- Hales*, John (nar. 1839), představitel anglických tradeunionů, povoláním tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1866—1872) a tajemník rady, člen výkonného výboru Reformní ligy, člen Ligy půdy a práce; delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872) I. internacionály; od 1872 stál v čele reformistického křídla britské federální rady; bojoval proti Marxovi a jeho stoupencům, 1873 z rozhodnutí generální rady z I. internacionály vyloučen; odpovědný za rozkol v britské federální radě. — 186, 248, 341, 408, 596
- Hansemann*, Adolph von (1826—1903), velký německý bankéř, spolumajitel diskontní společnosti, po 1864 její ředitel. — 481
- Hanssen*, Georg (1809—1894), německý ekonom, autor řady prací o zemědělství a agrárních vztazích v Německu. — 53
- Harcourt*, sir William George Granville Venables Vernon (1827—1904), anglický státník a politik, liberál; člen parlamentu (1868—1880); předák liberálů (1894—1898). — 368
- Harney*, George Julian (1817—1897), vlivný anglický dělnický předák, jeden z vůdců levého chartistického křídla; člen Mezinárodního dělnického sdružení; revoluční publicista, redaktor listů „Northern Star“, „Democratic Review“ a „Red Republican“; člen Komunistického korespondenčního výboru v Bruselu a Svazu komunistů; udržoval počátkem čtyřicátých let blízký, později volný vztah k Marxovi a Engelsevi; dočasně podlehl maloburžoazním vlivům; 1863—1888 žil v USA. — 118, 125, 351
- Harneyová*, Marie, od 1856 žena George Juliana Herneyho. — 118
- **Harrison*, Frederick (1831—1923), anglický právník a historik, buržoazní radikál, pozitivista; v šedesátých letech se aktivně zúčastnil demokratického hnutí, člen I. internacionály, podporoval Marxe při organizování pomoci uprchlým komunardům. — 53, 54, 288
- Hartington*, viz *Devonshire*, Spencer Compton Cavendish, vévoda of, markýz of *Hartington*
- Hartmann*, Georg Wilhelm, německý sociální demokrat, člen Všeobecného dělnického spolku, od 1875 jeden z dvou předsedů Socialistické dělnické strany Německa, později člen ústředního výboru; 1880—1881 poslanec říšského sněmu. — 191, 193
- Hartmann (Gartman)*, Lev Nikolajevič (1850—1908), ruský revolucionář, narodnik; 1879 se podílel na atentátu organizace „Narodnaja Volja“ na Alexandra II.; emigroval potom

- do Francie, později do Anglie a 1881 do USA. — 601
- Hasan Cheirullah efendi*. — 96
- Hasenclever, Wilhelm* (1837—1889), německý novinář, lassalovec, povoláním koželuh; od 1864 člen, 1866 tajemník a 1870 pokladník Všeobecného německého dělnického spolku; od 1870 jeden z redaktorů listu „Social-Demokrat“, od července 1871 předseda spolku, delegát gothajského slučovacího sjezdu 1875, jeden z dvou předsedů Socialistické dělnické strany Německa (1875—1876), spolu s Liebknechtem řídil stranický orgán „Vorwärts“ (1876—1878); poslanec Severoněmeckého říšského sněmu (1869—1871) a Německého říšského sněmu (1874—1878 a 1879 až 1888). — 80, 83, 154, 159, 191, 193, 462
- Hasselmann, Wilhelm* (nar. 1844), jeden z předáků lassalovského Všeobecného německého dělnického spolku; redaktor listu „Neuer Social-Demokrat“ (1871—1875); od 1875 člen Socialistické dělnické strany Německa; 1880 jako anarchista ze strany vyloučen. — 154, 159, 172, 191, 504, 540, 583
- Hatzfeldt-Wildenburg, Edmund, hrabě von* (nar. 1798). — 501
- Hatzfeldtová, Sophie*, hraběnka (1805 až 1881), Lassalova přítelkyně a stoupenkyně, žena předešlého. — 501
- Havas, Auguste* (1814—1889), jeden z majitelů francouzské zpravodajské agentury „Havas“, založené 1835. — 251
- Hayes, Rutherford Birchard* (1822 až 1893), devatenáctý prezident Spojených států (1877—1881), člen republikánské strany. — 85
- Heine* — bankovní dům v Hamburku. — 48
- Heine, Heinrich* (1797—1856), velký německý revoluční básník; blízký přítel Marxovy rodiny. — 357
- Heinzen, Karl* (1809—1880), německý radikální publicista, maloburžoazní demokrat, vystupoval proti Marxovi a Engelsovi; krátce se zúčastnil bádensko-falckého povstání 1849; emigroval do Švýcarska, později do Anglie; na podzim 1850 odjel natrvalo do USA. — 490
- Helena*, viz *Demuthová, Helene*
- Helldorff* (zvaný *Helldorff-Bedra*), *Otto Heinrich von* (1833—1908), německý politik, jeden z vůdců konzervativců; člen říšského sněmu (1871 až 1874, 1877—1881 a 1884—1893). — 564, 565
- Hellwald, Friedrich Anton Heller von* (1842—1892), rakouský etnograf a historik. — 203
- Helmholtz, Hermann von* (1821—1894), vynikající německý fyzik a fyziolog, od 1871 profesor na berlínské universitě; nedůsledný materialista, přiklonil se k novokantovskému agnosticismu. — 42, 176, 323, 324
- Hepner, Adolf* (1846—1923), německý redaktor, člen Sociálně demokratické dělnické strany; delegát eisenšského kongresu 1869, jeden z redaktorů stranického orgánu „Der Volksstaat“ (1869—1873), jeden z obžalovaných v lipském procesu s velezrádci 1872, delegát haagského kongresu 1872; 1882 emigroval do USA, za první světové války sociálšovinista. — 41
- Hess, Moses* (1812—1875), na počátku čtyřicátých let utopicko-socialistický publicista a filosof, v polovině čtyři-

- cátých let jeden ze zakladatelů „praveho“ socialismu; člen Svazu spravedlivých, pak Svazu komunistů, 1850 patřil k Willichově-Schapperově maloburžoazní frakci; člen Všeobecného německého dělnického spolku (1863—1866); člen I. internacionály, zúčastnil se bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu. — 353, 360
- *Hessová, Sybille* (rozená *Peschová*) (1820—1903), žena předešlého. — 353, 360
- Hinsberg, Fischer a spol.*, bankovní společnost v Barmenu. — 254
- *Hirsch, Carl* (1841—1900), německý novinář, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany, člen Všeobecného německého dělnického spolku, vystoupil z něho 1868 a stal se spoluzakladatelem Demokratického dělnického spolku v Berlíně, delegát eisenachského sjezdu 1869, redaktor listu „Crimmitschauer Bürger- und Bauernfreund“ (1870 až 1871), prvního sociálně demokratického deníku v Německu; po 1872 pařížský dopisovatel německých sociálně demokratických listů, vydavatel listu „Laterne“ v Bruselu (1878—1879). — 61, 78—80, 82, 85 až 88, 91, 110, 111, 114, 117, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 132, 133, 137, 140, 186, 190, 239, 289, 290, 332, 335, 374, 379, 403—406, 439, 440, 443, 448—454, 463, 467, 469, 472—474, 480, 482, 495, 550, 569, 570, 587, 588, 592, 593, 598, 599
- Hobbes, Thomas* (1588—1679), anglický filosof, představitel mechanického materialismu; jeho sociálně politické názory měly výrazně protidemokratickou tendenci. — 204
- Hödel, Max* (1857—1878), klempířský tovaryš z Lipska; 1878 spáchal atentát na císaře Viléma I., což bylo záminkou k vydání zákona proti socialistům. — 559, 560, 580
- Hoffmann.* — 318
- Hoffmann, Wilhelm*, německý dělník, emigrant v Londýně. — 297
- Hohenštajfové*, dynastie králů a císařů tzv. Svaté říše římské německého národa (1138—1254). — 372
- Hohenzollernové*, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 342, 372
- *Höckberg, Karl* (pseudonym *Dr. Ludwig Richter*) (1853—1885), německý spisovatel a nakladatel, sociálreformista; od 1876 člen Socialistické dělnické strany Německa, 1877 až 1878 vydavatel listu „Zukunft“, 1879—1881 vydavatel ročenky „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“. — 87, 88, 91, 92, 120f 122, 126, 132, 133, 350, 352, 432, 433, 439, 440, 443—453, 455, 466 až 468, 472, 475, 478, 480, 486—490, 499, 539, 570
- Hollinger, Fidelio*, německý emigrant, majitel londýnské tiskárny, v níž se tiskl list „Das Volk“. — 268, 269
- Horovitz*, německý sociální demokrat. — 361
- Howell, George* (1833—1910), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník; bývalý chartista, tajemník Londýnské odborové rady (London Trades Council) (1861 a 1862); účastník ustavujícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály (1864—1869); de-

- legát londýnské konference 1865, tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru britského Kongresu tradeunionů (Trades-Union Congress) (1871—1875); zfalšoval dějiny I. internacionály a Marxovu činnost v této organizaci. — 53, 369, 382, 400
- Hubbard, Nicolas Gustave* (1828 až 1888), francouzský buržoazní ekonom a historik, advokát a publicista; po státním převratu 1851 emigroval z Francie, 1868 se vrátil z emigrace; autor řady prací o ekonomických otázkách. — 95
- Hume, David* (1711—1776), anglický filosof, subjektivní idealista, agnostik; buržoazní historik a ekonom, odpůrce merkantilismu, jeden z prvních stoupenců kvantitativní teorie peněz. — 65, 572
- Hutten, Ulrich von* (1488—1523), německý básník a publicista, jeden z nejvýznamnějších představitelů humanismu, stoupenec reformace; 1521 se spojil se Sickingenem a zúčastnil se rytířského povstání 1522 až 1523. — 170
- *Hyndman, Henry Mayers* (1842 až 1921) (v osmdesátých letech vystupoval pod pseudonymem *John Broadhouse*), anglický socialista, reformista; jeden ze zakladatelů a vůdců Demokratické federace (1881), která se později změnila na Sociálně demokratickou federaci (1884); zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později jeden z vůdců Britské socialistické strany, 1916 pro imperialistickou válečnou propagandu ze strany vyloučen. — 547, 548
- Hyndmanová, Mathilda* (zemř. 1913), od 1876 žena předešlého. — 547, 548
- Challemel-Lacour, Paul Armand* (1827 až 1896), francouzský publicista a politik, republikán; po státním převratu 1851 musel emigrovat, vrátil se po amnestii 1859 do Francie; od 1873 člen Národního shromáždění, velvyslanec v Bernu (1879) a v Londýně (1880). — 86
- Chaucer, Geoffrey* (1340—1400), významný anglický středověký básník. — 598
- Chitty.* — 396
- Idelsonová, Rozalija Christoforovna* (zemř. 1915), žena V. N. Smirnova. — 177, 185
- Ignat'jev, Nikolaj Pavlovič*, hrabě (1832 až 1908), ruský diplomat a státník, velvyslanec v Turecku (1864—1877), zplnomocněnec Ruska při uzavření sanstefanské mírové smlouvy (1878), ministr vnitra (1881—1882). — 38, 67, 304, 345, 365
- *Imandt, Peter*, německý učitel z Krefeldu, demokrat, Marxův a Engelsův stoupenec; účastník revoluce 1848—1849, po porážce revoluce emigroval do Švýcarska, později do Anglie; člen Svazu komunistů; učitel řeči v Dundee. — 186, 187
- Immhof.* — 318
- Irving, sir Henry* (1838—1905), anglický herec a režisér, známý představitel shakespearovských postav. — 587
- Jakub II. Stuart* (1633—1701), anglický král (1685—1688). — 92
- Jenny, Jenička*, viz *Longuetová*, Jenny
- Jindřich IV.* (1553—1610), francouzský král (1589—1610). — 482
- Johnny*, viz *Longuet*, Jean Laurent Frederick

- Jolly*, viz *Schorlemmer*, Carl
Jollymeier, *Jollymeyer*, viz *Schorlemmer*, Carl
- Jorris*, jeden z nakladatelských společníků Paula Lafargua v Anglii na počátku osmdesátých let. — 521 až 523, 527—529
- Juch*, Ernst, německý novinář, maloburžoazní demokrat; emigrant v Londýně; redaktor časopisu „Hermann“ (1859—1869), zakladatel listu „Londoner Journal“ (1878). — 386
- Jung*, Hermann (1830—1901), představitel mezinárodního a švýcarského dělnického hnutí, povoláním hodinář; emigrant v Londýně; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Švýcarsko (listopad 1864—1872); pokladník generální rady (1871—1872); místopředseda londýnské konference (1865), předseda ženevského (1866), bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu a londýnské konference (1871); člen britské federální rady; do haagského kongresu 1872 zastával Marxovu linii, na podzim 1872 se přiklonil k reformistickému křídlu britské federální rady; po 1877 z dělnického hnutí odešel. — 186, 341, 408, 596
- Juta*, Henry (1857—1930), holandský advokát, syn Johana Carla a Louise Jutových, synovec Karla Marxe. — 93, 137, 288
- Juta*, Charles, syn Johana Carla a Louise Jutových, synovec Karla Marxe. — 93
- Juta*, Johan Carel (1824—1886), holandský obchodník, knihkupec a nakladatel v Kapském Městě, muž Marxovy sestry Louise. — 93
- Jutová*, Karoline, dcera Johana Carla a Louise Jutových, neteř Karla Marxe. — 227
- Jutová*, Louise Amalia, dcera Johana Carla a Louise Jutových, neteř Karla Marxe. — 117
- Kalvín*, Jan (1509—1564), významný reformátor, zakladatel jednoho z protestantských směrů — kalvinismu, který vyjadřoval zájmy buržoazie v době prvotní akumulace kapitálu. — 419
- Kant*, Immanuel (1724—1804), zakladatel klasické německé filosofie, idealista, ideolog německé buržoazie; známý též svými přírodovědeckými pracemi. — 41
- Kara Chalil efendi*. — 96
- Karejev*, Nikolaj Ivanovič (1850 až 1931), ruský liberální historik a publicista. — 572
- Karel I.* (1600—1649), anglický král (1625—1649); popraven za anglické buržoazní revoluce. — 92
- Karel II.* (1630—1685), anglický král (1660—1685). — 92
- Karel X.* (1757—1836), francouzský král (1824—1830). — 371
- Karl von Hohenzollern*, viz *Carol I.*
- Karcher*, Théodore (1821—1885), francouzský publicista, republikán; po státním převratu 1851 emigroval nejprve do Belgie, pak do Anglie. — 407
- Kaub*, Karl, německý dělník, emigrant v Londýně, po 1865 v Paříži; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; člen ústřední rady (listopad 1864—1865) a generální rady I. internacionály (1870 až 1871), delegát londýnské konference 1865. — 110, 114, 125, 186, 335, 374,

- 403, 405, 406, 569, 570, 587, 593, 599
- Kaufman*, Illarion Ignat'jevič (1848 až 1916), ruský ekonom, profesor petrohradské university, autor prací o peněžním oběhu a úvěru. — 93, 428
- **Kaufmann*, Moritz (nar. 1839, zemř. po 1914), anglický duchovní, autor řady děl o socialistickém učení. — 116, 398—400
- Kaufmann*, S. F., člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 436, 466
- Kaulitz*, notář v Brunšviku, otec Harry Kaulitze. — 531
- **Kaulitz*, Harry, německý obchodník, sociální demokrat; zasloužil se o sociálně demokratickou agitaci v Sársku, na naléhání ultrareakčních velkopřemyslníků ze Stumm-Halbergu odsouzen 1877 na dva a půl roku do vězení, od 1880 emigrant v Londýně. — 531, 532, 534, 535
- Kautsky*, Karl (1854—1938), německý spisovatel, redaktor, nejprve vulgární socialista, koncem sedmdesátých let se stal marxistou; 1883—1917 redaktor teoretického orgánu strany „Die Neue Zeit“; v devadesátých letech teoretik Socialistické dělnické strany Německa a II. internacionály; zpočátku značně přispěl k rozšíření marxismu, později, zvlášť od 1910, se stal mluvčím centrismu a plně přešel na pozice oportunismu; za první světové války zradil marxismus a po 1917 se stal zapřisáhlým nepřitelem sovětské moci a dělnického revolučního hnutí. — 196
- Kayser*, Max (1853—1888), německý sociální demokrat, poslanec Německého říšského sněmu (1878—1887), patřil k oportunistickému křídlu německé sociální demokracie. — 120, 135, 451—454, 469, 473, 474, 481
- **Kersten*, Paul, německý sochař, sociální demokrat. — 207
- Kinkel*, Gottfried (1815—1882), německý básník a historik umění, maloburžoazní demokrat, účastník bádensko-falckého povstání 1849; pruským soudem odsouzen k doživotnímu žaláři; 1850 uprchl z vězení a emigroval do Anglie; jeden z vůdců maloburžoazní demokracie v Londýně, Marxův a Engelsův odpůrce; 1859 vydával list „Hermann“; v šedesátých letech stoupenec sjednocení Německa pod hegemonií Pruska. — 49
- Kinkelová*, Marie, dcera Gottfrieda Kinkela. — 49
- Kirchmann*, Julius Hermann von (1802 až 1884), německý právník a filosof, radikál; 1848 člen pruského Národního shromáždění (levý střed), později člen Pruského zemského sněmu a Německého říšského sněmu; autor řady prací o filosofii a soudcovské moudrosti. — 145
- Kistemaekers*, Henri, belgický nakladatel, 1876 vydal v Bruselu Lissagarayovu knihu „Histoire de la commune de 1871“. — 240, 592, 593
- Kitz*, Frank, anglický socialista, člen Socialistické ligy, tajemník anglické sekce Sociálně demokratického dělnického klubu v Londýně; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 404
- Knies*, Karl (1821—1898), německý vulgární ekonom, jeden ze zakladatelů starší historické školy politické ekonomie v Německu. — 87, 89

- Kock, Paul de* (1794—1871), francouzský buržoazní spisovatel, autor rozvleklých frivolních románů. — 396
- Kokosky, Samuel* (1838—1899), německý publicista, 1872 se připojil k sociální demokracii, redaktor řady sociálně demokratických listů. — 261
- Köttgen (Koettgen), Gustav Adolph* (1805—1882), rýnský malíř a básník; zúčastnil se ve čtyřicátých letech dělnického hnutí; svými názory byl blízký „pravému“ socialismu; dopisovatel bruselského Komunistického korespondenčního výboru; účastnil se revoluce 1848—1849; působil v brémském dělnickém spolku, v dubnu 1849 vydával list „Vereinigung. Zeitung für sämtliche Arbeiter“, v němž vystupoval jako důsledný demokrat. — 34
- **Kovalevskij, Maxim Maximovič* (1851 až 1916), ruský sociolog, historik, etnograf a právník; liberální politik; autor řady prací o dějinách prvobytné společnosti. — 49, 53, 106, 112, 123, 128, 132, 135, 245, 257, 277, 411, 464, 572, 573
- Kowalsky.* — 106
- **Kraus, Bernhard* (1828—1887), rakouský lékař, zakladatel a vydavatel „Allgemeine Wiener medizinische Zeitung“. — 28, 496
- Krausová, žena předešlého.* — 28
- Kropotkin, Petr Alexejevič, kníže* (1842 až 1921), ruský revolucionář, geograf a cestovatel, jeden z ideologů anarchismu, odpůrce marxismu; 1876—1917 v emigraci. — 373
- **Kugelmann, Ludwig* (1828—1902), německý lékař, demokrat; důvěrník a blízký přítel Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848—1849; 1862 až 1874 si nepřetržitě dopisoval s Marxem, aktivní člen I. internacionály v Hannoveru, delegát lausannského (1867) a haagského (1872) kongresu; podstatně přispěl k popularizaci „Kapitálu“ v Německu. — 28, 217, 255, 256, 346
- Kugelmannová, Franziska* (nar. 1858), dcera Ludwiga Kugelmanna. — 147
- Kugelmannová, Gertrud* (roz. *Oppenheimová*) (nar. asi 1839), žena Ludwiga Kugelmanna. — 147
- Kulišová, Anna Michajlovna* (1854 až 1925), ruská revolucionářka; emigrantka ve Švýcarsku a v Paříži, přidala se k anarchistům; v polovině osmdesátých let členka skupiny „Osvobožděníje truda“, později aktivní účastnice v italském socialistickém hnutí, vedoucí představitelka italské socialistické strany; od 1877 žena Andrey Costy a od 1885 žena Filippa Turatiho. — 373
- Kullmann, Eduard* (1853—1892), německý bednářský tovaryš, v červenci 1874 spáchal v Kissingenu atentát na Bismarcka. — 559
- Kurzová, Isolde* (1853—1944), německá spisovatelka; přeložila do němčiny Lissagarayovu knihu „Histoire de la commune de 1871“. — 264, 282, 283, 293, 306, 307, 310—312, 320, 321, 333, 352, 357
- Küster, německý důstojník*, 1829 atašé pruského vyslanectví v Cařihradě. — 370
- Kyllmann.* — 259
- Laaf, německý kaplan, křesťanský socialista*, 1877 kandidát při užších volbách do říšského sněmu. — 291
- Lacroix, Sigismund Julien Adolphe (Krzyzanowski)* (1845—1907), francouzský publicista, spolupracovník

- a redaktor četných časopisů; od 1883 člen poslanecké sněmovny. — 91
- **Lafargue*, Paul (1842—1911), francouzský socialista, povoláním lékař; významný propagátor marxismu, Marxův a Engelsův žák a spolubojovník; člen generální rady I. internacionály, dopisující tajemník pro Španělsko (1866—1868); spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Francii (1869—1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871—1872); spoluzakladatel Francouzské dělnické strany 1879; muž Marxovy dcery Laury. — 36, 43, 45, 50, 77, 101, 121, 123, 127, 129, 131, 134, 135, 137, 142, 173, 338, 501—503, 515, 518, 519, 520—524, 527—529, 534, 540—542, 596
- **Lafarguová*, Laura (1845—1911), druhá dcera Karla a Jenny Marxových, představitelka francouzského dělnického hnutí, od 1868 žena Paula Lafargua. — 36, 38, 45, 50, 77, 101, 121—123, 127, 129, 131, 134, 135, 137, 337, 338, 441, 515, 518, 519, 524, 529, 596
- Lahure*, Louis (asi 1850—1878), pařížský sazeč, tiskl francouzské vydání prvního dílu „Kapitálu“. — 149
- **Lachâtre* (*La Châtre*), Maurice (1814 až 1900), pokrokový francouzský novinář a historik, účastník Pařížské komuny 1871; vydavatel francouzského vydání prvního dílu „Kapitálu“. — 149, 172, 211, 245, 289—290, 310, 316, 569
- Lasker*, Eduard (1829—1884), německý právník a politik, člen Severoněmeckého a Německého říšského sněmu (1867—1884), do 1866 člen Pokrokové strany, později jeden ze zakladatelů a vůdců Národně liberální strany; odmítl Bismarckovu politiku ochranného cla a 1880 vystoupil z Národně liberální strany. — 49
- Lassalle*, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel a maloburžoazní demokrat, zúčastnil se revoluce 1848—1849, od té doby ve styku s Marxem a Engelsem (korespondence do 1862); jeho historická zásluha spočívá v tom, že založením Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863 odpověděl na snahy pokrokových dělníků po organizovaném vymaření z vlivu liberální buržoazie. Nedal však dělnické třídě žádné revoluční perspektivy, naopak vytvářel iluzi, že je možné za pomoci junkerského pruského státu mírovou cestou vrstnat do socialismu. Tato ideologie „královského pruského státního socialismu“ vedla Lassalla k paktování s Bismarckem a junkersko-velkoburžoazním pruským militarismem a k souhlasu s vytvořením jednotného Německa „shora“ pod hegemonií Pruska. — 35, 156, 159, 168, 189, 192, 193, 196, 357, 399, 456, 499, 501, 577, 580
- Laube*, Heinrich (1806—1884), německý spisovatel, představitel literární skupiny „Mladé Německo“; 1849 až 1879 divadelní ředitel ve Vídni a Lipsku, významný režisér své doby. — 486
- Laura*, viz *Lafarguová*, Laura
- Laveleye*, Émile, Louis Victor, baron de (1822—1892), belgický buržoazní historik a ekonom, představitel vulgární ekonomie. — 61, 246, 290
- **Lavrov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, jeden

- z ideologů narodnictví, eklektický filosof; člen I. internacionály; od 1870 žil v emigraci; účastník Pařížské komuny; redaktor časopisu „Vperjod!“ (1873—1876) a stejnojmenného listu (1875—1876). — 46, 49, 60, 63, 75, 115, 151, 152, 169, 176, 177, 184, 185, 188, 203—206, 208, 211, 216, 218—223, 226, 237, 245, 246, 257, 258, 296, 298, 299, 304, 305, 309, 313, 315, 365, 383, 388, 389, 569
- Layard*, sir Austen Henry (1817—1894), anglický archeolog a politik, buržoazní radikál, od šedesátých let liberál; náměstek ministra zahraničních věcí (1861—1866), člen parlamentu; 1877—1880 velvyslanec v Cařihradě. — 90
- Leblanc*, Albert Félix (nar. 1844), francouzský inženýr, účastník francouzského dělnického hnutí; přidal se k bakuninovcům, člen pařížské organizace I. internacionály, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, vystupoval tam jako bonapartista. — 408
- Leblanc*, F. D., emigrant v Londýně, Lavrovův přítel. — 211, 299
- Leesonová*, E., známá Engelsovy rodiny v Londýně. — 36, 58
- Lefrançais*, Gustave (1826—1901), francouzský revolucionář, povoláním učitel; levý proudhonovec, účastník revoluce 1848; od konce šedesátých let člen I. internacionály; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Švýcarska, kde se připojil k anarchistům. — 91
- Le Moussu*, A., představitel francouzského dělnického hnutí, povoláním rytec; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Lon-
- dýna; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro francouzské sekce v Americe (1871 až 1872), delegát haagského kongresu 1872; podporoval Marxe a Engelse v boji proti bakuninovcům. — 596
- Lenka*, viz *Demuthová*, Helene
- **Lessner*, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním krejčí; člen Svazu spravedlivých a Svazu komunistů, účastník revoluce 1848—1849; v kolínském procesu proti komunistům 1852 odsouzen ke třem letům pevnostního vězení; od 1856 emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864 až 1872), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871 a všech kongresů do 1872, aktivně bojoval za prosazení Marxovy a Engelsovy linie; člen britské federální rady, jeden ze zakladatelů Nezávislé dělnické strany v Anglii. — 122, 125, 138, 210, 297, 338, 340, 393, 490, 590, 591, 597
- Lever*, Charles James (1806—1872), anglický buržoazní romanopisec, původem Ir. — 119
- Levy*, Joseph Moses (1812—1888), jeden ze zakladatelů a vydavatelů listu „Daily Telegraph“. — 111, 114
- Lewes*, George Henry (1817—1878), anglický fyziolog, spisovatel a filosof; pozitivista, stoupenec Augusta Comta; redaktor listu „Fortnightly Review“ (1865—1866). — 54
- Liebig*, Justus von (1803—1873), německý chemik, průkopník organické a analytické chemie a jejího využití v zemědělství. — 203

- **Liebknecht*, Wilhelm (1826—1900), německý publicista, jeden z nejvýznamnějších pracovníků německého a mezinárodního dělnického hnutí, Marxův a Engelsův přítel a spolupojovník; účastník revoluce 1848 až 1849; emigroval do Švýcarska, později do Anglie, kde se stal členem Svazu komunistů; 1862 se vrátil do Německa, 1863 do počátku 1865 jako Marxův a Engelsův věrný stoupenec členem Všeobecného německého dělnického spolku; člen I. internacionály, propagátor a agitátor vědeckého komunismu; 1866 zakladatel a vůdce Saské lidové strany; 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; odpovědný redaktor listů „*Demokratisches Wochenblatt*“, „*Volksstaat*“ a „*Vorwärts*“; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1874—1900); za prusko-francouzské války vystupoval aktivně proti pruským anekčním plánům a na obhajobu Pařížské komuny. — 31, 35—39, 41, 43, 46, 58, 60, 64, 76, 80, 83, 85, 89, 91, 92, 115, 120, 122, 126, 128, 132, 135, 142, 145, 146, 154, 158, 160, 167, 172, 189, 191, 193, 197, 218—221, 226, 237, 242, 247—249, 262, 268, 269, 276, 278, 279, 291, 307, 308, 316, 317, 323, 326, 327, 329—331, 337—339, 363, 365—372, 395, 399, 421, 422, 432, 435, 439, 448—462, 467, 468, 472, 475, 476, 478, 482, 490, 493, 494, 506, 517, 533, 537, 539, 549, 599 až 601, 606
- **Liebknechtová*, Natalie (1835—1909), druhá žena Wilhelma Liebknechta. — 80, 146, 278, 329, 337, 338, 402
- Lina*, viz *Schölerová*, Lina
- **Lindheimer*, B., německý sociální demokrat. — 314, 318, 319
- Lingenau*, Johann Karl Ferdinand (zemř. 1877), americký socialista, původem Němec; účastník revoluce 1848—1849, emigroval pak do USA; své jmění odkázal mezinárodnímu socialistickému hnutí, zvláště Socialistické dělnické straně Německa. — 342, 446
- Lissagaray*, Prosper Olivier (1838 až 1901), francouzský žurnalista a historik; účastník Pařížské komuny, připojil se k buržoazně demokratické skupině novojakobínů, po porážce Komuny emigroval do Anglie, autor „*Histoire de la commune de 1871*“ (1876). — 71, 240, 242, 243, 248, 251, 264, 283, 293, 310, 320, 332, 333, 357, 377, 398, 570, 593, 595, 599
- Liszt*, Ferenc (Franz) (1811—1886), velký maďarský skladatel a pianista. — 229
- Littré*, Maximilien Paul Émile (1801 až 1881), francouzský buržoazní filosof, filolog a politik. — 605
- Live*n, Christofor Andrejevič, kníže (1774—1839), ruský diplomat, vyslanec v Berlíně (1810—1812), velvyslanec v Londýně (1812—1834). — 371
- Lizzie*, *Lizzy*, viz *Burnsová*, Lizzy (Lizzie, Lydia)
- Longman*, anglické nakladatelství založené v Londýně 1724. — 93
- Longuet*, Edgar (1879—1950), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových; povoláním lékař,

- představitel francouzského dělnického hnutí, člen Socialistické strany, od 1938 člen Komunistické strany Francie; za hitlerovské okupace účastník odbojového hnutí. — 123, 124, 126, 138, 140, 515, 601
- Longuet, Henry (Harry)* (1878—1883), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 386, 395, 442, 515, 601
- Longuet, Charles* (1839—1903), francouzský žurnalista, proudhonovec; člen generální rady I. internacionály (1866—1867 a 1871—1872); 1866 dopisující tajemník pro Belgii, delegát lausannského (1867) a bruselského (1868) kongresu, londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; později se připojil k posibilitům; v osmdesátých a devadesátých letech zvolen do pařížské městské rady; od 1872 muž Marxovy dcery Jenny. — 36, 38, 41, 45, 77, 95, 100, 101, 116, 121, 128, 137, 138, 173, 230, 338, 408, 441, 442, 511, 515, 541, 595, 600—607
- Longuet, Charles* (září 1873—červenec 1874), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 601
- Longuet, Jean*, otec Charlese Longueta. — 38
- Longuet, Jean Laurent Frederick (Johnny)* (1876—1938), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových; později jeden z reformistických vůdců Francouzské socialistické strany a II. internacionály. — 38, 41, 71, 101, 105, 109, 116, 125, 129, 229, 230, 391, 395—397, 441, 442, 515, 595, 596, 606
- Longuetová, Felicitas*, matka Charlese Longueta. — 70
- **Longuetová, Jenny* (1844—1883), nejstarší dcera Karla a Jenny Marxových, žurnalistka, představitelka mezinárodního dělnického hnutí; hrála významnou úlohu v boji irského lidu za nezávislost; od 1872 žena Charlese Longueta. — 36, 38, 41, 45, 50, 77, 95, 100, 101, 105, 116, 121, 123, 124, 126, 128, 130, 137, 138, 140, 173, 229, 230, 338, 386, 395—397, 442, 515, 541, 595, 596, 600—607
- **Lopatin (Lopatine)*, German Alexandrovič (1845—1918), ruský revolucionář, Marxův a Engelsův přítel; člen generální rady I. internacionály (1870); přeložil do ruštiny větší část prvního dílu „Kapitálu“. — 75, 81, 151, 173, 374, 375, 383, 388, 569
- Lopatine*, viz *Lopatin (Lopatine)*, German Alexandrovič
- **Loria, Achille* (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, představitel vulgární politické ekonomie, vulgarizátor marxismu. — 484, 546
- Loris-Melikov, Michail Tarijelovič*, hrabě (od 1878) (1826—1888), ruský generál a státník; za rusko-turecké války 1877—1878 velitel zvláštního kavkazského sboru; 1880—1881 ministr vnitra, surově potlačil revoluční hnutí. — 72
- Lormierová, Marie*, Francouzka žijící v Londýně, známá Marxovy rodiny. — 70, 173
- Lover, Samuel* (1797—1868), anglický buržoazní spisovatel, původem Ir. — 119
- Lowe, Robert (Bob)*, vikomt *Sherbrooke* (1811—1892), anglický státník a

- publicista; whig, později liberál, člen parlamentu; kancléř pokladu (1868—1873), ministr vnitra (1873 až 1874). — 248, 251, 368
- Lübeck*, Carl, německý novinář, sociální demokrat, 1873 emigroval z Německa. — 129, 132, 466, 469
- Ludvík XIV.* (1638—1715), francouzský král (1643—1715). — 427
- Ludvík XV.* (1710—1774), francouzský král (1715—1774). — 427
- Ludvík XVI.* (1754—1793), francouzský král (1774—1792), za jakobínské diktatury popraven. — 92
- Ludvík Filíp*, vévoda *Orléanský* (1773 až 1850), francouzský král (1830 až 1848). — 426
- Luther*, Martin (1483—1546), významný reformátor, zakladatel protestantismu (luteránství) v Německu; ideolog německého měšťanstva; za selské války 1525 se postavil na stranu knížat proti vzbouřeným sedlákům a městské chudině. — 170, 286, 562
- Macdonald*, Alexander (1821—1881), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, tajemník Národního svazu horníků; od 1874 člen parlamentu, zastával politiku liberální strany. — 368, 493
- MacDonnel*, J. Patrick (1847—1906), představitel irského dělnického hnutí, socialista, fenian; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Irsko (1871—1872); delegát londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872; 1872 emigroval do USA, kde působil v americkém dělnickém hnutí. — 174
- Mac-Mahon*, Marie Edme Patrice Maurice, hrabě *de*, vévoda *de Magenta* (1808—1893), francouzský reakční důstojník a politik, od 1859 maršál Francie, bonapartista; za prusko-francouzské války velel 1. sboru, potom Châlonské armádě, zajat u Sedanu; vrchní velitel Versailleské armády, kat Pařížské komuny; prezident třetí republiky. — 68—71, 79, 80, 86, 582
- Mahmud II.* (1785—1839), turecký sultán (1808—1839). — 370
- Mahmúd Džalál-eddín paša Damad* (1840 až 1884), turecký státník, člen válečné rady, několikrát ministr války, 1878 zbaven funkce a vypovězen, 1880 omilostněn; 1881 za účast na zavraždění sultána Abd-ul-Azíze odsouzen k smrti, trest zmírněn na doživotní vyhnanství. — 70, 92, 96, 345, 366
- Malon*, Benoît (1841—1893), francouzský maloburžoazní socialista, dělník; člen I. internacionály; delegát ženevského kongresu 1866; člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; po její porážce emigroval do Itálie, potom do Švýcarska, kde se připojil k anarchistům; později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 91, 250, 300, 487, 501, 540, 542
- Malthus*, Thomas Robert (1766—1834), anglický duchovní, ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel reakční populační teorie, ospravedlňující bídu dělnictva. — 156, 204
- Maret*, Henry (1838—1917), francouzský radikální žurnalista, spisovatel a politik, redaktor listu „Marseillaise“, od 1881 člen poslanecké sněmovny. — 406

Marx, policejní ředitel ve Vídni. — 28
Marxová, Eleanor (*Tussy*) (1855 až 1898), nejmladší dcera Karla a Jenny Marxových, představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 33, 39, 45, 48, 51, 52, 77, 78, 100, 104, 107, 112, 116—119, 121—125, 127—129, 137, 140, 147, 173, 227, 231—236, 238, 239, 284, 286, 315, 335, 395, 396, 441, 442, 496, 530, 537, 587—589, 592—595, 598, 599, 601

**Marxová*, Jenny, rozená *von Westphalen* (1814—1881), Marxova žena a spolupracovnice. — 39, 45, 49, 50, 52, 71, 77, 78, 95, 100, 105, 112, 116—118, 122—124, 127, 128, 130, 135, 138, 142, 172, 173, 188, 227, 228, 296, 298, 313, 335, 337, 342, 362, 376, 381, 386, 391, 392, 395—397, 418, 423, 441, 442, 469, 478, 489, 498, 507, 515, 517, 525, 530, 538, 540, 543, 545—547, 587 až 591, 594—597, 606

Maskelyne, John Nevil (1839—1917), anglický kouzelník, předváděl spiristické produkce. — 104

Mason, jeden z Lafarguových společníků v nakladatelství počátkem osmdesátých let 19. stol. — 527—529

Massard, Émile, francouzský žurnalista, socialista; člen Francouzské dělnické strany, z níž v osmdesátých letech vystoupil. — 606

Mayer, Karl (1819—1889), maloburžoazní demokrat; 1848—1849 člen frankfurtského Národního shromáždění; po porážce revoluce 1848 až 1849 emigroval do Švýcarska, v šedesátých letech redaktor stuttgartského „Beobachteru“. — 31, 285

Mazzini, Giuseppe (1805—1872), italský revolucionář, buržoazní demokrat, jeden z vůdců národně osvobozenického hnutí v Itálii; 1849 stál v čele prozatímní vlády Římské republiky, 1850 jeden ze zakladatelů Ústředního výboru evropské demokracie v Londýně; 1864 se snažil získat pod svůj vliv Mezinárodní dělnické sdružení. — 179

Mehmed Alí paša (Karl *Detroit*) (1827 až 1878), turecký generál, původem Němec; 1875—1876 velitel armádního sboru v Bosně, 1877 vrchní velitel turecké armády v Bulharsku, 1878 odvolán; účastník berlínského kongresu 1878, pak vrchní velitel v Albánii. — 90, 102, 345

Mehmed Sadek efendi, turecký státník, ministr financí, zplnomocněnec Turecka při rusko-tureckých mírových jednáních v Drinopoli (1829). — 370

Mehring, Franz (1846—1919), významný představitel německého dělnického hnutí, historik a publicista; v osmdesátých letech se stal marxistou; napsal řadu děl o dějinách Německa a o německé sociální demokracii, Marxův životopisec, jeden z redaktorů časopisu „Neue Zeit“; jeden z vůdců a teoretiků levého křídla německé sociální demokracie, sehrál důležitou úlohu při založení Komunistické strany Německa. — 92, 399

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel, vydal „Kapitál“ a jiné Marxovy a Engelsovy spisy. — 149, 217

Mercier de la Rivière, Paul Pierre (1720 až 1793), francouzský ekonom, fyziokrat. — 572

- Mesa y Leompart*, José (1840—1904), španělský socialista, povoláním tiskař; jeden z organizátorů sekce I. internacionály ve Španělsku, člen španělské federální rady (1871 až 1872), redaktor listu „La Emancipación“ (1871—1873) a člen Nové madridské federace (1872—1873); bojoval aktivně proti anarchismu, jeden z prvních propagátorů marxismu ve Španělsku; 1878 žil v Paříži; 1879 spoluzakladatel Socialistické dělnické strany Španělska; přeložil do španělštiny řadu Marxových a Engelsových děl. — 114, 374, 569
- Meščerskij*, Vladimir Petrovič, hrabě (1839—1914), ruský reakční publicista, monarchista; od 1872 vydavatel časopisu „Grazdanin“. — 257
- Metz*, Theodor, hostinský v Kolíně. — 200
- Mevissen*, Gustav von (1815—1899), německý bankéř v Kolíně, politik, jeden z vůdců porýnské liberální buržoazie; zakladatel několika velkých akciových a úvěrových bank a průmyslových akciových společností. — 273
- * *Meyer* H., člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 497
- Meyer*, Hermann (1821—1875), německý obchodník, socialista; účastník revoluce 1848—1849, 1852 emigroval do USA, v padesátých letech a na počátku šedesátých let stál v čele boje za osvobození černochů ve státě Alabama; spoluzakladatel sekce I. internacionály v St. Louis, přítel J. Weydemeyera. — 213
- * *Meyer*, Rudolph Hermann (1839 až 1899), německý ekonom a publicista, konzervativec; autor děl „Der Emancipationskampf des vierten Standes“ a „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland“. — 129, 130, 138, 429, 441, 481
- Mezencov*, Nikolaj Vladimirovič (1827 až 1878), carský náčelník četnictva, zabít při atentátu. — 561
- Midhát paša* (1822—1884), turecký státník; 1872 a 1876—1877 velkovézír, 1877—1878 vypovězen, pak guvernér v Sýrii, 1881 pro účast na zavraždění sultána Abd-ul-Azize odsouzen k smrti, trest zmírněn na doživotní vyhnanství. — 70, 92, 114, 366
- Michajlouskij*, Nikolaj Konstantinovič (1842—1904), ruský sociolog, publicista a literární kritik, významný ideolog liberálního národnictví, odpůrce marxismu; prosazoval nevědeckou subjektivní metodu v sociologii; jeden z redaktorů časopisů „Otčestvennyje zapiski“ a „Ruskoje bogatstvo“. — 411
- Mikuláš I.* (1796—1855), ruský car (1825—1855). — 258, 368, 369, 371
- Mill*, John Stuart (1806—1873), anglický buržoazní ekonom a pozitivistický filosof, epigon klasické školy politické ekonomie. — 151, 414, 415
- Miquel*, Johannes (1828—1901), německý politik a finančník, ve čtyřicátých letech člen Svazu komunistů, později národní liberál. — 459
- Mohamed*, Abd-ul Kásim ibn Abdallah (asi 570—632), zakladatel islámu. — 595
- Moleschott*, Jakob (1822—1893), holandský fyziolog a filosof, představitel vulgárního materialismu, vyučoval na německých, švýcarských a italských školách. — 203

- Molière* (vlastním jménem Jean Baptiste *Poquelin*) (1622—1673), slavný francouzský dramatik. — 573
- Moltke*, Helmuth Karl Bernhard, hrabě *von* (1880—1891), pruský generál polní maršál, vojenský spisovatel; jeden z ideologů pruského militarismu a šovinismu; náčelník pruského (1857—1871) a císařského (1871—1888) generálního štábu; v prusko-francouzské válce vrchní velitel pruské armády. — 256, 274, 367, 369
- Montaigne*, Michel Eyquem *de* (1533 až 1592), francouzský spisovatel a filosof, skeptik. — 576
- Montefiore*, Leonard (1853—1879), anglický publicista. — 112
- Moore*, Samuel (asi 1830—1912), anglický právník, Marxův a Engelsův přítel; člen I. internacionály; přeložil do angličtiny „Manifest Komunistické strany“ a spolu s Edwardem Avelingem první díl „Kapitálu“. — 134, 142, 493, 521, 529
- Morley*, John, vikomt (1838—1923), anglický státník a publicista, liberál; 1867—1882 šéfredaktor „Fortnightly Review“. — 299
- Morley*, Samuel (1809—1886), anglický průmyslník a politik, liberál; člen parlamentu (1865 a 1868—1885); od 1869 vydavatel „Bee Hive“. — 368
- Most*, Johann Joseph (1846—1906), německý knihař, redaktor, sociální demokrat, později anarchista; člen Německého říšského sněmu (1874 až 1878); 1876—1878 redaktor „Berliner Freie Presse“; 1878 vypovězen z Berlína, emigroval do Londýna; od 1879 vydavatel a redaktor listu „Freiheit“, 1880 jako anarchista vyloučen ze Socialistické dělnické strany Německa; 1882 emigroval do USA a pokračoval tam v anarchistické propagandě. — 35—38, 40, 41, 44, 81, 129, 133, 136, 217, 240, 243, 307, 339, 350, 420, 421, 433, 434, 436, 440, 444, 465, 466, 468, 469, 480, 482, 486, 490, 498, 499, 504, 534, 535, 539, 540
- Mottershead*, Thomas J., Angličan, povoláním tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1869—1872), dopisující tajemník pro Dánsko (1871—1872), delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); člen exekutivy Ligy půdy a práce; tajemník Ligy dělnického zastoupení, vystupoval v generální radě a v britské federální radě s reformistickými názory proti Marxově politice, spoluzodpovědný za rozkol ve federální radě; rozhodnutím generální rady 1873 z I. internacionály vyloučen. — 186, 248, 251, 369, 596
- Muffling*, Friedrich Ferdinand Karl, baron *von* (1775—1851), pruský generál polní maršál, vojenský politik a teoretik, účastník válek proti napoleonské Francii; 1829 mimořádný vyslanec v Cařihradě. — 369 až 371
- Muchtar paša*, Ahmed (1832—1919), turecký generál, za rusko-turecké války 1877—1878 vrchní velitel tureckého vojska v Erzurumu, později velkovezír. — 68
- Müllberger*, Arthur (1847—1907), německý lékař, maloburžoazní publicista, proudhonovec. — 38
- Mundella*, Anthony John (1825—1897), anglický státník a továrník, od 1868 člen parlamentu, byl několikrát ministrem. — 368

- Münzer (Müntzer)*, Thomas (asi 1490 až 1525), německý revolucionář, vůdce a ideolog selsko-plebejského tábora za reformace a selské války; propagoval ideu rovnostářského utopického komunismu. — 562
- Murad V.* (1840—1904), turecký sultán (květen—srpen 1876), synovec sultána Abd-ul-Azíze. — 38
- Murhard*, Franz, německý emigrant v USA. — 544
- Mutzelberger*, katolický duchovní ve Frankfurtu nad Mohanem. — 30, 31
- Nadler*, Karl Christian Gottfried (1809 až 1849), německý básník, psal falcickým dialektem. — 224
- Napoleon I.* Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 582, 583
- Napoleon III.* (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., prezident druhé republiky (1848—1852), francouzský císař (1852—1870). — 268, 372, 406, 426
- Nassauer*. — 30
- Nessebrode*, Karl Vasiljevič, hrabě (1780—1862), ruský státník a diplomat; ministr zahraničních věcí (1816—1856), státní kancléř. — 371
- Neumann*. — 29, 30
- Neustadt an derardt*, účastník revoluce 1848—1849 v Německu, emigrant v Anglii; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 436
- Něščajev*, Sergej Gennadijevič (1847 až 1882), ruský anarchista; 1868 až 1869 účastník studentského hnutí v Petrohradě, 1869 založil v Moskvě tajnou organizaci „Narodnaja rasprava“, emigroval do Švýcarska; 1869—1871 byl v úzkém spojení s Bakuninem, 1872 byl vydán švýcarskými úřady ruské vládě, zemřel v Petropavlovské pevnosti. — 561
- *Nieuwenhuis*, Ferdinand Domela (1846 až 1919), představitel holandského dělnického hnutí, jeden ze zakladatelů holandské sociálně demokratické dělnické strany, od 1888 člen parlamentu; místopředseda Mezinárodního socialistického dělnického kongresu z 1889; od devadesátých let anarchista. — 507, 508
- Nichollsová*, známá Engelsovy rodiny v Londýně. — 518
- Nichollsová*, Sarah, známá Engelsovy rodiny v Londýně, dcera předešlé. — 518
- Nikolaj Nikolajevič*, velkokníže (1831 až 1891), syn Mikuláše I.; za rusko-turecké války 1877—1878 vrchní velitel Dunajské armády. — 73
- Nobiling*, Karl Eduard (1848—1878), německý anarchista; 1878 spáchal atentát na Viléma I., což bylo zámkou k vydání zákona proti socialistům. — 475, 556—559, 561, 598, 599
- Novikovová*, Olga Alexejevna (1840 až 1925), ruská publicistka. Delší dobu žila v Anglii, v sedmdesátých letech byla za Gladstona diplomatickou agentkou ruské vlády. — 53, 62, 341
- O'Clery*, Keyes (1849—1913), irský historik a politik, člen parlamentu (1874—1880). — 298, 309
- O'Connel*, Daniel (1775—1847), irský advokát a buržoazní politik, vůdce pravého, liberálního křídla irského národně osvobozenického hnutí. — 30

- Offenbach*, Jacques (1819—1880), francouzský skladatel, mistr klasické pařížské operety. — 229
- **Oppenheim*, Max, bratr Gertrudy Kugelmannové. — 34, 147, 148, 180 až 182, 231—234, 236
- Oppenheimová*, sestra Gertrudy Kugelmannové. — 233
- Oriol*, Henri, zaměstnanec v nakladatelství Maurice Lachâtra v Paříži, od počátku osmdesátých let majitel nakladatelství, kde se tiskla socialistická literatura. — 245, 569
- Orlov*, Alexej Fjodorovič, hrabě, od 1856 kníže (1786—1861), ruský vojenský činitel, státník a diplomat; uzavřel drinopolskou (1829) a hünkjariskeleskou (1833) smlouvu s Tureckem, vedl ruskou delegaci na pařížském kongresu (1856). — 370
- Orsini*, Cesare, italský politický emigrant; člen generální rady I. internacionály (1866—1867); propagoval ideje I. internacionály v USA; bratr F. Orsiniho. — 179
- Orsini*, Felice (1819—1858), italský revolucionář, buržoazní demokrat a republikán; účastník bojů za národní osvobození a sjednocení Itálie; popraven za pokus o atentát na Napoleona III. (1858). — 179, 582
- Osborne*, John, anglický tradeunionista, povoláním štukatér; účastník ustanovujícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1867); aktivně se podílel na činnosti Reformní ligy, Ligy pudy a práce a Ligy dělnického zastoupení. — 369
- Osmán Nuri paša al Ghazí* (tj. Vítězný) (1837—1900), turecký generál, účastník rusko-turecké války 1877 až 1878, několikrát ministr války (1878—1888). — 90, 102
- **Oswald*, Eugen (1816—1912), německý novinář, maloburžoazní demokrat; účastník revolučního hnutí v Bádensku 1848—1849; po porážce revoluce emigroval do Anglie. — 170, 171, 531, 532
- Otto-Walster*, August (1834—1898), německý učitel, později novinář a proletářský spisovatel; člen Všeobecného německého dělnického spolku, delegát eisenachského sjezdu 1869, spoluzakladatel a redaktor listu „Dresdner Vorbote“ (1871 až 1875), redaktor „Crimmitschauer Bürger und Bauernfreund“ (1875 až 1876), spolupracovník listu „Volksstaat“; 1876 emigroval do USA, kde byl spolupracovníkem různých dělnických listů. — 197
- Outine*, Nicolas, viz *Utin*, Nikolaj Isaakovič
- Owen*, Robert (1771—1858), anglický továrník, významný utopický socialista; jako kapitalista se rozešel se svou třídou a přidal se na stranu dělnické třídy. — 95, 195
- Pahlen* (Palen), Fjodor Petrovič, hrabě (1780—1863), ruský diplomat, zplnomocněnec Ruska při uzavření drinopolské mírové smlouvy (1829), od 1832 člen státní rady. — 370
- Paine*, Thomas (1737—1809), anglo-americký revoluční publicista; 1774 se odstěhoval do Severní Ameriky, účastnil se války za nezávislost USA, 1777—1779 tajemník výboru pro zahraniční záležitosti 2. celoevropského kongresu, 1787 návrat do

- Anglie; stoupenec Francouzské revoluce, v Anglii pronásledován, 1792 se stal francouzským občanem a zvolen do Konventu, 1793 jako girondista zatčen, 1794 propuštěn na svobodu, 1802 se vrátil do USA. — 576
- Panajev*, akcionář listu Louise Blanca „L'Homme Libre“. — 570
- Parnell*, Charles Stewart (1846—1891), irský politik, liberál, nacionalista; od 1875 člen parlamentu, od 1880 vůdce stoupenců irské samosprávy (Home Rule), podporoval založení Pozemkové ligy (1879), 1880 se stal jejím předsedou. — 94, 603
- Paul*, viz *Lafargue*, Paul
- **Pauli*, Philipp Viktor (nar. 1836, zemř. po 1916), německý chemik, Schorlemmerův přítel; byl v blízkém vztahu s Marxem a Engelsem; 1880 řídil chemickou továrnu v Rheinau u Mannheimu. — 198, 199, 214, 215, 224, 225, 228, 235, 271, 272, 295, 302, 303, 326, 385—387
- **Pauliová*, Ida, žena Philippa Viktora Pauliho. — 46, 198, 214, 215, 225, 227, 228, 235, 271, 294, 295, 302, 303, 387
- Pelletan*, Charles Camille (1846—1915), francouzský politik a publicista, radikál; 1880 šéfredaktor listu „La Justice“; od 1881 člen poslanecké sněmovny; přidal se k levému křídlu radikálů. — 603
- Petty*, sir William (1623—1687), anglický ekonom a statistik, zakladatel klasické buržoazní politické ekonomie v Anglii. — 65, 112, 572
- Petzler*, Johann, německý učitel hudby, maloburžoazní demokrat, v padesátých letech 19. stol. emigrant v Londýně. — 116
- Pindaros* (asi 518—asi 446 před n. l.), starořecký lyrik, autor oslavných ód. — 428
- Pindy*, Jean Louis (1840—1917), francouzský truhlářský dělník, člen I. internacionály a Pařížské komuny, po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, přidal se k anarchistům. — 250
- Pio*, Louis Albert François (1841 až 1894), představitel dánského dělnického a socialistického hnutí, propagátor marxismu; jeden z organizátorů dánských sekcí I. internacionály (1871); redaktor listu „Socialisten“; spoluzakladatel dánské sociálně demokratické strany (1876); 1877 emigroval do Ameriky. — 38, 216, 218, 309
- Plon-Plon*, viz *Bonaparte*, Joseph Charles Paul, princ *Napoleon*
- Poljakov*, Nikolaj Petrovič (asi 1841 až 1905), ruský pokrokový nakladatel, 1865—1873 se přikláněl k stoupencům Černyševského; 1872 vydal první ruské vydání I. dílu „Kapitálu“. — 149
- Premierlani*, italský policista v Turíně. — 55
- Proudhon*, Pierre Joseph (1809—1865), francouzský spisovatel, maloburžoazní socialista; jeden z teoretických zakladatelů anarchismu; usiloval reformistickou cestou o společnost drobných výrobců zboží; jeho maloburžoazní názory podrobili Marx a Engels ostré kritice. — 157, 178, 179, 186, 195, 489, 604
- Pumps*, *Pumpska*, viz *Burnsová*, Mary Ellen
- Pyat*, Félix (1810—1889), francouzský publicista, dramatik a politik, maloburžoazní demokrat; účastník re-

voluce 1848, 1849 emigroval do Švýcarska, potom do Belgie a Anglie; odpůrce samostatného dělnického hnutí, po řadu let vedl pomlouvačnou kampaň proti Marxovi a I. internacionále a využíval k tomu Francouzskou sekci v Londýně; člen Národního shromáždění (1871); účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval opět do Anglie, po amnestii 1880 se vrátil do Francie; od září do listopadu 1880 vydával list „La Commune“. — 540, 570

Quesnay, François (1694—1774), francouzský ekonom a lékař, zakladatel fyziokratického učení; jeho „ekonomická tabulka“ byla „v druhé třetině 18. století vysoce geniální myšlenkou, nesporně nejgeniálnější ze všech, k nimž do té doby politická ekonomie dospěla“ (Marx). — 96, 97, 572, 573

Quêté, Adolphe, soudně dosazený správce nakladatelství Maurice Lachâtra v Paříži, zdržoval rozšiřování „Kapitálu“ ve Francii. — 61, 245, 289, 290, 316

Quêtelet, Lambert Adolphe Jacques (1796—1874), belgický vědec, statistik, matematik a astronom. — 28

Racine, Jean Baptiste (1639—1699), francouzský dramatik, představitel francouzského klasicismu. — 576

Rackow, Heinrich (zem. 1916), německý sociální demokrat, povoláním obchodník s tabákem; člen Všeobecného německého dělnického spolku; 1877 kandidoval v Berlíně za Socialistickou dělnickou stranu Německa ve volbách do říšského sněmu; 1878 vypovězen z Berlína, od 1879 emi-

grant v Londýně; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 498, 583

Ragsky, Ferdinand, rakouský chemik, profesor ve Vídni. — 33

Ralston, William Ralston Shedden (1828—1889), anglický spisovatel, v šedesátých a sedmdesátých letech procestoval několikrát Rusko, napsal řadu prací o dějinách a literatuře Ruska. — 112

**Ramm*, Hermann, sociální demokrat, 1875 člen redakce listu „Volksstaat“, později listu „Vorwärts“. — 109, 153, 160, 291, 292, 326

**Rasch*, Gustav (zem. 1878), německý publicista a právník, demokrat; účastník revoluce 1848 v Berlíně, potom emigrant ve Švýcarsku a Francii, později člen Sociálně demokratické dělnické strany. — 268 až 270, 327

Rawlinson, sir Henry Creswicke (1810 až 1895), anglický orientalista, člen Indické rady (1858—1859, 1868 až 1895), vyslanec v Teheránu (1859 až 1860); předseda Královské asijské společnosti (1878—1881) a Královské zeměpisné společnosti (1871 až 1872) a 1874—1875); člen parlamentu; bohatá publicistická činnost. — 257

Razoua, Eugène Angèle (1830—1877), francouzský žurnalista, republikán; spolupracovník řady republikánských listů, připojil se k novojakobínům, člen Národního shromáždění, po vyhlášení Pařížské komuny se vzdal svého mandátu; aktivní účastník Pařížské komuny, velitel vojenské školy, člen vojenského tribunálu; po porážce Komuny emigroval do Ženevy, spolupracovník anar-

- chistického časopisu „Le Travailleur“. — 91
- Rebenstein*, viz *Bernstein*, Aron
- Reclus*, protestanský pastor, otec Elisea a Elia Reclusových. — 91
- Reclus*, Jean Jacques Elisée (1830 až 1905), francouzský geograf a sociolog, jeden z teoretiků anarchismu; po státním převratu 1851 emigroval, 1857 se vrátil do Francie, člen I. internacionály; redaktor listu „Coopération“, účastník Pařížské komuny, po její porážce vypovězen z Francie. — 46, 91, 264, 330, 570
- Reclus*, Michel Elie (1827—1904), francouzský etnograf a publicista, utopický socialista; účastník revoluce 1848, po státním převratu 1851 z Francie vypovězen, 1855 se vrátil; za Pařížské komuny ředitel Národní knihovny. — 46, 91, 264, 330
- Redif paša*, turecký státník, 1877 ministr války. — 92
- Reichenbach*, začínající německý spisovatel, známý Rudolpha Meyera. — 429
- Reichensperger*, August (1808—1895), pruský justiční úředník, katolický politik; 1848 člen pruského Národního shromáždění a od června 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (pravé křídlo); od 1852 vůdce katolické frakce v pruském zemském sněmu, později jeden z vůdců strany středu; člen Německého říšského sněmu (1867 až 1884). — 106, 111, 397, 565
- Renshawová*, známá Engelsovy rodiny v Londýně. — 395, 396
- Rešid paša* (*Reşid paša*) (1802—1858), turecký státník; několikrát byl velkovezírem a ministrem zahraničních věcí. — 370
- Reuss*, Heinrich VII., princ (1825 až 1906), pruský diplomat a generál, 1877 mimořádný velvyslanec v Cařihradě, 1878—1894 velvyslanec ve Vídni. — 370
- Reuter*, Paul Julius, baron (1816 až 1899), 1851 založil v Londýně telegrafní agenturu Reuter. — 251, 345
- Ricardo*, David (1772—1823), anglický ekonom; jeho dílo představuje vrchol klasické buržoazní politické ekonomie. — 62, 93, 156, 246, 507, 572
- Richter*, Eugen (1838—1906), německý politik, levý liberál, člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867) a Německého říšského sněmu (1871 až 1906); předák pokrokové strany. — 378
- Richter*, Ludwig, viz *Höchberg*, Karl
- Richťer*, Dmitrij Ivanovič (1848—1919), ruský statistik, ekonom a geograf; v sedmdesátých letech žil v emigraci. — 39, 219—221
- Rittinghausen*, Moritz (1814—1890), německý publicista, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce 1848 až 1849, spolupracovník „Neue Rheinische Zeitung“ (1848—1849); člen I. internacionály; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany Německa, delegát eisenachského sjezdu a basilejského kongresu 1869, poslanec říšského sněmu (1877 až 1878 a 1881—1884), licoměrný pravý oportunist, 1884 vyloučen ze strany. — 291
- * *Rivers*, George, nakladatel v Londýně. — 390
- Roby*, Henry John (1830—1915), anglický právník, reformátor školství, továrník, liberál; profesor na ruz-

- ných učilištích; tajemník vládní komise pro průzkum školství a školské nadace (Schools Inquiry a Endowed Schools commission) (1872—1874); 1874—1875 založil s Gottfriedem Ermenem firmu Ermen a Roby; jako člen parlamentu (1890 až 1895) přívrženec Gladstonův; autor řady učebnic. — 161, 162
- Robyová*, Mary Ann Matilda (zemř. 1889), dcera Petera Alberta Ermena, od 1861 žena Henryho Johna Robyho; jako jedna z mála vzdělaných lingvistek své doby bojovala za vzdělání a výchovu dívek. — 161
- Rochefort*, Victor Henri, markýz *de Rochefort-Luçay* (1830—1913), francouzský publicista, spisovatel a politik, levý republikán; vydavatel časopisu „Lanterne“ (1868—1869) a listu „La Marseillaise“ (1869—1870); člen vlády národní obrany (září—listopad 1870), po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; uprchl do Anglie a po amnestii 1880 se vrátil do Francie; vydavatel listu „L'Intransigeant“; koncem osmdesátých let monarchista. — 541
- Rörig*, známý Wilhelma Liebknechta. — 146
- Rothschildové*, dynastie bankéřů vlastníci banky v mnoha evropských zemích. — 48
- Roy*, Joseph, překladatel prvního dílu Marxova „Kapitálu“ a Feuerbachových děl do francouzštiny. — 261, 605
- Royer*, pruský diplomat, 1829 vyslanec v Cařihradě. — 371
- Ruge*, Arnold (1802—1880), německý radikální publicista, mladohegelovec, maloburžoazní demokrat; 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo); v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Anglii, po 1866 národní liberál; žil od 1866 do konce svého života v Brightonu. — 121
- Rümelin*, Gustav (1815—1889), spisovatel a statistik, docent na univerzitě v Tübingenu; autor statistických, zeměpisných a literárněvědných prací. — 286
- Russel*, John, lord (1792—1878), anglický státník, vůdce whigů, ministerský předseda (1846—1852 a 1865—1866), ministr zahraničních věcí (1852—1853 a 1859—1865), po 1866 působil jako publicista. — 51, 248
- Sadek efendi*, viz *Mehmed Sadek efendi*
- Saint-Simon*, Claude Henri de Rouvroy, hrabě *de* (1760—1825), významný francouzský utopický socialista. — 95
- Salisbury*, Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, markýz *of* (1830 až 1903), anglický státník, konzervativce; 1866—1867 a 1874—1878 ministr pro Indii, 1878—1880 ministr zahraničních věcí, ministerský předseda (1885—1886, 1886—1892 a 1895—1902). — 365, 368
- Salzmann*, velká pivovarská firma v Čechách. — 29
- Samter*, Adolph (1824—1883), buržoazní ekonom, Rodbertusův stoupenec. — 111, 112
- Sargant*, William Lucas (1809—1889), anglický pedagog a ekonom, životopisec Roberta Owena. — 95
- Sarny*, Eduard, německý novinář, redaktor „Frankfurter Zeitung“. — 271

- François Simon Suisse* (1814—1896), francouzský politik a filosof, umírněný buržoazní republikán; poslanec Ústavodárného shromáždění (1848—1849), člen Zákodárného sboru (Corps législatif), ministr školství ve vládě národní obrany a v Thiersově vládě (1870—1873), poslanec Národního shromáždění (1871), jeden z iniciátorů boje proti Komuně; předseda vlády (1876 až 1877). — 570
- Singer, Paul* (1844—1911), jeden z vůdců německé sociální demokracie; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, od 1890 společně s Bebelem předseda výboru Sociálně demokratické dělnické strany Německa, poslanec říšského sněmu (1884—1911), od 1885 předseda jeho sociálně demokratické frakce; aktivně bojoval proti oportunismu a a revizionismu. — 450, 467
- **Smirnov, Valerian Nikolajevič* (pseudonym *Doktor Noel*) (1848—1900), ruský lékař, revolucionář, narodnik; na počátku sedmdesátých let emigroval do Curychu, později do Londýna, Paříže a Bernu; člen I. internacionály; jeden z redaktorů listu „Vperjod!“ a stejnojmenného časopisu. — 177, 185, 222, 226, 237, 246, 373, 383, 388
- Smith, Adam* (1723—1790), nejvýznamnější anglický ekonom před Ricardem; zevšeobecnil zkušenosti kapitalistického manufakturního období a počínajícího továrního systému a dal klasické buržoazní politické ekonomii její vyvinutou formu. — 93, 246, 507, 572, 573
- Sonnemann, Leopold* (1831—1909), německý vydavatel novin a politik, maloburžoazní demokrat; 1856 založil „Frankfurter Zeitung“; 1859 jeden ze zakladatelů Národního spolku; člen stálého výboru Svazu německých dělnických spolků a Lidové strany, snažil se bezúspěšně udržet dělnické hnutí pod vlivem buržoazie; vystupoval proti sjednocení Německa pod hegemonií Pruska, poslanec Německého říšského sněmu (1871—1876 a 1878—1884). — 31, 190, 193, 271, 272, 399, 467
- **Sorge, Friedrich Adolph* (1828—1906), významný představitel mezinárodního a amerického dělnického a socialistického hnutí, účastník revoluce 1848—1849 v Německu; 1852 emigroval do USA, organizátor amerických sekcí I. internacionály, tajemník federální rady, delegát haagského kongresu 1872, generální tajemník (1872—1874) generální rady po jejím přeložení do New Yorku, aktivní propagátor marxismu; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 131, 212, 213, 217, 339—343, 349—351, 391, 392, 446, 465—469, 478, 479, 517, 537, 539—544, 594—597
- Spinoza, Baruch* (Benedikt) (1632—1677), holandský materialistický filosof, ateista. — 572
- Staělová, de* (zemř. 1877), příbuzná A. L. G. Staělové. — 86
- Staělová-Holsteinová, Anna Louise* Germaine Necker, baronka *de* (1766 až 1817), francouzská spisovatelka. — 86
- Stern, Daniel*, viz *Agoultová, Marie Catharine Sophie de Flavigny*, hraběnka *d'*
- Stern, Joseph* (1839—1902), německý novinář, maloburžoazní demokrat,

- od 1873 redaktor „Frankfurter Zeitung“. — 31
- Sternová*, žena Josepha Sterna, dcera Guido Weisse. — 31
- Steward*, Ira (1831—1883), představitel amerického dělnického hnutí; vůdce bostonské Ligy boje za osmihodinový pracovní den (Eight-Hour League) a Národní ligy boje za desetihodinový pracovní den (National Ten-Hour League); jeden ze zakladatelů massachusettského úřadu statistiky práce (1869) a Mezinárodní dělnické unie. — 465
- Stieber*, Wilhelm (1818—1882), pruský policejní rada (od 1851), náčelník pruské politické policie (1852 až 1860); jeden z organizátorů a hlavní svědek kolínského procesu proti komunistům 1852; za prusko-rakouské (1866) a prusko-francouzské (1870—1871) války náčelník vojenské policie a vedoucí německé špiónáže a kontrašpiónáže ve Francii. — 39, 110, 191, 196, 237
- Stoffel*, Eugène, baron (1823—1907), francouzský důstojník a vojenský spisovatel; za prusko-francouzské války 1870—1871 v generálním štábu Rýnské armády, 1872 propuštěn z armády. — 86
- Stolberg-Wernigerode*, Otto, hrabě zu (1837—1896), německý státník a politik, konzervativce; poslanec Německého říšského sněmu (1871 až 1878), od 1878 vicekancléř Německé říše. — 105, 106, 397, 555, 564
- Stosch*, Albrecht von (1818—1896), německý generál, 1871 náčelník generálního štábu německé okupační armády ve Francii, 1872 náčelník admirality a pruský státní ministr. — 557
- Strousberg*, Bethel Henry (1823—1884), německý železniční podnikatel, žil v Anglii; jeden z největších železničních spekulantů, 1873 udělal bankrot. — 317, 459
- Sulejmán paša* (1840—1892), turecký generál, za rusko-turecké války 1877 vrchní velitel turecké armády v Bosně a Hercegovině, později velitel Dunajské armády, počátkem 1878 převzal vrchní velení při obraně Cařihradu, v této souvislosti obžalován z velezrady, odsouzen k 15 letům pevnostního vězení, později omilostněn. — 102
- **Swinton*, John (1829—1901), americký novinář, původem Skot; redaktor newyorského listu „Sun“ (1875—1883); vydavatel a redaktor týdeníku „John Swinton's Paper“ (1883—1887). — 536—538, 540
- Šuvalov*, Petr Andrejevič, hrabě (1827 až 1889), ruský generál a diplomat, šéf třetího oddělení tajné carské kanceláře (tajné policie) (1866 až 1873), velvyslanec v Anglii (1874 až 1879). — 136
- **Talandier (Tallandier)*, Pierre Théodor Alfred (1822—1890), francouzský novinář, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce 1848 ve Francii; po státním převratu 1851 emigroval do Londýna; 1864 člen ústřední rady I. internacionály; 1870 se vrátil do Francie, člen poslanecké sněmovny (1876—1880, 1881—1885). — 403—409
- Tanějev*, Vladimir Ivanovič (1840 až 1921), ruský advokát, socialista; od 1866 obhájce v mnoha politických procesech. — 277
- Terzaghi*, Carlo (nar. asi 1845), italský

- advokát, tajemník turínského Dělnické federace; 1872 se stal policejním agentem. — 55, 276
- Tessendorf*, Hermann Ernst Christian (1831—1895), pruský právník, 1873 až 1879 člen berlínského městského soudu, 1885 prezident trestního senátu Nejvyššího soudu v Berlíně; organizoval pronásledování sociálních demokratů. — 191, 196
- Thackeray*, William Makepeace (1811 až 1863), významný anglický realistický spisovatel. — 576
- Theisz*, Albert Frédéric Jules (1839 až 1881), francouzský proudhonovec, povoláním rytec; člen federální rady pařížské sekce I. internacionály, člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; 1871 člen generální rady I. internacionály a její pokladník. — 541
- Thiers*, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský historik a státník, orleanista; ministr vnitra (1832, 1834), ministerský předseda (1836—1840); 1848 poslanec Ústavodárného shromáždění, 1849—1851 poslanec Zákonodárného shromáždění; prezident republiky (1871—1873); kat Pařížské komuny. — 67, 69, 71, 570
- Thünen*, Johann Heinrich von (1783 až 1850), německý ekonom, statkář v Meklenbursku; zabýval se otázkami ekonomiky zemědělství. — 183
- Tkačov*, Petr Nikitič (1844—1885), ruský publicista a revolucionář, ideolog narodníků. — 27, 434
- Tölsche*, Karl Wilhelm (1817—1893), německý advokát, lassalovec; účastník revoluce 1848—1849, od 1864 člen Všeobecného německého dělnického spolku, 1865—1866 předseda a do 1874 člen předsednictva, blízký přítel J. B. von Schweitzera; brzdil vytvoření jednoty německého dělnického hnutí za základě vědeckého komunismu. — 154, 159
- Tomanovská*, Jelizaveta Lukinična (pseudonym *Dmitrijeva*) (1851 až asi 1898), ruská revolucionářka, 1867 až 1873 žila v emigraci, spoluvydavatelka časopisu „Narodnoje dělo“, členka ruské sekce I. internacionály v Ženevě, podporovala Marxe v boji proti bakunincům, přítelkyně Marxovy rodiny; aktivní účastnice Pařížské komuny, po její porážce emigrovala z Francie, vrátila se do Ruska a vzdala se revoluční činnosti. — 277
- Traube*, Moritz (1826—1894), německý chemik a fyziolog, při pokusech o vytvoření umělé buňky (1864 až 1867) objevil polopropustné membrány, které měly v pozdější době velký význam pro učení o osmotickém tlaku. — 176, 287
- Treitschke*, Heinrich Gotthard von (1834—1896), německý historik a publicista; od 1866 historiograf pruského státu; poslanec říšského sněmu (1871—1888), ideolog a propagátor reakčního průšáctví, šovinista, antisemita a zastánce německé expanze. — 92
- Trochu*, Louis Jules (1815—1896), francouzský generál a politik, orleanista; ve třicátých až čtyřicátých letech se zúčastnil dobývání Alžírsko; účastník krymské války (1853 až 1856) a italské války 1859; předseda vlády národní obrany a vrchní velitel pařížské armády (září 1870 až leden 1871), sabotoval obranu

- města; poslanec Národního shromáždění 1871. — 311, 312, 600
- Tschech*, Heinrich Ludwig (1789 až 1844), pruský úředník, starosta pruského města Storkowa (1832 až 1841), demokrat; za pokus o atentát na krále Bedřicha Viléma IV. popraven. — 559
- Turgot*, Anne Robert Jacques, baron de l'Aulne (1727—1781), francouzský státník a ekonom, fyziokrat, žák Quesnayův; jako generální kontrolor (ministr) financí (1774—1776) sesazen pro svou pokrokovou hospodářskou politiku. — 66
- Tussy*, *Tusinka*, viz *Marxová*, *Eleanor*
- Urquhart*, David (1805—1877), anglický diplomat, publicista a politik, turkofíl; odhaloval v tisku zahraniční politiku Palmerstonovu a whigů; člen parlamentu (1847—1852), torý; zakladatel a redaktor listů „Free Press“ (1855—1865) a „Diplomatic Review“ (1866—1877). — 63, 71, 215, 326
- Utin* (*Outine*), Nikolaj Isaakovič (1845 až 1883), ruský revolucionář, účastník studentského hnutí, člen národnické organizace „Zemlja i volja“, 1863 emigroval do Anglie, potom do Švýcarska; jeden z organizátorů ruské sekce I. internacionály; člen redakce listu „Narodnoje dělo“ (1868—1870), redaktor listu „Égalité“ (1870—1871); bojoval proti Bakuninovi a jeho přívržencům, delegát londýnské konference I. internacionály 1871; v polovině sedmdesátých let zanechal činnosti v revolučním hnutí, 1880 se vrátil do Ruska. — 111, 238, 257
- Utinová*, Natalija Jeronimovna (roz. *Korsiniová*), žena předešlého; spisovatelka, spolupracovnice časopisu „Věstník Jevropy“ a jiných časopisů, v šedesátých letech veřejně činná. — 298
- Vahlteich*, Julius (1839—1915), německý sociální demokrat, obuvník; spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; jeden ze zakladatelů Všeobecného německého dělnického spolku 1863 v Lipsku, patřil k proletářské opozici; od 1864 člen Svazu německých dělnických spolků, 1867 založil drážďanskou sekci I. internacionály a v témže roce se stal předsedou Dělnického vzdělávacího spolku v Drážďanech; delegát eisenachského sjezdu a přední funkcionář Sociálně demokratické dělnické strany v Sasku, redaktor listu „Chemnitzer Freie Presse“ 1872, poslanec Německého říšského sněmu (1874—1876 a 1878—1881); 1881 se vystěhoval do USA, kde byl redaktorem řady německých dělnických listů. — 31, 190, 193, 330, 339
- Vergilius* (Publius Vergilius Maro) (70—19 před n. l.), římský básník; autor eposu „Aeneis“. — 229
- * *Vernouillet*, Just, ředitel nakladatelství Lachâtre a spol. v Paříži. — 150, 507
- Viereck*, Louis (1851—1921), německý sociální demokrat, referendář, později nakladatel, redaktor; v době zákona proti socialistům předák pravého křídla ve straně; poslanec říšského sněmu (1884—1887); 1888 se rozešel se sociální demokracií, 1890 emigroval do Ameriky. — 122, 449, 450, 453, 455, 467
- Vilém I.* (1797—1888), pruský král

- (1861—1888), německý císař (1871 až 1888). — 95, 136, 369, 420, 445, 467, 583
- Virchow*, Rudolf (1821—1902), německý patolog, spoluzakladatel moderní antropologie a etnologie, zakladatel buněčné (celulární) patologie, humanista; jeden ze zakladatelů a vůdců Pokrokové strany; odpůrce Bismarckův a sociální demokracie. — 324, 384, 388
- Vögele*, August, 1859 sazeč v Hollingerově tiskárně v Londýně. — 268, 269
- Vogler*, C. G., německý nakladatel a knihkupec v Bruselu; vydal Marxovu „Bídu filosofie“. — 569
- Vogt*, Karl (1817—1895), německý přírodovědec, vulgární materialista, maloburžoazní demokrat; poslanec frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo), v červnu 1849 jeden z pěti říšských regentů; 1849 emigroval do Švýcarska; v padesátých až šedesátých letech tajný placený agent Ludvíka Bonaparta, jeden z nejaktivnějších účastníků pomlouvačné kampaně proti proletářským revolucionářům; Marx mu odpověděl pamfletem „Pan Vogt“. — 203, 255, 268, 270
- Vollmar*, Georg Heinrich von (1850 až 1922), německý sociální demokrat, bývalý důstojník; redaktor listů „Dresdner Volksbote“ (1877) a „Sozialdemokrat“ (1879—1880), poslanec říšského sněmu (1881—1887 a 1890—1918) a bavorského zemského sněmu (1893—1918; od devadesátých let jeden z nejvlivnějších představitelů oportunismu v německé sociální demokracii; za první světové války sociálšovinista. — 122, 468, 472, 478
- Voltaire*, François-Marie, *de* (vlastním jménem *Arouet*) (1694—1778), francouzský filosof, ateista, satirik a historik, významný představitel osvícenství 18. stol., bojoval proti absolutismu a katolicismu. — 576
- Wagner*, Richard (1813—1883), německý skladatel, dirigent, básník a spisovatel, jehož celé dílo přes svůj velmi rozporný charakter patří k největším výtvorům v hudbě; zpočátku politicky a ideologicky revoluční, v šedesátých letech se stal stoupencem reakční filosofie Schopenhauerovy a Nietzschovy. — 47, 100, 229, 286
- Wagnerová*, Cosima (1837—1930), dcera Ference Liszta, 1857—1870 žena Hanse von Bülowa, od 1865 (sňatek 1870) družka Richarda Wagnera. — 229
- Wallace*, Alfred Russel (1823—1913), anglický přírodovědec, zakladatel zoogeografie, současně s Darwinem dospěl k teorii přírodního výběru; později stoupenec spirítismu. — 104
- Walster*, viz *Otto-Walster*, August
- Walther von der Vogelweide* (asi 1170 až asi 1230), významný středohornoněmecký lyrik a minnesänger. — 170
- Weber*, Josef Valentin (1814—1895), německý hodinář, účastník revolučního hnutí v Bádensku 1848—1849, člen Svazu komunistů; po porážce revoluce emigroval do Švýcarska, později člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 436
- Weber*, Louis, syn předešlého, hodinář, lassallovec; po revoluci 1848—1849 emigrant v Londýně; člen Německého dělnického vzdělávacího spol-

- ku v Londýně; 1865 ze spolku vy-
loučen pro intriky vůči Marxovi
a jeho stoupencům. — 436, 466
- Wedde*, Johannes (1843—1890), ně-
mecký novinář a spisovatel, demo-
krat; v době platnosti zákona proti
socialistům vydavatel hamburského
listu „Bürgerzeitung“, který byl
1887 zakázán. — 72, 92
- Weiler*, Adam, německý emigrant
v Londýně, povoláním truhlář, člen
britské federální rady I. internacio-
nály (1872 a 1873), podporoval
Marxe a Engelse v boji proti anglic-
kým reformistům; člen Londýnské
odborové rady (London Trades
Council); později člen Sociálně de-
mokratické federace založené Hynd-
manem. — 340
- Weiss*, Quido (1822—1899), německý
novinář, maloburžoazní demokrat,
účastník revoluce 1848—1849 v Ně-
mecku, v šedesátých letech člen Po-
krokové strany (levé křídlo); šéfre-
daktor „Berliner Reform“ (1863 až
1866) a „Zukunft“ (1867—1871), vy-
davatel časopisu „Die Wage“ (1873
až 1879). — 31, 34
- Weiling*, Christian Wilhelm (1808 až
1871), krejčovský tovaryš z Magde-
burku; 1835 v Paříži člen Svazu
psanců, od 1837 předák a teoretik
Svazu spravedlivých, nejvýznamněj-
ší německý představitel utopického
dělnického komunismu, 1840—1843
vyvíjel revoluční činnost ve Švý-
carsku; jeho teoretické a politické
názory po 1844—1845 zaostávaly
za potřebami proletářského třídního
boje; 1845 se nepohodl v Londýně
s vůdci Svazu spravedlivých a po-
čátkem 1846 s Komunistickým ko-
respondenčním výborem v Bruselu;
- 1846—1848 v USA; za revoluce
1848—1849 rozvíjel v Berlíně a
Hamburku anarchistické myšlenky;
od konce 1849 v USA znovu působil
v dělnickém hnutí, avšak zabředl
do náboženského sektářství; 1850 až
1855 vydával list „Republik der
Arbeiter“, v němž mj. vystupoval
proti Marxovi a jeho stoupencům;
na sklonku svého života se přiblížil
k I. internacionále. — 350, 465
- Wellington*, Arthur Wellesley, vévoda of
(1769—1852), anglický vojevůdce,
tory; 1808—1814 a 1815 velel an-
glické armádě ve válkách proti na-
poleonské Francii; generální polní
zbrojmistř (1818—1827), vrchní ve-
litel armády (1827—1828, 1842 až
1852), ministerský předseda (1828
až 1830), ministr zahraničních věcí
(1834—1835). — 370, 371
- Wessel*, Jean Marc Albert (1829 až
1885), švýcarský právník a politik,
notář v Ženevě. — 342
- Westlakeová*, anglická osvětová pracov-
nice, 1867 kandidátka ve volbách
do „školní rady“ v Londýně. — 592
- Weydemeyer*, Joseph (1818—1866), vý-
znamný pracovník německého a
amerického dělnického hnutí, blízký
Marxův a Engelsův přítel; v polo-
vině čtyřicátých let „pravý“ socia-
lista, pod vlivem Marxe a Engelse
se přiklonil k vědeckému komunis-
mu; člen Svazu komunistů, 1849 až
1851 vůdce Svazu komunistů v okre-
se Frankfurt nad Mohanem; účast-
ník revoluce 1848—1849; 1851 emi-
groval do USA, v americké občán-
ské válce (1861—1865) byl plukov-
níkem armády Severu; položil zá-
klady pro šíření marxismu v USA;
mimořádně teoreticky fundovaný

- propagátor marxismu. — 213, 597
- Weydemeyer*, Otto, syn předešlého, představitel amerického dělnického hnutí, přeložil do angličtiny brožuru Johanna Mosta „Kapital und Arbeit“, kterou Marx přepracoval. — 339, 391
- Whitley* a *Maddock*, notářství v Liverpoolu. — 413, 416
- **Wiede*, Franz, německý novinář, vydavatel a redaktor časopisu „Die neue Gesellschaft“ v Curychu, jeden z redaktorů listu „Zukunft“. — 72, 74, 76, 81, 88, 89, 92, 93, 328, 331, 432, 467
- Wiehe*, Johann Friedrich, sazeč v Hollingerově tiskárně v Londýně (1859). — 268, 269
- Wilhelm*, viz *Liebknecht*, Wilhelm
- Willebrord*, viz *Glaser de Willebrord*, E.
- Willis*, Edwin. — 380
- Withers*, londýnský pekař, známý Marxovy rodiny. — 79
- Wohlauer*, Ferdinand, nakladatel v Londýně, Engelsův známý. — 300
- Wolff*, Bernhard (1811—1879), německý novinář, od 1848 majitel berlínského listu „National-Zeitung“, zakladatel první telegrafní agentury v Německu (1849). — 251, 556
- Wolff*, Wilhelm (*Lupus*) (1809—1864), německý proletářský revolucionář, povoláním učitel, syn slezského poddaného rolníka; účastník studentského hnutí, 1834—1839 vězněn v pruských kasematech; 1846—1847 člen bruselského Komunistického korespondenčního výboru, od března 1848 člen ústředního výboru Svazu komunistů; 1848—1849 jeden z redaktorů listu „Neue Rheinische Zeitung“; poslanec frankfurtského Národního shromáždění; od 1853 učitel v Manchesteru; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 138, 291
- Wollmann*, továrník v Paříži. — 48
- Wollmannová*, sestřenice Ferdinanda Flecklese, žena předešlého. — 48, 284
- Woodhullová*, Victoria (1838—1927), americká buržoazní feministka; 1871—1872 organizovala sekce z buržoazních a maloburžoazních živlů a pokoušela se na sebe strhnout vedení Severoamerické federace I. internacionály; vedla sekci 12, která byla generální radou a haagským kongresem z I. internacionály vyloučena. — 581
- Wright*, Carroll Davidson (1840 až 1909), americký ekonom a statistik; ředitel massachusettského úřadu pro statistiku a práci. — 125, 465
- **Wróblewski*, Walery (1836—1908), polský revoluční demokrat, jeden z vůdců polského osvobozenického povstání 1863—1864; generál Pařížské komuny; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Polsko (1871—1872); delegát haagského kongresu 1872; aktivně bojoval proti bakuninovicům. — 70, 115, 209, 596
- Zanardelli*, Tito (nar. 1848), italský novinář, socialista; redaktor různých demokratických a socialistických listů, nějaký čas stoupenec Bakuninův, emigrant v Paříži. — 599
- Zasuličová*, Věra Ivanovna (1851 až 1919), aktivní pracovnice národnického a později sociálně demokratického hnutí v Rusku; spoluzakladatelka marxistické skupiny Osvobožděníje truda, později se přidala k menševikům. — 561

Žiber, Nikolaj Ivanovič (1844—1888), ruský ekonom, jeden z prvních propagátorů Marxových ekonomických prací v Rusku; sám však nepochopil materialistickou dialektiku a revoluční podstatu marxismu; zastával stanovisko radikálních buržoazních reformistů. — 411

Žukovskij, Julij Galaktionovič (1822 až 1907), ruský vulgární buržoazní ekonom a publicista; vedoucí státní

banky; autor článku „Karl Marx i jeho kniha o kapitale“, který obsahuje nenávistné útoky proti marxismu. — 411

Žukovskij, Nikolaj Ivanovič (1833 až 1895), ruský anarchista; od 1862 emigrant ve Švýcarsku, tajemník ženevské sekce Aliance socialistické demokracie; na protest proti Bakuninovu vyloučení vystoupil 1872 z I. internacionály. — 91

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Aeskulap (Askléipios), v řecké mytologii
bůh lékařství, syn Apollónův. —
596

Achilles, v řeckém bájesloví nejstateč-
nější řecký hrdina trojské války, je-
den z hlavních hrdinů Homérovy
„Iliady“. — 419

Cid Campeador, legendární španělský
národní hrdina, vítěz nad Maury;
hlavní postava španělského národ-
ního eposu a četných romancí. —
103

Figaro, hrdina Beaumarchaisovy trilo-
gie: komedií „Lazebník sevillský“,
„Figarova svatba“ a dramatu „Pro-
vinilá matka“; typ bystrého muže
z lidu, čtveráka, který svým vtípem
tepá představitele feudálního řádu.
— 396

John Bull, posměšná přezdívka, kterou
se obvykle označují představitelé

anglické buržoazie; rozšířila se
po roce 1712, kdy vyšla politická
satira osvícenského spisovatele Johna
Arbuthnota „History of John Bull“
[„Příběhy Johna Bulla“]. — 282,
285, 537

Oerindur, postava z tragédie Adolfa
Müllnera „Die Schuld“. — 247

Pollux (Polydeukes), v řecké mytologii
jsou Kastor a Pollux nerozlučná
dvojčata, synové Dia a Ledy. — 91

Shylock, postava ze Shakespearovy ko-
medie „Kupec benátský“, typ cham-
tivého lichváře. — 159

Siegfried, hrdina starogermánského ná-
rodního eposu, hrdina stejnojmenné
opery Richarda Wagnera. — 590

Valkýra, hrdinka starogermánského
národního eposu a stejnojmenné
opery Richarda Wagnera. — 590

A. VLASTNÍ DÍLA K. MARXE A B. ENGELSE*

Marx, Karel, „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy‘ pana Proudhona“ (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196).

— „Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon“, Paříž-Brusel 1847. — 157, 178, 179, 186, 195, 489, 569

Marx, Karel, „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 173—178).

— „Mr. George Howell's History of the International Working-Men's Association“, vyšlo v „The Secular Chronicle“, sv. X, čís. 5, ze 4. srpna 1878. — 382, 400

Marx, Karel, „Dělnická anketa“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 251—258).

— „Enquête ouvrière“, vyšlo v „La Revue socialiste“, čís. 4 z 20. dubna 1880. — 540

Marx, Karel, *, „Dopis redaktorovi ‚Allgemeine Zeitung‘“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 729—730), vyšlo v „Allgemeine Zeitung“, čís. 300 z 27. října 1859. — 255

Marx, Karel, „Doslov k druhému vydání ‚Odhalení o kolínském procesu proti komunistům‘“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 585—588).

— „Enthüllungen über den Kölner Kommunistenprozess. Nachwort“, vyšlo v „Der Volksstaat“, čís. 10 z 27. ledna 1875. — 145, 146

Marx, Karel, „Druhá adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 304—312).

— „Second Address of the General Council of the International Working-Men's Association on the war. To the members of the International Working-Men's Association in Europe and the United States“, [Londýn 1870] (pozn. 527). — 445

* Názvy článků, resp. děl, které doplnila redakce Marxových a Engelsových Spisů podle 2. ruského vydání a německého vydání Werke jsou označeny hvězdičkou.

- Marx, Karel*, „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení, založeného dne 28. září 1864 na veřejném shromáždění v St. Martin's Hallu, Long Acre, v Londýně“ (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 37–45).
- „Address“, vyšlo v „Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London“, [Londýn] 1864. — 179
- Marx, Karel*, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl I, kniha 1: Výrobní proces kapitálu“ (čes. vyd. 1953, str. 814).
- „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals“, Hamburk 1867. — 61, 179, 255, 354, 411, 437, 438, 563, 576
- „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals. Zweite verbesserte Auflage“, Hamburk 1872. — 35, 37, 65, 66, 111, 147, 151, 156, 169, 178, 183, 186, 341, 349, 391, 398, 410, 414, 507, 541, 564
- «Капитал. Критика политической экономии. Перевод с немецкого. Том первый. Книга I. Процесс производства капитала», Petrohrad 1872. — 399, 410, 414, 542
- „Le Capital. Traduction de M. J. Roy, entièrement révisée par l'auteur“, Paříž [1872–1875] (pozn. 210). — 65, 66, 147, 149, 151, 168, 172, 178, 186, 211, 212, 217, 245, 246, 261, 284, 289, 290, 340, 349, 354, 410, 414, 415, 536, 537, 569, 606
- Marx, Karel*, „Kapitál, Kritika politické ekonomie. Díl II, kniha 2: Proces oběhu kapitálu“ (čes. vyd. 1954, str. 544).
- „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2, Buch 2: Der Circulationsprozess des Kapitals“, Hamburk 1885. — 149, 151, 213, 256, 354, 358, 411, 423, 470, 489, 508
- Marx, Karel*, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl III, kniha 3: Celkový proces kapitalistické výroby“ část 1, čes. vyd. 1955, str. 482; část 2, čes. vyd. 1956, str. 454).
- „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3, Buch 3: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion“, Hamburk 1894. — 354, 358
- Marx, Karel*, *, „Konsept rozpravy o zákonu proti socialistům v říšském sněmu“ (viz tento svazek, str. 555–565). — 115
- Marx, Karel*, „Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 349–402).
- „The Civil War in France. Address of the International Working-Men's Association“, Londýn 1871. — 357, 398
- Marx, Karel*, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443–508).
- „Enthüllungen über den Communisten-Prozess zu Köln“, vyšlo v „Der Volksstaat“, čís. 126–147 z 28. října–18. prosince 1874. — 145, 146

- „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck“, Lipsko 1875. — 145, 146, 168, 199
- Marx, Karel*, *, „Odpověď na Bucherovo ‚Prohlášení‘“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 171—172), vyšlo ve „Frankfurter Zeitung“, čís. 180 z 29. června 1878. — 381
- Marx, Karel*, „Pan Bucher“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 169—170). — „Herr Bucher“, vyšlo v „The Daily News“, čís. 10030 z 13. června 1878. — 381
- Marx, Karel*, „Pan Vogt“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728). — „Herr Vogt“, Londýn 1860. — 270
- Marx, Karel*, „Poznámky k Dühringovým ‚Kritickým dějinám národní ekonomie‘“ (F. Engels, „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Dialektik der Natur“, Moskva-Leningrad 1935). — „Randnoten zu Dühring's Kritische Geschichte der Nationalökonomie“ (pozn. 75) — 62, 63, 65, 96, 97
- Marx, Karel*, „Poznámky k programu německé dělnické strany“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 43—61). — „Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, sv. 1, čís. 18, roku 1891. — 76, 167, 172, 193
- Marx, Karel*, „Proces proti augsburské ‚Allgemeine Zeitung‘. Redaktorovi ‚Free Press‘“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 737—739). — „Prosecution of the Augsburg Gazette. To the editor of the ‚Free Press‘“, vyšlo jako leták 4. února 1860. — 269
- Marx, Karel*, „Prohlášení redakci ‚Allgemeine Zeitung‘“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 735—736). — „Erklärung“, vyšlo v „Allgemeine Zeitung“ jako příloha z čís. 325 z 21. listopadu 1859. — 26
- Marx, Karel*, „Prohlášení redakcí ‚Allgemeine Zeitung‘ a jiných německých novin“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 747—748). — „Erklärung“, vyšlo v „Allgemeine Zeitung“ jako příloha k čís. 336 z 1. prosince 1860. — 255
- Marx, Karel*, „Prohlášení redakcí německých novin“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 740—741). — „Erklärung“, vyšlo v „Allgemeine Zeitung“ jako příloha k čís. 48 ze 17. února 1860. — 255
- Marx, Karel*, „Prozatímní stanovy Sdružení“ (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 46—49). — „Provisional Rules of the Association“, vyšlo v „Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, Established September 28, 1864, at a Public Meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London“, [Londýn] 1864. — 60, 179
- Marx, Karel*, „Redaktorovi listu ‚Eastern Post‘“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 523—524).

- „To the editor of the ‚Eastern Post‘“, vyšlo v „The Eastern Post“, čís. 169 z 23. prosince 1871. — 408
- Marx, Karel*, „Teorie o nadhodnotě“ (čtvrtý díl „Kapitálu“) (čes. vyd. část první 1958, str. 31–425; část druhá 1964, str. 9–628; část třetí 1968, str. 9–525) (pozn. 213). — 354
- Marx, Karel*, *Úvod k francouzskému vydání Engelsovy brožury „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 259–261), vyšlo v „F. Engels, Socialisme utopique et socialisme scientifique“, Paříž 1880 (pozn. 566). — 501
- Marx, Karel*, „Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 484–500).
- „Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidiert durch den Generalrath“, Lipsko [1872]. — 46, 193, 576
- Engels, Bedřich*, „Bakuninovi při práci. Pamětní spis o povstání ve Španělsku v létě 1873“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 494–511).
- „Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den letzten Aufstand in Spanien. Separat-Abdruck aus dem ‚Volksstaat‘“, [Lipsko 1873]. — 199
- Engels, Bedřich*, „Dialektika přírody“ (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 319–583). — 247, 287, 328, 331, 358, 475
- Engels, Bedřich*, *, „Dopis E. Bignamimu o německých volbách z roku 1877“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 121–123), vyšlo v „La Plebe“, čís. 7 z 26. února 1877. — 55, 56, 64
- Engels, Bedřich*, „Emigrantská literatura“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 539–584).
- „Flüchtlings-Literatur. IV–V“, vyšlo v „Der Volksstaat“, čís. 36, 37, 43–45 z 28. března a 2., 16., 18. a 21. dubna 1875 (pozn. 287). — 199
- Engels, Bedřich*, „Evropští dělníci v roce 1877“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 149–168).
- „The Workingmen of Europe in 1877“, vyšlo v „The Labor Standard“, čís. 43–47 ze 3., 10., 17., 24. a 31. března 1878. — 374
- Engels, Bedřich*, „Karel Marx“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 129–139).
- „Karl Marx“, vyšlo ve „Volks-Kalender“, Brunšvik 1878. — 316
- Engels, Bedřich*, „K bytové otázce“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 241 až 317).
- „Zur Wohnungsfrage“, vyšlo v „Der Volksstaat“, čís. 51, 52, 53, 103 a 104 z 26. a 29. června, 3. července, 25. a 28. prosince 1872, čís. 2, 3, 12, 13, 15 a 16 ze 4. a 8. ledna, 8., 12., 19., a 22. února 1873. — 38, 476
- „Zur Wohnungsfrage. Separatabdruck aus dem ‚Volksstaat‘. I. Wie Proudhon die Wohnungsfrage löst. Zweites Heft: Wie die Bourgeoisie die Wohnungsfrage löst. Drittes Heft: Nachtrag über Proudhon und die Wohnungsfrage“, Lipsko 1872–1873. — 199

- Engels, Bedřich*, „Německá selská válka“ (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357–443).
- „Der deutsche Bauernkrieg. Dritter Abdruck“, Lipsko 1875. — 199
- Engels, Bedřich*, „O sociálních poměrech v Rusku“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 573–584).
- „Soziales aus Russland“, Lipsko 1875 (pozn. 287). — 199
- Engels, Bedřich*, „Pana Eugena Dühringa převrat vědy („Anti-Dühring“)“ (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27–318) (pozn. 21).
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Philosophie“, vycházelo ve „Vorwärts“ od 3. ledna do 13. května 1877. — 36, 37, 40–42, 51, 58, 60, 63, 64, 83, 247, 255, 267, 272, 278, 291, 306–308, 316, 317, 323, 326, 328, 331, 349, 363, 374, 378
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der politischen Oekonomie“, vycházelo ve „Vorwärts“ od 27. července do 30. prosince 1877. — 36, 37, 40–42, 51, 63, 72, 83, 95, 247, 255, 267, 272, 278, 291, 306–308, 316, 317, 323, 326, 328, 331, 349, 358, 363, 374, 378
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung des Sozialismus“, vycházelo ve „Vorwärts“ od 5. května do 7. července 1878. — 36, 37, 40–42, 51, 83, 247, 255, 267, 272, 278, 306–308, 316, 317, 323, 326, 328, 331, 349, 358, 363, 374, 378
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, I. Philosophie“, Lipsko 1877. — 72, 272
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus“, Lipsko 1878. — 272, 383, 384, 388, 398, 400, 418, 432, 475, 476
- Engels, Bedřich*, „Předmluva k brožuře ‚O sociálních poměrech v Rusku‘“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 602–604), vyšlo v „Soziales aus Russland“, Lipsko 1875 (pozn. 287). — 199
- Engels, Bedřich*, „Savojsko, Nizza a Rýn“ (viz Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 615–655).
- „Savoyen, Nizza und der Rhein“, Berlín 1860. — 199
- Engels, Bedřich*, „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207–248).
- „Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par Paul Lafargue“, Paříž 1880. — 501
- Engels, Bedřich*, „Wilhelm Wolff“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 85–120).
- „Wilhelm Wolff“, vyšlo v „Die Neue Welt“, čís. 27, 28, 30, 31, 40–45 a 47 z 1., 8., 22. a 29. července, 30. září, 7., 14., 21. a 28. října, 4. a 25. listopadu 1876. — 291
- Engels, Bedřich*, „Z Itálie“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 124–128.)
- „Aus Italien“, vyšlo ve „Vorwärts“, čís. 32 z 16. března 1877. — 60, 64, 300

- Verhandlungen des Reichstags“, 4. Legislaturperiode, III. Session 1880, Band II, 32. Sitzung vom 17. April 1880, Berlín 1880 (pozn. 571). — 504
- Becker, Bernhard*, „Geschichte der Arbeiter-Agitation Ferdinand Lassalle's. Nach authentischen Aktenstücken“ [„Dějiny agitace Ferdinanda Lassalla mezi dělnictvem. Podle autentických dokumentů“], Brunšvik 1874 (pozn. 275). — 190, 193
- „Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871“ [„Dějiny a teorie Pařížské revoluční komuny z roku 1871“], Lipsko 1879. — 242, 243, 261, 483
- Becker, Johann Philipp*, „Abgerissene Bilder aus meinem Leben“ [„Hrst obrazů z mého života“], „Die Neue Welt“, Lipsko 1876, 1. roč., čís. 17–20, 23, 24, 26, 28 a 29 (pozn. 375). — 301
- „Neue Stunden der Andacht. Psalmen in Reimform. Die Zeitgebreden, blossgelegt durch strikte Schlussfolgerungen aus den überlieferten Anschauungen und Einrichtungen in religiöser, politischer, ethischer und sozialer Beziehung. Kriterien und Satire“ [„Nové zbožné hodinky. Rýmované žalmy. Dobové neduhy, odhalené v důsledku přesných závěrů z tradičních náboženských, politických, etických a sociálních názorů a ustanovení. Kritéria a satira“], Ženeva 1875. — 267, 275
- Becker, Johann Philipp a Christian Essellen*, „Geschichte der süddeutschen Mai-Revolution des Jahres 1849“ [„Historie jihoněmecké květnové revoluce z roku 1849“], Ženeva 1849 (pozn. 373). — 300
- [*Bethamová-Edwardsová, Matilda Barbara*], „The International Working Men's Association“ [„Mezinárodní dělnické sdružení“], „Fraser's Magazine“, nová série, sv. XII, čís. 67–69 z července–září 1875, Londýn (pozn. 261). — 178, 179, 186
- [*Biscamp, Elard*], „London, 5. Juli“ [„Londýn 5. července“], „Königlich privilegierte Berlinische Zeitung“ z 9. července 1878 (pozn. 458). — 381, 390
- Blind, Karl*, „Erklärung“ [„Prohlášení“], „Allgemeine Zeitung“, čís. 313 z 9. listopadu 1859 (pozn. 342). — 269
- „Erklärungen“ [„Prohlášení“], „Allgemeine Zeitung“, příloha k čís. 345 z 11. prosince 1859 (pozn. 342). — 269
- (anonymně) „Zur Warnung“ [„Výstraha“].
- Leták, Londýn, červen 1859. — 268, 269
- „Das Volk“ čís. 7 z 18. června 1859: „Reichsverraetherei“ [„Zrada říše“]. — 268, 269
- „Allgemeine Zeitung“, příloha k čís. 173 z 22. června 1853: „K. Vogt und die deutsche Emigration in London“ [„K. Vogt a německá emigrace v Londýně“]. — 268
- Block, Maurice*, „Les théoriciens du socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Économistes (numéros de juillet et d'août 1872)“ [„Teoretikové socialismu v Německu. Separát ze Journal des Économistes (čísla z července a srpna 1872)“], Paříž 1872 (pozn. 74). — 61, 290

- Bracke, Wilhelm*, „Der Lassalle'sche Vorschlag. Ein Wort an den 4. Congress der social-demokratischen Arbeiterpartei“ [„Lassallův návrh. Slovo ke 4. sjezdu sociálně demokratické dělnické strany“], Brunšvik 1873 (pozn. 235 a 275). — 156, 190, 192, 193
- [*Bradlaugh, Charles*], poznámka o Maltmanu Barrym, „The National Reformer“, čís. 965 z 22. září 1878. Oddíl „Rough notes“ (pozn. 485). — 407, 408
- Buffenoir, Hippolyte François Philibert*, „Aus Frankreich“ [„Z Francie“], „Vorwärts“ z 21. a 31. října, 2., 9., 11., a 30. listopadu a 12. prosince 1877 (pozn. 435). — 363
- Bucher, Lothar*, prohlášení, Berlín 20. června.
— „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ z 21. června 1878 (pozn. 457). — 379
— „Frankfurter Zeitung“, čís. 172 z 21. června 1878, večerní vydání (pozn. 457). — 379
- Buňakovskij, V. J.*, „Antropobiologičeskije issledovanija i ich prilozhenije k mužskomu naseleniju Rossii“ [„Antropobiologické výzkumy a jejich aplikace na mužské obyvatelstvo Ruska“], Petrohrad 1874. — 299
- Bürgers, Heinrich*, „Erinnerungen an Ferdinand Freiligrath“ [„Vzpomínky na Ferdinanda Freiligratha“], „Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen“, čís. 278, 284, 290, 296 a 302 z 26. listopadu, 3., 10., 17. a 24. prosince 1876 (pozn. 133). — 91
- Byr, Robert*, „Dreimal“ [„Třikrát“], „Über Land und Meer“, 35 sv., 18. roč., 1. sv., Stuttgart 1875. — 204
- Cafiero, Carlo*, „Il Capitale di Carlo Marx“ [„Kapitál Karla Marxe“], Milán 1879. — 437
- Carleton, William*, „Traits and stories of the Irish peasantry“ [„Črty a příběhy z irského venkova“], sv. 1—2, Londýn 1853. — 118, 119
- Code Napoléon* [Napoleonův zákoník], přijatý roku 1804. — 162
- [*Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič*], „Politicko-ekonomičeskije pisma k presiděntu Amerikanskich Sojediněnnnych štatov. G. K. Kere. Perevod s anglijskogo“ [„Politickoekonomické dopisy presidentovi Spojených států amerických. H. Ch. Carey. Překlad z angličtiny“], „Sovremennik“, sv. LXXXV, Petrohrad 1861 (pozn. 297). — 212
- Čičerin, Boris, Nikolajevič*, „Německije socialisty: 2. Karl Marx“ [„Němečtí socialisté: 2. Karel Marx“], „Sbornik gosudarstvennych znanij“, sv. VI, Petrohrad 1878. — 414
- Čuprov, A.*, „Železnodorožnoje chozajstvo“ [„Železnice“], sv. II, Moskva 1878. — 414
- Darwin, Charles*, „On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life“ [„O vzniku druhů přírodním výběrem neboli uchování prospěšných plemen v boji o život“], Londýn 1859. — 42, 203, 204

- Delius, Nikolaus*, „Die epischen Elemente in Shakespeare's Dramen“ [„Epické prvky v Shakespearových dramatech“], „Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft“, 12. roč., Výmár 1877 (pozn. 360). — 268, 595
- De Paepe, César*, „Da Bruxelles. 11. Febrbraio“ [„Z Bruselu. 11. února“], „La Plebe“, čís. 6 z 16. února 1877. — 56
- Déville, Gabriel*, „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique“ [„Kapitál' Karla Marx, stručný výtah s glosou o vědeckém socialismu“], Paříž 1883 (pozn. 365). — 289, 290
- „Doklad vysočaje učrežděnnoj komissii dlja issledovanija nyněšnego položenija selskogo chozjajstva i selskoj proizvoditel'nosti v Rossii“ [„Zpráva carské komise k prozkoumání současného stavu zemědělství a zemědělské produktivity v Rusku“], přílohy I—V, Petrohrad 1873. — 151
- Döenberg, E.*, „Da Berlino“ [„Z Berlína“], „La Plebe“, čís. 3 z 21. ledna 1877. — 56
- [*Douai, Karl Daniel Adolph*], „Die Folgen des grossen Krachs“ [„Následky velkého krachu“], „Vorwärts“, čís. 117 a 118 z 5. a 7. října 1877 (pozn. 419). — 350, 352
- Dühring, Eugen*, „Marx, Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie“ [„Marx, Kapitál, kritika politické ekonomie“], sv. I, Hamburk 1867, „Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart“ [„Listy k doplnění poznání přítomnosti“], sv. 3, sešit 3, Hildburghausen 1867. — 255
- „Cursus der National- und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik“ [„Kurs národní a sociální ekonomie zahrnující hlavní otázky finanční politiky“], 2., zčásti přepracované vydání, Lipsko 1876 (pozn. 36). — 40, 63, 89
- „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus“ [„Kritické dějiny národní ekonomie a socialismu“], 2., zčásti přepracované vydání, Berlín 1875. — 37, 62, 65
- „Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung“ [„Kurs filosofie jako přísně vědeckého světového názoru a formování života“], Lipsko 1875. — 35, 40, 43, 51, 63
- „Entwurf eines Gesetzes gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie, nebst Motiven“ [„Návrh zákona proti všeobecně nebezpečným snahám sociální demokracie, včetně důvodů“], „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags“, 4. Legislaturperiode, I. Session 1878, Band II, Berlín 1878 (pozn. 154). — 116
- Fourier, Charles*, „La fausse industrie, morcelée, repugnante, mensongère, et l'antidote, l'industrie naturelle, combinée, attrayante, véridique donnant quadruple produit“ [„Nesprávný průmysl, rozdrobený, odpuzující, neplodný, a jeho opak, průmysl přirozený, kombinovaný, přitažlivý, spolehlivý, poskytující čtyřnásobný výtěžek“], sv. 1—2, Paříž 1835—1836. — 95

- „Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées“ [„Nový svět industriální a societární aneb vynález postupu přitažlivé a přirozené výroby rozdělené do sérií podle vášní“], Paříž 1829. — 95
- „Théorie des quatre mouvements et des destinées générales“ [„Teorie čtyř pohybů a všeobecných osudů“], „Oeuvres complètes“ [„Sebrané spisy“], sv. 1, 2. vyd., Paříž 1841. — 95
- Fribourg, E. E.*, „L'Association Internationale des Travailleurs“ [„Mezinárodní dělnické sdružení“], Paříž 1871. — 179
- Gambuzzi, Carlo*, „Sulla tomba di Giuseppe Fanelli“ [„Nad hrobem Giuseppe Fanelliho“], 1877. — 67
- Gehlsen, Heinrich Joachim*, „Das Buch vom ‚grossen‘ Lasker oder Leiden und Freuden einer schönen Mannes-Seele. Kritisch-logisch-dramatische Glosse“ [„Kniha o ‚velkém‘ Laskerovi aneb strasti a slasti jedné krásné mužské duše. Kriticko-logicko-dramatická glosa“], Berlín a Lipsko 1874 a 1875. — 49
- „Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie“ [„Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie“], Berlín 1878 (pozn. 154). — 105, 108, 111, 136, 444, 453, 455, 457–459, 468, 473, 490, 505, 533, 537, 549, 555, 556, 564
- Girardin, Émile de*, „La honte de l'Europe“ [„Ostuda Evropy“], Paříž 1876. — 248
- Gladstone, William Ewart*, „Russian policy and deeds in Turkestan“ [„Ruská politika a události v Turkestánu“], „The Contemporary Review“, sv. XXVIII, červen–listopad 1876, Londýn 1876. — 67
- Greulich, Hermann*, „Der Staat vom sozialdemokratischen Standpunkte aus. Eine Auseinandersetzung mit den ‚Anarchisten‘“ [„Stát z hlediska sociální demokracie. Výměna názorů s ‚anarchisty‘“], Curych 1877. — 418
- Grün, Karl*, „Die Philosophie in der Gegenwart. Realismus und Idealismus“ [„Filosofie v dnešní době. Realismus a idealismus“], Lipsko 1876. — 34
- „Ueber Weltanschauungen. Präludium zur ‚Philosophie in der Gegenwart‘“ [„O světových názorech. Preludium k ‚Filosofii v dnešní době‘“], „Die Wage“ z 20. a 27. srpna, 3., 10. a 17. září 1875. — 34
- Haeckel, Ernst*, „Freie Wissenschaft und freie Lehre. Eine Entgegnung auf Rudolf Virchow's Münchener Rede über ‚Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat‘“ [„Svobodná věda a svobodná výuka. Odpověď na mnichovský projev Rudolfa Virchowa ‚Svoboda vědy v moderním státě‘“], Stuttgart 1878. — 388
- Hanssen, Georg*, „Die Gehöferschaften (Erbgenossenschaften) im Regierungsbezirk Trier. Aus den Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1863“ [„Dvorcové obce dědičná společenství v kraji Trevír. Z pojednání Královské akademie věd v Berlíně 1863“], Berlín 1863. — 53

- Harrison, Frederic*, „Cross and crescent“ [„Kříž a půlměsíc“], „The Fortnightly Review“, vyd. John Morley, sv. XX, nová série, 1. července—1. prosince 1876, Londýn 1876. — 53
- [*Hasenclever, Wilhelm*], „Nieder mit der Republik!“ [„Pryč s republikou!“], „Vorwärts“, čís. 76 z 1. července 1877 (pozn. 111). — 80, 83, 326, 363
- Heine, Heinrich*, „Lyrisches Intermezzo“ [„Lyrické intermezzo“], 18. básně. — 357 — „Lyrisches Intermezzo“, 39. básně.
- Helmholtz, Hermann von*, „Populäre wissenschaftliche Vorträge“ [„Populární vědecké přednášky“], 2. nově přepracované vyd., sešit 1—3, Brunšvik 1876. — 42
- Hess, Moses*, „Dynamische Stofflehre. I. kosmischer Teil: Allgemeine Bewegungserscheinungen und ewiger Kreislauf des kosmischen Lebens“ [„Dynamická nauka o hmotě. I. kosmická část. Obecné jevy pohybu a věčný koloběh kosmického života“], Paříž 1877 (pozn. 423). — 353, 360
- [*Hirsch, Karl*], „Die Zolldebatte“ [„Rozprava o clech“], „Die Laterne“, čís. 21 z 25. května 1879. — 135, 452—454, 469, 473
- „Zur Kaiser'schen Rede und Abstimmung“ [„Ke Kaiserovu projevu a hlasování“], „Die Laterne“, čís. 23 z 8. června 1879. — 135, 469, 473
- Hobbes, Thomas*, „Elementa philosophica de cive“ [„Filosofické základy učení o občanu“], Amsterdam 1647 (pozn. 289). — 204
- [*Höchberg, Karl*], „Der Socialismus und die Wissenschaft“ [„Socialismus a věda“], „Die Zukunft. Socialistische Revue“, první ročník, sešit 1, říjen 1877 (pozn. 418). — 432
- [*Höchberg, Karl, Bernstein, Eduard a Carl August Schramm*], „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland“ [„Retrospektiva socialistického hnutí v Německu“], „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, 1. ročník, první část, Curych—Oberstrass 1879 (pozn. 185). — 135, 446, 447, 455—462, 468, 475, 486
- Hollinger, Fidelio*, prohlášení z 2. listopadu 1859 v knize C. Vogta „Mein Prozess gegen die ‚Allgemeine Zeitung‘“ [„Můj proces proti ‚Allgemeine Zeitung‘“], Ženeva, prosinec 1859. — 268, 269
- Howell, George*, „The History of the International Association“ [„Dějiny Mezinárodního sdružení“], „The Nineteenth Century“, sv. IV, čís. 17, červenec až prosinec 1878. — 400
- [*Hubbard, Nicolas Gustave*], „Saint-Simon, sa vie et ses travaux. Suivi de fragments des plus célèbres écrits de Saint-Simon“ [„Saint-Simon, jeho život a dílo. Doplněno ukázkami z nejproslulejších Saint-Simonových prací“], Paříž 1857 — 95
- Hume, David*, „Essays and treatises on several subjects“ [„Pojednání a rozpravy o různých otázkách“], ve 2. sv., sv. 1, Dublin 1779. — 65
- [*Challemel-Lacour, Paul Armand*], „Paris, 11 juillet“ [„Paříž 11. července“], úvodník v „La République Française“ z 12. července 1877 (pozn. 124). — 86

- „*Internationale Arbeiter-Association*. Verhandlungen der Delegirten-Konferenz zu Philadelphia, 15. Juli 1876“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Jednání konference delegátů ve Filadelfii 15. července 1876“], oficiální vydání, New York 1876 (pozn. 350). — 276
- „*Internationale Arbeiterassoziation*. Das Zentralkomite der Sektionsgruppe deutscher Sprache an die Sektion Zürich“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Ústřední výbor skupiny německy mluvících sekcí curyšské sekci“], Curych 1876 (pozn. 66). — 56, 265, 266
- Karejev, Nikolaj Ivanovič*, „Kreštaně i kreščanskij vopros vo Francii v poslednej četverti XVIII. veka. Istoričeskaja disertacija“ [„Rolníci a rolnická otázka ve Francii v poslední čtvrtině XVIII. století. Historická disertace“], Moskva 1879 (pozn. 617). — 572
- Kaufman, Illarion Ignatovič*, „Teorija kolebanija cen“ [„Teorie kolísání cen“], Charkov 1867. — 93
- „Teorija i praktika bankovogo děla. I. Kredit, banki i denežnoje obraščenie“ [„Teorie a praxe bankovníctví. I. Úvěr, banky a oběh peněz“], Petrohrad 1873. — 428
- „Točka zrenija politiko-ekonomičeskoj kritiky u Karla Marxa“ [„Z jakého hlediska kritizuje Karel Marx politickou ekonomii“], „Věstník Jevropy“, sedmý ročník, sv. 3, Petrohrad 1872 (pozn. 510). — 428
- Kaufmann, Moritz*, „Utopias; or schemes of social improvement. From Sir Thomas More to Karl Marx“ [„Utopie; aneb projekty zdokonalení společnosti. Od sira Thomase Mora po Karla Marxe“], Londýn 1879 (pozn. 174). — 116, 398–400
- [*Kautsky, Karl*], „Die soziale Frage vom Standpunkte eines Kopfarbeiters aus betrachtet“ [„Sociální otázka nazíraná z hlediska duševního pracovníka“], Symnachos (tj. Kautsky), „Der Volksstaat“ ze 17., 22., 24. a 29. září, 1., 6. a 8. října 1875 (pozn. 283). — 197
- Kirchmann, Julius Hermann von*, „Ueber Parlamentarische Debatten. Ein Vortrag“ [„O parlamentních rozpravách. Přednáška“], Berlín 1874 (pozn. 209). — 145
- Knies, Carl*, „Geld und Credit“ [„Peníze a úvěr“], první oddíl: „Das Geld. Darlegung der Grundlehren von dem Gelde, mit einer Vorerörterung über das Kapital und die Uebertragung der Nutzungen“ [„Peníze. Výklad základů vědy o penězích s předběžným vysvětlením, co je kapitál a převod důchodů“], Berlín 1873 (pozn. 129). — 87, 89
- Košelev, A.*, „Naše položenije“ [„Naše situace“], Berlín 1875 (pozn. 285). — 197
- „Ob obščinnom zemlevladdenii v Rossii“ [„O občinovém vlastnictví půdy v Rusku“], Berlín 1875. — 197
- „Obščaja zemskaja duma v Rossii“ [„Všeobecná zemská duma v Rusku“], dodatek ke knize „Naše položenije“, Berlín 1875. — 197
- Kovalevskij, Maxim Maximovič*, „Obščinnoje zemlevladdenije, pričiny, chod i po-

- sledství jeho rozložení“ [„Občinná držba půdy, příčiny, průběh a následky jejího rozkladu“], část první, Moskva 1879 (pozn. 533). — 464
- [*Kuljabko - Koreckij, Nikolaj Grigorjevič*], „Die Folgen der czaristischen Reformen“ [„Výsledky carských reform“], „Vorwärts“ z 15.—27. února a 1.—15. března 1878 (pozn. 452). — 375
- (anonymně) „Plody reform. Očerki uspechov ekonomičeskoj exploatacii v Rossii za poslednije gody“ [„Plody reform. Přehled úspěchů ekonomické exploatace v Rusku za poslední léta“], „Vperjod!“, sv. V, Londýn 1877 (pozn. 452). — 375
- [*Lasker, Edward*], „Erlebnisse einer Mannes-Seele“ [„Zážitky jedné mužské duše“], vyd. Berthold Auerbach, Stuttgart 1873. — 49
- Lassalle, Ferdinand*, „Offnes Antwortschreiben an das Central-Comité zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig“ [„Otevřená odpověď ústřednímu výboru ke svolání všeobecného německého dělnického sjezdu v Lipsku“], Curych 1863. — 156
- „Arbeiterlesebuch. Rede Lassalle's zu Frankfurt am Main am 17. und 19. Mai 1863, nach dem stenographischen Bericht“ [„Dělnická čítanka. Lassalova řeč ve Frankfurtu nad Mohanem 17. a 19. května 1863, podle stenografické zprávy“], Frankfurt nad Mohanem 1863. — 156
- Laveleye, Émile de*, „Le socialisme contemporain en Allemagne. I. Les théoriciens“ [„Soudobý socialismus v Německu. I. Teoretikové“], „Revue des deux mondes“, sv. XVII, sešit 1, září 1876, Paříž (pozn. 73). — 61, 290, 245, 246
- [*Lavrov, Petr Lavrovič*], „Gosudarstvennyj element v budučem obščestve“ [„Prvek státu v budoucí společnosti“], „Vperjod!“, sv. IV (sešit první), Londýn 1876. — 49
- „La justice en Russe“ [„Justice v Rusku“], „Vanity Fair“, sv. XVII ze 14. dubna 1877 (pozn. 369). — 298, 299, 305, 309
- „Russkije pered južno-slavjanskim voprosom“ [„Rusové a problém jižních Slovanů“], „Vperjod!“, druhý ročník, čís. 42 z 1. října (19. září) 1876 (pozn. 310). — 246, 257
- „A Russian socialist's view of the Eastern Question“ [„Názor ruského socialisty na východní otázku“], „The Pall Mall Gazette“ z 18. října 1876 (pozn. 310). — 246
- „Socializm i borba za suščestvovanie“ [„Socialismus a boj o existenci“], „Vperjod!“, první ročník, čís. 17 z 15. (3.) září 1875 (pozn. 265). — 184, 203—206
- Liebnecht, Wilhelm*, řeč v říšském sněmu 17. března 1879, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags“, 4. Legislaturperiode, II. Session 1879, Band I., 21. Sitzung am 17. März 1879, Berlín 1879. — 435
- „Das Begräbniss Bakunin's...“ [„Bakuninův pohřeb...“], „Der Volksstaat“, čís. 82 z 16. července 1876. — 46

- „Das Ketzergericht in Berlin“ [„Berlínský soud nad kacíři“], „Vorwärts“, čís. 80 z 11. července 1877 (pozn. 102). — 76
- (anonymně) „Die Rothen wider die Blauen. I—II“ [„Rudí proti modrým. I—II“], „Vorwärts“, čís. 80 a 81 z 11. a 13. července 1877 (pozn. 102). — 76, 83
- „Die Schande Europas“ [„Hanba Evropy“], „Vorwärts“, čís. 6 ze 13. října 1876 (pozn. 315). — 248
- Lissagaray, Prosper-Olivier*, „Geschichte der Commune von 1871. Autorisirte deutsche Ausgabe nach dem vom Verfasser vervollständigten französischen Original“ [„Dějiny Komuny z roku 1871. Autorizované německé vydání podle francouzského originálu doplněného autorem“], Brunšvik 1877 (pozn. 314 a 333). — 240, 241, 248, 261, 283, 284, 293, 296, 306, 307, 310—312, 320, 321, 332, 333, 335, 336, 352, 357
- „Histoire de la Commune de 1871“ [„Dějiny Komuny z roku 1871“], Brusel 1876 (pozn. 314 a 333). — 240—244, 248, 251, 261, 264, 282—284, 293, 306, 307, 310—312, 320—321, 332, 333, 335, 336, 357, 398, 593, 595
- Longuet, Charles*, články v „La Justice“, září—listopad 1880. — 600—607
- [*Lopatin, German Alexandrovič*], „Iz Irkutska“ [„Z Irkutska“], „Vperjod!“, sv. III, Londýn 1874 (pozn. 221). — 151
- Loria, Achille*, „La rendita fondiaria e la sua elisione naturale“ [„Pozemková renta a její přirozené zanikání“], Milán, Neapol, Pisa 1880. — 484
- [*Lübeck, Carl*, recenze knih: C. F. W. Walter, „Kommunismus und Sozialismus“ [„Komunismus a socialismus“]; Gustav Cohn, „Was ist Socialismus?“ [„Co je socialismus?“]; J. B. Meyer, „Fichte, Lassalle und der Sozialismus“ [„Fichte, Lassalle a socialismus“]; Constantin Frantz, „Der Föderalismus als leitendes Prinzip für die soziale, staatliche und internationale Organisation“ [„Federalismus jako vůdčí princip pro sociální, státní a mezinárodní organizaci“] v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, první ročník, první část, Curych-Oberstrass 1889. — 132
- Luther, Martin*, „Tischreden 1531—46“ [„Hovory u stolu z let 1531—46“], první díl, Výmhar 1912 (pozn. 359). — 286
- [*Marxová, Jenny*], „Aus der Londoner Theaterwelt“ [„Z londýnského divadelního světa“], „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt“ z 21. listopadu 1875, raník. — 587, 588
- „Vom Londoner Theater“ [„O londýnském divadle“], „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt“ z 25. května 1877 (pozn. 168). — 112
- Maskelyne, John Nevil*, „Modern spiritualism. A short account of its rise and progress, with some exposures of so-called spirit media“ [„Moderní spiritismus. Krátká úvaha o jeho vzniku a vývoji, s výkladem o některých takzvaných spiritistických médiích“], Londýn [1876]. — 104
- [*Mehring, Franz*], „Herr von Treitschke, der Sozialistentöchter und die Endziele des Liberalismus“. Eine sozialistische Replik [„Pan von Treitschke, zhouba

- socialistů, a konečné cíle liberalismu“. Socialistická replika), Lipsko 1875. — 92
- „Zur Geschichte der deutschen Socialdemokratie. Ein historischer Versuch“ [„K dějinám německé sociální demokracie. Historický nástin], Magdeburk 1877. — 92
- Meyer, Rudolph*, „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland“ [„Politici grůnůři a korupce v Německu“], Lipsko 1877. — 429, 441, 481
- Michajlovskij, Nikolaj Konstantinovič*, „Karl Marx pered sudom g. Ju. Žukovskogo“ [„Karel Marx před soudem p. J. Žukovského“], „Otčestvennyje zapiski“, čís. 10 z října 1877. — 411
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard von*, „Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 a 1829“ [„Rusko-turecké tažení v evropském Turecku 1828 a 1829“], Berlín 1845. — 256, 274, 369
- M[ost], Johann*, recenze na knihu dr. Alberta E. Fr. Schäffla „Bau und Leben des sozialen Körpers“ [„Stavba a život sociálního organismu“, v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, první ročník, první část, Curych-Oberstrass 1879. — 468
- „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital‘ von Karl Marx“ [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu‘ Karla Marxe“], Saská Kamenice 1873 (pozn. 20). — 35, 37
- „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital‘ von Karl Marx“ [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu‘ Karla Marxe“], druhé, opravené vydání, Saská Kamenice 1876 (pozn. 20). — 217, 339
- „Ein Philosoph“ [„Filosof“], „Berliner Freie Presse“ z 10.—16., 20.—23., 26.—30. září, 3., 5., 7., 12.—14., 17., 19. a 21. října 1876 (pozn. 26). — 36, 37, 40, 41, 307
- „Extracts from the Capital of Karl Marx“ [„Výňatky z ‚Kapitálu‘ Karla Marxe“], přeložil Otto Weydemeyer, Hoboken 1878 (pozn. 407). — 339, 340, 391, 437
- Motteler, Julius*, „Congress der Sozialisten Deutschlands“ [„Sjezd socialistů Německa“], „Der Volksstaat“, čís. 98—102 z 23. srpna—1. září 1876 (pozn. 311). — 247
- Müffling, Friedrich Carl Ferdinand*, „Aus meinem Leben“ [„Z mého života“], Berlín 1851. — 369
- Müllner, Adolph*, „Die Schuld“ [„Vina“]. — 247
- Nadler, Karl Gottfried*, „Fröhlich Palz, Gott erhalts!“ Gedichte in Pfälzer Mundart [„Veselá Falcí, Bůh tě zachovej!“ Básně ve falckém nářečí], 2. vyd., Frankfurt nad Mohanem 1851 (pozn. 306). — 224
- Nieuwenhuis, Ferdinand Domela*, „Karl Marx. Kapitaal en arbeid“ [„Karel Marx. Kapitál a práce“], s'Gravenhage 1881 (pozn. 575). — 507
- Recenze na knihu Eduarda von Hartmanna „Die Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins“ [„Fenomenologie mravního vědomí“], Berlín 1879,

- v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, první ročník, druhá část, Curych-Oberstrass 1880 (pozn. 576). — 507
- Recenze na knihu Dr. J. A. Levyho „Engelsch ‚Katheder-Socialisme‘“ [„Anglický ‚katedrový socialismus‘“], tamtéž (pozn. 576). — 507
- Owen, Robert, „The marriage system of the new moral world“ [„Manželská soustava nového mravního světa“], Leeds 1838. — 95
- „The revolution in the mind and practice of the human race; or, the coming change from irrationality to rationality“ [„Revoluce v myslích a praxi lidstva aneb nastávající přechod od nerozumnosti k rozumnosti“], Londýn 1849. — 95
- [Petty, William], „A treatise of taxes and contributions“ [„Pojednání o daních a poplatcích“], Londýn 1667. — 112
- „Phaëdri, Augusti liberti, fabulae Aesopiae“ [„Ezopské bajky Phaëdra, Augustova propuštěnce“] (pozn. 380). — 308
- „Programm der deutschen Arbeiter-Partei“ [„Program německé dělnické strany“, „Der Volksstaat“, čís. 27 ze 7. března 1875, a „Neuer Social-Demokrat“, čís. 29 ze 7. března 1875. — 154—160, 167, 168
- „Programm der sozialistischen Arbeiterpartei Deutschlands“ [„Program Socialistické dělnické strany Německa“], „Der Volksstaat“ z 28. května 1875.
- V „Protokol des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands, abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875“ [„Protokol sluchovacího sjezdu sociálních demokratů Německa, konaného v Gotě od 22. do 27. května 1875“], Lipsko 1875 (pozn. 272). — 189, 190, 192, 193, 362, 363, 453, 458, 459, 576—578
- „Programm und Statuten der sozial-demokratischen Arbeiter-Partei“ [„Program a stanov sociálně demokratické dělnické strany“], „Demokratisches Wochenblatt“, čís. 33 ze 14. srpna, Lipsko 1869. — 154, 155, 159, 167, 193
- „Programme électoral des travailleurs socialistes“ [„Volební program socialistických dělníků“], L'Égalité. (Paříž), čís. 24 z 30. června 1880 (pozn. 599). — 540 až 542, 607
- Proudhon, Pierre Joseph, „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère“ [„Systém ekonomických rozporů, aneb Filosofie bída“], sv. 1—2, Paříž 1846. — 178, 179
- „Quelques mots d'un groupe socialiste révolutionnaire russe à propos de la brochure: ‚Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs‘“ [„Několik slov ruské revoluční socialistické skupiny k brožuře: ‚Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení‘“], Brusel (pozn. 266). — 184, 188
- Quesnay, François, „Analyse du Tableau économique“ [„Rozbor ekonomické tabulky“], ve „Physiocrates... Avec une introduction sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques, par Eugène Daire.

- 1^c partie“ [„Fyziokraté... S úvodem do fyziokratického učení, s komentáři a historickými údaji od Eugèna Daira. První část“], Paříž 1846 (pozn. 80). — 66, 96, 97
- Quételet, Lambert Adolphe Jacques*, „A treatise on man and the development of his faculties“ [„Pojednání o člověku a vývoji jeho schopností“], Edinburgh 1842 (pozn. 6). — 28
- Ralston, William Ralston Shedden*, „Russian revolutionary literature“ [„Ruská revoluční literatura“], „The Nineteenth Century“, sv. I, čís. 3, květen 1877 (pozn. 168). — 112
- Rasch, Gustav*, „Deutsche Flüchtlinge in London“ [„Němečtí emigranti v Londýně“], „Der Volksstaat“, čís. 88 ze 30. července 1876 (pozn. 344). — 270
- „*Rechenschaftsbericht der sozialdemokratischen Mitglieder des deutschen Reichstages*“ [„Zpráva o činnosti sociálně demokratických členů v Německém říšském sněmu“], „Der Sozialdemokrat“, čís. 2—4, z 12., 19. a 26. října 1879 (pozn. 539). — 474, 482
- „*Reports of the commissioners appointed to inquire into the state of popular education in England 1861*“ [„Zprávy členů komise jmenované za účelem průzkumu lidového školství v Anglii roku 1861“] (pozn. 580). — 509
- „*Reports of reformatory and industrial school*“ [„Zprávy o polepšovnicích a průmyslových školách“] (pozn. 580). — 509
- Ricardo, David*, „On the principles of political economy, and taxation“ [„O zásadách politické ekonomie a zdanění“], Londýn 1817. — 93, 572
- Rümelin, Gustav*, „Shakespearestudien“ [„Shakespeareovské studie“], 2. vyd., Stuttgart 1874. — 286
- Samter, Adolph*, „Die Reform des Geldwesens“ [„Reforma peněžnictví“], Berlín 1869. — 111
- Sargant, William Lucas*, „Robert Owen, and his social philosophy“ [„Robert Owen a jeho sociální filosofie“], Londýn 1860. — 95
- „*Sborník materiálův ob artěljach v Rossii*“ [„Sborník materiálů o artělech v Rusku“], seš. I—III, Petrohrad 1873—1875. — 299, 411
- Shakespeare, William*, „Kupec benátský“. — 40, 159
— „Richard III.“ — 315
- [*Schäffle, Albert Eberhard Friedrich*], „Die Quintessenz des Sozialismus. Von einem Volkswirth“ [„Kvintesence socialismu. Od národohospodáře“], separátní vydání podle „Deutsche Blätter“, Gotha 1875. — 284
- Schaible, Charles*, „The Vogt pamphlet. To the editor of ‚The Daily Telegraph‘“ [„Pamflet proti Vogtovi. Redaktorovi ‚The Daily Telegraph‘“], „The Daily Telegraph“ z 15. února 1860. — 269
- Schiller, Friedrich*, „Vilém Tell“ (pozn. 135). — 92
- Schlesinger, Maximilian*, „Bericht über den Fortgang der sozialistischen Bewegung. Deutsches Reich, I“ [„Zpráva o rozvoji socialistického hnutí. Německo,

- I“], „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, první ročník, první část, Curych-Oberstrass 1879. — 132
- Schmidt, Oscar*, „Darwinismus und Sozialdemokratie“ [„Darwinismus a sociální demokracie“], Bonn 1878 (pozn. 462). — 384, 388
- Schramm, Carl August*, „Zur Werththeorie“ [„K teorii hodnoty“], „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, první ročník, druhá část, Curych-Oberstrass 1880 (pozn. 577). — 507
- Schumacher, Balthasar Gerhard*, „Berliner Volksgesang“ [„Berlínská lidová píseň“] (pozn. 442). — 369
- [*Schumacher, Hermann*], „Johann Heinrich von Thünen. Ein Forscherleben“ [„Johann Heinrich von Thünen. Život badatele“], Rostock 1868. — 183
- Smith, Adam*, „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations“ [„Pojednání o podstatě a původu bohatství národů“], sv. 1—2. První vydání vyšlo v Londýně 1776. — 93, 573
- Sokolovskij, P. A.*, „Očerck istorii selskoj obščiny na severe Rossii“ [„Nástin dějin vesnické obcíny na severu Ruska“], Petrohrad 1877. — 299, 411
- „*Statističeskij Vremennik Rossijskoj Imperii*“ [„Statistický letopis ruského impéria“]. — 299, 411
- „*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags*“, 3. Legislaturperiode, I. Session 1877 [„Stenografické zprávy o jednáních Německého říšského sněmu“, 3. volební období, I. zasedání 1877], první svazek, Berlín 1877 (pozn. 388). — 316
- 4. Legislaturperiode. I. Session 1878 [4. volební období, I. zasedání 1878], první svazek, Berlín 1878. — 115, 555—565
- Talandier, Alfred*, dopis redaktorovi listu „La Marseillaise“, „La Marseillaise“, čís. 202 a 6. října 1878. — 403, 406
- Thünen, Johann Heinrich von*, „Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie“ [„Izolovaný stát ve vztahu k zemědělství a národnímu hospodářství“], 3. vyd., vydal H. Schumacher-Zarchlin, první díl, Berlín 1875 (pozn. 263). — 183
- Tkačov, Petr*, „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels, Verfasser der Artikel ‚Flüchtlings-Literatur‘ in Nr. 117 und 118 des ‚Volksstaat‘, Jahrgang 1874“ [„Otevřený dopis panu Bedřichu Engelsovi, autoru článků ‚Emigrantská literatura‘ v 117. a 118. čísle listu ‚Volksstaat‘, ročník 1874“], Curych 1874. — 27
- „*Trudy komissii vysočajše učreždennoj dlja peresmotra sistěmy podatěj i sborov*“ [„Práce komise ustavené carem pro přezkoumání systému daní a dávek“], sv. XXII, I.—III. část, Petrohrad 1872—1873. — 151
- Turgot, Anne Robert Jacques, de l'Aulne*, „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses“ [„Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství“], „Oeuvres. Nouv. éd... par Eugène Daire“ [„Spisy. Nové vyd. ... od Eugène Daira“], sv. 1, Paříž 1844. — 66

- Vahlteich, Julius*, řeč na sjezdu anarchistů v Berlíně 27. října 1876. — 330
- Vasilčikov, A.*, „Zemlevláděníje i zemleděljje v Rossii i drugih jevrolejskich gosudarstvach“ [„Pozemkové vlastnictví a zemědělství v Rusku a jiných evropských státech“], sv. I—II, Petrohrad 1876. — 299, 411
- Vergilius (Publius Vergilius Maro)*, „Aeneis“. — 229
- Virchow, Rudolf*, „Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat. Rede, gehalten in der dritten allgemeinen Sitzung der fünfzigsten Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte zu München am 22. September 1877“ [„Svoboda vědy v moderním státě. Řeč přednesená na třetím plenárním zasedání padesátého sjezdu německých přírodovědců a lékařů v Mnichově 22. září 1877“], Berlín 1877 (pozn. 463). — 384, 388
- Vögele, August*, affidavit (z 11. února 1860), v Karel Marx, „Pan Vogt“, Londýn 1860 (Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 715—716). — 268 — [Prohlášení ze 17. září 1859], „Allgemeine Zeitung“, čís. 300 z 27. října 1859. — 268
- Wagner, Richard*, „Prsten Niebelungův“ (pozn. 53). — 229, 590
- [*Weitling, Wilhelm*], „Des seligen Schneider's Weitling Lehre vom Sozialismus und Communismus.“ Neu herausgegeben mit Einleitung von Silvius Landberg [„Učení zesnulého krejčího Weitlinga o socialismu a komunismu.“ Nově vydal a úvodem opatřil Silvius Landberg], New York 1879 (pozn. 354). — 465
- Wallace, Alfred Russel*, „On miracles and modern spiritualism. Three essays“ [„O zázracích a moderním spiritismu. Tři pojednání“], Londýn 1875. — 104
- Wiehe, John Friedrich*, affidavit (z 8. února 1860), v Karel Marx, „Pan Vogt“, Londýn 1860 (Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 716—717). — 269
- Žiber, Nikolaj Ivanovič*, „Něskoľko zamečanj po povodu statí g. Ju. Žukovskogo ‚Karl Marx i jeho kniga o kapitale‘“ [„Několik poznámek k článku p. J. Žukovského ‚Karel Marx a jeho kniha o kapitálu‘“], „Otčestvennyje zapiski“, čís. 11, listopad 1877. — 411
- Žukovskij, Julij Galaktionovič*, „Karl Marx i jeho kniga o kapitale“ [„Karel Marx a jeho kniha o kapitálu“], „Věstnik Jevropy“, kn. 9, září 1877 (pozn. 490). — 411

II. Časopisecké články bez udání autora

„*The Daily News*“

— 23. května 1876: „The revolution in Constantinople“ [„Revoluce v Cařihradu“]. — 36

- 12. července 1876, článek o tureckých zvěstvech. — 51
- 17. září 1878: „News from Berlin. The Socialist Bill“ [„Zprávy z Berlína. Zákon proti socialistům“] (pozn. 153). — 105, 106, 397
- „*The Daily Telegraph*“
 - 18. září 1878. — 111, 114
- „*The Diplomatic Review*“
 - sv. XXIV, čís. 4, říjen 1876: „The Bulgarian Insurrection“ [„Bulharské povstání“]. — 251
- „*The Dundee Advertiser*“
 - 25. září 1875: „The International Working Men's Association. By an Internationalist“ [„Mezinárodní dělnické sdružení. Napsal internacionalista“] (pozn. 267). — 186
- „*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“
 - čís. 229, 17. srpna 1875, zpráva datovaná: „Frankfurt, 17. srpna“ (pozn. 10). — 31
- „*Freiheit*“
 - 24. května 1879: „Socialpolitische Rundschau“ [„Sociálně politický obzor“] (pozn. 514). — 430
 - 30. srpna 1879: „Socialpolitische Rundschau“ [„Sociálně politický obzor“] (pozn. 194). — 133, 444, 445
 - 6. září 1879: „Auch eine Denkschrift“ [„Také jeden pamětní spis“] (pozn. 194). — 133, 444, 445
 - 22. listopadu 1879: „Socialpolitische Rundschau“ [„Sociálně politický obzor“] (pozn. 547). — 482
- „*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*“, vyd. dr. Ludwig Richter.
 - první ročník, první část, Curych-Oberstrass 1879. — 444, 448, 468, 478, 487, 489
 - první ročník, druhá část, Curych-Oberstrass 1880. — 507
- „*Kölnische Zeitung*“
 - čís. 249, 7. září 1878. — 108, 109
- „*La Marseillaise*“
 - 6. října 1878. — 403
- „*Načalo. Orgán russkich socialistov*“
 - čís. 2, duben 1878 (pozn. 468). — 388
- „*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*“, Londýn a New York.
 - sv. XVIII, čís. 455, 18. července 1878: „Notes“ [„Poznámky“]. — 384
- „*The Pall Mall Gazette*“
 - 10. června 1876: „Russian credit“ [„Ruský úvěr“]. — 220
- „*La Plebe*“
 - čís. 1, 7. ledna 1877: „Tribunali“ [„Soudy“]. — 55
 - čís. 3, 21. ledna 1877: Odpověď na poznámku v listu „Il Martello“ z 13. ledna 1877. — 55, 56
 - čís. 6, 16. února 1877: „Estero. Germania“ [„Zahraniční zprávy. Němec-

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

- „*Allgemeine Zeitung*“ [„Všeobecné noviny“] — konzervativní deník, který založil 1798 J. Fr. Cotta; vycházel 1810—1882 v Augsburgu; v padesátých až šedesátých letech podporoval plán sjednocení Německa pod hegemonií Rakouska. — 255, 268, 269
- „*Arbeiter-Wochen-Chronik*“ [„Dělnická týdenní kronika“] — socialistický týdeník; pod tímto názvem vycházel v Budapešti 1873—1890; orgán uherské sociální demokracie; od ledna 1891 do 1894 vycházel pod názvem „*Arbeiterpresse*“ [„Dělnický tisk“]. — 250
- „*L'Avant-garde*“ [„Avantgarda“] — anarchistický list, vycházel dvakrát měsíčně 1877—1878 v La-Chaux-de-Fonds (Švýcarsko). — 418
- „*Der Beobachter*“ [„Pozorovatel“] — deník, který vycházel pod tímto názvem ve Stuttgartu od 1833; v šedesátých letech 19. stol. orgán maloburžoazní demokracie s podtitulem „*Ein Volksblatt aus Schwaben*“ [„Lidový list ze Švábska“]. — 31
- „*Berliner Freie Presse*“ [„Berlínský svobodný tisk“] — sociálně demokratický deník, vycházel v Berlíně 1876 až 1878, od poloviny 1876 za redakce Johanna Mosta. — 56, 584
- „*Braunschweiger Volksfreund*“ [„Brunšvický přítel lidu“] — sociálně demokratický list, který založil Wilhelm Bracke; vycházel v Brunšviku od 15. května 1871 do 29. října 1878, kdy byl zakázán. — 78
- „*Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des Travailleurs*“ [„Bulletin Jurské federace Mezinárodního dělnického sdružení“] — orgán švýcarských anarchistů; vycházel 1872—1878 francouzsky za redakce Jamese Guillauma, zpočátku dvakrát měsíčně a od července 1873 jednou týdně. — 56, 57, 266, 300, 362, 374
- „*Bulletin jurassien*“, viz „*Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des Travailleurs*“
- „*La Commune*“ [„Komuna“] — maloburžoazně demokratický deník; vycházel v Paříži v září—listopadu 1880 za redakce Félix Pyata. — 540, 570
- „*The Contemporary Review*“ [„Současný přehled“] — liberální měsíčník založený v Londýně 1866. — 67
- „*Čornyj Pereděl*“ — ruský časopis, orgán

revoluční národnické organizace „Čornyj Pereděl“; vycházel od počátku 1880 do konce 1881; v redakci pracovali mj. G. V. Plechanov, P. B. Axelrod, J. V. Stěfanovič a L. G. Dějč; celkem vyšlo 5 čísel, z toho první dvě v Ženevě, zbylá tři v Minsku. — 542

„*The Daily News*“ [„Denní zprávy“] — anglické liberální noviny, orgán průmyslové buržoazie; pod tímto názvem vycházely v Londýně 1846 až 1930. — 36, 51, 106, 115, 381, 397
 „*The Daily Telegraph*“ [„Denní telegraf“] — deník, vycházel pod tímto názvem v Londýně 1855—1937; zprvu byl liberální, od osmdesátých let konzervativní; od 1937, po splnutí s „*The Morning Post*“ [„Ranní pošta“] vychází pod názvem „*Daily Telegraph and Morning Post*“. — 111, 114, 269, 407

„*Demokratisches Wochenblatt*“ [„Demokratický týdeník“] — vycházel v Lipsku od ledna 1868 do září 1869 za redakce Wilhelma Liebknechta. Ačkoli se v něm jako v orgánu Lidové strany odrážely maloburžoazní vlivy, sehrál pozitivní úlohu v rozvoji německého dělnického hnutí. Vystupoval za demokratické sjednocení Německa, bojoval proti Bismarckově politice a vypořádal se se škodlivou taktikou lassallovských předáků. Za podpory Marxe a Engelse v něm Liebknecht propagoval ideje Internacionály a uveřejňoval její nejdůležitější dokumenty. Od prosince 1868 byl orgánem Svazu německých dělnických spolků, aktivně se podílel na přípravách k založení Sociálně demokratické

dělnické strany. Na eisenachském sjezdu (1869) byl list přejmenován na „*Der Volksstaat*“ a prohlášen za ústřední orgán strany. — 158
 „*The Diplomatic Review*“ [„Diplomatický přehled“] — časopis pro otázky zahraniční politiky; pod tímto názvem vycházel jako pokračování „*The Free Press*“ [„Svobodný tisk“] od června 1866 do 1877, od července 1870 měsíčně, pak čtvrtletně; redaktorem byl David Urquhart. — 251

„*Dziennik Polski*“ [„Polský deník“] — buržoazně liberální list, orgán pravicových elementů liberální části haličské buržoazie, vycházel ve Lvově 1869—1914. — 197

„*The Eastern Post*“ [„Východní pošta“] — dělnické noviny, vycházely 1868 až 1873 jednou týdně v Londýně; od února 1871 do června 1872 orgán generální rady Internacionály. — 408
 „*L'Égalité*“ [„Rovnost“] — socialistický list, vycházel v Paříži; 1877 jej založil Jules Guesde, 1880—1883 orgán Francouzské dělnické strany; vycházel s přestávkami v 6 sériích: série 1 od 18. listopadu 1877 do 14. července 1878, série 2 od 21. ledna 1880 do 25. srpna 1880; série 1—3 (113 čísel) vycházely týdně, série 4 a 5 (56 čísel) denně. Ze série 6, která měla vycházet týdně, vyšlo jen jedno číslo v dubnu 1886; počátkem osmdesátých let s listem spolupracovali Marx a Engels. — 374, 517, 520, 540, 598

„*L'Égalité*“ [„Rovnost“] — vycházela týdně francouzsky v Ženevě od prosince 1868 do prosince 1872; orgán Románské federace Internacionály;

- zprvu orgán bakuninovců, od 8. ledna 1870, po změně ve složení redakce, zastávala protibakuninovské stanovisko. — 419
- „*L'Émancipation, Organe Quotidien du Parti Ouvrier*“ [„Osvobození. Deník Dělnické strany“] — socialistický deník, vycházel v Lyonu od 31. října do 24. listopadu 1880; vydavatelem byl Benoît Malon. — 541
- „*Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart*“ [„Listy k doplnění poznání přítomnosti“] — populární vědecký měsíčník, vycházel v Hildburghausenu 1865—1871. — 255
- „*Le Figaro*“ — konzervativní noviny, vycházely v Paříži od 1826; zastávaly politiku vlády druhého císařství. — 100, 582
- „*The Fortnightly Review*“ [„Čtrnáctidenní přehled“] — měsíčník k otázkám historie, filosofie a literatury, založený 1865 skupinou buržoazních radikálů; vycházel pod tímto názvem v Londýně od května 1865 do června 1934 a od 1934 do 1954 pod názvem „*Fortnightly*“ [„Čtrnáctideník“]. — 53, 299
- „*Frankfurter*“, viz „*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“
- „*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“ [„Frankfurtské noviny a obchodní list“] — maloburžoazně demokratický deník, který založil L. Sonnemann; vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem 1856—1943 (od 1866 pod tímto názvem). — 31, 38, 39, 112, 155, 190, 193, 194, 249, 271, 379, 399, 587, 588
- „*Fraser's Magazine*“ [„Fraserův magazin“] — liberální měsíčník pro literaturu, vědu a politiku, vycházel v Londýně 1830—1882. — 141, 179, 186
- „*Freiheit*“ [„Svoboda“] — německý týdeník, který založil v Londýně počátkem 1879 Johann Most; orgán anarchistické skupiny kolem Johanna Mosta a Wilhelma Hasselmannna; propagoval mj. taktiku individuálního teroru, odmítal jakoukoli parlamentární činnost a rozplýval se v revolučních frázích. Marx a Engels ostře kritizovali činnost skupiny a vystupování jejího listu; „*Freiheit*“ vycházela v Londýně (1879 až 1882), ve Švýcarsku (1882) a v New Yorku (1882—1908). — 420, 421, 430, 431, 433, 436, 444, 445, 451, 466, 473, 490, 497—499
- „*Galignani's Messenger*“ [„Věstník Galignaniho“] — vycházel anglicky v Paříži od 1814, zprvu třikrát týdně, později denně; v podstatě přetiskoval výňatky z významných anglických, amerických a francouzských listů. — 100
- „*Gazeta Narodowa*“ [„Národní noviny“] — buržoazně liberální list, vycházel ve Lvově 1862—1914. — 197
- „*Graždanin*“ [„Občan“] — literárně-politický týdeník, vycházel v Petrohradě 1872—1878; orgán nejreakčnějších šlechtických kruhů. — 257
- „*Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London*“ [„Hermann. Německý týdeník z Londýna“] — orgán německých maloburžoazních demokratů; vycházel německy v Londýně od ledna 1859; v osmdesátých letech vycházel pod titulem „*Londoner Zeitung. Hermann*“ [„Londýnské noviny. Hermann“]. — 386

„*L'Homme Libre*“ [„Svobodný člověk“] — maloburžoazně demokratický deník; vycházel v Paříži 1876—1877; šéfredaktorem listu byl Louis Blanc. — 407, 408

„*Chicagoer Arbeiter-Zeitung*“ [„Chicagské dělnické noviny“] — socialistický list, vycházel německy v Chicagu od 1876, do 1879 třikrát týdně, pak denně. — 469

„*The Chicago Tribune*“ [„Chicagská tribuna“] — deník založený 1846; blízký republikánské straně; kromě denního ranního vydání (přes 25 000 výtisků) vycházelo třikrát týdně večerní vydání (více než 1000 výtisků) a každou středu týdenní vydání (asi 50 000 výtisků). — 575

„*L'Indépendance belge*“ [„Belgická nezávislost“] — deník založený v Bruselu 1831, pod tímto názvem vycházel od 1843; orgán liberálů. — 100, 172

„*L'Intransigeant*“ [„Nesmiřitelný“] — vycházel v Paříži 1880—1948, zakladatelem a šéfredaktorem listu byl Henri Rochefort (1880—1910); v osmdesátých letech zastával list radikálně republikánské stanovisko. — 541

„*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*“ [„Ročenka pro sociální vědu a sociální politiku“] — časopis sociálně reformistického zaměření, který vydával v Curychu 1879 až 1881 Karl Höchberg (pod pseudonymem dr. Ludwig Richter). — 121, 132, 133, 135, 444—446, 448, 455, 468, 478, 486, 487, 489, 507, 539

„*Journal des Débats politiques et littéraires*“ [„Noviny pro politické a literární diskuse“] — deník založený v Paříži 1789; za červencové monarchie vládní list, orgán orleanistické buržoazie, za revoluce 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie; po státním převratu 2. prosince 1851 orgán umírněné orleanistické opozice. — 78, 587

„*Journal des Économistes. Revue mensuelle d'économie politique, et des questions agricoles, manufacturières et commerciales*“ [„Časopis pro ekonomy. Měsíční přehled o otázkách politické ekonomie, zemědělství, průmyslu a obchodu“] — liberální měsíčník, vycházel v Paříži 1841—1943. — 290

„*La Justice*“ [„Spravedlnost“] — deník, orgán strany radikálů; vycházel v Paříži 1880—1930; 1880—1896, kdy stál v čele listu jeho zakladatel Clemenceau, byl orgánem tzv. „krajní levice“ — levého křídla strany radikálů, které zastávalo program demokratických a sociálních reforem a vyjadřovalo zájmy drobné a střední buržoazie. Po amnestii z 11. června 1880 se stal členem redakce Charles Longuet. — 542, 600, 602—604

„*Kalender*“, viz „*Volks-Kalender*“

„*Kolínanka*“, viz „*Kölnische Zeitung*“

„*Kölnische Zeitung*“ [„Kolínské noviny“] — deník, vycházel v Kolíně 1802—1945; orgán rýnské velkoburžoazie a národně liberální strany, v sedmdesátých letech hlásná trouba Bismarcka. — 73, 83, 108, 109, 248, 471, 504

„*Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*“ [„Královsky privilegované berlínské no-

- viny pro záležitosti státu a vědy“] — deník, vycházel v Berlíně od 1785; známý též pod názvem „Vossische Zeitung“ [„Vossovy noviny“] podle svého majitele. — 86, 381, 390
- „*Kreuz-Zeitung*“, viz „*Neue Preussische Zeitung*“
- „*The Labor Standard*“ [„Prapor práce“] — socialistický týdeník, vycházel v New Yorku 1876—1900; v sedmdesátých letech spolupracoval s listem Engels. — 374
- „*Die Laterne*“ [„Lucerna“] — sociálně demokratický satirický týdeník; vycházel v Bruselu od 15. prosince 1878 do 29. června 1879 za redakce Carla Hirsche; list kritizoval oportunistické tendence uvnitř německé sociální demokracie. — 135, 449, 452—455, 467, 469, 472
- „*The Leisure Hour*“ [„Volná chvíle“] — buržoazní časopis, vycházel v Londýně 1852—1900. — 116
- „*La Liberté*“ [„Svoboda“] — demokratický list, vycházel v Bruselu 1865—1873 (1872—1873 denně); od 1867 orgán Internacionály v Belgii. — 91
- „*Londoner Journal*“ [„Londýnský deník“] — německý maloburžoazní list, vycházel v Londýně 1878 až 1891. — 386
- „*La Marseillaise*“ — radikálně republikánský deník, vycházel v Paříži 1877—1914. — 71, 403, 404, 406, 409
- „*Il Martello*“ [„Kladivo“] — bakuninovský list; vycházel za redakce A. Costy v Bologni od ledna do března 1877. — 55
- „*Morning News*“ [„Ranní zprávy“] — skotský konzervativní list. — 66
- „*Načalo. Organ russkikh socialistov*“ [„Základ. Orgán ruských socialistů“] — ilegální list, vycházel v Petrohradě od března do května 1878 (celkem 4 čísla), vydávala jej revoluční inteligence, zastávající bakuninovské názory; list se snažil sjednotit revolucionáře různých směrů. — 388
- „*The National Reformer*“ [„Národní reformátor“] — týdeník, orgán buržoazních radikálů; vycházel v Londýně 1860—1893. — 408, 409
- „*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*“ [„Příroda. Ilustrovaný vědecký týdeník“] — přírodovědný časopis, vychází v Londýně od 1869. — 384
- „*Die Neue Gesellschaft. Monatsschrift für Sozialwissenschaft*“ [„Nová společnost. Měsíčník pro sociální vědu“] — reformistický časopis, vycházel v Curychu od října 1877 do března 1880, vydával jej Franz Wiede. — 74, 76, 88, 328, 331, 432, 461, 467
- „*Neue Preussische Zeitung*“ [„Nové pruské noviny“] — deník, vycházel v Berlíně 1848—1938 jako orgán kontrarevoluční dvorské kamarily a pruských junkerů, za Bismarckovy éry orgán konzervativců; byl známý také pod názvem „*Kreuz-Zeitung*“ [„Křížové noviny“]. — 556
- „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“ [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie“] — deník, který byl vydáván za Marxova vedení v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. K redakci kromě Marxe jako šéfredaktora patřil B. Engels, dále Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Heinrich Bürgers a od října 1848 Ferdinand Frei-

- ligrath. Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie stal se list učitelem lidových mas v boji proti kontrarevoluci. Úvodníky ukazující cestu k řešení nejdůležitějších otázek německé a evropské revoluce psali zpravidla Marx a Engels. Marxovo vypovězení pruskou vládou a represálie proti ostatním redaktorům donutily redakci zastavit vydávání listu. „*Neue Rheinische Zeitung*“ byla „nejlepší, dosud nepředstížený orgán revolučního proletariátu“ (Lenin). — 91, 399, 501
- „*Die Neue Welt. Illustriertes Unterhaltungsblatt für das Volk*“ [„Nový svět. Ilustrovaný zábavný list pro lid“] — socialistický časopis, vycházel v Lipsku 1876—1883, pak ve Stuttgartu a Hamburku do 1919; nejprve jej řídil Wilhelm Liebknecht, později Bruno Geiser; 1876 v něm uveřejnil Engels jako sérii článků svou práci „*Wilhelm Wolff*“. — 41, 74, 291, 301
- „*New York Daily Tribune*“ [„Newyorská denní tribuna“] — deník, vycházel 1841—1924; založil jej významný americký novinář a politik Horace Greeley; do poloviny padesátých let orgán levého křídla amerických whigů, potom orgán republikánské strany; ve čtyřicátých až padesátých letech to byl pokrokový list, bojoval proti otrokářství; od srpna 1851 do března 1862 s listem spolupracovali Marx a Engels. — 213
- „*The Nineteenth Century*“ [„Devatenácté století“] — liberální měsíčník, vycházel pod tímto názvem v Londýně 1877—1900; od 1900 měl titul „*The Nineteenth Century & After*“ [„Na přelomu devatenáctého a dvacátého století“], od 1951 vychází pod názvem „*The Twentieth Century*“ [„Dvacáté století“]. — 111, 400
- „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ [„Severoněmecké všeobecné noviny“] — deník, vycházel v Berlíně 1861 až 1918; v šedesátých letech oficiální orgán Bismarckovy vlády. — 379, 560, 580
- „*O operaio*“ [„Dělník“] — portugalský socialistický list, vycházel v Oporto koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech 19. stol. — 434
- „*Österreichische Monatsschrift für Gesellschaftswissenschaften und Volkswirtschaft*“ [„Rakouský měsíčník k otázkám společenských věd a národního hospodářství“] — konzervativní katolický časopis, vycházel ve Vídni 1879—1880. — 441
- „*Otčestvennyje zapiski*“ [„Vlastenecké zápisky“] — literárně politický časopis, vycházel v Petrohradě 1820 až 1884, byl zakázán carskou vládou. K redakci patřil mj. V. G. Bělinskij (do 1846), rovněž A. I. Gercen spolupracoval s listem; 1868 převzali vedení listu N. A. Někrasov a M. J. Saltykov-Ščedrin a seskupovala se kolem něho revolučně demokratická inteligence; po Někrasově smrti (1877) se stal list orgánem narodníků. — 411
- „*The Pall Mall Gazette*“ [„Noviny z Pall Mallu“] — deník, vycházel v Londýně od února 1865 do 1920; v šedesátých až sedmdesátých letech konzervativní; od července 1870 do června 1871 byli ve spojení s tímto listem Marx a Engels; v této době

- uveřejnil list série Engelsových článků „Poznámky o válce“. — 220, 257
- „*Paterson Labor Standard*“ [„Patersonský prapor práce“] — americký týdeník, vycházel v Patersonu 1878 až 1898. — 465
- „*La Plebe*“ [„Lid“] — italský list, vycházel v Lodi 1868—1875 a v Miláně 1875—1883 za redakce Enrika Bignamiho; do počátku sedmdesátých let sledoval politiku buržoazně demokratických republikánů; později orgán socialistického dělnického hnutí; 1871—1873 jako orgán italských sekcí Internacionály podporoval linii generální rady; uveřejňoval Engelsovy články a dokumenty Internacionály. — 55, 56, 60, 64, 300
- „*Le Précurseur*“ [„Předzvěst“] — socialistický týdeník, orgán sociální demokracie v románském Švýcarsku; vycházel francouzsky v Ženevě (15. prosince 1876 ukázkové číslo) od ledna 1877 do listopadu 1886, vydavatelem a redaktorem byl J. Ph. Becker; Marx a Engels uvítali založení francouzského listu ve Švýcarsku, který vystupoval proti působení anarchistů, a podporovali jej i finančně. — 275, 309, 362, 417—419
- „*O Protesto*“ [„Protest“] — socialistický týdeník, vycházel v Lisabonu od srpna 1875 do ledna 1878. — 184, 195, 266
- „*Le Rappel*“ [„Výzva“] — deník levicového republikánského zaměření, který založili Victor Hugo a Henri de Rochefort; vycházel v Paříži 1869—1928. — 569
- „*La République Française*“ [„Francouzská republika“] — buržoazně radikální deník, který založil Léon Gambetta v Paříži 1871. — 71, 86, 96, 407
- „*La Révolution française*“ [„Francouzská revoluce“] — vycházel v Paříži 1876. — 592
- „*La Révolution Sociale*“ [„Sociální revoluce“] — anarchistický týdeník, vycházel v Paříži od září 1880. — 540
- „*Revue des deux Mondes*“ [„Revue dvou světadílů“] — čtrnáctideník pro otázky historie, politiky, umění a literatury; vycházel v Paříži 1829 až 1944. — 245, 290
- „*La Revue socialiste*“ [„Socialistická revue“] — měsíčník, který založil francouzský maloburžoazní socialista a pozdější posibilista Benoît Malon: zpočátku republikánsko-socialistický, potom syndikalistický a družstevní orgán; vycházel v Lyonu a v Paříži 1880, potom v Paříži 1885—1914; 1880 spolupracovali s časopisem Marx a Engels. — 487, 540
- „*Le Siècle*“ [„Století“] — deník, vycházel v Paříži 1836—1939; v šedesátých letech orgán umírněných republikánů. — 71, 588
- „*Der Sozialdemokrat*“ [„Sociální demokrat“] — ústřední orgán německé sociální demokracie; v době výjimečného zákona vycházel v Curychu od září 1879 do září 1888 a v Londýně od října 1888 do 27. září 1890, v Německu byl ilegálně kolportován; s Marxovou a Engelsovou všestrannou pomocí překonal list své počáteční teoretické nedostatky a stal se kolektivním agitátorem, propagátorem a orga-

- nizátorem strany v boji proti výjimčnému zákonu; 1881 začala Marxova a Engelsova spolupráce s listem, která se týkala vedle publikování jejich článků i všech oblastí řízení revolučního listu (viz též pozn. 179 a 203). — 120, 122, 126, 439, 440, 443—452, 454, 455, 462, 467, 468, 475, 476, 478, 482, 486, 488—490, 497—500, 533, 540
- „*The Spectator*“ [„Divák“] — liberální týdeník založený v Londýně 1828; v současné době konzervativního zaměření. — 408
- „*The Standard*“ [„Prapor“] — konzervativní deník založený v Londýně 1827. — 90, 108, 110, 341, 397, 407, 505—408
- „*The Sun*“ [„Slunce“] — pokrokový buržoazní list založený v New Yorku 1833; od 1868 vycházel za redakce Charlese Dany. — 517, 536
- „*Die Tagwacht*“ [„Stráž“] — sociálně demokratický list; vycházel německy v Curychu 1869—1880; 1869—1873 orgán německých sekcí Internacionály ve Švýcarsku, poté orgán Švýcarského dělnického spolku a Sociálně demokratické strany Švýcarska. — 266
- „*Le Temps*“ [„Doba“] — konzervativní deník, vycházel v Paříži 1861—1943; orgán velkoburžoazie; byl v opozici proti druhému císařství. — 387
- „*The Times*“ [„Doba“] — největší anglický konzervativní deník, založený v Londýně 1. ledna 1785; první tři roky vycházel pod názvem „Daily Universal Register“ [„Denní všeobecný přehled“]. — 70, 100, 112, 161, 334, 341, 406, 407, 421, 494, 526, 582
- „*Le Travailleur*“ [„Pracovník“] — anarchistický měsíčník, vycházel v Ženevě od května 1877 do dubna května 1878, redaktory byli N. Žukovskij, Eliše Reclus, Elie Reclus aj. (pozn. 134). — 91
- „*Tribune*“, viz „*New-York Daily Tribune*“
- „*Über Land und Meer*“ [„Po souši a po moři“] — ilustrovaný týdeník, vycházel ve Stuttgartu 1858—1923. — 204
- „*Vanity Fair. A Weekly Show of Political, Social & Literary Wares*“ [„Trh marnosti. Týdenní přehledka politických, společenských a literárních statí“] — konzervativní týdeník, vycházel v Londýně 1868—1929. — 62, 66, 309, 341
- „*Věstník Jevropy*“ [„Evropský věstník“] — historicko-politický a literární měsíčník buržoazně liberálního zaměření; vycházel v Petrohradě 1866—1918. Vycházely v něm články namířené proti revolučním marxistům. — 428
- „*Das Volk*“ [„Lid“] — týdeník, vycházel německy v Londýně od 7. května do 20. srpna 1859; byl založen jako orgán Německého dělnického vzděvacího spolku a jiných německých dělnických spolků v Londýně; od 2. čísla s ním začal spolupracovat Marx, který se v červenci ujal vedení listu. — 268, 269
- „*Volksfreund*“, viz „*Braunschweiger Volksfreund*“
- „*Volks-Kalender*“ [„Lidový kalendář“] — sociálně demokratická ročenka,

- vycházela v Brunšviku 1874—1878, šéfredaktorem a vydavatelem byl Wilhelm Bracke. — 323, 374
- „*Der Volksstaat*“ [„Lidový stát“] — ústřední orgán německé Sociálně demokratické dělnické strany (eisenšaských); vycházel v Lipsku od 2. října 1869 do 19. září 1876 (zprvu dvakrát, od července 1873 třikrát týdně); list vyjadřoval názory revolučního proudu v německém dělnickém hnutí; byl neustále vystaven pronásledování ze strany policie a vlády, složení redakce se často měnilo, protože redaktori byli zatýkáni; vedení však zůstalo v rukou Wilhelma Liebknechta, velký vliv na charakter listu měl August Bebel, ředitel nakladatelství „*Volksstaat*“; Marx a Engels spolupracovali s listem od jeho založení a přispívali k revolučnímu zaměření listu. — 36, 41, 46, 146, 151, 155, 168, 189, 197, 219, 247, 248
- „*Volks-Zeitung*“ [„Lidové noviny“] — deník, vycházel v Berlíně 1853 až 1889; orgán opozičně smýšlející liberální buržoazie. — 466
- „*Vorwärts*“ [„Vpřed“] — ústřední orgán Socialistické dělnické strany Německa; vycházel v Lipsku třikrát týdně od 1. října 1876 (pozn. 114); Marx a Engels prokázali redakci mnohonásobnou pomoc; 1877 až 1878 v něm vyšel poprvé Engelsův „*Anti-Dühring*“ (pozn. 21); na základě výjimečného zákona přestal list koncem října 1878 vycházet. — 60, 74, 76, 80, 97, 248, 278, 291, 300, 306, 326, 328, 349, 350, 352, 358, 363, 374, 375, 405, 454, 467, 556, 560, 570
- „*Vossische Zeitung*“, viz „*Königlich pri-*
- vilegierte Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*“
- „*Vperjod! Dvuchnědělnoje obozrenije*“ [„Vpřed! Čtrnáctidenní revue“] — ruský list, který vydával P. L. Lavrov v Londýně 1875—1876; vyjadřoval názory pravého křídla revolučních narodníků. — 46, 184, 223, 246, 257
- „*Vperjod! Něperiodičeskoje obozrenije*“ [„Vpřed! Neperiodická revue“] — ruský časopis, vycházel v Curychu 1873—1874 a v Londýně 1875 až 1877; celkem vyšlo 5 svazků; 1873 až 1876 jej vydával P. L. Lavrov, 1877 (V. svazek) V. N. Smirnov a N. G. Kuljabko-Koreckij; vyjadřoval názory pravého křídla revolučních narodníků. — 223, 373, 375
- „*Die Wage. Wochenblatt für Politik und Literatur*“ [„Váhy. Týdeník pro politiku a literaturu“] — buržoazně demokratický časopis; vycházel v Berlíně 1873—1879, vydával jej Guido Weiss. — 34.
- „*Westphälische Volkszeitung*“ [„Vestfálské lidové noviny“] — orgán pokrokových, vycházel pod tímto názvem v Hagenu 1862—1863 (třikrát týdně) za redakce Wilhelma Hasenclevera. — 80
- „*The Whitehall Review*“ [„Přehled z Whitehallu“] — konzervativní týdeník; vycházel v Londýně 1876 až 1926. — 62, 66, 110, 341, 421
- „*Die Zukunft. Sozialistische Revue*“ [„Budoucnost. Socialistická revue“] — čtrnáctideník s reformistickými tendencemi; vycházel v Berlíně od října 1877 do listopadu 1878; vydá-

val jej a financoval maloburžoazní
filantrop Karl Höchberg, který se
připojil k sociální demokracii; Marx
a Engels ostře kritizovali časopis

pro jeho pokusy zavléci stranu na
reformistickou cestu. — 81, 82,
87—89, 92, 93, 326, 331, 350, 352,
432, 440, 461, 467, 488

ZMĚNĚNÉ DATOVÁNÍ DOPISŮ

<i>Číslo dopisu</i>	<i>datum</i>	<i>datum v 34. sv. Spisů podle Marx-Engels, Werke a 2. vyd. Soči- něnij</i>
<i>část I</i>	<i>v Marx-Engels, Gesamtausgabe a v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd.</i>	
8 Marx Engelsovi	26. června 1876	26. července 1876
31 Engels Marxovi	[1876]	[koncem roku 1877 až počátkem roku 1878]
<i>část II</i>	<i>v Marx-Engels Sočinenija, 1. vyd. a v jiných vydáních</i>	
1 Marx Liebknechtovi	1. ledna 1875	7. ledna 1875
2 Marx Liebknechtovi	3. ledna 1875	9. ledna 1875
36 Marx Lavrovovi	[kolem 15. května 1875]	[17. prosince 1875]
72 Engels Raschovi	[kolem 20. listopadu 1876]	[koncem listopadu 1876]
93 Marx Lavrovovi	[29. března 1877]	[27. března 1877]
94 Marx Lavrovovi	[27. března 1877]	[29. března 1877]
104 Engels Lindheimerovi	[kolem 5. května 1877]	[3. n. 4. května 1877]
108 Engels Wiedovi	[druhá polovina července 1877]	[25. července 1877]
141 Engels Schmidtovi	[kolem 18. července 1878]	[19. července 1878]
154 Marx Talandierovi	1878	[kolem 10. listopadu 1878]
182 Marx Sorgovi	19. listopadu 1879	14. listopadu 1879

Předmluva k českému vydání

7—21

PRVNÍ ČÁST

Korespondence mezi Marxem a Engelsem

Únor 1875 až září 1880

1875

1 — Marx Engelsovi — únor až březen	27
2 — Marx Engelsovi — 21. srpna	28—32
3 — Marx Engelsovi — 8. září	33—34

1876

4 — Engels Marxovi — 24. května	35—36
5 — Marx Engelsovi — 25. května	37—39
6 — Engels Marxovi — 28. května	40—42
7 — Engels Marxovi — 25. července	43—44
8 — Marx Engelsovi — 26. července	45—46
9 — Marx Engelsovi — 19. srpna	47—49
10 — Engels Marxovi — 25. srpna	50—52
11 — Marx Engelsovi — 11. prosince	53—54

1877

12 — Engels Marxovi — 23. února	55—57
13 — Engels Marxovi — 2. března	58—59
14 — Marx Engelsovi — 3. března	60—61
15 — Marx Engelsovi — 5. března	62
16 — Engels Marxovi — 6. března	63—64
17 — Marx Engelsovi — 7. března	65—67
18 — Engels Marxovi — 27. května	68—69
19 — Marx Engelsovi — 31. května	70—71
20 — Engels Marxovi — 15. července	72—73
21 — Marx Engelsovi — 18. července	74—75
22 — Engels Marxovi — 19. července	76—77
23 — Marx Engelsovi — 23. července	78—81
24 — Engels Marxovi — 24. července	82—84
25 — Marx Engelsovi — 25. července	85—88
26 — Engels Marxovi — 31. července	89—90
27 — Marx Engelsovi — 1. srpna	91—94
28 — Marx Engelsovi — 8. srpna	95—98
29 — Marx Engelsovi — 17. srpna	99—100
30 — Engels Marxovi — 25. srpna	101—103
31 — Engels Marxovi — koncem 1877 — počátkem 1878	104

1878

32 — Marx Engelsovi — 17. září	105—107
33 — Engels Marxovi — 18. září	108—109
34 — Marx Engelsovi — 18. září	110—112
35 — Engels Marxovi — 19. září	113
36 — Engels Marxovi — 21. září	114
37 — Marx Engelsovi — 24. září	115—116

1879

38 — Marx Engelsovi — 14. srpna	117—119
39 — Engels Marxovi — 20. srpna	120—121
40 — Engels Marxovi — 25. srpna	122—123
41 — Marx Engelsovi — 25. srpna	124—125
42 — Engels Marxovi — 26. srpna	126—127
43 — Marx Engelsovi — 27. srpna	128
44 — Marx Engelsovi — 28. srpna	129
45 — Marx Engelsovi — 3. září	130
46 — Marx Engelsovi — 9. září	131
47 — Engels Marxovi — 9. září	132—134
48 — Marx Engelsovi — 10. září	135—136
49 — Engels Marxovi — 11. září	137
50 — Marx Engelsovi — 11. září	138—139
51 — Marx Engelsovi — 12. září	140
52 — Engels Marxovi — po 8. říjnu	141

1880

53 — Engels Marxovi — 13. září	142
--------------------------------	-----

DRUHÁ ČÁST

Marxovy a Engelsovy dopisy jiným osobám

Leden 1875 až prosinec 1889

1875

1 — Marx Wilhelmu Liebknechtovi — 7. ledna	145
2 — Marx Wilhelmu Liebknechtovi — 9. ledna	146
3 — Marx Maxu Oppenheimovi — 20. ledna	147—148
4 — Marx Maurici Lachâtrovi — 30. ledna	149
5 — Marx Justu Vernouilletovi — 3. února	150
6 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 11. února	151—152
7 — Engels Hermannu Rammovi — 18. března	153
8 — Engels Augustu Bebelovi — 18.—28. března	154—160

9 — Engels Rudolfu Engelsovi — 22. března	161—163
10 — Marx Wilhelmu Brackovi — 5. května	167—168
11 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 8. května	169
12 — Engels Eugenu Oswaldovi — 8. května	170—171
13 — Marx Jenny Marxové — 10. května	172—173
14 — Engels Patricku Johnu Colemanovi — 20. května	174
15 — Engels A. Gouppymu — 14. června	175
16 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 18. června	176—177
17 — Marx Matildě Bethamové-Edwardsové — 14. července	178—179
18 — Marx Maxu Oppenheimovi — 1. září	180
19 — Marx Maxu Oppenheimovi — 6. září	181
20 — Marx Maxu Oppenheimovi — 9. září	182
21 — Marx Hermannu Schumacherovi — 21. září	183
22 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 24. září	184—185
23 — Marx Peteru Imandtovi — 27. září	186—187
24 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 8. října	188
25 — Engels Wilhelmu Brackovi — 11. října	189—191
26 — Engels Augustu Bebelovi — 12. října	192—194
27 — Engels Augustu Bebelovi — 15. října	195—197
28 — Engels Philippu Paulimu — 8. listopadu	198
29 — Engels Philippu Paulimu — 9. listopadu	199
30 — Engels Rudolfu Engelsovi — 9. listopadu	200
31 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 12.—17. listopadu	203—206
32 — Engels Paulu Kerstenovi — 24. listopadu	207
33 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 3. prosince	208
34 — Engels Walery Wróblewskému — 4. prosince	209
35 — Engels Friedrichu Lessnerovi — 16. prosince	210
36 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 17. prosince	211

1876

37 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 4. dubna	212—213
38 — Engels Philippu Paulimu — 25. dubna	214—215
39 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 18. května	216
40 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 14. června	217

41 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 14. června	218
42 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 15. června	219—220
43 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 16. června	221—222
44 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 30. června	223
45 — Engels Philippu Paulimu — 11. srpna	224—225
46 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 15. srpna	226
47 — Engels Idě Pauliové — 27. srpna	227—228
48 — Marx Jenny Longuetové — koncem srpna — začátkem září	229—230
49 — Marx Maxu Oppenheimovi — 30. srpna	231
50 — Marx Maxu Oppenheimovi — 1. září	232
51 — Marx Maxu Oppenheimovi — 6. září	233
52 — Marx Maxu Oppenheimovi — 9. září	234
53 — Marx Idě Pauliové — 10. září	235
54 — Marx Maxu Oppenheimovi — 12. září	236
55 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 15. srpna	237
56 — Marx Ferdinandu Flecklesovi — 21. září	238—239
57 — Marx Wilhelmu Brackovi — 23. září	240—241
58 — Marx Wilhelmu Brackovi — 30. září	242—244
59 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 7. října	245—246
60 — Marx Wilhelmu Liebknechtovi — 7. října	247—249
61 — Marx Leo Frankelovi — 13. října	250—251
62 — Engels Ernstu Dronkovi — 15. října	252
63 — Engels Emilu Blankovi — 16. října	253
64 — Engels Ernstu Dronkovi — 20. října	254
65 — Engels Ludwigu Kugelmanovi — 20. října	255—256
66 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 21. října	257—258
67 — Engels Ernstu Dronkovi — 1. listopadu	259—260
68 — Marx Wilhelmu Brackovi — 6. listopadu	261—262
69 — Engels Ernstu Dronkovi — 13. listopadu	263
70 — Marx Wilhelmu Brackovi — 20. listopadu	264
71 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 20. listopadu	265—267
72 — Engels Gustavu Raschovi — koncem listopadu	268—270
73 — Engels Philippu Paulimu — 16. prosince	271—272
74 — Engels Hermannu Engelsovi — 18. prosince	273—274
75 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 21. prosince	275—276

76 — Marx Maximu Maximoviči Kovalevskému — 9. ledna	277
77 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 9. ledna	278—279
78 — Engels Hermannu Engelsovi — 9. ledna	280—281
79 — Marx Wilhelmu Brackovi — 21. ledna	282—283
80 — Marx Ferdinandu Flecklesovi — 21. ledna	284—285
81 — Marx Wilhelmu Alexandru Freundovi — 21. ledna	286—287
82 — Marx Frederiku Harrisonovi — 21. ledna	288
83 — Marx Gabrielu Devillovi — 23. ledna	289—290
84 — Engels Hermannu Rammovi — 25. ledna	291—292
85 — Marx Wilhelmu Brackovi — 14. února	293
86 — Engels Idě Pauliové — 14. února	294—295
87 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 24. února	296
88 — Engels Friedrichu Lessnerovi — 4. března	297
89 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 16. března	298
90 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 23. března	299
91 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 24. března	300—301
92 — Engels Philippu Paulimu — 26. března	302—303
93 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 27. března	304
94 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 29. března	305
95 — Marx Wilhelmu Brackovi — 11. dubna	306—307
96 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 11. dubna	308
97 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 17. dubna	309
98 — Marx Wilhelmu Brackovi — 21. dubna	310—312
99 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 21. dubna	313
100 — Engels B. Lindheimerovi — 21. dubna	314
101 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 23. dubna	315
102 — Engels Wilhelmu Brackovi — 24. dubna	316—317
103 — Engels B. Lindheimerovi — 26. dubna	318
104 — Engels B. Lindheimerovi — 3. nebo 4. května	319
105 — Marx Wilhelmu Brackovi — 26. května	320—322
106 — Engels Wilhelmu Brackovi — 25. června	323—325
107 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 2. července	326—327
108 — Engels Franzí Wiedovi — 25. července	328
109 — Engels Natalii Liebknechtové — 31. července	329

110 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 31. července	330—331
111 — Marx Wilhelmu Brackovi — 1. srpna	322
112 — Marx Wilhelmu Brackovi — 8. srpna	333
113 — Marx Maltmanu Barrymu — 15. srpna	334
114 — Marx Wilhelmu Brackovi — 18. srpna	335
115 — Marx Wilhelmu Brackovi — 24. srpna	336
116 — Engels Natalii Liebknechtové — 4. září	337—338
117 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 27. září	339—343
118 — Engels Hermannu Engelsovi — 5. října	344—345
119 — Engels Ludwigu Kugelmanovi — 12. října	346
120 — Engels Hermannu Engelsovi — 13. října	347—348
121 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 19. října	349—351
122 — Marx Wilhelmu Brackovi — 23. října	352
123 — Marx Sibylle Hessové — 25. října	353
124 — Marx Sigmundu Schottovi — 3. listopadu	354
125 — Marx Wilhelmu Blosovi — 10. listopadu	357—358
126 — Engels Ernstu Dronkovi — 20. listopadu	359
127 — Marx Sibylle Hessové — 29. listopadu	360
128 — Marx redakci jednoho listu — 19. prosince	361

1878

129 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 11. ledna	362—364
130 — Marx Wilhelmu Liebknechtovi — 4. února	365—367
131 — Marx Wilhelmu Liebknechtovi — 11. února	368—372
132 — Marx Valerianu Nikolajeviči Smirnovovi — 29. března	373
133 — Engels Carlu Hirschovi — 3. dubna	374
134 — Engels Germanu Alexandroviči Lopatinovi — 3. dubna	375
135 — Marx Thomasu Allsopovi — 28. dubna	376
136 — Engels Wilhelmu Brackovi — 30. dubna	377—378
137 — Marx Carlu Hirschovi — 26. června	379
138 — Marx Sigmundu Schottovi — 13. července	380
139 — Marx Sigmundu Schottovi — 15. července	381—382
140 — Engels Valerianu Nikolajeviči Smirnovovi — 16. července	383

141 — Engels Oscaru Schmidtovi — 19. července	384
142 — Engels Philippu Paulimu — 30. července	385—387
143 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 10. srpna	388—389
144 — Marx Georgi Riversovi — 24. srpna	390
145 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 4. září	391—392
146 — Engels Friedrichu Lessnerovi — 12. září	393
147 — Engels Rudolfu Engelsovi — 12. září	394
148 — Marx Jenny Longuetové — 16. září	395
149 — Marx Jenny Marxové — 17. září	396—397
150 — Marx Moritzu Kaufmannovi — 3. října	398
151 — Marx Moritzu Kaufmannovi — 10. října	399—400
152 — Engels Hermannu Arnoldtovi — 21. října	401
153 — Marx neznámému adresátovi — 4. listopadu	402
154 — Marx Alfredu Talandierovi — kolem 10. listopadu	403—409
155 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 15. listopadu	410—412
156 — Engels Ernstu Dronkovi — 19. listopadu	413
157 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 28. listopadu	414—415
158 — Engels Ernstu Dronkovi — 29. listopadu	416
159 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 12. prosince	417—418

1879

160 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 30. ledna	419—420
161 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 1. března	421—422
162 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 10. dubna	423—428
163 — Marx Rudolphu Meyerovi — 28. května	429
164 — Engels J. Gugenheimovi — 16. června	430
165 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 17. června	431
166 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 26. června	432—434
167 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 1. července	435—436
168 — Marx Carlu Cafierovi — 29. července	437—438

169 — Engels Augustu Bebelovi — 4. srpna	439—440
170 — Marx Rudolphu Meyerovi — 7. srpna	441
171 — Marx Jenny Longuetové — 19. srpna	442
172 — Engels Karlu Höchbergovi — 26. srpna	443
173 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 8. září	444—445
174 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 15. září	446—447
175 — Marx a Engels Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi a dalším (okružní dopis) — 17.—18. září	448—462
176 — Marx Carlu Hirschovi — 18. září	463
177 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 19. září	464
178 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 19. září	465—469
179 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 24. září	470
180 — Marx Bertě Augustiové — 25. října	471
181 — Engels Augustu Bebelovi — 14. listopadu	472—477
182 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 14. listopadu	478—479
183 — Engels Augustu Bebelovi — 24. listopadu	480—483
184 — Marx Achille Loriovi — 3. prosince	484
185 — Marx neznámému adresátovi — 11. prosince	485
186 — Engels Augustu Bebelovi — 16. prosince	486—488
187 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 19. prosince	489—491
188 — Engels Amélii Engelové — koncem 1879 — počátkem 1880	492

1880

189 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 10. ledna	493—494
190 — Engels Carlu Hirschovi — 17. února	495
191 — Marx Bernhardu Krausovi — 26. března	496
192 — Engels H. Meyerovi — koncem března	497
193 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 1. dubna	498—500
194 — Engels Paulu Lafarguovi — 4. května	501—502
195 — Marx Paulu Lafarguovi — 4. nebo 5. května	503
196 — Engels Augustu Bebelovi — počátkem května	504—506
197 — Marx Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 27. června	507—508

198 — Engels Mině Karlovně Gorbunovové — 22. července	509—510
199 — Engels Mině Karlovně Gorbunovové — 2. srpna	511
200 — Engels Mině Karlovně Gorbunovové — 5. srpna	512—514
201 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 17. srpna	515—516
202 — Marx Friedrichu Sorgovi — 30. srpna	517
203 — Engels Lauře Lafarguové — 3. září	518—519
204 — Engels Paulu Lafarguovi — 3. září	520
205 — Engels Paulu Lafarguovi — 9. září	521—524
206 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 12. září	525—526
207 — Engels Paulu Lafarguovi — 12. září	527—529
208 — Marx Ferdinandu Flecklesovi — 29. září	530
209 — Engels Eugenu Oswaldovi a neznámému adresátovi — 5. října	531—532
210 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 12. října	533
211 — Engels Harrymu Kaulitzovi — 28. října	534—535
212 — Marx Johnu Swintonovi — 4. listopadu	536—538
213 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 5. listopadu	539—543
214 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 5. listopadu	544
215 — Marx Ferdinandu Flecklesovi — 12. listopadu	545
216 — Marx Achille Loriovi — 13. listopadu	546
217 — Marx Henrymu Mayersi Hyndmanovi — 8. prosince	547—548
218 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 24. prosince	549
219 — Marx Carlu Hirschovi — 29. prosince	550

PŘÍLOHY

A

Karel Marx — Konspekt rozpravy o zákonu proti socialistům v říšském sněmu	555—565
--	---------

B

1 — Reprodukce obsahu několika dopisů, které poslal Marx Carlu Hirschovi	569—570
2 — Jules Guesde Marxovi — koncem roku 1878 — počátkem roku 1879	571
3 — Marx Maximu Maximoviči Kovalevskému — duben 1879	572—573
4 — Oznámení Bedřicha Engelse o úmrtí jeho ženy	574
5 — Interview se zakladatelem moderního socialismu	575—584

C

1 — Eleanor Marxová Carlu Hirschovi — 25. října 1875	587—588
2 — Jenny Marxová Johannu Philippu Beckerovi — mezi 16. a 20. srpnem 1876	589—591
3 — Eleanor Marxová Carlu Hirschovi — 25. listopadu 1876	592—593
4 — Jenny Marxová Friedrichu Adolphu Sorgovi — 20. nebo 21. ledna 1877	594—597
5 — Eleanor Marxová Carlu Hirschovi — 8. června 1878	598—599
6 — Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi — 1. října 1880	600—602
7 — Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi — 27. října 1880	603
8 — Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi — 31. října 1880	604—605
9 — Jenny Longuetová Charlesi Longuetovi — 23. listopadu 1880	606—607

Poznámky	609—711
Jmenný rejstřík	713—761
Postavy z mytologie a krásné literatury	762
Seznam literatury	763—785
A. Vlastní díla K. Marxe a B. Engelse	763—768

B. Práce jiných autorů	768—785
I. Spisy, časopisecké články a dokumenty	768—782
II. Časopisecké články bez udání autora	782—785
Rejstřík periodických publikací	786—795
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů	796—797
Změněné datování dopisů	798

Ilustrace

Karel Marx (v druhé polovině sedmdesátých let)	za str. 64
Schéma ekonomické tabulky	za str. 96
První stránka Marxova dopisu Wilhelmu Brackovi z 5. května 1875	str. 165
První stránka Engelsova dopisu P. L. Lavrovovi z 12.—17. listopadu 1875	str. 201
Dům v Londýně (Maitland Park Road č. 41), kde Marx bydlel od března 1875 až do své smrti	za str. 208
První stránka Marxova dopisu Wilhelmu Brackovi z 10. listopadu 1877	str. 355
Lizzy Burnsová	za str. 384
Marxova dcera Laura	za str. 528
Marxova dcera Eleanor	za str. 592

K. MARX—B. ENGELS

SPISY

Svazek 34

Odpovědní redaktoři

dr. Oldřich Vyhnaník a Bohumila Žežulková
za spolupráce Jany Šustrové

Vydalo nakladatelství Svoboda v Praze
jako svou 3184. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby písmem Baskerville, se šesti
přílohami. Výtisklo Rudé právo, tiskař-
ské závody, Praha. AA 41,77, VA 44,97.

Náklad 4 000. Vydání I.

Tematická skupina 00/1

Cena brož. výt. 14,60 Kčs, váz. výt.
20,— Kčs. 66/202—21—8.7

25 — 108 — 71 Kčs 20,—
